

Rapportage sport 2006

Rapportage sport 2006

Koen Breedveld en
Annet Tiessen-Raaphorst (red.)

Sociaal en Cultureel Planbureau
Den Haag, juni 2006

Het Sociaal en Cultureel Planbureau is ingesteld bij Koninklijk Besluit van 30 maart 1973.

Het Bureau heeft tot taak:

- a wetenschappelijke verkenningen te verrichten met het doel te komen tot een samenhangende beschrijving van de situatie van het sociaal en cultureel welzijn hier te lande en van de op dit gebied te verwachten ontwikkelingen;
- b bij te dragen tot een verantwoorde keuze van beleidsdoelen, benevens het aangeven van voor- en nadelen van de verschillende wegen om deze doeleinden te bereiken;
- c informatie te verwerven met betrekking tot de uitvoering van interdepartementaal beleid op het gebied van sociaal en cultureel welzijn, teneinde de evaluatie van deze uitvoering mogelijk te maken.

Het Bureau verricht zijn taak in het bijzonder waar problemen in het geding zijn die het beleid van meer dan één departement raken. De minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport is als coördinerend minister voor het sociaal en cultureel welzijn verantwoordelijk voor het door het Bureau te voeren beleid. Omtrent de hoofdzaken van dit beleid treedt de minister in overleg met de minister van Algemene Zaken, van Justitie, van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, van Financiën, van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, van Economische Zaken, van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

© Sociaal en Cultureel Planbureau, Den Haag 2006

SCP-publicatie 2006/10

Zet- en binnenwerk: Textcetera, Den Haag

Opmaak figuren: Mantext, Moerkapelle

Omslagontwerp: Bureau Stijlzug, Utrecht

Omslagillustratie: © Raphael Sachetat

Op het omslag: Judith Meulendijks tijdens de Denmark Open, 19 en 20 oktober 2005

ISBN10 90-377-0252-X

ISBN13 978-90-377-252-1

NUR 740

Dit rapport is gedrukt op chloorvrij papier

Voorzover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.repro-recht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 kb Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

Sociaal en Cultureel Planbureau

Parnassusplein 5

2511 vx Den Haag

Telefoon (070) 340 70 00

Fax (070) 340 70 44

Website: www.scp.nl

E-mail: info@scp.nl

Inhoud

Voorwoord	1
Samenvatting	3
Deel I Trends en ontwikkelingen	13
1 Inleiding	15
Koen Breedveld	
1.1 Sport in de jaren tachtig en negentig: vernieuwing	15
1.2 De eenentwintigste eeuw: een roerig begin	15
1.3 Rapportage sport 2006	17
1.4 Opzet Rapportage sport 2006	19
Noten	21
Literatuur	22
2 Maatschappelijke ontwikkelingen	23
Koen Breedveld, Annet Tiessen-Raaphorst, Lucas Harms	
2.1 Inleiding	23
2.2 Demografie	23
2.3 Inkomen en opleiding	27
2.4 Tijd: stabilisering arbeidstijd	30
2.5 Ruimedruk	33
2.6 Gezondheid	36
2.7 Cultuur en vrijetijdsbesteding	41
2.8 Samenvatting	47
Noten	49
Literatuur	50
3 Ontwikkelingen in het sportbeleid	52
Hugo van der Poel	
3.1 Inleiding	52
3.2 Spelers in het sportbeleidsnetwerk: doelstellingen en taakverdeling	53
3.3 Thema's in het landelijk sportbeleid	61
3.4 Samenvatting	73
Noten	76
Literatuur	79

4	<i>Beoefening</i>	82
	<i>Koen Breedveld en Annet Tiessen-Raaphorst</i>	
4.1	Inleiding	82
4.2	Sportdeelname	83
4.3	Takken van sport	90
4.4	Lidmaatschap van sportverenigingen en deelname aan competities	94
4.5	Samenvatting	102
	Noten	104
	Literatuur	106
5	<i>Betrokkenheid: meningen, bezit, volgers, toeschouwers en vrijwilligers</i>	107
	<i>Annet Tiessen-Raaphorst en Koen Breedveld</i>	
5.1	Inleiding	107
5.2	Meningen en houdingen over sport	107
5.3	Bezit van sportgoederen	113
5.4	Volgers van sport via tijdschriften, radio en televisie	116
5.5	Toeschouwers van sportwedstrijden	124
5.6	Vrijwilligerswerk in de sport	131
5.7	Samenvatting	135
	Noten	137
	Literatuur	138
6	<i>Sportinfrastructuur: organisaties en accommodaties op sportgebied</i>	139
	<i>Rob Goossens en Guido Roording</i>	
6.1	Inleiding	139
6.2	De Nederlandse sportinfrastructuur	139
6.3	Sportbonden	142
6.4	Sportclubs	145
6.5	Sportscholen, sportinstructeurs, zeil- en surfscholen, maneges en fitnesscentra	149
6.6	Sportaccommodaties	152
6.7	Vrijwilligerswerk	162
6.8	Samenvatting	169
	Noten	171
	Literatuur	174
7	<i>Economie van de sport</i>	175
	<i>Rob Goossens</i>	
7.1	Inleiding	175
7.2	Bestedingen van huishoudens aan sport	175
7.3	Uitgaven aan en inkomsten uit sport van de overheid	178
7.4	Baten en lasten van sportorganisaties	181
7.5	Baten en lasten van exploitanten van accommodaties	189
7.6	Werkgelegenheid bij sportorganisaties	195

7.7	Werkgelegenheid bij exploitanten van accommodaties	200
7.8	Samenvatting	202
	Noten	205
	Literatuur	207
8	Sport, ruimte en tijd	208
	<i>Lucas Harms en Frans Knol</i>	
8.1	Inleiding	208
8.2	Ruimtebeslag van de sport	209
8.3	Ruimtegebruik voor sport in zeven (groot)stedelijke gebieden	211
8.4	Heen en weer: verplaatsingen ten behoeve van de sport	214
8.5	De timing van sport	219
8.6	Samenvatting	223
	Noten	224
	Literatuur	225
9	Sport, bewegen en gezondheid	226
	<i>Wil Ooijendijk, Vincent Hildebrandt, Marijke Hopman-Rock, Sandor Schmikli</i>	
9.1	Inleiding	226
9.2	Methode	227
9.3	Voldoen aan de beweegnormen	229
9.4	Sporters en niet-sporters vergeleken	231
9.5	Sportblessures	236
9.6	Samenvatting	240
	Noten	242
	Literatuur	243
10	Sport en onderwijs	245
	<i>Lex Herweijer en Koen Breedveld</i>	
10.1	Inleiding	245
10.2	Bewegingsonderwijs	246
10.3	Scholen met extra aandacht voor sport	250
10.4	Samenwerking tussen onderwijs en sport	251
10.5	Zwemvaardigheid	254
10.6	Opleiden voor de sport	257
10.7	Samenvatting	262
	Noten	265
	Literatuur	267
11	Topsport	269
	<i>Maarten van Bottenburg, Veerle de Bosscher, Paul de Knop, Simon Shibli, Jerry Bingham</i>	
11.1	Inleiding	269
11.2	Ontwikkelingen in de topsportinvesteringen (input)	270

11.3	Ontwikkelingen in het topsportklimaat (throughput)	274
11.4	Ontwikkelingen in het prestatieniveau (output)	283
11.5	Samenvatting	290
	Noten	292
	Literatuur	294
<i>Deel II Thematische uitdiepingen</i>		<i>297</i>
12	<i>Verschillen in sportdeelname</i> <i>Koen Breedveld</i>	<i>299</i>
12.1	Inleiding	299
12.2	Verschillen naar sekse, leeftijd, opleidingsniveau, werkzaamheid en inkomen	299
12.3	Etniciteit	301
12.4	Tijdselasticiteit	305
12.5	Het sportieve kapitaal van ouders	309
12.6	Vroege jeugdervaringen	314
12.7	Samenvatting	317
	Noten	319
	Literatuur	321
13	<i>Naar een resultaatgericht sportbeleid: kengetallen in de sport</i> <i>Mark van den Heuvel</i>	<i>322</i>
13.1	Inleiding	322
13.2	Kader en begripsafbakening	323
13.3	New public management in de sport	325
13.4	Kengetallen in de sport	327
13.5	Kengetallen in de praktijk: output-indicatoren	330
13.6	Kengetallen in de praktijk: outcome-indicatoren	336
13.7	Grenzen aan het gebruik van kengetallen?	337
13.8	Conclusie	338
	Noten	339
	Literatuur	340
14	<i>De kwaliteit van dienstverlening in een pluriforme sportmarkt</i> <i>Jo Lucassen, Annet Tiessen-Raaphorst</i>	<i>342</i>
14.1	Inleiding	342
14.2	De pluriformiteit van aanbieders van sport	343
14.3	Kwaliteit van dienstverlening	345
14.4	Kwaliteitsmeetsystemen	348
14.5	De kwaliteit van de sportdienstverlening gemeten	349
14.6	Gebruikers van verenigingen en fitnesscentra vergeleken	354
14.7	Verwachtingen over de bekwaamheden van trainers en begeleiders	362

14.8	Discussie en conclusie	363
	Noten	367
	Literatuur	368
<i>Deel III Conclusie</i>		<i>370</i>
15	<i>Epiloog</i>	
	<i>Koen Breedveld</i>	
15.1	Ontwikkeling van de sport: sport als spiegel van de samenleving	373
15.2	Plaatsbepaling: sport als spiegel van de samenleving	375
15.3	Kansen en uitdagingen voor de georganiseerde sport	378
15.4	Veranderingen en constanten in het (rijks)sportbeleid	381
15.5	School en sport: kansen voor de sport	385
15.6	Kennis voor de sport	387
15.7	Tot slot: de sportfederatie Nederland	391
	Noten	392
	Literatuur	393
<i>Bijlagen</i>		<i>395</i>
	Bijlage A Lijst met gebezigde afkortingen	397
	Bijlage B Namen en adressen partners in Rapportage sport 2006	400
	Bijlage C Samenstelling klankbordgroep Rapportage sport 2006	402
	Bijlage D Opzet website www.rapportage-sport.nl en StatLine van CBS	403
	Bijlage E Prijsindex gezinsconsumptie	405
	Bijlage F Lijst van bijlagen op internet	406
<i>Index</i>		
<i>Publicaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau</i>		

Voorwoord

In 2005 bracht het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (vws) de nota *Tijd voor sport* uit. In de nota staan drie thema's centraal: bewegen, meedoen en presteren.

Bewegen verwijst naar de gezondheidswinst die er te behalen valt door een gezonde leefstijl. Diverse wetenschappelijke studies hebben inmiddels aangetoond dat voldoende sporten en bewegen uiteindelijk meer besparingen in de gezondheidszorg oplevert dan sportblessures aan extra kosten genereren. Meedoen verwijst naar de betrokkenheid van diverse groepen burgers bij de sport (als actief sporter en/of als vrijwilliger bij sportverenigingen). De sport maakt deel uit van wat sociologen de 'civil society' noemen: het geheel aan organisaties waar burgers elkaar treffen en waarin ze mede vorm geven aan de maatschappij. Hoewel het maatschappelijke bewijs op dit vlak minder sterk is dan bij het thema 'gezondheid', gaan de meeste onderzoekers ervan uit dat betrokkenheid bij de sport een belangrijke bijdrage levert aan het onderhouden van contacten tussen burgers. Zelfs als daarbij rekening wordt gehouden met het feit dat de sport ook zo zijn minder prettige kanten kent (zoals spreekkoren en voetbalvandalisme).

Ook toen het ministerie nog CRM (Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk) heette, waren bewegen en meedoen al centrale thema's in het rijkssportbeleid. Hooguit zijn nadien de accenten wat verschoven, van meedoen (welzijn) onder CRM naar bewegen (volksgezondheid) onder vws. Presteren, het derde centrale thema in *Tijd voor sport*, was dertig jaar geleden nog geen thema in het rijkssportbeleid. Sterker, in de nota *Sportbeleid* uit 1974 werd het competitieve element van de wedstrijdssport nog in tegenspraak geacht met het toenmalige streven naar een 'open en meer ontspannen samenleving'.

Anno 2006 zijn presteren en onderlinge wedijver echter geen vieze woorden meer, niet in de sport en ook niet daarbuiten. Iets willen bereiken mag weer, evenzeer als het belonen en op een voetstuk plaatsen van mensen die iets hebben bereikt. Het ondersteunen van de topsport en het koesteren van succesvolle topsporters is een uiting van die mentaliteitsverandering. Het laat zien hoe de sport onlosmakelijk verbonden is met bredere maatschappelijke processen, daar een onderdeel van uitmaakt en tegelijk actief bijdraagt aan de verandering ervan.

In deze *Rapportage sport 2006* treft u vele voorbeelden aan van veranderingen (en constanten) in de sport. Ik dank de medewerkers van de betrokken instituten, te weten het Centraal Bureau voor de Statistiek, het W.J.H. Mulier Instituut, sportkoepel NOC*NSF, TNO Kwaliteit van Leven alsmede de leden van de klankbordgroep, voor hun diverse bijdragen aan het welslagen van dit project.

Prof. dr. Paul Schnabel
Directeur Sociaal en Cultureel Planbureau

Samenvatting

1 Inleiding

In deze *Rapportage sport 2006* zijn de belangrijkste cijfermatige ontwikkelingen in de sport van de afgelopen jaren bijeengezet. Aanvullende informatie, waaronder een uitgebreide Engelstalige samenvatting, is te vinden op de website www.rapportage-sport.nl. De *Rapportage sport 2006* is een coproductie van het Sociaal en Cultureel Planbureau en het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), het Mulier Instituut (MI), NOC*NSF en TNO Kwaliteit van Leven. Het project wordt mede gefinancierd door het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

2 Achtergrond: maatschappelijke ontwikkelingen

Na jaren van groei heeft de economie de afgelopen jaren een pas op de plaats gemaakt. In de jaren na 2001 is de koopkracht gedaald tot het niveau van het jaar 2000. De arbeidsdeelname is tussen 2000 en 2004 niet gegroeid. Weliswaar is onder ouderen de arbeidsdeelname fors gestegen, maar onder jongeren was er sprake van oplopende werkloosheid, vooral onder (niet-westerse) allochtonen.

De opleidingsniveaus zijn ook na 2000 geleidelijk verder gestegen. Naar etniciteit zijn er nog steeds grote verschillen in opleidingsniveau, maar bij de Turken en Marokkanen is in recente jaren het aandeel hoger opgeleiden verdubbeld.

Klimaatverandering, bodemdaling, woningbouw, 'perifere pretparadijzen' en de toenemende automobiliteit zijn de belangrijkste achtergronden van toenemende druk op de ruimte. Ruim 60% van het grondgebied in Nederland heeft een agrarische bestemming. Het teruglopen van het aantal boerderijen kan de opmaat zijn voor een discussie over het gebruik van de vrijkomende ruimte voor 'de sport'.

De afgelopen jaren is het aandeel mensen met overgewicht toegenomen tot 45% en het aandeel mensen met ernstig overgewicht (obesitas) tot 11%. Daar staat tegenover dat steeds minder mensen roken en drinken. Wel drinken jongeren op steeds jongere leeftijd.

Steeds minder mensen zijn lid van een vereniging of organisatie. In 2003 was 54% van de bevolking van 6 jaar lid (1999: 57%). De deelname aan vrijwilligerswerk is de afgelopen jaren stabiel gebleven.

Niet-westerse minderheden maken thans 10% van de bevolking uit; in 2030 zal dat naar verwachting 14% zijn. Bij Marokkanen is er sprake van toenemende etnische menging in de vrije tijd. Onder Turken, Surinamers en Antillianen, daarentegen, is het contact met autochtonen in de vrije tijd de afgelopen jaren niet toegenomen. Ook is er sprake van toenemende ruimtelijke segregatie van bevolkingsgroepen. Bij de cultuurdeelname is te zien dat de verschillen tussen autochtonen en allochtonen verkleinen, zonder overigens dat deze geheel verdwijnen.

3 Sportbeleid

In 2003 besloot vws om een einde te maken aan instellingssubsidies, waaronder veel subsidies aan sportorganisaties. Daarnaast werd de Breedtesportimpuls stopgezet, zij het dat daarvoor in de plaats de BOS-regeling (buurt-onderwijs-sport) kwam. Een belangrijke stimulans ging in 2005 uit van de sportnota *Tijd voor sport*. Deze nota kent drie centrale thema's: bewegen, meedoen en presteren. De eerste twee thema's plaatsen het sportbeleid in de context van respectievelijk de preventieve gezondheidszorg en het welzijnsbeleid. De aandacht voor het derde thema, presteren (topsport), is een intensivering van het twee decennia oude nationale topsportbeleid. Voor delen van het sportbeleid wordt samengewerkt met andere departementen, zoals bij het programma Meedoen allochtone jeugd door sport (met Justitie) en in de Alliantie School en Sport (met OCW en NOC*NSF).

Wat betreft de topsport volgt de overheid sportkoepel NOC*NSF, die als doelstelling heeft om Nederland tot de toptien van de wereld te laten behoren. Een andere belangrijke doelstelling van NOC*NSF is dat het aandeel sporters dat lid is van een sportvereniging minimaal gehandhaafd blijft.

Voor het behalen van deze doelstellingen leunt het kabinet sterk op de inzet van intermediaire partijen. De banden met de sportorganisaties zijn over en weer echter losser geworden. Het nationale sportbeleid lijkt zich te ontplooiën conform het 'investeringscenario'.

4 Sportdeelname

De afgelopen decennia is de sportdeelname met enkele procentpunten gestegen. Momenteel doet 64% van de bevolking van 18-79 jaar aan sport in de vrije tijd. De meest beoefende sporten zijn sporten die goed recreatief en alleen kunnen worden beoefend, zoals zwemmen, fitness, fietsen, hardlopen en wandelen. De meest beoefende teamsport is voetbal. Sporten die duidelijk populairder zijn geworden de afgelopen jaren zijn hockey, golf en hardlopen.

Het aandeel van de bevolking dat lid is van een sportvereniging steeg de afgelopen jaren, tot 36%. Omdat dit aandeel wat minder sterk steeg dan het aandeel sporters in het algemeen, was er binnen de sport zelf sprake van een voortzetting van de daling van het aandeel georganiseerde sporters (nu: 53%). De belangstelling om deel te nemen aan competities of trainingen is tussen 1999 en 2003, na jaren van dalingen, licht toegenomen.

Onder de vrouwen ligt het aandeel sporters niet lager dan onder de mannen. Wel domineren mannen nog in de teamsporten en in de wedstrijdsport. De sportdeelname onder ouderen (50 jaar en ouder) is de afgelopen decennia indrukwekkend gestegen. Daarentegen is de achterstand van oudere sporters in het lidmaatschap van sportverenigingen en in de deelname aan competities of trainingen, tussen 1999 en 2003 kleiner geworden. Verschillen naar opleidingsniveau, inkomen en het al dan niet hebben van een beperking (uitgezonderd jongeren tot 24 jaar) zijn tussen 1999

en 2003 evenmin beduidend kleiner zijn geworden. Wel zijn de verschillen in sportdeelname naar etniciteit wat verkleind tussen 1999 en 2003.

5 Betrokkenheid bij sport

Sportprestaties vormden in 2004 de belangrijkste bron van nationale trots. Een groeiend aandeel van de Nederlanders (thans 73%) vindt dat voor een goede gezondheid actieve sportbeoefening nodig is. Ook in metingen van andere houdingen ten aanzien van sport en bewegen betuigt de Nederlander zich sportiever dan ruim twintig jaar terug.

De totale oplage van sporttijdschriften is tussen 1999 en 2004 gestegen naar 2,4 miljoen. De kijktijd naar sport op televisie is tussen 1991 en 2005 verdubbeld, van gemiddeld 51 naar 106 uur per jaar. Het aanbod van sportprogramma's verdrievoudigde, van 927 uur naar 2634 uur per jaar. De afgelopen jaren worden sportprogramma's weer wat beter bekeken dan in de jaren negentig.

De cijfers over het bezoek aan sportwedstrijden geven voor de laatste jaren geen eenduidige trend te zien. Het aantal bezoekers in het betaald voetbal is de laatste jaren stabiel (maar met een nog steeds stijgende politie-inzet). In bevolkingsonderzoeken mag het betaald voetbal geleidelijk op iets meer (incidentele) bezoekers rekenen, onder andere van vrouwen en kinderen. Bezoek aan wedstrijden in het betaald voetbal is in toenemende mate gerelateerd aan de hoogte van het inkomen.

De deelname aan vrijwilligerswerk in de sport is de laatste jaren relatief stabiel (bij meer sporters). De sport is de maatschappelijke sector met de grootste aandelen verenigingsleden en -vrijwilligers.

6 Sportinfrastructuur: organisaties en accommodaties

Anno 2003 telde Nederland 1190 maneges, 1970 sportscholen en sportinstructeurs, 2000 fitnesscentra, 770 zwembaden, 815 jachthavens, 2160 overdekte sportaccommodaties en 4000 openluchtportaccommodaties. Dat zijn er weinig meer dan in 2000, terwijl de sportdeelname in die periode wel duidelijk groeide.

De trend dat een groeiend aandeel accommodaties door particulieren wordt geëxploiteerd, zette zich tussen 2000 en 2003 voort bij de exploitatie van zwembaden en van openluchtportaccommodaties, maar niet bij de exploitatie van overdekte sportaccommodaties.

Anno 2004 zijn bijna 29.000 sportverenigingen aangesloten bij NOC*NSF, 800 minder dan in 2001. Daarmee heeft zich de schaalvergroting bij sportverenigingen voortgezet. Het gemiddelde aantal leden per vereniging steeg van 164 in 2001 naar 174 in 2004. Desondanks had in 2003 een op de drie sportverenigingen minder dan 50 leden.

Bij 85% van de sportclubs zetten een of meerdere vrijwilligers zich in de laatste week van september 2003 in voor de club (in 2000 was dat 86%). Alle vrijwilligers

tezamen werkten in één week van september 2003 2,02 miljoen uren voor de sportclubs (in dezelfde periode in 2000: 2,11 miljoen uren).

De topvijftien van sportbonden is redelijk stabiel. Op 1 staat sinds jaar en dag de voetbalbond (2004: 1,1 miljoen leden), gevolgd door de tennisbond (2004: 0,7 mln. leden) en de gymnastiekunie (2004: 0,3 mln.). Tot de opvallende stijgers van de laatste jaren behoren golf (in 2004 in omvang de vierde sportbond van het land), hockey (vijfde sportbond) en atletiek (dertiende).

7 Economie van de sport

Tussen 2000 en 2003 stegen de totale bestedingen van huishoudens aan sport met 36% (naar 3,4 mld euro in 2003). De rijksoverheid gaf in 2003 netto 72 miljoen euro uit aan sport, de provincies 10 miljoen euro en de gemeenten 813 miljoen. Ten opzichte van 2000 zijn dat stijgingen met respectievelijk 20%, 100% en 23%. In totaal stegen de overheidsuitgaven aan sport tussen 2000 en 2003 met 24% naar 896 miljoen euro (bij een inflatie over die periode van 10%). Via de kansspelen kwam in 2004 nog eens ruim 44 miljoen euro beschikbaar voor de sport.

De gezamenlijke baten van sportclubs (excl. watersportclubs en betaald voetbal) namen toe tot 953 miljoen euro (+16%) in 2003 en de lasten tot 919 miljoen euro (+15%). Ten opzichte van 2000 waren er in 2003 minder sportclubs die financiële middelen konden toevoegen aan hun reserves (38% tegenover 44% in 2004).

De gezamenlijke baten van maneges, sportscholen (incl. sportinstructeurs) en zeil- en surfscholen bedroegen 313 miljoen euro over 2003, 14% meer dan in 2000. De omzet van de fitnessbranche (626 miljoen euro in 2003) is hierin nog niet meegeteld. Sportscholen en zeil- en surfscholen verbeterden hun financiële positie tussen 2000 en 2003, bij maneges ging die, evenals bij sportclubs, licht achteruit.

De groeiende groep particuliere exploitanten van zwembaden, overdekte sportaccommodaties, openluchtportaccommodaties en jachthavens zag de gezamenlijke baten met 23% stijgen tussen 2000 en 2003, naar 1,04 miljard euro.

Commerciële en niet-commerciële sportorganisaties, en particuliere exploitanten van sportaccommodaties hadden in 2003 samen 39.000 personen in loondienst, 5% meer dan in 2000. Het merendeel hiervan betreft deeltijdaanstellingen. De gemiddelde aanstelling bij sportorganisaties heeft een omvang van 16 uur per week, bij accommodaties is dat 20 uur. Aan die situatie is de afgelopen jaren weinig veranderd. Omgerekend bieden genoemde organisaties werk voor 23.000 fte's (+5% ten opzichte van 2000), waarvan 17.500 in loondienst en 5500 niet in loondienst. Niet meegeteld in deze cijfers zijn de 15.000 mensen die werkzaam zijn in fitnesscentra en de 11.000 fte's die gemoeid zijn met het bewegingsonderwijs in primair en voortgezet onderwijs.

8 Sport, ruimte en tijd

In Nederland is 0,8% van de ruimte (31.000 hectare) in gebruik ten behoeve van sportterreinen. Vooral in de Randstadprovincies Noord-Holland, Zuid-Holland en

Utrecht is er per inwoner weinig ruimte voor sport beschikbaar. In de vier grote steden (G4) is er per saldo sprake van een achteruitgang in de voor sport beschikbare ruimte, terwijl vlak buiten de gemeentegrenzen van de G4 het sportareaal toenam. Gemeten aan de omvang van de bevolking zijn de centrale delen van de stad het karigst bedeed met sportvoorzieningen. Alleen fitnesscentra zijn oververtegenwoordigd in de centra van de grote steden.

Ruim een op de tien vrijetijdsverplaatsingen is sportgerelateerd (zelf sporten of gaan kijken bij sportwedstrijden). Een ruime meerderheid van alle sportieve verplaatsingen (57%) blijft binnen een straal van 5 kilometer. Meest gebruikte vervoerswijze voor sportgerelateerde verplaatsingen is de auto, ook op korte afstanden.

Van alle sport vindt 43% door de week overdag plaats. Bij het als toeschouwer bij de sport betrokken zijn, is dat 10%. Het drukste sporttijdstip is de doordeweekse avond rond 20.00 uur.

9 Beweging, sport en gezondheid

Het beweeggedrag van de volwassen Nederlanders ontwikkelt zich positief. Het percentage Nederlanders dat inactief is (beweegt op geen enkele dag tenminste 30 minuten matig intensief), loopt tussen 2000 en 2004 terug van 9 naar 8. Het percentage dat aan de Nederlandse Norm Gezond Bewegen (NNGB; beweegt minimaal 5 dagen per week matig intensief) voldoet, stijgt vanaf 2002 van 44 naar 50. Sporters scoren hierbij over de hele lijn beter dan niet-sporters. Echter, meer gedetailleerde cijfers over het aantal uren en minuten bewegen per dag door de volwassen bevolking bevestigen deze positieve ontwikkelingen nog niet.

Van de jeugd voldoet in 2004 iets meer dan de helft aan de NNGB en/of de fitnorm (3 of meer keer per week 20 minuten intensief bewegen). Het aandeel jeugdigen dat inactief is, is lager dan bij volwassenen (circa 2%) en het aandeel jeugdigen dat aan de fitnorm voldoet, is relatief hoog (37%). Ook voor de jeugd geldt dat sporters over de hele lijn gunstig scoren ten opzichte van niet-sporters.

In Nederland doen zich in de periode 2000-2004 jaarlijks gemiddeld 1,5 miljoen sportblessures voor, waarvan 51% medisch wordt behandeld. Mannelijke sporters raken vaker geblesseerd dan vrouwelijke. Veldvoetbal blijft verantwoordelijk voor het grootste aantal blessures. Al met al is de nettobalans van een gezondere leefstijl door sport en bewegen en gezondheidskosten door sportblessures positief.

10 Sport en onderwijs

Slechts een minderheid van de basisscholen (40%) heeft een vakleerkracht lichamelijke opvoeding in dienst. De hoeveelheid tijd die aan bewegingsonderwijs wordt besteed, is met gemiddeld 90 minuten per week al jaren min of meer stabiel. Alle scholen voor voortgezet onderwijs werken met vakleerkrachten. In het mbo heeft het bewegingsonderwijs een zwakke positie. In het primair en voortgezet onderwijs

wordt de directe werkgelegenheid (inzet onderwijspersoneel) ten behoeve van het bewegingsonderwijs geschat op 11.000 fte's.

Naar schatting vijftig scholen voor voortgezet onderwijs bieden leerlingen in een sportklas een programma met veel aandacht voor sport en lichamelijke opvoeding. Het aantal 'sportactieve' scholen is nog gering, maar het streven is dit aantal de komende jaren snel te laten groeien.

Het aandeel basisscholen dat schoolzwemmen aanbiedt, is de afgelopen decennia gedaald en bedraagt thans 57%. Desondanks is de zwemvaardigheid van Nederlandse kinderen goed: 73% van de 7-jarigen en 98% van de 12-jarigen heeft een zwemdiploma. Allochtone kinderen en kinderen in gezinnen met lagere inkomens hebben op dit punt een achterstand ten opzichte van autochtone kinderen en kinderen in huishoudens met hogere inkomens.

Het aantal deelnemers aan sportopleidingen op mbo-niveau is de afgelopen tien jaar gegroeid, van een kleine 3000 in 1995 naar ruim 10.000 in 2004. Het aantal studenten aan de academie voor lichamelijke opvoeding (hbo-niveau) is de laatste jaren toegenomen tot 3700 in 2004. Het arbeidsmarktperspectief van gediplomeerden van de mbo- en hbo-sportopleidingen is nog altijd goed. Het enige minpunt is de vaak geringe omvang van hun aanstelling.

11 Topsport

In de Olympische cyclus naar Sydney (1997-2000) werd 95 miljoen euro uit collectieve middelen in topsport geïnvesteerd. In de cyclus naar Athene (2001-2004) lag dit op 150 miljoen euro. De toename van de investeringen in topsport met 58% tussen Sydney en Athene past in het internationale beeld.

Het strategische beleidsmodel dat Nederland tussen 1997 en 2004 heeft gehanteerd, vertoont sterke overeenkomsten met dat in andere topsportlanden. Het meest onderscheidende kenmerk van het Nederlandse topsportbeleid was altijd het accent op diversiteit: het geïnvesteerde geld werd, meer dan in andere landen, verspreid over een groot aantal sportbonden en sportdisciplines. In 2003 is dit beleid aangepast. Het aantal disciplines is ingeperkt, en beter presterende bonden kunnen aanspraak maken op een hogere subsidie.

Nederlandse topsporters behalen thans betere resultaten dan voorheen. Afhankelijk van de gehanteerde criteria staat Nederland de laatste jaren tussen de achtste en de achttiende plaats in de internationale sportwereld. Gezien over een periode van vijftien jaar is er sprake van een stijgende lijn. Op kortere termijn (1997-2004) heeft zich geen duidelijke prestatieverbetering voorgedaan.

Het gevoerde topsportbeleid in de afgelopen vijftien jaar heeft ertoe bijgedragen dat het topsportklimaat in Nederland sterk is verbeterd. Of dat voldoende zal zijn om de internationale concurrentiepositie van de Nederlandse topsport op de lange termijn te verbeteren, is een ander verhaal. Andere landen investeren eveneens, en niet zelden nog sterker in het topsportklimaat.

12 Verschillen in sportdeelname

De sportbeoefening en het lidmaatschap van sportverenigingen liggen bij Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen lager dan bij autochtonen. De verschillen zijn het grootst bij de Turken en Marokkanen, en dan vooral bij vrouwen en ouderen. Onder tweedegeneratie-allochtonen ligt de sportdeelname hoger dan onder de eerste generatie. Desondanks doen zich ook onder de tweedegeneratie-allochtonen verschillen voor met vergelijkbare groepen autochtonen in de sportdeelname en het lidmaatschap van sportverenigingen.

De sportdeelname vertoont geen duidelijk verband met het aantal uren verplichtingen (arbeid, onderwijs, huishouden/zorg). Bij optelling van alle vormen van sporten en bewegen blijken druk bezette mensen wel minder te bewegen dan minder druk bezette mensen. Desondanks besteden Nederlanders, bij toegenomen drukte, eind jaren negentig meer tijd aan sport en bewegen dan eind jaren zeventig.

Hoe sportiever de ouders, des te groter de kans dat ook de kinderen aan sport doen. De kans dat een kind opgroeit in een gezin waarin een of meerdere ouders sporten, is in 2003 groter dan in 1983. Het betreft dan vooral de kans dat die kinderen hun ouders ongebonden aan solosporten zien doen. In vergelijking met 1983 zijn ouders in 2003 nauwelijks vaker aan wedstrijdsport of aan teamsporten gaan doen.

De kans dat iemand voor zijn twaalfde aan sport heeft gedaan, is onder hoger opgeleiden groter dan onder lager opgeleiden. Ook is bij hen de kans dat de ouders aan sport doen groter. Beide factoren hangen positief samen met het op latere leeftijd deelnemen aan sport.

13 Kengetallen in de sport

Veranderende opvattingen over *public management* hebben ertoe geleid dat er binnen de overheid meer aandacht is voor marktconforme bedrijfsvoeringsmethoden die inzicht geven in de prestaties en effectiviteit van het beleid. Het gebruik van kengetallen speelt een belangrijke rol in deze resultaatgerichte bestuursfilosofie.

Het sportbeleid is hierin meegegaan. De ontwikkeling van kengetallen binnen de sportsector heeft in de laatste tien jaar een hoge vlucht genomen. Reeds beschikbare kengetallen zijn verder aangevuld en nieuwe kengetallen zijn ontwikkeld. Er is in toenemende mate sprake van een resultaatgericht sportbeleid. Het gebruik van kengetallen kent ook zijn grenzen (overkill aan informatie, inperking beleid tot datgene wat zich kwantitatief laat vaststellen).

Het toekomstige sportdeelnameonderzoek vereist verdere afstemming en verdieping. De informatievoorziening over het aanbod moet ruimer worden opgezet, kengetallen moeten op elkaar worden afgestemd en worden uitgebreid. Met name geldt dat voor kengetallen op outcome-niveau (maatschappelijke effecten van sport).

14 De kwaliteit van dienstverlening in een pluriforme sportmarkt

Kwaliteit van dienstverlening wordt in steeds grotere mate bepalend geacht voor de keuzen van de sportconsument. Sporters vinden de deskundigheid van de trainer/instructeur het belangrijkste aspect van de dienstverlening. De organisatie van wedstrijden/competitie en nevenactiviteiten vindt men het minst belangrijk. Qua tevredenheid scoren de bereikbaarheid zowel per auto als per fiets, en de vriendelijkheid van trainer/personeel hoog. Men is in het algemeen het minst tevreden over de kosten van het sporten.

Het profiel van de doorsnee verenigingssporter is ‘mannelijk, jongere of oudere, minder opleiding, plattelandsbewoner’, dat van de fitnessser ‘vrouwelijk, midlifer, beter opgeleid, stedeling’. Fitnesssers zijn meer gezondheidsgericht, terwijl de verenigingssporters ook belang hechten aan andere aspecten, zoals plezier en sociaal contact. Fitnesssers stellen hogere eisen aan de dienstverlening dan de verenigingssporters. Bij verenigingen kan de dienstverlening verbeteren door iets te doen aan de netheid van douches en kleedruimten.

Al met al wijzen de uitkomsten op een duidelijke segmentering binnen het motieven-, wensen- en kwaliteitsprofiel van de sportende Nederlanders. De sterke profilering van beide vormen van aanbod staat grote verschuivingen tussen deze aanbodvormen in de weg. De segmentering vormt een flinke uitdaging voor de ambitie van NOC*NSF om tot vergroting van haar marktaandeel te komen.

15 Epiloog

In de epiloog is gewezen op de positieve ontwikkeling die de sport de afgelopen jaren heeft doorgemaakt. Meer mensen sporten en bewegen en zien het belang in van sport voor bijvoorbeeld de gezondheid. De uitgaven aan sport en de werkgelegenheid in de sport zijn gegroeid. Nederland is iets meer sportland is geworden. Tegelijk is gewezen op het feit dat, ondanks de toename van de sportdeelname, de problematiek van het overgewicht niet minder is geworden; dat vooral het ‘gezondheidssporten’ in de lift zit en minder het ‘prestatiesporten’; dat het marktaandeel van verenigingen in de sportmarkt blijft dalen; dat ongelijkheden in de sport nauwelijks kleiner worden; dat bijblijven in de internationale medaillewedloop een hele toer zal blijken; dat de hoeveelheid ruimte en accommodaties voor de sport geen gelijke tred heeft gehouden met de groei in de sportdeelname; en dat de sport nog altijd vooral een deeltijdwerkgever is.

Het maatschappelijk aanzien van sport is gestegen. Bewegen en gezond leven zijn belangrijke waarden geworden die (weer) actief worden gepropageerd. Individualisering en de opkomst van een beleveniseconomie bieden kansen en uitdagingen voor de (georganiseerde) sport. Segmentering en professionalisering zijn belangrijke thema’s.

Ten aanzien van het rijksportbeleid is gewezen op de toenemende aandacht in het beleid voor het thema ‘presteren’ (topsport). Daarnaast zijn vraagtekens geplaatst

bij onder andere het niet-definiëren van sport in de recente nota *Tijd voor sport* en bij het tijdelijke karakter van veel recente maatregelen. De beleidsmatige aandacht voor het thema 'school en sport' is groot. Dit is verrassend gezien de reeds hoge sportdeelname van de jeugd, maar ook verheugend, vanwege de nodige kansen voor de sport.

Met de verspreiding van kennis over de sport is het beter gesteld dan ooit. Met de verzameling van kennis over de sport is het minder goed gesteld. Gepleit wordt voor een betere coördinatie van onderzoek, vooral ten aanzien van de dataverzameling.

Deel I

Trends en ontwikkelingen

1 Inleiding

Koen Breedveld (SCP)

1.1 Sport in de jaren tachtig en negentig: afvlakking groei en vernieuwing

Op maandag 7 april 2003 werd de *Rapportage sport 2003* (RS'03) in Nieuwspoort aangeboden aan staatssecretaris Clémence Ross van het ministerie van VWS en aan Hans Blankert, destijds voorzitter van NOC*NSF. De RS'03 was niet de eerste publicatie van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) op het terrein van de sport.¹ Wel was het de eerste keer dat het SCP uitvoerig rapporteerde over de sport als eigenstandig onderzoeksobject. In die publicatie werden de belangrijkste cijfermatige inzichten in de sport bijeengebracht door sportonderzoekers van het SCP, het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), sportkoepel NOC*NSF, onderzoeksinstituut TNO, de Universiteit van Tilburg en het W.J.H. Mulier Instituut (MI), Centrum voor sociaal wetenschappelijk sportonderzoek.

Op grond van die verzamelde cijfers viel te constateren dat de groei in de sportdeelname in de jaren negentig was afgezwakt. Ook leek de belangstelling voor de 'echte sport' (lidmaatschap van een vereniging, deelname aan competities en trainingen) te tanen. Er diende zich een nieuwe, meer recreatief ingestelde sporter aan, veelal ouder en vaker vrouw dan de traditionele sporter. De 'nieuwe' sporter betuigde zich aanmerkelijk kritischer – consumptiever – dan de 'traditionele' sporter. Hij (of zij) wendde zich voor het sporten niet meer automatisch tot de sportvereniging, maar liet zich in toenemende mate bedienen door de sportindustrie, die zich in de jaren negentig steeds nadrukkelijker profileerde. Sportverenigingen zagen geen andere mogelijkheid dan mee te gaan in een proces van professionalisering en fuseerden tot grotere organisaties, die adequaat konden reageren op de veranderende vraag. Probleemloos ging dat echter niet. Het zich losmaken van de oude cultuur van vrijwillige inzet is voor veel sportbestuurders even ondenkbaar als onbetaalbaar. Nieuwkomers leken ook niet altijd even gemakkelijk hun weg te kunnen vinden in de bolwerken van jonge mannelijke autochtonen, die sportkantines soms zijn. Bestaande verhoudingen in de sport leken maar traag te veranderen.

1.2 De eenentwintigste eeuw: een roerig begin

De meeste cijfers uit de RS'03 hadden betrekking op het meetjaar 2000, met een enkele statistiek van voor dat jaar en een enkele van daarna. In de jaren daarna is er in de sport en in de maatschappij veel gebeurd. De aanslagen van 11 september op de Twin Towers in New York in 2001, en later in Nederland op politicus Pim Fortuyn en op filmmaker Theo van Gogh, hebben hun stempel gedrukt op het maatschappelijk debat. Integratie werd een even belangrijk als beladen politiek thema. Harde woor-

den en maatregelen werden niet geschuwd. Economisch gaven de afgelopen jaren weinig reden tot vrolijkheid. Na de hausse van de tweede helft van de jaren negentig maakte de economie een pas op de plaats. Beurskoersen daalden, de werkloosheid liep op. In het beleid van het kabinet-Balkenende II was voor de jaren 2003-2005 weinig plaats voor royale economische steun, onder het motto 'Eerst het zuur, dan het zoet'.

Ook de sport kon zich niet geheel aan die malaise onttrekken. Tijdens de Olympische Spelen van Sydney 2000 behaalden Nederlandse sporters uitmuntende resultaten. Deze resultaten vertaalden zich in 2002 nog wel in klinkende verkiezingsbeloftes, maar van verzilvering van die beloftes kwam door de economische tegenslag weinig terecht. In 2001 werd in de nota *Sport, bewegen en gezondheid* het sportbeleid wel met succes gerelateerd aan het preventieve gezondheidsbeleid (vws 2001). In het najaar van 2003 werd de sport echter getroffen door het besluit van vws om een einde te maken aan het systeem van instellingssubsidies. Menig sportorganisatie, -bond, -koepel of -belangbehartiger werd gedwongen de broekriem aan te trekken. Sportkoepel NOC*NSF zag zich genoodzaakt een ingrijpende reorganisatie door te voeren en zich te bezinnen op zijn bestaanrecht.

Onrust in de sportwereld was er verder toen nieuwkomer Talpa met succes het alleenrecht van de publieke omroep op de uitzendrechten van de eredivisiewedstrijden in het betaald voetbal aanvocht. Eens te meer bleek dat de sport niet alleen maar een onschuldige tijdverdrijf was. Sport is business, handel. Dat biedt de sport nieuwe financiële armslag (zie Van Bottenburg 2005), maar daarmee werden ook een aantal nevenzaken binnengehaald. Dopingrellen ontsierden het wielrennen en de Olympische Spelen van Salt Lake City. Het voetbal kreeg te maken met reclameblokken tijdens televisieuitzendingen en met omkopingspraktijken (in Duitsland en België).

Maar er waren de afgelopen jaren nadrukkelijk ook kansen voor de sport. Het maatschappelijk debat over integratie bood de sport mogelijkheden om zich als bindmiddel te profileren. De stijgende arbeidsdeelname onder vrouwen vergrootte de vraag naar naschoolse opvang, en van daaruit werd al snel een brug geslagen naar het onder de jeugd populaire sport. Na de SBG-nota *Sport, bewegen en gezondheid* uit 2001 werd de sport in toenemende mate in verband gebracht met de preventieve gezondheidszorg. Sport en bewegen kon helpen overgewicht te bestrijden en harten vaatziekten tegen te gaan. En passant opende dat voor de sport de deur naar het onderwijsveld, dat na het European Year of Education Through Sports (EYES) een verantwoordelijkheid voor zichzelf zag in de bestrijding van overgewicht. Veel van deze thema's kwamen samen in 2005, in de vws-nota *Tijd voor sport* (vws 2005). Met succes werd daarin een eigen koers voor de sport uitgestippeld. Met 'bewegen', 'mee-doen' en 'presteren' als drie centrale thema's steeg het budget aanzienlijk en werden er bruggen geslagen naar met name OCW en Justitie.

1.3 Rapportage sport 2006

Genoemde ontwikkelingen maken nieuwsgierig hoe het de sport in deze roerige periode is vergaan. Heeft de sportdeelname te lijden gehad van de economische teruggang en van de verharding van het culturele klimaat, of heeft ze er wellicht profijt van kunnen trekken? Hoe staat het met de belangstelling voor sport op televisie, met de bereidheid om zich als vrijwilliger voor de sport in te zetten, met de commercialisering en de schaalvergroting in de sport?

Gelukkig is er sinds 2000 veel nieuw cijfermateriaal beschikbaar gekomen, aan de hand waarvan deze vragen kunnen worden beantwoord. Met die nieuwe statistieken wordt in deze *Rapportage sport 2006* gezien in hoeverre er na 2000 veranderingen zijn opgetreden in het sportlandschap. De meeste cijfers bestrijken de periode tot 2003 of 2004, met een enkele statistiek die tot 2005 reikt. De doelstelling van de *Rapportage sport 2006* is daarbij dezelfde als van de RS'03, namelijk:

- geïnteresseerden binnen en buiten het sportveld voorzien van tijdige en accurate informatie over trends en ontwikkelingen in de sport en daarbuiten (het laatste voorzover relevant voor de sport);
- licht werpen op belangwekkende actuele vraagstukken op sportgebied en deze nader uitdiepen;
- tekorten signaleren in het bestaande aanbod van sportinformatie en aanbevelingen doen voor het opheffen daarvan.

In minder formele termen: de doelstelling van het project *Rapportage sport* is om de in Nederland aanwezige sportstatistieken zo goed mogelijk te bundelen en te beschrijven, teneinde daaruit te destilleren in welke richting de sport zich ontwikkelt.

In het team van auteurs hebben zich bij deze tweede editie geen ingrijpende wijzigingen voorgedaan. Dezelfde instellingen die aan de RS'03 hebben meegewerkt, deden dit ook aan de *Rapportage sport 2006* (alhoewel soms met andere medewerkers dan bij de RS'03). Hugo van der Poel werkt in deze editie niet meer mee onder de vlag van de Universiteit van Tilburg, maar onder de vlag van het Mulier Instituut.

Evenals toen bestaat de *Rapportage sport 2006* uit een papieren publicatie en een website. Vanzelfsprekend kan op de website de publicatie als pdf-bestand worden gedownload en is er de mogelijkheid om de papieren versie te bestellen. In aanvulling hierop zijn op de website te vinden:

- een Engelstalige samenvatting;
- mogelijkheid om zelf tabellen over sportdeelname samen te stellen;
- alle in het rapport opgenomen tabellen en figuren als Excel-sheet;
- bij diverse tabellen en figuren: additionele uitsplitsingen;
- aanvullende (in het rapport met 'bijlage F' aangeduide) tabellen en figuren;
- actualisering van de in het rapport opgenomen tabellen en figuren zodra nieuwe cijfers uitkomen;

- achtergrondinformatie bij de in het rapport opgenomen statistieken (pagina Smile);
- melding van belangwekkende nieuwe cijfermatige sportonderzoeken.

Definitie van sport

Dit rapport gaat over sport, en over maatschappelijke ontwikkelingen die voor de sport van belang zijn. In de RS'03 is de vraag aan de orde gesteld of dat niet betekent dat 'sport' eenduidig moet worden gedefinieerd. Die vraag is toen ontkennend beantwoord. De consequentie van die keuze was dat in sommige tabellen en figuren denksporten en activiteiten als wandelen/fietsen/zwemmen in de vrije tijd (wandelen/fietsen als verplaatsing van/naar werk of school wordt in dit rapport niet als sport geteld) wel als sport worden geteld, en in andere tabellen en figuren niet. Om duidelijkheid te scheppen werd/wordt op de website www.rapportage-sport.nl informatie verschaft over de definities van sport die in de diverse onderzoeken worden gebruikt.

Ook in de *Rapportage sport 2006* is niet gewerkt met een eenduidige definitie van 'sport'. Sport is een sociale constructie, een label dat van toepassing wordt verklaard op activiteiten die mensen ondernemen (Diopter 2000). Historisch is daarin wellicht een harde kern te ontdekken – de 'sportliche sport', waarin sporters met elkaar wedijveren in een of andere vorm van gereguleerde competitie, alhoewel ook de perceptie wat tot die kern moet worden gerekend in de tijd en tussen groepen varieert. Buiten die harde kern vindt echter permanent discussie plaats over wat nog wel sport mag worden genoemd en wat niet meer. Het afbakenen van sport is daarmee een opgave die de grootste sportdenkers legio hoofdbrekers heeft bezorgd en nog bezorgt (vgl. Crum 1991; Van Staveren 2003 in hoofdstuk 3 van deze rapportage; Steenbergen 2004).

In de *Rapportage sport 2006* gaan we aan die discussie voorbij. Gehoopt en verwacht wordt dat de lezer voldoende bekend is met de term 'sport' om te begrijpen waar dit rapport over gaat, en dat het ontbreken van een eenduidige definitie van sport de interpretatie van de uitkomsten niet al te zeer in de weg staat.

Desondanks zijn er voldoende redenen om na te denken over wat nu precies onder sport wordt verstaan en wat niet. De sportindustrie stoort zich niet aan definities en creëert een aanbod van activiteiten die onder de term 'sport' zouden kunnen worden gevat, maar evengoed onder andere termen ('recreatie, wellness, avontuur, amusement, showbusiness'). Voor zowel het onderzoek naar sport als het sportbeleid en -bestuur is het van belang om te weten wat hun onderwerp is, en vooral: wat daar niet toe behoort.

Die vraag is bovendien actueel nu sport en bewegen steeds vaker in één adem worden genoemd. Beleids- en onderzoeksmatig vertonen de twee onderwerpen evidente overlap. Sportdeelname impliceert vaak, maar niet altijd, een bepaalde mate van fysieke inspanning (bewegen). Desondanks zijn sport en bewegen niet synoniem aan elkaar. Niet bij alle sporten staat fysieke inspanning voorop, en niet alle vormen van bewegen zijn even sportief.² Daarbij zijn er aspecten van sport die niet of nauwelijks raken aan het kader van de preventieve gezondheidszorg waarbinnen de

discussies over bewegen plaatsvinden, bijvoorbeeld sport als bindmiddel, economische en ruimtelijke aspecten van sport, sport als schouwspel en als spelvorm. In het slothoofdstuk komen we op dit thema terug.

1.4 Opzet Rapportage sport 2006

De opzet van de *Rapportage sport 2006* wijkt niet af van die uit 2003. Dit betekent dat in deel I (Trends en ontwikkelingen), de belangrijkste statistische gegevens over de recente jaren (grotendeels de periode 1999-2004) uiteen worden gezet. In deel II (Thematische uitdiepingen) worden drie specifieke thema's uitgebreid belicht.

In het beschrijvende eerste deel wordt in hoofdstuk 2 ingegaan op de maatschappelijke context waarin de sport zich de laatste jaren heeft ontwikkeld. In hoofdstuk 3 volgt een overzicht van vooral het landelijke sportbeleid van de laatste jaren. In hoofdstuk 4 wordt ingegaan op ontwikkelingen in de sportdeelname, met dit keer onder andere extra aandacht voor sport tijdens vakanties. In hoofdstuk 5 wordt stilgestaan bij de verschillende manieren waarop men bij de sport betrokken kan zijn: als volger via de media, als toeschouwer bij wedstrijden en als vrijwilliger. In aanvulling hierop is dit keer ook gekeken naar de attitudes die men er ten aanzien van de sport op nahoudt en naar de sportgoederen die sporters en niet-sporters om zich heen verzamelen. In hoofdstuk 6 wordt, evenals bij de vorige editie van de *Rapportage sport*, gekeken naar de ontwikkelingen bij de sportorganisaties zelf (aantallen verenigingen, ledentallen van bonden, sportaccommodaties). In hoofdstuk 7 volgt een beschrijving van de economische aspecten van de sport (bestedingen van burger, commercie en overheid, inkomsten, uitgaven en werkgelegenheid bij sportorganisaties). In hoofdstuk 8 zijn nieuwe gegevens verzameld over verplaatsingen en ruimtegebruik ten behoeve van de sport, en over de timing van sport. In hoofdstuk 9 wordt sport gezien in relatie tot gezondheid, en wordt gekeken naar trends in bewegen bij sporters en niet-sporters alsmede naar de prevalentie en kosten van sportblessures.

In vergelijking met de *RS'03* bevat deel I twee extra hoofdstukken. In hoofdstuk 10 wordt een beschrijving gegeven van de ontwikkelingen in het onderwijs in relatie tot sport en bewegen (de stand van zaken in het bewegingsonderwijs aan kinderen, het belang van schoolzwemmen voor de zwemvaardigheid, en studentenaantallen van sportgerelateerde opleidingen, alsmede de arbeidspositie van afgestudeerden). In hoofdstuk 11 staan de ontwikkelingen in de topsport centraal (investeringen, topsportklimaat, prestaties van Nederlandse sporters).

Deel II, Thematische uitdiepingen, bevat dit keer drie hoofdstukken. In hoofdstuk 12 wordt een analyse gegeven van de determinanten van de sportdeelname, en de ontwikkelingen daarin in de tijd. Daarin zal, behalve naar de invloed van traditionele variabelen als sekse, leeftijd, opleiding en inkomen, ook gekeken worden naar het belang van 'sportief kapitaal' (ouders die sporten, invloed van ervaringen met sport tijdens de jeugd op latere sportdeelname). Daarnaast wordt aandacht besteed aan verschillen in sportdeelname naar etniciteit.

In hoofdstuk 13 draait alles om de beschikbaarheid van kengetallen, en om de vraag of normen en/of benchmarks kunnen bijdragen aan een beter onderbouwd sportbeleid. Om te beginnen wordt ingegaan op de toegenomen vraag naar kengetallen, normen en benchmarks. Waar komt die vraag vandaan en op welke terreinen van het sportbeleid manifesteert die vraag zich het sterkst? Vervolgens wordt beschreven wat er in Nederland op dit terrein beschikbaar is aan kennisinstrumenten voor de generatie van sportkengetallen. Daarna worden enkele gevalstudies uitgewerkt (de 'richtlijn sportdeelname', sportaanbod, en sport en ruimte). Het hoofdstuk wordt afgesloten met een evaluatieve beschouwing van de mogelijkheden en beperkingen van dit type beleidsinstrumenten voor het sportbeleid.

In hoofdstuk 14 staan de 'kwaliteiten van de sport' centraal. Aan de hand van het in 2005 gehouden Nationaal sportonderzoek van SCP en Mulier Instituut wordt geïventariseerd wat de mening is van de Nederlandse sporter over de kwaliteit van het sportaanbod, en wat hij/zij daarin meer en minder van belang acht. Daarnaast zal nader worden ingegaan op verschillen in sportgedrag en kwaliteitsperceptie van hen die sporten in verenigingsverband en van hen die sporten in ongeorganiseerd c.q. commercieel verband.

De *Rapportage sport 2006* wordt in hoofdstuk 15 afgesloten met een epiloog.

Noten

- 1 In de eerste helft van de jaren tachtig publiceerde SCP-onderzoeker Leo Schoonderwoerd (1984, 1985) enkele malen over sport. In de daaropvolgende jaren werd in diverse SCP-rapporten, waaronder de tweejaarlijkse Sociale en Culturele Rapporten, gerapporteerd over sport, maar steeds als onderdeel van de vrijetijdsbesteding en nooit als zelfstandig onderzoeksobject. In 2000 schreven Jos de Haan en Koen Breedveld een kleine monografie *Trends en determinanten in de sport*, gebaseerd op de uitkomsten van het Aanvullend voorzieningengebruik onderzoek 1999 (AVO'99).
- 2 Hier geïnterpreteerd als het onderling wedijveren in een gereguleerde competitie.

Literatuur

- Bottenburg, M. van, (2005). 'There's No Business Like Sportbusiness'. Tilburg: Fontys Economische Hogeschool.
- Crum, B.J. (1991). *Over versporting van de samenleving. Reflecties over bewegingsculturele ontwikkelingen met het oog op sportbeleid*. Rijswijk: ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur.
- Diopter - Janssens en Van Bottenburg bv (2000). *Richtlijn sportdeelname-onderzoek (RSO). Standaardmodel voor onderzoek naar sportdeelname*. Den Bosch: Diopter - Janssens en Van Bottenburg bv.
- Haan, J. de en K. Breedveld (2000). *Trends en determinanten in de sport*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- RS'03. *Rapportage sport 2003*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP-publicatie 2006/10).
- Schoonderwoerd, L. (1984). *Samenhang van sportvoorzieningen*. Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau (Werkdocument 20).
- Schoonderwoerd, L. (1985). *Ontwikkeling in sportbeoefening. Notitie aan het Nationaal Sport Overleg*. Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Staveren, H.T. van (2003). *Sportwetgeving op nationaal niveau gewenst? Notitie naar aanleiding van de motie-Rijpstra/Middel*. Amsterdam: Vrije Universiteit/FR
- Steenbergen, J. (2004). *Grenzen aan de sport. Een theoretische analyse van het sportbegrip (proefschrift)*. Maarssen: Elsevier.
- vws (2001). *Nota Sport, bewegen en gezondheid*. Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- vws (2005). *Tijd voor sport. Bewegen, meedoen en presteren*. Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

2 Maatschappelijke ontwikkelingen

Koen Breedveld, Annet Tiessen-Raaphorst, Lucas Harms (SCP)¹

2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt een beeld geschetst van de maatschappelijke context waarin de sport zich de laatste jaren heeft ontwikkeld. Daarbij moet bedacht worden dat 'sport' hier niet alleen betrekking heeft op de actieve deelname aan sport, maar ook op andere vormen van betrokkenheid bij sport (als vrijwilliger, consument of toeschouwer bij sportwedstrijden) alsmede op het aanbod aan sportvoorzieningen. Om die reden hanteren we een wat breder perspectief dan wanneer we alleen gekeken zouden hebben naar de sportdeelname sec. Het zwaartepunt ligt op de ontwikkelingen die hebben plaatsgevonden in het tijdvak 2000-2004, op sommige plaatsen aangevuld met gegevens over eerdere jaren.

Allereerst besteden we aandacht aan demografische ontwikkelingen (groei en samenstelling van de bevolking, § 2.2). Vervolgens gaan we in paragraaf 2.3 en 2.4 nader in op ontwikkelingen in voor de sport belangrijke hulpbronnen als opleidingsniveau, inkomen en tijd. In paragraaf 2.5 schetsen we veranderingen in de omgang met ruimte, voor de sport van belang in verband met discussies over tekort aan ruimte voor sport. Door zowel burgers als de overheid wordt sport gerelateerd aan gezondheidskwesties. Burgers sporten veelal (deels) om zich gezond te voelen, de overheid stimuleert dat. In paragraaf 2.6 richten we daarom het vizier op de ontwikkelingen in enkele relevante aspecten van de gezondheid en het gezondheidsgedrag van burgers. In paragraaf 2.7 wordt tot slot aandacht besteed aan de ontwikkelingen in het domein waartoe de sport behoort, het domein van de vrije tijd. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een korte samenvatting (§ 2.8).

2.2 Demografie

Totale bevolking: verdere vergrijzing en afname van de groei

Sinds 1950 is de Nederlandse bevolking met 63% toegenomen tot 16,3 miljoen in 2005 (zie tabel 2.1). Sinds 1980 is de gemiddelde jaarlijkse groei constant met 88.000 mensen per jaar. De prognose (CBS StatLine) is echter dat deze constante groei na 2005 af zal nemen: in de komende vijf jaar komen er jaarlijks gemiddeld 31.000 mensen bij. De verwachting is dat tussen 2030 en 2040 de omvang van de Nederlandse bevolking af zal gaan nemen.

Waar de bevolking groeit, is dit met name onder de groep oudere Nederlanders. Vormden de 50-plussers in 1950 21% van de bevolking, in 2000 was dit aandeel 30%. In de laatste vijf jaar is dit aandeel gegroeid naar 34%. Volgens de prognoses zal dit percentage nog verder stijgen, tot rond de 40% in 2030. Deze stijging komt dan

met name door de langere levensverwachting van de ouderen, waardoor vooral het percentage ouderen boven de 80 jaar verder stijgt.

Tabel 2.1

Omvang van de bevolking, naar leeftijdsgroepen, 1950-2050 (in absolute aantallen en procenten)

	absoluut (x 1000)								
	1950	1980	2000	2003	2004	2005	2010 ^a	2030 ^a	2050 ^a
0-14 jaar	2.928	3.184	2.946	3.010	3.016	3.009	2.923	2.824	2.818
15-29 jaar	2.410	3.586	3.060	2.963	2.950	2.942	3.000	3.005	3.067
30-49 jaar	2.588	3.676	4.978	5.064	5.047	5.015	4.738	4.191	4.281
50-64 jaar	1.331	2.030	2.728	2.935	2.994	3.052	3.320	3.212	3.043
65-79 jaar	671	1.303	1.652	1.676	1.693	1.715	1.865	2.805	2.419
> 79 jaar	100	312	500	544	558	574	616	985	1.277
totaal	10.027	14.091	15.864	16.193	16.258	16.306	16.462	17.022	16.906
	%								
0-14 jaar	29	23	19	19	19	18	18	17	17
15-29 jaar	24	25	19	18	18	18	18	18	18
30-49 jaar	26	26	31	31	31	31	29	25	25
50-64 jaar	13	14	17	18	18	19	20	19	18
65-79 jaar	7	9	10	10	10	11	11	16	14
> 79 jaar	1	2	3	3	3	4	4	6	8
totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100

a Prognose.

Bron: CBS (StatLine)

De prognosecijfers voor de Nederlandse bevolking zijn in 2006 naar beneden toe bijgesteld. In de prognose van 2001 zou Nederland in 2040 17,4 miljoen inwoners hebben. Volgens de nieuwe prognose telt Nederland in 2030 17,0 miljoen inwoners. Sinds 2001 is er al sprake van een afnemende bevolkingsgroei. Oorzaken zijn het lagere geboortecijfer en de grotere emigratie van in Nederland geboren personen. De immigratie is in 2005 ten opzichte van 2004 en 2003 stabiel. Vooral de immigratie van Marokkanen en Turken is afgenomen. Het aantal Poolse immigranten nam daarentegen met 2000 toe tot 7000. Na de groep terugkerende Nederlanders vormen zij thans de grootste groep immigranten.

Allochtonen: ongelijk verdeeld

Ten opzichte van 2000 zijn er in 2005 290.000 niet-westerse allochtonen in Nederland bijgekomen (zie tabel 2.2). De verwachting is dat het percentage allochtonen

de komende jaren zal blijven stijgen. In 2005 is 10% van de bevolking van allochtone afkomst, in 2050 is dit aandeel naar verwachting gestegen tot 17%.

Tabel 2.2

Aantallen niet-westerse allochtonen, 1972-2050 (in absolute aantallen (x 1000) en procenten)

	1972	1980	2000	2003	2004	2005	2010 ^a	2030 ^a	2050 ^a
Turken/Marokkanen	52	182	571	637	658	675			
Surinamers/Antillianen	76	198	410	450	456	460			
overige niet-westerse allochtonen	34	96	428	536	554	564			
totaal niet-westerse allochtonen	162	476	1409	1623	1668	1699	1831	2354	2800
% van de bevolking	1,2	3,4	8,8	10,0	10,3	10,4	11,1	13,8	16,6

a Prognose

Bron: CBS (StatLine)

De verdeling van de allochtone Nederlanders over de Nederlandse landsdelen is in de afgelopen tien jaar vrijwel gelijkgebleven (zie tabel 2.3). De meeste allochtonen wonen in het westen van Nederland, waaronder Utrecht, Noord- en Zuid-Holland (en Zeeland) vallen. Het aandeel niet-westerse allochtonen in West-Nederland is in de afgelopen tien jaar afgenomen van 69% tot 67%. In de vier grote steden wonen relatief gezien veel niet-westerse allochtonen (47% van alle niet-westerse allochtonen ten opzichte van 19% van de totale bevolking). In de vier grote steden is een kwart van de inwoners van niet-westerse afkomst.

Tabel 2.3

Verdeling allochtone en totale bevolking over de landsdelen, 1996 en 2005 (in procenten en absolute aantallen)

		noord	oost	west	zuid	4 grote steden	4 grote steden
				%			absoluut (x 1000)
niet-westerse allochtonen	1996	3,8	13,5	69,4	13,3	–	–
	2005	4,1	15,3	67,0	13,7	46,9	796
westerse allochtonen	1996	6,3	17,7	49,9	26,1	–	–
	2005	6,8	17,9	50,7	24,7	24,5	349
Nederlandse bevolking	1996	10,5	20,7	46,7	22,1	–	–
	2005	10,4	21,1	46,7	21,8	18,7	3049

Bron: CBS (StatLine)

Turkse Nederlanders wonen relatief vaak in het oosten van het land, terwijl Surinamers vaker in het zuiden of westen wonen (tabel 2.4). Ruim de helft van alle Surinamers in Nederland woont in een van de vier grote steden; van de Turkse en Antilliaanse bevolking is dit ongeveer een derde. Rotterdam, Schiedam, Delft en Almere zijn de steden met de grootste toename in de omvang van de allochtone bevolking in de afgelopen vijf jaar (Wittebrood et al. 2005). De verkleuring van de steden heeft echter ook sterk te maken met het verhuisgedrag van de huidige stedelijke bevolking, waarbij zowel de autochtone bevolking als de allochtone middenklasse uit de steden vertrekt. De vrijgekomen woonruimte wordt naar verwachting ingenomen door niet-westerse immigranten, die rechtstreeks uit het buitenland komen (Wittebrood et al. 2005).

Tabel 2.4

Verdeling allochtonen over de landsdelen en aandeel van hen dat in de vier grote steden woont, 2004 (in procenten)

	noord	oost	west	zuid	4 grote steden
Turken	2,2	21,3	60,1	16,4	35,5
Marokkanen	1,6	9,7	72,1	16,6	47,3
Surinamers	3,3	11,3	78,8	66,0	53,8
Antillianen	5,9	13,9	66,1	14,1	34,2

Bron: CBS (Bevolkingsstatistiek 2004)

Huishoudens: verdere verdunning

De samenstelling van de Nederlandse huishoudens is in de afgelopen tien jaar veranderd, doordat er meer eenpersoonshuishoudens en eenoudergezinnen bij gekomen zijn (tabel 2.5). Het aantal paren (al dan niet getrouwd en met of zonder kinderen) is afgenomen. De verwachting is dat deze trend in de komende jaren zal doorzetten, waardoor het totale aantal huishoudens in Nederland sterk zal toenemen, van 7,1 miljoen in 2005 tot 8,1 miljoen in 2030.

Tabel 2.5

Huishoudenstypen, 1995-2050 (in absolute aantallen en procenten)

	1995	2000	2005	2010 ^a	2030 ^a	2050 ^a
	absoluut (x 1000)					
eenpersoonshuishoudens	2109	2272	2449	2705	3389	3458
paren	3955	4098	4149	4105	4068	3881
eenoudergezinnen	361	384	444	490	607	700
overige	44	46	48	50	51	49
totaal huishoudens	6469	6801	7096	7350	8116	8088
	%					
eenpersoonshuishoudens	32,6	33,4	34,5	36,8	41,8	42,7
paren	61,1	60,3	58,5	55,9	50,1	48,0
eenoudergezinnen	5,6	5,6	6,3	6,7	7,5	8,7
overige	0,7	0,7	0,7	0,7	0,6	0,6
totaal huishoudens	100	100	100	100	100	100

a Prognose.

Bron: CBS (StatLine) SCP-bewerking

2.3 Inkomen en opleiding

Inkomen: daling koopkracht

In de *Rapportage sport 2003* (RS'03) werd gerapporteerd dat de koopkracht tussen 1970 en 1999 per (equivalent) huishouden met 16% was toegenomen. Voor de meer recente jaren dient dat rooskleurige plaatje echter te worden bijgesteld.

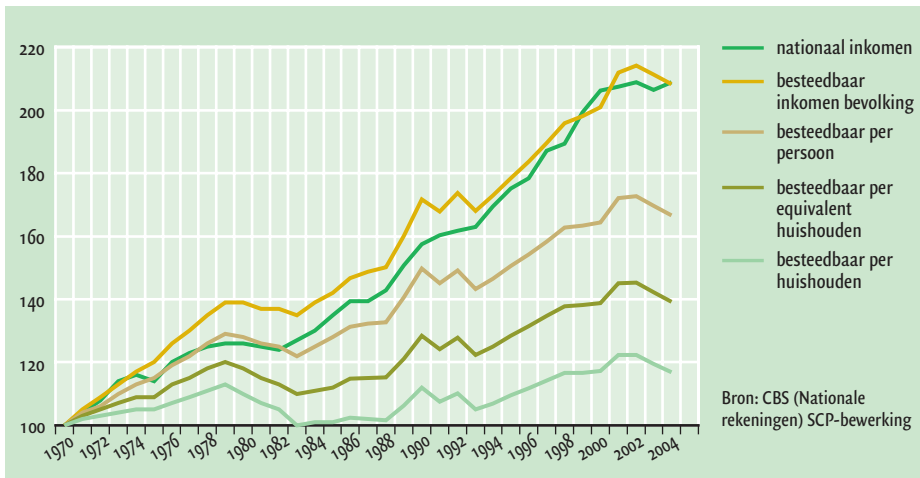
De welvaartsontwikkeling wordt doorgaans afgemeten aan de ontwikkeling van de binnenlandse productie en de daaruit resulterende inkomens. Slechts een deel van het nationaal verdiende inkomen komt bij huishoudens terecht. Ook bedrijven en overheden verdienen aan de binnenlandse productie. Daarnaast legt de overheid beslag op een groot deel van het nationaal inkomen, om collectieve voorzieningen te financieren. Uiteindelijk komt circa 60% van het nationaal inkomen beschikbaar voor huishoudens om vrij te besteden.

Van de groei van het nationaal inkomen hebben de huishoudens in de tweede helft van de jaren negentig naar verhouding minder geprofiteerd, doordat de overheid een groter beslag op dit inkomen heeft gelegd, met name om de staatsschuld te verminderen (figuur 2.1). In 2001 hebben huishoudens middels forse lastenverlichtingen weer een groter beslag gelegd op het nationale inkomen, waardoor het besteedbare inkomen onder de bevolking sterker is toegenomen dan het nationale inkomen.

In constante koopkracht – dus gecorrigeerd voor de geldontwaarding – is het besteedbare inkomen voor de bevolking in de periode 1970-2004 iets meer dan verdubbeld. Deze groei is niet gelijkmatig geweest. Vanaf 1993 is de groeitrend die medio jaren tachtig is ingezet, weer opgepakt. Het jaar 2001 markeert evenwel een conjunctuuromslag van betrekkelijk uitbundige economische groei in een duidelijk pas op de plaats, die tot 2005 zal voortduren. Pas vanaf 2006 wordt enig herstel van de economie, de binnenlandse productie en de besteedbare inkomens verwacht.

Figuur 2.1

De ontwikkeling van inkomens, 1970-2004 (1970 = 100)

Het totaal besteedbare inkomen moet met velen worden gedeeld. Deze ‘velen’ kunnen personen, huishoudens of gewogen huishoudens zijn. Grotere huishoudens kennen schaalvoordelen. Daar staat tegenover dat een alleenstaande met eenzelfde inkomen veel meer te besteden heeft dan een paar met kinderen. Daarnaast spelen er behoefte- en kostenverschillen tussen bijvoorbeeld kinderen en volwassenen. Er kan rekening worden gehouden met deze schaalvoordelen en kostenverschillen door het gebruik van een algemene equivalentiefactor.² Daarmee worden verschillende huishoudentypen qua koopkracht vergelijkbaar gemaakt.³

Houden we rekening met de toename van de bevolking, dan resteert van de totale inkomensgroei in de periode 1970-2004 nog maar 67% van de 108%. Houden we ook nog rekening met de veranderende huishoudenssamenstelling, dan resteert over die periode nog maar 17% inkomensverbetering. Dit alles betekent dat van de jaarlijkse groei van het totale besteedbare inkomen met 2,2% per jaar, in de periode 1970-2004 bijna 1,7% verloren is gegaan door demografische veranderingen. Daar staat tegenover dat het gemiddelde huishouden wel ‘dunner’ is geworden: er zijn gemiddeld minder monden te voeden. Daardoor valt de inkomensverbetering in termen van koopkracht nog mee: een stijging van 39% in de periode 1970-2004. Dit lijkt wellicht

heel wat, maar op jaarbasis is dit niet meer dan 1% per jaar. Na jaren van grotere en kleinere koopkrachtgroei sinds 1994, komen we in 2001 uit op een koopkrachtwinst van 45% ten opzichte van 1970. In de jaren na 2001 is de koopkracht echter weer gedaald tot het niveau van het jaar 2000 (+39% t.o.v. 1970).

Inkomensongelijkheid

In de jaren zeventig en tachtig was er sprake van toenemende inkomensongelijkheid, in de jaren negentig was de inkomensongelijkheid vrij stabiel (zie RS'03: 20). Meer recente gegevens laten voor 2001 een stijging van de inkomensongelijkheid zien, maar onbekend is in hoeverre dit te wijten is aan bijvoorbeeld de herziening van het belastingstelsel of aan veranderingen in de meetmethode (SCP 2005: 111). In 2002 en 2003 blijft de inkomensongelijkheid vrij stabiel. Zelfstandigen en werknemers gaan er wat meer op achteruit dan uitkeringsgerechtigden, die vóór die periode (nog) profiteerden van indexaties van de uitkeringen (SCP 2005: 108). Onder de werkenden werden traditionele gezinnen (met een mannelijke hoofdkostwinner) zwaarder getroffen door inkomensachteruitgang (-4%) dan tweeverdienersgezinnen (-2%). Allochtonen gingen er in de periode 2001-2003 meer in koopkracht op achteruit dan autochtonen. Anno 2003 beschikt 10% van de huishoudens over een laag inkomen (10.301 euro of minder). Van de eenoudergezinnen beschikt 37% over een laag inkomen, van de niet-westerse allochtonen 28% (SCP 2005: 113).

Opleiding: verdere stijging en aanhoudende verschillen

De afgelopen decennia hebben Nederlanders een steeds hoger opleidingsniveau bereikt. Had in 1974 nog 8% van de bevolking van 15-64 jaar een opleiding voltooid op hbo/wo-niveau, in 2000 was dat aandeel gestegen naar 22% (RS'03). Voor de sport is dat een belangwekkend gegeven, omdat smaken en voorkeuren – waaronder voor deelname aan sport – vaak samenhang vertonen met het opleidingsniveau (zie ook hoofdstuk 12).

In recente jaren is het opleidingsniveau geleidelijk door blijven stijgen (tabel 2.6). In 2004 had 26% van de bevolking van 15-64 jaar een opleiding voltooid op hbo/wo-niveau, tegen 22% in 2000. Het aandeel personen van 15-64 jaar met een middelbare opleiding is door de jaren heen relatief constant. De groep personen met een lagere opleiding is in de loop van de jaren kleiner geworden.

Mannen hebben gemiddeld een hoger opleidingsniveau dan vrouwen. Aan die situatie komt niet acuut een einde, simpelweg vanwege het feit dat ooit ontstane seksegebonden verschillen in onderwijsniveaus nog decennia later neerslaan in de gerealiseerde opleidingsniveaus van oudere personen. Wie echter naar de jongste generaties kijkt, ziet dat vrouwen hun achterstand qua opleidingsniveau inmiddels (grotendeels) hebben ingehaald. Van de 15-24-jarigen had in 2004 10% van de vrouwen een opleiding op hbo/wo-niveau, tegen 7% van de mannen (vgl. SCP/CBS 2004).

Tabel 2.6

Opleidingsniveau, bevolking van 15-64 jaar, naar sekse, 1996-2004 (in procenten)

	1996	1998	2000	2001	2002	2003	2004
totaal							
bo/mavo/vbo	40	38	37	38	37	35	34
havo/vwo/mbo	40	40	41	41	41	41	41
hbo/wo	20	21	22	21	22	23	26
totaal	100	100	100	100	100	100	100
mannen							
bo/mavo/vbo	36	35	34	35	34	33	32
havo/vwo/mbo	41	41	42	42	41	41	41
hbo/wo	22	24	24	23	24	25	27
totaal	100	100	100	100	100	100	100
vrouwen							
bo/mavo/vbo	44	42	40	40	40	38	36
havo/vwo/mbo	39	39	41	40	40	40	41
hbo/wo	17	19	19	19	20	21	24
totaal	100	100	100	100	100	100	100

Bron: CBS (EBB'96-'04; StatLine)

Verschillen in opleidingsniveau doen zich ook voor naar etniciteit. Anno 2004 had 14% van de niet-westerse allochtonen een opleiding op hbo/wo-niveau. Onder autochtonen was dat 27% (en onder westerse allochtonen trouwens 30%). Vooral onder de Turkse gemeenschap (7%) en de Marokkaanse gemeenschap (9%) liggen de opleidingsniveaus lager. De Surinamers en de Antillianen hebben een opleidingsniveau dat hier tussenin zit (resp. 18% en 16% hbo/wo). Bij hen verloopt de verandering in opleidingsniveau echter ook aanzienlijk trager dan bij de Turken en de Marokkanen, waar tussen 1996 en 2004 sprake was van een verdubbeling van het aandeel personen met een hbo/wo-opleiding (beide: 4% in 1996; zie ook Zorlu en Traag 2005; Latten 2005).

2.4 Tijd: stabilisering arbeidstijd

Arbeidsdeelname: toe- en afname

Tijd vormt een noodzakelijke hulpbron voor deelname aan sport, of dat nu als deelnemer is, als toeschouwer of als vrijwilliger. In het overheidsbeleid is vergroting van het besteedbare vrijetijdsbudget de laatste jaren echter allesbehalve een doelstelling geweest. Het beleid was en is er vooral op gericht om de tijd besteed aan betaalde arbeid te vergroten, hetzij door meer mensen te laten deelnemen aan het arbeidsproces, hetzij door werkenden te stimuleren om meer uren te gaan werken. Ouderen en vrouwen worden gestimuleerd om te blijven respectievelijk te gaan

werken, omwille van economische, emancipatorische en integratiemotieven. Daarnaast is door de overheid in recente jaren ingezet op een betere spreiding van arbeid over de levensloop (de levenslooptregeling).⁴

De cijfers over tijdsbesteding uit de RS'03 maakten duidelijk dat de arbeidstijd tussen 1975 en 2000 al belangrijk was gestegen, en dat die stijging vooral veroorzaakt werd door een stijging van het aandeel werkenden in de samenleving. Deze cijfers waren afkomstig uit het Tijdsbestedingsonderzoek (TBO) van SCP en partners. Nieuwe cijfers uit dit onderzoek, over 2005, komen echter pas in het najaar van 2006 ter beschikking.

Cijfers uit de Enquête beroepsbevolking (EBB) van het CBS wijzen uit dat de lange-termijnstijging in de arbeidsdeelname in recente jaren niet verder heeft doorgezet: de arbeidsdeelname lag in 2004 ongeveer op hetzelfde peil als in 2000 (tabel 2.7).

Tabel 2.7

Nettoarbeidsparticipatie,^a bevolking van 15-64 jaar, naar sekse en leeftijd, 1994-2004 (in procenten)

jaar	totaal	sekse		leeftijd				
		mannen	vrouwen	15-24 jr	25-34 jr	35-44 jr	45-54 jr	55-64 jr
1994	57	70	42	39	72	69	62	25
2000	65	77	52	44	82	77	70	34
2001	65	77	54	45	82	79	72	35
2002	66	77	54	44	81	79	73	38
2003	65	75	55	43	81	78	74	39
2004	64	74	54	40	81	78	74	40

a Minimaal 12 uur per week.

Bron: CBS (EBB'94-'04; StatLine)

Achter die constante gaan echter tegengestelde ontwikkelingen schuil. Zo steeg de arbeidsdeelname in de periode tot aan 2002 nog licht, maar daalde die in 2003 en 2004. Onder mannen daalde de arbeidsdeelname vanaf 2001, onder vrouwen pas vanaf 2004. Kijkend naar leeftijd, zien we dat de daling in de arbeidsdeelname zich het sterkst manifesteerde onder de jongeren (15-24 jaar). In de oudste leeftijdsgroep (55-64 jaar) bleef de arbeidsdeelname in alle jaren stijgen, met als gevolg dat in 2004 40% van de 55-64-jarigen werkzaam was (was in 1992 25%).

Naar etniciteit zien we de laagste arbeidsdeelnamecijfers bij de niet-westerse allochtonen (48% in 2004; cijfer niet in tabel, zie www.rapportage-sport.nl) en de hoogste arbeidsdeelnamecijfers onder de autochtonen (67%). Werkloosheidscijfers geven een gespiegeld beeld te zien: onder niet-westerse allochtonen was de werkloosheid in 2004 beduidend hoger dan onder westerse allochtonen en autochtonen (16% tegen 8% resp. 5%; cijfers niet in tabel). Overigens is de werkloosheid, na jaren van daling in de tweede helft van de jaren negentig, na 2000 weer toegenomen, en wel onder

alle bevolkingsgroepen. Was in 2001 nog 3,4% van de beroepsbevolking werkloos, in 2004 was dat opgelopen tot 6,4% (cijfers niet in tabel). Vooral onder de jeugdigen liep de werkloosheid sterk op; in 2004 was 13% van de 15-24-jarigen werkloos.

Arbeidsduur: lichte toename deeltijdwerk

Cijfers over arbeidsdeelname zeggen nog weinig over de lengte van de arbeidstijd. Uitsplitsing van de groep werkenden naar arbeidsduur laat zien dat er op de lange termijn sprake is van een lichte daling van het aandeel werkenden dat minimaal 35 uur per week werkt (tabel 2.8). Die daling heeft zich in de laatste jaren voortgezet. Bij mannen is de daling overigens tamelijk beperkt: anno 2004 werkt nog steeds 86% van de werkende mannen minimaal 35 uur per week. Ook bij de vrouwen doet zich een daling in het aandeel voltijdwerkenden voor. De stijging van de arbeidsdeelname onder vrouwen heeft vooral betekend dat er meer deeltijds werkende vrouwen bij zijn gekomen.

Tabel 2.8

Arbeidsduur, werkzame bevolking van 15-64 jaar, 1994, 2000, 2004 (in procenten)

	totaal			mannen			vrouwen		
	12-19 uur	20-34 uur	35+ uur	12-19 uur	20-34 uur	35+ uur	12-19 uur	20-34 uur	35+ uur
1994	7	20	73	2	8	91	15	41	44
2000	8	24	68	2	10	88	17	45	38
2004	9	27	64	3	11	86	18	48	33

Bron: CBS (EBB'94-'04; StatLine)

Arbeidsritmes en werkdruk: stabilisering

De cijfers uit de Enquête beroepsbevolking wijzen uit dat zich in het tijdstip van de werkzaamheden tussen 2000 en 2004 geen grote veranderingen hebben voorgedaan. Werkte in 2000 57% van de werkzame bevolking 'soms of regelmatig' in de avonden, nachten en weekeinden, in 2004 was dat licht gedaald naar 56%. Dat ruim de helft van de werkenden in enigerlei mate te maken heeft met avond-, nacht- en week-eindwerk betekent overigens niet dat ook ruim de helft van het betaalde werk op dergelijke tijden plaatsvindt (Breedveld 1999). Nog steeds vindt het grootste deel van het werk door de week en overdag plaats, en hebben mensen vooral in de avonden en weekeinden de beschikking over vrije tijd (zie ook § 2.5 uit de RS'03).

Cijfers over de werkdruk geven aan dat die de laatste jaren niet verder is toegenomen. Afhankelijk van de gebruikte definities en operationalisaties is het aandeel werkenden dat onder hoge tijdsdruk werkt stabiel dan wel licht dalende. In 2004 werkte 27% van de werkenden regelmatig onder hoge tijdsdruk en werkte 41% in een hoog tempo. Die cijfers liggen wat hoger voor vrouwen dan voor mannen (Frenken 2005; zie ook Dagevos en Gesthuizen 2005).

Tijdsbesteding: lichte toename vrije tijd

De EBB-cijfers over de arbeidsdeelname worden in grote lijnen bevestigd in het 'mini-TBO' van het CBS⁵ (tabel 2.9). Tussen 1999 en 2001 steeg de tijd besteed aan betaalde arbeid, om in de periode 2001-2003 weer wat te dalen. Tussen 1999 en 2003 daalde ook de tijd besteed aan huishoudelijke en zorgtaken licht. De gemiddeld beschikbare vrije tijd nam tussen 1999 en 2003 volgens het CBS-onderzoek met gemiddeld 15 minuten per dag toe. Onder mannen was die toename iets groter, onder vrouwen iets kleiner. Uitgesplitst naar leeftijd blijkt dat de lichte toename van de hoeveelheid beschikbare vrije tijd tussen 1999 en 2003 zich niet of nauwelijks voordoet bij de 25-44-jarigen (+2 minuten tussen 1999 en 2003; cijfers niet in tabel). Bij de andere leeftijdsgroepen was de toename van de beschikbare vrije tijd beduidend groter (minimaal 16 minuten meer vrije tijd per dag).

Tabel 2.9

Tijdsbesteding, bevolking van 12 jaar en ouder, 1999-2003 (in minuten per dag)

	totaal			mannen			vrouwen		
	1999	2001	2003	1999	2001	2003	1999	2001	2003
betaald werk	2:38	2:47	2:40	3:31	3:42	3:28	1:47	1:54	1:53
onderwijs	0:31	0:34	0:33	0:35	0:35	0:33	0:28	0:34	0:32
huishouden en zorg	3:07	2:56	2:53	2:15	2:03	2:06	3:59	3:46	3:39
persoonlijke verzorging	10:13	10:15	10:14	9:56	9:59	9:57	10:30	10:31	10:32
vrije tijd	6:05	6:07	6:20	6:11	6:14	6:28	5:57	5:58	6:10
overig/onbekend	0:33	0:27	0:25	0:32	0:26	0:25	0:33	0:29	0:24
onderweg	0:53	0:54	0:56	1:00	1:01	1:02	0:45	0:48	0:50
totaal	24:00	24:00	24:00	24:00	24:00	24:00	24:00	24:00	24:00

Bron: CBS (POLS/mini-TBO'99-'03; StatLine)

2.5 Ruimtedruk

De laatste jaren staat de bestemming van de ruimte in toenemende mate onder druk, doordat vanuit diverse sectoren claims op ruimte worden gelegd. Zo is door klimaatverandering en bodemdaling de overtuiging gegroeid dat er meer ruimte moet komen voor de rivier, teneinde het wassende water ruimte te bieden. Daarnaast vormen de noodzaak van nieuwe woningen en de groeiende vraag naar tweede woningen verdere claims op de inrichting van de ruimte. Het mobiliteitsgedrag van de Nederlander voert de druk op om het wegennet verder uit te breiden.

Landbouw: kansen

Belangrijk element vormen de ontwikkelingen in de landbouwsector; het teruglopen van het aantal boerderijen is vaak de opmaat voor een discussie over het gebruik van de vrijkomende ruimte. Dat is ook niet zo vreemd wanneer we beseffen dat circa 70%

van het oppervlak in Nederland gerekend kan worden tot het platteland, inclusief bos- en natuurgebieden; circa 10% is bebouwd en de resterende 20% wordt gevormd door rivieren en meren. In de afgelopen tien jaar zijn deze verhoudingen weinig veranderd. Zo is sinds 1996 bijna 2% van de landbouwgrond bebouwd (SCP 2006). Ruim 60% van het grondgebied in Nederland heeft een agrarische bestemming. Het eventueel vrijkomen van grond biedt de mogelijkheid aan gemeenten die grond te bestemmen voor sportvoorzieningen (zie ook hoofdstuk 8). De onlangs door het parlement vastgestelde Nota ruimte legt daarvoor de verantwoordelijkheid bij lagere overheden (VROM 2004).

Vrijtijdsdruk

De afgelopen decennia, en met name de afgelopen twintig jaar, is het aanbod van te bezoeken vrijetijdsvoorzieningen en activiteiten in een enorm snel tempo uitgedijd. Het vrijetijdslandschap is aangevuld met megabioscopen, skihellingen, kartbanen, stadions, kinderparadijzen, kuuroorden, pretparken, multiple leisure-complexen en evenementen (Mommaas 2000; Metz 2002; VROM-raad 2006). De commercialisering van de vrije tijd heeft hierin een belangrijke rol gespeeld (zie ook § 2.7 en de hoofdstukken 6 en 7). Een andere belangrijke trend is de *schaalvergroting* van voorzieningen en attracties. Dit loopt uiteen van het ontstaan van grote vrijetijdscomplexen aan de rand van de stad, zoals grote stadions, megabioscopen en *pleasure malls*, tot grote evenementen en festivals (zie o.a. Mommaas 2000: 88). Behalve op vaste locaties als sportvelden, podia en congresruimten, en grote locaties zoals de RAI, Ahoy en Jaarbeurshallen, vinden deze activiteiten juist vanwege de omvang ervan steeds meer in de open ruimte plaats. Een ander voorbeeld van schaalvergroting is het recreatief winkelen. Zo zijn er de laatste jaren naast de winkels in de oude stadscentra, steeds meer grootschalige winkelcomplexen aan de rand van de steden ontstaan. Voorbeelden van dergelijke zogenaamde perifere pretparadijzen zijn Alexandrium in Rotterdam of de ArenA Boulevard in Amsterdam-Zuidoost (Evers 2004). Een trend die deels samenhangt met het voorgaande, is de ruimtelijke *clustering* van voorzieningen. Voorheen gescheiden branches gaan verbindingen aan, vaak zelfs over de grenzen van de vrije tijd heen. Door deze ruimtelijke allianties en verbindingen tussen het vrijetijdsaanbod (toerisme, recreatie, sport, cultuur) en andere functies (horeca, winkels, werk) ontstaan grote, multifunctionele vrijetijdscentra (Evers 2004: 79; Fokkink 2004: 29).

Schaalvergroting en clustering van voorzieningen impliceren een toename van de ruimtebehoefte, die vaak alleen kan worden gerealiseerd aan de rand van de steden. De oude binnensteden kampen immers met een chronisch ruimtegebrek en een slechte autobereikbaarheid. Door het stringente ruimtelijke overheidsbeleid was vestiging op dergelijke perifere locaties echter lange tijd het alleenrecht van bedrijventerreinen en auto- en meubelboulevards. Met de medio jaren negentig ingezette versoepeling van het beleid konden steeds meer vrijetijdsvoorzieningen zich ook daadwerkelijk gaan vestigen op of rond de stadsrand (Evers et al. 2005), een ontwikkeling die de autoafhankelijkheid bestendigt en versterkt.

Wonen

Druk op de ruimte ontstaat ook als gevolg van de groei van het aantal recreatie-woningen en de behoefte aan landelijk wonen. Om met het eerste te beginnen, de schattingen lopen uiteen vanwege verschillen in definitie van een recreatieverblijf dan wel -woning. De jongste schatting dateert uit 2000 en raamt het aantal recreatiewoningen op ruim 105.000 tot 117.000. De helft daarvan staat op recreatieparken. Daarnaast zijn er nog zo'n 220.000 stacaravans, merendeels op kampeerbedrijven gesitueerd. 20.000 buitenlanders, meest Duitsers, hebben een tweede woning in Nederland (Kullberg 2006: 192). De verwachting is dat deze aantallen in de toekomst verder zullen groeien.

Het woningtekort in landelijke woonmilieus is zes jaar geleden al geschat op bijna 50.000 woningen, waarvan ruim 20.000 in het westen van het land (VROM 2000: 217). Ook voor dorpse woonmilieus overtreft de vraag het aanbod. Wat dit laatste betreft, heeft het RPB enkele jaren geleden een schatting gemaakt van de behoefte aan landelijk wonen en kwam uit op een vraag tussen de 60.000 en 130.000 woningen (Van Dam et al. 2003). Met landelijk wonen bedoelt het RPB wonen in dorpen en in het buitengebied. Overigens blijkt de helft van de belangstellenden al te wonen in een dergelijk milieu en wil dus alleen verhuizen binnen de eigen gemeente (Kullberg 2006: 178).

Mobiliteitsdruk

In de laatste tien jaar is het aantal auto's met bijna anderhalf miljoen exemplaren toegenomen (+28%; tabel 2.10). Inmiddels beschikt driekwart van de huishoudens over een auto. Steeds meer huishoudens bezitten meerdere auto's: een op de vijf huishoudens beschikt over twee of meer auto's en een op de vijftig huishoudens (ruim 150.000 huishoudens) heeft zelfs drie of meer auto's tot de beschikking. Verklaringen voor de groei van het aantal tweede en derde auto's moeten vooral worden gezocht in ontwikkelingen als de welvaartsstijging, de arbeidsparticipatie van de vrouw en de toegenomen scheiding en spreiding van woon-, werk- en voorzieningenlocaties (Harms 2003).

Als gevolg van de toename van het autobezit en -gebruik is de betrouwbaarheid van het Nederlandse wegennet de laatste jaren steeds verder onder druk komen te staan. Met name in de jaren negentig is de verkeersdruk explosief toegenomen. Tussen 1986 en 2000 is het gebruik van het hoofdwegennet verdubbeld, terwijl het aantal rijstrookkilometers slechts met 12% toenam. Vooral in de Randstad is het probleem steeds nijpender geworden: daar nam het aandeel zwaar belaste snelwegtrajecten tussen 1986 en 2000 toe van 4% naar rond de 50% (Hilbers et al. 2004: 28). Bezien over heel 2004 stonden er 35.000 files in Nederland, met een totale filezwaarte (= lengte van de files vermenigvuldigd met de tijdsduur) van meer dan 10 miljoen kilometer-minuten. Per saldo heeft dit geresulteerd in een verlies van 50 miljoen uren (VID 2005).

Tabel 2.10
Autobezit, 1994-2005

	1994	2000	2004	2005
aantal auto's (x 1000)	5456	6343	6908	6992
auto's per 1000 inwoners	356	400	425	429
auto's per 1000 huishoudens	847	933	980	985 ^a

a Schatting op basis van prognose aantallen huishoudens.

Bron: CBS (StatLine) SCP-bewerking

De groei van het autoverkeer en van, met name, de tweede en derde auto's legt een groot beslag op de ruimte. Alleen al om het uitdijende wagenpark te parkeren is een ruimte nodig overeenkomend met ongeveer 7.200 voetbalvelden.⁶ Veel wijken en buurten kennen een structureel gebrek aan parkeerplaatsen. Complicerende factor is dat veel woningen en wijken zijn gebouwd in tijden dat de auto minder toonaangevend was. Maar ook in recent aangelegde wijken is de parkeervoorziening vaak krap bemeten (Veldheer 2005). Bijna de helft van de autogebruikers (47%) kwalificeert het ontbreken van voldoende parkeerplaatsen voor vrijetijdsoeinden als een ernstig of zeer ernstig probleem. Gezien het groeiende bezit en gebruik van de eerste, tweede en derde auto en het daaraan verbonden ruimtebeslag, zal het parkeren in de nabije toekomst – meer nog dan nu reeds het geval is – voor steeds meer mensen een probleem gaan vormen.

2.6 Gezondheid

Overgewicht

De afgelopen jaren is het sportbeleid onder andere gelegitimeerd door de deelname aan sport en bewegen te relateren aan de thematiek van de (preventieve) gezondheidszorg. Sport zou goed zijn voor de gezondheid (zie verder de hoofdstukken 3 en 9). Lichamelijke inspanning in de sport draagt bij aan het behoud van lichamelijke activiteit in een maatschappij waarin steeds meer functies worden overgenomen door machines en geautomatiseerde systemen. Een maatschappij, bovendien, waarin de bevolking naar hartelust of uit tijdgebrek zapt en snackt, en 'gezegend' is met een voedingsindustrie die daar handig op inspeelt. Gevolg van al deze ontwikkelingen is een in toenemende mate verstoorde balans tussen energie-inname en -verbruik, die zich uit in overgewicht en obesitas (vetzucht).

Overgewicht en, in het bijzonder, ernstig overgewicht hangen samen met tal van chronische aandoeningen. Dit betreft met name diabetes mellitus type 2, maar ook hart- en vaatziekten, aandoeningen van de galblaas en van het bewegingsapparaat, en verschillende vormen van kanker. In vergelijking met andere persoonskenmerken is de bijdrage aan de totale ziektelast door ernstig overgewicht relatief hoog (Gezondheidsraad 2003).

Cijfers uit het POLS van het CBS laten zien dat zowel het aandeel mensen met overgewicht als het aandeel mensen met serieus overgewicht tussen 2000 en 2004 verder is gegroeid, maar in 2005 weer licht is gedaald⁷ (tabel 2.11). Anno 2005 heeft 45% van de bevolking van 20 jaar en ouder overgewicht en 11% serieus overgewicht.

Bij mannen is vaker sprake van lichte vormen van overgewicht, bij vrouwen meer van serieus overgewicht. Tussen 2000 en 2004 is serieus overgewicht vooral onder jongere leeftijdsgroepen (20-24 jaar) toegenomen. Onder oudere leeftijdsgroepen kwam serieus overgewicht al langer voor.

Tabel 2.11

Overgewicht, bevolking van 20 jaar en ouder, 2000-2005 (in procenten)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
overgewicht^a						
totaal	44	45	45	46	47	45
mannen	48	50	51	51	51	50
vrouwen	40	40	39	41	42	40
20-24 jaar	17	19	19	20	23	15 ^b
25-44 jaar	37	39	38	39	41	38
45-64 jaar	55	54	55	55	54	54
≥ 65 jaar	55	55	54	58	56	55
waarvan ernstig overgewicht^c						
totaal	9	9	10	11	11	11
mannen	9	8	9	9	10	10
vrouwen	10	10	11	12	12	11
20-24 jaar	3	2	2	4	6	2 ^b
25-44 jaar	7	8	8	9	9	8
45-64 jaar	12	11	14	13	14	14
≥ 65 jaar	12	13	11	13	13	14

a Personen met een Quetelet-index⁸ van 25 en hoger.

b Cijfer 2005 niet vergelijkbaar met eerdere jaren.

c Personen met een Quetelet-index van 30 en hoger.

Bron: CBS (POLS'00-'05; StatLine)

Op basis van de derde en vierde landelijke groeistudie,⁹ waarin lengte en gewicht van Nederlandse kinderen wordt bijgehouden, en van een recent TNO-onderzoek waarbij een gewogen percentage is berekend voor de gehele bevolking, is vastgesteld in

hoeverre er sprake is van overgewicht en obesitas bij Nederlandse kinderen (zie tabel 2.12). De beoordeling van overgewicht ligt bij kinderen anders dan bij volwassenen, aangezien ze nog in de groei zijn. Het al dan niet hebben van overgewicht is daarmee gerelateerd aan de leeftijd.

Uit de cijfers blijkt dat in 2003 veel meer kinderen overgewicht of obesitas hadden dan in 1980 en dat overgewicht en obesitas bij meisjes relatief meer voorkomt dan bij jongens. Zo was in 1980 op 8-jarige leeftijd 7% van de meisjes te dik; in 1997 was dat al 15% en in 2003 betrof het 25%. Bij de jongens van die leeftijd steeg in dat tijdsbestek het percentage van 4% naar 17%.

Het aantal obese kinderen vertoont ook een stijging in de tijd. Het aandeel meisjes van 7 of 8 jaar met obesitas is in ruim tien jaar tijd gestegen van 0,6% naar rond de 6%.

Tabel 2.12

Overgewicht en obesitas, bevolking van 2-20 jaar, naar sekse, 1980-2003^a (in procenten van de betreffende leeftijdsgroep)

	meisjes						jongens					
	overgewicht			obesitas			overgewicht			obesitas		
	1980	1997	2003	1980	1997	2003	1980	1997	2003	1980	1997	2003
2 jaar	10	8		0,9	0,7		10	7		1,0	0,5	
3 jaar	8	10		0,8	1,2		6	8		0,4	0,7	
4 jaar	9	12	16	0,8	1,7	2,3	6	10	9	0,3	1,1	3,8
5 jaar	9	14	15	0,8	2,4	3,6	5	12	10	0,3	1,6	2,5
6 jaar	7	16	15	0,6	2,7	3,6	4	12	11	0,2	1,6	2,7
7 jaar	7	16	22	0,6	2,6	6,5	4	11	15	0,1	1,4	3,6
8 jaar	7	15	25	0,6	2,3	5,7	4	10	17	0,1	1,2	4,3
9 jaar	7	13	19	0,5	1,9	3,4	3	9	16	0,1	1,1	3,2
10 jaar	7	12	17	0,5	1,5	2,3	3	8	14	0,1	0,9	2,5
11 jaar	6	11	19	0,4	1,2	3,2	3	7	15	0,1	0,8	3,0
12 jaar	6	10	17	0,4	1,1	3,1	3	7	16	0,2	0,7	2,8
13 jaar	6	9	15	0,4	1,0	2,7	4	7	15	0,2	0,7	2,8
14 jaar	6	9	16	0,4	1,0	2,8	4	7	16	0,2	0,7	3,4
15 jaar	6	9	20	0,4	1,1	4,7	4	8	17	0,2	0,7	3,9
16 jaar	6	10		0,4	1,2		5	8		0,3	0,7	
17 jaar	7	11		0,4	1,3		5	9		0,3	0,7	
18 jaar	7	11		0,3	1,4		6	9		0,3	0,6	
19 jaar	8	13		0,3	1,5		8	11		0,5	0,8	
20 jaar	9	14		0,3	1,7		11	13		0,6	0,9	

a Cijfers over periode september 2002-oktober 2004.

Bron: Voedingscentrum (2006); Van den Hurk et al. (2006)

Uit het proefschrift van Fredriks (2004) op basis van de groeistudie blijkt dat kinderen uit de grote steden, met laagopgeleide ouders, in eenoudergezinnen of in tweeoudergezinnen waar beide ouders buitenshuis werken, vaker overgewicht hebben dan andere kinderen. Ook de etniciteit heeft invloed (tabel 2.13).

Tabel 2.13

Overgewicht en obesitas, bevolking van 2-20 jaar, naar sekse en etniciteit, 1997 (in procenten)

	meisjes		jongens	
	overgewicht	obesitas	overgewicht	obesitas
Turkse jongeren	30	7	23	5
Marokkaanse jongeren	25	5	16	3
Nederlandse jongeren in de grote steden	17	3	13	2
overige Nederlandse jongeren	11	1	9	1

Bron: Fredriks (2004)

Gezondheidsbewustzijn: roken en drinken

De cijfers over overgewicht suggereren dat nog niet iedereen er in voldoende mate van doordrongen is dat er ofwel meer bewogen moet worden ofwel minder calorieën moeten worden geconsumeerd, dan wel dat nog niet iedereen er in de praktijk in slaagt om die balans te realiseren.

Dit gezegd zijnde, kan daarnaast worden geconstateerd dat op een ander terrein van de preventieve gezondheidszorg, het rookgedrag, burgers in de meer recente jaren wel degelijk gezondheidsbewuster gedrag zijn gaan vertonen (tabel 2.14). Cijfers van Stivoro laten voor de recente jaren verdere dalingen zien van het aandeel van de bevolking dat rookt. Vooral onder mannen is het aandeel rokers sterk gedaald. Vrouwen rookten traditioneel in veel mindere mate dan mannen, en bij hen is de daling van het aandeel rokers dan ook beduidend geringer. Onder oudere vrouwen is het aandeel rokers de laatste jaren ook niet verder gedaald. Cijfers uit het POLS voor dezelfde periode wijzen in dezelfde richting, en laten ook voor 2005 verdere dalingen zien van het aandeel mensen dat rookt (CBS 2006).

Afgaande op wat respondenten aangeven in bevolkingsonderzoek, is in de afgelopen jaren ook het aandeel van de (volwassen) bevolking dat stelselmatig alcohol gebruikt de afgelopen jaren gedaald (tabel 2.15 op pagina 41). Dat geldt ook voor de jongeren (15-24 jaar). Behoorde in 2001 nog 15% van de groep jongvolwassenen tot de stelselmatige alcoholgebruikers, in 2004 was dat gedaald naar 9%. Onder de ouderen in de samenleving is het aandeel alcoholgebruikers wat lager dan onder jongeren, maar daarnaast ook meer stabiel in de tijd.

Tabel 2.14

Roken, bevolking van 10 jaar en ouder, 1958-2004 (in procenten 'afgelopen vier weken gerookt')

		1958 ^b	1970	1980 ^a	1990	2000	2001	2002	2003	2004
totaal ^b		60	59	43	35	33	30	31	30	28
mannen ^b		90	75	52	39	37	33	34	33	31
vrouwen ^b		29	42	34	31	29	27	28	27	25
10-14 jaar	man	–	–	13	8	9	10	11	9	6
	vrouw	–	–	12	6	11	9	10	7	8
15-19 jaar	man	–	55	30	21	21	27	27	26	24
	vrouw	–	57	31	21	24	29	28	26	21
20-34 jaar	man	91	77	56	41	43	38	39	37	34
	vrouw	46	57	44	38	33	32	31	31	28
35-49 jaar	man	91	77	54	43	41	40	40	40	37
	vrouw	32	48	38	36	36	34	35	34	31
50-64 jaar	man	89	78	56	41	36	31	31	31	31
	vrouw	18	27	28	29	28	23	26	25	27
≥ 65 jaar	man	88	74	52	34	26	18	18	16	15
	vrouw	5	13	11	12	15	14	15	15	13

a Bij de 10-14-jarigen is het meetjaar 1982.
b Bevolking van 15 jaar en ouder.

Bron: Stivoro (2005)

Wanneer gekeken wordt naar probleemdrinken (gedefinieerd als problemen onderkennen als gevolg van regelmatig of stevig drinken, variërend van drinken om zorgen te vergeten of om meer zelfvertrouwen te krijgen tot sociale problemen en black-outs door drankgebruik), dan komt dit vaker voor bij mannen en jongeren. Bij jongeren tussen de 16 en 24 jaar geeft een op de drie jongens en een op de tien meisjes aan een drankprobleem te hebben (TK 2004/2005; Van Dijck en Knibbe 2005). De leeftijd waarop jongeren voor het eerst met alcohol in aanraking komen wordt, steeds lager. Zeven op de tien kinderen drinken hun eerste glas alcohol al op of voor hun twaalfde verjaardag. Had in 1992 van de 12-jarige meisjes 33% ooit alcohol gedronken, in 2003 was dit aandeel gestegen naar 68% (Monshouwer et al. 2004).

Tabel 2.15

Alcoholgebruik, bevolking van 15 jaar en ouder, 2001-2004 (in procenten van de bevolking die gemiddeld drie of meer glazen per dag drinkt)

	2001	2002	2003	2004
totaal	11	10	9	9
mannen	18	16	15	15
vrouwen	5	4	4	3
15-24 jaar	15	12	10	9
25-44 jaar	11	8	8	7
45-64 jaar	14	13	13	12
≥ 65 jaar	9	7	6	8

Bron: CBS (POLS'01-'04)

2.7 Cultuur en vrijetijdsbesteding

In de RS'03 werd in deze paragraaf gerapporteerd over het zich wijzigende vrijetijdslandschap. Binnen de context van een slinkend budget aan vrije uren ontwikkelde de vrije tijd zich tussen 1975 en 2000 tot een terrein waar een uitdijend en in toenemende mate commercieel opererend aanbod naar de gunsten van de consument dong. Voor een groot deel steunde deze analyse op de uitkomsten uit het eerder aangehaalde Tijdsbestedingsonderzoek (TBO) van het SCP en partners. Zoals gezegd worden nieuwe gegevens uit dit onderzoek niet eerder dan najaar 2006 verwacht. Om die reden kent deze paragraaf een iets andere opzet dan in de RS'03. Achtereenvolgens komen aan de orde: dimensies van vrijetijdsbesteding die gerelateerd zijn aan kwesties van cohesie, vrije tijd en integratie, en dimensies van de vrije tijd die te maken hebben met economische aspecten van de vrije tijd (consumentenbestedingen, vakantiedeelname, ICT).

Cohesie: verder dalend lidmaatschap, geen groei vrijwilligerswerk

In de jaren negentig was er sprake van stijgende inkomens, maar ook van individualisering en van teruglopende onderlinge betrokkenheid (geoperationaliseerd als een daling in de tijd besteed aan sociale contacten, lidmaatschap van (sport)verenigingen en betrokkenheid bij vrijwilligerswerk). Vraag is of die ontwikkelingen zich ook in recente jaren hebben voortgezet.

Als eerste is gekeken naar de mate waarin burgers contact onderhouden met familieleden, burens, vrienden en kennissen (tabel 2.16). Daarin is de afgelopen jaren weinig verandering opgetreden. Het overgrote deel van de volwassen bevolking ziet de genoemde personen in 2003 regelmatig, en ook niet minder dan een aantal jaren terug (De Hart en Devilee 2005).

Tabel 2.16

Minimaal eens per week sociale contacten, bevolking van 18 jaar en ouder, 1998-2003 (in procenten, gewogen uitkomsten)

	1998	2000	2003
met familieleden	84	84	85
met buren	67	67	70
met vrienden, kennissen	75	77	77

Bron: CBS (POLS'98-'03), geciteerd in De Hart en Devilee (2005)

Een meer geformaliseerde vorm van maatschappelijke participatie is het lidmaatschap van maatschappelijke organisaties. Tussen 2000 en 2005 steeg het aantal leden van politieke partijen van 292.000 naar 304.000, een stijging van 4% tegenover een toename van de bevolking van 3% (De Hart en Devilee 2005). Het ledental van vakorganisaties bleef tussen 2000 en 2003 vrij constant (1,9 miljoen leden), en bleef daarmee licht achter bij de groei van de beroepsbevolking. Het ledental van grotere organisaties op het terrein van natuur en milieu groeide tussen 1993 en 2003 met 21% tot 3,4 miljoen leden in 2003. Het ledental van kerkelijke organisaties daalde tussen 2000 en 2005 met 17% tot 7,4 miljoen leden in 2005.

Voor een totaalbeeld van de aantrekkingskracht van organisaties is het AVO van het SCP een aangewezen bron (tabel 2.17; De Hart en Devilee 2005). Uit dit onderzoek komt naar voren dat de belangstelling om lid te zijn van twee of meer organisaties de afgelopen jaren is gedaald, ook in de recente periode 1999-2003. Wel blijven ongeveer evenveel mensen lid van ten minste een organisatie. De belangstelling voor het lidmaatschap daalde het sterkst onder ideële organisaties en het minst onder organisaties op het terrein van de vrije tijd, waaronder de sport.

Over de consequenties van het verminderde lidmaatschap van organisaties voor de deelname aan vrijwilligerswerk lopen de peilingen uiteen. Volgens de POLS-onderzoeken deed in 1999 en 2000 45% van de bevolking aan vrijwilligerswerk, en in de jaren daarna steeds 42% à 43% (Dekker 2005). De Hart en Devilee (2005) wijzen op cijfers uit de serie onderzoeken Culturele veranderingen in Nederland (cv) en Geven in Nederland, waaruit blijkt dat in ieder geval in de periode 2002-2004 er sprake is geweest van een lichte neergang in het aandeel vrijwilligers. Stabiliteit of daling – van een toename van het vrijwilligerswerk in Nederland lijkt in recente jaren in ieder geval geen sprake.

Tabel 2.17

Lidmaatschap van organisaties, bevolking van 18 jaar en ouder, 1991-2003 (in procenten, gewogen uitkomsten)

	1991	1995	1999	2003	index 2003 (1991 = 100)
ideële organisaties totaal ^a	18	15	12	12	67
belangenorganisaties totaal ^b	26	26	26	22	85
recreatieve organisatie ^c	42	42	41	39	93
natuur/milieuoorganisatie	–	–	–	22	
andersoortige vereniging	22	19	19	16	73
lid van geen van bovenstaande organisaties ^d	40	42	43	46	115
lid van een organisatie	34	34	34	34	100
lid van twee of meer organisaties	26	24	23	20	77

a Politieke partij of politieke vereniging organisatie met specifiek maatschappelijk doel (actiegroepen, Wereldwinkel, Amnesty International enz.).

b Werknemers- of werkgeversorganisatie, onderwijs of schoolvereniging.

c Sportvereniging, zang/muziek/toneelvereniging, hobbyvereniging, vrouwenvereniging, vrouwenvereniging of -bond jeugdvereniging, clubhuis, scouting.

d Exclusief natuur/milieuoorganisatie.

Bron: SCP (AVO'91-'03), geciteerd in De Hart en Devilee (2005)

Integratie: niet op alle punten meer sociaal culturele integratie

Niet-westerse allochtonen doen het steeds beter in het onderwijs. Desondanks zijn de achterstanden ten opzichte van de autochtone bevolking nog groot (zie § 2.3). De afgelopen jaren is, met de gestegen werkloosheid, de positie van minderheden op de arbeidsmarkt er ook bepaald niet beter op geworden (§ 2.4). Later in deze *Rapportage sport* zullen we nog nader ingaan op de betrokkenheid van allochtonen bij de sport, waaronder de betrokkenheid bij het instituut sportvereniging. In deze paragraaf kijken we of er in het algemeen in de vrije tijd in recente jaren sprake is geweest van toenadering tussen autochtonen en allochtonen.

De trends in die toenadering lijken niet bijzonder groot. Een indicatie daarvoor vormt de mate waarin allochtonen in hun vrije tijd omgaan met leden van de eigen groep dan wel met leden van andere etnische groeperingen. Analyse van gegevens over de periode 1994-2004/'05 maakt duidelijk dat er alleen onder Marokkanen sprake lijkt te zijn van toenemende etnische menging in vrijetijdsgezelschappen (tabel 2.18; Beekhoven en Dagevos 2005). Onder Turken, Surinamers en Antillianen is er de afgelopen jaren weinig veranderd in de etnische samenstelling van het vrijetijdsgezelschap. Beekhoven en Dagevos (2005: 113) wijten dit aan het verslechterde sociaal-culturele klimaat van de afgelopen jaren, dat klaarblijkelijk sterker is dan de integrerende effecten van bijvoorbeeld opleidingsniveau en het in Nederland geboren zijn.

Tabel 2.18

Personen die in de vrije tijd overwegend met de eigen groep omgaan, bevolking van 15-65 jaar, dertien gemeenten 1994-2004/'05 (in procenten)

	1994	1998	2002	2004/'05
Turken	68	75	69	68
Marokkanen	63	68	60	56
Surinamers	41	45	38	40
Antillianen	33	34	31	35

Bron: ISEO (SPVA'94); ISEO/SCP (SPVA '98); ISEO/SCP (SPVA '02); SCP (LAS '04/'05), geciteerd in Beekhoven en Dagevos (2005)

Om tijd met elkaar door te brengen zal men elkaar echter eerst moeten ontmoeten. De kans daarop is tussen 1998 en 2004 evenwel steeds kleiner geworden, vooral in Amsterdam en in Utrecht (tabel 2.19). Autochtonen en allochtonen wonen in 2004 minder vaak bij elkaar in de buurt dan in 1998. Alleen in Rotterdam is dat niet het geval.

Tabel 2.19

Segregatie-index¹⁰ in de vier grote steden, 1998-2004

	1998	2000	2004
Amsterdam	34	35	36
Rotterdam	43	41	39
Den Haag	45	46	46
Utrecht	33	35	37

Bron: CBS (Bevolkingsstatistieken), geciteerd in Wittebrood et al. (2005)

Wat betreft sociaal-culturele opvattingen, bijvoorbeeld over gelijkheid tussen mannen en vrouwen, blijken verschillen tussen autochtonen en etnische minderheden er in de periode 1998-2004 evenmin kleiner op te zijn geworden (Beekhoven en Dagevos 2005).

Ten aanzien van de cultuurdeelname (bezoek musea, podiumkunsten, bibliotheek) zien we nog steeds grote verschillen tussen autochtonen en allochtonen (Keuzenkamp 2006). Desondanks zien we op het terrein van de cultuur de eerste tekenen van integratie van minderheden in het Nederlandse cultuurgoed. De stijging onder (Nederlandstalige) Surinamers en Antillianen in het bezoek aan musea en podia was tussen 1999 en 2003 sterker dan die onder de autochtonen. Bij de (Nederlandstalige) Turken en Marokkanen deed zich een stijging voor in het podiumbezoek en in het gebruik van openbare bibliotheken (Van den Broek et al. 2005).

Vrijtijdseconomie: bestedingen redelijk stabiel, groei ICT

In de RS'03 werd gewag gemaakt van een uitdijend vrijetijdsaanbod. Er viel tussen 1975 en 2000 steeds meer te doen (in steeds minder tijd). In toenemend mate was er sprake van een commercieel en slagvaardig opererende vrijetijdsindustrie, die de consument met succes verleidde tot het opzoeken van steeds nieuwe ervaringen en belevingen (zie ook § 2.5). Vraag is of die tendens na 2000, in het licht van de economische stagnatie en de politieke onrust, heeft doorgezet.

Cijfers over het vakantiegedrag wijzen voor de recente jaren op redelijk stabiele patronen (tabel 2.20). De vakantiedeelname is tussen 2000 en 2001 en tussen 2002 en 2004 redelijk stabiel (vanwege een verandering in de meetmethode zijn de cijfers van voor en na 2001 niet helemaal vergelijkbaar). De vakantiebestedingen stegen in de eerste periode vrij duidelijk, maar namen in de periode 2002-2004 niet verder toe c.q. bleven achter bij de inflatie (4% in die periode, zie bijlage E). Wel steeg – op de korte en de lange termijn – het aandeel buitenlandse vakanties en het aandeel vakanties per vliegtuig. Tezamen rijst het beeld op van de vakantieganger die zich in zijn vakantiegedrag slechts lichtjes heeft laten beperken door economische tegenslag of politieke onrust.

Tabel 2.20

Vakantiegedrag, 1990-2004

	vakantie- participatie %	totaal aantal vakanties x 1000	waarvan buitenland %	waarvan met vliegtuig %	totale bestedingen mln euro	bestedingen per vakantie euro's
1990	75	25.353	43	7	6.280	248
1995	77	28.613	43	10	8.340	291
2000	79	30.545	45	13	10.380	340
2001	79	31.937	45	13	10.830	339
2002	81	35.468	47	12	12.630	356
2003	82	34.554	48	13	12.388	359
2004	81	35.152	49	15	12.689	361

Bron: NRIT/NBTC/CBS (CVO; StatLine); cijfers voor/na 2002 niet helemaal vergelijkbaar

Afgaand op cijfers uit het Continu vrijetijdsonderzoek (CVTO) lijkt er in 2004 nog weinig sprake van een recessie. In dat jaar ondernamen Nederlanders in totaal 4,5 miljard dagtochtjes (van minimaal 1 uur), met een totale uitgave aan entrees en consumpties van 62 miljard euro (incl. bestedingen in de detailhandel bij het recreatieve winkelen). Recreatief winkelen, buitenrecreatie en actieve sportdeelname zijn de drie belangrijkste 'dagtochten' die mensen ondernemen (tabel 2.21).

Tabel 2.21

Aantal ondernomen dagtochten, 2004

	aantal dagtochten		bestedingen ^a	
	aantal (x 1000)	%	mld euro	%
buitenrecreatie	925.103	20	5,4	9
wellness, attracties en evenementen	501.272	11	7,5	12
recreatief winkelen	943.819	21	29,4	47
cultuur	144.831	3	2,4	4
uitgaan	548.576	12	11,1	18
actieve sportdeelname	905.651	20	4,0	6
toeschouwer bij sportwedstrijden	83.935	2	0,6	1
overig	499.961	11	2,0	3
totaal	4.553.148	100	62,4	100

a Excl. kosten voor verplaatsingen en abonnementen.

Bron: SCP (CVTO'04)

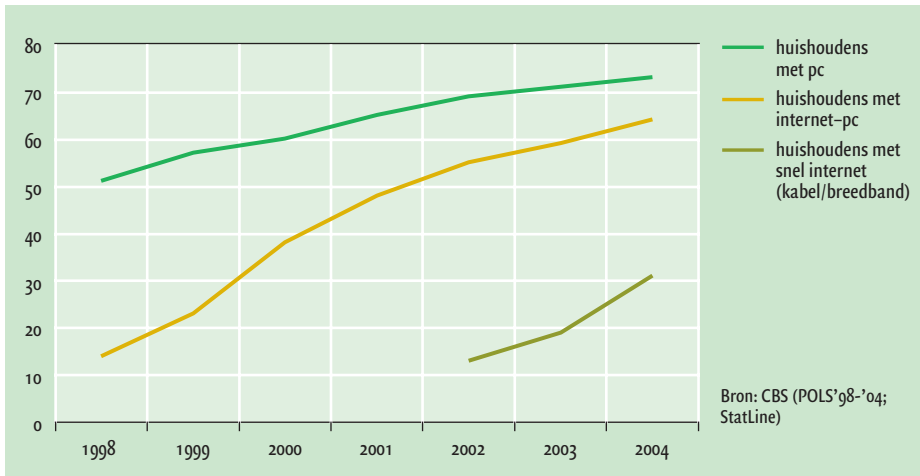
Waar de ontwikkelingen zeker niet stil hebben gestaan, is in de media en cultuur. Tussen 2000 en 2005 zijn de op Nederland gerichte televisiestations 30% meer televisie gaan uitzenden. De betaalde oplage van de tijdschriftenmarkt steeg tussen 1999 en 2004 met 15% (zie hoofdstuk 5). In de cultuursector steeg het museumbezoek tussen 1999 en 2003 met 1 procentpunt, het aantal tentoonstellingen tussen 1997 en 2001 met 5%, en het aantal muziek- en theateruitvoeringen tussen 1999 en 2002 met 14% (Van den Broek et al. 2005). In de wereld van de film zag men de bezoekersaantallen, maar vooral de recettes, in de periode 2000-2003 jaarlijks verder stijgen. In zoverre lijkt de consument zich nog weinig gelegen te laten aan de economische tegenspoed. In 2004 was er echter wel sprake van dalingen in zowel recettes als bezoekersaantallen. Ook na die daling, echter, lagen de bioscooprecettes in 2004 nog 20% hoger dan in 2000, en de bezoekersaantallen 6% hoger (op een 3% in omvang gestegen bevolking en een inflatie in die periode van 11%; NVB/NBF 2005). Sectoren die wat meer gemerkt hebben van de economische malaise zijn de detailhandel voor kleding en schoenen (tussen 2001 en 2004 -5% consumptieve bestedingen bij een consumentenprijsinflatie van bijna 7%) en de sector woninginrichting (-7%). De consumentenbestedingen in de horeca bleven tussen 2001 en 2004 stabiel, hetgeen echter in verband met de inflatie in prijzen een achteruitgang betekent (CBS StatLine).

De echte ontwikkelingen in het media- en cultuurlandschap vinden evenwel plaats op het terrein van de elektronische media. Daarbij valt vooral de snelle opmars van het internetgebruik op. Anno 2004 is in nagenoeg alle huishoudens met een pc ook sprake van internettoegang. Een rap toenemend aandeel huishoudens beschikt daarbij over 'snel' internet (kabel, breedband; figuur 2.2). Van de pc-bezitters gebruikte in 2004 45% zijn pc dagelijks (2002: 35%). Van de internetbezitters is 37%

dagelijks op het net te vinden (2002: 27%). Vanzelfsprekend liggen die cijfers voor de jongere generaties nog beduidend hoger (De Haan in Van den Broek et al. 2005; Van Damme en De Haan 2005). Surfen en e-mailen behoorden daarbij al langer tot de meest gebruikte internettoepassingen, maar in recente jaren is daar vooral het elektronisch winkelen aan toegevoegd (39% van de huishoudens met internet in 2004 tegen 12% in 1998).

Figuur 2.2

Bezit aan ICT-apparatuur, 1998-2004 (in percentages van huishoudens)

2.8 Samenvatting

De afgelopen jaren is de bevolking verder gegroeid. In 2005 telde Nederland 16,3 miljoen inwoners, waarvan 33% van boven de 50 jaar en 10% niet-westers allochtoon. Voor de aankomende decennia wordt verwacht dat de groei van de bevolking licht afneemt en uiteindelijk afvlakt, waardoor Nederland in 2030-2050 ongeveer 17 miljoen inwoners telt. Wel stijgen nog het aandeel allochtonen en het aandeel ouderen.

Na jaren van groei heeft de economie de laatste jaren een pas op de plaats gemaakt. In de jaren na 2001 is de koopkracht gedaald tot het niveau van het jaar 2000. Het verlies aan koopkracht was onder traditionele gezinnen en allochtonen groter dan onder tweeverdieners en autochtonen. Een op de tien huishoudens heeft een laag inkomen. Onder niet-westerse allochtonen is dat 28%.

Ook na 2000 zijn de opleidingsniveaus geleidelijk verder gestegen. Jonge vrouwen zijn tegenwoordig hoger opgeleid dan jonge mannen. Er zijn nog steeds grote verschillen in opleidingsniveau naar etniciteit, maar bij Turken en Marokkanen is het aandeel hoger opgeleiden in recente jaren verdubbeld.

In 2004 ligt de arbeidsdeelname op hetzelfde peil als in 2000. Onder ouderen blijft de arbeidsdeelname stijgen, onder jongeren was er sprake van oplopende werk-

loosheid. De arbeidsdeelname van (niet-westerse) allochtonen blijft achter bij die van autochtonen. De hoeveelheid vrije tijd is tussen 1999 en 2003 licht toegenomen.

Nederlanders worden nog steeds dikker. In 2005 heeft 45% van de bevolking van 20 jaar en ouder overgewicht en 11% serieus overgewicht. Daar staat tegenover dat steeds minder mensen roken. Vooral onder mannen zijn er steeds minder rokers. Het aandeel vrouwen dat rookt ligt lager dan het aandeel mannen, maar is ook meer stabiel in de tijd. Er zijn ook meer mannen dan vrouwen die drinken. Voor beide groepen geldt echter dat er steeds minder gedronken wordt. Wel drinken jongeren op steeds jongere leeftijd.

Steeds minder mensen zijn lid van een vereniging of organisatie. In 2003 geldt dat voor 54% van de bevolking van 6 jaar en ouder, tegen 57% in 1999. De belangstelling om lid te zijn van organisaties op het terrein van de vrije tijd ligt naar verhouding nog het minste onder vuur. De deelname aan vrijwilligerswerk lijkt de laatste jaren wat te zijn afgenomen, alhoewel de daling niet in alle statistieken even overtuigend terugkomt.

Onder allochtonen is er alleen bij Marokkanen sprake van toenemende etnische menging in de vrije tijd. Onder Turken, Surinamers en Antillianen is het contact met autochtonen in de vrije tijd de afgelopen jaren niet toegenomen. Ook is er sprake van toenemende ruimtelijke segregatie van bevolkingsgroepen. Bij de cultuurdeelname is te zien dat de verschillen tussen autochtonen en allochtonen minder worden.

De uitgaven aan zaken als vakanties en bioscopen in de afgelopen jaren wijzen nog niet heel sterk op teruglopende bestedingsruimte bij consumenten. Wel daalden de consumentenbestedingen aan bijvoorbeeld kleding, schoeisel en woninginrichting. Het aanbod van media bleef de afgelopen jaren groeien, met meer televisie en meer tijdschriften. De grootste veranderingen deden zich echter op het ICT-vlak voor. Anno 2004 staat er in meer dan 70% van de huishoudens een pc, waarvan het merendeel is uitgerust met internet en, in toenemende mate, met snel internet.

Noten

- 1 Met dank aan Evert Pommer van het SCP voor zijn cijfers en teksten ten aanzien van inkomen (Pommer 2005), en Joep de Hart en Jeroen Devilee (ook van het SCP) voor hun cijfers en teksten over sociale contacten en verenigingen in de vrije tijd (De Hart en Devilee 2005).
- 2 Hier wordt gebruikgemaakt van de volgende equivalentiefactor (E): $E = (V+0,75K)^{0,5}$, waarbij V het aantal volwassenen is en K het aantal kinderen. De factor 0,75 representeert gemiddelde kostenverschillen tussen kinderen en volwassenen en de factor 0,5 geeft de schaalvoordelen weer.
- 3 Het aantal personen en het aantal huishoudens is gestaag gegroeid, zij het dat 1993 voor huishoudens een tragere groei markeert. Tussen 1970 en 1993 groeide het aantal personen met gemiddeld 0,7% per jaar en het aantal huishoudens met 2,1% per jaar. Vanaf 1993 blijft het aantal personen in nagenoeg hetzelfde tempo stijgen, maar de gemiddelde groei van het aantal huishoudens daalt naar 1,1% per jaar. Het aantal huishoudens is dus sterker toegenomen dan het aantal personen, met name in de jaren zeventig en tachtig. Deze sterke toename van het aantal huishoudens – met name veroorzaakt door een toenemend aandeel alleenstaanden en eenoudergezinnen – heeft ertoe geleid dat de spoeling van het totaal besteedbare inkomen aanzienlijk dunner is geworden dan op basis van de bevolkingsgroei verwacht mocht worden.
- 4 Aangezien de levensloopregeling pas in 2006 is ingegaan, zal hier daar niet verder op worden ingegaan, mede ook omdat nog niet duidelijk is welke effecten de regeling zal hebben op de verdeling van arbeid over het werkende leven (mensen die langer doorwerken om in een drukke levensfase meer verlof op te nemen versus mensen die in hun drukke levensfase langer gaan werken om later eerder met pensioen te kunnen).
- 5 Deze bron is een andere dan de bron over tijdsbesteding zoals die werd gebruikt voor de *Rapportage sport 2003* (RS'03); de gegevens zijn daarom niet met die gegevens vergelijkbaar. Evenmin bieden de thans beschikbare gegevens mogelijkheden om verder terug te gaan in de tijd dan 1997. Najaar 2006 worden nieuwe gegevens verwacht over 2005 uit het voor de RS'03 gebruikte Tijdsbestedingsonderzoek van SCP en partners.
- 6 Hierbij is uitgegaan van een gemiddelde grootte van de auto van 2 bij 4 meter, ofwel 8m². Een gemiddeld parkeervak beslaat echter bijna het dubbele hiervan, namelijk ongeveer 15m². Indien iedere auto een eigen parkeervak vereist, levert dit voor het wagenpark als geheel in 2020 een ruimtebehoefte op gelijk aan 18.000 voetbalvelden.
- 7 Nog niet geheel duidelijk is in hoeverre er mogelijk een methodische achtergrond is voor de daling tussen 2004 en 2005 van het aandeel mensen, vooral tussen de 20-24 jaar, met (serius) overgewicht.
- 8 De Quetelet-index (of Body Mass Index) is een index voor het gewicht in verhouding tot de lichaamslengte. De Quetelet-index wordt berekend door het lichaamsgewicht in kilo's te delen door het kwadraat van de lichaamslengte, uitgedrukt in meters. De Quetelet-index geeft een schatting van het gezondheidsrisico van het lichaamsgewicht.
- 9 De landelijke groeistudies zijn gestart in 1955. De tweede meting vond plaats in 1965. De hier gepresenteerde gegevens uit de derde en vierde studie dateren uit 1980 en 1997.
- 10 De segregatie-index vormt een indicatie van de mate waarin bevolkingsgroepen in gescheiden wijken wonen. Hoe hoger de index, des te sterker de scheiding (Wittebrood et al. 2005: 134).

Literatuur

- Beekhoven, S. en J. Dagevos (2005). 'Sociaal-culturele integratie'. In: Jaarrapport integratie 2005 (p. 107-130). Den Haag: SCP/WODC/CBS.
- Breedveld, K. (1999). *Regelmatig onregelmatig. Spreiding van arbeidstijden en de gevolgen voor vrije tijd en recreatie*. Amsterdam: Thela Thesis.
- Broek, A. van den et al. (2005). 'Cultuur, communicatie en sport'. In: *De sociale staat van Nederland* (p. 154-180). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- CBS (2006). *Nederlanders leven iets gezonder*. Persbericht 06-034, dd 21 maart 2006.
- Dagevos, J. en M. Gesthuizen (2005). 'Arbeidsmarkt'. In: *De sociale staat van Nederland* (p. 77-104). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dagevos, J. (2006). *Hoge (jeugd)werkloosheid onder etnische minderheden*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dam, F. van et al. (2003). *Landelijk wonen*. Den Haag: Ruimtelijk Planbureau.
- Damme, M. van en J. de Haan (red.) (2005). *Verzonken technologie. ICT en de arbeidsmarkt*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dekker, P. (2005). 'De deelname aan vrijwilligerswerk in Nederland, wat meten we ervan?' In: *Vrijwillige Inzet Onderzocht (1-xx)*, p. 6-16.
- Dijck, D. van en R.A. Knibbe (2005). *De prevalentie van probleemdrinken in Nederland. Een algemeen bevolkingsonderzoek*. Maastricht: Universiteit van Maastricht.
- Evers, D.V.H. (2004). *Building for Consumption. An Institutional Analysis of Peripheral Shopping Center Development in Northwest Europe* (proefschrift). Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Evers, D., A. van Hoorn en F. van Oort (2005). *Winkelen in megaland*. Den Haag: Ruimtelijk Planbureau.
- Fokkink, J. (2004). *Let me entertain you! Retailtainment, verleden, heden en toekomst* (scriptie). Den Haag: Hoofdbedrijfshap Detailhandel.
- Fredriks, A.M. (2004). *Growth Diagrams. Fourth Dutch Nation-wide Survey 1997* (proefschrift). Leiden: Universiteit Leiden.
- Frenken, F. (2005). 'Trends in arbeidsomstandigheden, 2004'. In: *CBS-Sociaal Economische Trends (2005-4)*, p. 41-47.
- Gezondheidsraad (2003). *Overgewicht en obesitas*. Den Haag: Gezondheidsraad (publicatienummer 2003/07).
- Harms, L. (2003). *Mobiel in de tijd. Op weg naar een auto-afhankelijke maatschappij, 1975-2000*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Hart, J. de en J. Devilee (2005). 'Participatie'. In: *De sociale staat van Nederland* (p. 181-237). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Hilbers, H., J. Ritsema Van Eck en D. Snellen (2004). *Behalve de dagelijkse files. Over betrouwbaarheid van reistijd*. Den Haag: Ruimtelijk Planbureau.
- Hurk, K. van den et al. (2006). *Prevalentie van overgewicht en obesitas bij jeugdigen 4-15 jaar in de periode 2002-2004*. Leiden: TNO-Kwaliteit van Leven.
- Keuzenkamp, S. (2006). *De balans opgemaakt. Een samenvatting van de Sociale atlas van vrouwen uit etnische minderheden*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Kullberg, J. (2006). 'Wonen'. In: *Thuis op het platteland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Latten, J. (2005). *Zwanger van segregatie. Een toekomst van sociaal en ruimtelijke segregatie* (inaugurele rede). Amsterdam: Vossiuspers.
- Metz, T. (2002). *Pret! Leisure en landschap*. Rotterdam: NAI Uitgevers.

- Mommaas, H. (2000). *De vrijetijdsindustrie in stad en land. Een studie naar de markt van belevenissen*. Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.
- Monshouwer, K. et al. (2004). *Jeugd en riskant gedrag. Kerngegevens uit het Peilstationonderzoek 2003*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- NVB/NVF (2005). *Nederlandse Vereniging van Bioscoopexploitanten/Nederlandse Vereniging van Filmverhuurders. Jaarverslag 2004*. Amstelveen: NVB/NVF.
- Pommer, E. (2005). 'Demografie, economie en overheid'. In: *De sociale staat van Nederland* (p. 17-45). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- RS'03. *Rapportage sport 2003*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- SCP (2005). *De sociale staat van Nederland 2005*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- SCP (2006). *Sociale staat van het platteland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- SCP/CBS (2004). *Emancipatiemonitor 2004*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Stivoro (2005). *Een rookvrije toekomst voor de nieuwe generatie. Jaarverslag 2004*. Den Haag: Stivoro.
- TK (2004/2005). *Alcoholbeleid*. Brief van de minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Tweede Kamer, vergaderjaar 2004/2005 27565, nr. 28.
- Veldheer, V. (2005). 'Waar laat u uw auto?' In: *NieuwsbriefTijd & Ruimte* (1-2005). Den Haag: Kennisplatform Dagindeling, Ruimte en Tijd.
- Voedingscentrum (2006). *Overgewicht bij kinderen*. Geraadpleegd 14 februari 2006 via www.voedingscentrum.nl.
- VID (2005). *Wegverkeer in 2004 12,5 procent drukker dan 2003*. Amsterdam: Verkeers Informatie Dienst (www.vid.nl).
- VROM (2000). *Mensen, wensen, wonen. Wonen in de 21-ste eeuw*. Den Haag: ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.
- VROM (2004). *Nota ruimte; ruimte voor ontwikkeling*. Den Haag: ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.
- VROM-raad (2006). *Groeten uit Holland. Advies over vrije tijd, toerisme en ruimtelijke kwaliteit*. Den Haag: VROM-raad (te verschijnen).
- Wittebrood, K., J. Latten en H. Nicolaas (2005). *Wonen, leefbaarheid en veiligheid in concentratiewijken*. In: *Jaarrapport integratie 2005* (p. 132-147). Den Haag: SCP/WODC/CBS.
- Zorlu, A. en T. Traag (2005). 'Opleidingsniveau en taalvaardigheid'. In: *Jaarrapport integratie 2005* (p. 44-56). Den Haag: SCP/WODC/CBS.

3 Ontwikkelingen in het sportbeleid

Hugo van der Poel (Universiteit van Tilburg/W.J.H. Mulier Instituut)¹

3.1 Inleiding

Dit hoofdstuk behandelt de ontwikkelingen in het sportbeleid in de periode 2003-2005, met waar nodig een terugblik op voorgaande jaren en waar mogelijk een doorkijk naar 2006 en verder.² In overeenstemming met de opzet van deze *Rapportage sport 2006*, waarbij centraal staat het presenteren van de meest recente gegevens en statistieken op het gebied van de sport in Nederland, wordt het recente sportbeleid beschreven vanuit een nationaal perspectief. Het uitkomen van de nota *Tijd voor sport*, in september 2005, geldt daarbij als belangrijkste wapenfeit.

De sport heeft zich autonoom ontwikkeld en doet dat nog steeds. Gemeenten en de sport zelf (via sportkoepel NOC*NSF) drukken een duidelijk stempel op het in de praktijk gevoerde sportbeleid. Het sportbeleid krijgt vorm in een sportbeleidsnetwerk, waarbij de rol van de rijksoverheid de laatste decennia vooral randvoorwaardenscheppend, vertegenwoordigend en coördinerend is geweest. Verder geven de sportnota's van het rijk een impuls aan de beleidsmatige ontwikkeling van de sport, door de explicitering van het collectieve belang van de sport en de koppeling van middelen, in een bepaalde volgorde en met een bepaalde omvang, aan de te realiseren doelstellingen. Daarmee is het rijksbeleid richtinggevend voor het beleid bij de andere beleidspartners.

In dit hoofdstuk beschrijven we in paragraaf 3.2 eerst de ontwikkelingen bij de belangrijkste spelers in dit sportbeleidsnetwerk, alsmede hun onderlinge verhoudingen. De meeste spelers zijn in de *Rapportage sport 2003* (RS'03) al uitgebreid geïntroduceerd, reden om ons hier te concentreren op de ontwikkelingen in de laatste jaren. In paragraaf 3.3 wordt nader ingegaan op de hoofdthema's in het recente sportbeleid, te weten:

- sport, bewegen en gezondheid;
- bindingen door sport;
- jeugd, school en sport;
- topsport;
- ruimte en accommodaties;
- financiering wet- en regelgeving;
- internationale ontwikkelingen.

De beschrijving van het beleid rond school en sport en van het topsportbeleid geschiedt in algemene termen. De meer 'technische' aspecten van deze beleidsvelden worden beschreven in hoofdstuk 10 respectievelijk 11. Dit hoofdstuk sluit af met een concluderende paragraaf (§ 3.4).

3.2 Spelers in het sportbeleidsnetwerk: doelstellingen en taakverdeling

De rijksoverheid

Bij de rijksoverheid is de directie Sport van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport eerstverantwoordelijk voor de voorbereiding van het nationale sportbeleid. Deze beleidsdirectie valt in 2005/'06 niet onder een van de drie directo-
raten-generaal van het ministerie, maar direct onder de secretaris-generaal. De poli-
tieke verantwoordelijkheid ligt bij mevrouw Ross-van Dorp, die bij de komst van het
kabinet-Balkenende II in 2003 opnieuw aantrad als staatssecretaris voor sport.

Het nieuwe kabinet kwam in september 2003 met de nota *Kennis, Innovatie, Meedoen. Beleid begrotingssubsidies vws (vws 2003b)*. Dit nieuwe subsidiebeleid betekende dat het ministerie stevig de bezem haalde door de instellingssubsidies gericht op het instandhouden van de betreffende organisaties. Voor het landelijk sportbudget hield dit een terugloop in van 18 miljoen euro (25%). Het geld dat op deze manier werd vrijgespeeld, bleef overigens deels beschikbaar voor de sport, in de vorm van projectsubsidies. De achterliggende gedachte bij deze verandering was dat de overheid geen taak heeft om maatschappelijke organisaties, zoals sportbonden, financieel overeind te houden. De overheid verstrekt alleen subsidies aan projecten die bijdragen aan de expliciete doelstellingen van het rijksbeleid.

Andere belangrijke beleidsmatige ontwikkelingen in de afgelopen jaren waren het beëindigen van de Breedtesportimpuls (BSI) en de overgang daarvan in de tijdelijke Regeling buurt, onderwijs en sport (BOS) en, in september 2005, het verschijnen van de kabinetsnota *Tijd voor sport (vws 2005b)*. De BSI- en BOS-regelingen komen terug bij de behandeling van de beleidsthema's in de volgende paragraaf. Dat geldt ook voor de inhoudelijke thema's van de sportnota. Hier beperken we ons tot enige opmerkingen over de totstandkoming, hoofdoelstellingen en opzet van de nota, en de betekenis ervan voor de positionering van en taakverdeling tussen de diverse spelers in het sportbeleidsveld.

Met de nota *Tijd voor sport* geeft het kabinet aan te streven naar 'een sportieve samenleving waarin zowel veel aan sport wordt gedaan als van sport wordt genoten'.

Dit streven wordt gepreciseerd in de volgende doelen:

- 1 Mensen gaan meer sporten en bewegen voor hun gezondheid.
- 2 Via de sport komen mensen elkaar meer tegen en gaan meer meedoen aan maatschappelijke activiteiten.
- 3 Mensen gedragen zich sportief en respecteren (spel)regels.
- 4 Topsport wordt bevorderd als symbool van ambitie, als bron van ontspanning en ter versterking van het nationale imago in binnen- en buitenland (vws 2005b: 19).

Het eerste doel is terug te vinden in het 'bewegen' uit de subtitel van de nota, en wordt hierna verdergaand besproken in de subparagraaf 'Sport, bewegen en gezondheid'. Het tweede en derde doel komen in de nota samen onder de titel 'meedoen' en komen hierna uitgebreid terug in de subparagrafen 'Bindingen door sport' en 'Jeugd, school en sport' van paragraaf 3.3. Het laatste doel wordt in de nota verder

uitgewerkt onder de kop 'presteren' en komt hierna terug in de subparagraaf 'Topsport' van paragraaf 3.3. In vergelijking met de nota *Wat sport beweegt* (vws 1996), die tien beleidsthema's kende, kiest de rijksoverheid nu dus voor een focus op de drie thema's 'bewegen', 'meedoen' en 'presteren'; zonder overigens uiteen te zetten waarom hiervoor wordt gekozen.

In de brief waarmee de staatssecretaris de nota aanbiedt aan de Tweede Kamer wordt duidelijk dat het kabinet hiermee 'zijn voornemens voor het toekomstig sportbeleid' presenteert. Tevens wordt met de nota tegemoetgekomen aan 'de wens van de Kamer, zoals neergelegd in moties van de leden Atsma en Rijpstra (TK 2004/2005c) en die van het lid Rijpstra (TK 2004/2005a)'. Vervolgens merkt de staatssecretaris op dat er veel veranderd is sinds het verschijnen van de vorige nota *Wat sport beweegt* en dat het daarom tijd is voor een nieuwe sportnota (vws 2005b: 3). In de nota *Tijd voor sport* wordt (kort) gewezen op de vele nieuwe sporten die er bij komen, de toenemende invloed van de media en het groeiende commerciële belang van de sport. Ook wordt gewezen op de mogelijkheid om met sport een antwoord te geven op nieuwe uitdagingen, zoals 'hoe we een gezondere samenleving en gezondere burgers kunnen krijgen en hoe we de maatschappelijke samenhang kunnen bevorderen' (vws 2005b: 9). Het 'nieuwe' sportbeleid zet sport in als instrument om sportexterne (beleids)doelen te halen, in het bijzonder de doelen van het volksgezondheidsbeleid (bewegen) en het welzijnsbeleid (meedoen).

Op het punt van de taakverdeling tussen de rijksoverheid en de sport stelt de nota dat de rijksoverheid 'geen verantwoordelijkheid op zich moet laden die haar niet past en dat zij selectief is in haar bemoeienissen en inzet van middelen'. Hierin is een voortzetting te lezen van het reeds eerder ingezette beleid om tot heldere beleidskeuzes te komen. Met de nota is een aantal hoofdlijnen voor het beleid vastgelegd, in nauw overleg met de sportsector (vws 2005b: 9-10). De inhoud en opzet van de nota heeft daarmee het karakter van een 'raamovereenkomst'. De uitvoering zal met de partners ter hand worden genomen, conform een nader op te stellen uitvoeringsprogramma, het Sportprogramma 2006-2010.³ De rijksoverheid presenteert zich hier als spelleider, die eropuit is in samenwerking met de relevante beleidspartners vorm te geven aan de doelstellingen van sportbeleid. Als beleidspartners worden onder andere, afhankelijk van het beleidsonderdeel, genoemd: de zorgsector, verzekeraars, de fitnessbranche, sportverenigingen en -bonden, gemeenten en onderwijsinstellingen.

Voor de georganiseerde sport is de vraag misschien niet zozeer of men de status van relevante partner heeft, als wel of men die status wel wil hebben. Het beleid is immers vooral gericht op 'het benutten van sport voor maatschappelijke doelen', hetgeen bij de gemiddelde sportbond of sportvereniging de vraag zou kunnen doen rijzen wat ze wijzer worden van een dergelijk beleid, dat er kennelijk niet op gericht is hen in hun eigen functioneren te ondersteunen. De nota biedt de georganiseerde sport op dit punt twee handreikingen. Ten eerste wordt erkend dat de sport, wil ze kunnen bijdragen aan maatschappelijke doelen, 'daarvoor voldoende toegerust' moet zijn. De 'zorg voor de kwaliteit van het sportaanbod is derhalve een taak voor

de rijksoverheid', zo wordt gesteld. Ten tweede kiest het kabinet voor 'presteren' als een van de drie hoofddoelen van het sportbeleid. En dat is een speerpunt dat heel duidelijk direct relevant is voor de georganiseerde sport zelf.

De nota *Tijd voor sport* sluit af met een hoofdstuk getiteld 'Geld voor beleid'. Hierin wordt nog eens opgemerkt dat de 'bestaande subsidieregelingen worden afgebouwd' en dat het geld voortaan meer 'outputgericht' zal worden ingezet. De stipendiumregeling voor topsporters zal worden verruimd en de regeling voor de financiering van topsportaccommodaties en -evenementen wordt aangepast en selectiever gemaakt. Daarnaast zijn er nieuwe subsidiemogelijkheden voor het Nationaal Actieplan Sport en Bewegen, het Masterplan Arbitrage en het programma Meedoen allochtone jeugd door sport (vws 2005b: 67). Verder wordt opgemerkt dat de sportwereld met de Lotto-gelden een 'eigen geldstroom' heeft, waarover de sportsector zelf kan beschikken, zolang ze maar binnen de regels van de Wet op de Kansspelen blijft en over de besteding ervan publiekelijk verantwoording aflegt. Alles bij elkaar stijgen de bestedingen van 67 miljoen euro in 2005 naar ongeveer 101 miljoen euro per jaar voor de periode 2006-2010 (vws 2005b: 69).

De ontvangst van de nota in de Tweede Kamer en het sportveld was voorzichtig positief. Het verschijnen van de nota op zich wordt geïnterpreteerd als een signaal dat het kabinet de sportsector serieus neemt en de betekenis van de sport voor de samenleving onderkent. De forse verhoging van het budget wordt in dat licht geduid. Er worden echter kanttekeningen geplaatst bij de sterke nadruk op de instrumentele betekenis van sport ('doelennota', 'beweegnota'), die ten koste lijkt te gaan van de ondersteuning van de sport zelf.⁴ In samenhang daarmee vraagt men zich af of de nadruk niet erg op projecten komt te liggen, met voorbijgaan aan een meer structurele zorg voor het sportaanbod van verenigingen en de sportaccommodaties. Of meer algemeen, hoe de ambitieuze doelen moeten worden bereikt (*Volkskrant* 15 november 2005). Men lijkt daarentegen wel te spreken te zijn over de duidelijkheid die het kabinet schept over de rolverdeling en verantwoordelijkheden van de partners in het beleidsproces, en kijkt belangstellend uit naar het uitvoeringsprogramma.

De provincies

Conform de vigerende Welzijnswet van 1994 zijn gemeenten verantwoordelijk voor het uitvoerende werk en wordt dit uitvoerende werk door de provincies ondersteund. Deze steunfunctie is de belangrijkste taak van provincies op het terrein van de sport, vooral voor de gemeenten met minder dan 50.000 inwoners. In alle provincies behalve Utrecht heeft een provinciale sportraad of sportservicebureau de opdracht vorm te geven aan deze steunfunctie en wordt daarvoor gefaciliteerd door een basissubsidie. Deze basissubsidies maken 56% uit van het totale bedrag dat de provincies ter beschikking stellen aan de sport. In vergelijking met het rijk en de gemeenten zijn de directe bestedingen van provincies aan sport overigens tamelijk bescheiden (in 2003: 10 miljoen euro; zie hoofdstuk 7). Ten opzichte van de late jaren negentig is dat echter beduidend meer. Er is in het provinciale sportbeleid duidelijk sprake van een kentering ten opzichte van de neergaande lijn uit de jaren negentig (IOS/SMN 2005: 10-12).

In de afgelopen periode is de samenwerking tussen de provinciale sportraden en het Nederlands Instituut voor Sport en Bewegen (NISB; zie de subparagraaf 'Overige spelers' verderop in deze paragraaf) versterkt. Er zijn nu zeven sportraden die een convenant hebben gesloten met het NISB. Op het terrein van de (georganiseerde) sport worden er met NOC*NSF overeenkomsten gesloten voor de inrichting van Olympische netwerken, die een belangrijke rol spelen in de ondersteuning van topsporters. De bestaande (min of meer provinciale) Olympische steunpunten gaan op in deze nieuwe Olympische netwerken.

Een groeiende rol voor provinciale sportraden lijkt weggelegd voor dienstverlening aan en ondersteuning van met name sportverenigingen. In het kader van het project Netwerk in de sport verlenen nu vijf provinciale sportservicebureaus diensten op terreinen als salarisadministratie en (volledig) werkgeverschap. In 2004 leenden in totaal 1773 sportverenigingen 4845 werknemers op detachingsbasis in, waarmee een totale loonsom van meer dan 34 miljoen euro was gemoeid.⁵

De koepelorganisatie van de provinciale sportraden, de Interprovinciale Organisatie Sport (IOS; www.iossport.nl) kreeg tot 1995 een instellingssubsidie van het ministerie van vws. Sindsdien krijgt de IOS zogenaamd 'koepelgeld' van De Lotto. Deze financiering loopt tot 1 januari 2008 en stopt dan. Momenteel beraadt een bestuurscommissie van het Interprovinciale Overleg (IPO) zich over de ontstane situatie en gewenste toekomst voor de IOS.

De gemeenten

Begin 2006 bestaan er 458 gemeenten in Nederland. In 2002 waren dit er nog 496 en in 2003 489. Gezamenlijk spendeerden de gemeenten in 2003 netto 810 miljoen euro aan sport (zie hoofdstuk 7). In 2000 was dit 660 miljoen euro. Niet alleen het rijk, maar ook de gemeenten blijken in de afgelopen jaren hun uitgaven voor de sport te hebben opgevoerd. Dit is waarschijnlijk deels te verklaren uit het feit dat gemeenten, om te kunnen profiteren van de Breedtesportimpuls (zie verderop), zelf de helft van de projectkosten moesten opbrengen.

Het overgrote deel van de gemeentelijke uitgaven voor sport (86%) gaat naar de accommodaties. De uitgavenstijging komt daardoor voor een groter deel voort uit renovaties en vervangingsuitgaven (een aanzienlijk deel van de sportaccommodaties stamt uit de jaren zestig en zeventig) en uit hogere kosten in verband met strengere milieu-, veiligheids- en arbo-eisen. Gegeven de gestegen bestedingen en de daling in het aantal gemeenten, ligt het voor de hand te veronderstellen dat de gemeentelijke beleidsafdelingen waar men zich met sport bezighoudt zijn gegroeid. Cijfers om deze veronderstelling te staven ontbreken echter.

De trend naar verdergaande privatisering van de sportaccommodaties heeft bij de overdekte sportaccommodaties niet doorgezet, lijkt stabiel bij de openluchtaccommodaties, maar heeft wel doorgezet bij de zwembaden, waarvan in 2003 64% niet meer door de gemeente werd geëxploiteerd (zie hoofdstuk 6). Echter, ook in het geval van een particuliere exploitatie is de gemeente toch vaak nog (financieel) betrokken bij de sportaccommodatie, bijvoorbeeld door een exploitatiesubsidie of

een constructie waarbij de investeringskosten (grondverwerving, bouwkosten, rente, aflossing, afschrijving) geheel of deels voor rekening van de gemeentelijke begroting komen.

De in 1949 te Amsterdam opgerichte Landelijke Contactraad (LC) is met ingang van 1 januari 2006 omgevormd tot de Vereniging Sport en Gemeenten (VSG, zie www.sportengemeenten.nl). De aanleiding tot de structuurverandering van stichting naar vereniging is deels een financiële (de bezuinigingen op de instellingssubsidies). Daarnaast leidde een strategische verkenning (Van den Heuvel en Beckers 2005; LC 2005) tot het voornemen om de Landelijke Contactraad (LC) 'meer van de leden' te laten zijn, hetgeen beter bewerkstelligd kon worden in een verenigingsstructuur. De VSG (voorheen LC) ziet zichzelf nu als beleids- en vakinhoudelijk belangenbehartiger op het gebied van sport, recreatie en lichamelijke opvoeding, als platform voor ontmoeting en kennisuitwisseling, en als kennismakelaar op haar werkterrein. Ze fungeert tevens als brancheorganisatie voor de zwembaden. Gewone leden van de vereniging zijn gemeenten (ongeveer 85% van alle gemeenten is lid) en zwembaden, en organisaties die werkzaam zijn op het terrein van de VSG. Bedrijven kunnen buitengewoon lid worden.

De oprichting van de VSG is gepaard gegaan met het opnieuw afstemmen van taken en verantwoordelijkheden tussen LC/VSG en de Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG), de belangenbehartiger van gemeenten in algemene zin. De gemaakte werkafspraken houden in dat de VNG zich bovenal richt op algemeen bestuurlijke thema's en sport als onderdeel van integrale beleidsvoering, terwijl de VSG zich meer richt op sectoraal sportbeleid en vakinhoudelijke thema's.

NOC*NSF

Als organisatie van deze tijd heeft NOC*NSF sinds de RS'03 na verkiezingen een nieuwe voorzitter benoemd, bezuinigingen verwerkt, gereorganiseerd en een nieuw beleidsplan aangenomen.

De bezuinigingen bij de overheid hebben vooral de bonden getroffen die niet langer konden rekenen op een instellingssubsidie van het ministerie van VWS. Het aflopen van deze subsidies viel min of meer samen met het aflopen van het meerjarenbeleidsplan van NOC*NSF. Met een ronde langs de bonden is vervolgens vastgesteld dat de bonden graag zouden zien dat NOC*NSF meer als 'branchevereniging' zou gaan opereren, met een duidelijke belangenbehartigende taak voor de georganiseerde sport in het algemeen, en voor de sportbonden in het bijzonder. NOC*NSF zou tevens meer vraaggericht moeten gaan werken en wat minder bezig moeten zijn met 'sportinhoudelijke' ontwikkelingen, waar de bonden niet om hebben gevraagd en die ze ook lang niet altijd kunnen bijbenen. In het verlengde van deze ronde langs de bonden is besloten de besteding van het geld dat voorheen van De Lotto beschikbaar was voor NOC*NSF, te koppelen aan de uitvoering van het NOC*NSF-beleidsplan door de bonden, en de gevolgen daarvan voor NOC*NSF op te vangen door een

reorganisatie. Bij de reorganisatie zijn de voorheen gescheiden sectoren topsport en breedtesport, die NOC*NSF twee gezichten leken te geven, bijeengevoegd.

In de euforie na de successen in Sydney kwam NOC*NSF met het manifest *Nederland Sportland* (NOC*NSF 2000). De vijf Olympische ringen waren daarin vertaald in vijf beleidsthema's, die werden gezien als de bouwstenen voor de *corporate identity* van NOC*NSF. Het ging om de thema's onderwijs, vereniging, bedrijfsleven, topsport en speelveld (accommodaties). De ambities neergelegd in het manifest waren groot, en bij de wensen ten aanzien van de rijksbijdragen aan de verwerkelijking van deze ambities werden bedragen genoemd die het viervoudige beliepen van het toentertijd beschikbare rijksbudget voor de sport. De euforie van Sydney raakte echter al vrij snel uitgewerkt. In 2004 kwam NOC*NSF vervolgens met de *Sportagenda 2005-2008*, met als motto 'een sportieve onderneming'. Beleidsmatig zijn de thema's uit *Nederland Sportland* wel min of meer overeind gebleven en nog steeds sturend in het beleid van NOC*NSF, maar de dominante teneur is 'terug naar de kern'. De sportkoepel kiest voor 'een krachtige eigen koers'. Verenigingen moeten aantrekkelijk zijn voor leden, bonden moeten verenigingen daarbij helpen, en de koepel moet de bonden daarvoor faciliteren en ondersteunen (www.sport.nl).

De *Sportagenda 2005-2008* kent drie hoofddoelen: een groter marktaandeel in het 'sportveld', om daarop de belangrijkste speler te blijven, een plaats in de toptien van de wereld, en intensievere samenwerking om de georganiseerde sport te versterken. De drie hoofddoelen kennen elk een uitwerking in meerdere subdoelstellingen. Wat betreft het grotere marktaandeel wordt onder meer gemikt op meer professioneel betaald kader in de verenigingen, een frequentere sportbeoefening (drie keer per week) door leden, en intensievere samenwerking met gemeenten, scholen en gezondheidsinstellingen. Bij de toptien-doelstelling wordt onder meer voorgesteld per sporttak een haalbare sportieve ambitie vast te stellen, opleidingsroutes voor sporttalent te ontwikkelen, en in te zetten op innovatie van sportmaterialen en optimalisering van trainings- en wedstrijdaccommodaties. Bij het derde hoofddoel gaat het vooral om een intensievere samenwerking binnen de wereld van de georganiseerde sport, om samen sterker te staan. Hierbij wordt aangegeven dat samenwerking van en tussen bonden ondersteund kan worden, bijvoorbeeld bij de integratie van ondersteunende diensten of om noodlijdende sporttakken een kans op overleving te bieden, zelfstandig of in een groter verband.

Intern heeft de commissie-Loorbach zich gebogen over *Goed sportbestuur*, op een ietwat vergelijkbare wijze als de commissie-Tabaksblatt zich heeft gebogen over de normen voor goed bestuur in het bedrijfsleven (NOC*NSF/Commissie Goed Sportbestuur 2005). De commissie-Loorbach is gekomen met een dertiental aanbevelingen, die zijn overgenomen door de Extra Algemene Ledenvergadering van NOC*NSF op 1 maart 2005. In mei 2005 is vervolgens gestart met de implementatie bij bonden en verenigingen. Het instellen van deze commissie en het voornemen iets te doen met de aanbevelingen ervan tekenen de sfeer van verzakelijking en de scherpere afbakening van verantwoordelijkheden in de sportwereld.

Overige spelers

NISB

Het Nederlands Instituut voor Sport en Bewegen (NISB) vierde in september 2004 zijn vijfjarig bestaan. De organisatie heeft zich stevig verankerd in de uitvoering van vws-breed beleid en heeft nu ruim vijftig mensen in dienst. In het meerjarenbeleidsplan voor de periode 2006-2009 wordt gemeld dat het NISB is opgericht met 'de bedoeling om zoveel mogelijk maatschappelijke winst te halen met sport en bewegen' (NISB 2005b: 5). Het NISB is een landelijk kennis- en innovatiecentrum met een ondersteunende taak bij de uitvoering van het beleid ter bevordering van allerlei vormen van sport en bewegen, zowel binnen als buiten de georganiseerde sport.

Het aangehaalde meerjarenbeleidsplan maakt duidelijk dat het NISB in 2005 en verder werkt met drie programma's (Buurt, onderwijs en sport, Lokaal breedtesportbeleid, en Gezondheid en actieve leefstijl; zie de respectieve thema's in de volgende paragraaf), een Kennis- en Informatiecentrum (KIC) en een Implementatie- en Professionaliseringscentrum (IPC). In 2004 zijn de programma's Participatie en toegankelijkheid, en Sportinfrastructuur in Nederland (SPIN) afgerond, waarbij enkele doorlopende projecten zijn ingebed in de resterende activiteiten. De activiteiten van het expertisepunt School en Sport zijn opgenomen in het programma Buurt, onderwijs en sport. De expertisecentra Opleiden en Ontwikkelen, en Internationale Activiteiten zijn omgezet in het nieuwe IPC. De belangrijkste financier van het NISB is het ministerie van vws, met een basisfinanciering en projectsubsidies.

Opheffing NFWS, oprichting NL Coach

In september 1980 werd de Nederlandse Federatie van Werkers in de Sport (NFWS) opgericht door de Federatie Bevoegde Sportleiders in Nederland, de Federatie CIO Sportleiders Nederland en de Koninklijke Nederlandse Vereniging van Leraren en Onderwijzers in de Lichamelijke Opvoeding. Vijfentwintig jaar later, op het derde Nationale Coachencongres 'De Estafette', wordt het einde van de NFWS aangekondigd (officieel per 1 januari 2006), maar wordt tegelijkertijd NL Coach (www.nlcoach.nl) opgericht door een groep van zeven topsportcoaches.

De NFWS moest haar activiteiten staken als gevolg van het wegvallen van de instellingssubsidie van het ministerie van vws. Maar op hetzelfde moment dat dit gebeurde, verscheen de nota *Tijd voor sport*, met een centrale plaats voor coaching en begeleiding (vws 2005b). Wat onder de vlag van NFWS kennelijk niet kon, kan nu wel. Er komt een subsidie van 600.000 euro beschikbaar voor het opzetten van de nieuwe organisatie NL Coach, die wil opereren als platform en kenniscentrum voor de gediplomeerde coaches in Nederland. De doelstellingen van NL Coach zijn vastgelegd in het beleidsplan ISO 2008. Centraal staan deskundigheidsbevordering, kwaliteitsverhoging en belangenbehartiging van de coaches. Een ontwikkeling naar een Nationaal Coach Instituut naar Canadees voorbeeld lijkt het streefdoel te zijn van NL Coach (*Volkscrant*, 19 september 2005).

NCSU, NKS en NCS richten NSA op

De sportkoepels Nederlandse Culturele Sportbond (NCS), Nederlandse Katholieke Sportstichting (NKS) en Nederlandse Christelijke Sport Unie (NCSU) spraken op 11 februari 2005 de intentie uit om in de loop van 2005 te komen tot de formele oprichting van de Nederlandse Sport Alliantie, Beweging voor Sport en Samenleving (NSA; zie NCS/NCSU/NKS 2004). Op de achtergrond speelde ook hier de stopzetting van instellingssubsidies voor de sportbonden, en het besluit van NOC*NSF om de gevolgen daarvan voor een deel op te vangen door de Lotto-gelden voor de sportkoepels te besteden aan de bonden. Daarmee zouden de levensbeschouwelijke koepels een belangrijke inkomstenbron verliezen.⁶

In oktober 2005 is de NSA formeel opgericht. NCS, NCSU en NKS blijven bestaan als ledenorganisaties en blijven diensten verlenen aan hun eigen achterban. De NSA is de bundeling van de externe dienstverlening (bv. richting gemeenten en sportbonden) van deze drie koepels. De bedoeling is dat de NSA zich vooral beweegt op het snijvlak van sport en samenleving en dat zij partijen bundelt die zich sterk maken voor het ideaal 'Sport voor iedereen'. De NSA wil een thuis bieden aan de anders georganiseerde sport, naast NOC*NSF, die zich vooral richt op de georganiseerde sport. Bij de anders georganiseerde sport valt te denken aan categorale sportbonden (zoals de studentensport, ouderensport en brandweersport) en aan organisaties waar sport ingebed is in een bepaalde culturele sfeer, zoals allochtone sport, het sportaanbod van verenigingen van plattelandsjeugd, homosport en de YMCA. Ten opzichte van het NISB profileert deze nieuwe uitvoeringsgerichte speler in het sportbeleidsnetwerk zich met een sterke nadruk op de sociaal-culturele en maatschappelijke kant van de sport en de zorg voor de continuïteit in de sportbeoefening. Door NOC*NSF zijn uit de Lotto-gelden drie projecten (Drop-outs, Allochtonen en Jeugdparticipatie) toegewezen, waarmee de NSA is gestart. In de nota *Tijd voor sport* (vws 2005b) wordt de NSA genoemd als een van de partners die zal worden gevraagd een bijdrage te leveren aan de realisatie van de doelstellingen van de nota (NSA 2005).

Fusie NeCeDo en DoCoNed

Het Nederlands Centrum voor Dopingvraagstukken (NeCeDo) is in 1989 opgericht en fungeert als nationaal kenniscentrum op het gebied van doping (www.necedo.nl). De Stichting DopingControle Nederland (DoCoNed) is in 1999 opgericht als onafhankelijke organisatie naast NeCeDo voor de uitvoering van dopingcontroles in Nederland. Men vond toentertijd dat onderzoek en voorlichting niet langer samen konden gaan met controles (NRC *Handelsblad*, 14 augustus 1999). Het bestuur van de stichting bestaat uit vertegenwoordigers van het ministerie van vws, NOC*NSF en NeCeDo. Het aantal dopingcontroles is toegenomen van 1016 in 1999 naar 2876 in 2003 (www.doconed.nl). In de nota *Tijd voor sport* wordt aangekondigd dat NeCeDo en DoCoNed in 2006 zullen gaan fuseren om de doelmatigheid te verhogen (vws 2005b: 58).

3.3 Thema's in het landelijk sportbeleid

In deze paragraaf worden de belangrijkste thema's van het landelijke sportbeleid verder uitgediept, conform de opzet van de RS'03. In die publicatie zijn de thema's uitgebreid geïntroduceerd en de meeste daarvan komen hieronder weer terug. De thema's 'Breedtesportimpuls' en 'Sportverenigingen' zijn hier samengevoegd onder het thema 'Bindingen door de sport'. De thema's 'Sport Infrastructuur in Nederland' (SPIN) en 'Waarden en normen in de sport' komen niet terug, omdat het beleid ter zake in uitvoering is en er beleidsmatig weinig nieuws over valt te vertellen. Nieuw is het thema 'Financiering, wet- en regelgeving'.

Net als in de vorige rapportage is er één doelgroepachtig thema, namelijk 'Jeugd, school en sport'.⁷ Dit is omdat er wederom beleidsmatig veel is gebeurd op dit vlak en het sportbeleidsnetwerk rond dit thema zich sterk ontwikkelt. Zoals gezegd worden de meer technische aspecten van het beleidsveld 'sport en onderwijs' apart behandeld, in hoofdstuk 10. Voor het beleid inzake topsport (zie ook hoofdstuk 11) geldt hetzelfde.

Bij elk van de hierna te behandelen thema's wordt ingegaan op de nieuwe ontwikkelingen in met name het nationale sportbeleid. Waar mogelijk wordt niet alleen ingegaan op het feitelijke beleid, maar ook op de discussies over dat beleid. Beleid voeren betekent keuzes maken. Uit de discussies kan iets duidelijk worden van het waarom van de gemaakte keuzes, en de alternatieven waaruit is gekozen.

Sport, bewegen en gezondheid

'Sport en gezondheid' was een van de thema's in de sportnota *Wat sport beweegt* (vws 1996). Het thema kreeg een nadere uitwerking in de nota *Sport, bewegen en gezondheid* (vws 2001). In de nota *Tijd voor sport* is bewegen een van de drie hoofddoelen. Het kabinet wil dat mensen voor hun gezondheid meer gaan sporten en bewegen, en 'de keuze voor een gezonde en actieve leefstijl de logische keuze van de burger zelf wordt' (vws 2005b: 27). Meer concreet wil het kabinet bereiken dat in 2010 minstens 65% van de Nederlandse volwassenen de beweegnorm⁸ haalt (dat was in 2004 60%) en dat het deel van de volwassenen dat geen enkele dag per week voldoende beweegt met 1 procentpunt wordt teruggedrongen van 8% naar 7%. Andere concrete doelstellingen hebben betrekking op bedrijfssport, sportmedische kwesties en de reductie van sportblessures met 10% (vws 2005b: 27).

Het kabinet geeft aan dat op het terrein van sport en bewegen er veel dwarsverbanden zijn met andere initiatieven en maatregelen van de overheid, zoals het Convenant overgewicht, dat in januari 2005 is ondertekend door de ministers van OCW en vws en een aantal maatschappelijke organisaties (zie www.convenantovergewicht.nl) en de nota *Langer gezond leven. Ook een kwestie van gezond gedrag* (vws 2003a). Opvallend is dat het kabinet hier expliciet naar het volksgezondheidsbeleid verwijst, en niet ingaat op de resultaten van voorgaand sportbeleid ten aanzien van het thema 'sport, bewegen en gezondheid'.

In de nota *Tijd voor sport* wordt het beleid op het thema ‘Gezond door sport’ uitgewerkt in twee deelprogramma’s. Het eerste en grootste is een nieuw programma: het Nationaal Actieplan Sport en Bewegen. Hierbij wordt de samenwerking gezocht met vele andere sectoren en wordt verwezen naar een aantal reeds lopende, veelal door het NISB ondersteunde projecten, zoals Taskforce 50+ Sport en Bewegen, GALM en SCALA. Ook worden hier de Alliantie School en sport, het Convenant overgewicht en de coalitie Nederland Actief genoemd. Bij het Actieplan staan inactieven centraal en wordt ingezet op een door het NISB ontwikkelde methodiek, Communities in Beweging, waarbij de gemeenschap als ingang wordt gebruikt om mensen aan het bewegen te krijgen (NISB 2005a). Verder behoren tot het actieplan ook massamediale campagnes. De beweegcampagne FLASH! (te verstaan als acroniem van ‘Fietsen, Lopen, Actiemomenten, Sporten en Huishoudelijke activiteiten’) (www.flash123.nl) blijft gesteund worden, maar daarnaast komen er ook campagnes gericht op specifieke gezondheidsproblemen, waarbij niet alleen het belang van bewegen naar voren zal komen, maar ook zaken als (het aanpakken van) stress en (ongezonde) voeding.

Het tweede onderwerp bij het thema ‘Gezond door sport’ betreft gezonde sportbeoefening, waarbij het kabinet aangeeft de ontwikkeling van de sportgeneeskunde te ondersteunen, de sportmedische begeleiding van topsporters doelmatiger te willen inrichten, en het beleid gericht op preventie van sportblessures te willen aanscherpen (vws 2005b: 34-35).

Bindingen door sport

De Breedtesportimpuls (BSI) was bedoeld om gemeenten te stimuleren het lokale sportaanbod te verbeteren, onder andere door de uitvoering van vernieuwende projecten en het inbedden van sport in het bredere lokale beleid op gebieden als welzijn, leefbaarheid, preventieve gezondheidszorg en integratie. De eerste projecten zijn gestart in 2000 en de laatste zullen eindigen in 2009. In 2005 is de zesde en laatste tranche van projecten gestart in 76 gemeenten, waarmee het totaal aan deelnemende gemeenten op 329 is gekomen. Verder participeren alle provincies en 33 bonden in de regeling. Door het ministerie van vws zal in totaal 93 miljoen euro in de BSI worden gestopt, en door de andere partners ongeveer 141 miljoen euro. Tot en met 2004 was ongeveer 13 miljoen euro ingezet op Buurt- en schoolprojecten, en 11 miljoen euro op projecten School en sport. Ongeveer 10 miljoen euro was besteed aan projecten in de sfeer van verenigingsondersteuning en sportservicecentra (vws 2005a, 2005c).

Uit bovengenoemde cijfers wordt duidelijk dat de BSI een relatief forse impuls is geweest ter versterking van het lokale sportaanbod. De tussenstand van het evaluatieonderzoek naar de BSI geeft een vrij positief beeld van het succes van de BSI (vws 2005a). De verwachting wordt uitgesproken dat na afloop van de BSI-projecten 60% van de projectmiddelen beschikbaar zal blijven voor de sport, hetgeen wordt gepresenteerd als een duidelijk gevolg van het feit dat door de BSI bij veel gemeenten sport hoger op de politieke agenda is gekomen. De brief sluit af met de expliciete constatering dat het resultaat van de BSI positief oogt, ‘al zijn er aspecten als de con-

tinuïteit, de resultaatgerichtheid en het bredere lokale sportbeleid die de komende jaren de volle aandacht behoeven. In de komende Sportnota zal op deze aspecten worden ingegaan' (VWS 2005a: 3).

Het blijft in *Tijd voor sport* evenwel impliciet of en hoe men voortbouwt op de ervaringen met en/of resultaten van de BSI.⁹ Noch uit de tussentijdse evaluatie van de BSI, noch uit de nota is verder te halen waarom de BSI niet is gecontinueerd, maar is omgezet in de BOS-impuls (tijdelijke Regeling buurt, onderwijs en sport). Met de BSI werden en worden BOS-achtige projecten gefinancierd, maar daarnaast ook projecten gericht op de stimulering van sporten en bewegen van groepen als chronisch zieken, mensen met een beperking, ouderen en allochtonen. In de nota *Tijd voor sport* zijn doelstellingen te vinden als 'in 2010 is het aantal ouderen en mensen met een beperking binnen de georganiseerde sport toegenomen met 5 procent'. Waarom in die context de BSI is versmald tot projecten in de driehoek buurt-onderwijs-sport, blijft onduidelijk.

In het hoofdstuk 'Meedoen door sport' van de nota *Tijd voor sport* stelt het kabinet op dit thema te willen bereiken 'dat meer mensen elkaar ontmoeten via de sport en meedoen aan maatschappelijke activiteiten. Hierbij gaat speciale aandacht uit naar ouderen, allochtone jeugd en mensen met een beperking. Daarnaast wil het kabinet dat mensen zich sportief gedragen en de (spel)regels accepteren' (VWS 2005b: 37). De keuze voor het thema 'meedoen' in het sportbeleid past binnen het Breed initiatief maatschappelijke binding, een kabinetsbreed initiatief in reactie op de moord op Theo van Gogh (zie www.zestienmiljoenmensen.nl en www.regering.nl). Hiermee stimuleert de regering maatschappelijke initiatieven die kunnen leiden tot meer binding in de Nederlandse samenleving. In januari en juni 2005 vonden twee conferenties plaats rond dit initiatief. Een van de speerpunten van dit initiatief is 'jeugd in de wijk'.

Om de doelstellingen van het thema 'meedoen' te bereiken, worden vijf programma's ontplooid. De deelprogramma's Opvoeden door school en sport en Meedoen allochtone jeugd door sport, komen beide hierna aan bod in paragraaf Jeugd, school en sport. In deze paragraaf wordt aandacht besteed aan de overige drie programma's: Vernieuwen lokaal sportaanbod, Versterken waarden en normen door sport en Integrale buurtaanpak en sport. De genoemde deelprogramma's moeten bijdragen aan het realiseren van enkele concrete beleidsdoelstellingen. Zo wenst het kabinet dat het aantal ouderen en mensen met een beperking binnen de georganiseerde sport in 2010 met 5% is toegenomen, dat in tien takken van sport waar arbitrage belangrijk is in 2010 90% van de wedstrijden worden geleid door gekwalificeerde scheidsrechters, en dat er in 2007 in 400 projectgebieden sprake is van een integrale buurtaanpak op het gebied van sport, school en buurt.

In het verlengde van de waardering voor de bindende waarde van de sport is bij het deelprogramma Vernieuwen lokaal sportaanbod, de focus vooral gericht op de sportvereniging. De sport(vereniging) wordt 'uitgedaagd' te vernieuwen, samen te werken met andere partijen als sportbuurtwerk en commerciële sportaanbieders, en

inactieve groepen, mensen met een beperking, ouderen en allochtone Nederlanders te bereiken (vws 2005b: 39). Verder is er aandacht voor de (organisatorische) integratie van sporters met een beperking en voor het 'meedoen van allochtone jeugd door sport'. In het deelprogramma Versterken waarden en normen door sport, weerklinkt de aandacht die het kabinet-Balkenende II vraagt voor de waarden en normen in de Nederlandse samenleving (zie www.zestienmiljoenmensen.nl). Hier is aandacht voor de rol van trainers, coaches en scheidsrechters bij de overdracht van waarden en normen (*fair play*) in de sport, voor gedragscodes, preventie van sportgerelateerd vandalisme, de inzet van vrijwilligers en de voorbeeldwerking van topsporters en topcoaches.

Bij het deelprogramma Integrale buurtaanpak en sport, betoont het kabinet zich 'bezorgd over toenemend vandalisme in de wijk, ongezond leefgedrag in de buurt, segregatie tussen verschillende groepen en teruglopende binding in de wijk'. Aangekondigd wordt dat voortzetting zal worden gegeven aan projecten waarin sportactiviteiten een rol spelen binnen beleidsinitiatieven als het Grotestedenbeleid en de Operatie-Jong. Verder wordt hier kort verwezen naar de in 2004 ingevoerde tijdelijke Regeling buurt, onderwijs en sport (BOS) (zie verder subparagraaf 'Jeugd, school en sport').

Jeugd, school en sport¹⁰

Op 7 juni 2005 ondertekenden minister Van der Hoeven van OCW (mede namens staatssecretaris Ross-van Dorp van vws) en mevrouw Terpstra, voorzitter van NOC*NSF, de *Alliantie School en Sport samen sterker* (NOC*NSF/OCW 2005). Met de *Alliantie School en Sport samen sterker*, is een nieuw kader gecreëerd voor activiteiten op het terrein van jeugd, sport en bewegen.

Hoewel in de sport vanouds veel aandacht is geweest voor de jeugd, kan de recente intensivering, verbreding en verdieping van de beleidsmatige ontwikkeling van dit themagebied worden teruggeleid tot de periode dat een van de ondertekenaars van de overeenkomst, mevrouw Terpstra, als staatssecretaris voor Sport, in het rapport *Jeugd in beweging* van de Raad voor het Jeugdbeleid (1995) aanleiding zag tot de oprichting van de stichting Jeugd in Beweging (JiB).

Vanaf het begin was JiB niet alleen gericht op sport, maar breder op sport en bewegen. De afgelopen jaren is de beweegarmoede en het overgewicht bij de jeugd steeds sterker geproblematiseerd (www.convenantovergewicht.nl; vws 2003a; zie ook hoofdstuk 9 van deze rapportage). Steeds vaker wordt daarbij gekeken naar de stimulering van sport en bewegen bij jeugdigen als een van de weinige resterende instrumenten om de hiermee gepaard gaande gezondheidsproblemen te lijf te gaan. De Alliantie bouwt ook expliciet voort op het Convenant overgewicht, getekend op 27 januari 2005 en zal moeten bijdragen aan het behalen van de concrete beleidsdoelstelling uit de nota *Tijd voor sport*, die beoogt om het aantal 12-17-jarigen dat de beweegnorm haalt te laten stijgen van 35% in 2004 naar 40% in 2010 (vws 2005b: 37).

JiB is eind 2001 opgeheven. Maar mede door de activiteiten van JiB was de relatie school en sport steeds nadrukkelijker in het vizier gekomen en werd in juni 2001 een

convenant School en Sport ondertekend door school- en sportorganisaties. Het NISB coördineerde de uitvoering en richtte een Expertisecentrum School en Sport op (zie www.school-en-sport.nl). Bij de ondertekening van het convenant waren de ministeries nog niet direct betrokken en was er evenmin een budget beschikbaar. Dit is veranderd met de ondertekening van de Alliantie School en Sport. In de nota *Tijd voor sport* is voor opvoeden door sport en school 1,5 miljoen euro op jaarbasis gereserveerd, waarbij wordt opgemerkt dat op de begroting van het ministerie van OCW voor deze programmalijn eenzelfde bedrag is opgenomen.¹¹

De Alliantie past verder in een ontwikkeling waarbij sport steeds vaker wordt genoemd als middel om iets te doen aan de problematiek van hangjongeren en (wan)gedrag van jongeren in probleemwijken. De BSI gaf veel gemeenten ruimte om projecten te entameren die met al dan niet in het kader van JiB ontwikkelde methodieken instaken op de driehoek buurt-onderwijs-sport. De opvolger van de BSI, de BOS-regeling, is zelfs volledig gericht op projecten in deze driehoek. Tekenend voor deze ontwikkeling is de reservering van 11,5 miljoen euro, oplopend tot 14 miljoen euro op jaarbasis voor de programmalijn Meedoen allochtone jongeren, in de nota *Tijd voor sport*.

Een belangrijke stimulans voor het sluiten van de Alliantie is geweest het Europees Jaar van Opvoeding door Sport (EYES) in 2004. In juni 2004 tekenden OCW, VWS en NOC*NSF een overeenkomst tot samenwerking (SLO 2005: 78), gevolgd door de ondertekening van een intentieverklaring tijdens de slotmanifestatie van EYES op 2 december 2004. EYES lijkt de belangstelling voor en betrokkenheid bij sport en bewegen van het ministerie van OCW te hebben bevorderd.¹² Interessant in dit verband is dat de relatie onderwijs/school en sport in de Alliantie op meerdere manieren wordt geduid. Het gaat enerzijds om de rol van het onderwijs in de opvoeding tot een gezonde leefstijl, het laten halen van de beweegnorm door jongeren en het stimuleren dat jongeren zich aansluiten bij sportverenigingen. Maar anderzijds wordt sport ook gezien als middel om het onderwijs voor jongeren aantrekkelijker te maken en om ze bepaalde vaardigheden en competenties te leren en talenten te laten ontwikkelen. Daarnaast wordt onderkend dat er een speciale opgave ligt om motorisch minder begaafde kinderen en minder gemotiveerde kinderen te stimuleren tot een actief sport- en bewegingsgedrag, en daarvoor tot extra inspanningen te komen in die delen van de sport- en onderwijssector waar dergelijke kinderen zich concentreren. Tot slot is er extra aandacht voor bijzondere sporttalenten.

Met dit laatste punt wordt nog een andere ontwikkeling zichtbaar, te weten de toenemende aandacht voor de herkenning en ontwikkeling van (top)sporttalent. Voor de sportbonden en NOC*NSF is dit een oud thema, maar het is nu ook duidelijk zichtbaar geworden in het beleid van VWS en OCW. Uit het topsportklimaatonderzoek van het Mulier Instituut komt naar voren dat talentherkenning en -ontwikkeling een van de (weinig) onderdelen van het topsportbeleid is waarmee een relatieve voorsprong op concurrerende landen kan worden bewerkstelligd (Van Bottenburg et al. 2003; zie verder hoofdstuk 11 van deze rapportage). In het verlengde van deze

bevinding is het begrijpelijk dat voor zowel talentherkenning en -ontwikkeling als coaching relatief grote budgetten worden vrijgemaakt in de nota *Tijd voor sport*. Het betekent een intensivering en verdieping van een lijn in het topsportbeleid van het ministerie van vws die een jaar of twintig teruggaat, maar pas in de tweede helft van de jaren negentig goed tot ontwikkeling is gekomen. Tevens is het een erkenning van het ministerie van OCW dat het onderwijs ook een taak heeft bijzondere sporttalenten te stimuleren en een kans te geven zich te ontwikkelen.

In de overeenkomst tot Alliantie wordt gemeld dat wordt 'toegewerkt naar een structurele inbedding van sport en bewegen in het onderwijs en de zichtbaarheid hiervan in het schoolprogramma'. Daarvoor wordt een activiteitenplan voor de kortetermijnfase opgesteld. Wat betreft de lange termijn vinden nadere keuzes plaats die 'mede afhankelijk zijn van de resultaten van een breed onderzoeksprogramma' (NOC*NSF/OCW 2005: 2).¹³ Dit onderzoek moet voorjaar 2007 zijn afgerond en wordt gecoördineerd door de Tijdelijke Commissie Brede Analyse (TCBA), waarin vertegenwoordigers van vws en OCW zitting hebben. De uitkomsten vormen de basis 'voor een fundamenteel herzienings- en opschalingsprogramma voor sport en bewegen in het onderwijs', dat beschikbaar moet zijn voor de nieuwe kabinetsperiode 2007-2011. Volgens programmadirecteur Jos Kusters gaat het om 'enkele honderden miljoenen euro's (...) op het gebied van kader, multifunctionele accommodaties, aanbod, topsport, communicatie en onderzoek' (NRC Handelsblad 25 september 2005). Het gaat hierbij om investeringen van niet alleen de landelijke overheid, maar ook van de lokale overheden, scholen en de sportsector, onder andere in multifunctionele accommodaties. Voor dat laatste is door aanneming van de motie-Verhagen (TK 2005/2006b) in 2006 een extra 10 miljoen euro beschikbaar gekomen, die wordt gekoppeld aan de 36 miljoen euro die het ministerie van OCW al beschikbaar had gesteld voor de inrichting van brede scholen. Gemeenten kunnen met deze gelden sportaccommodaties aanpassen voor kinderopvang, naschoolse opvang en buurtactiviteiten.

Er is duidelijk sprake van grote inzet om de jeugd aan het sporten en bewegen te krijgen en te houden. Die spreekt uit de breed gesteunde motie van het kamerlid Rijpstra (TK 2004/2005a) om scholieren minimaal drie uren gymnastiek per week te laten volgen, uit de nota *Tijd voor sport* (waarin de doelstelling is opgenomen dat in 2010 op 90% van alle scholen elke leerling dagelijks kan sporten), en uit de doelstellingen van de Alliantie. Daarom heeft het velen bevreemd dat tegelijkertijd het ministerie van OCW liet weten – in het kader van het terugdringen van de regeldruk en het decentraliseren van bevoegdheden – af te willen van de lessentabel voor de bovenbouw van het middelbaar onderwijs, en in het bijzonder van de verplichting voor scholen om een bepaald aantal uren gymnastiekonderwijs aan te bieden (zie www.gymmoet.nl). Het lijkt er echter op dat het protest tegen deze maatregel succesvol is geweest (zie verder hoofdstuk 10).

Met de in 2004 in werking getreden tijdelijke Regeling buurt, onderwijs en sport, ofwel de BOS-impuls of BOS-regeling, beoogt het kabinet gemeenten te ondersteunen bij het aanpakken van overlast veroorzaakt door jongeren en van achterstanden bij 4-19-jarigen op het gebied van onderwijs, gezondheid, opvoeding, welzijn, sport en/of bewegen. De BOS-impuls heeft eenzelfde opzet als de BSI: gemeenten kunnen meerjarige projectvoorstellen indienen en een subsidie verwerven tot maximaal 50% van de projectkosten, met maxima afhankelijk van de projectduur. Accommodatie en materiaalkosten mogen niet meer dan 10% van de projectkosten bedragen en de projecten dienen ingebed te zijn in 'geïntegreerd gemeentelijk beleid op de terreinen gezondheid, welzijn, onderwijs, sport en jeugd' (vws 2004). In de nota *Tijd voor sport* is de doelstelling geformuleerd dat er in 2007 BOS-projecten lopen in 400 wijken. Eind 2005 waren er nog slechts 165 projecten uitgezet. De regeling is daarom in november 2005 verruimd. Er mogen nu meerdere BOS-projecten per wijk lopen, gemeenten mogen meer dan vijf BOS-projecten aanvragen en de aanvangsdatum van de derde en laatste tranche mag liggen tussen 2006 en 2009 (www.bosimpuls.nl).

Vanuit het perspectief van het sportbeleid heeft de BOS-impuls een smallere insteek dan de BSI, omdat de regeling uitsluitend gericht is op de jeugd, en dan in het bijzonder de jeugd die kampt met achterstanden en problemen als overgewicht, bewegingsarmoede, verveling en gebrek aan sociale vaardigheden. Daar staat tegenover dat bij de BSI de inspanningen om te komen tot dwarsverbanden tussen sport en andere gemeentelijke beleidsterreinen als onderwijs en gezondheid vooral komen van de sport (vws 2005a). De BOS-regeling daarentegen is een vws-brede regeling, waarbij andere beleidsdirecties dan Sport nauwer betrokken zijn dan bij de BSI. De uitvoering van de BOS-regeling ligt bij het ministerie van vws dan ook niet bij de directie Sport, maar bij de directie Maatschappelijke Ondersteuning. In totaal komt voor de BOS-impuls 80 miljoen euro beschikbaar (www.bosimpuls.nl).

Topsport

De topsport komt uitgebreid aan bod in hoofdstuk 11. Hier wordt volstaan met een korte inkadering van het topsportbeleid in het geheel van het landelijke sportbeleid en wordt ingegaan op de ontwikkelingen in het beleid op het gebied van topsport-accommodaties en -evenementen, dat in hoofdstuk 11 slechts zijdelings aan bod komt.

Topsport is in de loop der tijd een steeds centralere plaats in het rijks-sportbeleid gaan innemen. Kwam topsport vroeger nauwelijks voor in de landelijke sportnota's en was dit onderwerp in de nota *Wat sport beweegt* een van de tien thema's, in de nieuwste sportnota is het een van de drie thema's. In 1987 werd voor het eerst 2 miljoen euro voor topsport vrij gemaakt. Nu is dat bedrag meer dan vertienvoudigd tot bijna 22 miljoen euro in de jaren 2007-2010.

Het kabinet stelt zich met de nota *Tijd voor sport* onomwonden achter het streven van NOC*NSF om een plaats te behalen in de toptien landenklassering in de internationale sportwereld. Het kabinet weegt mee dat dit geen eenvoudige opgave is, omdat 'de internationale concurrentie steeds meer toeneemt, mede door stimule-

rende maatregelen van overheden elders'. Voor het eerst kiest het kabinet er daarom voor te investeren in een beperkt aantal takken van sport waarin Nederland goed presteert of kan presteren, en die passen in de beleidsdoelstellingen. Aan NOC*NSF wordt gevraagd aan te geven om welke topsportonderdelen het dan gaat (vws 2005b: 51-52).

In het topsportbeleid verschuift de aandacht van de 'hardware' naar de 'software' en 'orgware'. Er is meer aandacht voor talentontwikkeling en coaching, en minder voor evenementen en vooral voor accommodaties. In de meerjarenbegroting van de nota *Tijd voor sport* is in 2006 voor evenementen en accommodaties nog 9 miljoen euro beschikbaar, de jaren daarna is dat 4,7 miljoen euro op jaarbasis. Voor elk van de programmalijnen 'Talentherkenning en -ontwikkeling', 'Stipendium voor topsporters' en 'Coaches aan de top' staat er vanaf 2006 jaarlijks een soortgelijk bedrag gereserveerd. Wat betreft de topsportaccommodaties wordt in de nota geconstateerd dat het kabinet in de voorbije jaren heeft bijgedragen aan de bouwkosten van het Nationale Zwemstadion in Eindhoven, het Omnisportcentrum voor indooratletiek en baanwielrennen in Apeldoorn en het Nationaal Denksportcentrum in Utrecht. Daarmee kunnen de meeste topsporten in Nederland beschikken over een of meerdere goede wedstrijd- en trainingsaccommodaties (vws 2005b: 59). 'Nederland is af op sportgebied', zo duidt het vakblad op het gebied van sportaccommodaties de teneur (Sportaccom 2005).

Een door NOC*NSF geformeerde werkgroep buigt zich over de vraag welke criteria moeten gelden bij een eventueel besluit een poging te wagen de Olympische Spelen of andere grootschalige sportevenementen zoals wereldkampioenschappen of de Universiade naar Nederland te halen.¹⁴ Deze werkgroep moet daarover in 2006 uitsluitsel geven, waarna eventueel het besluit valt om een serieuze haalbaarheidsstudie uit te voeren.¹⁵ Voor dergelijke grote evenementen zijn mogelijk toch nieuwe accommodaties nodig, zij het wellicht alleen in tijdelijke vorm. De nota *Tijd voor sport* wekt met een verwijzing naar dit vooronderzoek de suggestie dat eventueel voor deze zeer bijzondere evenementen de rijksoverheid nog wel eens een bijdrage in de bouwkosten van een topsportaccommodatie zou willen overwegen (vws 2005b: 59).

Accommodaties¹⁶ en ruimte voor sport

Voldoende ruimte en accommodaties om sport in te beoefenen was een van de vijf speerpunten in het manifest *Nederland Sportland* (NOC*NSF 2000). De koepel is de laatste jaren meer aandacht gaan besteden aan dit onderwerp, hetgeen onder meer heeft geresulteerd in de beleidsvisie *Ruimte en accommodaties voor de breedtesport* (NOC*NSF 2004), de formering van de coalitie *Nederland Actief* begin 2005 en het rapport *Ruimte voor sport* (NOC*NSF 2005). Dit rapport is door mevrouw Terpstra op 1 november 2005 aangeboden aan minister Dekker van het ministerie van VROM. De minister zegde toe om samen met andere departementen als LNV, VWS, OCW, Defensie en V&W de provincies en gemeenten te helpen de noodzakelijke ruimte voor sport en recreatie te creëren. Op 1 februari 2006 tekenden de ministers Veerman van LNV en Dekker van VROM samen met vertegenwoordigers van de grote steden (de G4 en G27) een

intentieverklaring tijdens de conferentie Groen In en Om de Stad (GIOS) in Den Haag. De betrokken partijen willen 'groen' hoger op de bestuurlijke agenda, en de betrokken ministeries maken enige miljoenen vrij voor diverse projecten op dit terrein.

NOC*NSF speelde met het rapport *Ruimte voor sport* in op de op 22 maart 2005 aangenomen motie van de kamerleden Verdaas (PvdA) en Van Bochove (CDA) (TK 2004/2005b), waarin werd aangedrongen op meer aandacht voor sport en recreatie in de nota *Ruimte* (www.sport-club.nl, geraadpleegd 5 februari 2006). In deze nota wordt geconstateerd dat de hoeveelheid en kwaliteit van 'groen' terugloopt, mede als gevolg van het compactestadbeleid, en dat de tekorten aan sport-, recreatie- en groenvoorzieningen toenemen, terwijl dit type voorzieningen wel van belang is voor de leefbaarheid, voor welzijn en gezondheid (bewegen) en voor de economie (VROM 2004).

Bij de pers ging bij het uitkomen van *Ruimte voor sport* veel aandacht uit naar het berekende tekort van 425 sporthallen in 2020 (bij het huidige aantal gemeenten bijna 1 sporthal per gemeente). Dit komt neer op 13 hectare. Het gesignaleerde probleem zit hier dus niet zozeer in de ruimteclaim, als wel in de financiële claim van minimaal 500 miljoen euro. Dit tekort komt deels doordat sommige sporten (hockey, handbal, korfbal, (jeugd)voetbal) alleen in de winter van een sporthal gebruik willen maken en dan voor een piekbelasting zorgen. Deels betreft het ook een kwalitatief probleem. In het laatste geval gaat het erom dat thans gebruik wordt gemaakt van gymnastieklokalen, waar om sporttechnische redenen de voorkeur uitgaat naar een sporthal. Het rapport signaleert verder dat voor de zaalsporten eigenlijk niet wordt gepland. De zaalsporten 'liften mee' op de binnensportvoorzieningen die voor het onderwijs worden gerealiseerd.

Het rapport *Ruimte voor sport* komt uit op een extra ruimtebehoefte van 9000 ha aan sportterreinen in 2020. Hoewel op een andere manier berekend, komt dit overeen met de ruimteclaim zoals die was berekend in het rapport *Bewegingsruimte* (Van der Poel 2000), hetgeen indiceert dat dit getal als vrij robuust mag worden beschouwd. Daarnaast zijn er dan nog de oplopende tekorten aan groen dat is te gebruiken voor spelen, fietsen, wandelen, watersport, paardrijden en dergelijke.

In de nota *Tijd voor sport* wordt erkend dat er om te sporten accommodaties nodig zijn, en dat er bij die accommodaties problemen zijn met bereikbaarheid en kwaliteit (vws 2005b: 16). Gemeenten en provincies moeten voldoende ruimte realiseren 'voor op loop- en fietsafstand liggende sportterreinen en recreatiemogelijkheden in en om de stad. (...) Het rijk rekent erop dat gemeenten bij de opzet van nieuwe locaties het richtgetal van circa 75 vierkante meter 'groen' (inclusief recreatie, speelmogelijkheden en trapveldjes) per woning hanteren' (vws 2005b: 29). Verder verwelkomt het rijk het initiatief *Nederland Actief* van een coalitie van ANWB, Zorgverzekeraars Nederland, Staatsbosbeheer en NOC*NSF, dat erop gericht is de directe leefomgeving zodanig te verbeteren dat meer Nederlanders in beweging (kunnen) komen. Vormden in de nota *Wat sport beweegt* stedelijke leefbaarheid, ruimte en accommodaties, en milieu nog drie van de tien beleidsthema's, nu zijn dit geen zelfstandige beleidsthema's meer. Het belang van de ruimte voor sport wordt wel onderkend, maar het

kabinet roept toch eerst en vooral beleidspartners op hun verantwoordelijkheid in dezen te nemen.

In maart 1997 is het Besluit Veiligheid Attractie- en Speeltoestellen in werking getreden; in september 2003 is dit omgezet in het Warenwetbesluit Attractie- en speeltoestellen. Dit Attractiebesluit heeft er de afgelopen jaren in de meeste gemeenten toe geleid dat kritisch is gekeken naar de bestaande speelvoorzieningen, waartoe vaak ook basketbalpalen, voetbalkooien en soortgelijke informele sportvoorzieningen behoren. Het Attractiebesluit legt namelijk niet alleen van de leverancier van de speeltoestellen de verantwoordelijkheid vast, maar ook van de beheerder. Veel gemeenten zijn daarom overgegaan tot het vervangen van de speeltoestellen, soms ook tot het simpelweg verwijderen ervan. In combinatie met lokale ontwikkelingen als ontgroening van de bevolking, oplopende grondprijzen en behoefte aan grond voor woningbouw, kan dit leiden tot afname van buitenspeelruimte, met name in steden (zie de rubriek Forum van Vrijtijdstudies (Bosch (red.) 2004) en www.ruimtevoordejeugd.nl).

Inspelend op deze ontwikkelingen is door de kamerfractie van de SP in juli 2003 een wetsvoorstel Buitenspeelruimte (TK 2002/2003) ingediend. Tijdens de behandeling in de Tweede Kamer in november 2005 werd het belang van buiten spelen voor kinderen breed onderschreven, maar partijen als VVD en CDA zagen de zorg voor buitenspeelruimte toch eerst en vooral als een taak van gemeenten. Verder zijn sommigen bevreesd dat de in het wetsvoorstel voorgestelde norm dat 3% van de oppervlakte van een woonwijk beschikbaar moet zijn voor spelen, rigide gaat worden toegepast. Indienster van het wetsvoorstel, het kamerlid Kant, is voornemens om terug te komen met een versie die is aangepast naar aanleiding van opmerkingen in de Kamer (TK 2005/2006a).

Financiering, wet- en regelgeving

In de afgelopen jaren zijn voorstellen gedaan en verkend om te komen tot specifieke sportwetgeving en een zogeheten Sportautoriteit. Nauw hieraan gerelateerd was de voortdurende discussie over de (landelijke) financiering van de sport.

De discussie over een sportwet is aangezwengeld door een motie van de kamerleden Rijpstra (VVD) en Middel (PvdA) (TK 2001/2002). De kamerleden noemden verschillende aanleidingen om over specifieke sportwetgeving na te denken, zoals de ontwikkelingen op het gebied van doping, financiering, accommodaties, de commercialisering in de sport en de groeiende betekenis van Europa op het gebied van de sport. Ook de bestrijding van het voetbalvandalisme is in dit verband herhaaldelijk genoemd. Van Staveren, bijzonder hoogleraar op het gebied van sport en recht aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, heeft zich in opdracht van de staatssecretaris gebogen over de vraag of specifieke sportwetgeving zinvol zou zijn. Hij kwam tot de conclusie dat op het gebied van openbare orde en dopinggebruik, wetgeving voor de sport ondoelmatig en ongewenst is. Ten eerste is het problematisch om af te bakenen wat tot de sport moet worden gerekend en wat niet.¹⁷ Ten tweede zijn verschijnse-

len als doping en voetbalvandalisme wel aan sport gerelateerd, maar niet tot sport beperkt. Ten derde kunnen dit soort verschijnselen al goed worden aangepakt met de bestaande, algemene wetgeving. De staatssecretaris heeft de Tweede Kamer begin 2004 laten weten dat ze zich kan vinden in de conclusies van Van Staveren en geen heil te zien in een aparte sportwet (Van Staveren 2003; www.necedo.nl, geraadpleegd 2 februari 2006).

De reactie van de staatssecretaris past binnen het meer algemene standpunt van het kabinet dat de regeldruk in Nederland fors moet worden teruggedrongen. Het ligt dan niet voor de hand om, tegen deze tendens in, te komen met een aparte sportwet. Dit streven om de regeldruk terug te dringen komt in de nota *Tijd voor sport* terug waar wordt gerefereerd aan het rapport *Minder regels, meer sport* van de werkgroep-Atsma (2005). In dat rapport wordt gepleit voor het terugdringen van de regeldruk en administratieve lasten waarmee sportverenigingen te maken hebben. Het kabinet belooft een integrale reactie op dit rapport, en noemt in de nota enkele maatregelen die op dit punt reeds zijn genomen (vws 2005b: 62-63).

De discussie over een aparte sportwet is echter nog steeds niet geheel verstomd. Maatschappelijke ontwikkelingen als de commercialisering van de sport en de groeiende invloed van Europese ontwikkelingen vormen op termijn wellicht een bedreiging voor de eigenheid van de sport, die noopt tot nieuwe wet- en regelgeving. Een andere reden waarom de discussie over de sportwet niet helemaal uitdooft, is gelegen in de invoering van de Wet maatschappelijke ondersteuning (WMO), naar verwachting in 2007. Deze wet gaat grote delen van de AWBZ, de Wet voorzieningen gehandicapten (WVG) en de Welzijnswet vervangen. Met het verdwijnen van de Welzijnswet uit 1994 verdwijnt ook het wettelijk kader voor het sportbeleid (zie vws 1996: 18).¹⁸

Ook in de discussies over de financiering van de sport wordt bij tijd en wijle gepleit voor een sportwet, niet alleen als wettelijk kader voor de verdeling van overheidsgeld voor de sport, maar ook om vast te leggen hoe moet worden omgegaan met de voor de sport bestemde gelden van De Lotto. In dit verband is behalve voor een sportwet, door de kamerleden Atsma en Rijpstra ook gepleit voor een Sportautoriteit of Raad voor de Sport, die, op een vergelijkbare wijze als de Raad voor Cultuur, de staatssecretaris zou moeten adviseren over de toekenning van de subsidies voor de sport (TK 2004/2005c; zie o.a. ook Sportaccom 2006). Voorjaar 2005 laat de staatssecretaris weten hiernaar te kijken. NOC*NSF meldt al gauw de bedoeling van de sportautoriteit niet duidelijk te vinden en in ieder geval geen behoefte te hebben aan een 'financieel toezichthouder' (*Telegraaf* 7 juni 2005). In de nota *Tijd voor sport* kondigt het kabinet aan tweejaarlijks een overzicht te willen presenteren van de publieke en private geldstromen in de sport, maar af te zien van het 'oprichten van een Sportautoriteit die de financiële middelen van de rijksoverheid en De Lotto over de sport verdeelt' (vws 2005b: 67-68). Het kabinet schaaft zich hiermee achter het standpunt van NOC*NSF dat de bestaande regelgeving en het bestuurlijk overleg met NOC*NSF voldoende garanties bieden voor een verantwoorde besteding van de Lotto-gelden.

De Lotto-gelden vormen voor de georganiseerde sport een zeer belangrijke geldstroom. De laatste jaren ging 70% van de Lotto-opbrengsten (zo'n 40-45 miljoen euro) naar de sport. Het veiligstellen van deze geldstroom is een voortdurende bron van zorg (De Heer 2003). De nieuwste bedreiging van de eigen geldstroom van NOC*NSF komt van het voornemen van minister Donner om de Wet op de kansspelen te wijzigen. De voorgenomen wijzigingen beogen de positie van de vergunninghouder onafhankelijker te maken van de ontvangers van de opbrengsten. Dit zou ertoe kunnen leiden dat de sport niet langer kan uitgaan van een min of meer vast percentage van de Lotto-opbrengsten (NRC Handelsblad 25 januari 2006).

Internationale ontwikkelingen

De Europese Grondwet, in Nederland en Frankrijk bij referendum afgewezen, maar op 8 februari 2006 door België als veertiende EU-lidstaat goedgekeurd, bevat een artikel III-182, waarin enkele uitspraken over sport zijn opgenomen. In het eerste lid staat: 'De Unie draagt bij tot de bevordering van de sport in haar Europese dimensie, rekening houdend met haar specifieke kenmerken, haar op vrijwilligerswerk berustende structuren en haar sociale en educatieve functie.' In lid 2g wordt aangegeven dat het optreden van de Unie erop gericht is 'de Europese dimensie van de sport te ontwikkelen, door de eerlijkheid en de openheid van sportcompetities en de samenwerking tussen de verantwoordelijke sportorganisaties te bevorderen, en door de fysieke en morele integriteit van sportlieden, met name jonge sporters, te beschermen.' Tot slot stelt lid 3: 'De Unie en haar lidstaten bevorderen de samenwerking met derde landen en met de voor onderwijs en sport bevoegde internationale organisaties, met name de Raad voor Europa.'

Bij aanneming van de EU-Grondwet kan de EU, op grond van deze afspraken, komen met een actieprogramma op het gebied van de sport en is er een grondslag voor overleg, zowel tussen de ministers voor sport onderling als tussen ministers voor sport en ministers werkzaam op andere beleidsterreinen. Tevens wordt er, door aanneming van de Grondwet met daarin opgenomen artikel III-182, bevorderd dat de EU de standpunten van de lidstaten op het terrein van sport coördineert en zo met één stem kan spreken in organisaties als het World Anti Doping Agency (WADA). Inhoudelijk is artikel III-182 een steun in de rug voor de op amateurbasis georganiseerde sportbeoefening zoals we die ook in Nederland kennen. Opvallend is verder dat, vooral in lid 2g, waar de 'Europese dimensie van de sport' expliciet wordt verbonden met 'de eerlijkheid en de openheid van sportcompetities, enz.', er minstens wordt gesuggereerd dat er, naast andere vormen van sportbeoefening, een 'Europese sport' kan worden onderscheiden. Meer in het bijzonder lijkt dit artikel een afwijzing in te houden van de gesloten sportcompetities die kenmerkend zijn voor het topniveau van de grote Amerikaanse sporten.

In 2005 was Rotterdam Europese hoofdstad voor de sport. Dit is gepaard gegaan met grote publiektrekkende evenementen (Monaco aan de Maas, Redbull Air Race; zie hoofdstuk 5) en talloze kleinere lokale sportevenementen. Daarnaast is ook gestart met meer structurele aanpassingen in het aanbod op het terrein van sport en

bewegen, zoals het opknappen van gymnastieklokalen en het aanleggen van enige tientallen kunstgras trapveldjes. Er is verder gestart met het project Voeding en bewegen, een groot internationaal wetenschappelijk congres georganiseerd rond het thema 'Sport and Urban Development' en er zijn stappen genomen om het aanbod van (top)sportaccommodaties in Rotterdam verder uit te breiden.

Op het gebied van doping laat de overheid via de nota *Tijd voor sport* weten ratificatie van de Unesco-conventie na te streven, waarmee de inspanningen van overheden op het gebied van doping juridisch worden verankerd en afgestemd op de antidopingcode zoals vastgesteld door het WADA. Hetzelfde geldt voor een protocol terzake van de Raad van Europa (vws 2005b: 58)

3.4 Samenvatting

De voorgaande pagina's overziend, kan een aantal gevolgtrekkingen worden gemaakt ten aanzien van de inhoud, de vormgeving en de organisatie van het landelijke sportbeleid.

Bij de inhoud van het sportbeleid valt ten eerste de relatie met het voorgaande sportbeleid op, en ten tweede zowel de versmalling als de verbreding van het beleid. De relatie met het voorgaande (nationale) sportbeleid is dubbelzinnig. Er vinden in de nieuwe sportnota veelvuldig verwijzingen plaats naar lopende projecten als GALM, FLASH!, het Convenant overgewicht en dergelijke. Dit geeft een beeld van continuïteit in de beleidsuitvoering. Aan de andere kant krijgt de lezer van de nota *Tijd voor sport* niet mee dat in Nederland al enkele decennia sprake is van landelijk sportbeleid, vastgelegd in soortgelijke sportnota's. Onduidelijk is of er sprake is van al dan niet nieuwe doelstellingen voor het landelijke sportbeleid en evenmin of voorgaand beleid en de daaruit voortvloeiende projecten succesvol zijn geweest, of juist niet. De projecten in het kader van de BSI passen inhoudelijk vrijwel allemaal binnen de kaders en doelstellingen van de nota *Tijd voor sport*. De vraag blijft waarom niet op de BSI wordt gekapitaliseerd.

Het tweede opvallende aspect van de inhoud van het landelijk sportbeleid is de gelijktijdige versmalling en verbreding ervan. In de nota *Wat sport beweegt* kwamen in tien thema's vrijwel alle aspecten van de sport aan bod. De versmalling van de inhoud van het sportbeleid is zichtbaar in het feit dat de meeste van de thema's uit de nota *Wat sport beweegt* niet meer terugkomen in de nota *Tijd voor sport*. Tegelijkertijd is het sportbeleid verbreed tot vws-beleid. Het thematisch drieluik van de nota weerspiegelt de naam en belangrijkste beleidsterreinen van het ministerie: bewegen past in het volksgezondheidsbeleid, meedoen raakt de kern van het welzijnsbeleid en presteren is waar het volgens velen bij de sport echt om gaat.

De vormgeving van het sportbeleid raakt steeds verder verwijderd van het oude beeld van een een-op-eenrelatie tussen de directie Sport en de georganiseerde sport vertegenwoordigd door NOC*NSF. De nota *Tijd voor sport* is feitelijk een bredere nota dan een sportnota. Er worden naast sport- ook andere beleidsdoelstellingen mee gediend, er wordt naast sport als instrument ook naar andere instrumenten

verwezen om die doelstellingen te bereiken, en er worden andere partners bij het beleid betrokken dan sportorganisaties. De nota is voor meer partijen relevant dan die betrokken bij de sport, en tegelijkertijd wordt de sport maar ten dele bediend door deze nota. Een deel van het sportbeleid is bezig vorm te krijgen buiten de genoemde een-op-eenrelatie om, waarbij in het bijzonder aan de Alliantie School en Sport moet worden gedacht.

Een ander opmerkelijk punt in de vormgeving van het beleid heeft betrekking op de uitvoering van het beleid. Het kabinet formuleert doelstellingen die erop neerkomen dat miljoenen Nederlanders hun sport- en bewegedrag grondig moeten veranderen. Voor het behalen van dit type doelstellingen leunt het kabinet sterk op de inzet van andere, intermediaire partijen, zoals sportverenigingen, het NISB en zorgverzekeraars. Daarvoor moet de overheid de intermediaire organisaties overhalen te handelen conform de beleidsdoelstellingen. Vervolgens is het dan aan de intermediaire organisaties om de individuele burgers te stimuleren tot het gewenste gedrag. Op basis van het intensieve overleg met deze intermediaire organisaties tijdens de voorbereiding van de nota, wordt gehoopt dat de nota een steun in de rug zal zijn voor die organisaties om hun eigen werk voort te zetten, op elkaar af te stemmen en/of te intensiveren. Door de mobilisatie van een groot aantal intermediaire organisaties wordt mogelijk een sneeuwbaaleffect gecreëerd, waardoor het individu van meerdere kanten stimulansen gaat krijgen om tot de gewenste gedragsverandering te komen, waarbij die stimulansen bovendien gaan komen van instanties die dichter bij de burger staan dan het kabinet.

Wat betreft de organisatie van het sportbeleid is er sprake van een groeiende omvang van het sportbeleidsnetwerk, doordat er meer 'spelers' betrokken raken bij de formulering en uitvoering van het sportbeleid. Bovendien opereren partijen die vanouds een centrale rol speelden in het sportbeleidsnetwerk losser ten opzichte van elkaar. Op de achtergrond van deze ontwikkelingen in het sportbeleidsnetwerk spelen ten minste de volgende twee factoren. Ten eerste de beleidsinhoudelijke en vormtechnische ontwikkelingen die hierboven zijn geschetst. De tweede factor is de doorwerking van het nieuwe subsidiebeleid. De sportorganisaties in het beleidsnetwerk krijgen geen instellingssubsidie meer van het ministerie. Daarmee zijn de banden over en weer losser geworden. Het ministerie kan geen subsidievoorwaarden meer stellen en heeft geen directe bemoeienis meer met het functioneren van de sportorganisaties. De sportorganisaties op hun beurt hebben zich moeten bezinnen op hun kerntaken en zijn gedwongen zakelijker te opereren. De zakelijker opstelling van de bonden heeft onder andere doorgewerkt in het beleid van de koepel, NOC*NSF. NOC*NSF vaart nadrukkelijker een eigen koers en schuwt niet om naar andere partijen dan het ministerie van vws te kijken om haar doelstellingen te realiseren.¹⁹

Het nationale sportbeleid lijkt zich aldus te ontplooiën conform het investerings-scenario zoals dat is geschetst in de beleidsgerichte toekomstverkenning *Sport in Nederland* (Van den Heuvel en Van der Poel 1999: 96 e.v.)²⁰ die in opdracht van het

ministerie van vws werd verricht. Het nationale sportbeleid heeft veel partners bij het beleid betrokken en spreekt hen aan op hun verantwoordelijkheid om te investeren in de sport, teneinde hun eigen doelen te bereiken. Er worden keuzes gemaakt (bv. voor kansrijke sporttakken als het om de toptienklassering gaat) en ‘probleem-eigenaren’ benoemd voor specifieke onderdelen van het beleid. Het sportveld sprak toentertijd een voorkeur uit voor het investeringsscenario en reageert vooralsnog positief op de gevolgde werkwijze. Het is echter nog te vroeg om te beoordelen of deze vernieuwende aanpak ook leidt tot een grotere mate van effectiviteit en/of doelmatigheid.

Noten

- 1 Ten behoeve van dit hoofdstuk zijn achtergrondgesprekken gevoerd met Rick Verelzen (VNG), Paul Coppes (VSG), Marian ter Haar en Willem van Montfort (beiden NISB), Dick van Hartskamp (NCSU/NSA), Geert Slot (NOC*NSF) en Fons Kemper (VWS). Verder is gebruikgemaakt van informatie beschikbaar gesteld door Harry Stegeman (Mulier Instituut), Theo van der Rijt (IOS), Jos Kusters (Alliantie School en Sport samen sterker) en Pieter Verhoogt (Sport2B). De auteur is hen allen dankbaar voor de constructieve bijdragen.
- 2 In de eerste editie van de *Rapportage sport* (RS'03) is het sportbeleid behandeld tot 2002. De spelers in het sportbelevingsveld, de ontwikkeling van het Nederlandse sportbeleid en de diverse beleidsthema's zijn uitgebreid geïntroduceerd en er is een overzicht gegeven van de literatuur over deze onderwerpen. Aan dat overzicht kan worden toegevoegd het hoofdstuk over sportbeleid in Nederland en Vlaanderen van De Knop et al., in *Sportsociologie. Het spel en de spelers* (De Knop et al. 2002) en de opvolgende edities van het *Jaarboek sport* (Mulier Instituut a), waarin telkenmale een hoofdstuk over sportbeleid is opgenomen. Het proefschrift waarop Buisman in 2002 promoveerde, was gewijd aan de plaats en betekenis van jeugdsport en fair play in het Nederlandse sportbeleid van de jaren negentig. De Heer bezorgde met *Van Sporttoto tot De Lotto. De ontwikkeling van de Stichting de Nationale Sporttotalisator van 1960 tot 2003* (De Heer 2003) een overzicht van een belangrijk maar meestal over het hoofd gezien deel van de financiering van de georganiseerde sport.
- 3 Bij het samenstellen van deze publicatie stond hiervoor laatstelijk 7 juni 2006 als datum genoemd.
- 4 Op de najaarsvergadering van NOC*NSF op 15 november 2005 reageert het ministerie van VWS op deze kritiek, met name zoals die is verwoord door de directeur Sport van NOC*NSF, Marcel Sturkenboom. De staatssecretaris, bij monde van secretaris-generaal Roel Bekker, laat weten op te kijken 'van de kritiek dat de sportnota te ambitieus zou zijn. (...) De sportwereld moet niet terugvallen op vroegere tijden toen ongeclausuleerde subsidies naar sportclubs toevloeiden. In deze tijd verwachten we dat de sport niet zielig doet en de hand ophoudt, maar trots is en de hand uitsteekt. (...) Dit roept het beeld op van Rupsje Nooitgenoeg' (*NRC Handelsblad*, 16 november 2005).
- 5 De informatie in deze alinea is verkregen van dhr. Th. van der Rijt, directeur IOS.
- 6 De levensbeschouwelijke koepels vechten overigens de stopzetting van de koepelsubsidie aan (*NRC Handelsblad*, 16 november 2005). In hun ogen kan NOC*NSF daar geen besluit over nemen, maar hebben ze recht op dat geld en moet over de bestemming van de opbrengsten worden besloten door De Lotto.
- 7 In de nota *Tijd voor sport* is weinig zichtbaar van een doelgroepenbenadering. Mensen met een beperking, ouderen, inactieven en allochtone Nederlanders worden bij de meeste beleidsinitiatieven en programma's integraal meegenomen. Allochtone jongeren vormen hierop een uitzondering; voor hen is een apart deelprogramma in het sportbudget opgenomen.
- 8 Voor een definitie van de beweegnorm (ook wel de Nederlandse Norm Gezond Bewegen) zie paragraaf 9.2.
- 9 De enige keer dat in *Tijd voor sport* aan de BSI wordt gerefereerd, is in paragraaf 8.3 over de financiering van de beleidsvoornemens. Hier wordt uitgelegd dat de bedragen gereserveerd voor het deelprogramma Integrale buurtaanpak en sport, teruglopen vanwege het aflopen van de BSI. Het vrijvallende geld, oplopend van 5 miljoen euro in 2005 naar

- 14,4 miljoen euro in 2010, komt beschikbaar voor de speerpunten Gezond door sport, en Meedoen door sport.
- 10 Zie hoofdstuk 10 voor een nadere beschrijving van het beleid en de organisatie van het bewegingsonderwijs.
 - 11 In bijlage 1 van de aangehaalde overeenkomst is een eerste aanzet tot een activiteitenplan opgenomen; dat bevat, onder verantwoordelijkheid van OCW, activiteiten en projecten als pilots met duale aanstellingen, certificering en uitbreiding van sportactieve scholen, en uitbreiding van het aantal LOOT-scholen. In december 2005 verscheen het Implementatieplan van de Alliantie School en Sport voor de periode 2006-2008 (zie www.alliantieschoolensport.nl).
 - 12 Zie het plan van aanpak Meer sport en bewegen in het onderwijs, dat als bijlage 4 aan de overeenkomst tot Alliantie is toegevoegd.
 - 13 In 2005 heeft een vooronderzoek plaatsgevonden (Stegeman 2005), dat heeft gediend als basis voor de notitie *Brede analyse sport en bewegen in het onderwijs* (SLO/OCW/VWS 2006), waarin vier hoofdonderwerpen worden onderscheiden: aanbod, kader, accommodaties en topsport.
 - 14 In een artikel in de *Volkskrant* (23 februari 2006) wordt de projectleider van de werkgroep, Marcel Sturkenboom, overigens als volgt geciteerd: 'Het kandideren voor die Spelen [van 2028, 100 jaar na de Olympische Spelen van 1928 te Amsterdam, HvdP] kan het uitvloeisel zijn van wat we hier [in Turijn, tijdens de WinterSpelen van 2006, HvdP] bedenken en bepraten. Maar ons eerste en voornaamste streven is hoe ons basisidee van Nederland Sportland gaat beklijven. We praten daar al vijf jaar over. Die boodschap moet sterker overkomen.'
 - 15 Dit besluit werd verwacht op 23 mei 2006 bij de Algemene Ledenvergadering van NOC*NSF, kort nadat deze publicatie was afgerond.
 - 16 Het begrip 'accommodatie' wordt breed opgevat. Het betreft zowel voorzieningen ten behoeve van de gereguleerde wedstrijdsport (sporthallen, voetbalvelden), als voorzieningen voor meer informele vormen van sport, spel en recreatie (parken, voetbalkooien, half-pipes).
 - 17 Een dergelijke afbakening is ook erg lastig (zie Crum 1991 en Steenbergen 2004). Ook de nota *Tijd voor sport* (VWS 2005b) bevat geen duidelijke omschrijving van het begrip 'sport'.
 - 18 In de WMO wordt niets expliciet geregeld op het terrein van de sport. In de discussie over de relatie sport- WMO (zie de hieraan gewijde *Nieuwsbrief invoering WMO* (VNG/VWS 2005) en *Landelijk Contact 2005/4*) wordt nu aan de ene kant gesteld dat de WMO volop mogelijkheden biedt voor gemeenten om sport als middel in te zetten om te scoren op diverse 'prestatievelden' van de nieuwe wet. Aan de andere kant wordt aangevoerd dat er, vanwege het intrekken van de Welzijnswet, nu toch weer moet worden nagedacht over een aparte subsidieregeling of zelfs een aparte sportwet, onder meer om de taakverdeling in het sportbeleidsveld en verdeling van middelen te regelen.
 - 19 De *Volkskrant* van 10 februari 2006 meldt nog een aardig voorbeeld: het vrijspelen van 30 miljoen voor innovatie op sportgebied, waarvan de helft beschikbaar komt via het Innovatieplatform (vooral geld van het ministerie van EZ), en de andere helft uit het bedrijfsleven en de sportwereld.
 - 20 In *Sport in Nederland. Een beleidsgerichte toekomstverkenning* (Van den Heuvel en Van der Poel 1999) wordt onder meer verslag gedaan van een aantal werkgroepbijeenkomsten waarbij met vertegenwoordigers van het sportbeleidsveld is gesproken over de drie scenario's voor het sportbeleid die begin jaren negentig waren geformuleerd door Beckers en Serail (1991). Op basis van de uitkomsten van die bijeenkomsten werd een nieuw scenario beschreven, dat een schets gaf van de gewenste richting van het

landelijk sportbeleid. Dit scenario is het 'investeringscenario' genoemd (Beckers en Serail 1991: 96 e.v.). In dat scenario is het cruciaal dat iedereen (rijksoverheid, provincie, gemeente, bedrijfsleven, georganiseerde sport, burger) een duidelijke eigen verantwoordelijkheid heeft en neemt, en ook op die verantwoordelijkheid wordt aangesproken. Van de overheid zelf wordt een innovatieve en inspirerende aanpak verwacht. Er wordt pragmatisch omgegaan met de plaats van de sport in de overheidsorganisatie en de inzet van het beleidsinstrumentarium, waarbij gezocht wordt naar maatwerk ('contingente sturingsfilosofie').

Literatuur

- Beckers, Th. en T. Serail (1991). *Nieuwe verhoudingen in de sport. De toekomst van het nationaal sportbeleid in het licht van maatschappelijke ontwikkelingen*. Tilburg: Katholieke Universiteit Brabant/IVA.
- Bosch, N. (red.). (2004). 'Recht op buitenspelen. Forum discussie landelijke norm voor buitenspeelruimte'. In: *Vrijtijdstudies* (22-3), p. 44-57.
- Bottenburg, M. van, C. Roques en S. Smit (2003). *Ontwikkelingen in het topsportklimaat in Nederland (1998-2002). Verslag van de 1-meting (2002) en vergelijking met de 0-meting (1998) van het topsportklimaat*. 's-Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Buisman, A.J. (2002). *Jeugdsport en fair play in het Nederlandse sportbeleid van de jaren negentig* (proefschrift). Tilburg: Universiteit van Tilburg.
- Crum, B.J. (1991). *Over versporting van de samenleving. Reflecties over bewegingsculturele ontwikkelingen met het oog op sportbeleid*. Rijswijk: ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur.
- Heer, W. de (2003). *Van Sporttoto tot De Lotto. De ontwikkeling van de Stichting de Nationale Sporttotalisator van 1960 tot 2003*. Haarlem: De Vrieseborch.
- Heuvel, M. van den en Th. Beckers (2005). *De toekomst van LC in beeld. Een strategische verkenning*. 's-Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Heuvel, M. van den en H. van der Poel (1999). *Sport in Nederland. Een beleidsgerichte toekomstverkenning*. Tilburg/Haarlem: TUP/De Vrieseborch.
- IOS/SMN (2005). *Beleidsplan provinciale investeringen in sport en bewegen 2005*. Utrecht: IOS/SMN.
- Knop, P. de, B. Vanreusel en J. Scheerder (red.) (2002). *Sportsociologie. Het spel en de spelers*. Maarssen: Elsevier Gezondheidszorg.
- LC (2005). *Routekaart voor de toekomst*. Geraadpleegd op 22 december 2005 via www.lc.nl.
- Mulier Instituut (a). *Jaarboek sport. Beleid en onderzoek. Edities 2000/2001 - 2004*. Nieuwegein: Arko Sports Media/W.J.H. Mulier Instituut.
- NCS/NCSU/NKS (2004). 'Een nieuwe agenda'. *Naar een beweging voor sport en samenleving*. Amsterdam/Amersfoort/Den Bosch: NCS/NCSU/NKS (Startdocument).
- NISB (2005a). *Doe mee. Beweeg mee. De tussenbalans na twee jaar Communities in beweging (2003-2004)*. Arnhem: NISB.
- NISB (2005b). *Sturen op samenwerking. Meerjarenbeleid 2006-2009. Agenda 2006*. Bennekom: NISB.
- NOC*NSF (2000). *Manifest Nederland sportland*. Arnhem: NOC*NSF.
- NOC*NSF (2004). *Ruimte en accommodaties voor de breedtesport*. Arnhem: NOC*NSF.
- NOC*NSF (2005). *Ruimte voor sport in Nederland tot 2020. Cijfers en kansen*. Arnhem: NOC*NSF.
- NOC*NSF/OCW (2005). *Alliantie School en Sport samen sterker*. www.minocw.nl, factsheet 341.
- NOC*NSF/Commissie Goed Sportbestuur (2005). *De 13 aanbevelingen voor Goed Sportbestuur*. Arnhem: NOC*NSF.
- NSA (2005). *Bundeling van expertise. Subsidieaanvraag 2006-2010*. Amersfoort: Nederlandse Sport Alliantie.
- Poel, H. van der, m.m.v. C. Roques (2000). *Bewegingsruimte. Verkenning van de relatie sport en ruimte*. Tilburg/Haarlem: KUB/VTW / De Vrieseborch.
- Raad voor het Jeugdbeleid (1995). *Jeugd in beweging. Sport is plezier waar je gezond van wordt*. Utrecht: SWP.
- RS'03. *Rapportage sport 2003*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- SLO (2005). *Eindrapport EYES 2004 Nederland*. Enschede: Stichting Leerplanontwikkeling.

- SLO/OCW/VWS (2006). *Brede Analyse meer sport en bewegen in het onderwijs*. Enschede: Stichting Leerplanontwikkeling.
- Sportaccom (2005). *Magazine voor beleid, management, realisatie, beheer en exploitatie van sportaccommodaties* (18) 6, p. 37. Nieuwegein: Arko Sports Media.
- Sportaccom (2006). *Magazine voor beleid, management, realisatie, beheer en exploitatie van sportaccommodaties* (19) 1, p. 35-37. Nieuwegein: Arko Sports Media.
- Staveren, H.T. van (2003). *Sportwetgeving op nationaal niveau gewenst? Notitie naar aanleiding van de motie Rijpstra/Middel*. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Steenbergen, J. (2004). *Grenzen aan de sport. Een theoretische analyse van het sportbegrip* (proefschrift). Maarssen: Elsevier.
- Stegeman, H. (2005). *Naar elke dag sport en bewegen op school. Vraagstellingen voor een brede analyse*. 's-Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- TK (2001/2002). *Sport, bewegen en gezondheid. Vaststelling van de begroting van de uitgaven en ontvangsten van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (xvi) voor het jaar 2002. Motie van de leden Rijpstra en Middel. Tweede Kamer, vergaderjaar 2001/2002, 27841 en 28800, nr. 7.*
- TK (2002/2003). *Voorstel van wet van het lid Kant houdende regels met betrekking tot de bevordering van de aanleg en het behoud van buitenspeelruimte voor kinderen (Wet buitenspeelruimte). Tweede Kamer, vergaderjaar 2002/2003, 28996, nr. 2.*
- TK (2004/2005a). *Vaststelling van de begrotingsstaten van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (xvi) voor het jaar 2005. Motie van het lid Rijpstra. Tweede Kamer, vergaderjaar 2004/2005, 29800 XVI, nr. 88.*
- TK (2004/2005b). *Nota ruimte. Gewijzigde motie van de leden Verdaas en Van Bochove ter vervanging van die gedrukt onder nr. 34. Tweede Kamer, vergaderjaar 2004/2005, 29435, nr. 116.*
- TK (2004/2005c). *Vaststelling van de begrotingsstaten van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (xvi) voor het jaar 2005. Motie van de leden Atsma en Rijpstra. Tweede Kamer, vergaderjaar 2004/2005, 29800 XVI, nr. 87.*
- TK (2005/2006a). *Voorzetting van de behandeling van het Voorstel van wet van het lid Kant houdende regels met betrekking tot de bevordering van de aanleg en het behoud van buitenspeelruimte voor kinderen (Wet buitenspeelruimte). Handelingen Tweede Kamer, vergaderjaar 2005/2006, 28996, nr.15, 875-895.*
- TK (2005/2006b). *Nota over de toestand van 's Rijks financiën. Motie van het lid Verhagen c.s. Tweede Kamer, vergaderjaar 2005/2006, 30300, nr. 9.*
- VNG/VWS (2005). *Nieuwsbrief invoering WMO. Nr. 7. Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.*
- VROM (2004). *Nota ruimte. Ruimte voor ontwikkeling. Deel 3, Kabinetsstandpunt. Den Haag: ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer.*
- vws (1996). *Wat sport beweegt. Contouren en speerpunten voor het sportbeleid van de rijksoverheid. Rijswijk: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.*
- vws (2001). *Sport, bewegen en gezondheid. Naar een actief kabinetsbeleid ter vergroting van de gezondheid door en bij sport en beweging. Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.*
- vws (2003a). *Langer gezond leven. Ook een kwestie van gezond gedrag. Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.*
- vws (2003b). *Kennis, Innovatie, Meedoen. Beleid begrotingssubsidies vws. Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.*
- vws (2004). *BOS-impuls. Stimulans voor samenwerking buurt, onderwijs en sport. Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.*

- vws (2005a). *2-Meting breedtesport*. Brief aan de Voorzitter van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, kenmerk S/BRE-SP-2564324, dd. 10 maart 2005. Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- vws (2005b). *Tijd voor sport. Bewegen, meedoen, presteren*. Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- vws (2005c). *Tussenstand breedtesportimpuls voor gemeenten, provincies en bonden in 2004. 2-Meting evaluatieonderzoek breedtesportimpuls*. Onderzoek uitgevoerd door Marktplan Adviesgroep i.o.v. ministerie van vws. Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- Werkgroep-Atsma (2005). *Minder regels, meer sport. Voorstellen voor aanpassingen in de wet- en regelgeving voor sportverenigingen*. Arnhem: NOC*NSF.

4 Beoefening

Koen Breedveld en Annet Tiessen-Raaphorst (SCP)

4.1 Inleiding

In de nota *Tijd voor sport* (vws 2005) worden verscheidene beleidsdoelstellingen geformuleerd, maar die betreffen niet of nauwelijks de deelname aan sport zelf. Eerder wordt ingezet op het creëren van voorwaarden die het burgers mogelijk moeten maken om zelf te kiezen voor sport (vws 2005: 5). Wel wordt als doelstelling vermeld dat ‘mensen meer gaan sporten en bewegen voor hun gezondheid’ (vws 2005: 5). Voor de bevolking als geheel wordt dit alleen uitgewerkt ten aanzien van het onderdeel bewegen (‘in 2010 voldoet minstens 65% van de volwassen bevolking aan de beweegnorm’; vws 2005: 8). Alleen ten aanzien van ouderen en mensen met een beperking (‘in 2010 is het aantal ouderen en mensen met een beperking binnen de georganiseerde sport toegenomen met 5%’; vws 2005: 13) en ten aanzien van de allochtone jeugd (‘in 2010 is de achterstand in sportdeelname van de allochtone jeugd ingelopen’; vws 2005: 13) worden (meetbare) doelstellingen geformuleerd op het terrein van de sportdeelname.

Bevolkingsbrede doelstellingen ten aanzien van de sportdeelname worden wel geformuleerd door sportkoepel NOC*NSF (2004). In de *Sportagenda 2005-2008* worden ‘behoud van het marktaandeel’ (van 33,2% georganiseerde sporters) en ‘behoud van minimaal 4,9 miljoen leden’ tot doel gesteld.

In dit hoofdstuk staat de actieve beoefening van sport centraal. In beschrijvende zinschetsen we de ontwikkeling van de sportdeelname (in hoofdstuk 12 gevolgd door een nadere verklarende analyse van determinanten van sportdeelname). De cijfers uit de *Rapportage sport 2003* (RS’03) over 1999 en 2000, zijn daartoe aangevuld met nieuwe cijfers over de jaren 2003, 2004 en soms 2005. Alleen over de tijd die mensen aan sport besteden, zijn na het uitkomen van de RS’03 geen nieuwe gegevens meer beschikbaar gekomen (verwacht najaar 2006). Daar staat tegenover dat voor deze *Rapportage sport* wel cijfers beschikbaar zijn over attitudes jegens sportdeelname, over sportdeelname van mensen met een beperking en over sporten tijdens vakanties.

De opzet van dit hoofdstuk is als volgt. Eerst bespreken we in paragraaf 4.2 de deelname aan sport sec, attitudes ten aanzien van sportdeelname en sport tijdens vakanties. Vervolgens komt in paragraaf 4.3 de deelname aan de diverse takken van sport aan bod, gevolgd in paragraaf 4.4 door het lidmaatschap van sportverenigingen en het deelnemen aan competitie en trainingen. Het hoofdstuk wordt in paragraaf 4.5 afgesloten met een samenvatting.

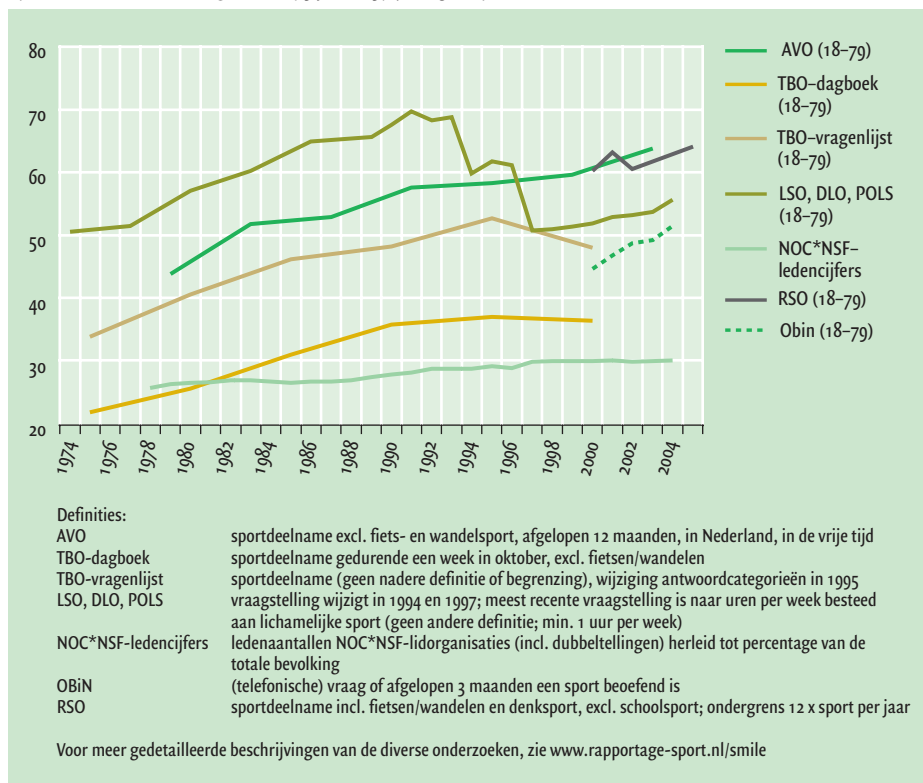
4.2 Sportdeelname

In de RS'03 werden cijfers over de sportdeelname gepresenteerd tot en met het jaar 2001. Die cijfers wezen op een stijgende sportdeelname, zeker bij ouderen en bij vrouwen, maar duiden in de tweede helft van de jaren negentig op een afvlakking van de groei van de sportdeelname (vgl. Van Bottenburg et al. 2005; Van den Heuvel en Van der Werff 1998; Hover 2002).

Nieuwe cijfers, over de meetjaren 2003, 2004 en in een enkel geval ook 2005, wijzen voor de recentste periode echter op een vrij duidelijke stijging van de sportdeelname (figuur 4.1). Omwille van de vergelijkbaarheid is steeds de leeftijds-categorie 18-79 jaar genomen.

Figuur 4.1

Sportdeelname, bevolking van 18-79 jaar, 1974-2005 (in procenten)

De hoogste sportdeelnamecijfers (ruim 60% voor de bevolking van 18-79 jaar) komen van de serie AVO-onderzoeken van het SCP en uit de serie RSO-onderzoeken.¹ In beide onderzoeken wordt in algemene zin geïnformeerd naar de sportdeelname in de vrije tijd, aan de hand van een 'toonblad' van voorbeeldsporten. De laagste sportdeelnamecijfers (30-35%) komen uit het TBO-dagboek, waarin heel concreet gevraagd is naar sportdeelname in één specifieke week, en uit de ledencijfers van verenigingen

die zijn aangesloten bij de bij NOC*NSF aangesloten bonden (hetgeen een subselectie is van alle sportverenigingen en alle sporters). Daartussenin zitten onderzoeken die tussenliggende sportdeelnamecijfers laten zien, zoals OBIN, POLS en de TBO-vragenlijst. Veelal zijn dit onderzoeken met een korte terugvraagperiode (OBIN, 3 maanden), waarin bovendien zonder toonbladen wordt gewerkt (geldt voor alledrie).

Belangrijker echter dan de verschillende ‘puntschattingen’ van het aandeel sporters in de samenleving op enig moment, zijn de trends in de tijd. En die wijzen, voor de recente periode, vrij eenduidig één kant op. Volgens het AVO steeg de sportdeelname onder de bevolking van 18-79 jaar tussen 1999 en 2003 van 60% naar 64%, volgens de POLS-cijfers van het CBS van 51% naar 54%. Cijfers uit de reeks OBIN³-onderzoeken wijzen voor de periode 2000-2004 op een stijging van de sportdeelname van 45% naar 52%, cijfers uit de (beperkttere) reeks RSO-cijfers tonen een stijging van de sportdeelname van 60% in 2000 via 63% in 2001 en 61% in 2002 naar 64% in 2005. Analyses op de bevolking van 6 jaar en ouder – op de bestanden waar dit mogelijk is – geeft vergelijkbare groeicijfers te zien, met alleen voor de RSO een beduidend geringere stijging van de sportdeelname (van 67% naar 68%).

De enige cijferreeks die niet een duidelijke stijging in de sportdeelname laat zien, is de reeks ledentallen van NOC*NSF. Weliswaar steeg het ledental van de bij NOC*NSF aangesloten sportverenigingen, maar die stijging was in lijn met de algehele stijging van de bevolking in die periode. Omdat het hier echter een andere reeks betreft, met een afwijkende registratiewijze² die bovendien alleen betrekking heeft op één bepaald segment van de sportende bevolking, namelijk de leden van NOC*NSF-sportverenigingen, diskwalificeert dit niet de stijgingen in de sportdeelname zoals gerapporteerd in de vier overige tijdreeksen.

Tussen 1999 en 2003 is de sportdeelname onder mannen en vrouwen in gelijke mate gestegen (tabel 4.1). Op de langere termijn echter overstijgt de groei in de sportdeelname van vrouwen die van mannen (zie laatste kolom). Evenals in 1999 doen er in 2003 meer vrouwen dan mannen aan sport, maar dat geldt alleen als fiets-/wandelsport niet wordt meegeteld en als men geen ondergrens van minimaal twaalf keer per jaar hanteert. Doet men dit wel, dan ligt de sportdeelname onder mannen gelijk aan, respectievelijk iets hoger dan onder vrouwen.

De afgelopen decennia is de sportdeelname onder de groep 65-79-jarigen verviervoudigd en onder de groep 50-64-jarigen bijna verdrievoudigd. Tussen 1999 en 2003 steeg de sportdeelname onder de oudste groep echter niet verder, althans volgens het AVO. Cijfers uit het OBIN wijzen voor de periode 2000-2004 nog wel op een stijgende sportdeelname onder de 65-79-jarigen.

Verschillen in sportdeelname naar opleidingsniveau en inkomen zijn tussen 1999 en 2003 niet veel kleiner geworden (vgl. Van Bottenburg et al. 2005; Scheerder en Vanreusel 2004). Wel zijn verschillen in sportdeelname naar etniciteit tussen 1999 en 2003 iets kleiner geworden. Het afnemen van die verschillen is niet terug te voeren op een veranderende leeftijdsopbouw binnen autochtonen of allochtonen of op een veranderde samenstelling van de groep allochtonen.⁴

Tabel 4.1

Deelname aan sport, bevolking van 6-79 jaar, naar enkele achtergrondkenmerken, 1979-2003 (in procenten)

	excl. fiets-/wandelsport							incl. fietsen/wandelen		index 2003 1979 = 100
	1979	1983	1987	1991	1995	1999	2003	2003	min. 12x sporten 2003	
algemeen	53	59	59	63	64	65	69	73	60	131
man	56	61	60	63	63	65	68	73	62	123
vrouw	50	56	57	62	64	65	69	73	59	139
6-11 jaar	79	86	85	88	89	92	93	93	86	118
12-19 jaar	81	85	82	84	85	86	90	90	79	111
20-34 jaar	66	73	72	76	74	74	77	79	64	117
35-49 jaar	46	57	58	62	64	63	71	75	59	153
50-64 jaar	20	29	31	39	45	48	55	64	52	268
65-79 jaar	8	15	19	23	26	35	33	42	32	401
laag inkomen		42	42	48	47	50	53	57	43	
middeninkomen		60	60	64	61	64	63	68	55	
hoog inkomen		75	74	75	76	75	78	82	69	
lo, lbo, mavo ^a	35	42	43	47	45	47	51	58	44	144
mbo, havo, vwo ^a	62	66	66	72	70	70	72	77	63	117
hbo, wo ^a	65	70	70	75	76	75	79	84	73	121
autochtoon					65	66	69	74	62	
allochtoon					53	52	59	62	47	

a Excl. scholieren/studenten

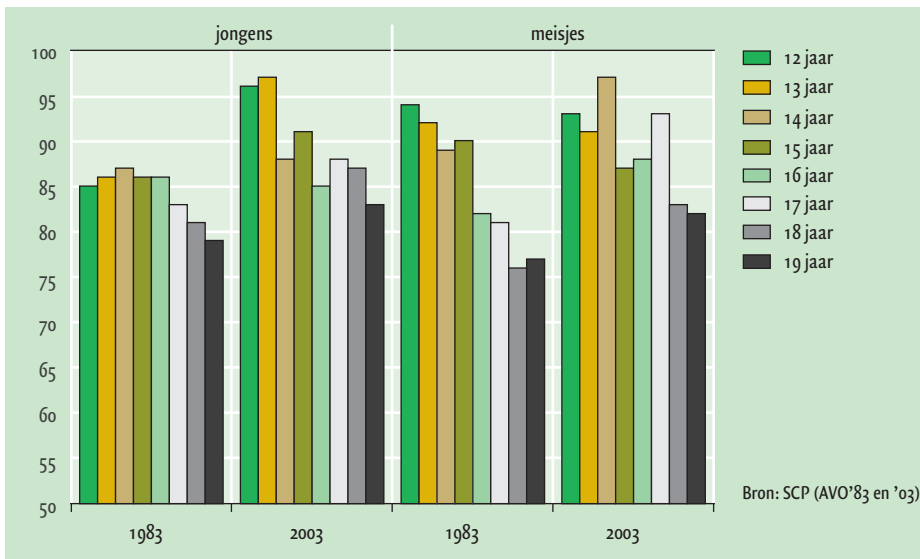
Bron: SCP (AVO'79-'03)

Jongeren

De middelbareschoolleeftijd wordt vaak gezien als een leeftijd waarop jongeren andere interesses ontwikkelen en stoppen met sporten (zie § 3.3). Verbijzondering van de leeftijdscategorie 12-19-jarigen laat inderdaad zien dat aan het begin van deze levensfase de sportdeelname hoger ligt dan aan het einde (figuur 4.2). Bij jongens daalt in 2003 de sportdeelname tijdens het 14e levensjaar vrij sterk (was in 2003 bij 17 jaar). Bij meisjes zien we breekpunten bij het 15e en bij het 18e levensjaar (in 1983 bij het 16^e en 18^e levensjaar). Voor zowel jongens als meisjes geldt echter dat de sportdeelname in 2003 hoger ligt dan in 1983, zeker op jongere leeftijd.

Figuur 4.2

Sportdeelname (excl. fietsen en wandelen), bevolking van 12-19 jaar, naar leeftijd, 1983 en 2003 (in procenten)

Mensen met een beperking

Jongvolwassenen (6-24 jaar) met een (lichamelijke) beperking blijken niet minder aan sport te doen dan jongvolwassenen zonder een beperking (Kooiker en Van Campen 2006). Voor beide groepen ligt de sportdeelname rond de 90%. Overigens moeten jongeren met een beperking wel vaak meer moeite doen om te kunnen sporten. In de praktijk blijken er nog al wat fysieke en psychologische drempels te zijn voor jongeren om in de sport te kunnen participeren (Kooiker en Van Campen 2006).

Het bestaande onderzoek biedt nog geen inzicht in de trends in de sportdeelname van jongeren met een beperking. Die mogelijkheid is er wel als we kijken naar de groep 25-79-jarigen.⁵ In die leeftijdsgroep ligt de sportdeelname⁶ van mensen met een beperking op 39%, tegen 70% voor mensen zonder een beperking. De verschillen tussen mensen met en zonder een beperking zijn bij jongere mensen geringer dan bij oudere mensen. Van de 25-49-jarigen met een beperking sport 58% tegen 77% van de mensen in die leeftijdsgroep zonder een beperking. Bij de 65-79-jarigen is dat respectievelijk 19% en 45%. Tussen 1995 en 2003 tekent zich geen duidelijke verbetering af in die verschillen (vgl. Van Campen en Schellingerhout 2005).

Stedelijkheidsgraad

In 2003 ligt de sportdeelname in de zeer sterk stedelijke gebieden op 65% (excl. fietsen en wandelen; Van den Broek et al. 2005: 302). In de minder verstedelijkte gebieden is dat enkele procentpunten hoger. Deze verschillen zijn niet terug te voeren op verschillen in de samenstelling van de bevolking. Wordt alleen gekeken

naar het aandeel ‘fanatieke’ sporters (minimaal tien keer per maand sport), dan doen zich geen verschillen voor in de sportdeelname naar stedelijkheidsgraad.

Drempels in de sport

Ook anno 2003 doen zich nog verschillen in de sportdeelname voor. In het Nationaal sportonderzoek⁷ uit 2005 (NSO) zijn enige vragen gesteld over wat mensen ervan weerhoudt om te sporten. De helft van de bevolking is van mening dat sporten veel tijd kost, 41% geeft aan de puf niet meer te hebben om te sporten, een derde zegt niet aan sporten toe te komen (tabel 4.2). Een op de drie vindt zichzelf niet zo sportief, vrouwen wat meer dan mannen. Een kwart vindt dat te veel inspanning niet goed is. Vooral ouderen zijn die mening toegeedaan. Van de 65-plussers vindt een derde zich te oud om te sporten. Vrouwen geven vaker dan mannen aan dat ze in hun eentje sporten niets vinden (resp. 41% en 32%) of dat ze niemand hebben om mee te sporten (29% versus 24%). Twee derde (64%) van de ondervraagden vindt sport best een dure hobby; voor vrouwen en ouderen geldt dat wat meer dan voor mannen en jongeren. Ten aanzien van het aanbod lijkt men niet van mening te zijn dat daarin nu de voornaamste struikelblokken liggen. 22% is van mening dat de gemeente te weinig informatie biedt over het sporten, 14% dat er onvoldoende aansprekende verenigingen zijn, 6% dat men niet goed weet waar men kan sporten. Jongeren betonen zich kritischer over het sportaanbod dan ouderen; bij vele andere van de besproken motivationele aspecten is die relatie andersom.

Tabel 4.2

Mening over enige motivationele aspecten van de deelname aan sport, bevolking van 15 jaar en ouder, 2005 (in procenten (helemaal) mee eens)

	algemeen	seks		leeftijd				
		man	vrouw	15-19 jr	20-34 jr	35-49 jr	50-64 jr	≥ 65 jr
tijd								
sporten kost veel tijd	52	52	53	37	53	52	51	61
ik heb vaak de puf niet (meer) om te sporten	41	36	47	12	44	43	40	52
ik kom gewoon niet aan sporten toe	32	31	33	17	31	34	30	41
motivatie								
ik ben niet zo sportief	32	27	37	20	25	31	36	44
te veel inspanning is niet goed voor me	25	26	25	9	12	18	30	58
ik weet wel iets beters te doen dan te sporten	13	14	13	15	18	12	9	15
ik heb sporten nooit leuk gevonden	12	9	15	11	9	9	14	21
leeftijd								
voor sporten ben ik te oud	7	7	7	0	0	2	6	35

Tabel 4.2 (vervolg)

Mening over enige motivationele aspecten van de deelname aan sport, bevolking van 15 jaar en ouder, 2005 (in procenten (helemaal) mee eens)

	algemeen	seks		leeftijd				
		man	vrouw	15-19 jr	20-34 jr	35-49 jr	50-64 jr	≥ 65 jr
al dat geroen en gedraaf is nergens goed voor	7	7	6	9	7	5	7	9
sport is iets voor jongelui	4	5	4	5	2	2	3	12
sociaal								
in mijn eentje sporten vind ik niets	37	32	41	36	32	30	41	49
ik heb niet echt iemand om mee te sporten	26	24	29	24	25	22	29	35
geld								
sport is best een dure hobby	64	59	69	51	67	61	65	73
aanbod								
de gemeente geeft weinig informatie over waar je kunt sporten	22	24	20	40	30	18	16	21
er zijn voor de sport die me aanspreekt onvoldoende sportverenigingen in mijn omgeving	14	14	13	26	15	12	11	13
ik wil wel sporten, maar weet niet goed waar dat kan	6	6	7	7	7	5	7	9

Bron: SCP/MI (NSO'05)

Sport tijdens vakanties

Sport kan worden beoefend op verschillende wijzen en in verschillende contexten. Doorgaans wordt sport geassocieerd met vrije tijd. Sportdeelname kan echter ook plaatsvinden in de context van het werk (bedrijfsfitness, beroepssport) of op school (lessen lichamelijke opvoeding). Binnen de vrije tijd kan sportdeelname plaatsvinden tijdens het alledaagse leven, of tijdens vakanties.

De in figuur 4.1 geanalyseerde onderzoeken gaan verschillend om met deze diversiteit aan sportcontexten. In de RSO-reeks wordt sport tijdens lichamelijke opvoeding nadrukkelijk buitengesloten, maar wordt sporten tijdens vakanties wel meegeteld. Over sporten in de context van het werk zegt de RSO-richtlijn niets. In de reeks AVO-onderzoeken wordt respondenten uitgelegd dat het onderzoek alleen betrekking heeft op in Nederland beoefende sporten, 'in uw vrije tijd, dus buiten werktijd en buiten de schooluren'. Over vakanties wordt in het AVO niets gezegd, maar in ieder geval wordt sport in het buitenland, bijvoorbeeld tijdens vakanties, op deze wijze uitgesloten.

Over sport tijdens school of tijdens werkuren (niet in de eigen tijd) moet nog nader onderzoek plaatsvinden. Over sport tijdens vakanties zijn vragen gesteld in het eerder aangehaalde NSO (tabel 4.3). Een kwart van de bevolking van 15 jaar en ouder heeft in de twaalf maanden voorafgaand aan de ondervraging deelgenomen aan een sportieve vakantie: 8% aan een fietsvakantie, 12% aan een wandelvakantie, 3% aan een zeil- of duikvakantie, 1% aan een golfvakantie en 10% aan een wintersportvakantie. Deze cijfers komen redelijk overeen met de uitkomsten uit het Continu-VakantieOnderzoek CVO.⁸ Fiets- en wandelvakanties zijn vooral bij ouderen (50+) populair, zeilvakanties bij jongeren en wintersportvakanties bij 20-34-jarigen.

In aanvulling hierop geven vrijwel alle vakantiegangers aan tijdens hun reguliere vakanties ook nog sportieve activiteiten te hebben ontplooid. 41% geeft aan een of meer wandeltochten te hebben gemaakt, 21% zegt hetzelfde van fietstochten, en 22% heeft een of meer keren 'een flink stuk gezwommen'. Daarnaast konden respondenten van nog maximaal drie andere sporten aangeven of ze die tijdens hun vakanties hadden beoefend. Al deze sportvormen bij elkaar opgeteld, geeft 65% van de ondervraagden aan tijdens hun reguliere vakantie ten minste één sport te hebben beoefend, en 34% ten minste drie sporten (incl. wandel- en fietstochten en zwemmen; cijfers te vinden in de tabel op website www.rapportage-sport.nl). Hoewel over de frequentie waarmee deze activiteiten zijn ondernomen niets bekend is en enige overschatting misschien tot de mogelijkheden moet worden gerekend, geven de cijfers aan dat sport tijdens vakanties een veelvoorkomende zaak is. Tellen we het sporten tijdens vakanties mee, dan valt de sportdeelname – rekening houdend met dubbelstellingen en afhankelijk van de ondergrens die men hanteert – zo'n 5 à 8 procentpunten hoger uit dan gerapporteerd in figuur 4.1, waarin sport tijdens vakanties niet is meegenomen.

Tabel 4.3

Deelname aan vakanties, aan sportieve vakanties en aan sport tijdens normale vakanties, gedurende laatste twaalf maanden, bevolking van 15 jaar en ouder, 2005 (in procenten)

	sportieve vakanties						sport tijdens normale vakanties		
	totaal	fietsen	wandelen	zeilen/duiken	golf	wintersport	wandeltocht	fietstocht	zwemmen
totaal	26	8	12	3	1	10	41	21	22
mannen	28	8	12	4	1	10	41	22	22
vrouwen	25	8	12	2	1	11	41	20	22
12-19 jaar	22	4	8	5	0	10	46	18	38
20-34 jaar	26	4	8	5	0	15	43	18	21
35-49 jaar	27	7	13	3	1	11	47	23	27
50-64 jaar	33	14	17	2	2	10	43	24	18
≥ 65 jaar	18	8	11	1	1	3	21	18	7

Bron: SCP/MI (NSO'05)

4.3 Takken van sport

Evenals in voorgaande jaren overstijgt in 2003 het aandeel beoefenaren van zogenaamde solosporten (sporten die – althans voor recreatieve beoefening – geen directe tegenstander vereisen) ruim het aandeel beoefenaren van duosporten (sporten waarvan de formele spelvorm ten minste één tegenstander vereist) en het aandeel teamsporters (sporten die worden beoefend tezamen met ten minste twee anderen; Venekamp en Wolters 1996) (tabel 4.4). Meest beoefende sport is zwemmen, op ruime afstand gevolgd door wielrensport en fitness/aerobics. Ook in 1999 waren dit de drie grootste sporten, in dezelfde volgorde. Nummer 4 is in 2003 de wandelsport (in 1999: skeeleren), nummer 5 trimmen/joggen. De eerste niet-solosport komt op plaats 6 (voetbal, in 1999 was voetbal ook de eerste niet-solosport), de tweede niet-solosport is tennis op plaats 7 (in 1999 ook al na voetbal tweede niet-solosport).

In 2003 ligt het aandeel beoefenaren van verschillen takken van sport hoger dan in 1999. De achtergrond van die stijging is echter een inhoudelijke – de wijze van bevraging is in het AVO'03 iets anders geweest dan in het AVO'99⁹ – en geen substantiële. Om die reden zijn de AVO-cijfers over deelname aan specifieke takken van sport in tabel 4.4 aangevuld met cijfers uit de RSO-reeks voor de periode 2000-2005 en met de ledentallenreeks van NOC*NSF 1999-2004 (cijfers over 2005 zijn te vinden op de website www.rapportage-sport.nl). De laatste vergelijking is overigens (zoals eerder gesteld) niet helemaal zuiver, omdat de ledentallen van NOC*NSF alleen betrekking hebben op het aantal leden van bij NOC*NSF-bonden aangesloten verenigingen.

Bij de solosporten leidt het AVO tot een wel erg sterke stijgende belangstelling voor de atletiek. De cijfers van de Koninklijke Nederlandse Atletiek Unie (KNAU) maken ook duidelijk dat de atletiek in de lift zit, maar de RSO-cijfers niet. Hetzelfde geldt voor het wielrennen en het golfen. Wel blijken volgens zowel AVO als RSO het joggen en de wandelsport de laatste jaren in populariteit toe te nemen. De KNAU-afdeling loopsport heeft ook een groei doorgemaakt (niet in tabel); in de georganiseerde sport is de wandelsport echter niet gegroeid. Gymnastiek en skeeleren laten tussen 1999 en 2003 geen groeicijfers zien, en dat lijkt in overeenstemming met de andere cijfers.

Bij de duosporten wijzen de ledenstatistieken van NOC*NSF alleen bij de vechtsporten op een groei in recente jaren. Volgens de RSO dalen alle duosporten in populariteit, volgens het AVO is er sprake geweest van soms duidelijke stijgingen, maar zoals gezegd zijn er redenen om die cijfers als licht geflatteerd te beschouwen.

Veld- en zaalvoetbal lijken in de lift te zitten, zij het niet bij iedere statistiek. Basketbal, handbal en korfbal lijken ook populairder te worden, maar niet zozeer als lid van een vereniging. Bij hockey is de stijgende populariteit in alle statistieken terug te vinden. Volleybal daarentegen heeft het moeilijk, vooral in georganiseerd verband.

Tabel 4.4

Beoefening van verschillende takken van sport, bevolking van 6-79 jaar, 1979-2005, (in procenten en indexcijfers)

	AVO (%)				RSO (%)	indexcijfers ^a		
	1979	1991	1999	2003	2005	AVO'03/'99	RSO'05/'00	NSF'04/'99
algemeen ^b	53	63	65	69		106		104
solosporten ^b	42	50	52	58		112		109
duosporten	19	19	18	22		121		97
teamsporten	19	19	17	19		111		102
solosporten								
atletiek	1	1	1	2	3	188	96	117
auto-/motorsport ^c	1	1	2	2	1	127	73	135
fitness/aerobics		9	13	17	20	134	97	
golf		1	2	3	2	193	96	170
gymnastiek/turnen	9	7	6	6	6	95	97	97
paardrijden	3	3	3	4	2	126	49	112
schaatsen	15	13	6	9	4	160	94	101
skeelers/skaten			11	11	6	97	44	
toerfietsen/wielrennen ^{c, d}	26	14	15	20	11	133	93	116
trimmen/joggen	8	11	8	12	12	152	113	
wandelsport ^{c, d}	22	8	11	15	16	136	117	96
zeilen/roeiën/kanoën/surfen ^c	6	7	6	8	7	137	86	112
zwemmen	32	33	32	38	21	117	92	99
duosporten								
badminton	8	7	5	7	7	138	88	88
squash ^e			3	3	3	103	85	81
tafeltennis	7	3	3	6	5	170	98	94
tennis	8	10	9	11	9	130	94	101
vecht- en verdedigingssporten ^c	2	2	3	3	3	112	82	115
teamsporten								
basketbal	2	1	2	3	4	207	137	98
handbal	2	1	1	1	2	122	145	101
hockey	1	2	1	2	3	200	112	129
korfbal	1	1	1	1	2	108	105	102
softbal/honkbal		1	1	1	2	233	89	105
veldvoetbal	12	10	10	12	8	121	80	104
volleybal	5	6	4	5	5	101	84	91

Tabel 4.4 (vervolg)

Beoefening van verschillende takken van sport, bevolking van 6-79 jaar, 1979-2005, (in procenten en indexcijfers)

	AVO (%)				RSO (%)	indexcijfers ^a		
	1979	1991	1999	2003	2005	AVO'03/'99	RSO'05/'00	NSF'04/'99
zaalvoetbal	3	4	4	5	4	138	103	-
overig	5	10	12	9		78		

a Indexcijfers zijn gebaseerd op percentages met 1 decimaal achter de komma. Hierdoor kunnen gepresenteerde percentages wel gelijk zijn, terwijl die indexcijfers niet gelijk zijn aan 100.
 b Excl. fietsen en wandelen.
 c NOC*NSF-index is de optelsom van verschillende bonden, nl. KNAC en KNMV; NTFU en KNWU; KNWV,KNRB en NKB; FOG, JBN, TBN, NBB EN KDBN; KNBLO en NWB.
 d In de jaren 1979, 1983 en 1987 is meer in het algemeen gevraagd naar wandelen en toerfietsen, zonder het predikaat 'sport'.
 e De NOC*NSF-index is een vergelijking tussen 2003 en 1999 i.v.m. gewijzigde telwijze.

Bron: SCP (AVO'79-'03; RSO'05); NOC*NSF (RSO'00)

Mannen- en vrouwensporten

Steeds meer vrouwen doen aan sport. Desondanks zijn niet alle takken van sport onder beide seksen even populair. In 2003 deden ruim zevenmaal zoveel mannen als vrouwen aan zaalvoetbal en bijna zesmaal zoveel aan veldvoetbal. Verder waren auto-/motorsport en, op enige afstand, squash en tafeltennis in 2003 de sporten waar de getalsmatige dominantie van mannen het meest evident was (tabel 4.5). Sporten waar vrouwen in 2003 getalsmatig de boventoon voerden, waren allereerst paardrijden en turnen, gevolgd door fitness/aerobics, handbal en skeeleren/skaten. Bij de jeugd doen zich grofweg dezelfde verschillen voor, zij het dat die minder geprononceerd zijn dan bij de bevolking als geheel, met als uitzondering paardrijden (index 30 in de bevolking, index 17 bij de jeugd, met andere woorden: bij de jeugd is paardrijden vooral een meisjessport, maar onder de volwassenen is dat minder sterk het geval; zie de tabel op www.rapportage-sport.nl).

Door de tijd heen hebben zich echter enkele opvallende wijzigingen voorgedaan in de sekseverhoudingen bij bepaalde typen sporten. Met de naar verhouding sterkere stijging van de sportdeelname bij vrouwen dan bij mannen, viel dat ook te verwachten. Het hoeft dan ook niet te verbazen dat bij sporten als atletiek, hockey, soft- en honkbal en vecht- en verdedigingssporten de overheersing van mannen minder is geworden, en dat bij paardrijden de dominantie van dames alleen nog maar is gegroeid. Bij voetbal is de inhaalrace het allergrootst, maar die sport kwam dan ook van (en bevindt zich nog steeds in) een relatieve achterstandpositie. Aan de andere kant zijn er ook sporten waar, niettegenstaande het gegroeide aandeel vrouwelijke sporters, mannen in 2003 toch naar verhouding sterker vertegenwoordigd zijn dan in de jaren daarvoor. Dat geldt voor tennis (in 1979 nog 52% mannen, in 2003 58%), voor fitness/aerobics (1991 29% man, 2003 39%) en voor golf sinds 1995 (1995 62% man, 2003 67%).¹⁰ Bij de jeugd zijn vergelijkbare patronen te vinden (zie de tabel op www.rapportage-sport.nl).

Tabel 4.5

Deelname aan verschillende takken van sport, bevolking van 6-79 jaar, naar sekse, 1979-2003
(in procenten en indexcijfers)

	deelname 2003 (%)		index m/v						
	mannen	vrouwen	1979	1983	1987	1991	1995	1999	2003
solosporten									
atletiek	1,6	1,4	239	226	193	196	158	180	119
auto-/motorsport	3,1	0,6	611	785	655	536	357	440	515
fitness/aerobics	13,5	20,8				41	44	58	65
golf	3,8	1,9				196	163	181	199
gymnastiek/turnen	2,9	8,3	35	29	25	29	33	30	34
paardrijden	1,8	6,0	52	56	38	34	35	28	30
schaatsen	9,6	8,1	104	120	127	116	124	108	120
skeeleren/skaten	8,9	11,9						77	75
toerfietsen/wielrennen ^a	23,3	16,1	109	113	111	145	130	129	145
trimmen/joggen	14,7	9,9	192	175	177	170	163	195	148
wandelsport ^a	13,0	16,2	87	87	85	89	84	85	80
zeilen/roeien/kanoën/surfen	9,1	6,5	163	151	180	188	147	165	140
zwemmen	33,5	42,1	95	92	86	78	77	78	80
duosporten									
badminton	6,8	7,1	99	101	98	96	94	100	95
squash	5,1	2,0						221	258
tafeltennis	7,6	3,5	220	242	210	257	230	212	219
tennis	13,1	9,3	110	115	115	126	122	133	140
vecht- en verdedigingssporten	3,9	1,9	385	413	323	311	313	210	200
teamsporten									
basketbal	4,0	2,1	172	179	172	171	238	219	190
handbal	1,0	1,3	69	59	100	75	74	59	77
hockey	2,5	2,3	152	148	125	93	118	121	109
korfbal	1,3	1,3	86	54	81	77	84	74	98
softbal/honkbal	1,6	1,2				117	178	149	130
veldvoetbal	19,5	3,4	1090	912	819	995	738	673	574
volleybal	4,8	4,1	120	108	98	125	115	114	118
zaalvoetbal	9,4	1,3	1809	1329	1286	1660	1017	876	711
overig	7,8	10,2	112	85	82	96	91	82	77

Bron: SCP (AVO'79-'03)

Sekse, leeftijd en opleiding

Kijkend naar de driedeling solo/duo/teamporten, zien we dat ook anno 2003 mannen overheersen bij de teamporten (en in mindere mate bij de duosporten), en vrouwen bij de solosporten (tabel 4.6). Ook zijn de verschillen naar leeftijd het grootst bij de teamporten en het kleinst bij de solosporten, met de duosporten in een middenpositie. Verschillen in opleidingsniveau komen vooral tot uitdrukking bij de duosporten, gevolgd door de solosporten en ten slotte de teamporten (waarmee nog niet gezegd is dat hoger en lager opgeleiden dezelfde teamporten bij dezelfde verenigingen beoefenen).

Stedelijkheidsgraad

Onder stedelingen worden duosporten (waaronder squash en vechtsporten) meer beoefend, onder plattelanders teamporten (ook als gecontroleerd wordt voor verschillen in de samenstelling van de bevolking; Van den Broek et al. 2006). In het aandeel solosporters doen zich naar stedelijkheidsgraad geen verschillen voor.

Kijken we meer gericht naar de beoefende sporten, dan zien we dat stedelingen en plattelanders op 9 van de 26 in het AVO bevroegde sporten niet van elkaar verschillen en op 17 wel (vgl. Van Boven et al. 2003). Tot de sporten die vaker door stedelingen worden beoefend, behoren hockey, basketbal, vechtsporten, squash, trimmen, golf en vooral: fitness (vgl. de cijfers in hoofdstuk 8 over het aanbod aan fitnessvoorzieningen in grote steden). Veelal betreft het hier sporten die als trendy bekend staan (hockey, squash, golf, fitness), die geassocieerd worden met een *urban culture* (basketbal, vechtsporten), en die veelal binnen beoefend worden (geldt niet voor hockey, trimmen en golf). De sporten die meer beoefend worden op het platteland (veldvoetbal, handbal, volleybal, turnen, zwemmen, paardrijden, wandelsport, schaatssport, auto-/motorsport) vormen daar het spiegelbeeld van: overwegend zijn het buitensporten, en veelal niet de meest trendy sporten (turnen of zwemmen in plaats van fitness, handbal en volleybal in plaats van hockey).

4.4 Lidmaatschap van sportverenigingen en deelname aan competities

In de jaren negentig lieten zowel de AVO-reeksen als de TBO- en de POLS-reeksen dalingen zien in het aandeel van de bevolking dat lid is van ten minste één sportvereniging. Alleen de Ledentallenreeks van NOC*NSF vertoonde ook in de jaren negentig nog een (licht) stijgende lijn. In de meest recente periode lijkt aan die dalende lijn een einde te zijn gekomen (figuur 4.3 op pagina 96). Volgens de AVO-reeks is het aandeel van de bevolking van 18 jaar en ouder dat lid is van ten minste één sportvereniging gestegen van 27% in 1999 naar 29% in 2003. Dat is nog altijd lager dan in 1995 en in 1991, maar niet meer zo laag als in 1999. Ook de POLS-cijfers wijzen voor 2004 op hogere lidmaatschapscijfers dan voor 1999, zij het dat er in die reeks nog wel wat schommelingen zijn. Hetzelfde geldt voor de reeks RSO-cijfers (2000-2005). De Ledentallenreeks van NOC*NSF geeft voor de periode 1999-2004 vooral stabiele cijfers te zien.

Tabel 4.6

Beoefening van sport in solo-, duo- of teamverband, bevolking van 6-79 jaar, naar enkele achtergrondkenmerken, 1979-2003 (in procenten en indexcijfers)

	%							index 2003 (1999 = 100)
	1979	1983	1987	1991	1995	1999	2003	
solosport^a								
algemeen	42	47	44	50	51	52	58	112
man	42	47	43	46	46	47	54	114
vrouw	43	48	46	53	56	56	62	110
6-19 jaar	69	73	67	69	70	72	79	109
20-64 jaar	37	44	42	49	51	50	57	114
65-79 jaar	6	11	14	18	20	23	26	111
< hbo wo ^b	31	37	36	42	42	43	49	116
hbo wo ^b	52	56	55	62	64	63	68	107
autochtoon					52	53	59	113
allochtoon					42	39	47	120
duosport								
algemeen	19	19	18	19	20	18	22	121
man	22	22	21	22	23	22	26	119
vrouw	16	16	16	17	17	15	18	123
6-19 jaar	30	29	27	29	30	30	39	128
20-64 jaar	17	18	18	19	19	17	20	118
65-79 jaar	1	1	2	2	4	4	6	140
< hbo wo ^b	13	13	13	14	13	13	16	125
hbo wo ^b	31	29	29	27	32	27	28	102
autochtoon					20	19	23	120
allochtoon					15	13	19	138
teamsport								
algemeen	19	20	19	19	18	17	19	111
man	29	28	27	26	26	25	28	111
vrouw	10	11	11	11	10	10	11	111
6-19 jaar	38	38	37	38	40	39	47	119
20-64 jaar	14	16	16	16	14	14	15	107
65-79 jaar	0	0	0	1	1	2	2	94
< hbo wo ^b	12	13	13	13	11	11	14	121
hbo wo ^b	20	18	19	20	18	15	15	99
autochtoon					18	18	20	111
allochtoon					17	15	18	121

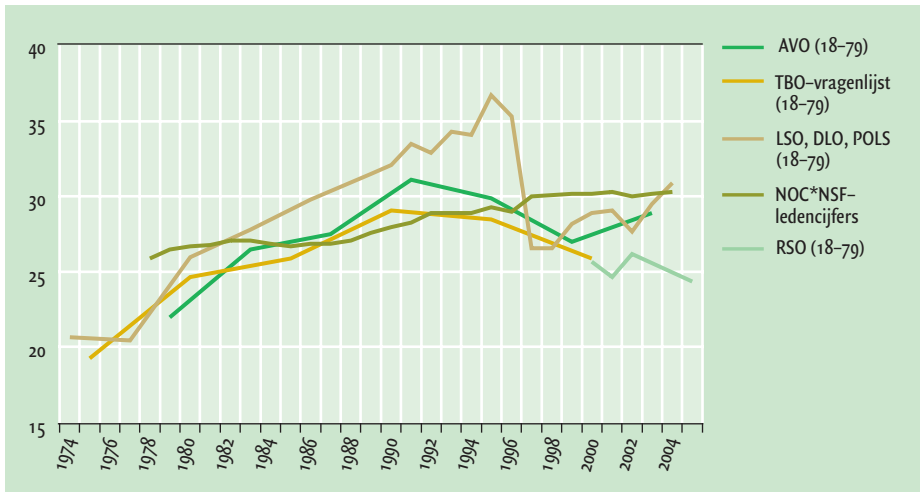
a Excl. fietsen en wandelen.

b Excl. scholieren/studenten.

Bron: SCP (AVO'79-'03)

Figuur 4.3

Lidmaatschap van tenminste één sportvereniging, bevolking van 18-79 jaar, 1974-2005 (in procenten)

Uitgedrukt in percentages van de sportende bevolking daalde het aandeel sporters dat voor hun sport lid is van ten minste één sportvereniging echter wederom licht (tabel 4.7). Dit komt doordat de groei in het aandeel georganiseerde sporters tussen 1999 en 2003 minder groot is geweest dan de groei in het aandeel sporters. Van degenen die lid zijn van sportverenigingen is driekwart lid van één vereniging, en een kwart van meer dan één vereniging. Er zijn betrekkelijk weinig mensen die lid zijn van drie of meer sportverenigingen (in 2003 1,4% van de bevolking van 6-79 jaar).

Tabel 4.7

Lidmaatschap van sportverenigingen en aantal lidmaatschappen,^a bevolking van 6-79 jaar, 1979-2003, (in procenten en indexcijfers)

	%								index (1979 = 100) ^b	
	1979	1983	1987	1991	1995	1999	2003	1999	2003	
lidmaatschap sportvereniging										
bevolking	30	34	34	37	36	34	36	114	120	
sportende bevolking	57	58	59	60	58	55	53	96	92	
aantal lidmaatschappen										
0 lidmaatschappen	70	66	66	63	64	66	64	94	91	
1 lidmaatschap	22	25	26	28	27	26	27	118	122	
2 lidmaatschappen	6	7	7	8	8	7	8	105	122	
≥ 3 lidmaatschappen	2	2	1	1	1	1	1	81	88	

a Excl. fietsen en wandelen.
b Gebaseerd op getallen met één cijfer achter de komma.

Bron: SCP (AVO'79-'03)

Evenals in 1999 zijn van de sporters wat meer mannen lid van een sportvereniging dan vrouwen (tabel 4.8). In de verschillen naar leeftijd is tussen 1999 en 2003 niet veel veranderd. Opvallend is dat de lichte achteruitgang in het aandeel georganiseerde sporters voorbij is gegaan aan de leeftijdsgroepen 12-19 jaar en 20-34 jaar. Hierdoor is de relatieve achterstand van ouderen in het sporten in verenigingsverband tussen 1999 en 2003 iets groter geworden. Iets groter ook werden de verschillen in verenigingslidmaatschap tussen de inkomens. Tussen 1999 en 2003 daalde het aandeel georganiseerde sporters onder de lagere en middeninkomens harder dan onder de hogere inkomens. Ook zijn in 2003 minder allochtone sporters lid van sportverenigingen dan autochtone sporters. Sinds 1995 zijn die verschillen eerder groter dan kleiner geworden.

Tabel 4.8

Lidmaatschap van sportverenigingen, sportende bevolking van 6-79 jaar, naar enkele achtergrondkenmerken, 1979-2003 (in procenten en indexcijfers)

	excl. fiets-/wandelsport							incl. fiets-/wandel- sport	index (1979 = 100)	
	1979	1983	1987	1991	1995	1999	2003	2003	1999	2003
algemeen	57	58	59	60	58	55	53	50	96	92
man	60	60	60	61	62	57	55	52	95	91
vrouw	54	56	58	59	55	53	51	49	97	93
6-11 jaar	70	72	75	76	74	77	74	74	111	106
12-19 jaar	68	73	74	77	75	71	71	72	104	106
20-34 jaar	52	55	57	58	58	51	53	53	97	101
35-49 jaar	51	52	52	55	51	48	45	43	94	88
50-64 jaar	34	37	42	47	44	43	41	36	124	119
65-79 jaar	37	33	33	36	42	40	35	29	108	94
lo, lbo, mavo ^a	49	50	52	54	49	43	45	41	89	92
mbo, havo, vwo ^a	53	52	53	55	53	49	48	45	94	91
hbo, wo ^a	48	50	51	54	54	50	50	48	104	104
laag inkomen		52	52	53	48	47	42	40		
middeninkomen		58	57	59	56	53	48	46		
hoog inkomen		62	62	65	63	58	57	55		
autochtoon					59	55	54	51		
allochtoon					55	49	45	43		

a Excl. scholieren en studenten.

Bron: SCP (AVO'79-'03)

Sportverenigingen en jongeren, mensen met een beperking en stedelijkheidsgraad

Kijken we, evenals bij de sportdeelname in paragraaf 4.2, nauwgezet naar de groep 12-19-jarigen, dan zien we bij de jongens dat het lidmaatschap van sportverenigingen in 2003 in het 14e levensjaar vrij sterk daalt, en ook in de jaren daarna vrij sterk blijft dalen, de 16- en 19-jarigen uitgezonderd (figuur 4.4). In 1983 waren die patronen niet heel veel anders. Ook bij vrouwen zien we in 2003 bij het 14e levensjaar (en het 18e levensjaar) een vrij sterke daling in het lidmaatschap van sportverenigingen. In 1983 waren het 16e en eveneens het 18e levensjaar breekpunten. Al met al ligt het lidmaatschap van sportverenigingen onder de groep 12-19-jarigen sporters in 2003 2 procentpunten lager dan in 1983 (zie tabel 4.8).

Figuur 4.4

Lidmaatschap van sportverenigingen (excl. fiets- en wandelverenigingen), bevolking van 12-19 jaar, naar leeftijd, 1983 en 2003 (in procenten)

Het lidmaatschap van sportverenigingen is onder jongeren (6-24 jaar) met een beperking even hoog als onder jongeren zonder beperking (Kooiker en Van Campen 2006). Bij de oudere leeftijdsgroepen zijn er wel duidelijke verschillen, die bovendien groter zijn dan wanneer alleen naar de sportdeelname sec wordt gekeken. Van de 25-79-jarigen zonder beperking was in 2003 28% lid van een sportvereniging, van degenen met een beperking was dat 10%. Evenals bij de sportdeelname sec geldt dat die verschillen onder jongere leeftijdsgroepen kleiner zijn dan onder oudere leeftijdsgroepen,¹¹ en dat die verschillen in 2003 niet groter of kleiner zijn dan in 1995.

Het lidmaatschap van sportverenigingen is in de minst én in de meest verstedelijkte gebieden van Nederland enkele procentpunten lager dan in de tussengelegen gebieden (Van den Broek et al. 2006: 303). Deze verschillen worden echter geheel verklaard door de andere samenstelling van de bevolking.

Drempels ten aanzien van de sportvereniging

Evenals bij de sportdeelname zijn er in het Nationaal sportonderzoek ten aanzien van het lidmaatschap van sportverenigingen stellingen voorgelegd aan de sportende en de niet-sportende respondenten (tabel 4.9). Wat weerhoudt mensen ervan om lid te worden van sportverenigingen? Meest gehoord is dat men sportverenigingen te prestatiegericht vindt (31% van de bevolking), dat men er als individu tegenop ziet om lid te worden van een collectief als een sportclub (29%), of dat men terugschrikt van de veelal afgelegen ligging van sportverenigingen. Beide laatstgenoemde bezwaren worden door vrouwen vaker geuit dan door mannen. Een bijna even groot deel van de bevolking (26%) hikt aan tegen de regels en verplichtingen die er in een club gelden. Openingstijden (15%) en bereikbaarheid vormen minder een thema. Voor alle genoemde bezwaren tegen sportverenigingen geldt dat die door ouderen meer worden gevoeld dan door jongeren.

Tabel 4.9

Meningen over de club- en accommodatieaspecten van sport, bevolking van 15 jaar en ouder, naar leeftijd en sekse, 2005 (in procenten)

	algemeen	sekse		leeftijd				
		man	vrouw	15-19 jr	20-34 jr	35-49 jr	50-64 jr	≥ 65 jr
sportverenigingen zijn te veel gericht op prestatie- en wedstrijdsport	31	32	29	24	22	23	39	49
alleen naar een sportclub toe gaan, is niets voor mij	28	25	32	20	31	26	28	35
rond een sportaccommodatie is het 's avonds best eng	28	19	39	25	15	29	31	47
bij sportverenigingen heb je te veel regels en verplichtingen	26	26	25	21	21	24	29	34
ik denk niet dat ik me bij een sportvereniging op m'n gemak voel	17	16	18	11	16	13	18	26
de sportvoorzieningen zijn niet open wanneer ik dat wil	15	16	14	10	17	14	16	16
sportclubs zijn vaak niet goed te bereiken	9	9	9	11	4	9	8	18

Bron: SCP/MI (NSO'05)

Deelname aan competities en trainingen

Nederland kent verscheidene grote sportevenementen (tabel 4.10). De grootste daarvan – qua deelnemersaantal – was tot voor kort de in 2006 90 jaar bestaande Nijmeegse wandelvierdaagse, met ruim 40.000 deelnemers (waarvan in 2004 89% de Vierdaagse volbracht; <http://www.4daagse.nl>). De laatste jaren echter wordt de Vierdaagse in populariteit voorbijgestreefd door de WNS – de skatetocht van 16,5 km dwars door Rotterdam op vijf zomerse woensdagen (<http://www.wednesdaynightskate.nl/>). In de toptwintig van grootste sportevenementen (de reguliere

sportcompetities en toernooikalenders uitgezonderd) prijken daarnaast vooral veel hardloopevenementen. De meeste daarvan hebben de afgelopen jaren een opmerkelijke groei laten zien.

Uit tabel 4.10 blijkt dat in de afgelopen jaren steeds meer mensen deel zijn gaan nemen aan afzonderlijke sportevenementen, waarbij individuele duursporten de boventoon voeren. Hiermee is echter nog niets gezegd over de belangstelling om op structurele basis deel te nemen aan competities of trainingen, noch over verschillen tussen groepen sporters.

Tabel 4.10

Deelnemersaantallen van de top-20 sportevenementen,^a 2000-2005 (in absolute aantallen x 1000 en indexcijfers)

			2000	2001 ^b	2002	2003	2004	2005	index 2005 (2000 = 100)
1	Wednesday Night Skate	skaten	35	38	40	78	47	51	146
2	Internationale Vierdaagse Afstandsmarsen Nijmegen	wandelen	41	38	42	44	45	45	110
3	Beach Volleyball Circuit	volleybal	25	28	30	35	38	38	150
4	Airborne Wandeltocht	wandelen	28	30	35	30	34	33	118
5	Dam tot Dam Loop	hardlopen	21	25	26	29	40	30	144
6	Bloesemwandeltocht	wandelen	25	0	25	23	27	27	108
7	Zevenheuvelenloop Nijmegen	hardlopen	15	15	16	19	23	25	167
8	Amsterdam Marathon	hardlopen	8	9	10	12	16	20	238
9	Drentse Fiets 4Daagse	fietsen	25	20	20	20	20	20	80
10	City-Pier-City Loop	hardlopen	13	15	16	16	18	19	146
11	Marathon Rotterdam	hardlopen	13	15	11	15	12	17	136
12	KartRAI	karten	0	0	0	0	22	15	
13	4 Mijl van Groningen	hardlopen	7	10	13	13	15	13	170
14	Marathon Eindhoven	hardlopen	9	8	8	9	11	13	147
15	Toerversie Amstel Gold Race	fietsen	0	0	3	6	9	12	
16	Egmond Halve Marathon	hardlopen	10	10	12	11	12	12	120
17	Egmond Wandel Marathon	wandelen	0	0	0	0	9	12	
18	Bredase Singelloop	hardlopen	6	7	7	6	7	9	142
19	Youth Friendship Games Holland	diversen- jeugd	0	0	0	0	6	8	
20	Batavierenrace	hardlopen	7	0	7	7	7	8	110
totaal evenementen met cijfers over alle jaren			256	267	284	336	335	343	134
totaal alle evenementen in tabel			288	267	319	372	415	425	148

a Exclusief het reguliere aanbod (reguliere seizoenscompetities en toernooien, geschat op 2,3 miljoen veelal kleinere evenementen, waarvan 1 miljoen voetbalwedstrijden onder KNVB-auspiciën).

b In 2001 uitval van diverse evenementen in verband met MKZ-uitbraak.

Bron: Respons Evenementenmonitor ('00-'05)

Dergelijke uitspraken zijn wel mogelijk door te kijken naar de uitkomsten van de lanterlopende reeks AVO-onderzoeken. Daaruit blijkt dat de deelname aan competities of trainingen onder de sporters tussen 1999 en 2003 licht is toegenomen (tabel 4.11). Mannen en jongeren zijn vaker betrokken bij competities of trainingen dan vrouwen en ouderen. Die verschillen zijn tussen 1999 en 2003 niet kleiner geworden. Anders dan bij de sportdeelname sec of het lidmaatschap van sportverenigingen, lopen hoger opgeleiden niet voorop wat betreft de deelname aan competities of trainingen.

Sporters met een middenniveau-opleiding (mbo, havo, vwo) doen qua deelname aan competities of trainingen niet onder voor hoger opgeleiden (hbo/wo).

Tabel 4.11

Beoefening van sport in trainings- of competitieverband,^a naar enkele achtergrondkenmerken, sportende bevolking van 6-79 jaar, 1979-2003 (in procenten)

	excl. fiets-/wandelsport (%)						incl. fiets-/ wandelsport	index (1983 = 100)	
	1983	1987	1991	1995	1999	2003	2003	1999	2003
algemeen ^a	52	50	49	45	39	43	40	75	82
man	57	56	55	52	47	49	46	82	85
vrouw	47	44	43	37	32	37	35	69	78
6-11 jaar	64	64	64	60	62	65	65	96	101
12-19 jaar	72	72	73	68	62	67	67	86	93
20-34 jaar	50	51	48	45	36	41	41	71	82
35-49 jaar	42	37	42	36	28	35	34	68	84
50-64 jaar	24	27	29	26	26	27	23	108	112
65-79 jaar	19	19	17	19	18	20	15	97	105
lo, lbo, mavo ^a	41	42	40	34	27	34	31	66	81
mbo, havo, vwo ^a	46	43	42	39	33	37	35	72	81
hbo, wo ^a	41	39	42	39	30	37	35	74	89
autochtoon				45	40	43	41		
allochtoon				36	33	35	33		

Excl. scholieren/studenten.

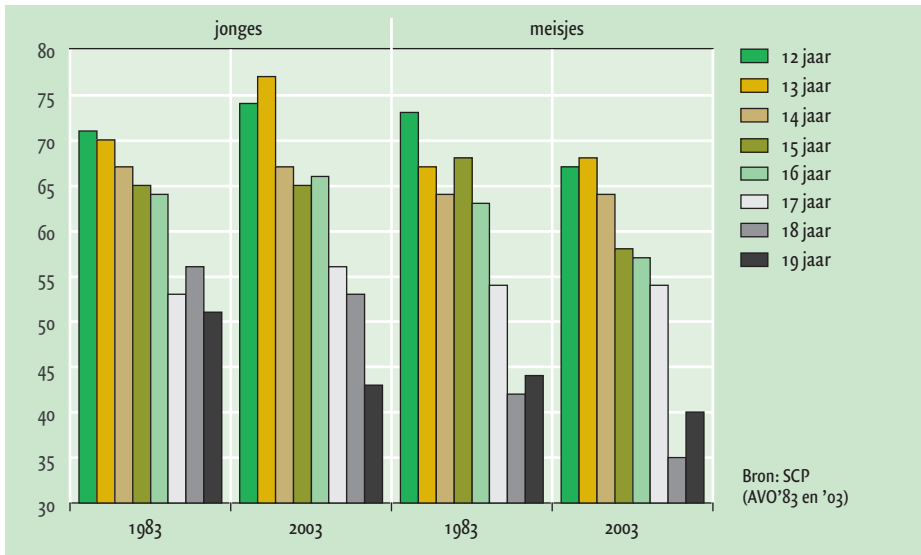
Bron: SCP (AVO'79-'03)

Competities en trainingen: jongeren, mensen met een beperking en stedelijkheidsgraad

Ook bij de deelname aan competities en trainingen zien we bij de jongens bij het 14e levensjaar een duidelijke daling optreden (figuur 4.5). In de twee daaropvolgende levensjaren blijft onder jongens de deelname aan competities en trainingen vrij stabiel, om in het 17e levensjaar en de daaropvolgende jaren stelselmatig te dalen. Dit patroon tekende zich ook in 1983 al af, met die kanttekening dat de deelname aan competities en trainingen in 2003 onder jongens iets hoger lag dan in 1983. Bij meisjes zien we in 2003 breekpunten bij het 15e levensjaar en het 18e levensjaar.

Figuur 4.5

Deelname aan competitie, bevolking van 12-19 jaar, naar sekse en leeftijd, 1983 en 2003 (in procenten)

Onder de volwassen bevolking (25+) doen zich in 2003 verschillen voor in de deelname aan competities en trainingen tussen mensen met en zonder beperkingen, die vergelijkbaar zijn met het lidmaatschap van sportverenigingen. Van de 25-64-jarigen zonder beperkingen neemt 19% deel aan competities en trainingen, tegen 6% van degenen met een beperking. In 1995 waren die verschillen even groot.

Naar stedelijkheidsgraad deden zich in 2003 geen verschillen voor in de deelname aan competities en trainingen.

4.5 Samenvatting

De jaren negentig gaven voor de sportdeelname niet altijd een even rooskleurig beeld te zien. De groei in sportdeelname zwakte af, zeker bij de team- en duosporten, het aandeel georganiseerde sporters daalde en er was minder animo om deel te nemen aan competities of trainingen.

De eerste jaren van het nieuwe millennium lijken echter voor de sportdeelname geen ongunstige jaren te zijn geweest. De grotere onderzoeken op dit terrein (POLs, AVO, OBIN) wijzen allemaal op een stijgende sportdeelname. Telt men daarbij ook de deelname aan sport tijdens vakanties op (26% van de bevolking van 15 jaar en ouder heeft een sportieve vakantie en 65% zwemt, fietst, wandelt of doet een andere sport tijdens vakanties), dan valt de sportdeelname nog enkele procentpunten hoger uit.

In het kielzog hiervan steeg ook het aandeel van de bevolking dat lid is van een sportvereniging. Maar doordat dit aandeel wat minder hard dan het aandeel sporters in het algemeen, was er binnen de sport zelf sprake van een verdere daling van het aandeel georganiseerde sporters. Individueel beoefenbare sporten als golf, wielrennen, joggen en wandelsport zaten duidelijk in de lift. Daarnaast werden ook teamsporten als hockey en voetbal en een sport als tennis in 2003 vaker beoefend dan in 1999 (zij het dat tennis veelal ongeorganiseerd en niet als lid van een vereniging werd beoefend). Tot slot leek ook de belangstelling om deel te nemen aan competities of trainingen tussen 1999 en 2003 weer wat te zijn toegenomen. In 2005 was de Rotterdamse Wednesday Night Skate qua aantal deelnemers het grootste Nederlandse sportevenement.

Verschillen tussen de seksen zijn tussen 1999 en 2003 niet veel kleiner geworden. Het aandeel sporters ligt onder de vrouwen niet lager dan onder de mannen. Wel domineren mannen nog in de teamsporten en in de wedstrijdsport, en zijn er wat meer mannelijke dan vrouwelijke sporters lid van sportverenigingen. Een duidelijke feminisering is waarneembaar in sporten als paardrijden, atletiek, hockey, soft-/honkbal, vecht- en verdedigingssporten en zelfs voetbal (al zijn de verschillen bij de laatste sport nog groot).

De sportdeelname onder ouderen is de afgelopen decennia indrukwekkend gestegen. Die stijging heeft zich na 1999 ook onder de 50-64-jarigen nog voortgezet, maar ten aanzien van de 65-79-jarigen wijzen niet alle statistieken op een duidelijke stijging van de sportdeelname voor de recente periode. Ook in 2003 geldt echter dat ouderen minder takken van sport beoefenen dan jongeren, en dat het aandeel ouderen in de teamsporten verwaarloosbaar is. De achterstand van oudere sporters in het lidmaatschap van sportverenigingen en in de deelname aan competities of trainingen is tussen 1999 en 2003 niet kleiner geworden.

Voor verschillen naar opleidingsniveau, inkomen, etniciteit en het wel of niet hebben van een beperking (uitgezonderd jongeren tot 24 jaar) geldt dat die tussen 1999 en 2003 niet beduidend kleiner zijn geworden. Ook in 2003 doen zich nog duidelijke sociale verschillen voor in de sport. Alleen de verschillen in sportdeelname naar etniciteit zijn tussen 1999 en 2003 wat verkleind.

Noten

- 1 De RSO-reeks is een serie onderzoeken conform de door vws geadopteerde Richtlijn sportdeelnameonderzoek via het Center Data panel, voor de periode 2000-2002 gefinancierd door NOC*NSF en voor het jaar 2005 gefinancierd in het kader van de Rapportage sport. De wijze van dataverzameling is in al die jaren niet gewijzigd. In 2005 zijn wel lichte wijzigingen doorgevoerd in de vragenlijst. Deze licht gewijzigde versie is voorgelegd aan de helft van de respondenten. De andere helft van de respondenten kreeg de bestaande vragenlijst voorgelegd. Vergelijking van de twee versies leert dat het sportdeelnamecijfer in de nieuwe versie significant lager uitvalt dan in de oude versie, vandaar dat voor figuur 4.1 alleen is gewerkt met de oude versie (SCP/MI 2006). Voor meer informatie over de RSO-reeks, zie de Smile-pagina op de website www.rapportage-sport.nl.
- 2 De ledentallencijferreeks van NOC*NSF geeft alleen het aantal leden aan van de sportverenigingen die zijn aangesloten bij de sportbonden die lid zijn van NOC*NSF, zoals gerapporteerd door deze bonden aan NOC*NSF. Sportverenigingen die niet zijn aangesloten bij een van de NOC*NSF-bonden worden hier niet in meegenomen. Ook kunnen dubbelstellingen (mensen die lid zijn van twee of meer verenigingen) niet worden uitgesloten. Het in figuur 4.3 vermelde aandeel van 30% van de bevolking dat lid is van een sportvereniging – waarbij, anders dan bij de overige statistieken, geen leeftijdsgrens van 18-79 jaar is aangehouden – is om die reden dan ook niet helemaal vergelijkbaar met de andere cijferreeksen.
- 3 Voor meer informatie over OBiN, zie de Smile-pagina op de website www.rapportage-sport.nl. Met dank aan Sandor Schmickli van de Universiteit Utrecht voor het beschikbaar stellen van de betreffende gegevens.
- 4 In de meetjaren 1995, 1999 en 2003 van het AVO bestaat de groep allochtonen steeds voor ongeveer 60% uit zogeheten westerse allochtonen. Van alle allochtonen kennen zij de geringste verschillen met de autochtone bevolking (zie ook hoofdstuk 2).
- 5 In de groep 25-plussers zijn meer mensen met een beperking te vinden. Van de 6-24-jarigen leeft ongeveer 3% met een beperking (Kooiker en Van Campen 2006). Onder de 65-79-jarigen is dat opgelopen tot 13%.
- 6 Exclusief wandelen en fietsen.
- 7 Het NSO is een vervolvenquête geweest op het SCP-AVO-onderzoek uit 2003 onder ruim 2000 sporters en niet-sporters en is gezamenlijk uitgevoerd met het W.J.H. Mulier Instituut. Het veldwerk is gedaan door onderzoeksbureau GfK te Dongen. De gegevens zijn dusdanig gewogen dat de steekproef een goede afspiegeling vormt van de Nederlandse (sportende) bevolking. Voor meer informatie, zie de Smile-pagina op de website www.rapportage-sport.nl.
- 8 Zie ook hoofdstuk 2. De vakantieparticipatie ligt in het CVO op 81%, tegen 76% hier. Volgens het CVO waren er in 2003 1,2 miljoen wintersportvakanties ondernomen op een totaal aantal vakanties van 12,5 miljoen (CBS 2004). Omgerekend betekent dit dat 9,6% van alle vakanties een wintersportvakantie is.
- 9 De belangrijkste wijzigingen betroffen: toevoegen van een vraag naar de frequentie van sporten (0 keer, 1-11 keer, 12-59 keer, 60-119 keer, 120 keer of meer per jaar), verheldering van de instructies aan de respondent, en een andere lay-out van de vervolgvragen per sport. Door deze veranderingen is de itemnon-respons verbeterd. Er zijn geen indicaties dat de veranderingen van invloed zijn geweest op de cijfers over sportdeelname sec, over lidmaatschap van sportverenigingen, of over deelname aan competities of trainingen. Wel blijkt toevoeging van de vraag over de frequentie van sporten ertoe

te hebben geleid dat onder de sporters mensen sneller aangeven een bepaalde tak van sport te hebben beoefend. Hierdoor liggen de deelnamecijfers per tak van sport alsmede het aantal beoefende takken van sport in 2003 (kunstmatig) hoger dan in 1999 (Kappelhof en Breedveld 2006).

- 10 Voor de wielersport geldt hetzelfde, maar daar is de verandering in de verhouding tussen de seksen geheel te toe te schrijven aan een methodische verandering in 1991, toen in plaats van naar wielrennen/fietsen gevraagd werd naar wielersport.
- 11 Van de 25-49-jarigen zonder beperking was in 2003 35% lid van een sportvereniging, tegen 18% voor degenen met een beperking. Bij de 50-64-jarigen is dat respectievelijk 22% en 8% en bij de 65-79-jarigen 12% en 3%.

Literatuur

- Bottenburg, M. van, B. Rijnen en J. van Sterkenburg (2005). *Sportparticipation in the European Union. Trends and Differences*. Nieuwegein: Arko Sports Media.
- Boven, P.F. van, C.R. van der Togt en W.C. Graafmans (2003). *Sportzorg op de kaart. Een ruimtelijke verkenning van vraag naar en aanbod van sportzorgaanbieders in Nederland*. Bilthoven: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu.
- Broek, A. van den et al. (2006). 'Tijd en vrije tijd'. In: A. Steenbekkers, C. Simon en V. Veldheer. *Thuis op het platteland. De leefsituatie van stad en platteland vergeleken* (p. 289-316). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Campen, C. van en R. Schellingerhout (2005). 'Gezondheid en zorg'. In: *De sociale staat van Nederland* (p. 129-153). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- CBS (2004). *Vakanties van Nederlanders 2003*. Voorburg: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Heuvel, M. van den en H. van der Werff (1998). *Trendanalyse sport. Ontwikkeling in sportdeelname en organisatiegraad van de sport in de periode 1975-1995*. Tilburg: Katholieke Universiteit Brabant.
- Hover, P. (2002). *Sporters in cijfers. Ontwikkeling ledentallen NOC*NSF 1978-2000*. Arnhem: NOC*NSF.
- Kappelhof, J. en K. Breedveld (2006). *Inhoud of artefact. Methodische verschillen tussen het AVO 1999 en het AVO 2003*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Kooiker, S. en C. van Campen (2006). 'Vrijtijdsbesteding'. In: *Jeugd met beperkingen. Rapportage gehandicapten 2006* (p. 99-123). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- NOC*NSF (2004). *Nederland sportland. Sportagenda 2005-2008*. Arnhem: NOC*NSF.
- RS'03. *Rapportage sport 2003*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Scheerder, J. en Vanreusel, B. (2004). 'Generaties en hun sportieve kansen'. In: *Vrijetijd-studies*, 22-1, p. 17-34.
- SCP/MI (2006). *De RSO herzien. Analyse van mogelijke vragenlijsteffecten bij aanpassing van de RSO-vragenlijst in 2005*. Den Haag/'s-Hertogenbosch: Sociaal en Cultureel Planbureau/Mulier Instituut.
- Venekamp, G. en M. Wolters (1996). *Sporters in cijfers 1978-1994. Ledentalontwikkelingen van NOC*NSF-lidorganisaties*. Arnhem: NOC*NSF.
- vws (2005). *Tijd voor sport. Bewegen, meedoen, presteren*. Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

5 Betrokkenheid: meningen, bezit, volgers, toeschouwers en vrijwilligers

Annet Tiessen-Raaphorst en Koen Breedveld (SCP)

5.1 Inleiding

In de nota *Tijd voor sport* (vws 2005) wordt gesteld dat Nederland een sportieve samenleving is. ‘Velen doen aan sport, velen dragen een steentje bij aan sportorganisaties, velen kijken naar sport’ heet het in de openingsalinea van de nota. Hoewel niet expliciet verwoord in de nota, lijkt het streven van de regering te zijn om in de komende jaren het sportieve elan in Nederland verder te vergroten, een lijn die ook past in het beleid van de sportwereld zelf (vgl. NOC*NSF 2004).

In de *Rapportage sport 2003* (RS’03) hebben we laten zien dat de betrokkenheid van Nederlanders bij de sport inderdaad groot te noemen valt. De sportdeelname is de afgelopen decennia gestegen, de zendtijd besteed aan sport is meer dan verdubbeld, en met meer dan 1 miljoen vrijwilligers vormt de sportwereld de vrijetijdssector met de grootste maatschappelijke (i.e. onbetaalde) inzet.

Veelal hadden die cijfers betrekking op de jaren 2000 of 2001. Van een aantal van de statistieken (zoals het volgen van sport via de media of als live toeschouwer) zijn inmiddels cijfers beschikbaar over meer recente jaren (2002, 2003, 2004 en in een enkel geval 2005). Deze zullen we hier dan ook bespreken, soms aangevuld met recente cijfers uit andere, nog niet eerder voor dit doel gebruikte bronnen (zoals informatie over vrijwilligerswerk in de sport, afkomstig uit het AVO’03 van het SCP). Dit zal gebeuren in dezelfde volgorde als in de RS’03, dat wil zeggen een volgorde van oplopende mate van betrokkenheid bij de sportwereld: volgers van sport in de media (§ 5.4), toeschouwers bij live sportwedstrijden (§ 5.5) en sportvrijwilligers (§ 5.6). In aanvulling hierop besteden we in paragraaf 5.2 aandacht aan de houding van Nederlandse burgers ten opzichte van diverse aspecten van de sport, en wordt in paragraaf 5.3 gekeken naar de sportartikelen die burgers bezitten. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een korte samenvatting (§ 5.7).

5.2 Meningen en houdingen over sport

Presteren

De Olympische Spelen in Sydney in 2000 waren een groot succes, niet alleen voor Nederland, maar zeker ook voor gastland Australië. Ten overstaan van vrijwel de hele wereld kon het organiserende land laten zien dat Australië met recht een sportland kan worden genoemd. Niet verbazingwekkend is Australië dan ook het land waarin het grootste deel van de bevolking aangeeft trots te zijn op de (internationale) sport-

prestaties van het land (tabel 5.1).¹ Ook in Nederland zijn velen trots op de sportprestaties van de landgenoten, maar niet in dezelfde mate als in Australië.

Tabel 5.1

Trots op land vanwege sportprestaties volgens twee vraagstellingen, in acht (groepen van) landen, bevolking van 16 jaar en ouder, 1995 (in procenten)

	trots op land vanwege sportprestaties ^a	trots op land vanwege internationale sportprestaties ^b
Australië	93	85
Italië, Spanje	90	79
Verenigde Staten	88	74
Noorwegen, Zweden	88	80
Nederland	81	67
Oost-Duitsland	81	65
Groot-Brittannië	76	76
Oost-Europa ^c	74	88
West-Duitsland	68	48

a Percentage zeer/iets trots.
b Percentage (sterk) mee eens.
c Rusland, Polen, Tsjechië, Hongarije.

Bron: SCP (ISSP'95)

Tussen 1995 en 2004 is het aandeel Nederlanders dat trots op Nederland is vanwege sportprestaties, toegenomen van 81% tot 83% (tabel 5.2). Sport behoorde met zaken als de krijgsmacht en de geschiedenis tot die (schaarse) onderwerpen waarvoor de trots tussen 1995 en 2004 niet was gedaald.

De gegevens in eerdergenoemde tabellen komen uit een groot internationaal vergelijkend onderzoek. De vraagstelling naar sport is daarin noodzakelijkerwijs beperkt. In het, in het vorige hoofdstuk geïntroduceerde, Nationaal sportonderzoek uit 2005 (NSO'05) is meer uitgebreid gevraagd naar verschillende houdingen en meningen ten aanzien van de sport.

Tabel 5.2

Trots op Nederland vanwege tien verschillende redenen, bevolking van 16 jaar en ouder, 1995 en 2004 (percentage dat zeer/iets trots is)

	1995	2004
sportprestaties	81	83
wetenschappelijke en technologieprestaties	86	82
geschiedenis van het land	72	76
kunst- en cultuurprestaties	71	72
socializeerbaarheidssysteem	83	71
democratie	84	69
economische prestaties	78	63
gelijke behandeling van groepen in het land	66	51
krijgsmacht van het land	34	46
politieke invloed in de wereld	49	40

Bron: SCP (ISSP'95 en '04)

Zich meten met anderen en het overwinnen van de tegenstander is vaker een streven dat mannen delen (45%) dan vrouwen (32%) (tabel 5.3). Vooral jongeren tussen de 15 en 19 jaar en 50-plussers zien krachtmeting als essentieel onderdeel van sport (zie de tabel op www.rapportage-sport.nl). Voor de tussenliggende leeftijdscategorieën geldt dit minder. Paradoxaal lijkt echter dat met name mannen en ouderen vinden dat in de sport prestaties worden overgewaardeerd (37% resp. 51%).

Tabel 5.3

Meningen over de prestatieve aspecten van sport, bevolking van 15 jaar en ouder, naar sekse en sportbeoefening, 2005 (in procenten)

	algemeen	sekse		sportbeoefening	
		man	vrouw	niet-sporter	sporter
het gaat er tijdens het sporten om zich met anderen te meten en de tegenstander te overwinnen	39	45	32	45	35
in de sport worden prestaties overgewaardeerd	34	37	30	41	31
sport komt pas goed tot z'n recht wanneer goede spelers bij 'goeden' en slechte spelers bij 'slechten' worden ingedeeld	18	21	15	18	17

Bron: SCP/MI (NSO'05)

Gezondheid

Over het nut van actieve sportbeoefening voor een goede gezondheid zijn de meeste mensen het wel eens (tabel 5.4): bijna driekwart van de mensen (73%) ziet sportbeoefening als belangrijk voor de gezondheid. Men is dan ook van mening dat mensen

die sporten gezonder zijn dan mensen die niet sporten (53%). 41% van de sporters (en 27% van de niet-sporters) vindt het gerechtvaardigd als mensen die sporten korting krijgen op hun ziektekostenverzekering. Slechts een minderheid van 21% is van mening dat men al genoeg beweegt en niet hoeft te sporten. Vooral onder 65-plussers vinden nog veel mensen dat ze niet hoeven te sporten (38%; cijfer te vinden op www.rapportage-sport.nl). Slechts een klein deel van de bevolking (7%) sport niet uit vrees voor blessures. Ook hier geldt dat dit voor 65-plussers wat meer geldt dan voor 15-19-jarigen (resp. 12% en 4%). De meerwaarde van sporten voor een gezond leven lijkt echter in 2005 goed te zijn verankerd in de opvattingen van de Nederlander.

Tabel 5.4

Meningen over de gezondheidsaspecten van sport, bevolking van 15 jaar en ouder, naar sekse en sportbeoefening, 2005 (in procenten)

	algemeen	sekse		sportbeoefening	
		man	vrouw	niet-sporter	sporter
voor een goede gezondheid is actieve sportbeoefening nodig	73	73	74	66	77
mensen die sporten zijn gezonder dan mensen die niet sporten	53	55	52	43	60
mensen die sporten, moeten korting krijgen op hun ziektekostenverzekering	36	40	32	27	41
ik hoef niet te sporten, ik beweeg al genoeg	21	22	21	39	11
sporten is veel te gevaarlijk, voor je het weet ben je geblesseerd	7	9	5	14	4

Bron: SCP/MI (NSO'05)

Meedoen

In de meest recente sportnota wordt sport onder andere opgevoerd als middel voor integratie en sociale cohesie (vws 2005, thema 'meedoen'). Ziet de bevolking sport ook als een middel? 41% heeft via het sporten mensen uit andere sociale klassen ontmoet, 40% heeft via de sport goede vrienden ontmoet, en 21% heeft mensen met een andere etnische achtergrond leren kennen via het sporten (tabel 5.5). Kijkt men alleen naar de mensen die nu actief sporter zijn, dan liggen die percentages nog wat hoger. Dit onderscheid is in lijn met de in de RS'03 gepresenteerde analyses over 'sport en cohesie', zij het dat de respondenten uit het NSO'05 zich wat positiever uitlaten over de integrerende betekenis van sport dan de respondenten die voor de RS'03 waren bevroegd. Het blijkt dat mannen vaker via het sporten mensen uit andere sociale klassen of van een andere etnische achtergrond leren kennen dan vrouwen. Voor mannen lijkt de integratie via het sporten dus een betere kans van slagen te hebben. Meer vrouwen dan mannen rapporteren dat ze sport alleen leuk vinden als ze dat samen met vrienden doen.

Tabel 5.5

Meningen over de sociale aspecten van sport, bevolking van 15 jaar en ouder, naar sekse en sportbeoefening, 2005 (in procenten)

	algemeen	sekse		sportbeoefening	
		man	vrouw	niet-sporter	sporter
via het sporten heb ik mensen uit andere sociale klassen ontmoet	41	49	34	24	49
via het sporten heb ik goede vrienden gemaakt	40	45	35	23	49
sport is alleen leuk als je het samen met je vrienden kunt doen	34	32	36	46	28
via het sporten heb ik mensen met een andere etnische achtergrond leren kennen	21	26	15	14	24
via het sporten heb ik een relatie gekregen	7	8	7	5	9
via het sporten heb ik seksuele contacten opgedaan/affaires gehad	4	6	2	3	5

Bron: SCP/MI (NSO'05)

Ontwikkelingen in de tijd

De hierboven (en in hoofdstuk 4) geventileerde meningen over sport en sportdeelname zijn op zichzelf belangwekkend, maar krijgen pas echt betekenis indien veranderingen in deze meningen door de tijd heen kunnen worden gevolgd. Een mogelijkheid hiertoe ontstaat door de uitkomsten te vergelijken met het onderzoek *Sportbeoefening; drempels en stimulansen* van Manders en Kropman uit 1982. De auteurs bevroegen voor dit onderzoek 1010 Nederlanders tussen de 15 en 75 jaar over sportbeoefening en hun opvattingen over sport.

Uit een vergelijking tussen de meningen van niet-sporters in beide onderzoeken³ komt naar voren dat de niet-sporters tussen 1982 en 2005 positiever over sport zijn gaan oordelen (tabel 5.6). In vergelijking met de niet-sporters uit 1982 vinden in 2005 meer niet-sporters sport best wel leuk, vinden ze zich niet te oud om te sporten en vinden ze evenmin dat ze niet hoeven te sporten omdat ze al voldoende bewegen. Over de aanwezigheid van sportverenigingen is men in 2005 niet anders gaan oordelen dan in 1982, terwijl ook de klachten over openingstijden niet veel zijn toegenomen. Niet-sporters zijn anno 2005 wel vaker van oordeel dat sportverenigingen te veel op prestaties zijn gericht en te veel regels en verplichtingen kennen. Hierin zou men een meer recreatieve en consumptieve houding jegens de sport kunnen herkennen.

Een aantal stellingen is ook voorgelegd aan zowel sporters als niet-sporters (zie tabel 5.7). Ook dan blijkt dat men sport meer is gaan waarderen als belangrijk onderdeel voor een goede gezondheid. Vond in 1982 57% van de mensen sporten nodig voor een goede gezondheid, in 2005 is dit 73%.

Tabel 5.6

Meningen over sport, niet-sporters van 15-75 jaar, 1982 en 2005 (in procenten (helemaal) mee eens (2005) of 'ja' (1982))

	1982	2005
ik hoef niet te sporten, ik beweeg al genoeg	48	37
ik heb sporten nooit leuk gevonden	30	21
voor sporten ben ik te oud	27	14
er zijn voor de sport die me aanspreekt onvoldoende sportverenigingen in mijn omgeving	22	21
sportverenigingen zijn te veel gericht op prestatie en wedstrijd sport	21	43
bij sportverenigingen heb je te veel regels en verplichtingen	21	35
in de sport worden prestaties overgewaardeerd	14	40
de sportvoorzieningen zijn niet open wanneer ik dat wil	14	18

Bron: SCP/MI (NSO'05); Manders en Kropman (1982)

In het algemeen vinden anno 2005 meer mensen dat sporten tot doel heeft zich met anderen te meten en de tegenstander te overwinnen. Dit geldt zowel voor de sporters als voor de niet-sporters. Men zou dit gegeven kunnen interpreteren als een stijging van de sportieve competentie (Stokvis 2003) in de samenleving: steeds meer mensen kennen en begrijpen de regels van de sport.

Weten waar het om draait in de 'echte' sport wil echter nog niet zeggen dat men het daarmee eens hoeft te zijn. In vergelijking met 23 jaar eerder vindt in 2005 een kleiner deel van de bevolking dat sport pas goed tot zijn recht komt wanneer 'goeden' bij 'goeden' en 'slechten' bij 'slechten' worden ingedeeld. Klaarblijkelijk staat men in 2005 meer open jegens een ongelijke strijd in de sport, hetgeen – evenals in tabel 5.6 was vastgesteld voor de niet-sporters – als indicatie kan worden beschouwd van een meer recreatieve benadering van de sportdeelname.

Tabel 5.7

Meningen over sport, bevolking van 15-75 jaar, naar sportbeoefening, 1982 en 2005 (in procenten (helemaal) mee eens)

	1982		2005		niet-sporters		sporters	
	1982	2005	1982	2005	1982	2005	1982	2005
voor een goede gezondheid is actieve sportbeoefening nodig	57	73	47	64	62	77		
het gaat er tijdens het sporten om zich met anderen te meten en de tegenstander te overwinnen	25	37	25	42	25	35		
sport komt pas goed tot z'n recht wanneer goede spelers bij 'goeden' en slechte spelers bij 'slechten' worden ingedeeld	27	17	29	17	26	17		

Bron: SCP/MI (NSO'05); Manders en Kropman (1982)

5.3 Bezit van sportgoederen

Betrokkenheid bij de sport kan zich ook uiten in het bezit van diverse sportartikelen. Bezit van sportartikelen kan daarbij voortvloeien uit de deelname aan sport en aan specifieke sporttaken, maar kan daar ook los van staan (een situatie die door de sportonderzoeker Crum (1991) is aangeduid als een vorm van ‘versporting’).

Naar het bezit van specifieke sportartikelen is gevraagd in het reeds aangehaalde NSO-onderzoek uit 2005 van het SCP en het Mulier Instituut. Voor zover bekend is dat de eerste keer geweest dat vragen over dit onderwerp zijn gesteld, zodat een trendmatige analyse (nog) niet tot de mogelijkheden behoort.

Gemiddeld bezitten personen van 15 jaar en ouder 9 sportartikelen. Mannen bezitten één sportartikel meer dan vrouwen. Het aantal artikelen dat men bezit, neemt af met de leeftijd. Waar jongeren tussen de 15 en 19 jaar gemiddeld 13 sportartikelen bezitten, hebben 65-plussers 4 artikelen in huis. Met het oplopen van het gezinsinkomen, het opleidingsniveau en de sportintensiteit, neemt ook het aantal sportartikelen dat men bezit toe.

Bijna iedereen heeft dus wel een of meer sportartikelen in huis. Enerzijds is dat een vingerwijzing naar de veelgenoemde ‘versporting van de samenleving’. Anderzijds was in de vragenlijst een tamelijk ruime definitie van ‘sportartikelen’ gebezigd, en werden daartoe ook alledaagse gebruiksvoorwerpen als een fiets gerekend. Bijna driekwart van de Nederlanders blijkt een gewone fiets te bezitten (zie bijlage F, tabel B5.1). Daarnaast echter bezit bijna een kwart een toerfiets, 13% een mountainbike en 11% een racefiets. 11% van de Nederlanders van 15 jaar en ouder bezit geen fiets, 24% van de Nederlanders bezit twee of meer fietsen (zie bijlage F, tabel B5.1). Het zijn vaker de vrouwen (78%) dan de mannen (70%) die een gewone fiets bezitten. Dit percentage loopt af met het oplopen van de leeftijd: 90% van de 15-19-jarigen heeft een fiets ten opzichte van 64% van de 65-plussers. Andere sportartikelen die mensen veelvuldig in hun bezit hebben, zijn onder andere: een klein model rugzak (55%), een slaapzak (53%), wandelschoenen (40%) en schaatsen (31%). Niet verrassend betreft dit allemaal attributen die gebruikt worden bij activiteiten die het midden houden tussen sport en recreatie. Voor veel burgers is die grens dan ook verre van absoluut.

Het eerste ‘echte’ sportattribuut is eigenlijk het badmintonracket (30%, tegen 7% beoefenaren), direct gevolgd door zaalsportschoenen (28%), een tennisracket (28%, 11% beoefenaren), en een voetbal (25%, 12% beoefening).

De gegevens over sportartikelen bieden ook enig inzicht in de verschillen tussen mannen en vrouwen ten aanzien van hun betrokkenheid bij sport. In tabel 5.8 is een index weergegeven van sportartikelen die vaker in het bezit zijn van ofwel mannen ofwel vrouwen. Typische mannenartikelen zijn voetbalschoenen en ijshockeyschaatsen met bijbehorende stick. Vrouwen bezitten daarentegen vaker kunstschaatsen of skee-lers. Ook specifieke fitnesskleding en -schoeisel is vaker in het bezit van vrouwen. In hoofdstuk 4 lieten we al zien dat vrouwen in de fitness oververtegenwoordigd zijn.

Tabel 5.8

Bezit van sportartikelen, bevolking van 15 jaar en ouder, 2005 (geïndexeerd naar sekse)^a

	index
voetbalschoenen voor binnen	1131
ijshockeystick	916
voetbalschoenen voor buiten	598
ijshockeyschaatsen	350
racefiets (zonder bagagedrager)	289
sneakers	75
skeelers/skates	53
fitness-/workoutschoenen	43
speciale fitness/aerobicskleding	29
kunstschaatsen	18

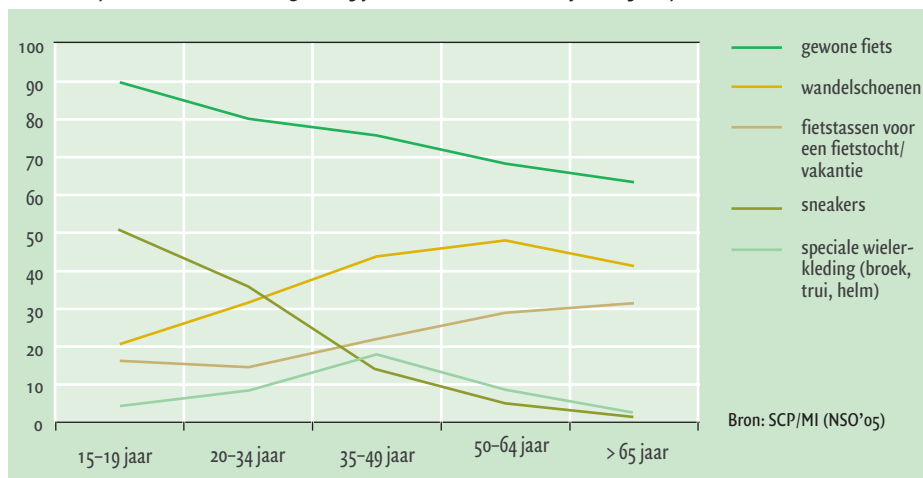
a Boven de 100: vaker bezit van mannen; onder de 100: vaker bezit van vrouwen.

Bron: SCP/MI (NSO'05)

Ook naar leeftijd doen zich duidelijke verschillen voor in het bezit van sportartikelen. Zo blijken jongeren tussen de 15 en 19 jaar veel vaker een voetbal en voetbalschoenen voor binnen of buiten te hebben. Ook het tafeltennisbatje en de basketbal zijn een bezit van voornamelijk jongeren (zie bijlage F, tabel B5.1). Als men ouder wordt, komen de artikelen gerelateerd aan fitness en hardlopen meer in trek. Hardloopschoenen en speciale hardloopkleding, fitnessschoenen en speciale fitnesskleding zijn populair onder 20-34-jarigen en 35-49-jarigen. Als men boven de 35 jaar komt, bezit men vaker fietstassen of wandelschoenen (figuur 5.1).

Figuur 5.1

Bezit van sportartikelen, bevolking van 15 jaar en ouder, naar leeftijd, 2005 (in procenten)

Het bezitten van sportartikelen is één, het gebruiken ervan is wat anders. Zoals eerder aangegeven, bezitten veel meer personen een tennis- of badmintonracket dan er beoefenaren zijn van de betreffende sporten. Sportartikelen die al twee jaar of langer onder het stof liggen, zijn veelal de winterse sportartikelen: ijshockeysticks (75% al meer dan twee jaar niet gebruikt), kunstschaatsen (74%), noren (65%), langlaufski's (59%) en skischoenen (38%); maar daarnaast betreft het ook zaken als surfplanken (49%), wetsuits (48%), honkbalknuppels (47%) en squashrackets (45%).

Vanzelfsprekend hebben sportbeoefenaren de daarvoor benodigde artikelen in huis, zoals kleding, schoeisel en, afhankelijk van de sport, het andere materiaal zoals ballen of rackets. Maar wat nu met de mensen die een sport niet beoefenen, maar wel de artikelen hiervoor in huis hebben? In tabel 5.9 staat een toptien van de artikelen die men wel in het bezit heeft, terwijl men de sport niet heeft beoefend in het afgelopen jaar. In de bovenstaande tekst is al verondersteld dat het niet-gebruik van ijsportartikelen gebonden is aan het ontbreken van strenge winters. Maar er zijn, zoals vermeld, ook andere artikelen die in de kast blijven liggen: die mooie honkbalpullen, het wetsuit van ooit en het altijd handige tafeltennisbatje.

Tabel 5.9

Artikelen die men wel bezit, terwijl de tak van sport het afgelopen jaar niet beoefend is, bevolking van 15 jaar en ouder, 2005 (in procenten)

	wel in bezit zonder beoefening van de sporttak
1 kunstschaatsen	93
2 honkbalhandschoenen	88
3 noren, Friese doorlopers	87
4 ijshockeyschaatsen	87
5 honkbalknuppel	86
6 wetsuit	85
7 kano/roeiboot	81
8 ijshockeystick	78
9 tafeltennisbatje	77
10 voetbal	74

Bron: SCP/MI (NSO'05)

5.4 Volgers van sport via tijdschriften, radio en televisie

Sporttijdschriften

De interesse voor sport in de samenleving blijkt ook uit de hoeveelheid tijdschriften die op sport gericht zijn. Het Oplage Instituut (HOI) registreert welke tijdschriften worden uitgegeven en in welke aantallen. In tabel 5.10 staat een overzicht van verschillende categorieën tijdschriften en de betaalde kernoplage.

Tabel 5.10

Betaalde kernoplage, naar tijdschriftcategorie, 1999-2004 (in aantallen en indexcijfers)

	aantal (x 1000)						index (1999 = 100)
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2004
sportbladen	2.111	2.135	2.160	2.351	2.402	2.397	114
ww. bondsbladen	1.094	1.082	1.104	1.224	1.287	1.314	120
overig	1.016	1.053	1.056	1.126	1.115	1.083	107
autobladen ^a	104	86	115	122	123	135	129
computerbladen	568	641	607	662	662	653	115
culinaire bladen	104	182	174	175	203	210	203
gezinsbladen	5.634	5.710	5.800	5.780	5.781	5.769	102
jongerenbladen	1.042	1.083	1.125	1.185	1.308	1.248	120
dhz-, woon-, tuinbladen	1.110	1.165	1.783	1.775	1.808	1.986	179
beleggersbladen	305	323	332	228	331	313	103
mannenbladen	321	351	389	417	427	489	152
opiniebladen	233	230	229	252	262	277	119
opvoedingsbladen	379	392	395	373	338	304	80
reis- en recreatiebladen*	224	243	255	322	335	368	164
rtv-bladen	4.041	4.012	4.002	3.948	3.877	3.804	94
special-interestbladen	165	181	345	355	683	697	422
vrouwenbladen	2.674	2.854	2.817	2.981	3.105	3.158	118
totaal	19.017	19.589	20.527	20.926	21.644	21.807	115
% sporttijdschriften (incl. bondsbladen)	11,1	10,9	10,5	11,2	11,1	11,0	
% sporttijdschriften (excl. bondsbladen)	5,3	5,4	5,1	5,4	5,2	5,0	

a Excl. bladen die tot sportbladen worden gerekend (zie tabel B5.2 in bijlage F).

Bovenstaande tabel is gewijzigd t.o.v. de gegevens in de vergelijkbare tabel in RS'03. Dit komt door een andere indeling van rubrieken en het niet meer verschijnen van tijdschriften.

Bron: Het Oplage Instituut

In de tabel zijn alle abonnementen en losse verkopen meegenomen. Voor de sportbladen wordt onderscheid gemaakt tussen bondsbladen en overige sportbladen. De bondsbladen zijn veelal inbegrepen bij het lidmaatschap van een sportbond.

De oplage van sporttijdschriften is tussen 1999 en 2004 gegroeid met 14% ofwel ruim 300.000 exemplaren. Deze stijging deed zich vooral bij de zogenaamde bondsbladen voor. Bij de niet aan een bondslidmaatschap gerelateerde verkoop was de groei over de periode 1999-2004 veel minder, en in de periode 2002-2004 zelfs negatief. En doordat de totale markt voor tijdschriften tussen 1999 en 2005 met 15% groeide, is het relatieve aandeel van sporttijdschriften in die periode licht gedaald. Tot de grootste groeiers in de tijdschriftenmarkt behoren de culinaire bladen, woon- en tuinmagazines, reis- en recreatiebladen en special-interestbladen. De traditionele gezins- en rtv-bladen hebben aan marktaandeel ingeboet.

Bewegen en gezondheid is tegenwoordig een hot item. In veel tijdschriften wordt daarom regelmatig aandacht besteed aan sportbeoefening als vorm van bewegen. Tijdschriften als *Men's Health*, *Body+Mind*, *Happinez* en *Santé* springen hierop in met veel informatie over gezond leven.

Bij de afzonderlijke sporttijdschriften neemt het bondsblad *De Bal* van de KNVB de helft van de bondsbladenmarkt voor zijn rekening (zie bijlage F, tabel B5.2). Dit is een logisch gevolg van het grote aantal leden van de KNVB ten opzichte van andere sportbonden (zie hoofdstuk 6). Ook bij de overige tijdschriften neemt voetbal een belangrijke plek in bij de interesses van de sportliefhebber: de oplage van *Voetbal International* kwam in 2004 uit op 174.000. Voor het eerst is er een speciaal sporttijdschrift voor kinderen op de markt: *vi for kids*.

Naar verhouding is de belangstelling voor golf sterk toegenomen. Dit blijkt uit de oplagestijging van zowel het bondsblad *GolfNieuws* (+168%) als het blad *Golfers Magazine* (+44%). Ook tijdschriften over sporten die veel door mensen buiten verenigingsverband worden beoefend, kennen een sterke stijging: *FietsActief* (+26%) en *Runner's World* (+65%).

Sport op radio en televisie: kijk- en zendtijd

In de afgelopen decennia is de totale zendtijd belangrijk gestegen (tabel 5.11). Ook de zendtijd besteed aan sport is in die periode fors toegenomen. Werd in 1991 nog 927 uur sport uitgezonden, in 2005 was dit opgelopen naar 2634 uur. Deze stijging lijkt ook in recente jaren nog (helemaal) niet ten einde. Overigens nam de totale zendtijd beduidend sterker toe dan de zendtijd die alleen aan sport werd besteed, onder andere doordat er nieuwe zenders bij kwamen. Per saldo daalde daardoor het aandeel sport in de totale televisiezendtijd.

De zendtijd besteed aan sport bij de publieke omroepen is in recente jaren licht afgenomen; tegenover deze daling staat echter een (grotere) groei van de sportzendtijd bij de commerciële omroepen.

Tabel 5.11

Zendtijd (00-24 uur), totaal en naar categorie sportprogramma, 1991-2005^a (in uren en procenten)

	uren per jaar								index (1990 = 100)	
	1991	1992	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2005
sportrubriek	411	399	1.143	1.154	913	1.011	1.097	915	281	223
voetbalreportage	55	85	369	345	538	328	340	305	627	555
overig sport	461	826	1.187	1.025	1.123	1.483	1.462	1.414	222	307
sport totaal	927	1.311	2.699	2.523	2.575	2.822	2.899	2.634	272	284
totale zendtijd	15.346	16.536	45.736	47.101	55.056	54.436	55.287	59.534	307	388
percentage sport	6,0	7,9	5,9	5,4	4,7	5,2	5,2	4,4		
zendtijd sport per zender										
publieke omroep			1.731	1.552	1.667	1.317	1.651	1.380		
HMG-groep			591	685	686	1.091	705	580		
SBS-groep			378	286	222	411	505	529		
Talpa								134		
MTV-N						2	37	10		

a Cijfers voor tussenliggende jaren 1993-1999 zijn te vinden op www.rapportage-sport.nl.

Bron: Publieke Omroep (KLO)/Stichting KijkOnderzoek

De stijging in de kijktijd heeft op de lange termijn geen gelijke tred gehouden met de stijging in de zendtijd (tabel 5.12). Waar de zendtijd voor sport tussen 2005 en 1991 verviervoudigde, verdubbelde de kijktijd. De ontwikkelingen in recente jaren zijn echter positief. Tussen 2001 en 2005 steeg de kijktijd naar sport met 18%, waar de zendtijd met 4% steeg. Als gevolg hiervan is het aandeel van de sportprogramma's dat ook daadwerkelijk bekeken wordt, tussen 2000 en 2004 en tussen 2001 en 2005 weer licht toegenomen. In vergelijking met het totale programma-aanbod worden sportprogramma's sowieso vrij goed bekeken. Waar van alle tv-zendtijd in 2005 2,0% bekeken werd, ligt dat percentage bij de sportprogramma's op 4,0%; vergelijk de twee onderste regels van tabel 5.12).

De laatste jaren neemt vooral de kijktijd bij de commerciële omroepen toe. Desondanks is de kijktijd bij de publieke omroepen aanmerkelijk groter dan bij de commerciële omroepen, zeker in verhouding tot de hoeveelheid uitgezonden sporttijd (vgl. tabel 5.11).

Tabel 5.12

Kijktijd (00-24 uur), totaal en naar categorie sportprogramma, 1991-2005^a (in uren en procenten)

	uren per jaar								index (1991 = 100)	
	1991	1992	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2001	2005
sportrubriek	26	33	41	36	35	37	47	33	138	127
voetbalreportage	8	18	34	22	31	23	33	32	275	400
overig sport	17	34	30	31	39	44	50	41	182	241
sport kijktijd totaal	51	84	105	90	105	104	130	106	176	208
specificatie kijktijd sport										
publieke omroep			88	71	83	69	103	71		
HMG-groep (RTL4, RTL5, Yorin)			11	13	14	19	9	9		
SBS (Nets, SBS6, V8/Veronica)			6	6	8	16	17	18		
Talpa						0	0	7		
totale kijktijd	849	886	989	1007	1086	1134	1165	1183	119	139
verhoudingcijfers (%)										
sport in totale kijktijd	6,0	9,5	10,6	8,9	9,7	9,2	11,2	9,0		
uitgezonden sport echt bekeken	5,5	6,4	3,9	3,6	4,1	3,7	4,5	4,0		
alle programma's echt bekeken	5,5	5,4	2,2	2,1	2,0	2,1	2,1	2,0		

a Cijfers voor tussenliggende jaren 1993-1999 zijn te vinden op www.rapportage-sport.nl.

Bron: Publieke Omroep (KLO)/Stichting KijkOnderzoek

Takken van sport

Wie 'sport op televisie' zegt, zegt 'voetbal'. Dat blijkt al uit de uitsplitsing van bovenstaande tabellen naar kijk- en zendtijden, en dat blijkt nog sterker als we specifiek naar takken van sport kijken. Anno 2005 soupeert het voetbal de helft van de kijktijd naar sport op en een derde van de zendtijd. Dat het kijktijdaandeel voor voetbal hoger ligt dan het zendtijdaandeel, geeft aan dat voetbal naar verhouding goed wordt bekeken (tabel 5.13). Voor schaatsen geldt hetzelfde. Takken van sport waarvan naar verhouding meer wordt uitgezonden dan wordt bekeken, zijn autosport en tennis. De zendtijd besteed aan autosport is daarbij door de jaren heen gegroeid, de zendtijd besteed aan tennis is wat gedaald. In beide gevallen is het kijktijdaandeel weinig veranderd. Dit suggereert dat beide sporten een harde kern van kijkers hebben, en dat veranderingen in het aanbod tot weinig veranderingen in het kijkgedrag hebben geleid. Hetzelfde geldt feitelijk voor de gehandicaptensport. In 2004 is daar, bij de Olympische Spelen van Athene, naar verhouding veel aandacht aan besteed (0,6% of 13 uur zendtijd, overigens tegen 753 uur voetbal). De kijkcijfers bleven daar echter duidelijk bij achter (0,2%).

Tabel 5.13

Zend- en kijktijdaandeel, naar takken van sport,^a 2000-2005 (in uren en procenten)

	zendtijd (in uren)						zendtijd (% totale zendtijd)		kijktijd (% totale kijktijd)	
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2000	2005	2000	2005
American football	49	8	28	15	19	5	3	0	0	0
atletiek	38	42	21	29	49	55	2	3	2	3
autosport	130	196	190	261	275	288	7	13	5	6
badminton	2	1	2	2	6	2	0	0	0	0
basketbal	13	14	11	1	15	5	1	0	0	0
beachvolleybal/voetbalvoetvolley	17	13	23	24	2	14	1	1	0	0
keusporten	3	3	0	54	2	3	0	0	0	0
dansen	5	2	3	1	1	2	0	0	0	0
darts	27	26	120	205	147	138	1	6	1	6
gehandicaptensport	3	1	0	0	13	1	0	0	0	0
golf	68	55	8	24	31	58	4	3	0	0
handbal	5	5	3	1	4	1	0	0	0	0
hockey	40	11	16	11	23	17	2	1	2	1
honkbal/softbal	15	16	8	15	12	20	1	1	0	1
korfbal	0	1	0	2	0	1	0	0	0	0
motorsport	15	23	16	21	65	95	1	4	1	2
paardensport	27	31	16	40	29	20	1	1	1	0
roeien	8	2	1	1	10	1	0	0	0	0
rugby/ Australian football			1	2	2	0		0		0
schaatsen	117	132	188	108	121	132	6	6	9	11
tafeltennis	1	5	2	1	3	0	0	0	0	0
tennis	364	324	291	435	346	260	20	12	6	5
turnen	7	3	4	5	21	16	0	1	0	0
vechtsporten	7	20	0	0	2	0	0	0	0	0
voetbal	461	562	1019	744	753	707	25	32	54	53
volleybal	23	16	17	11	14	3	1	0	1	0
watersport	26	38	43	2	19	64	1	3	0	0
wielrennen	214	163	155	194	198	230	12	11	11	12
wintersporten	2	4	67	10	19	7	0	0	0	0
zaalvoetbal			14	10	1	0		0		0
zwemmen	35	21	1	13	24	21	2	1	2	0
overige sporten	118	1	7	18	29	16	6	1	3	0
totaal^b	1840	1736	2275	2258	2255	2183	100	100	100	100

a Voor nadere bijzonderingen zie de tabel op www.rapportage-sport.nl.

b In het totaal aantal uren zijn alleen die uitzendingen meegenomen die specifiek aan een sport toegeschreven kunnen worden. Hierdoor ontbreekt in de totalen van kijk- en zendtijd rond de 20% van de tijd.

Bron: NOS (KLO)

Darts is de laatste jaren ontegenzeggelijk populairder geworden op televisie. De uren zendtijd besteed aan darts zijn zowel in absolute als in relatieve zin toegenomen, en ook het kijktijdaandeel is toegenomen. De toegenomen populariteit van hockey vertaalt zich nog niet in duidelijke stijgingen van de zend- en de kijktijd.

Verschillen tussen groepen

Tussen 1999 en 2003 daalde het aandeel van de bevolking dat nooit of minder dan eens per maand naar sportprogramma's kijkt (tabel 5.14). De grootste verschuiving deed zich daarbij voor onder de jeugd. Vermoedelijk ligt hier een methodisch artefact aan ten grondslag en betreft het geen reële afname. Onder de volwassen bevolking was er sprake van een beduidend kleinere stijging van het aandeel sportkijkers en -luisteraars. Desalniettemin vormt ook die kleine stijging een trendbreuk ten opzichte van de daling zoals die was gerapporteerd voor de periode 1987-1999.

Tabel 5.14

Volgen van sport via radio of televisie bevolking van 6-79 jaar / 16-79 jaar, naar frequentie, 1983-2003 (in procenten)

	%						index 2003 (1983 = 100)
	1983	1987	1991	1995	1999	2003	
6-79 jaar							
nooit	30	27	31	32	35	34	112
< 1 x per maand	9	10	9	7	8	7	80
1-3 x per maand	12	12	13	12	13	11	93
≥ 1 x per week	49	51	48	50	44	48	98
totaal	100	100	100	100	100	100	
16-79 jaar							
nooit	28	26	29	30	33	32	114
< 1 x per maand	9	10	9	7	8	8	93
1-3 x per maand	12	12	12	11	13	13	111
≥ 1 x per week	51	52	50	52	46	47	91
totaal	100	100	100	100	100	100	

Bron: SCP (AVO'83-'03)

Wat betreft de verhoudingen tussen de groepen, deden zich in 2003 ten opzichte van 1999 geen grote verschuivingen voor (tabel 5.15). Het belangrijkste onderscheid wat betreft het kijken en luisteren naar sport op televisie en radio is tussen de seksen: evenals in 1983 kijken/luisteren er tweemaal zoveel mannen als vrouwen naar sport op tv/radio. Verder kijken/luisteren lager opgeleiden, sporters en autochtonen wat meer dan hoger opgeleiden, niet-sporters en allochtonen, maar in vergelijking met het onderscheid tussen beide seksen zijn die verschillen niet heel groot.

Tabel 5.15

Wekelijks volgen van sport via radio of televisie bevolking van 6-79 jaar, naar enkele achtergrondkenmerken, 1983-2003 (in procenten)

	%						index 2003 (1983 = 100)
	1983	1987	1991	1995	1999	2003	
algemeen	49	51	48	50	44	48	98
algemeen 16+ jaar	51	52	50	52	46	47	91
deelname aan sport							
niet-sporter	48	48	47	47	42	46	97
sporter	50	52	49	51	44	49	99
man							
man	63	66	63	66	57	63	100
vrouw							
vrouw	35	36	33	34	30	34	97
6-11 jaar							
6-11 jaar	30	32	25	34	24		
12-19 jaar							
12-19 jaar	49	53	44	47	40		
20-34 jaar							
20-34 jaar	47	49	47	49	39	41	89
35-49 jaar							
35-49 jaar	52	52	50	52	45	44	84
50-64 jaar							
50-64 jaar	56	57	57	57	52	52	93
65-79 jaar							
65-79 jaar	53	54	52	53	57	54	102
lo, lbo, mavo ^a							
lo, lbo, mavo ^a	53	55	54	54	50	50	94
mbo, havo, vwo ^a							
mbo, havo, vwo ^a	50	51	48	51	44	45	89
hbo, wo ^a							
hbo, wo ^a	44	46	43	48	42	43	96
autochtoon							
autochtoon				50	44	48	
allochtoon							
allochtoon				45	41	45	

a Excl. scholieren/studenten

Bron: SCP (AVO'83-'03)

Sport: publiek of commercieel

Tijdens het voetbalseizoen 2004/05 kwamen de eerste uitzendrechten voor de eredivisie (de hoogste competitie) in handen van de nieuwe commerciële zender Talpa. Dit deed veel stof opwaaien. Meer behoudende mensen zagen een traditie verloren gaan, innovatief georiënteerden zagen nieuwe kansen en een afrekening van Koning Voetbal met een arrogante overheidsinstelling. Inhoudelijk betroffen de belangrijkste veranderingen reclames en analyses tussen de wedstrijden door; tevens liet Talpa de gewoonte van de NOS los om de uitzending te starten met de beelden van de wedstrijden van de club die op dat moment bovenaan staat in de competitie. Daarnaast worden in Talpa's *De Wedstrijden* alleen beelden uitgezonden van het Nederlandse

betaald voetbal in de hoogste competitie, waar bij de vroegere uitzender *Studio Sport* tot heel lang het voetbal vermengd werd met, of in ieder geval gevolgd werd door, andere sporten. *Studio Sport* reageerde op de nieuwe situatie door zijn uitzendtijdstip te verplaatsen (20.30 uur, in plaats van 19.00 en direct na het NOS-journaal van 20 uur) en verder door voortaan beelden van onder andere de Engelse voetbalcompetitie uit te zenden.

De kijkcijfers van de dienst Kijk- en luisteronderzoek van de publieke omroepen laten tot op heden zien dat *De Wedstrijden* van Talpa minder televisiepubliek trekken dan *Studio Sport* van de NOS. In een vraagstelling naar dit onderwerp in het aangehaalde RSO-onderzoek (van november 2005), gaf 9% van de ondervraagden aan vrijwel iedere week naar *De Wedstrijden* te kijken, tegen 27% naar de uitzending van *Studio Sport* om 19.00 uur het seizoen daarvoor. Ook wordt *De Wedstrijden* door minder mensen van begin tot eind uitgekeken dan de *Studio Sport*-uitzending van 19 uur (resp. 50% en 78%). Bij de latere uitzendingen van *Studio Sport* (in seizoen 2004/'05 direct na het NOS-journaal van 20.00 uur, in seizoen 2005/'06 exact om 20.30 uur) ligt het percentage wekelijkse kijkers aanmerkelijk lager, maar is het verval tussen 2004/'05 en 2005/'06 ook aanmerkelijk geringer.

Tabel 5.16

Frequentie van kijken naar sportuitzendingen in twee verschillende sportseizoenen, bevolking van 15 jaar en ouder, per november 2005 (in procenten)

	uitzending 19.00 uur		uitzending 20.15/20.30 uur	
	2004/'05 (NOS)	2005/'06 (Talpa)	2004/'05 (NOS)	2005/'06 (NOS)
vrijwel iedere week	27	9	11	9
regelmatig, niet iedere week	9	7	12	10
soms	13	12	19	20
bijna nooit	51	73	57	61
	100	100	100	100
van begin tot eind (% van minimaal regelmatige kijkers)	78	50		

Bron: SCP (RSO'05)

Analyse van de verschillen naar achtergrondkenmerken bevestigt dat sport op televisie onder mannen en ouderen populairder is dan onder vrouwen en jongeren (met geringe verschillen naar opleidingsniveau; tabel 5.17, vgl. tabel 5.15). De teruggang in kijkers bij de voetbaluitzendingen van 19.00 uur is het grootst bij vrouwen, bij ouderen, bij sporters (in vergelijking met niet-sporters) en bij degenen die niet in voetbal als kijksport zijn geïnteresseerd. Deels was dit een groep die juist naar verhouding meer keek (ouderen, sporters), deels een groep die toch al niet bijster in voetbal was geïnteresseerd. De verandering van de volgorde waarin de diverse

wedstrijden worden uitgezonden (niet langer beginnend met de koploper), heeft niet geleid tot een grotere waardering onder aanhangers van de kleinere voetbalclubs. De neergang in kijkers wat betreft de traditionele uitzending van zondagavond 19.00 uur is bij aanhangers van de traditionele topdrie (Ajax, psv, Feyenoord) even groot als onder de aanhangers van de kleinere clubs (zie de tabel op www.rapportage-sport.nl). Evenmin heeft het ertoe geleid dat meer mensen van begin tot het einde van de uitzending naar het programma blijven kijken (zie laatste regel tabel 5.16).

Tabel 5.17

Kijken naar sportuitzendingen in twee verschillende sportseizoenen, bevolking van 15 jaar en ouder, naar enkele achtergrondkenmerken, per november 2005 (percentage dat minimaal regelmatig kijkt)

	uitzending 19.00 uur		uitzending 20.15/20.30 uur	
	2004/'05 (NOS)	2005/'06 (Talpa)	2004/'05 (NOS)	2005/'06 (NOS)
man	50	24	32	26
vrouw	22	8	15	11
15-24 jaar	25	13	16	13
25-34 jaar	25	12	14	9
35-44 jaar	34	16	19	15
45-54 jaar	39	17	27	18
55-64 jaar	40	17	28	22
≥ 65 jaar	50	18	35	35
niet-sporter	29	14	20	14
sporter	40	16	25	22
geen interesse in voetbal als kijksport	8	1	3	2
wel interesse	70	27	30	24

Bron: SCP (RSO'05)

5.5 Toeschouwers van sportwedstrijden

Bezoek sportwedstrijden algemeen

Sportwedstrijden zijn niet alleen populair op de buis, maar brengen ook vaak live vele duizenden mensen op de been. De grootste sportevenementen – qua bezoekersaantallen, het betaald voetbal uitgezonderd – zijn de Nijmeegse Vierdaagse en de marathon van Rotterdam. In 2005 trokken ook de vliegtuigjes van de Rotterdamse Air Race op 12 juni veel publiek. De parade van internationale race-auto's en coureurs op 7 augustus 2005, eveneens in Rotterdam, deed daar niet veel voor onder (tabel 5.18). Onder de grotere sportevenementen bevinden zich trouwens veel auto/motorsport-, hardloop- en wielrenewevenementen, met de Sneekweek – in 2005 70 jaar

oud – en het World Tennis Tournament – ook wel bekend als het ABN AMRO-toernooi – als uitzonderingen.

Tabel 5.18

Bezoekersaantallen van top-20 sportevenementen,^a 2000-2005 (x 1000)

		2000	2001	2002	2003	2004	2005	index 2005 (2000 = 100)	
1.	Internationale Vierdaagse Afstandsmarsen Nijmegen	wandelen	800	800	830	930	950		
2.	Marathon Rotterdam	hardlopen	625	800	925	975	825	132	
3.	Air Race	vliegen					700		
4.	Amstel Gold Race	wielrennen	425	400	325	275	325	76	
5.	Monaco aan de Maas	autosport					300		
6.	Eneco Tour, Nederland, België	wielrennen	100	200	240	265	300	300	
7.	Amsterdam Marathon	hardlopen	125	125	125	184	195	225	
8.	Dam tot Dam Loop	hardlopen	150	150	125	120	150	200	
9.	Youth Friendship Games Holland	diversen				150	150		
10.	Marathon Eindhoven	hardlopen	90	120	120	120	130	140	
11.	Dutch TT Assen	motorsport	129	143	140	130	125	135	
12.	Ultimate Hellendoorn Rally	autosport	130	100	120	120	120	125	
13.	Sneekweek	zeilen	100	100	100	109	105	110	
14.	World Tennis Tournament	tennis	96	95	90	86	105	108	
15.	City-Pier-City Loop	hardlopen	80	73	75	75	55	100	
16.	Olympia's Tour	wielrennen	150		150	100	100	100	
17.	Leiden Marathon	hardlopen	90	95	85	35	80	90	
18.	4 Mijl van Groningen	hardlopen	70	60	70	100	90	90	
19.	Rally Roosendaal	autosport	50	80	80	100	125	90	
20.	Enschede Marathon	hardlopen		125	75	100	125	80	
	totaal evenementen met cijfers over alle jaren		2259	2541	2620	2694	2840	2863	127
	totaal aantal bezoekers in tabel		2409	3466	3645	3724	4145	5143	213

a Excl. het reguliere aanbod (reguliere seizoenscompetities en toernooien, geschat op 2,3 miljoen veelal kleinere evenementen waarvan 1 miljoen voetbalwedstrijden onder KNVB-auspiciën).

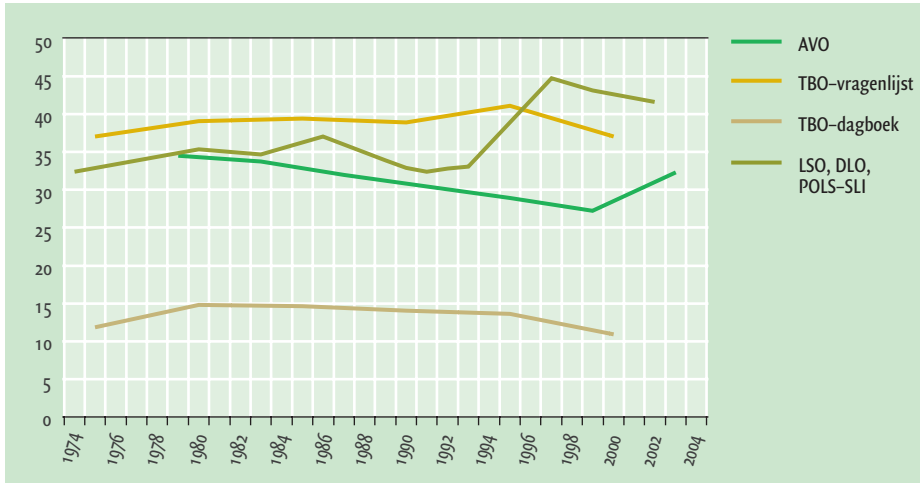
Bron: Respons Evenementenmonitor

Voor meer algemene cijfers over het bezoek van burgers aan sportwedstrijden staan diverse gegevens ter beschikking. De langstlopende cijferreeksen zijn die van de serie POLS-onderzoeken van het CBS en de SCP-reeksen TBO en AVO. Van eerst- en laatstgenoemde reeksen zijn nieuwe cijfers beschikbaar. Beide reeksen zijn echter niet met elkaar in lijn (figuur 5.2). Cijfers van na 1997 uit de serie POLS-onderzoeken wijzen op een lichte daling in het aandeel van de bevolking (van 18-79 jaar) dat sportwedstrijden bezoekt; cijfers van 1999 en 2003 uit het AVO wijzen op een trendbreuk,

namelijk een stijging, en wel terug naar het niveau van eind jaren tachtig (maar lager dan eind jaren zeventig).

Figuur 5.2

Bezoek aan sportwedstrijden, 1974-2003 (in procenten)

Omdat de AVO-cijfers de meest uitgebreide cijferreeks vormen, zullen we in het navolgende vooral ingaan op de uitkomsten uit dit onderzoek. Als eerste blijkt dan dat, voor zover er sprake is van een stijging van het aandeel van de bevolking dat wel eens een sportwedstrijd bezoekt, deze stijging zich het sterkst voordeed bij de groep die minder dan eens per maand een sportwedstrijd bezoekt (tabel 5.19). Bij de frequentere bezoekers was er sprake van een geringere stijging, en op de lange termijn nog steeds van een daling.

Tabel 5.19

Bezoek aan sportwedstrijden, bevolking 6-79 jaar, naar frequentie, 1979-2003 (in procenten)

	1979	1983	1987	%				index 2003
				1991	1995	1999	2003	(1979 = 100)
nooit	62	63	65	68	69	71	65	106
< 1 x per maand	19	18	18	17	16	15	19	102
1-3 x per maand	11	11	10	10	9	9	9	82
≥ 1 x per week	9	8	7	6	6	6	7	77
totaal	100	100	100	100	100	100	100	

Bron: SCP (AVO '79-'03)

In vergelijking met het kijken/luisteren naar sport via radio en/of televisie, speelt sekse bij het bezoek aan wedstrijden een kleinere rol en de eigen sportdeelname een grotere (sporters bezoeken vaker een sportwedstrijd als toeschouwer dan niet-sporters; tabel 5.20). Het sekseverschil in het bezoek aan sportwedstrijden lijkt trouwens in recente jaren wat kleiner geworden, het onderscheid naar wel/niet sporten wat groter. Bezoek aan sportwedstrijden is en blijft daarbij duidelijk gerelateerd aan inkomen (positief) en aan leeftijd (negatief), zij het dat ouderen de laatste jaren duidelijk bezig zijn met een inhaalslag. Bestaande verschillen tussen autochtonen en

Tabel 5.20

Bezoeken van sportwedstrijden, naar enkele achtergrondkenmerken, bevolking 6-79 jaar, 1979-2003 (in procenten en indexcijfers)

	%							2003 index (1979 = 100)
	1979	1983	1987	1991	1995	1999	2003	
algemeen	38	37	35	32	31	30	35	90
niet-sporter	23	21	19	19	18	17	18	77
sporter	52	48	46	41	39	38	43	82
man	47	45	42	40	38	38	41	87
vrouw	29	29	28	26	24	24	28	95
6-11 jaar	39	36	38	33	34	35	40	102
12-19 jaar	61	58	54	51	46	46	49	81
20-34 jaar	42	41	38	37	35	33	38	89
35-49 jaar	41	40	37	37	34	32	39	95
50-64 jaar	23	24	23	24	22	20	26	113
65-79 jaar	11	12	13	9	13	11	15	137
laag inkomen	30	25	25	22	22	24	25	83
middeninkomen	38	36	34	31	29	31	33	88
hoog inkomen	42	40	37	35	35	40	38	91
lo, lbo, mavo ^a	33	32	31	29	26	24	28	86
mbo, havo, vwo ^a	42	41	37	36	34	32	38	90
hbo, wo ^a	35	33	32	29	30	30	34	99
autochtoon					32	30	36	
allochtoon					24	22	24	

a Huidige of hoogste voltooide opleidingsniveau personen van 18 jaar en ouder.

Bron: SCP (AVO'79-'03)

allochtonen in het bezoek aan sportwedstrijden zijn tussen 1999 en 2003 eerder iets groter geworden dan iets verkleind.

Het is opvallend dat mannen wel tweemaal zo vaak dan vrouwen naar sportwedstrijden op televisie kijken (en/of naar de radio luisteren), maar niet tweemaal zo vaak sportwedstrijden bezoeken. Om een verklaring hiervoor te vinden, leggen we de bezochte sportwedstrijden uiteen in twee aspecten:

- de relatie met de spelende partij (direct betrokkenen, geen direct betrokkenen, beide);
- wijze van toegang (betaald, niet betaald, beide).

Met dit onderscheid zien we dat van degenen die sportwedstrijden bezoeken in 2003, tweemaal zoveel mannen als vrouwen wedstrijden bezoeken waarbij ze geen directe relatie hebben met (groepen) spelers (tabel 5.21).

Tabel 5.21

Aspecten van bezoek wedstrijd, wedstrijd bezoekende bevolking van 6-79 jaar, 2003 (in procenten)

	relatie met spelende partijen				wijze van toegang			
	vrijwel uitsluitend direct betrokkenen	combinatie	nauwelijks direct betrokkenen	totaal	vrijwel uitsluitend betaald	combinatie	niet of vrijwel nooit betaald	totaal
totaal	41	29	29	100	20	25	55	100
man	29	33	37	100	25	28	46	100
vrouw	59	23	18	100	13	19	68	100
alleenstaande	30	26	44	100	31	26	43	100
kind in gezin	36	38	26	100	17	26	57	100
volwassenen zonder kinderen ≤ 18 jaar	35	26	39	100	27	24	49	100
volwassene met kind ≤ 6 jaar	45	25	31	100	19	27	54	100
volwassene met kind 7-12 jaar	68	23	10	100	10	21	69	100
volwassene met kind 13-18 jaar	59	25	16	100	14	21	66	100

Bron: SCP (AVO'03)

Ook bezoeken tweemaal zoveel mannen als vrouwen sportwedstrijden waarvoor men toegang dient te betalen, zoals in het betaald voetbal. Vrouwen zijn naar verhouding beter vertegenwoordigd bij wedstrijden waar direct betrokkenen in meespelen, of waarvoor geen toegang hoeft te worden betaald. Hetzelfde geldt voor volwassenen in gezinnen met (jonge) kinderen. Een groot deel van het wedstrijd-

bezoek in dergelijke gezinnen betreft bezoek aan wedstrijden van de eigen kinderen, c.q. wedstrijden van de vereniging waar de kinderen lid van zijn.

Betaald voetbal

In de tweede helft van de jaren negentig zijn de bezoekersaantallen in het betaald voetbal met zo'n 10% gestegen (tabel 5.22). Sinds het seizoen 2000/01 blijft het totale bezoekersaantal in het betaald voetbal rond de 5 miljoen liggen. In de eredivisie is het bezoekersaantal, na een dieptepunt in het seizoen 1999/00, sinds het seizoen 2000/01 nagenoeg gelijkgebleven. In de eerste divisie daarentegen kwamen er in het seizoen 1999/00 nog 780.000 bezoekers, daarna zakte dit in tot rond de 650.000 bezoekers, met een piek in het seizoen 2003/04.

Tabel 5.22

Bezoeken aan wedstrijden betaald voetbal en inzet politie, 1995/96 - 2004/05 (in aantallen en uren)

	1995/96	1996/97	1997/98	1998/99	1999/00	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05
bezoekersaantallen	aantallen (x 1000)									
eredivisie	3554	3988	4498	4325	3784	4427	4448	4340	4362	4369
eerste divisie	897	805	677	774	780	599	671	647	764	652
totaal	4451	4793	5175	5099	4564	5026	5119	4987	5126	5021
politieinzet	uren (x 1000)									
eredivisie		137	128	129	156	154	161	165	207	
eerste divisie		32	29	39	44	39	35	63	36	
totaal competitie		168	157	167	200	192	196	228	243	
inzet overige wedstrijden		78	69	64	79	75	103	109	88	
totale inzet betaald voetbal		247	226	231	279	268	299	337	331	
overig	aantallen									
incidenten							117	96	98	
aanhoudingen			1294	1554	1568	1200	1887	1647	1837	
stadionverboden (lopend)			789	1095	1266	1034	1222	1131	805	

Bron: KNVB/CIV

De politie-inzet voor het totale betaald voetbal blijft een stijgende trend vertonen, terwijl de politie-inzet meer planmatig wordt gecoördineerd (CIV 2004). Debet aan deze stijging is de extra inzet van politie tijdens competitiewedstrijden in met name de eredivisie. De politie-inzet in de eerste divisie is redelijk constant, met uitzondering van het seizoen 2002/03, toen ADO Den Haag een seizoen in de eerste divisie speelde. Dit vroeg bij met name de uitwedstrijden van ADO Den Haag extra politie-inzet van eerstedivisieclubs. In het seizoen 2003/04 is de eerste divisie uitgebreid

met 36 wedstrijden, door de komst van AGOVV in het betaald voetbal. Dit heeft niet in extra politie-inzet geresulteerd.

Alhoewel het aantal incidenten ongeveer gelijk is gebleven, blijken de incidenten veelal zwaarder. Daarnaast vond buiten het stadion eenzelfde aantal incidenten plaats als daarbinnen, zoals incidenten met treinen of in de binnensteden.

Een van de methoden om geweld te weren is het instellen van stadionverboden. In het seizoen 2003/'04 was de tijd vanaf de datum van het gepleegde feit tot het uitreiken van het stadionverbod gemiddeld 96 dagen.

Cijfers uit het AVO wijzen voor de periode 1983-2003 op een stijging van het aandeel van de bevolking van 6 jaar en ouder dat wedstrijden in het betaald voetbal bezoekt (tabel 5.23). Bezocht in 1983 nog 10% en in 1987 nog 9% van de bevolking (ten minste) één wedstrijd in het betaald voetbal, in 2003 is dat percentage gestegen naar 12%. De duidelijkste stijgingen van het bezoek aan wedstrijden in het betaald voetbal deden zich trouwens op de lange termijn voor bij de vrouwen, bij kinderen van 6 tot 11 jaar en bij diegenen die wel actief sporten maar niet voetballen. Al deze gegevens wijzen op een verbreding van het publiek in het betaald voetbal.

Anno 2003 komt bezoek aan het betaald voetbal onder personen met een hoog inkomen tweemaal zoveel voor als onder personen met een laag inkomen. Die differentiatie van het bezoek aan betaaldvoetbalwedstrijden is er niet altijd geweest. In 1983 waren er nog nauwelijks verschillen naar inkomen. In 1995 waren die verschillen er duidelijk al wel, maar nog niet in de mate waarin zij er in 2003 zijn. Het bezoek aan wedstrijden in het betaald voetbal heeft zich daarmee ontwikkeld van een volksaangelegenheid tot een instrument om sociale verschillen mee tot uitdrukking te brengen.

Tabel 5.23

Bezoeken aan wedstrijden betaald voetbal bevolking 6-79 jaar, naar enkele achtergrondkenmerken, 1983-2003 (in procenten)

	%						index 2003 (1983 = 100)
	1983	1987	1991	1995	1999	2003	
algemeen	10	9	9	10	10	12	126
niet-sporter	5	4	5	5	5	5	101
sporter, geen voetbal	7	7	7	8	9	10	149
voetbalt	39	36	38	38	39	45	115
man	17	15	15	16	16	19	114
vrouw	3	3	4	4	4	5	205

Tabel 5.23 (vervolg)

Bezoeken aan wedstrijden betaald voetbal bevolking 6-79 jaar, naar enkele achtergrondkenmerken, 1983-2003 (in procenten)

	%						index 2003 (1983 = 100)
	1983	1987	1991	1995	1999	2003	
6-11 jaar	6	5	6	7	9	12	205
12-19 jaar	16	14	15	16	18	20	129
20-34 jaar	13	12	13	15	15	18	140
35-49 jaar	10	9	9	9	10	12	120
50-64 jaar	6	5	6	6	6	8	134
65-79 jaar	3	3	2	2	2	3	104
laag inkomen	9	7	7	7	6	7	77
middeninkomen	10	9	9	9	10	11	110
hoog inkomen	11	10	11	12	13	15	139
lo, lbo, mavo ^a	9	8	9	8	8	9	111
mbo havo, vwo ^a	11	11	11	12	12	14	124
hbo wo ^a	10	8	9	12	11	13	123
autochtoon				10	11	13	
allochtoon				6	7	7	

a Excl. scholieren/studenten

Bron: SCP (AVO'83-'03)

5.6 Vrijwilligerswerk in de sport

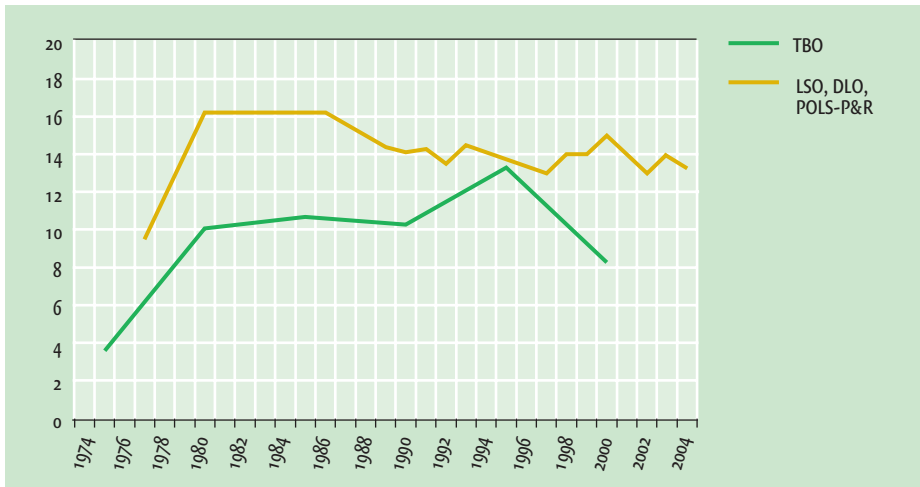
Over vrijwilligerswerk in de sport bestaan twee langlopende tijdreeksen: de reeks Tijdsbestedingsonderzoeken (TBO) van het SCP en de reeks Leefsituatieonderzoeken (LSO, DLO, POLS) van het CBS. Van deze twee reeksen is de laatste de enige met recente cijfers. Die cijfers wijzen op een percentage vrijwilligers in de sport dat sinds eind jaren tachtig schommelt rond de 13 à 14 (figuur 5.3). In de periode 1997-2000 leek er sprake te zijn van een lichte groei, in de jaren 2000-2002 van een lichte daling, en in 2003 weer van een lichte stijging. Hierbij zij opgemerkt dat het aandeel sporters in die periode behoorlijk toenam (zie hoofdstuk 4), zodat per saldo de ontwikkeling in het aandeel vrijwilligers in de sport wat achterbleef bij de ontwikkelingen in de sportdeelname.

In het AVO'03 van het SCP zijn voor het eerst ook vragen gesteld over vrijwilligerswerk in de sport en daarbuiten. Hieruit komt duidelijk naar voren dat sport de maatschappelijke sector is met het grootste maatschappelijk middenveld, zowel gemeten naar

het aandeel van de 16-plussers (de vraag is niet gesteld aan jeugdigen) dat lid is van een sportvereniging als gemeten naar het aandeel 16-plussers dat vrijwilligerswerk doet in zijn of haar vereniging⁴ (tabel 5.24).

Figuur 5-3

Vrijwilligerswerk in de sport, bevolking van 18-79 jaar, 1975-2004 (in procenten)

Tabel 5.24

Lidmaatschap van twaalf organisaties en deelname aan vrijwilligerswerk, bevolking van 16 jaar en ouder, 2003 (in procenten)

	lid	vrijwilligerswerk
sportvereniging	28	11
organisatie natuur of milieu	23	1
vakbond/werkgeversorganisatie	16	1
lid andere vereniging	15	8
organisatie met maatschappelijk doel	8	2
onderwijs of schoolvereniging	7	5
zang-/muziekvereniging	7	3
hobbyvereniging	5	2
politieke partij	4	1
vrouwenvereniging of -bond	4	1
jeugdvereniging\clubhuis	2	2
vereniging beeldende vorming	1	1

Bron: SCP (AVO'03)

Van de bevolking van 16 jaar en ouder is 27% betrokken bij vrijwilligerswerk (binnen of buiten de sport; tabel 5.25). Dit percentage ligt hoger onder sporters dan onder niet-sporters, en onder verenigingssporters hoger dan onder ongebonden sporters (vgl. RS'03, hoofdstuk 10). Een uitsplitsing naar de aard van het vrijwilligerswerk leert daarbij dat de grotere betrokkenheid van zowel verenigingssporters als ongebonden sporters bij hun sport(vereniging) niet ten koste gaat van het vrijwilligerswerk dat zij voor andere organisaties doen (zie tabel 5.25, kolom 'niet in de sport' alsmede kolom 'in sport en elders').

Tabel 5.25

Deelname aan vrijwilligerswerk binnen de sport en daarbuiten, bevolking van 16 jaar en ouder, naar type sportdeelname, 2003 (in procenten)

	geen vrijwilligerswerk	wel vrijwilligerswerk	aard van het vrijwilligerswerk		
			niet in de sport	in sport en elders	alleen in de sport
totaal	73	27	16	4	7
sport niet	85	15	13	1	2
sport, geen lid vereniging	73	27	22	3	3
sport, lid vereniging	60	40	13	8	19

Bron: SCP (AVO'03)

Bij mannen ligt het aandeel vrijwilligers in de sport ruim tweemaal zo hoog als bij vrouwen (tabel 5.26). Deze verhouding is aanmerkelijk schever dan die bij sportdeelname en bij lidmaatschap van sportverenigingen (zie hoofdstuk 4). Naar verhouding zijn mannen bij het vrijwilligerswerk in de sport dus oververtegenwoordigd. Hetzelfde geldt overigens ook voor autochtonen (waarbij aangetekend wordt dat in de Verenigingsmonitor van NOC*NSF geleidelijk aan een lichte trend waarneembaar lijkt dat allochtonen meer betrokken worden in het bestuur van sportverenigingen; zie tabel 5.27 en hoofdstuk 12). Jongeren (16-19 jaar) zijn relatief vaak bij vrijwilligerswerk in de sport betrokken, en naar verhouding vaker dan bij andere vormen van vrijwilligerswerk. In het verlengde hiervan geldt hetzelfde voor volwassenen met (sportende) kinderen.

We zien een duidelijke relatie tussen stedelijkheidsgraad en vrijwilligerswerk in de sport. Burgers in minder verstedelijkte gebieden zijn naar verhouding meer betrokken bij vrijwilligerswerk in de sport dan burgers in verstedelijkte gebieden. De verschillen naar stedelijkheidsgraad doen zich ook voor bij het vrijwilligerswerk in het algemeen, zij het minder sterk dan bij het vrijwilligerswerk ten behoeve van de sport. Omdat de verschillen in sportdeelname en lidmaatschap van sportverenigingen naar stedelijkheidsgraad beduidend geringer zijn dan de verschillen naar vrijwilligerswerk in de sport, betekent dit dat sportverenigingen in minder verstedelijkte

gebieden klaarblijkelijk meer appelleren aan de gemeenschapszin (c.q. zwaarder leunen op vrijwilligers) dan de verenigingen in meer verstedelijkte gebieden.

Tabel 5.26

Verrichten van vrijwilligerswerk in het algemeen en in de sport, bevolking van 16 jaar en ouder, naar enkele achtergrondkenmerken, 2003 (in procenten)

	vrijwilligerswerk algemeen	vrijwilligerswerk in de sport	index sport/algemeen
algemeen	27	11	41
man	30	15	49
vrouw	25	8	30
16-19 jaar	27	18	66
20-34 jaar	24	11	47
35-49 jaar	33	14	42
50-64 jaar	29	9	32
≥ 65 jaar	20	5	25
lo, lbo, mavo ^a	22	9	40
mbo, havo, vwo ^a	31	13	44
hbo, wo ^a	37	14	37
alleenstaande	24	8	33
thuiswonend kind	25	15	59
volwassene zonder kinderen < 18 jaar	26	9	37
volwassene, jongste kind ≤ 6 jaar	28	11	38
volwassene, jongste kind 7-12 jaar	41	18	43
volwassene, jongste kind 13-18 jaar	31	14	45
zeer stedelijk	22	7	34
sterk stedelijk	26	11	42
matig stedelijk	27	11	41
weinig stedelijk	32	13	40
niet stedelijk	31	13	43
autochtoon	29	12	41
allochtoon	16	5	29

a Excl. scholieren en studenten.

Bron: SCP (AVO'03)

Cijfers over de samenstelling van besturen van sportverenigingen laten over de periode 2001-2005 weinig verschuivingen zien (tabel 5.27). Anno 2005 bestaan besturen van sportverenigingen voor 74% uit mannen en voor 98% uit autochtonen. Het aandeel allochtonen in de besturen van sportverenigingen is tussen 2001 en 2003 weliswaar licht gestegen, maar in 2005 deels weer gedaald.

Tabel 5.27

Samenstelling van bestuur van sportverenigingen, naar sekse, leeftijd en etniciteit, 2001-2005 (in procenten)

	2001	2002	2003	2005
mannen	74	75	72	74
vrouwen	26	25	28	26
< 20 jaar	0	0	0	0
20-34 jaar	14	15	15	11
35-49 jaar	43	41	38	38
50-64 jaar	34	36	38	41
≥ 65 jaar	8	8	9	9
autochtoon	99	99	98	98
allochtoon	1,2	1,5	1,9	1,7

Bron: NOC*NSFMI (VMT'01-'05)

5.7 Samenvatting

In dit hoofdstuk zijn trends en ontwikkelingen op het gebied van de betrokkenheid bij sport in kaart gebracht met behulp van gegevens op velerlei vlak. Zo is gekeken naar de meningen over sport, het bezitten van sportartikelen, lezen over en kijken naar sport via de bladen en de televisie, het zelf bezoeken van sportwedstrijden en het deelnemen aan vrijwilligerswerk in de sport.

De betrokkenheid van Nederlanders bij de topsport is groot. Sportprestaties zijn de belangrijkste bron van trots op Nederland, al zijn we minder trots dan Australiërs en Amerikanen. Men is zich goed bewust van de meerwaarde van sport voor de gezondheid. 73% van de Nederlanders vindt dat voor een goede gezondheid actieve sportbeoefening nodig is. Een vergelijking met eerder onderzoek van begin jaren tachtig laat zien dat dit percentage duidelijk gestegen is. Ook in metingen van andere houdingen ten aanzien van sport en bewegen betuigt de Nederlander zich 'sportiever' dan ruim twintig jaar terug.

Het bezitten van allerlei sportartikelen is een andere uiting van de mate van betrokkenheid bij sport en bewegen. Gemiddeld heeft de Nederlander negen sportartikelen in huis. Meestal is een van deze artikelen een fiets: negen op de tien van de

Nederlanders bezit er een of meer. Tussen de seksen en leeftijdsgroepen doen zich opvallende verschillen voor in het bezit aan sportgoederen. Ouderen bezitten vaker wandelschoenen, jongeren vaker sneakers; mannen bezitten meer voetbalschoenen en racefietsen, vrouwen meer speciale fitnesskleding en skeelers. Ook blijkt dat Nederland toe is aan een strenge winter: de schaatsen liggen bij velen al twee jaar of langer in het vet.

Men is meer over sport gaan lezen: de totale oplage van sporttijdschriften is tussen 1999 en 2004 met 300.000 exemplaren gestegen naar 2,4 miljoen. Desondanks is het aandeel van de sporttijdschriften in de totale bladenmarkt licht gedaald, men is vooral meer special-interestbladen gaan lezen. Meer nog is men naar sport op televisie gaan kijken. De kijktijd naar sport op televisie is tussen 1991 en 2005 verdubbeld van 51 naar 106 uur per jaar. Het aanbod waaruit men kon kiezen steeg nog sterker en is verdrievoudigd van 927 uur per week naar 2634 uur per jaar. Deze groei is met name bij de commerciële omroepen terug te vinden. De sportuitzendingen van de publieke omroepen worden echter naar verhouding beter bekeken. De afgelopen jaren worden sportprogramma's weer wat beter bekeken dan in de jaren negentig.

De cijfers over het bezoek aan sportwedstrijden geven voor de laatste jaren geen eenduidige trend te zien. Mannen gaan vaker naar betaalde sportevenementen, vrouwen daarentegen bezoeken vaker sportwedstrijden waar men zonder betalen naar binnen kan en waar direct betrokkenen meespelen. Hetzelfde geldt voor volwassenen in gezinnen met (jonge) kinderen. Het aantal bezoekers in het betaald voetbal is de laatste jaren stabiel (maar met een nog steeds stijgende politie-inzet), in surveys mag het betaald voetbal geleidelijk op iets meer (incidentele) bezoekers rekenen. Vooral vrouwen en kinderen behoren vaker tot de bezoekers van wedstrijden in het betaald voetbal. Daarnaast blijkt bezoek aan wedstrijden in het betaald voetbal steeds meer gerelateerd aan inkomen.

Zonder betrokken vrijwilligers draait de sport niet. Het percentage sportvrijwilligers is de laatste jaren stabiel (bij een groeiend aantal sporters). De sport blijft de maatschappelijke sector met het grootste aandeel leden van clubs en organisaties én vrijwilligers. Mensen die sporten, zijn vaker actief als vrijwilliger dan niet-sporters. Verder vertoont vrijwilligerswerk in de sport duidelijke relaties met sekse, stedelijkheidsgraad en etniciteit (al stijgt het aandeel allochtone sportbestuurders heel langzaam).

Noten

- 1 Dat die cijfers betrekking hebben op 1995 terwijl de Olympische Spelen (OS) in Sydney in 2000 waren, geeft aan dat betrokkenheid bij sport eerder als een stimulerende factor voor de OS moet worden gezien dan als een gevolg van het organiseren van de OS.
- 2 Een andere verklaring voor de meer positief gestemde uitkomsten uit het NSO'05 is dat in laatstgenoemde onderzoek alleen is gevraagd of men mensen had leren kennen via de sport. In de vraagstelling die gebruikt was voor de RS'03 werd expliciet verwezen naar het leren kennen van de drie belangrijkste personen uit iemands persoonlijke netwerk via de sport of op andere wijzen. Zo geformuleerd kwam de integratieve betekenis van sport wat minder duidelijk naar voren. Een en ander sluit aan bij de ook door anderen gemaakte constatering dat sport vooral van betekenis is voor het leggen van zogenaamde zwakke banden, en minder voor het sluiten van nieuwe, hechte vriendschappen ('sterke banden'; zie Elling 2002; Theeboom et al. 2005).
- 3 In het onderzoek van 1982 is een aantal stellingen alleen voorgelegd aan niet-sporters.
- 4 Zowel het aandeel leden als het aandeel vrijwilligerswerk wijkt af van elders in deze rapportage gerapporteerde percentages (zie hoofdstukken 4 en 12). Niet alleen verschillen in de gehanteerde leeftijdsgroepen zijn hier debet aan, maar ook verschillen in vraagstellingen.

Literatuur

- Breedveld, K. (2003). 'Sport en cohesie'. In: K. Breedveld (red.). *Rapportage sport 2003* (p. 247-284). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- CIV (2004). *Jaarverslag seizoen 2003/2004*. Utrecht: Centraal Informatiepunt Voetbalvandalisme.
- Crum, B.J. (1991). *Over de versporting van de samenleving. Reflecties over bewegingsculturele ontwikkelingen met het oog op sportbeleid*. Rijswijk: ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur.
- Elling (2002). *Ze zijn er niet voor gebouwd. In- en uitsluiting in de sport naar sekse en etniciteit*. Nieuwegein: Arko Sports Media.
- Manders en Kropman (1982). *Sportbeoefening. Drempels en stimulansen. Basisrapport*. Nijmegen: Instituut voor Toegepaste Sociologie.
- NOC*NSF (2004). *Nederland Sportland. Sportagenda 2005-2008*. Arnhem: NOC*NSF.
- RS'03. *Rapportage sport 2003*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Stokvis, R. (2003). *Sport, publiek en de media*. Amsterdam: Aksant.
- Theeboom, M., K. Van den Bergh en P. De Knop (2005). 'Sociaal kapitaal en alternatieve sportaanbieders. Een empirische analyse van de relatie tussen sociaal kapitaal en sportdeelname van vrouwelijke Moslims aan het jeugdwelzijnswerk in Vlaanderen'. In: *Vrijtijdstudies* 23-4, p. 37-47.
- vvs (2005). *Tijd voor sport. Bewegen, meedoen, presteren*. Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

6 Sportinfrastructuur: organisaties en accommodaties

Rob Goossens (CBS) en Guido Roording (NOC*NSF)

6.1 Inleiding

In hoofdstuk 4 bleek dat er lichte stijgingen zijn in het deel van de bevolking dat aan sport doet. Die sporters moeten in hun sportvraag terecht kunnen bij organisaties, instanties en accommodaties. In de twee navolgende hoofdstukken staat de aanbodzijde van de sport centraal. In hoofdstuk 7 wordt gekeken naar de geldstromen in de sport, overigens met inbegrip van consumentenbestedingen; in dit hoofdstuk wordt de aandacht gericht op de aantallen organisaties en aanbieders op het terrein van de sport. De meeste gegevens hierover zijn afkomstig van tellingen die door NOC*NSF en door het CBS worden opgesteld. Voor deze *Rapportage sport* zijn de CBS-gegevens uit 2000 over organisaties en accommodaties geactualiseerd met gegevens over 2003, en zijn de cijfers van NOC*NSF over bonden en bij die bonden aangesloten verenigingen bijgewerkt met cijfers tot en met 2004.¹

De opzet van dit hoofdstuk is dezelfde als bij de *Rapportage sport 2003* (RS'03): eerst wordt in paragraaf 6.2 een overzicht gegeven van de sportinfrastructuur, dat wil zeggen het geheel aan organisaties en voorzieningen die een rol spelen in de vormgeving van het sportaanbod in Nederland. In paragraaf 6.3 wordt vervolgens gekeken naar de ontwikkelingen in de wereld van de sportbonden en sportkoepels. Paragraaf 6.4 gaat verder in op de (daarbij aangesloten) sportclubs. In paragraaf 6.5 wordt de kijker gericht op resterende organisaties die mogelijkheden bieden tot sport in georganiseerd verband (maneges, sportscholen, fitnesscentra, zeil- en surf-scholen). In paragraaf 6.6 staan de aanbieders van sportfaciliteiten (accommodaties) centraal. Een beeld van de bij de sportaanbieders actieve vrijwilligers wordt gegeven in paragraaf 6.7. Paragraaf 6.8, ten slotte, bevat de conclusies van dit hoofdstuk.

6.2 De Nederlandse sportinfrastructuur

De Nederlandse sportinfrastructuur kent een brede verscheidenheid aan aanbieders (tabel 6.1) en ondersteuningsorganisaties. Naast de bijna 29.000 sportverenigingen die Nederland in 2004 telde, konden sporters onder andere terecht bij 12.500 'meer-bewegen-voor-ouderen'-groepen (Mbvo), 2000 fitnesscentra en nog eens 2000 sportscholen en 1200 maneges. Er kon worden gesport bij 4000 openlucht- en 2200 overdekte accommodaties, gezwommen bij bijna 800 zwembaden en aan watersport gedaan bij ruim 800 jachthavens. Het aantal Mbvo-groepen is overigens sinds de RS'03 met 1500 gedaald. Het aantal 'fysiosportcentra', daarentegen, is de laatste jaren sterk gegroeid. Op de cijfermatige ontwikkelingen bij de andere sportaanbieders wordt later in dit hoofdstuk apart ingegaan.

Tabel 6.1

Aantallen sportorganisaties en -accommodaties in Nederland, 2003-2005

	aantal	jaar	opmerkingen
sportorganisaties			
sportverenigingen	28.756	2004	zie verder § 6.4
maneges	1.190	2003	zie verder § 6.5
sportscholen	1.970	2003	zie verder § 6.5
zeil- en surfscholen	115	2003	zie verder § 6.5
Mbvo-groepen (meer bewegen voor ouderen)	12.500	2004	aantal deelnemers 207.000
GALM-projecten	327	2003	aantal deelnemers vervolprogramma 27.765
buitensportaanbieders	65	2005	leden van de Nederlandse Vereniging voor Buitensport
fitnesscentra	2.000	2003	
fysiosportcentra	125	2005	gebundeld in de Vereniging FysioSport Nederland
accommodaties			
zwembaden	770	2003	zie verder § 6.6
overdekte accommodaties	2.160	2003	zie verder § 6.6
openluchtaccommodaties	4.000	2003	zie verder § 6.6
jachthavens	815	2003	zie verder § 6.6

Bron: CBS; NOC*NSFVeBON; LC www.hetgezondenet.nl; NISB www.galm.nl

Naast de sportaanbieders zijn er vele ondersteunende organisaties in de sport actief (tabel 6.2). De 72 bij NOC*NSF aangesloten sportbonden hebben 2771 medewerkers. Ondanks de bezuiniging op de instellingssubsidies in 2004 is dit aantal ten opzichte van 2002 (gegevens uit de RS'03) gegroeid met 800 medewerkers.

Het aantal lokale sportservicepunten is sinds 2002 sterk toegenomen van 17 naar 94. Deze sportservicepunten zijn mede als gevolg van de Breedtesportimpuls en het Masterplan sportinfrastructuur (SPIN) opgericht (NISB 2005). Er zijn verschillende verschijningsvormen van sportservicepunten, maar de meest voorkomende is het lokale sportservicepunt, dat in meerdere of mindere mate het verlengstuk is van de gemeentelijke beleidsafdeling. Aandachtspunt voor deze sportservicepunten is de financiering, aangezien het BSI-project een tijdelijk karakter heeft en in de meeste gemeenten afloopt.

De sportmedische instellingen zijn georganiseerd in de Federatie van Sportmedische Instellingen (FSMI). De gespecialiseerde sportartsen stellen diagnoses, behandelen blessures, geven adviezen en doen sportmedische onderzoeken zoals verplichte sportkeuringen. Klanten zijn niet uitsluitend topsporters, maar alle sporters en anderen die om gezondheidsredenen moeten bewegen.

Tabel 6.2

Ondersteunende organisaties in de sport, 2004-2005

	aantal	jaar	opmerkingen
sportbonden	72	2005	personen in dienst 2771 (2005), zie verder § 6.3
provinciale sportraden	12	2005	personen in dienst 341 (2006)
olympische netwerken	7	2005	begin 2006 worden nog 4 olympische netwerken opgericht
sportmedische adviescentra (sma's)	44	2005	totaal 61 locaties
lokale sportservicepunten	94	2004	waarvan 25 in Groningen; totaal 160 fte's, 270 werknemers
commerciële sportadviesbureaus	onbekend		

Bron: Ledengegevens WOS (mondelinge opgave); NISB (2005); NOC*NSF (2005); IOS (2006) mondelinge opgave

Naast deze ondersteunende organisaties bestaat er een aantal beroeps- en vakverenigingen. Enkele daarvan zijn aangesloten bij NOC*NSF (tabel 6.3). De Koninklijke Vereniging van Leraren Lichamelijke Opvoeding (KVLO, 8700 leden in 2004) heeft sinds 1990 een groei doorgemaakt, maar is sinds 2001 niet verder doorgegroeid. Bij het Nederlands Genootschap voor Sportmassage (7200 leden in 2004), was 2003 een piekjaar, maar ligt ook in 2004 het ledental nog op een hoog niveau.

Tabel 6.3

Ledenontwikkeling van bij NOC*NSF aangesloten beroeps- en vakverenigingen, 1990-2004 (in absolute aantallen en indexcijfers)

	absoluut					index (1990 = 100)		
	1990	2001	2002	2003	2004	1990	2001	2004
Kon. Ned. Ver. Leraren Lichamelijke Opvoeding	7713	8813	8779	8810	8667	100	114	112
Ver. Sport en Recht ^a	242	249	240	241	285	100	103	118
Ver. voor Sportgeneeskunde ^b	580	589	0	0	0	100	102	0
Ned. Genootschap voor Sportmassage ^c	6723	6944	7096	7431	7185	100	103	107
Ned. Ver. Fysiotherapie i.d. Sportgezondheidszorg ^d	1148	911	813	938	0	100	79	0
Ned. Ver. Olympische Deelnemers ^e	466	724	748	759	839	100	155	180

a 1995.

b 1994.

c 1995.

d 1998.

e 1994.

Bron: NOC*NSF (SLT'90-'04)

Naast de in tabel 6.3 genoemde organisaties kent NOC*NSF nog een aantal lid-organisaties die geen ledenstructuur hebben, zoals de Interprovinciale Organisatie Sport (IOS) en het Nederlands Instituut voor Sport en Bewegen (NISB), de Vereniging Sportgeneeskunde en de Federatie van Sportmedische Instellingen (FSMI). Eind 2005

is de Nederlandse Federatie van Werkers in de Sport opgeheven, tegelijkertijd werd een nieuwe organisatie opgericht: NL Coach (zie verder § 3.2).

6.3 Sportbonden

NOC*NSF is de koepelorganisatie van de georganiseerde sport in Nederland. De ledenontwikkeling van NOC*NSF blijkt de ontwikkeling van nieuwe sportactiviteiten slechts gedeeltelijk te weerspiegelen. In 1963 zijn nog slechts 54 takken van sport in NOC*NSF-verband georganiseerd,² in 1978 zijn dit er 69 en in 2006 is het aantal gegroeid tot 72. Sinds 1998 zijn de volgende twee organisaties als lid toegelaten: de Nederlandse Racquetball Associatie (1998) en in 2003 de Nederlandse Frisbee Bond.

Overigens zijn de laatste decennia lang niet alle aanvragen tot lidmaatschap door NOC*NSF gehonoreerd. NOC*NSF hanteert sinds 1989 een aantal expliciete voorwaarden voor toetreding, en bij de fusie van NSF en NOC in 1993 is vastgelegd dat slechts één organisatie per tak van sport lid kan zijn van NOC*NSF. Ook zijn verschillende nieuwe sportactiviteiten opgenomen in bestaande sportorganisaties: surfen in het Watersportverbond, poolbiljart in de Koninklijke Nederlandse Biljartbond, skeeleren in de Skate Bond Nederland en touwtrekken in de Koninklijke Nederlandse Krachtsport en Fitnessfederatie. Voor enkele nieuwe sportactiviteiten die geen onderdeel zijn van NOC*NSF biedt de Nederlandse Culturele Sportbond een onderdak. In de laatste decennia zijn daarin onder meer verenigingen en landelijke organisaties opgenomen voor wielrijden, hondensport, boemerang, capoeira en majorette. Tabel 6.4 biedt een overzicht van de rangorde van de vijftien grootste sportbonden van 2004 door de jaren heen.

Het beeld dat uit tabel 6.4 oprijst, is dat de samenstelling van de topvijftien in de periode 1978-2004³ niet ingrijpend is veranderd. Twaalf van de vijftien grootste bonden in 2004 hebben de afgelopen 26 jaar een plaats in de topvijftien gehad. Tevens is de topdrie gedurende 26 jaren bijzonder stabiel gebleven. Voetbal is onbetwist al jaren de meest bedreven sport in georganiseerd verband in Nederland, gevolgd door tennis.

De ontwikkeling van de Nederlandse Golf Federatie springt in het oog. In 1978 kende deze organisatie een 38ste positie en sindsdien is ze enorm gegroeid. In 2004 stond golf op een vierde positie. Ook de Nederlandse Ski Vereniging, de Koninklijke Nederlandse Atletiek Unie en de Nederlandse Bridge Bond groeiden tussen 1978 en 2004 fors. De afgelopen drie jaar is de grootste groei in ledental opgetreden bij golf, hockey, atletiek en watersport (zie ook tabel 6.5 en hoofdstuk 4).

Tabel 6.4

Rangorde sportbonden, van groot naar klein, in de periode 1978-2004, op basis van de topvijftien, 2004

	rangorde					absoluut aantal leden (x1000)			
	1978	1987	1996	2001	2004	2001	2002	2003	2004
Kon. Ned. Voetbalbond	1	1	1	1	1	1038	1029	1048	1061
Kon. Ned. Lawn Tennis Bond	3	2	2	2	2	702	703	711	719
Kon. Ned. Gymnastiek Unie ^a	2	3	3	3	3	288	295	295	292
Ned. Golf Federatie	38	27	15	5	4	169	188	209	228
Kon. Ned. Hockey Bond	8	8	8	8	5	147	156	162	172
Kon. Ned. Schaatsenrijders Bond	5	6	6	4	6	184	169	171	164
Kon. Ned. Hippische Sportfederatie	11	18	9	6	7	151	139	143	160
Kon. Ned. Zwembond	4	5	4	7	8	150	152	152	152
Ned. Ski Vereniging	15	7	5	9	9	145	143	141	133
Ned. Volleybal Bond	6	4	7	10	10	130	127	127	128
Ned. Bridge Bond	20	14	10	11	11	116	116	116	115
Kon. Ned. Watersport Verbond	13	13	12	12	12	104	108	111	115
Kon. Ned. Atletiek Unie	19	15	14	14	13	92	95	98	103
Kon. Ned. Korfbal Verbond ^b	10	10	13	13	14	97	97	97	98
Ned. Badminton Bond	12	9	11	15	15	76	73	57	69
	x 1000								
totaal top-15 ^c	2840	3084	3500	3589	3709				
totaal overige bonden	240	291	444	1255	1221				
totaal NOC*NSF ^d	3081	3375	3943	4844	4930				

a De totalen van de Nederlandse Katholieke Gymnastiek Bond, het Koninklijk Nederlands Gymnastiek Verbond, de Koninklijke Nederlandse Gymnastiek Bond en het Koninklijk Nederlands Christelijk Gymnastiek Verbond zijn vanaf 1978 samengenomen (de Nederlandse Katholieke Gymnastiek Bond en het Koninklijk Nederlands Gymnastiek Verbond zijn in 1987 gefuseerd tot de Koninklijke Nederlandse Gymnastiek Bond en in 1999 zijn de Koninklijke Nederlandse Gymnastiek Bond en het Koninklijk Nederlands Christelijk Gymnastiek Verbond gefuseerd tot de Koninklijke Nederlandse Gymnastiek Unie).

b De totalen van het Koninklijke Nederlandse Korfbal Verbond en de Nederlandse Dames Korfbal Bond zijn vanaf 1978 samengenomen (deze organisaties fuseerden in 1993 tot het Koninklijk Nederlands Korfbal Verbond).

c Het subtotaal 15 vermelde bonden hoeft niet op te tellen tot subtotaal top-15, door veranderingen in de samenstelling van de top-15 door de jaren heen.

d Het totaal aantal NOC*NSF-leden exclusief de leden van de Nederlandse Christelijke Sport Unie (NCSU) en de Nederlandse Katholieke Sportfederatie (NKS).

Bron: NOC*NSF (SLT'78-'04)

Organisaties die ten opzichte van 1978 een plaats in de topvijftien prijs hebben moeten prijsgeven, zijn de Judo Bond Nederland en het Nederlands Handbal Verbond.⁴ In recente jaren lieten de ledentallen bij het schaatsen en het skiën de grootste dalingen zien. Overigens blijkt de groei van de 15 grootste bonden gezamenlijk op de lange termijn (sinds 1978) geringer dan die van de overige bonden; hun aandeel in het totale aantal leden van NOC*NSF is teruggelopen van ongeveer 68% tot ongeveer 65%.

Tabel 6.5

Ontwikkeling van de grootste sportbonden, in de periode 1978-2004, op basis van de topvijftien, 2004 (in indexcijfers, 1978 = 100)

	1978	1987	1996	2001	2004	absoluut ledental in 2004
Kon. Ned. Voetbal Bond	100	93	98	99	101	1.060.598
Kon. Ned. Lawn Tennis Bond	100	170	196	189	194	719.254
Kon. Ned. Gymnastiek Unie	100	68	67	61	76	291.982
Ned. Golf Federatie	100	230	776	1688	2279	227.908
Kon. Ned. Hockey Bond	100	141	142	160	188	172.420
Kon. Ned. Schaatsenrijders Bond	100	88	96	115	103	164.111
Kon. Ned. Hippische Sportfederatie	100	70	180	226	239	160.134
Kon. Ned. Zwem Bond	100	94	94	91	91	151.552
Ned. Ski Vereniging	100	259	290	274	252	133.465
Ned. Volleybal Bond	100	144	135	116	114	128.202
Ned. Bridge Bond	100	182	294	330	329	115.170
Kon. Ned. Watersport Verbond	100	112	167	174	192	114.954
Kon. Ned. Atletiek Unie	100	140	213	239	268	102.824
Kon. Ned. Korfbal Verbond	100	101	109	111	114	98.454
Ned. Badminton Bond	100	140	158	117	107	69.480
overige bonden	100	113	131	172	152	1.221.000
totaal NOC*NSF	100	109	125	136	139	4.929.647

Bron: NOC*NSF (SLT'78-'04)

Bijzondere organisaties aangesloten bij NOC*NSF

De differentiatie van organisaties die zich met sportbeoefening bezighouden, wordt zeker weerspiegeld door de ontwikkeling van de bijzondere organisaties aangesloten bij NOC*NSF⁵ (tabel 6.6).

De in omvang belangrijkste bijzondere organisaties zijn de levensbeschouwelijke sportkoepels: de Nederlandse Christelijke Sport Unie (NCSU), Nederlandse Culturele Sportbond (NCS) en de Nederlandse Katholieke Sportfederatie (NKS). Gezamenlijk vertegenwoordigen zij ruim 800.000 leden. Daarbij moet worden opgemerkt dat de leden van deze koepels voor een aanzienlijk deel ook lid zijn van een reguliere sportbond. De ledenontwikkeling van de levensbeschouwelijke sportorganisaties, tussen 1990 en 2004 bijna +50%, wekt de indruk dat de sport opnieuw verzuild raakt. Het beeld wordt echter sterk vertekend door de ontwikkeling van de NCS, waarbij in de afgelopen tien jaar een flink aantal landelijke organisaties van nieuwe sportactiviteiten zijn aangesloten, waaronder de Nederlandse Kinologen Bond (hondensport), die in 2004 goed was voor bijna 150.000 leden.

Tabel 6.6

Aantal leden van bijzondere organisaties aangesloten bij NOC*NSF 1990-2004 (in absolute aantallen en indexcijfers)

	absoluut					index (1990 = 100)		
	1990	2001	2002	2003	2004	1990	2001	2004
Ned. Christelijke Sport Unie ^a	121.813	209.685	164.691	164.849	164.945	100	172	135
Ned. Culturele Sportbond ^b	39.019	245.254	225.575	244.038	237.596	100	629	609
Ned. Katholieke Sportfederatie ^a	412.458	389.189	401.179	404.799	406.828	100	94	99
totaal	573.290	844.128	791.445	813.686	809.369	100	147	141
totaal excl. NCS-Hondensport	573.290	695.096	655.996	664.491	660.157	100	121	115
Ned. Brandweer Sportbond ^b	700	2.670	2.677	2.685	2.655	100	381	379
Ned. Politie Sportbond ^b	16.000	5.574	5.574	–	5.500	100	35	34
Ned. Studenten Sport Stichting ^b	56.981	70.300	66.671	–	70.000	100	123	123

a Ledenaantallen van deze organisaties zijn niet meegeteld in het totaalcijfer van NOC*NSF zoals weergegeven in tabel 6.4.
b Ledenaantallen van deze organisaties zijn wel meegeteld in het totaalcijfer van NOC*NSF zoals weergegeven in tabel 6.4.

Bron: NOC*NSF (SLT'90-'04)

Een andere categorie bijzondere organisaties betreft de landelijke categorale sportorganisaties: politiesport, brandweersport en studentensport. Terwijl in de afgelopen tien jaar het aantal leden van de eerste sterk afnam, steeg dat van beide laatste organisaties.

6.4 Sportclubs

Sportverenigingen: komen en gaan (NOC*NSF)

Sinds 1990 registreert NOC*NSF het aantal verenigingen dat aangesloten is bij de verschillende lidorganisaties (zie bijlage F en www.rapportage-sport.nl). Het totale aantal bij NOC*NSF-bonden aangesloten sportverenigingen is in de periode 1990-2004 met 9% gedaald (-2698 verenigingen) naar 28.756. Gezien de stijging van het aantal bij de diverse bonden aangesloten leden in dezelfde periode, neemt het aantal leden per sportclub logischerwijs toe: in 2004 is het gemiddelde aantal leden per sportclub ten opzichte van 1990 gestegen van 132 naar 174 (+32%). Overigens is een behoorlijk aantal sportclubs, in 2001 10% van het totale aantal sportverenigingen, niet aangesloten bij een sportkoepel. Veelal betreft het hier kleine verenigingen met een overwegend recreatieve instelling (Kalmthout en Janssens 2002).

Ondanks de genoemde daling in het aantal sportclubs is een aantal takken van georganiseerde sport juist verder verspreid geraakt in Nederland. Dit geldt zeker voor het aangepast sporten (sport voor gehandicapten of mensen met een chronische aandoening), bridge, golf, skeeleren, squash, triatlon, watersport en ijshockey. De grootste absolute stijging in verenigingen deed zich voor bij de Nederlandse Bond

voor Aangepast Sporten (+235), de Nederlandse Bridge Bond (+175) en de Nederlandse Hippische Sportbond (+116).

Bij darts en bob- en slesport is er sprake van een opzienbarende relatieve groei van het aantal clubs, maar kan niet worden gesproken van een duidelijke landelijke expansie. Het aantal bij de Nederlandse Dart Federatie aangesloten dartclubs, bijvoorbeeld, groeide in de afgelopen veertien jaar slechts van 16 naar 27. Bij biljarten, sportschieten, skiën, squash en triatlon vertoont de ontwikkeling van het aantal verenigingen over de laatste veertien jaar een golfbeweging: na een aanvankelijke stijging is er de laatste jaren een duidelijke terugval. Sporten die in de afgelopen veertien jaar elk ten minste honderd verenigingen zagen verdwijnen, zijn: badminton, biljart, gymnastiek, handbal, paardensport, kegelsport, korfbal, tafeltennis, volleybal en wielrennen.

De grootste absolute daling in het aantal verenigingen vond echter plaats in de voetbalsport. In vergelijking met 1990 telde de Koninklijke Nederlandse Voetbalbond in 2004 2403 minder verenigingen. Aangezien het aantal georganiseerde voetballers in dezelfde periode bijna gelijk is gebleven, is er dus in de voetbalsport een flinke schaalvergroting bij verenigingen opgetreden: het gemiddelde aantal leden van voetbalclubs is gestegen van 172 naar 286. Slechts bij enkele andere takken van sport waar veel verenigingen verdwenen, is ook een zekere schaalvergroting waarneembaar bij de overblijvende clubs; dit is met name het geval bij atletiek, hockey en korfbal. Bij de meeste andere dalers houdt de terugloop in het aantal clubs ongeveer gelijke tred met het verlies aan leden.

Al met al is het beeld van de ontwikkeling van verenigingen binnen de georganiseerde sport zeer geschakeerd. Weliswaar is over de hele linie sprake van een daling van het aantal aangesloten clubs, maar daar staat groei tegenover in bepaalde takken van sport. In enkele takken van sport lijkt bewust te worden aangekoerst op een schaalvergroting, die de clubs minder kwetsbaar moet maken.

Omvang ledenbestand van sportclubs (CBS)

De statistiek Sportorganisaties van het CBS biedt een gedetailleerder inzicht in de grootte van sportclubs. Anders dan de NOC*NSF-statistiek, die wordt samengesteld op basis van de aantallen leden van de aangesloten bonden is de statistiek Sportorganisaties gebaseerd op de sportclubs die staan ingeschreven in de registers van de kamers van koophandel. Doordat enerzijds niet alle sportclubs aangesloten zijn bij een sportbond en anderzijds niet alle sportclubs inschrijvingsplichtig zijn bij een kamer van koophandel, leiden de NOC*NSF-statistiek en de CBS-statistiek tot verschillende uitkomsten. De verschillen zijn over het algemeen echter beperkt.

Sportclubs zijn er in allerlei soorten en maten: van biljartclubs met nog geen tien leden tot hengelsportclubs met duizenden leden (tabel 6.7). Gemiddeld bedraagt het aantal leden 191.⁶ Een derde van de verenigingen telt minder dan 50 leden, 9% heeft meer dan 500 leden.

Tabel 6.7

Omvang van het ledenbestand van sportclubs (excl. watersport) en gemiddeld aantal leden per sportclub, naar tak van sport, 2003 (in absolute aantallen en procenten)

	aantal sportclubs (= 100%)	ww. omvang ledenbestand (%)							gemiddeld aantal leden
		≤ 50	51-100	101-200	201-300	301-400	401-500	> 500	
binnensporten									
kracht- en vechtsport	1.150	49	25	16	5	3	1	1	91
individuele zaalsport	3.120	29	24	26	9	5	3	5	151
teamzaalsport	3.020	48	17	23	7	4	0	2	104
zwem- en duiksport	1.150	23	29	19	10	7	4	8	179
overige binnensport ^a	4.240	57	23	16	2	1	0	1	76
buitensporten									
atletiek	220	7	5	14	21	17	10	27	388
golf	240	6	7	4	4	6	8	64	638
hengelsport	1.070	23	16	20	12	9	3	18	434
paardensport	1.610	53	27	14	4	1	0	1	73
tennis	1.810	5	7	18	17	12	11	31	424
veldsport (excl. voetbal)	1.600	13	21	29	15	7	5	10	241
veldvoetbal	2.840	4	5	23	20	17	10	20	350
wielersport	740	42	28	20	7	1	1	1	103
overige buitensport ^b	4.100	44	20	16	7	4	2	6	167
totaal sportclubs	26.910	34	19	20	9	6	3	9	191

a Denksport, bowlen, kegelen, biljarten, schietsport, darten, schermen, squash, kolven e.d.
b Wintersport, auto- en motorsport, bergsport, boogschieten, curling, vliegsport, jeu de boules, kaatsen, touwtrekken, triathlon, wandelsport e.d.

Bron: CBS (SO'03)

Sportclubs die zich bezighouden met binnensporten zijn doorgaans geringer van omvang dan sportclubs voor buitensporten. Vooral de categorie 'overige binnensport' (denksporten, bowlen, kegelen, biljarten, schietsport, darten, schermen e.d.) bevat veel kleine clubs. Ook kracht- en vechtsportclubs en clubs voor teamzaalsporten zijn relatief vaak klein; bijna de helft had niet meer dan 50 leden in 2003. Maar ook onder clubs voor buitensporten zijn er sporten die vooral in kleine verenigingen worden beoefend. Zo had ongeveer de helft van de paardensportclubs niet meer dan 50 leden. De wielersport (42%) en de categorie 'overige buitensport' (wintersporten, auto- en motorsport, berg-, vlieg- en wandelsport e.d.) hadden in 2003 eveneens vaak niet meer dan 50 leden (44%).

De grootste verenigingen zijn desondanks te vinden bij de buitensporten. Een op de drie atletiekclubs en een op de drie voetbalclubs telde in 2003 meer dan 400 leden. Bij tennisclubs is dat 42%. Het zijn echter vooral de golfclubs die opvallen door hun omvang: in 2003 hadden twee van de drie golfclubs 500 leden of meer.

Watersportclubs als roei- en zeilverenigingen (niet in tabel) zijn doorgaans beperkt in omvang. Driekwart had in 2003 hooguit 200 leden en slechts 7% had meer dan 500 leden. Gemiddeld had een watersportclub 171 leden.

Van de leden van sportclubs is een op de drie jonger dan 18 jaar (niet in tabel). Er bestaan op dit punt echter grote verschillen tussen sporten. De individuele zaal-sport, zwem- en duiksport, veldsporten en voetbal hebben een hoger dan gemiddeld aandeel jeugd (tussen de 47% en 54%). De kracht- en vechtsport heeft echter het hoogste aandeel jeugd (55%); in 2003 bestond bijna 60% van de kracht- en vechtsportclubs voor meer dan de helft uit jeugdleden.

Tegenover populaire sporten onder de jeugd staan sporten waarbij het aandeel van de jeugd (ver) beneden het gemiddelde ligt. Zoals tennis (22%), hengel- en wielersport (beide 10% jeugd) en de categorie 'overige binnensport' (9% jeugd). De golfsport heeft het geringste aantal jeugdleden: niet meer dan 7% van de leden van golfclubs was in 2003 jonger dan 18 jaar.

Gebruik sportaccommodaties door sportclubs (CBS)

De meeste clubs voor binnensporten beschikken gedurende het sportseizoen over (een deel van) een gehuurde overdekte sportaccommodatie (tabel 6.8). Onder de binnensporten zijn het clubs in de categorie 'overige binnensport' die minder vaak over een accommodatie beschikken gedurende het seizoen. Tot deze categorie behoren dan ook veel clubs die ook elders (bv. in een café of buurthuis) terecht kunnen om te sporten, zoals biljart-, bridge-, schaak- en dartclubs.

In vergelijking met de binnensporten hebben clubs voor buitensporten veel vaker (een deel van) een accommodatie in eigendom. Het gaat dan meestal om een golfbaan, één of meer tennisbanen, voetbalvelden of velden voor andere veldsporten, zoals hockey en korfbal. Tennis is wat dit betreft de meest opvallende sport; meer dan de helft van de tennisclubs is namelijk eigenaar van één of meer tennisbanen. Bij geen andere tak van sport is de eigendom van sportfaciliteiten zo wijdverbreid.

Vier van de vijf accommodaties die in 2003 het eigendom waren van sportclubs, maakte integraal deel uit van de financiële boekhouding van de club: 11% van de clubs had een accommodatie in eigendom en niet meer dan 2% had de exploitatie ervan ondergebracht in een aparte rechtspersoon.⁷ Op dit punt bestaan echter weer grote verschillen tussen de sporten. Zo had niet meer dan een op de zes clubs in de categorie 'overige binnensport' de eigen accommodatie verzelfstandigd. Bij veldsportclubs was dat in 2003 bijna de helft en bij golfclubs meer dan de helft.

Tabel 6.8

Gebruik van gehuurde en eigen accommodaties door sportclubs (excl. watersport), naar tak van sport, 2003 (in procenten)

	beschikt niet over accommodatie	beschikt over ^a		eigendom verzelfstandigd ^b
		gehuurde accommodatie	accommodatie in eigendom	
binnensporten				
kracht- en vechtsport	4	92	5	1
individuele zaalsport	1	96	4	1
teamzaalsport	20	79	1	0
zwem- en duiksport	6	93	1	–
overige binnensport ^c	29	66	6	1
buitensporten				
atletiek	1	92	13	2
golf	26	56	25	14
hengelsport	100	–	–	–
paardensport	31	59	14	5
tennis	0	57	55	9
veldsport (excl. voetbal)	3	90	18	7
veldvoetbal	1	93	13	2
wielersport	87	11	2	–
overige buitensport ^d	50	40	12	2
totaal sportclubs	24	68	11	2

a De som van het percentage clubs met een gehuurde accommodatie en het percentage clubs met een eigen accommodatie kan groter zijn dan 100%.

b Accommodatie in eigendom is ondergebracht in een aparte rechtspersoon.

c Denksport, bowlen, kegelen, biljarten, schietsport, darten, schermen, squash, kolven e.d.

d Wintersport, auto- en motorsport, bergsport, boogschieten, curling, vliegsport, jeu de boules, kaatsen, touwtrekken, triathlon, wandelsport e.d.

Bron: CBS (SO'03)

6.5 Sportscholen, sportinstructeurs, zeil- en surfscholen, maneges en fitnesscentra

Sportclubs zijn niet de enige organisaties waar mensen sporten in georganiseerd verband of worden geïnstrueerd in een sport. Tegenwoordig zijn er vele commerciële organisaties waar niet leden, maar klanten, cursisten of abonneementhouders gebruikmaken van de geboden faciliteiten. Zeilscholen zijn daarvan al lang een bekend voorbeeld, evenals maneges. Golfinstructeurs, fitnesscentra en sportscholen zijn pas later op het toneel verschenen.

Commerciële sportorganisaties worden bij het CBS waargenomen via de statistiek Sportorganisaties (sportscholen en zelfstandige sportinstructeurs) en via de statistiek Watersport (zeil- en surfscholen). Tot en met 1993 maakten fitnesscentra ook deel uit van de onderzoekspopulatie voor de sportstatistiek, maar sindsdien niet meer.⁸ Daar staat tegenover dat de maneges en de sportscholen sindsdien apart worden waargenomen. De informatie in deze paragraaf over fitnesscentra is daarom niet afkomstig van het CBS, maar komt uit een rapport over de fitnessbranche dat in opdracht van Fit!Vak, de branchevereniging van fitnesscentra in Nederland, is samengesteld (Van Es et al. 2003).

In 2003 waren er 1190 maneges, en dat waren er 30 meer dan in 2000. Ook het aantal klanten van maneges steeg licht, van 205.000 in 2000 naar 210.000 in 2003 (tabel 6.9).

Het aantal sportscholen en sportinstructeurs⁹ bedroeg in 2003 1970, ongeveer evenveel als in 2000 (1980). De ontwikkeling tussen 2000 en 2003 is de resultante van een afname van het aantal sportinstructeurs (-15%; niet in tabel) en een toename van het aantal sportscholen (+15%; niet in tabel). Tussen 2000 en 2003 stagneerde niet alleen de groei van het aantal organisaties, maar ook die van het aantal klanten en abonnementshouders. In de laatste jaren van het vorige decennium groeide het aantal klanten en abonnementshouders nog met 42% tot 689.000 in 2000. Maar over 2003 bedroeg het klantenbestand 666.000 (-3%).

De ontwikkeling van het aantal zeil- en surfscholen is weinig opzienbarend geweest. In 2000 waren het er 105 en in 2003 115. Het aantal cursisten van zeil- en surfscholen nam tussen 2000 en 2003 met 13% toe tot 36.000.

In 2003 hadden maneges, sportscholen (incl. sportinstructeurs) en zeil- en surfscholen samen ruim 910.000 klanten. Van die klanten sportte ongeveer driekwart bij een sportschool.

Tabel 6.9

Omvang van het klantenbestand van maneges, sportscholen en zeil- en surfscholen, naar type organisatie, 2003 (in absolute aantallen en procenten)

	aantal organisaties (= 100%)	wv. omvang klantenbestand (in %)							totaal aantal klanten (x 1000)
		≤ 50	51-100	101-200	201-300	301-400	401-500	> 500	
maneges	1190	41	14	20	13	4	3	5	210
sportscholen ^a	1970	26	18	18	11	7	4	16	666
zeil- en surfscholen ^b	115	31	13	8	11	7	5	24	36

a Inclusief sportinstructeurs.
b Inclusief watersportinstructeurs.

Bron: CBS (SO'03; SW'03)

Van zeil- en surfscholen zijn geen gegevens beschikbaar over het aandeel jeugdigen onder de cursisten. Van maneges en sportscholen wel. Ongeveer 40% van de klanten van maneges, sportscholen en sportinstructeurs (2003: 876.000) was jonger dan 18 jaar (niet in tabel). Van de klantenkring van maneges was bijna 60% jonger dan 18. De jeugd is ook goed vertegenwoordigd onder de klanten en abonneementhouders van sportscholen en sportinstructeurs, maar in geringere mate: in 2003 was ongeveer een derde van de klanten en abonneementhouders jonger dan 18.

De door het CBS waargenomen sportscholen zijn overwegend actief in de kracht-sport, vechtsport, duiksport, zwemsport, het tennis of het skiën. De waargenomen sportinstructeurs zijn doorgaans actief in de duiksport, zwemsport, het tennis, golfen of de paardensport. Hierboven is al opgemerkt dat fitnesscentra niet (meer) worden waargenomen via de sportstatistieken van het CBS. Informatie over de fitnessbranche is recentelijk beschikbaar gekomen via een onderzoek van MKB Adviseurs in opdracht van de Fit!Vak. Volgens dit onderzoek telde Nederland in 2003 circa 2000 fitnesscentra.¹⁰ Centra die multifunctionele fitness bieden, waren het talrijkst (65%). Dergelijke centra bieden vooral vrije sporturen voor cardio- en krachtfitness, naast groepslessen in bij voorbeeld spinning, bodypump, callanetics e.d. Daarnaast hebben ze vaak saunaruimtes en ruimtes met zonnebanken. Gemiddeld hadden bedrijven die multifunctionele fitness aanboden ruim 1400 klanten in 2003. Dat betekent dat deze fitnesscentra samen ongeveer 1,8 miljoen klanten hadden in 2003.¹¹

In 2003 maakte een op de drie manegehouders gebruik van een gehuurde accommodatie. Daar staat tegenover dat 69% eigenaar was van één of meer rijbakken (tabel 6.10). Van de sportscholen (incl. sportinstructeurs) maakten twee van de drie gebruik van een gehuurde accommodatie in 2003. Niet meer dan 14% was eigenaar van de gebruikte accommodatie. Maneges en sportscholen verschillen op dit punt dus sterk van elkaar.

Tabel 6.10

Gebruik van gehuurde en eigen accommodaties door maneges en sportscholen naar type organisatie en type accommodatie, 2003 (in procenten)

	aantal organisaties (= 100%)	w.o. gebruik van (in %)		w.o. in bezit van (in %)			
		gehuurde accommodatie	accommodatie in eigendom	gymzaal, sportzaal, sporthal	overige overdekte sportruimte	rijbak voor paardensport	
maneges	1190	31	69	-	-	-	69
sportscholen ^a	1970	66	34	2	1	10	2

a Inclusief sportinstructeurs.

Bron: CBS (SO'03)

6.6 Sportaccommodaties

Het aanbod van sportaccommodaties is de afgelopen decennia drastisch gewijzigd. Wat eens een openluchtbad was, is nu een zwemparadijs, en de gemeentelijke sporthal is geprivatiseerd en aan- en omgebouwd tot *leisure centre*. Tegelijkertijd zijn er met de komst van nieuwe sporten ook nieuwe typen accommodaties bijgekomen, zoals klimhallen en kartcentra.

Door het CBS worden verschillende soorten accommodaties waargenomen: de statistiek Zwembaden en sportaccommodaties toont zwembaden, overdekte en openluchtsportaccommodaties, en de statistiek Watersport toont de jachthavens. Het betreft echter alleen accommodaties die in handen zijn van gemeenten of van particuliere exploitanten. Bij 'particuliere exploitanten' gaat het om commerciële organisaties (eenmanszaken, NV's, BV's en v.o.f.'s) en niet-commerciële organisaties (stichtingen, verenigingen) die staan ingeschreven bij een kamer van koophandel, met als hoofdactiviteit de exploitatie van een of meer accommodaties. Accommodaties die aanwezig zijn op een bungalowpark of die deel uitmaken van een attractiepark worden niet waargenomen. Hetzelfde geldt voor accommodaties die eigendom zijn van sportclubs en níét zijn ondergebracht in een aparte rechtspersoon.¹²

Zwembaden

Zwembaden zijn in Nederland alom tegenwoordig. In bijna elke gemeente is er wel één te vinden. In die zwembaden worden uiteraard de diverse zwemsporten beoefend (wedstrijdzwemmen, waterpolo), maar het gebruik heeft vooral een recreatief karakter. Bovendien zijn zwembaden van oudsher de accommodaties waar de schooljeugd de eerste beginselen van het zwemmen wordt bijgebracht (zie ook hoofdstuk 10). In meer recente jaren spelen zwembaden vooral in op het recreatieve element, door voorzieningen te bieden die van een bezoek aan het zwembad een dagje uit maken. Daarnaast bieden ze tegenwoordig allerlei fitnessachtige activiteiten in het water (aquarobics, aquajoggen e.d.) en ze organiseren aparte zwemuren voor speciale doelgroepen, bijvoorbeeld voor gehandicapten, senioren en allochtonen.

In de jaren negentig van de vorige eeuw schommelde het aantal (waargenomen) zwembaden rond de 750 (tabel 6.11). In 2003 waren het er 770. Het aantal overdekte zwembaden is ook de laatste jaren weer gestegen; het aantal openluchtbaden is, na enige jaren van stabilisatie, weer wat verder gedaald. Het aantal combibaden – zwembaden met geconstrueerde overdekte bassins én geconstrueerde openlucht-bassins (dan wel zogenaamde uitzwembassins) – is sinds 1997 vrij stabiel.

De reeds langer ingezette trend van privatisering van gemeentelijke zwembaden zette ook na 2000 voort. In 2003 werd 64% van de zwembaden particulier geëxploiteerd, 6 procentpunten meer dan in 2000.

Tabel 6.11

Aantal zwembaden naar type zwembad en type exploitant, 1988 - 2003 (in absolute aantallen en indexcijfers)

	absoluut						index (1988 = 100)		
	1988	1991	1994	1997	2000	2003	1988	2000	2003
type zwembad									
overdekt zwembad	283	299	330	325	320	340	100	113	120
openluchtzwembad	334	290	260	245	265	250	100	79	75
combibad	136	117	105	140	155	150	100	114	110
strand- of natuurbad	33	24	25	20	20	30	100	61	91
totaal zwembaden	786	730	720	730	760	770	100	97	98
type exploitant (in %)									
gemeente	64	61	55	45	42	36	100	66	56
particulier ^a	36	39	45	55	58	64	100	161	178

a Eenmanszaken, v.o.f.'s, NV's, BV's, stichtingen, verenigingen.

Bron: CBS (SZS'88-'03)

Op jaarbasis ontvingen de zwembaden in het laatste decennium van de vorige eeuw tussen de 80 en 90 miljoen bezoekers (tabel 6.12). In die periode was 1997 het topjaar met 91 miljoen bezoekers. Dat is nu overtroffen door 2003; toen ontvingen de zwembaden samen namelijk 93 miljoen bezoekers. De meesten van die bezoekers hadden recreatieve intenties. Niet meer dan 12% van de bezoekers was een kind dat tijdens de door school georganiseerde uren zweminstructie kreeg (niet in tabel). Een iets groter deel van de bezoekers (15%) zijn leden van verenigingen die er hun sport beoefenen via hun zwemclub. Zowel scholen als zwemclubs maken echter vooral gebruik van overdekte zwembaden en combibaden, en lijken openluchtzwembaden meer en meer te mijden. In 2000 kwam nog 10% van de bezoekers van openluchtzwembaden er via een school of zwemvereniging. Drie jaar later, in 2003, gaat het om nog maar 5% van de bezoekers.

Voor alledrie onderscheiden typen zwembaden geldt dat het bezoekersaantal in het midden van de jaren negentig hoger was dan ervoor en erna. Tussen 2000 en 2003 kenden ze echter alledrie een (lichte) toename van het bezoek. De toename was verreweg het grootst bij de openluchtzwembaden. Hun bezoekersaantal nam tussen 2000 en 2003 met een derde toe tot gemiddeld 52.000 per zwembad. Feit blijft dat een openluchtzwembad gemiddeld veel minder bezoekers ontvangt dan de andere typen baden. Onder andere de vatbaarheid voor weersinvloeden en de beperkte openingsperiode gedurende het jaar zijn daaraan debet. Combibaden trekken gemiddeld de meeste bezoekers.

Tabel 6.12

Bezoeken aan zwembaden, totaal en naar type zwembad, 1988 - 2003 (in absolute aantallen en indexcijfers)

	1988	1991	1994	1997	2000	2003	1988	2000	2003
	x mln						index (1988 = 100)		
totaal aantal bezoeken ^a	82	82	88	91	87	93	100	106	113
	x 1000								
bezoeken per overdekt zwembad	145	148	153	142	133	135	100	92	93
bezoeken per openluchtzwembad	37	44	52	49	39	52	100	105	141
bezoeken per combibad	211	214	233	236	220	229	100	104	109
totaal bezoeken per zwembad ^a	104	116	127	128	117	126	100	113	121

a Exclusief bezoeken aan strand- en natuurbaden.

Bron: CBS (SZS'88-'03)

Recreatieve voorzieningen als een peuter- of kleuterbad, een whirlpool, jetstreams, een waterglijbaan, zonnebanken en sauna's maken het verblijf in en om het water interessanter en aangenamer. Zwembaden ontwikkelden zich in de loop der tijd dan ook van accommodaties waarin vooral gesport werd, tot accommodaties waarin er daarnaast, en vooral, recreatief ontspannen wordt (tabel 6.13). In 2003 beschikten de meeste overdekte zwembaden, de meeste openluchtzwembaden, en bijna alle combibaden over een of meer recreatieve voorzieningen.

Tabel 6.13

Aandeel zwembaden met recreatieve voorzieningen, naar type zwembad, 1988-2003 (in procenten en indexcijfers)

	%						index (1988 = 100)		
	1988	1991	1994	1997	2000	2003	1988	2000	2003
overdekte zwembaden	69	76	82	86	89	89	100	129	129
openluchtzwembaden	89	94	92	96	92	96	100	103	108
combibaden	96	97	95	96	97	98	100	101	102
totaal zwembaden ^a	83	87	88	92	92	93	100	111	112

a Exclusief strand- en natuurbaden.

Bron: CBS (SZS'88-'03)

Bij het aanbod van recreatieve voorzieningen wordt uiteraard rekening gehouden met gezinnen met kinderen. Negen van de tien zwembaden hadden in 2003 een peuter- of kleuterbad (tabel 6.14). In de meeste openluchtzwembaden houden de recreatieve voorzieningen daarmee zo ongeveer op. Een op de drie openluchtzwembaden heeft daarnaast nog een waterglijbaan, maar andere voorzieningen in de recreatieve sfeer zijn er nauwelijks of niet. Overdekte zwembaden en combibaden zijn een stuk beter toegerust voor bezoekers die meer willen dan baantjes trekken. Zo boden in 2003 meer dan de helft van deze zwembaden een of meer whirlpools, een of meer zonnebanken en een waterglijbaan. Het zijn en blijven echter vooral de combibaden die vaak meerdere recreatieve voorzieningen bieden, waaronder een waterglijbaan. In 2003 behoorde een waterglijbaan tot de uitrusting van driekwart van de combibaden.

Tabel 6.14

Recreatieve voorzieningen in zwembaden, naar type zwembad,^a 2003 (in procenten)

	whirlpools	jet-streams	wildwaterbaan	golfslagbassin	zonnebanken	sau-na's	waterglijbaan	peuter- of kleuterbad
overdekte zwembaden	50	43	23	5	62	30	52	73
openluchtzwembaden	0	3	2	–	2	0	33	99
combibaden	67	55	47	13	70	33	76	97
totaal zwembaden ^a	37	32	21	5	43	21	50	87

a Exclusief strand- en natuurbaden.

Bron: CBS (SZS'03)

Het klassieke zwembad bestaat uit een of meer rechthoekige bassins van wedstrijd-afmetingen (een 25-of 50-meterbad), eventueel aangevuld met een bassin voor peuters en kleuters. Maar de zwembaden van nu leven niet van wedstrijdzwemmen, maar van recreatieve zwemmers. De ruimte voor recreatief zwemmen is vooral te vinden in combibaden. De combibaden bieden de bezoeker over het algemeen namelijk (veel) meer zwemwater dan de overige twee typen zwembaden (niet in tabel). Daarnaast zijn het bij uitstek de combibaden waar zwemuren worden georganiseerd voor specifieke doelgroepen, zoals allochtonen, senioren en gehandicapten. Twee van de drie combibaden kenden in 2003 speciale zwemuren voor gehandicapten en negen van de tien hadden speciale zwemuren voor senioren (niet in tabel). In de overdekte zwembaden zijn dergelijke speciale zwemuren wat minder gangbaar en in de openluchtzwembaden eerder uitzondering dan regel.

Overdekte sportaccommodaties

In de jaren negentig van de vorige eeuw nam het aantal overdekte sportaccommodaties toe van 1600 tot 2200 (tabel 6.15). De toename in deze periode kwam vooral voor rekening van de categorie 'overige overdekte sportaccommodaties'.¹³ Het gaat

dan om bijvoorbeeld squashcentra, biljartzalen, overdekte ijsbanen, klimhallen, schermzalen, bowlingcentra, kartcentra, denksportcentra e.d. Sinds 2000 lijkt er een eind te zijn gekomen aan de groei in dit deel van het accommodatiebestand, waarin naar verhouding veel particuliere exploitanten actief zijn (89%; niet in tabel). Tussen 2000 en 2003 nam het aantal 'overige overdekte sportaccommodaties' met 11% af (tabel 6.15). Deze afname is toe te schrijven aan een afname van het aantal particulier geëxploiteerde accommodaties.

Tennishalaccommodaties, eveneens veelal in handen van particuliere exploitanten (95%; niet in tabel), kenden een vergelijkbare ontwikkeling tussen 2000 en 2003. Ook hun aantal nam na 2000 af (-10%). De afname van het aantal tennishalaccommodaties is eveneens toe te schrijven aan een afname van het aantal accommodaties dat particulier geëxploiteerd wordt.

Tabel 6.15

Aantal overdekte sportaccommodaties, naar type accommodatie en type exploitant, 1988-2003
(in absolute aantallen en indexcijfers)

	absoluut						index (1988 = 100)		
	1988	1991	1994	1997	2000	2003	1988	2000	2003
type accommodatie									
sportzaalaccommodatie	392	389	430	365	415	440	100	106	112
sportthalaccommodatie	741	790	865	890	890	920	100	120	124
tennishalaccommodatie	205	230	295	285	300	270	100	146	132
overige overdekte									
accommodatie	280	363	450	570	605	540	100	216	193
totaal accommodaties	1618	1772	2040	2115	2210	2160	100	137	133
type exploitant (in %)									
gemeente	62	58	51	46	44	46	100	71	74
particulier ^a	38	42	49	54	56	54	100	147	142

a Eenmanszaken, v.o.f.'s, NV's, BV's, stichtingen, verenigingen.

Bron: CBS (SZS'88-'03)

Tegenover de afname van het aantal 'overige overdekte sportaccommodaties' en de afname van het aantal tennishalaccommodaties staat, tussen 2000 en 2003, een toename van zowel het aantal sportzaal- als van het aantal sportthalaccommodaties. Per saldo resulteerde dit in een geringe afname van het totale aantal overdekte sportaccommodaties tussen 2000 en 2003. De trend van toenemende privatisering van overdekte accommodaties is tussen 2000 en 2003 (tijdelijk?) tot stilstand gekomen. In 2000 werd nog 56% van het totale accommodatiebestand geëxploiteerd door particuliere exploitanten. In 2003 was dat afgenomen tot 54%.

De overdekte sportaccommodaties herbergen een veelvoud aan hallen, zalen, banen, velden, tafels en andere sportruimtes. Tussen 1988 en 2000 nam het aantal multifunctionele sportzalen¹⁴ met 31% toe en sindsdien steeg hun aantal met nog eens 12% naar 655 in 2003 (tabel 6.16). Het aantal multifunctionele sporthallen¹⁵ nam tussen 1988 en 2000 met 23% toe en tussen 2000 en 2003 met 3% tot 975.

In de jaren negentig verdubbelde het aantal wedstrijdbanen en -tafels in sportruimten die specifiek zijn ingericht voor één tak van sport. Sportruimten specifiek ingericht voor één tak van sport bevinden zich merendeels in accommodaties die behoren tot de categorie 'overige overdekte sportaccommodaties'. Hierboven is vermeld dat het aantal van dergelijke accommodaties tussen 2000 en 2003 met 11% daalde. Daarmee nam in dezelfde periode ook het aantal wedstrijdbanen en -tafels af in de sportruimten ingericht voor één tak van sport (-9%). Hierdoor werd in 2003 ongeveer weer het niveau bereikt van halverwege de jaren negentig (tabel 6.16).

Tabel 6.16

Aantal sportruimten en aantal banen, tafels in specifieke sportruimten^a in overdekte sportaccommodaties, 1988-2003 (in absolute aantallen en indexcijfers)

	absoluut						index (1988 = 100)		
	1988	1991	1994	1997	2000	2003	1988	2000	2003
multifunctionele sportzalen	448	473	605	520	585	655	100	131	146
multifunctionele sporthallen	768	818	930	935	945	975	100	123	127
ijshallen	16	19	20	20	20	20	100	125	125
fitnessruimten, krachthonken	.	.	.	215	295	315	.	.	.
banen, tafels in specifieke sportruimten ^a	3890	5447	7425	8135	8075	7325	100	208	188
ww.									
tennisbanen	1102	1202	1540	1555	1610	1530	100	146	139
squashbanen	374	642	1030	1325	1410	1245	100	377	333
kegel- en bowlingbanen	1123	1169	1405	1285	1130	1130	100	101	101
tafeltennistafels	302	376	325	260	405	385	100	134	127
biljarttafels	514	1469	2235	2935	2400	1775	100	467	345
overige banen, tafels, ruimten	475	589	885	775	1120	1260	100	236	265

a Sportruimten permanent ingericht voor een tak van sport.

Bron: CBS (SZS'88-'03)

Tussen 2000 en 2003 daalde het aantal biljarttafels met 26%. De trend die al tussen 1997 en 2000 zichtbaar was (-18%), zette na 2000 dus versterkt door. En dat terwijl tussen 1988 en 1997 het aantal biljarttafels nog verviervoudigde.

Maar niet alleen het aantal biljarttafels nam af tussen 2000 en 2003. Ook daalde het aantal squashbanen (-12%), tennisbanen (-5%) en tafeltennistafels (-5%) in specifieke sportruimten. Voor de squash- en tennisbanen is er daarmee duidelijk sprake van een trendbreuk, want in het laatste decennium van de vorige eeuw kenden beide typen sportbanen nog een gestage groei over de hele periode.

De kegel- en bowlingcentra lijken zich aan de malaise te hebben onttrokken. Het aantal kegel- en bowlingbanen bleef sinds 2000 namelijk stabiel op ruim 1100. Groei was er tussen 2000 en 2003 alleen nog in de categorie 'overige banen, tafels, ruimten' (bv. schietbanen voor pistool of boog, klimmuren, kartbanen e.d.).

Openluchtportaccommodaties

Openluchtportaccommodaties zijn er in diverse soorten en maten.¹⁶ Naast het klassieke sportveldencomplex met uitsluitend voetbalvelden of het tenniscomplex met uitsluitend tennisbanen, zijn er accommodaties met wedstrijdelden en -banen voor meerdere veldsporten en accommodaties voor (meerdere) andere buitensporten, zoals schaatsen, crossen met de fiets of motor, karten, golfen, enzovoort. In de jaren negentig van de vorige eeuw is de een-op-eenrelatie tussen tak van sport en het type sportveld waarop gesport wordt minder star geworden. Multifunctionele kunststof- en kunstgrasvelden maken het makkelijker om hetzelfde sportveld te gebruiken voor meerdere sporten.

Tussen 1988 en 1994 nam het aantal openluchtportaccommodaties toe met 4%. Sindsdien is hun aantal stelselmatig gedaald, ook in recente jaren. In 2003 telde Nederland 4000 openluchtportaccommodaties (tabel 6.17). Het gemeentelijke aandeel in het totale bestand aan accommodaties daalde tussen 2000 en 2003 weliswaar nog steeds, maar niet meer zo snel als voorheen. Nam tussen 1988 en 2000 dat aandeel af van 87% tot 79%, in 2003 was het gedaald naar 78%.

Het aantal accommodaties dat bestaat uit uitsluitend een of meer voetbalvelden bereikte in 1997 een hoogtepunt (1320) en nam daarna af, ook tussen 2000 en 2003 (-2%). Het aantal accommodaties voor uitsluitend tennis bereikte een hoogtepunt in 1994 (680) en nam daarna af; tussen 2000 en 2003 daalde hun aantal met nog eens 10% tot 540. Accommodaties die bestaan uit wedstrijdelden voor één andere veldsport dan voetbal of tennis, kenden in de jaren negentig een vergelijkbare ontwikkeling als tennisaccommodaties. Deze accommodaties – die bij voorbeeld alleen hockeyvelden bevatten, of alleen korfbalvelden, of alleen kaatsvelden – bereikten halverwege de jaren negentig hun hoogtepunt, maar sindsdien neemt hun aantal langzaam af; dat geldt ook voor de periode 2000-2003.

Tabel 6.17

Aantal openlucht sportaccommodaties, naar type accommodatie en type exploitant, 1988-2003
(in absolute aantallen en indexcijfers)

	absoluut						index (1988 = 100)		
	1988	1991	1994	1997	2000	2003	1988	2000	2003
type accommodatie									
voor voetbal	1260	1280	1280	1320	1270	1250	100	101	99
voor tennis	620	610	680	590	600	540	100	97	87
voor één soort andere veldsport	440	440	480	430	420	410	100	95	93
voor combinaties van veldsporten	900	880	840	810	790	800	100	88	89
voor veldsport en overige sport	380	400	370	380	390	420	100	103	111
voor overige sport	450	520	550	560	570	590	100	127	131
totaal accommodaties	4030	4120	4190	4090	4040	4000	100	100	99
type exploitant (in %)									
gemeente	87	85	81	82	79	78	100	91	90
particulier ^a	13	15	19	18	21	22	100	162	169

a Eenmanszaken, v.o.f.'s, NV's, BV's, stichtingen, verenigingen.

Bron: CBS (SZS'88-'03)

Naast accommodaties ingericht voor één veldsport, zijn er accommodaties met velden voor verschillende veldsporten, bijvoorbeeld voor voetbal én hockey, of voor korfbal én handbal. Het aantal van dit soort accommodaties daalde gedurende de gehele jaren negentig, maar aan deze dalende trend kwam tussen 2000 en 2003 een einde. Er is sprake van groei bij buitensportcomplexen met wedstrijd velden en -banen voor zowel veldsporten als 'overige' sporten (atletiek, golf, karten, jeu de boules e.d.) en bij accommodaties waar uitsluitend 'overige' sporten worden beoefend. Tussen 2000 en 2003 zette de groei van beide typen openlucht sportaccommodaties zich voort.

Het totale aantal wedstrijd velden en -banen op alle openlucht sportaccommodaties tezamen is tussen 2000 en 2003 met 1% gestegen naar 20.410¹⁷ (tabel 6.18). In de jaren negentig was de ontwikkeling in het aantal wedstrijd velden en -banen zeer divers, maar de trends die zich in die periode aftekenden, zetten zich na 2000 in grote lijnen voort. Zo daalde het aantal handbal velden gestaag in de jaren negentig, en ook tussen 2000 en 2003 (-4%). Hoewel het aantal korfbal velden zich in de tweede helft van de jaren negentig leek te stabiliseren, nam hun aantal tussen 2000 en 2003 ook af (-3%). Het aantal voetbal velden bleef tussen 2000 en 2003 relatief constant (2003: 7150). Voor hockey- en tennis velden waren de jaren negentig niet gunstig: sinds 1994 daalde het aantal hockey velden, tot 780 in 2000. Na 2000 is een einde gekomen aan deze daling. Ook het aantal tennis velden kende in 1994 een hoogte-

punt (bijna 7400), terwijl hun aantal daarna sterk afnam. Aan de afname van het aantal tennisvelden is in het nieuwe millennium echter geen einde gekomen. Tussen 2000 en 2003 nam hun aantal verder af tot net geen 6000 (-8%).

Tabel 6.18

Aantal wedstrijdvelen en -banen op openluchtportaccommodaties, 1988-2003 (in absolute aantallen en indexcijfers)

	absoluut						index (1988 = 100)		
	1988	1991	1994	1997	2000	2003	1988	2000	2003
voetbalvelden	7.320	7.260	7.090	7.340	7.110	7.150	100	97	98
tennisvelden	6.730	6.650	7.380	6.540	6.440	5.950	100	96	88
hockeyvelden	1.010	1.010	1.040	850	780	780	100	77	77
korfbalvelden	960	1.010	990	950	950	920	100	99	96
handbalvelden	790	740	620	560	510	490	100	65	62
velden overige veldsporten	480	510	560	780	830	910	100	173	190
velden, banen overige sporten	1.810	2.630	3.350	3.290	3.700	4.200	100	204	232
totaal	19.100	19.810	21.030	20.300	20.300	20.410	100	106	107

Bron : CBS (SZS'88-'03)

Het aantal wedstrijdvelen voor andere veldsporten dan voetbal, hockey, korfbal of handbal nam tussen 1988 en 2000 continu toe, en deze trend is nog niet ten einde; tussen 2000 en 2003 nam hun aantal met nog eens 10% toe tot 910. Het gaat hierbij om velden voor sporten als kaatsen, rugby, cricket, honkbal en dergelijke.

De grote toename van de categorie 'velden en banen voor overige sporten' was in de periode 1988-2000 de meest opmerkelijke trend. Hun aantal verdubbelde in die periode. En ook na 2000 zette de groei zich voort. Tussen 2000 en 2003 steeg hun aantal met nog eens 14% naar 4200. Het betreft hier overigens een zeer diverse categorie. Niet alleen schaats- en atletiekbanen behoren ertoe, maar ook bijvoorbeeld boogschietbanen, fietscrosscircuits, kartbanen, jeu-de-boulesbanen, midgetgolfbanen en drafbanen, evenals de holes op golfbanen. Van de 4200 'velden en banen voor overige sporten' in 2003 was de helft een hole op een golfcourse.

Jachthavens

De Hiswa-vereniging (de Nederlandse Vereniging van Ondernemingen in de Bedrijfstak Waterrecreatie) organiseert jaarlijks de watersportbeurs 'Hiswa te water'. Hieraan wordt deelgenomen door werven, die de boten bouwen die er getoond worden, maar ook door vele andere actoren in de watersportindustrie, zoals makelaars in zeil- en motorboten, jachthavens, producenten van apparatuur (marifoons e.d.), zeilmakerijen, zeilscholen, watersportwinkels enzovoort.

De jachthavens die worden waargenomen via de statistiek Watersport maken een wezenlijk deel uit van de watersportindustrie. Het zijn deze accommodaties van waaruit eigenaren van zeil- en motorboten veelal hun sport ondernemen. Jachthavens worden overwegend geëxploiteerd door commerciële ondernemers en door watersportverenigingen. Een klein deel wordt als nevenactiviteit geëxploiteerd door bijvoorbeeld jachtwerven of botenverhuurders. Deze jachthavens worden niet waargenomen voor de statistiek, evenmin als, sinds 1997, gemeentelijke jachthavens.

Tabel 6.19

Aantal jachthavens (excl. gemeentelijke jachthavens), naar capaciteit aan zomerligplaatsen, 1988-2003 (in absolute aantallen en indexcijfers)

	absoluut						index (1988 = 100)		
	1988	1991	1994	1997	2000	2003	1988	2000	2003
≤ 50 ligplaatsen	211	224	230	205	185	205	100	88	97
51-100 ligplaatsen	164	189	195	230	200	205	100	122	125
101-200 ligplaatsen	171	181	185	195	225	205	100	132	120
201-350 ligplaatsen	85	90	110	90	125	115	100	147	135
351-500 ligplaatsen	34	37	45	50	35	45	100	103	132
≥ 501 ligplaatsen	29	36	40	40	45	45	100	155	155
totaal jachthavens	694	758	800	810	820	815	100	118	117

Bron: CBS (SW'88-'03)

In de jaren negentig nam het aantal jachthavens van watersportclubs en van commerciële exploitanten toe tot 820 in 2000 (tabel 6.19). In 2003 waren het er 815. Meer dan de helft van deze havens (53%) werd geëxploiteerd door een watersportclub (niet in tabel).

Bij jachthavens kenmerkten de ontwikkelingen in de jaren negentig zich vooral door een afname van jachthavens met een capaciteit voor hooguit 50 boten (-12%), en een toename van de jachthavens met een capaciteit voor meer dan 500 boten (+55%). Na 2000 nam het aantal kleine jachthavens echter weer toe, terwijl de toename van het aantal grote jachthavens stagneerde.

In 2003 hadden de jachthavens samen een capaciteit van 133.500 zomerligplaatsen in het water (tabel 6.20). Dat is 4% minder dan in 2000 (niet in tabel). Van die 133.500 zomerligplaatsen waren bijna 110.000 plaatsen vast verhuurd aan eigenaren van zeil- en motorboten. Dat betekent een bezettingsgraad van 82%; in 2000 was die 79%. Uit tabel 6.20 blijkt dat de bezettingsgraad – de vast verhuurde ligplaatsen als percentage van de beschikbare capaciteit aan ligplaatsen – doorgaans hoger was naarmate de jachthaven minder capaciteit had. Gemiddeld werd in 2003 11% van de ligplaatsen verhuurd aan buitenlandse watersporters. Bij de grootste jachthavens (capaciteit van

meer dan 500 ligplaatsen) was in 2003 22% van de verhuurde ligplaatsen verhuurd aan een buitenlandse watersporter (2000: 20%).

Tabel 6.20

Gebruik van jachthavens (excl. gemeentelijke jachthavens), naar capaciteit aan zomerligplaatsen, 2003 (in absolute aantallen en procenten)

	aantal jachthavens	absoluut		aantal zomerligplaatsen per jachthaven		%	
		totaal	vast verhuurd	totaal	vast verhuurd	bezettingsgraad ^a	vast verhuurd aan buitenlandse watersporters ^b
≤ 50 ligplaatsen	205	6.600	6.200	30	30	94	3
51-100 ligplaatsen	205	15.300	13.300	75	65	86	4
101-200 ligplaatsen	205	30.400	25.500	145	125	84	6
201-350 ligplaatsen	115	31.000	25.700	275	225	83	10
351-500 ligplaatsen	45	17.900	14.700	410	335	82	15
≥ 501 ligplaatsen	45	32.200	24.500	745	565	76	22
totaal jachthavens	815	133.500	109.900	165	135	82	11

a Aantal vast verhuurde zomerligplaatsen als percentage van het totale aantal zomerligplaatsen.
b Als percentage van het aantal vast verhuurde zomerligplaatsen.

Bron: CBS (SW'03)

6.7 Vrijwilligerswerk

Zorgen van clubs¹⁸

Tot de grootste punten van zorg voor sportverenigingen behoren voldoende (goed) kader en het ledenbestand (tabel 6.21). Desondanks is het aandeel clubs met zorgen op deze terreinen tussen 2001 en 2003 licht gedaald (dit lijkt zich tussen 2003 en 2005 voort te zetten, maar is primair een gevolg van een wijziging in de wijze van dataverzameling). Financiën zijn echter in de loop der jaren meer zorgen gaan baren.

Tabel 6.21

Belangrijkste zorgen van sportverenigingen, onder clubs met knelpunten, 2001-2005 (in procenten)

	2001	2002	2003	2005
clubs met knelpunten	81	81	85	75
waarvan grootste knelpunten				
kader	88	78	72	58
leden	60	58	52	39
accommodatie	38	28	33	26
financiën	22	24	26	28
overig	19	14	25	10
geen zorgen	3	12	10	25

Bron: NOC*NSF (VMT⁰¹⁻⁰⁵)

De grootste vrijwilligerstekorten doen zich voor bij de bestuurlijke en sport-technische taken. In de periode 2001-2005 is hier weinig in veranderd (tabel 6.22).

Tabel 6.22

Functies, taken en werkzaamheden waarvoor door verenigingen vrijwilligers worden gezocht, 2001 en 2005 (in procenten)

	2001		2005	
	antwoorden	verenigingen met een vacature	antwoorden	verenigingen met een vacature
bestuur	16	55	17	58
training/begeleiding/lesgeven	15	54	15	50
organisatie evenementen/ nevenactiviteiten	12	43	9	31
arbitrage en jurering	11	38	9	31
organisatie wedstrijden en toernooien	10	36	13	45
bar-/kantinediensten	9	33	11	37
samenstelling clubblad	9	30	8	27
beheer/onderhoud materiaal	9	30	8	29
beheer/onderhoud/schoonmaak accommodatie	8	29	9	30
sportmedische zorg/begeleiding			1	2
andere functies/taken/werk- zaamheden	1	5	2	7
totaal	100		100	

Bron: NOC*NSF (VMT^{01 en '05})

Inzet vrijwilligers¹⁹

De Verenigingsmonitor van NOC*NSF is door zijn geringe steekproefomvang minder geschikt als gegevensbron over de totale omvang van het vrijwilligerswerk. Vragen over de inzet van vrijwilligers komen echter ook aan de orde in de statistiek Sportorganisaties van het CBS.²⁰ Het zijn niet alleen sportclubs die een beroep doen op vrijwilligers, maar ook andere sportaanbieders zoals maneges en sportscholen. Sportclubs, maneges, sportscholen en sportinstructeurs tezamen worden hieronder verder aangeduid als 'sportorganisaties'.

Tabel 6.23

Inzet van vrijwilligers bij sportorganisaties (excl. watersportorganisaties), laatste week van september, naar tak van sport, 1990-2003 (in procenten en indexcijfers)

	%					index (1990 = 100)		
	1990	1993	1996	2000	2003	1990	2000	2003
veldvoetbal	89	95	97	98	98	100	110	110
overige veldsport	83	85	97	97	97	100	117	117
tennis	80	79	95	98	96	100	123	120
paardensport ^a	55	70	72	69	68	100	125	124
zwemsport	80	84	95	94	94	100	118	118
teamzaalsport	65	66	82	85	82	100	131	126
individuele zaalsport	72	73	93	92	91	100	128	126
kracht- en vechtsport ^b	47	52	59	52	46	100	111	98
hengelsport	.	36	63	77	76	100	.	.
overige sport ^c	47	51	70	77	75	100	164	160
totaal sportorganisaties	65	67	81	82	79	100	126	122
w.o. sportclubs	.	.	85	86	85	.	.	.
aantal sportorganisaties (absoluut)	25.600	28.150	25.900	29.800	30.070	100	116	117
w.o. sportclubs	.	.	23.650	26.620	26.910	.	.	.

a Inclusief maneges.
b Inclusief sportscholen en -instructeurs; 1990 en 1993 eveneens inclusief fitnesscentra.
c In 1990 inclusief hengelsport.

Bron: CBS (SO'90-'03)

In de jaren negentig steeg het aantal sportorganisaties dat in de laatste week van september (de referentieweek) een beroep deed op een of meer vrijwilligers van 65% naar 82%. Tussen 2000 en 2003 daalde dat aandeel echter naar 79% (tabel 6.23). De afname tussen 2000 en 2003 komt voor rekening van de maneges en de sportscholen en sportinstructeurs, want bij de sportclubs was er nauwelijks sprake van een daling (2000: 86% en 2003: 85%). De inzet van vrijwilligers is vooral wijdverbreid onder

voetbalclubs, clubs voor andere veldsporten (bv. cricket, hockey en rugby), zwem- en duiksportclubs, tennisclubs en clubs voor individuele zandsporten. Negen van de tien clubs, of nog meer, maakten gebruik van vrijwilligers in de laatste week van september 2003.

Voor watersportclubs (niet in tabel) zijn vrijwilligers net zo essentieel als voor andere sportclubs. Tijdens het vaarseizoen van 2003 waren bij driekwart van de watersportclubs vrijwilligers actief. De manier waarop watersportclubs de betrokkenheid van leden organiseren, wijkt enigszins af van wat gangbaar is. Binnen de watersport is het niet ongebruikelijk dat leden verplicht zijn tot 'vrijwilligerswerk'. In 2003 kende bijna de helft van de watersportclubs een dergelijke verplichting. Slechts bij een minderheid van deze clubs kon de verplichting afgekocht worden door een bijstorting in de clubkas.

In de periode 1990-2000 steeg niet alleen het aantal organisaties dat gebruikmaakt van vrijwilligers, maar ook het totaal aantal vrijwilligers bij sportorganisaties (tabel 6.24). Aan deze trend kwam een einde tussen 2000 en 2003.²¹ In de laatste week van september 2000 waren 548.000 vrijwilligers actief, in dezelfde week van 2003 waren het er 538.000 (-2%). De sportclubs kenden echter een geringere afname van het aantal vrijwilligers (-1%).

De ontwikkelingen tussen 2000 en 2003 zijn niet bij alle takken van sport negatief. Zo kenden organisaties in de categorie 'overige veldsport' (hockey, atletiek, kaatsen, korfbal, cricket, honk- en softbal) nog een toename van het aantal vrijwilligers met 8% tot 96.000. Dit was mede een gevolg van het feit dat het aantal leden van deze organisaties tussen 2000 en 2003 met 10% toenam (niet in tabel). De organisaties in de categorie 'overige sport' kenden een toename van het aantal vrijwilligers met 6% tot 68.000. Ook voor deze categorie geldt dat het aantal leden van de betreffende organisaties tussen 2000 en 2003 toenam, en wel met 6% (niet in tabel).

Bij alle andere categorieën sportorganisaties is de ontwikkeling minder florissant geweest. In een aantal gevallen bleef het aantal vrijwilligers constant, zoals bij paardensport (incl. maneges) en zwemsport, of nam het aantal vrijwilligers marginaal af, zoals bij tennis (-2%), voetbal (-4%) en individuele zandsport (-5%).

De afname van het aantal vrijwilligers bij hengelsport en de teamzandsport (beide -12%) en bij organisaties actief in de kracht- en vechtsport (-15%) was tussen 2000 en 2003 fors. Het afgenomen aantal vrijwilligers binnen de teamzandsport hangt samen met de afname van het aantal organisaties tussen 2000 en 2003 (-10%; niet in tabel) en het aantal leden (-6%; niet in tabel). Bij de hengelsport is dat niet het geval en bij de kracht- en vechtsportorganisaties evenmin.²²

Voetbalclubs zijn van oudsher de clubs waarbij in absolute aantallen de meeste vrijwilligers actief zijn. Zo ook in 2003. Van alle vrijwilligers die actief waren bij sportorganisaties in de referentieweek van 2003, was een derde actief bij een voetbalclub. Ongeveer 1% van die vrijwilligers was actief voor een club in het betaald voetbal (niet in tabel).

Tabel 6.24

Vrijwilligers werkzaam bij sportorganisaties (excl. watersportorganisaties), laatste week van september, naar tak van sport, 1990-2003 (in absolute aantallen en indexcijfers)

	x 1000					index (1990 = 100)		
	1990	1993	1996	2000	2003	1990	2000	2003
veldvoetbal	104	145	160	193	186	100	186	179
overige veldsport	43	69	78	89	96	100	207	223
tennis	30	27	44	46	45	100	153	150
paardensport ^a	8	13	19	20	20	100	250	250
zwemsport	17	20	22	28	28	100	165	165
teamzaalsport	40	53	47	49	43	100	123	108
individuele zaalsport	28	30	40	37	35	100	132	125
kracht- en vechtsport ^b	5	8	10	13	11	100	260	220
hengelsport	.	3	6	8	7	100	.	.
overige sport ^c	24	31	41	64	68	100	267	283
totaal sportorganisaties	299	399	466	548	538	100	183	180
w.o. sportclubs	.	.	461	539	532	.	.	.

a Inclusief maneges.
b Inclusief sportscholen en -instructeurs; 1990 en 1993 eveneens inclusief fitnesscentra.
c In 1990 inclusief hengelsport.

Bron: CBS (SO'90-'03)

In 1990 werkten alle vrijwilligers samen 930.000 uren in de referentieweek; in dezelfde periode van 2000 was dat meer dan 2,1 miljoen uren. Maar niet alleen aan de gestage groei van het aantal vrijwilligers in de sport is een einde gekomen, ook de toename van het aantal arbeidsuren van vrijwilligers bij sportorganisaties is (voorlopig?) gestopt. In 2003 werkten alle vrijwilligers tezamen bijna 100.000 arbeidsuren (-4%) minder bij sportorganisaties dan in 2000 (tabel 6.25). Hetzelfde geldt voor de arbeidsuren van vrijwilligers ten behoeve van sportclubs: met uitzondering van de zwemsport (+9%) en de categorie 'overige veldsport' (+7%) was er bij alle overige sportorganisaties tussen 2000 en 2003 een afname van het totale aantal arbeidsuren van vrijwilligers.

Van alle vrijwilligers bij sportorganisaties was in 2003 een op de drie actief bij een voetbalclub (tabel 6.24). Omgerekend in uren werd 44% van de arbeidsuren van vrijwilligers ingezet bij voetbalclubs (tabel 6.25). Niet alleen hebben de voetbalclubs dus veel meer vrijwilligers dan andere sportorganisaties, maar zij doen daarnaast een groter beroep op deze mensen. Van de arbeidsuren van vrijwilligers voor voetbalclubs in 2003 kwam 2% voor rekening van vrijwilligers actief bij een club in het betaald voetbal (niet in tabel).

Tabel 6.25

Arbeidsuren van vrijwilligers bij sportorganisaties (excl. watersportorganisaties), laatste week van september, naar tak van sport, 1990-2003 (in absolute aantallen en indexcijfers)

	x 1000					index (1990 = 100)		
	1990	1993	1996	2000	2003	1990	2000	2003
veldvoetbal	391	471	633	950	905	100	243	231
overige veldsport	113	145	213	327	349	100	289	309
tennis	96	91	121	157	148	100	164	154
paardensport ^a	26	36	61	71	68	100	273	262
zwemsport	39	40	57	77	84	100	197	215
teamzaalsport	99	127	108	157	125	100	159	126
individuele zaalsport	76	72	105	126	106	100	166	139
kracht- en vechtsport ^b	19	30	31	45	42	100	237	221
hengelsport	.	13	20	27	21	100	-	-
overige sport ^c	71	88	184	205	201	100	289	283
totaal sportorganisaties	930	1114	1533	2142	2049	100	230	220
w.o. sportclubs	.	.	1508	2110	2020	.	.	.

a Inclusief maneges.
b Inclusief sportscholen en -instructeurs; 1990 en 1993 eveneens inclusief fitnesscentra.
c In 1990 inclusief hengelsport.

Bron: CBS (SO'90-'03)

Tot slot van dit hoofdstuk toont tabel 6.26 de arbeidsuren en werkzaamheden van vrijwilligers bij alleen sportclubs voor 2003. Er bestonden in 2003 geen enorme verschillen tussen de takken van sport als het gaat om het percentage sportclubs waarbij vrijwilligers actief waren. Clubs voor 'overige buitensport' (auto- en motorsport, jeu de boules, trimmen, karten, wandelen, schaatsen e.d.) scoorden het laagst (73%) en atletiekclubs het hoogst (99%). De naar verhouding lage score van 'overige buitensport' wordt voor een belangrijk deel veroorzaakt door de schaatsclubs. De referentieweek voor meting van de inzet van vrijwilligers, de laatste week van september, is voor deze sport nu eenmaal geen drukke periode.

De soort werkzaamheden waarvoor vrijwilligers zich inzetten, verschilt wel per tak van sport. Bij sportclubs voor binnensporten is de inzet van vrijwilligers redelijk gelijkmatig verdeeld over de verschillende taken. Vrijwilligers bij dergelijke clubs besteedden bijna evenveel tijd aan training, instructie en verzorging als aan bestuur, commissies en administratie. De 'overige binnensport' is wat dit betreft echter een uitzondering onder de binnensporten; daar ligt de nadruk sterk op bestuur, commissies en administratie (tabel 6.26).

Tabel 6.26

Arbeidsuren en werkzaamheden van vrijwilligers bij sportclubs (excl. watersportclubs), laatste week september, naar tak van sport, 2003 (in procenten)

	aantal sportclubs met vrijwilligers (%)	totaal aantal arbeidsuren van vrijwilligers per week (= 100%) (x 1000)	wv. voor (%)			
			begeleiding van jeugdleden	training, instructie, verzorging	bestuur, commissies, administratie	onderhoud, schoonmaak, kantine
binnensporten						
kracht- en vechtsport	85	31	21	40	33	6
individuele zaalsport	91	106	22	28	46	5
teamzaalsport	82	125	21	35	40	4
zwem- en duiksport	94	84	22	43	30	5
overige binnensport ^a	77	74	14	13	60	12
buitensporten						
atletiek	99	30	14	33	38	16
golf	92	38	8	4	85	4
hengelsport	76	21	19	4	60	17
paardensport	89	50	17	15	54	13
tennis	96	148	12	6	55	27
veldsport (excl. voetbal)	98	280	27	28	33	12
veldvoetbal	98	905	34	20	26	21
wielersport	74	20	20	16	52	12
overige buitensport ^b	73	107	11	16	50	22
totaal sportclubs	85	2020	26	22	36	16

a Denksport, bowlen, kegelen, bijjarten, schietsport, darten, schermen, squash, kolven e.d.
b Wintersport, auto- en motorsport, bergsport, boogschieten, curling, vliegsport, jeu de boules, kaatsen, touwtrekken, triathlon, wandelsport e.d.

Bron: CBS (SO'03)

Vrijwilligers bij clubs voor buitensporten steken hun tijd eerder in het besturen van de vereniging, in commissies en in de administratie. Ook vrijwilligerswerk ten behoeve van onderhoud, schoonmaak en de kantine komt over het algemeen vaker voor bij clubs voor buitensporten. Dit verschil wordt in belangrijke mate veroorzaakt doordat de binnensporters vaak geen kantine in eigen beheer hebben (aangezien zij veelal in een algemene zaal spelen die ze niet in eigen beheer hebben). Golfclubs wijken het duidelijkst af van de andere buitensporten: niet meer dan 4% van de arbeidsuren van vrijwilligers werden besteed aan onderhoud, schoonmaak en kantine. De vrijwilligers bij golfclubs in 2003 waren vooral actief in het bestuur van de vereniging, in commissies en administratie (85%).

De arbeidsuren van vrijwilligers bij voetbalclubs werden voor 34% besteed aan de begeleiding van de jeugd. Bij geen andere tak van sport is dat aandeel zo hoog. Bij de meeste andere sporten is begeleiding van de jeugd goed voor 10% tot 25% van de arbeidstijd van vrijwilligers. Golf (8%) is wat dit betreft een opvallende uitzondering.

6.8 Samenvatting

De ontwikkelingen in het sportaanbod geven voor de recente jaren een gevarieerd beeld te zien. Enerzijds zijn er doorzettende trends, anderzijds is er sprake van stabilisering.

Wat betreft de omvang van het aanbod, kan worden vastgesteld dat de groei in het sportaanbod achterblijft bij de groei in de sportdeelname. Anno 2003 telde Nederland 1190 maneges, 1970 sportscholen en sportinstructeurs, 2000 fitnesscentra, 770 zwembaden, 815 jachthavens, 2160 overdekte sportaccommodaties en 4000 openluchtportaccommodaties, en dat zijn er weinig meer dan in 2000, terwijl de sportdeelname in die periode wel duidelijk groeide (zie hoofdstuk 4).

Bij de zwembaden steeg met name het aantal overdekte baden en daalde het aantal combi- en openluchtbaden. Bij de overdekte accommodaties daalde vooral het aantal tennishalaccommodaties (-10%) en het aantal 'overige overdekte accommodaties' (-11%, waaronder veel biljart- en squashaccommodaties). Het aantal sportzaalaccommodaties (+6%) en het aantal sporthalaccommodaties (+3%) nam nog wel toe. Bij de openluchtportaccommodaties was er sprake van een afname van het aantal accommodaties dat is ingericht voor slechts één tak van sport, en een toename van het aantal accommodaties waar meerdere takken van sport worden beoefend. Tussen 2000 en 2003 verdween 8% van de tennisvelden, 4% van de handbalvelden en 3% van de korfbalvelden. Daar staat tegenover dat er in 2003 10% meer velden waren voor veldsporten als rugby, kaatsen, cricket, honk- en softbal en dergelijke ('overige veldsport') en 14% meer velden/banen voor sporten als golf, jeu de boules, wielrennen, auto- en motorsport, schietsport, atletiek en dergelijke ('overige sport').

Binnen de accommodaties is al enige jaren een verschuiving aan de gang van exploitatie door voornamelijk gemeenten naar exploitatie door particuliere exploitanten. Tussen 2000 en 2003 zette deze trend door bij de exploitatie van zwembaden en van openluchtportaccommodaties, maar niet bij de exploitatie van overdekte sportaccommodaties. Klaarblijkelijk nodigde de economische tegenwind van de laatste jaren (zie hoofdstuk 2) minder uit tot een commercieel avontuur.

De bijna 29.000 sportverenigingen zijn aangesloten bij een van de 72 bonden die in 2004 lid waren van NOC*NSF. In vergelijking met 2001 waren er in 2004 ruim 800 verenigingen minder, en dat terwijl het aantal leden van NOC*NSF in die periode met 86.000 toenam tot 4,9 miljoen. Het aantal leden per (bij een sportbond aangesloten) vereniging steeg daardoor van 164 in 2001 naar 174 in 2004. De al langer ingezette schaalvergroting bij sportverenigingen zette ook de afgelopen jaren dus door. Cijfers van het CBS laten zien dat het aandeel grote clubs (meer dan 500 leden) tussen 2000

en 2003 steeg van 8% naar 9%. Desondanks bestaan er ook nog heel veel kleine sportclubs; in 2003 had een op de drie sportverenigingen minder dan 50 leden.

Bij de meeste sportverenigingen zijn vrijwilligers actief. Bij 85% van de sportclubs zetten een of meerdere vrijwilligers zich in de laatste week van september 2003 in voor de club. In 2000 was dat een fractie meer (86%). Tussen 2000 en 2003 daalde het totale aantal vrijwilligers bij sportclubs licht, van 539.000 naar 532.000. Alle vrijwilligers tezamen werkten in de referentieweek in september 2003 2,02 miljoen uren voor de sportclubs (2000: 2,11 miljoen uren). Het leeuwendeel van de vrijwilligersinzet was bij de veldvoetbalclubs (35% van de vrijwilligers en 44% van de arbeidsuren). Het veldvoetbal was ook de tak van sport waar de meeste tijd van vrijwilligers werd gestoken in de begeleiding van de jeugdleden (34%, tegen 26% voor alle sportclubs).

De topvijftien van sportbonden is redelijk stabiel. Op de eerste plaats staat sinds jaar en dag de voetbalbond (2004: 1,1 miljoen leden), gevolgd door de tennisbond (2004: 0,7 miljoen leden) en de gymnastiekbond (2004: 0,3 miljoen). Tot de opvallende stijgers van de laatste jaren behoren golf (in 2004 in omvang de vierde sportbond van het land), hockey (vijfde sportbond) en atletiek (dertiende). De vijftien grootste bonden waren in 2004 goed voor 75% van de leden van NOC*NSF (tegen 74% in 2001).

Noten

- 1 Cijfers over 2005 voor de NOC*NSF-Ledentalstatistieken zijn te vinden op de website www.rapportage-sport.nl.
- 2 De genoemde aantallen hebben betrekking op aangesloten organisaties die de landelijke bond van een tak van sport vormen. Daarnaast zijn ook andere typen organisaties lid van NOC*NSF, zoals sportkoepels, professionele verenigingen en dergelijke.
- 3 Cijfers over 2005 voor de NOC*NSF-Ledentalstatistieken zijn te vinden op de website www.rapportage-sport.nl.
- 4 Als gevolg van de fusies van de sportbonden in de gymnastieksport zijn drie organisaties de topvijftien binnengekomen en hebben twee organisaties de topvijftien verlaten.
- 5 Sinds 2001 worden deze organisaties als buitengewone leden aangeduid.
- 6 In de NOC*NSF-cijfers is dat 174.
- 7 Accommodaties die eigendom zijn van sportclubs en waarvan de exploitatie ondergebracht is in een aparte rechtspersoon, worden waargenomen via de statistiek Zwembaden en sportaccommodaties.
- 8 In 1993 heeft in Europees verband een herziening plaatsgevonden van het SBI-stelsel (Standaard bedrijfsindeling). Op basis van dit SBI-stelsel worden de organisaties in het populatieregister van het CBS (het Algemeen bedrijfsregister) getypeerd naar de hoofdactiviteit. Ten gevolge van de stelselherziening zijn de fitnesscentra ondergebracht in een SBI met onder andere sauna's, zonnebanken, massagesalons, bronnenbaden en dergelijke en daarin niet meer apart te onderscheiden.
- 9 In het kader van de statistiek Sportorganisaties is een *sportschool* gedefinieerd als een organisatie die, anders dan in verenigingsverband, sportbeoefenaren opleidt en/of traint in een eigen sportaccommodatie. Fitnesscentra zijn hiervan uitgesloten (zie ook noot 8). De sportscholen die worden waargenomen, zijn overwegend actief in krachtsport, vechtsport, duiksport, zwemsport, tennis of skiën. In een beperkt aantal gevallen wordt er ook geïnstrueerd in fitness en/of aerobics, maar nooit alleen daarin. Een *sportinstructeur* is een zelfstandig beroepsbeoefenaar die sportbeoefenaren opleidt en/of traint en niet beschikt over een eigen sportaccommodatie. Een sportinstructeur kan zowel voor particulieren werken, als in opdracht van sportscholen of -verenigingen. Paardentrainers worden eveneens tot de sportinstructeurs gerekend. De sportinstructeurs die worden waargenomen, zijn overwegend actief in de duiksport, zwemsport, het tennis, golfen of de paardensport. In een beperkt aantal gevallen wordt er ook geïnstrueerd in fitness en/of aerobics, maar nooit alleen daarin.
- 10 Het is niet bekend of en, zo ja, hoe groot de overlap is tussen de populatie fitnesscentra zoals waargenomen in het onderzoek in opdracht van de Fit!Vak, en de populatie sportscholen (incl. sportinstructeurs) waargenomen door het CBS. Maar zie ook noot 9.
- 11 In het rapport *Brancheonderzoek fitnesscentra* (MKB Adviseurs 2003) worden naast centra gericht op multifunctionele fitness, centra onderscheiden die zich richten op medische fitness. De klanten van zulke centra komen er primair om te revalideren. De behandeling staat centraal, naast sportactiviteiten. De medische fitness, die voornamelijk in groepsverband wordt aangeboden, vindt doorgaans plaats in centra die naar verhouding beperkt van omvang zijn. In 2003 hadden deze medische fitnesscentra gemiddeld iets meer dan 300 klanten. Naast centra voor multifunctionele fitness en centra voor medische fitness worden nog twee typen aanbieders van fitness onderscheiden: aerobicscentra en een categorie 'overig'. Aerobicscentra zijn instituten waarin vooral groepslessen worden gegeven in aerobics, steps, streetdance en vergelijkbare activiteiten. Hun klantenbestand bestaat voor het grootste deel uit vrouwen. De categorie

'overig' wordt gevormd door bedrijven en instellingen die fitness als nevenactiviteit aanbieden, bijvoorbeeld afslankcentra, centra met bewegingsbanken, zwembaden en yogatherapeuten.

- 12 De (delen van) accommodaties die eigendom zijn van sportclubs én die zijn ondergebracht in een aparte rechtspersoon worden wel waargenomen via de statistiek Zwembaden en sportaccommodaties, en zijn dus meegenomen in paragraaf 6.6. De eigen accommodaties van sportclubs die niet in een aparte rechtspersoon zijn ondergebracht, worden niet via de statistiek Zwembaden en sportaccommodaties waargenomen, maar via de statistiek Sportorganisaties. Gezien de verspreiding van dit eigen bezit onder sportclubs en het soort accommodaties waar het om gaat, betekent dit dat er in het gepresenteerde cijfermateriaal in paragraaf 6.6 vooral tennisvelden ontbreken die in handen zijn van tennisclubs, en golfbanen die in het bezit zijn van golfclubs (zie tabel 6.8).
- 13 In het kader van de statistiek Zwembaden en sportaccommodaties worden vier typen overdekte sportaccommodaties onderscheiden: sportzaalaccommodaties, sport-halaccommodaties, tennishalaccommodaties en overige sportaccommodaties. Een sportzaalaccommodatie is een accommodatie met een of meer sportzalen, eventueel in combinatie met andere sportruimten, maar zonder sporthal. Een sporthalaccommodatie is een accommodatie met een of meer sporthallen, eventueel in combinatie met een of meer sportzalen en/of andere sportruimten. Een tennishalaccommodatie is een accommodatie met een of meer overdekte tennisbanen, eventueel in combinatie met andere sportruimten, maar zonder sportzaal en zonder sporthal. Overige overdekte sportaccommodaties zijn accommodaties met een of meer sportruimten specifiek ingericht voor één tak van sport, maar zonder sportzaal, sporthal of tennishal.
- 14 Een multifunctionele sportzaal is een sportruimte die is ingericht voor meer dan één tak van sport en heeft een lengte van minder dan 42 meter en een breedte van minder dan 22 meter.
- 15 Een multifunctionele sporthal is een sportruimte die is ingericht voor meer dan één tak van sport en is minimaal 42 meter lang en minimaal 22 meter breed.
- 16 In het kader van de statistiek Zwembaden en sportaccommodaties worden zes typen openluchtsportaccommodaties onderscheiden:
 - 1 accommodaties met alleen voetbalvelden;
 - 2 accommodaties met alleen tennisbanen;
 - 3 accommodaties met wedstrijdvelden of -banen voor één soort andere veldsport (hockey, korfbal, handbal, honkbal, softbal, cricket, kaatsen e.d.);
 - 4 accommodaties met wedstrijdvelden of -banen voor combinaties van veldsporten;
 - 5 accommodaties met wedstrijdvelden of -banen voor overige sport (atletiek, schieten, golf, midgetgolf, schaatsen, wielrennen, autosport, motorsport, paardensport, jeu de boules, skiën e.d.);
 - 6 accommodaties met wedstrijdvelden of -banen voor veldsport en voor overige sport. Op de openluchtsportaccommodaties worden alleen de wedstrijdvelden en -banen waargenomen en dus geen trainingsvelden of -banen.
- 17 Voor het bepalen van het aantal wedstrijdbanen en -velden op openluchtsportaccommodaties wordt elke hole op een golfbaan als één wedstrijdbaan geteld, en ook elke jeu-de-boulesbaan telt voor één wedstrijdbaan.
- 18 De tabellen in dit deel zijn geleverd door NOC*NSF/MI, de tekst is afkomstig van het SCP.
- 19 De gegevens in dit deel zijn afkomstig van het CBS.
- 20 Tot en met 1993 werd voor het samenstellen van de statistiek Sportorganisaties (die toen nog de statistiek Sportclubs en sportscholen heette) gebruikgemaakt van een

populatieregister met een andere indeling naar tak van sport dan ná 1993 (zie noot 8). De indeling naar tak van sport die sindsdien wordt gebruikt, is uitgebreider en is om te zetten naar de indeling die daarvoor werd gebruikt. De oude indeling, die tot 1993 werd gebruikt, is echter niet om te zetten naar de nieuwe indeling. Bovendien kan in de oude indeling geen onderscheid worden gemaakt tussen sportclubs en overige sportorganisaties. Een aantal categorieën in de nieuwe indeling heeft echter betrekking op exact dezelfde populatie als in de oude indeling. Het gaat om veldvoetbal, tennis, zwemsport, teamzaalsport, individuele zaalsport en hengelsport.

In de trendtabellen 6.23, 6.24 en 6.25 is de oude indeling naar tak van sport gebruikt. Deze drie tabellen hebben betrekking op zowel sportclubs als maneges (onderdeel van de categorie 'paardensport') en sportscholen en sportinstructeurs (onderdeel van de categorie 'kracht en vechtsport'). Cijfers over 1987 zijn niet opgenomen in de trendtabellen, omdat de referentieperiode voor de inzet van vrijwilligers voor dat jaar afwijkt van die van latere jaren.

In tabel 6.26, met alleen cijfers over 2003, is de nieuwe indeling naar tak van sport gebruikt. Deze tabel heeft uitsluitend betrekking op sportclubs.

- 21 Het aantal vrijwilligers als percentage van het aantal leden en klanten van sportorganisaties bedroeg 9% in 2003. Er bestaan echter grote verschillen op dit punt. Voetbal (19%), overige veldsport (15%), zwemsport en teamzaalsport (beide 14%) zitten (ver) boven het gemiddelde. Kracht- en vechtsport, inclusief sportscholen en -instructeurs (1%), hengelsport (2%), tennis (6%), paardensport, inclusief maneges (6%) en overige sport (6%) zitten er (ver) onder.
- 22 Tussen 2000 en 2003 nam het aantal hengelsportclubs met 2% toe, terwijl het aantal leden met 1% afnam en het aantal vrijwilligers met 13%. De categorie 'kracht- en vechtsport' in tabel 6.23 omvat (net als de tabellen 6.24 en 6.25) niet alleen kracht- en vechtsportclubs, maar ook sportscholen op het gebied van kracht- en vechtsport en sportinstructeurs. Tussen 2000 en 2003 nam het aantal organisaties in deze categorie met 2% toe, terwijl het aantal leden en klanten met 2% daalde. Het aantal kracht- en vechtsportverenigingen (zoals o.a. onderscheiden in tabel 6.7) nam tussen 2000 en 2003 met 5% toe en het aantal leden met 4%; het aantal vrijwilligers dat actief was bij deze verenigingen daalde in dezelfde periode echter met 11%.

Literatuur

- Es, R. van, S.G. Luttkhuis en R. Wouters (2003). *Brancheonderzoek fitnesscentra*. Delft: MKB Adviseurs.
- Kalmthout, J. van en J. Janssens (2002). *Verenigingsmonitor 2001; de stand van zaken in de sportvereniging*. Arnhem: NOC*NSF.
- NISB (2005). *Sportservicepunten, de verschijningsvormen anno 2004*. Bennekom: Nederlands Instituut voor Sport en Bewegen.
- NOC*NSF (2005). *Ledental NOC*NSF over 2004*. Arnhem: NOC*NSF.

7 Economie van de sport

Rob Goossens (CBS)

7.1 Inleiding

De jaren negentig waren, economisch gezien, gunstige jaren voor de sport. De uitgaven van de overheid voor sport groeiden met ongeveer 40% en de bestedingen van huishoudens met ongeveer 50% (*Rapportage sport 2003* (RS'03): 167-206). Bij sportorganisaties en exploitanten van zwembaden en overige sportaccommodaties verdubbelden, en in sommige gevallen verdriedubbelden de inkomsten. Ook de werkgelegenheid bij sportorganisaties en bij exploitanten van accommodaties steeg sterk.

Daarentegen zijn de eerste jaren van het nieuwe millennium voor de sport niet in alle opzichten gunstig geweest. De groei van de koopkracht stagneerde, en in 2003 werd door de overheid gesneden in de instellingsubsidies. Daar staat tegenover dat de sportdeelname de laatste jaren verder is gegroeid en dat onder andere via programma's als de Breedtesportimpuls (later de BOS-regeling) de nodige additionele middelen voor de sport beschikbaar kwamen.

In dit hoofdstuk bezien we wat per saldo het effect is geweest van deze ontwikkelingen op de bestedingen aan sport van huishoudens en overheden, alsmede op de baten, lasten en werkgelegenheid bij sportorganisaties en exploitanten van sportaccommodaties. Het hoofdstuk is hoofdzakelijk gebaseerd op gegevens uit de CBS-statistieken Budgetonderzoek (BO), Inkomsten en uitgaven van de overheid (SIU), Sportorganisaties (SO), Watersport (SW) en Zwembaden en sportaccommodaties (SZS). Voor al deze statistieken is 2003 het laatste thans beschikbare meetjaar.

In paragraaf 7.2 komen eerst de uitgaven aan sport van huishoudens en personen aan de orde. In paragraaf 7.3 staan de inkomsten en uitgaven van de overheid centraal. De baten en lasten van niet-commerciële sportorganisaties (sportverenigingen) en commerciële sportorganisaties (sportscholen, maneges e.d.) worden beschreven in paragraaf 7.4 en de baten en lasten van exploitanten van sportfaciliteiten worden beschreven in paragraaf 7.5. De werkgelegenheid bij sportorganisaties komt aan de orde in paragraaf 7.6 en de werkgelegenheid bij exploitanten van sportfaciliteiten in paragraaf 7.7 (voor vrijwilligerswerk bij sportorganisaties, zie § 6.7). Het hoofdstuk wordt in paragraaf 7.8 afgesloten met een korte samenvatting.

7.2 Bestedingen van huishoudens aan sport

Het gebruik van sportorganisaties en sportfaciliteiten door individuen vindt doorgaans plaats tegen betaling van contributies, les- en entreegelden of een abonnement. Daarnaast vergt sporten uitgaven voor onder andere de aanschaf van

sportkleding, -schoeisel en een aantal toebehoren (bv. een tennis- of badmintonracket, een bal).

Consumentenbestedingen aan sport worden door het CBS waargenomen via het Budgetonderzoek (BO). In het onderzoek zijn gegevens opgenomen over ‘zichtbare bestedingen’ van ‘actieve sporters’. Deze terminologie is afkomstig uit het rapport *De nationale bestedingen aan sport* van Oldenboom et al. (1996). In dit rapport wordt een onderscheid gemaakt tussen bestedingen die gerelateerd zijn aan ‘passieve sportbeoefening’ en bestedingen die gerelateerd zijn aan ‘actieve sportbeoefening’. In het eerste geval gaat het om bestedingen die voortvloeien uit het bijwonen van sportwedstrijden in persoon of via de media: aanschafkosten van een toegangskaartje voor een wedstrijd, vervoerskosten van en naar wedstrijden en kosten van horecabezoek voor, tijdens en na wedstrijden. Deze bestedingen zijn hier niet meegenomen. Bij bestedingen gerelateerd aan actieve sportbeoefening wordt nader onderscheid gemaakt tussen ‘zichtbare’ en ‘onzichtbare’ bestedingen. Als onzichtbaar worden de bestedingen gedefinieerd die voor actieve sporters voortvloeien uit sportvakanties (incl. wintersport), transport, verzekeringen, medische verzorging, kosten voor kinderoppas en de uitgaven in kantines en dergelijke. De overige bestedingen van actieve sporters worden gedefinieerd als zichtbaar. Over deze bestedingen wordt in deze paragraaf gerapporteerd.¹

Consumentenbestedingen aan sport

Uit tabel 7.1 blijkt dat de totale bestedingen van consumenten² tussen 1990 en 2003 toenamen tot 196 miljard euro (+84%). De (zichtbare) bestedingen aan (actieve) sport stegen in dezelfde periode van 1,5 miljard euro naar 3,4³ miljard euro (+127%).

Tabel 7.1

Totaal consumptieve bestedingen en consumptieve bestedingen aan sport van particuliere huishoudens, 1990-2003 (in euro's)

		1990	1992	1995	1997	2000	2003	index (1990 = 100)		index (2000 = 100)
								2000	2003	2003
totaal bestedingen	mld. euro	106	117	129	140	168	196	158	184	116
w.o. bestedingen aan sport	mld. euro	1,5	1,6	1,9	2,1	2,5	3,4	167	227	136
totaal per persoon	euro	7.200	7.800	8.500	9.100	10.800	12.300	150	171	114
w.o. bestedingen aan sport	euro	101	108	127	140	159	211	157	209	133

Bron: CBS (BO'90-'03) bewerking Rob Goossens

Per hoofd van de bevolking namen de sportbestedingen tussen 1990 en 2003 toe van 101 euro in 1990 tot 211 euro in 2003. De toename van bestedingen aan sport was daarmee beduidend hoger dan de inflatie over dezelfde periode (39%, zie tabel E.1 in bijlage E).

De omvangrijkste bestedingscategorie bestaat uit contributies, les- en entreegelden (45%; tabel 7.2). Dat was in 2003 niet anders dan in 2000 of in 1990. Deze bestedingen namen tussen 1990 en 2003 weliswaar met 111% toe, maar dit was niet de categorie met de grootste toename. De grootste toename was er bij de bestedingen aan sportschoeisel: werd in 1990 per persoon gemiddeld 4 euro uitgegeven aan sportschoeisel, in 2003 was dat opgelopen tot gemiddeld 19 euro per persoon per jaar (+375%). De categorieën 'sport- en kampeerkleding' (+44%) en 'huur sportaccommodaties' (+53%) kenden in de periode 1990-2003 de geringste toename van de bestedingen per hoofd van de bevolking.

Tabel 7.2

Consumptieve bestedingen aan sport van particuliere huishoudens, naar bestedingscategorie, 1990-2003 (in euro's)

	1990	1992	1995	1997	2000	2003	index (1990 = 100)		index (2000 = 100)
							2000	2003	2003
bestedingen per persoon	101	108	127	140	159	211	157	209	133
waarvan									
sport- en kampeerkleding	18	16	15	17	20	26	111	144	130
sportschoeisel	4	7	9	14	15	19	375	475	127
huur sportaccommodaties	19	19	21	22	26	29	137	153	112
sportartikelen en -spellen	11	12	16	20	20	27	182	245	135
contributies en lesgelden	45	47	56	59	72	95	160	211	132
overige sport	5	7	10	8	7	14	140	280	200

Bron: CBS (BO'90-'03) bewerking Rob Goossens

Consumentenbestedingen aan sport via kansspelen

Indirect besteden consumenten in Nederland geld aan sport via kansspelen, waarvan (een deel van) de netto-opbrengst ten goede komt aan de sport. De meeste kansspelen via welke consumenten indirect geld besteden aan sport, worden geëxploiteerd door De Lotto. De in deze paragraaf gepresenteerde gegevens hebben uitsluitend betrekking op deze kansspelen. Dit betekent dat een kansspel als de Grote Clubactie buiten beschouwing blijft. Hetzelfde geldt voor de Hippototo.

Sinds 1992 is de totale netto-opbrengst van de Lotto-kansspelen structureel hoger geworden. Dit is te danken aan verhoogde inleggelden, door de introductie van nieuwe kansspelen zoals Lotto 4/5, Toto-select, Score, Winnerstip en Lucky Ten (De Lotto 2005: 20). Van de inleg in Lotto-kansspelen vloeit een deel weer terug naar de spelers in de vorm van prijzengeld. Van het restant betaalt De Lotto de exploitatie van de diverse kansspelen. Wat na aftrek van prijzengeld en exploitatiekosten overblijft, wordt verdeeld onder de sectoren 'sport en lichamelijk opvoeding' en 'cultuur, maatschappelijk welzijn en volksgezondheid' (De Lotto 2005: 19). Deze twee sectoren komen overeen met de categorieën 'sport' en 'charitas' in tabel 7.3. Het geld dat

bestemd is voor ‘sport en lichamelijke opvoeding’ wordt verstrekt aan NOC*NSF. Met de toename van de netto-opbrengst van De Lotto is ook de uitkering aan de sport stelselmatig opgelopen, tot 44 miljoen euro in 2004. Daarmee vormen deze gelden, op landelijk niveau, een substantiële bron van inkomsten voor de sportwereld.

Tabel 7.3

Netto-opbrengst en besteding van de netto-opbrengst van De Lotto, naar bestedingscategorie, 1992-2004 (in euro's, procenten en indexcijfers)

	1992	1995	1997	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2000	2004	
											index (1992 = 100)	
totaal netto-opbrengst (mln. euro)	20,3	45,4	52,3	52,4	46,7	52,7	56,5	59,5	61,6	230	303	
ww.												
besteed aan sport	15,4	31,7	36,6	36,6	33,1	38	40,7	43	44,3	215	288	
besteed aan charitas	4,8	13,7	15,7	15,8	13,6	14,7	15,8	16,5	17,3	283	360	
totaal netto-opbrengst (%)	100	100	100	100	100	100	100	100	100			
ww.												
besteed aan sport	76	70	70	70	71	72	72	72	72			
besteed aan charitas	24	30	30	30	29	28	28	28	28			

Bron: De Lotto (diverse jaarverslagen)

7.3 Uitgaven aan en inkomsten uit sport van de overheid

Financiële inspanningen van de overheid ten behoeve van de sport worden bij het CBS waargenomen als onderdeel van de statistiek Inkomsten en uitgaven voor cultuur, sport en recreatie.⁴ Voor het samenstellen van deze statistiek wordt gebruikgemaakt van jaarrekeninggegevens van de verschillende overheidslagen: rijk, provincies, gemeenten en gemeenschappelijke regelingen.

Het rijk

De netto-uitgaven van het rijk voor sport komen hoofdzakelijk voor rekening van de directie Sport van het ministerie van vws.⁵ Deze netto-uitgaven,⁶ waarbij apparaatskosten niet zijn meegenomen, zijn overdrachten aan lagere overheidsniveaus en hebben voor het grootste deel betrekking op de categorie ‘sportclubs en -raden’ (zie tabel 7.4). Het gaat dan om uitgaven voor gehandicapten-, amateur-, jeugd- en topsport, sportraden en dergelijke.

Tabel 7.4

Netto-uitgaven aan sport van het rijk, 1991-2003 (in euro's en indexcijfers)

	mln. euro								index (1991 = 100)		index (2000 = 100)
	1991	1994	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2000	2003	2003
netto-uitgaven	18	36	28	27	60	62	62	72	333	400	120
w.o.											
sportclubs en -raden	12	30	26	28	55	56	54	64	458	533	116

Bron: CBS (SIU'91-'03)

In de jaren negentig liet de ontwikkeling van de netto-uitgaven van het rijk voor sport geen gelijkmatige trend zien. Na een sterke stijging van de netto-uitgaven begin jaren negentig, namen de netto-uitgaven af, om pas in 2000 weer substantieel te stijgen. De toename van de netto-uitgaven in 2000 tot 60 miljoen euro vloeide onder andere voort uit de beschikbaarstelling van extra gelden ten behoeve van de zogenaamde Breedtesportimpuls, de beschikbaarstelling van middelen ter compensatie van de energieheffing (ecotax) bij sportverenigingen en de intensivering van het beleid ten aanzien van de topsport (zie hoofdstuk 3). In 2001 en 2002 waren de netto-uitgaven van het rijk iets hoger dan in 2000. In 2003 stegen ze naar 72 miljoen euro. Ten opzichte van 1991 is dat een verviervoudiging van de netto-uitgaven van het rijk. Ten opzichte van 2000 bedroeg de toename 20%. Daarmee stegen de rijksuitgaven aan sport harder dan de inflatie in die periode (+10%, zie tabel E.1 in bijlage E).

De provincies

In vergelijking met de netto-uitgaven van het rijk zijn de netto-uitgaven van provincies⁷ voor sport beperkt. In de loop van de jaren negentig daalden deze uitgaven (zie tabel 7.5). In de meer recente jaren stegen ook de netto-uitgaven van provincies aan sport, naar 10 miljoen euro in 2003.

Tabel 7.5

Netto-uitgaven aan sport van de provincies, 1991-2003 (in euro's en indexcijfers)

	mln. euro								index (1991 = 100)		index (2000 = 100)
	1991	1994	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2000	2003	2003
netto-uitgaven	7	7	5	6	5	5	8	10	71	143	200
w.o.											
sportclubs en -raden	6	5	5	4	4	5	6	6	67	100	150

Bron: CBS (SIU'91-'03)

De gemeenten (incl. gemeenschappelijke regelingen)

Van de drie onderscheiden overheidslagen zijn het de gemeenten die de hoogste netto-uitgaven hebben aan sport. In de jaren negentig namen de bruto-uitgaven met 34% toe en de inkomsten⁸ met 28% (tabel 7.6). In de drie jaren na 2000 namen de bruto-uitgaven van gemeenten jaar met nog eens 25% toe, tot ruim 1,1 miljard euro in 2003, en de inkomsten uit sport met 30% tot 345 miljoen euro. Per saldo stegen de netto-uitgaven van gemeenten aan de sport tussen 2000 en 2003 met 23%. De netto-uitgaven aan sportclubs en -raden⁹ zijn op de lange termijn harder gestegen dan de netto-uitgaven aan accommodaties (vgl. de indexcijfers). Tot en met 1998 werd circa 92% van de netto-uitgaven van gemeenten besteed aan sportaccommodaties (incl. zwembaden). Sindsdien loopt dat aandeel terug. In 2003 was het aandeel van sportaccommodaties in de netto-uitgaven 85%. De uitgaven ten behoeve van sportaccommodaties omvatten zowel de exploitatiekosten van de gemeentelijke sportaccommodaties (zie § 6.6) als de exploitatiebijdragen ten behoeve van accommodaties die door derden worden geëxploiteerd (zoals een financiële bijdrage ter dekking van het negatieve saldo van een sportfondsenbad).¹⁰

Tabel 7.6

Inkomsten uit en uitgaven aan sport van de gemeenten,^a 1991-2003 (in euro's en indexcijfers)

	mln. euro								index (1991 = 100)		index (2000 = 100)
	1991	1994	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2000	2003	2003
bruto-uitgaven ^b	690	734	845	856	925	986	1063	1158	134	168	125
w.o.											
sportaccommodaties	647	683	779	776	810	873	926	998	125	154	123
sportclubs en -raden	34	34	31	44	71	67	84	90	207	265	128
inkomsten	207	238	235	241	265	273	282	345	128	167	130
w.o.											
sportaccommodaties	203	227	213	222	245	249	254	305	121	150	124
sportclubs en -raden	2	2	4	8	8	10	14	16	400	800	200
netto-uitgaven	483	496	611	615	660	712	781	813	137	168	123
w.o.											
sportaccommodaties	444	457	565	554	565	624	672	692	127	156	122
sportclubs en -raden	32	32	27	36	63	57	70	74	197	231	117

a Inclusief gemeenschappelijke regelingen.
b Overdrachten, personeelsuitgaven, kapitaallasten, materiële en overige uitgaven.

Bron: CBS (SIU'91-'03)

Totaal overheid

De ontwikkelingen in de uitgaven aan en inkomsten uit sport door de overheid (rijk, provincies en gemeenten incl. gemeenschappelijke regelingen) resulteerden in de jaren negentig in een toename van de netto-uitgaven met 42% (tabel 7.7). Sindsdien zijn in drie jaar tijd, mede onder invloed van beleidsinitiatieven, deze netto-uitgaven gestegen naar bijna 900 miljoen euro (+24%; zie ook noot 5). Daarvan wordt 91% uitgegeven door de gemeenten. Tot 1998 was de groei van de netto-uitgaven van de overheid vooral gerelateerd aan de sportaccommodaties. Tussen 1998 en 2000 stabiliseerden deze netto-uitgaven zich en kwam de toename van de netto-uitgaven hoofdzakelijk ten goede aan sportclubs en sportraden. In het nieuwe millennium nemen de netto-uitgaven voor sportaccommodaties naar verhouding iets meer toe.

Tabel 7.7

Samenvattend overzicht van inkomsten uit en uitgaven aan sport van de overheid,^a 1991-2003
(in euro's en indexcijfers)

	mln. euro								index (1991 = 100)		index (2000 = 100)
	1991	1994	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2000	2003	2003
bruto-uitgaven ^b	717	777	878	890	991	1054	1141	1245	138	174	126
w.o.											
sportaccommodaties	649	686	780	777	814	880	935	1.010	125	156	124
sportclubs en -raden	52	69	61	76	130	127	152	161	250	310	124
inkomsten	207	238	235	242	265	275	290	349	128	169	132
w.o.											
sportaccommodaties	203	226	213	222	244	249	253	306	120	151	125
sportclubs en -raden	2	2	4	8	8	10	23	18	400	900	225
netto-uitgaven	509	538	644	649	725	780	851	896	142	176	124
w.o.											
sportaccommodaties	447	460	567	555	570	631	681	704	128	157	124
sportclubs en -raden	50	67	57	68	122	118	130	144	244	288	118

a Rijk, provincies, gemeenten en gemeenschappelijke regelingen.
b Overdrachten, personeelsuitgaven, kapitaallasten, materiële en overige uitgaven.

Bron: CBS (SIU'91-'03)

7.4 Baten en lasten van sportorganisaties

In deze paragraaf staan de baten en lasten van sportorganisaties centraal. Daarbij wordt eerst ingegaan op de samenstelling van de baten en lasten van sportclubs actief in de amateursport. Daarna worden de ontwikkelingen gepresenteerd in de

baten en lasten van sportscholen, sportinstructeurs, maneges, zeil- en surfscholen en fitnesscentra. De paragraaf wordt afgesloten met een totaaloverzicht van de ontwikkeling van baten en lasten van alle sportorganisaties tezamen, inclusief betaald voetbal.

Sportclubs

In 2003 bedroegen de baten van een sportclub gemiddeld 35.000 euro (tabel 7.8). Het gemiddelde van clubs actief in binnensporten ligt daar onder. Zwem- en duiksportclubs komen enigszins in de buurt, met gemiddelde baten van 29.000 euro over 2003. Clubs in de categorie 'overige binnensport' hadden onder de binnensporten verreweg de geringste baten per club (8000 euro). De 'overige binnensport' omvat dan ook veel kleine clubs: 80% van de clubs had in 2003 niet meer dan 100 leden (zie ook tabel 6.7).

Clubs met veel leden zijn vooral te vinden bij sporten die in de buitenlucht beoefend worden. Maar er zijn ook veel kleine clubs bij de buitensporten (zie tabel 6.7). Niet minder dan vier van de vijf paardensportclubs, wielersportclubs, hengelsportclubs en clubs in de categorie 'overige buitensport' hadden over 2003 baten die de 25.000 euro niet te boven gingen.

Clubs actief in andere takken van sport die in de buitenlucht worden beoefend, hadden baten die gemiddeld een veelvoud daarvan waren. De gemiddelde baten van een atletiekclub en een veldsportclub liggen rond de 60.000 euro, bij de tennisclub is dat 82.000 euro (gemiddeld) en bij een amateur(veld)voetbalclub 107.000 euro. De golfclubs spannen echter de kroon. De gemiddelde omzet van een golfclub bedroeg in 2003 350.000 euro. Golfclubs hebben gemiddeld veel leden, die bovendien hoge contributies betalen. Omdat er echter beduidend meer voetbalclubs zijn dan golfclubs, gaat er in het amateurvoetbal in totaal meer geld om dan binnen het golfen: in 2003 hadden de amateur(veld)voetbalclubs 302 miljoen euro aan baten en de golfclubs 83 miljoen euro.

Contributies en lesgelden vormen bijna de helft van de inkomsten van sportclubs (excl. betaald voetbalorganisaties, zie tabel 7.9). Bij sportclubs voor kracht- en vechtsport, individuele zaalsport, zwem- en duiksport, golf en hengelsport zijn de inkomsten via contributies, les- en entreegelden in 2003 goed voor ongeveer driekwart van de totale baten. Bij voetbalclubs is het aandeel van contributies, les- en entreegelden (24%) het geringst. Maar ook bij de andere veldsportclubs en in de wielersport zijn inkomsten via contributies en dergelijke relatief beperkt (circa 40% van de baten). Bij de wielersport werd in 2003 bijna de helft van de inkomsten gehaald uit subsidies en bijdragen en uit sponsor- en reclamegelden. Bij geen enkele andere sport is het aandeel van subsidies en bijdragen plus sponsor- en reclamegelden zo hoog.

Tabel 7.8

Omvang van de baten van sportclubs^a en gemiddelde baten per sportclub, naar tak van sport, 2003
(in procenten en euro's)

	aantal sport- clubs (= 100%)	omvang totaal baten ^b in euro's					gemiddelde totale baten ^b
		≤ 5000	6000-	11.000-	26.000-	≥ 51.000	
			10.000	25.000	50000		
	absoluut		%				
binnensporten							
kracht- en vechtsport	1.150	39	24	24	9	4	16
individuele zaalsport	3.120	30	18	26	18	8	20
teamzaalsport	3.020	44	14	22	12	7	17
zwem- en duiksport	1.150	18	22	24	19	17	29
overige	4.240	66	18	9	4	2	8
buitensporten							
atletiek	220	8	5	15	24	48	60
golf	240	10	–	6	9	75	350
hengelsport	1.070	62	17	15	4	2	9
paardensport	1.610	36	24	22	9	9	17
tennis	1.810	5	5	15	20	55	82
veldsport (excl. voetbal)	1.600	7	8	25	24	36	65
veldvoetbal (amateurs)	2.800	2	2	5	16	75	107
wielersport	740	53	22	18	4	3	10
overige	4.100	53	15	19	7	6	15
totaal sportclubs	26.880	37	15	17	12	20	35

a Exclusief watersportclubs en betaald voetbal.
b Exclusief onttrekkingen aan reserves/negatieve saldi.
c Denksport, bowlen, kegelen, biljarten, schietsport, darten, schermen, squash, kolven e.d.
d Wintersport, auto- en motorsport, bergsport, boogschieten, curling, vliegsport, jeu de boules, kaatsen, touwtrekken, triatlon, wandelsport e.d.

Bron: CBS (SO'03)

Kantine-inkomsten zijn de tweede grote inkomstenbron voor sportclubs. Gemiddeld behalen sportclubs 26% van hun inkomsten uit kantineverkoop, voetbalclubs zelfs 47%. Over het algemeen geldt dat de kantine bij de buitensporten van groter belang is dan bij de binnensporten. Dit hangt samen met het feit dat buitensporten veel vaker over een eigen accommodatie beschikken, en dus ook vaak over een eigen kantine (vgl. tabel 6.8). Golf, hengelsport en wielersport zijn overigens uitzonderingen onder de buitensporten. Bij deze clubs genereerden kantines nog geen 10% van de baten.

De baten van watersportclubs als zeil- en roeiverenigingen (niet in tabel) bedroegen in 2003 47 miljoen euro. De baten van watersportclubs bestaan voor bijna driekwart uit contributies, lesgelden en inkomsten uit de verhuur van ligplaatsen in zelf-beheerde jachthavens. Verder bestaan hun baten vooral uit kantineverkopen (13%). Subsidies, bijdragen uit fondsen, sponsor- en reclamegelden zijn voor watersportclubs van ondergeschikt belang.

Tabel 7.9

Samenstelling van de baten van sportclubs,^a naar tak van sport, 2003 (in euro's en procenten)

	totaal baten ^b (= 100%) mln. euro	contributie, les- en entreegelden	subsidies en bijdragen ^c	sponsor- en reclamegelden %	kantine- verkopen	overige baten
binnensporten						
kracht- en vechtsport	18	82	10	2	5	2
individuele zaalsport	62	72	15	3	7	2
teamzaalsport	51	57	15	16	9	2
zwem- en duiksport	33	73	19	3	3	2
overige binnensport ^d	34	63	11	4	17	5
buitensporten						
atletiek	13	60	14	6	16	4
golf	83	75	5	7	5	8
hengelsport	10	83	9	1	3	4
paardensport	28	53	20	7	13	7
tennis	148	58	7	5	25	5
veldsport (excl. voetbal)	104	42	11	13	29	5
veldvoetbal (amateurs)	302	24	11	13	47	4
wielersport	7	40	25	22	8	5
overige buitensport ^e	60	46	18	13	18	5
totaal sportclubs	953	48	12	10	26	4

a Exclusief watersportclubs en betaald voetbal.
b Exclusief onttrekkingen aan reserves/negatieve saldi.
c Overheidssubsidies, bijdragen uit fondsen, donaties en inkomsten uit zelf georganiseerde acties.
d Denksport, bowlen, kegelen, biljarten, schietsport, darten, schermen, squash, kolven e.d.
e Wintersport, auto- en motorsport, bergsport, boogschieten, curling, vliegsport, jeu de boules, kaatsen, touwtrekken, triatlon, wandelsport e.d.

Bron: CBS (SO'03)

Clubs actief in de binnensporten hebben relatief hogere uitgaven aan huisvesting dan clubs actief in de buitensporten (tabel 7.10). Bij de binnensporten gaat het al snel om 30% of meer van de totale lasten. In het geval van de zwem- en duiksportclubs bedroegen de huisvestingskosten in 2003 meer dan de helft van hun totale lasten.

Tabel 7.10

Samenstelling van de lasten van sportclubs,^a naar tak van sport, 2003 (in euro's en procenten)

	totaal lasten ^b (= 100%) mln. euro	lonen en sociale lasten	personeel niet in loondienst	huisvestingskosten ^c	onderhoud en schoonmaak	inkoopkosten kantine %	kapitaallasten	bonds- en contributies	wedstrijden en reiskosten	overige lasten
binnensporten										
kracht- en vechtsport	17	13	11	31	4	3	4	3	9	22
individuele zaalsport	60	16	17	34	1	4	2	8	5	12
teamzaalsport	50	4	14	36	2	5	2	17	8	12
zwem- en duiksport	32	1	7	55	2	2	1	11	9	13
overige binnensport ^d	32	2	4	30	4	11	4	13	12	21
buitensporten										
atletiek	13	6	16	19	5	9	8	11	8	18
golf	78	21	3	24	19	2	14	2	3	13
hengelsport	9	3	2	7	3	1	1	31	17	34
paardensport	27	12	12	16	6	8	5	9	15	17
tennis	142	13	6	20	11	15	12	6	5	13
veldsport (excl. voetbal)	101	9	7	21	7	17	8	10	7	14
veldvoetbal (amateurs)	295	13	5	15	7	25	4	6	9	16
wielersport	7	–	3	5	3	5	2	13	27	41
overige buitensport ^e	56	4	5	17	9	11	5	6	19	25
totaal sportclubs	919	11	7	22	8	15	6	8	8	16

a Exclusief watersportclubs en betaald voetbal.
b Exclusief toevoegingen aan reserves/positieve saldi.
c Energie, water, huur gebouwen en terreinen.
d Denksport, bowlen, kegelen, biljarten, schietsport, darten, schermen, squash, kolven e.d.
e Wintersport, auto- en motorsport, bergsport, boogschieten, curling, vliegsport, jeu de boules, kaatsen, touwtrekken, triatlon, wandelsport e.d.

Bron: CBS (SO'03)

Onder de buitensporten zijn de hengel- en wielersport aparte gevallen. Hun lasten over 2003 bestonden voor een relatief veel kleiner deel uit kosten in verband met personeel, al of niet in loondienst (ongeveer 4%). Ook hun huisvestingskosten (ongeveer 6%) en kapitaallasten (1-2%) waren geringer. Als het gaat om uitgaven aan personeel niet in loondienst (bv. uitzendkrachten) en vrijwilligers, zijn de atletiek en, in mindere mate, de paardensport uitzonderingen onder buitensporten. Dergelijke sportclubs besteden in vergelijking met andere buitensportclubs een opvallend groot deel van hun uitgaven aan personeel niet in loondienst (incl. vrijwilligers). Bij voetbalclubs vormen de uitgaven ten behoeve van de kantine een belangrijke

kostenpost (25%). Golfclubs spendeerden in 2003 een naar verhouding groot deel van hun uitgaven aan personeel in loondienst (21%). Golfclubs hadden ook relatief de omvangrijkste kapitaallasten (14%) van alle sportclubs. Alleen het aandeel kapitaallasten van tennisclubs (12%) komt daarbij in de buurt. De hoge kapitaallasten bij golf- en tennisclubs hangen samen met het feit dat deze clubs hun accommodaties vaak in eigendom hebben (zie § 6.4). In het verlengde daarvan blijkt dat golf- en tennisclubs tevens relatief hogere lasten voor onderhoud en schoonmaak hadden dan andere clubs.

Over 2003 bedroegen de lasten van de watersportclubs 43 miljoen euro (niet in tabel). Afgezien van de categorie 'overige lasten' zijn voor watersportclubs huisvestingskosten (19%) de omvangrijkste lastenpost, gevolgd door kapitaallasten (16%) en uitgaven aan onderhoud en schoonmaak (14%). Het feit dat veel watersportclubs een (deel van een) jachthaven in eigen beheer hebben, resulteert in een lastenstructuur die afwijkt van die welke gangbaar is bij de andere sportclubs.

Vergelijking van tabel 7.9 en 7.10 leert dat voor alle onderscheiden takken van sport geldt dat de baten over 2003 groter dan of gelijk aan de lasten waren. Alleen bij de atletiek en de wielersport waren lasten en baten gelijk aan elkaar. Bij de overige takken van sport bedroegen de lasten tussen de 90% (hengelsport) en 98% (teamzandsport en voetbal) van de baten.

Over 2003 had 12% van de watersportclubs en 15% van de overige sportclubs een negatief saldo (onttrekking aan reserves). Daar staat tegenover dat 50% van de watersportclubs (2000: 58%) en 38% van de overige sportclubs (2000: 44%) een positief saldo (toevoeging aan reserves) had over 2003. Ten opzichte van 2000 waren er in 2003 dus relatief minder sportclubs die financiële middelen konden toevoegen aan hun reserves. Dit verschijnsel heeft zich bij alle takken van sport voorgedaan, met uitzondering van de hengelsport en de atletiek (niet in tabel).

Sportscholen, sportinstructeurs, zeil- en surfscholen, maneges en fitnesscentra

Maneges, sportscholen (incl. sportinstructeurs) en zeil- en surfscholen hebben gemiddeld beduidend meer baten dan sportclubs (tabel 7.11; vgl. tabel 7.9). Desondanks had de helft van de zeil- en surfscholen een omzet die de 25.000 euro niet te boven ging. Hetzelfde geldt voor 43% van de sportscholen en -instructeurs en een kwart van de maneges.

Hoewel het aantal organisaties, het aantal klanten en het aantal abonneementhouders zich tussen 2000 en 2003 min of meer stabiliseerden, namen in deze periode de baten en lasten van sportscholen en -instructeurs en van zeil- en surfscholen met meer dan 20% toe. Bij maneges was de toename van de baten geringer (3%, minder dan de inflatie in die periode) (tabel 7.12, vgl. tabel 7.13 in de RS'03). Abonnementen- en lesgelden zijn de belangrijkste inkomstenbron van maneges, sportscholen (incl. sportinstructeurs) en zeil- en surfscholen. Tussen 2000 en 2003 is dat belang licht

toegenomen (vgl. RS'03: 167-206). Maneges en zeil- en surfscholen genereren daarnaast ook de nodige kantine-inkomsten. Sportscholen zijn naar verhouding duidelijk minder afhankelijk van inkomsten via horecavoorzieningen (5% van de baten in 2003).

Tabel 7.11

Omvang van de baten van maneges, sportscholen, zeil- en surfscholen en gemiddelde baten, naar type sportorganisatie, 2003 (in procenten en euro's)

	aantal organisaties (= 100%)	omvang totaal baten ^a in euro's				gemiddelde totale baten ^a euro's (x 1000)
		≤ 25.000	26.000-50.000	51.000-100.000	≥ 101.000	
		absoluut	%			
maneges	1190	27	19	18	36	102
sportscholen ^b	1970	43	20	14	23	88
zeil- en surfscholen ^c	115	47	11	8	33	158

a Exclusief onttrekkingen aan reserves/negatieve saldi.
b Inclusief sportinstructeurs.
c Inclusief watersportinstructeurs.

Bron: CBS (SO'03; SW'03)

Tabel 7.12

Samenstelling van de baten van maneges, sportscholen, zeil- en surfscholen, naar type organisatie, 2003 (in euro's en procenten)

	totaal baten ^a (= 100%)	abonnements- en leselden ^b	subsidies en bijdragen ^c	sponsor- en reclamegelden	kantine-verkopen	overige baten
	mln. euro			%		
maneges	121	60	4	2	17	17
sportscholen ^d	175	85	2	1	5	6
zeil- en surfscholen ^e	18	62	–	–	20	18

a Exclusief onttrekkingen aan reserves/negatieve saldi.
b Maneges: inclusief stallingsgelden voor paarden en inkomsten uit verhuur van paarden. Zeil- en surfscholen: inclusief verhuur ligplaatsen en pleziervaartuigen.
c Overheidssubsidies, bijdragen uit fondsen, donaties en inkomsten uit zelf georganiseerde acties.
d Inclusief sportinstructeurs.
e Inclusief watersportinstructeurs.

Bron: CBS (SO'03; SW'03)

In 2003 bedroegen lonen en sociale lasten van personeel in loondienst 31% van de totale lasten van sportscholen (tabel 7.13). Dat aandeel is bij maneges (19%) en bij zeil- en surfscholen (20%) een stuk lager, maar nog altijd hoger dan bij sportclubs

(gemiddeld 11%). Sportscholen en maneges geven relatief meer uit aan hun huisvesting dan zeil- en surfscholen. Daar staat tegenover dat zeil- en surfscholen hogere kapitaallasten hebben (18%) dan maneges (15%) of sportscholen en -instructeurs (11%). Zeil- en surfscholen investeren vaak dan ook in relatief duur materieel, zoals lesboten en eventueel boten voor de verhuur.

Tabel 7.13

Samenstelling van de lasten van maneges, sportscholen, zeil- en surfscholen, naar type organisatie, 2003 (in euro's en procenten)

	totaal lasten ^a (= 100%) mln. euro	lonen en sociale lasten	personeel niet in loondienst	huisvestingskosten ^b	onderhoud en schoonmaak %	inkoopkosten kantine	kapitaallasten	overige lasten
maneges	106	19	1	16	6	10	15	33
sportscholen ^c	127	31	2	20	4	4	11	28
zeil- en surfscholen ^d	15	20	6	9	6	11	18	29

a Exclusief toevoegingen aan reserves/positieve saldi.
b Energie, water, huur gebouwen en terreinen.
c Inclusief sportinstructeurs.
d Inclusief watersportinstructeurs.

Bron: CBS (SO'03; SW'03)

Maneges, sportscholen (incl. sportinstructeurs) en zeil- en surfscholen zijn overwegend commerciële organisaties. Hun voortbestaan is afhankelijk van een gezonde financiële huishouding, bij voorkeur resulterend in winst. Daarvoor dienen de baten hoger te zijn dan de lasten. Vergelijking van tabel 7.12 met tabel 7.13 leert dat dit in 2003 het geval was. De lasten van de maneges over 2003 waren 88% van de baten (2000: 86%). Bij sportscholen en sportinstructeurs was dit 73% (2000: 78%) en bij zeil- en surfscholen 83% (2000: 86%). Ter vergelijking: bij (niet-commerciële) sportclubs maken de lasten gemiddeld 96% uit van de baten.

Informatie over de omzet van de fitnesscentra in Nederland is af te leiden uit het rapport *Brancheonderzoek fitnesscentra* van Van Es et al. (2003). Volgens dat rapport waren er in 2002 in Nederland 2000 fitnesscentra (Van Es et al. 2003: 3). Deze centra hadden een gemiddelde omzet van iets meer dan 310.000 euro over 2002 (Van Es et al. 2003: 12). De gezamenlijke omzet van de fitnessbranche die daaruit is af te leiden, komt neer op ongeveer 630 miljoen euro voor 2002. Dat is het dubbele van alle maneges, sportscholen, sportinstructeurs en zeil- en surfscholen bij elkaar in 2003 (314 miljoen euro).

Een doorsnee fitnesscentrum behaalde in 2002 volgens het rapport 84% van de omzet via het aanbod van fitnessactiviteiten en 11% uit het aanbod van andere activi-

teiten (Van Es et al. 2003: 13). Horecavoorzieningen zouden goed zijn voor 5% van de totale baten.

De lasten van een gemiddeld fitnesscentrum bedroegen in 2002 ongeveer 71% van de omzet. De belangrijkste lastenposten zijn personeelslasten (23%) en kapitaallasten (17%). De kapitaallasten komen voort uit de aanschaf van apparatuur. Naast personeels- en kapitaallasten zijn huisvestingskosten (incl. huur) een relatief omvangrijke lastenpost voor fitnesscentra, net als voor sportscholen (zie tabel 7.13).

Totaal sportorganisaties

Tussen 1987/'88 en 2003 verdrievoudigden de totale baten en de totale lasten van sportorganisaties, dat wil zeggen van alle sportclubs (incl. watersportclubs en het betaald voetbal), sportscholen, sportinstructeurs, maneges, zeil- en surfscholen tezamen (tabel 7.14). Van de 1,7 miljard euro aan baten in 2003 kwam 1,4 miljard euro van de sportclubs (waarvan 0,4 miljard euro van het betaald voetbal; cijfer niet in tabel). Als de omzet van de fitnessbranche, die hiervoor is geschat op 630 miljoen euro, bij de baten van de overige sportorganisaties wordt opgeteld, zou de omzet van alle sportorganisaties bij elkaar in 2002/'03 ruim 2,3 miljard euro bedragen.

De lasten van de sportorganisaties zijn tussen 1987/'88 en 2003 eveneens verdrievoudigd tot 1,6 miljard euro (+207%). De lasten van de amateursportclubs over 2003 bedroegen ruim 960 miljoen euro en van de clubs in het betaald voetbal 426 miljoen euro.

Tabel 7.14

Totale baten en lasten van sportorganisaties, 1987/'88-2003 (in euro's en indexcijfers)

	mln. euro						index (1987/'88 = 100)		(2000 = 100)
	1987/'88	1990/'91	1993/'94	1996/'97	2000	2003	2000	2003	2003
totaal baten ^a	561	774	950	1001	1501	1716	268	306	114
w.o. sportclubs	.	.	.	827	1225	1402	.	.	114
totaal lasten ^b	533	724	897	952	1425	1637	267	307	115
w.o. sportclubs	.	.	.	801	1200	1388	.	.	116

a Exclusief onttrekkingen aan reserves/negatieve saldi.
b Exclusief toevoegingen aan reserves/positieve saldi.

Bron: CBS (SO'87-'03; SW'88-'03)

7.5 Baten en lasten van exploitanten van accommodaties

Particuliere exploitanten van accommodaties zijn, naast gemeenten, in de loop van de jaren negentig steeds belangrijker geworden als aanbieders van sportfaciliteiten. Zij exploiteren namelijk een steeds groter deel van de zwembaden, overdekte sport-

accommodaties en openluchtsportaccommodaties (zie § 6.6). In deze paragraaf staan de baten en lasten van particuliere exploitanten van accommodaties centraal. Dat wil zeggen: de exploitanten van zwembaden, van overdekte en openluchtsportaccommodaties en van jachthavens. Deze populatie omvat zowel commerciële organisaties (v.o.f.'s, BV's, NV's en eenmanszaken), als niet-commerciële organisaties (stichtingen en verenigingen).¹¹

Exploitanten van zwembaden, overdekte sportaccommodaties en openluchtsportaccommodaties

Tussen 1988 en 2000 zagen de (particuliere) exploitanten van zwembaden, overdekte sportaccommodaties en openluchtsportaccommodaties hun gezamenlijke baten verdriedubbelen tot 742 miljoen euro (tabel 7.15). Daarmee stegen de inkomsten van particuliere exploitanten beduidend harder dan de inkomsten die gemeenten uit accommodaties genereerden (vgl. tabel 7.6). In de drie jaren na 2000, jaren waarin het totale aantal exploitanten min of meer constant bleef, namen de baten verder toe tot 929 miljoen euro (+25%) in 2003. De groei in baten was bij de exploitanten van zwembaden groter dan bij de exploitanten van overdekte en openluchtsportaccommodaties (resp. 35% en 20%).

Tabel 7.15

Samenstelling van de baten van exploitanten van zwembaden en sportaccommodaties, naar type exploitant, 1988-2003 (in euro's en indexcijfers)

	mln. euro						index (1988 = 100)		(2000 = 100)
	1988	1991	1994	1997	2000	2003	2000	2003	2003
exploitanten zwembaden									
entreegelden, lesgelden ^a	44	56	81	110	151	203	343	461	134
subsidies en bijdragen	25	34	40	70	95	131	380	524	138
sponsor- en reclamegelden	0	0	0	0	1	1	.	.	100
overige baten	4	8	15	32	28	35	700	875	125
totaal baten^b	73	99	137	213	275	370	377	507	135
exploitanten overige accommodaties									
entreegelden, lesgelden ^a	96	124	185	217	304	353	317	368	116
subsidies en bijdragen	25	14	15	8	13	16	52	64	123
sponsor- en reclamegelden	3	5	9	11	16	18	533	600	113
overige baten	44	70	112	106	134	173	305	393	129
totaal baten^b	167	213	321	342	467	559	280	335	120

a Inclusief verhuuropbrengst gebouwen, terreinen.
b Exclusief onttrekkingen aan reserves/negatieve saldi.

Bron: CBS (SZS'88-'03)

Tussen 1988 en 2000 verdubbelde het aantal exploitanten van zwembaden tot 410. In 2003 waren het er 430. De omvangrijkste inkomstenbron is entree- en lesgeld. In 2003 brachten de bezoekers van de particuliere zwembaden 55% van de totale baten binnen. Ook in de voorgaande jaren waren entree- en les gelden goed voor 50% tot 60% van de baten. Wel geldt dat bezoekers in de loop der tijd beduidend meer geld moesten betalen voor een toegangskaartje. De forse toename van de baten uit entree- en lesgeld, vooral in de late jaren negentig en begin deze eeuw, komt namelijk deels voort uit prijsstijgingen hoger dan de inflatie (43% sinds 1988 en 10% sinds 2003, zie tabel E.1 in bijlage E en tabel B7.1 in bijlage F).

Naast entree- en lesgeld zijn gemeentelijke subsidies (incl. dekking van negatieve saldi) en bijdragen uit fondsen essentieel. Dergelijke subsidies en bijdragen bedroegen in 2003 ongeveer een derde van de baten. In voorgaande jaren was dat ook het geval, maar in euro's gerekend zijn de subsidies en bijdragen aan zwembaden tussen 1998 en 2003 fors gestegen, ook na 2000.¹² Sponsor- en reclamegelden zijn voor exploitanten van zwembaden nauwelijks van belang. Dat was in 1988 zo en was in 2003 nog steeds het geval.

Het aantal exploitanten van overdekte sportaccommodaties en/of openluchtportaccommodaties is tussen 1988 en 2000 ongeveer verdubbeld tot 1980. In 2003 waren het er 1940. Entree- en lesgeld maken voor deze exploitanten ongeveer 60% uit van de totale baten. In recente jaren is dat aandeel overigens groter dan begin jaren negentig (2003: 63% versus 1991: 58%). De toename van de omvang van het entree- en lesgeld in de periode 1988-2003 (+268%) had duidelijk een prijscomponent; de toename van het aantal wekelijkse bezoekers in de accommodaties was over dezelfde periode (+85%) namelijk veel geringer (zie ook tabel B7.1 in bijlage F).

Het belang van horecavoorzieningen voor exploitanten verschilt sterk. Vooral voor exploitanten van overdekte sportaccommodaties en/of openluchtportaccommodaties is de horeca een omvangrijke en belangrijke bron van inkomsten. Ruim een vijfde van de baten van deze exploitanten wordt gegenereerd door de horecavoorzieningen (niet in tabel). In 2003 ging het om meer dan 120 miljoen euro. Voor exploitanten van zwembaden leggen horecaverkopen zowel relatief (2003: 7%) als absoluut (2003: 27 miljoen euro) veel minder gewicht in de schaal. Het verschil tussen beide typen exploitanten op dit punt is overigens niet zo verwonderlijk. Zo behoren bijvoorbeeld de bowlingcentra tot de exploitanten van overdekte en/of openluchtportaccommodaties. En bowlingcentra hebben vaak uitgebreide horecavoorzieningen.

De omvangrijkste lastenpost voor exploitanten van zwembaden zijn lonen en sociale lasten voor het personeel in loondienst (zie tabel 7.16). Salarissen en bijkomende sociale lasten maakten tussen 1988 en 2000 circa 40% uit van de lasten; in 2003 ging het om 43%. Bij de overige exploitanten ligt het aandeel van lonen en sociale lasten voor personeel in loondienst een stuk lager: tussen 1988 en 2000 ging het om nog geen 30%; in 2003 was dit 27%.

Huisvestingskosten zijn voor exploitanten van zwembaden relatief omvangrijker dan voor exploitanten van overige accommodaties (2003: 22% resp. 16%). Maar deze laatste hebben kapitaallasten die zowel relatief als absoluut een stuk omvangrijker zijn dan de kapitaallasten van exploitanten van zwembaden.

Van alle lasten zijn die voor personeel dat niet in loondienst werkzaam is, het sterkst gestegen tussen 1988 en 2003. Voor de exploitanten van zwembaden zijn deze lasten verzesvoudigd tussen 1988 en 2000. En ook na 2000 namen hun uitgaven aan personeel niet in loondienst nog sterk toe (+67%). De kosten verbonden aan personeel niet in loondienst zijn bij exploitanten van overige accommodaties eveneens sterker gestegen dan de andere lasten. Tot 1997 ontwikkelden deze lasten zich ongeveer in hetzelfde tempo als bij exploitanten van zwembaden. Daarna, en vooral sinds 2000, kenden beide typen exploitanten uiteenlopende ontwikkelingen; bij de exploitanten van zwembaden namen de lasten van personeel niet in loondienst na 2000 veel sneller toe dan bij de overige exploitanten.¹³

Tabel 7.16

Samenstelling van de lasten van exploitanten van zwembaden en sportaccommodaties, naar type exploitant, 1988-2003 (in euro's en indexcijfers)

	mln. euro						index (1988 = 100)		index (2000 = 100)
	1988	1991	1994	1997	2000	2003	2000	2003	2003
exploitanten zwembaden									
lonen en sociale lasten	32	42	59	84	117	158	366	494	135
personeel niet in loondienst	1	1	2	3	6	10	600	1000	167
huisvestingskosten ^a	16	22	30	44	61	81	381	506	133
onderhoud en schoonmaak	7	9	13	15	21	33	300	471	157
kapitaallasten	11	14	15	23	26	27	236	245	104
overige lasten	10	15	21	42	41	54	410	540	132
totaal lasten^b	78	102	141	212	273	364	350	467	133
exploitanten overige accommodaties									
lonen en sociale lasten	47	51	78	75	111	140	236	298	126
personeel niet in loondienst	2	2	5	7	9	10	450	500	111
huisvestingskosten ^a	28	33	50	57	69	84	246	300	122
onderhoud en schoonmaak	13	16	18	25	36	41	277	315	114
kapitaallasten	36	49	68	66	81	83	225	231	102
overige lasten	35	53	87	89	122	154	349	440	126
totaal lasten^b	161	205	306	318	428	512	266	318	120

a Energie, water, huur gebouwen en terreinen.
b Exclusief toevoegingen aan reserves/positieve saldi.

Bron: CBS (SZS'88-'03)

Het exploitatietekort van een exploitant van een zwembad wordt vaak (deels) gedekt door subsidie van de gemeente. Alleen hierdoor kennen exploitanten van zwembaden vaak een sluitende begroting. Desondanks had nog een op de vier exploitanten van zwembaden een negatief saldo over 2003 (niet in tabel). Dat was in 2000 ook het geval.

Exploitanten van overdekte en openluchtportaccommodaties kunnen in veel mindere mate terugvallen op subsidie, of helemaal niet. Dergelijke exploitanten, voor een belangrijk deel puur commerciële bedrijven, moeten winst maken om op de lange duur voort te bestaan. Vergelijking van tabel 7.15 met tabel 7.16 leert dat de lasten van deze exploitanten op elk meetpunt lager waren dan de baten. Eind jaren tachtig en begin jaren negentig bedroegen de lasten 96% van de baten. In 2000 en 2003 was dit 92%, zodat gesproken kan worden van een lichte verbetering. Dat betekent niet dat alle exploitanten een positief saldo boekten. Bij een op de vijf exploitanten was er in 2003 sprake van een negatief saldo, ofwel onttrekking aan de reserves (niet in tabel).

Exploitanten van jachthavens

Exploitanten van jachthavens houden zich hoofdzakelijk bezig met de verhuur van ligplaatsen voor zeil- en motorboten gedurende het vaarseizoen. Daarnaast ontwikkelen velen ook andere activiteiten. In 2003 verhuurde bijvoorbeeld 60% ligplaatsen aan passanten en verhuurden twee van de drie ligplaatsen of stallingen voor de winterperiode. Tevens combineren exploitanten van jachthavens de verhuur van ligplaatsen met handel in schepen en scheepsapparatuur (2003: 44%) of reparatie en onderhoud van schepen (2003: 39%).¹⁴

De ontwikkeling tot en met 2000 in de samenstelling van de baten van exploitanten van jachthavens, wijst op een toenemende bijdrage van nevenactiviteiten aan de totale baten. Tussen 1988 en 2000 zijn de baten verdrievoudigd, maar in dezelfde periode verviervoudigden de inkomsten uit andere activiteiten dan de verhuur van ligplaatsen (zie tabel 7.17). Het aandeel van de verhuuropbrengst van ligplaatsen in de totale baten daalde dan ook, van 75% in 1991 naar 53% in 2003. Subsidies en bijdragen uit fondsen spelen, evenals horeca-inkomsten, geen rol van betekenis voor exploitanten van jachthavens.

De kosten voor onderhoud en schoonmaak van de accommodatie zijn tussen 1988 en 2003 het meest gestegen (+350%). Toch gaat het ook in 2003 om een relatief bescheiden lastenpost (9% van de lasten). Lonen en sociale lasten voor personeel in loondienst en kapitaallasten zijn de omvangrijkste uitgavenposten, afgezien van de 'overige lasten'. In 2003 maakte elk ongeveer 20% uit van de totale lasten.

Tabel 7.17

Samenstelling van de baten en lasten van exploitanten van jachthavens, 1988-2003 (in euro's en indexcijfers)

	mln. euro						index (1988 = 100)		index (2000 = 100)
	1988	1991	1994	1997	2000	2003	2000	2003	2003
totaal baten ^a	34	53	72	77	107	114	315	335	107
waarvan									
verhuur ligplaatsen ^b	21	40	50	50	58	60	276	286	103
overige baten	12	14	22	27	49	54	408	450	110
totaal lasten ^c	30	47	64	68	94	102	313	340	109
waarvan									
lonen en sociale lasten	7	9	14	16	21	22	300	314	105
personeel niet in loondienst	0	1	1	0	1	1	.	.	100
huisvestingskosten ^d	4	7	8	9	13	14	325	350	108
onderhoud en schoonmaak	2	4	5	5	8	9	400	450	113
kapitaallasten	7	11	16	17	20	20	286	286	100
overige lasten	9	16	20	21	31	36	344	400	116

a Exclusief onttrekkingen aan reserves/negatieve saldi.
b Inclusief lesgeld, verhuuropbrengst van vaartuigen en stand- en slaapplekken.
c Exclusief toevoegingen aan reserves/positieve saldi.
d Energie, water, huur gebouwen en terreinen.

Bron: CBS (SW'88-'03)

In alle jaren bedragen de lasten van jachthavens (veelal eenmanszaken, v.o.f.'s of BV's) ongeveer 90% van de baten. Toch had 16% van de exploitanten over 2003 baten die lager waren dan de lasten en dus een negatief saldo (2000: 10%). In 2003 was het aandeel exploitanten dat een moeilijk jaar achter de rug had dus hoger dan in 2000.

Totaal exploitanten

In de jaren negentig verdrievoudigden zowel de gezamenlijke baten als de gezamenlijke lasten van de exploitanten van accommodaties. De baten groeiden in 2000 naar 840 miljoen euro en de lasten naar 794 miljoen euro (zie tabel 7.18). Daarna stegen zowel de baten als de lasten met 23%, bij een inflatie van 10% over dezelfde periode. In 2003 bedroegen de baten ruim 1 miljard euro en de lasten bijna 1 miljard euro.

Tussen 1988 en 2000 namen de baten iets sneller toe dan de lasten. Bedroegen in 1988 de lasten 98% van de baten, in de loop van de jaren negentig daalde dit aandeel steeds verder, tot 94% in 2000. Maar aan deze trend is een eind gekomen. In 2003 bedroegen de lasten namelijk eveneens 94% van de baten. In 2003 werd dus nog wel in absolute bedragen een groter positief saldo gerealiseerd, maar niet langer ook relatief.

Tabel 7.18

Baten en lasten van exploitanten van jachthavens, zwembaden en overige sportaccommodaties, 1988-2003
(in euro's en indexcijfers)

	mln. euro						index (1988 = 100)		index (2000 = 100)
	1988	1991	1994	1997	2000	2003	2000	2003	2003
totaal baten ^a	275	365	530	631	849		309	380	123
waarvan									
expl. jachthavens	34	53	72	77	107	114	315	335	107
expl. zwembaden	73	99	137	213	275	370	377	507	135
expl. overige accommodaties	167	213	321	342	467	559	280	335	120
totaal lasten ^b	269	354	511	598	794	977	295	363	123
waarvan									
expl. jachthavens	30	47	64	68	94	102	313	340	109
expl. zwembaden	78	102	141	212	273	364	350	467	133
expl. overige accommodaties	161	205	306	318	428	512	266	318	120

a Exclusief onttrekkingen aan reserves/negatieve saldi.
b Exclusief toevoegingen aan reserves/positieve saldi.

Bron: CBS (SZS'88-'03; SW'88-'03)

7.6 Werkgelegenheid bij sportorganisaties

Sportclubs (excl. betaald voetbal)

Van alle amateurclubs had in 2003 16% personeel in loondienst. Samen hadden alle clubs in 2003 13.130 personen in loondienst (zie tabel 7.19; voor vrijwilligerswerk bij sportorganisaties, zie § 6.7). Van de watersportclubs had 8% personeel in loondienst (160 personen in dienst; niet in tabel). Het arbeidsvolume van het personeel bedroeg ruim 3700 voltijdbanen, inclusief het personeel bij de watersportclubs.

Sportclubs die duidelijk vaker dan gemiddeld werken met personeel in loondienst zijn tennisclubs (28%), golfclubs (40%) en vooral amateurvoetbalclubs (73%). Dat was in 2000 niet anders. Bijna de helft van de personen die in 2003 in loondienst was bij een sportclub, was in dienst bij een voetbalclub. De werknemers van voetbalclubs zijn ook goed voor bijna de helft (45%) van het totale aantal voltijdbanen bij sportclubs. De voetbalclubs hadden in 2003 6000 werknemers in dienst. Alleen de individuele zaalsport en het tennis zijn op dit punt enigszins vergelijkbaar. Voetbalclubs, tennisclubs en clubs voor individuele zaalsport tezamen hadden in 2003 driekwart van alle werknemers bij sportclubs in dienst. En dat terwijl ze samen nog geen 30% van het totale aantal sportclubs uitmaken.

Mensen in loondienst bij sportclubs zijn overwegend deeltijdwerkers. Een werknemer van een club had in 2003 een werkweek van gemiddeld 0,3 voltijdbaan (niet in tabel). Personen in loondienst bij clubs voor individuele zaalsport werken gemiddeld

4 uur per week (0,1 voltijdbaan). Bij een tennisclub is dat gemiddeld 16 uur per week (0,4 voltijdbaan) en bij een golfclub gemiddeld 28 uur per week (0,7 voltijdbaan). Golfclubs zijn daarmee een uitzondering binnen de amateursport.

Tabel 7.19

Aantal personen in loondienst en arbeidsvolume personeel in loondienst bij sportclubs,^a naar tak van sport, 2003 (in absolute aantallen en procenten)

	aantal clubs met personeel in loondienst %	aantal personen in loondienst absoluut	arbeidsvolume ^b (= 100%)	waarvan werkzaam in			
				training, instructie, verzorging	bestuur, administratie	onderhoud, schoonmaak ^c %	overig
binnensporten							
kracht- en vechtsport	15	390	80	82	9	8	1
individuele zaalsport	24	2.500	310	97	2	1	.
teamzaalsport	5	410	80	54	1	6	39
zwem- en duiksport	3	70	20	89	.	11	.
overige binnensport ^d	1	170	30	71	21	8	.
buitensporten							
atletiek	17	80	20	33	15	52	.
golf	40	590	400	9	29	53	10
hengelsport	0	10	10	–	79	21	.
paardensport	11	440	100	87	1	12	0
tennis	28	1.200	530	49	2	48	1
veldsport (excl. voetbal)	17	860	270	62	4	32	2
veldvoetbal (amateurs)	73	6.040	1.630	73	2	24	1
wielersport	.	.	–
overige buitensport ^e	1	360	90	42	5	17	36
totaal sportclubs	16	13.130	3.580	63	6	28	4

a Exclusief watersportclubs en betaald voetbal.
b Arbeidstijd in referentieweek omgerekend naar voltijdbanen van 40 uur.
c Inclusief kantine e.d.
d Denksport, bowlen, kegelen, biljarten, schietsport, darten, schermen, squash, kolven e.d.
e Wintersport, auto- en motorsport, bergsport, boogschieten, curling, vliegsport, jeu de boules, kaatsen, touwtrekken, triathlon, wandelsport e.d.

Bron: CBS (SO'03)

Meer dan 60% van het totale arbeidsvolume van de mensen in loondienst bij sportclubs, werd in 2003 besteed aan training, instructie en verzorging van de leden (zie tabel 7.19). Bij clubs actief in kracht- en vechtsport, individuele zaalsport, zwem- en duiksport, 'overige binnensport', paardensport of het veldvoetbal was dat aandeel

echter (veel) hoger. Daarentegen wordt bij de hengelsport- en golfclubs beduidend minder van het arbeidsvolume besteed aan dergelijke werkzaamheden.

Sportclubs ontwikkelen hun activiteiten niet alleen met behulp van vrijwilligers en personen in loondienst; er wordt ook gebruikgemaakt van de diensten van personeel niet in loondienst. Het gaat dan om bijvoorbeeld ingehuurd sportinstructeurs of uitzendkrachten. In 2003 maakte 4% van de watersportclubs en 5% van de overige clubs gebruik van personeel niet in loondienst (niet in tabel). Het arbeidsvolume van dit personeel is echter slechts een fractie van het arbeidsvolume van het personeel in loondienst. In 2003 besloeg dat niet meer dan 480 voltijdbanen (in 2000: 400), exclusief de watersportclubs. Het overwegend geringe aantal clubs per tak van sport dat gebruikmaakt van de diensten van personeel niet in loondienst, kent een paar uitzonderingen. Zo maakte 12% van de paardensportclubs gebruik van personeel niet in loondienst en twee van de tien golfclubs en tennisclubs. Tennisclubs zijn tevens een uitzondering wat betreft het arbeidsvolume van dit personeel. In 2003 ging het om ongeveer 150 voltijdbanen bij de tennisclubs. Dat is 30% van het totale arbeidsvolume van personeel niet in loondienst bij sportclubs.

Maneges, sportscholen, sportinstructeurs, zeil- en surfscholen en fitnesscentra

In 2003 hadden twee van de vijf maneges en een op de drie sportscholen (incl. sportinstructeurs) personen in loondienst (tabel 7.20). Dat is ongeveer evenveel als in 2000. Het aandeel zeil- en surfscholen waarbij werknemers in loondienst werkzaam waren, nam tussen 2000 en 2003 echter af van 43% tot 31%. Desondanks bleef het aantal personen werkzaam in loondienst bij zeil- en surfscholen constant.

Tezamen hadden de (commerciële) sportorganisaties 5330 personen in loondienst in 2003. Dat is 2% minder dan in 2000. Het volume aan voltijdbanen van werknemers in loondienst is tussen 2000 en 2003 met 5% gedaald naar 2520. De gemiddelde werkweek bij de commerciële sportorganisaties bedroeg in 2003 0,5 voltijd baan, tegen 0,3 bij sportclubs.

Bij de maneges is 72% van de werkenden actief in de training van cursisten (niet in tabel), bij de sportscholen 75%. De resterende tijd wordt besteed aan bestuur (6% resp. 12%), onderhoud (19% resp. 9%) en overige activiteiten (3% resp. 4%). Van de zeil- en surfscholen zijn deze cijfers niet bekend.

In tegenstelling tot de sportclubs werken bij verreweg de meeste maneges, sportscholen en zeil- en surfscholen mensen die niet in loondienst zijn (en geen vrijwilliger zijn). Bij maneges en, in mindere mate, bij sportscholen nam het aandeel organisaties met personeel niet in loondienst toe ten opzichte van 2000. Desondanks daalde het arbeidsvolume van dit personeel tussen 2000 en 2003 met 7%. Bij maneges was de afname groter dan bij sportscholen en sportinstructeurs (-9% resp. -6%). Bij zeil- en surfscholen deed deze afname zich niet voor, mede doordat een deel van de arbeidstijd van directeuren-eigenaren overgenomen werd door uitzendkrachten.

Kwam in 2000 nog 91% van het totale arbeidsvolume van personeel niet in loondienst voor rekening van directeuren-eigenaren, in 2003 was dit 70%.

De gezamenlijke arbeidstijd van personeel in loondienst en van personeel niet in loondienst resulteerde in 2003 in een arbeidsvolume van meer dan 5800 voltijdbanen bij de ongeveer 3000 maneges, sportscholen (incl. sportinstructeurs) en zeil- en surf-scholen. Dat is 6% minder dan in 2000 (ruim 6200 voltijdbanen).

Bij de circa 2000 fitnesscentra in Nederland werkten in 2002 naar schatting 15.000 personen (Van Es et al. 2003: 14), waarvan velen in deeltijd.

Tabel 7.20

Personen in loondienst en arbeidsvolume personeel (niet) in loondienst bij maneges, sportscholen, zeil- en surfscholen, naar type organisatie, 2003 (in absolute aantallen en procenten)

	personeel in loondienst ^a			personeel niet in loondienst ^b		
	aantal organisaties %	aantal personen absoluut	arbeids- volume	aantal organisaties %	arbeids- volume absoluut	wv. directeur eigenaar %
maneges	43	1570	830	81	1350	97
sportscholen ^c	32	3460	1460	86	1820	98
zeil- en surfscholen ^d	31	300	240	90	120	70
totaal	36	5330	2520	84	3290	97

a Arbeidsvolume: arbeidstijd in referentieweek omgerekend naar voltijdbanen van 40 uur.
b Arbeidsvolume: arbeidstijd gedurende het jaar omgerekend naar voltijdbanen van 1750 uur.
c Inclusief sportinstructeurs.
d Inclusief watersportinstructeurs.

Bron: CBS (SO'03; SW'03)

Totaal sportorganisaties

Tussen 1987 en 2000 is het aantal mensen dat in loondienst was bij sportclubs (incl. de clubs in het betaald voetbal maar excl. de watersportclubs), sportscholen, sportinstructeurs en maneges meer dan verdubbeld tot bijna 21.000 (+124%). De groei van het arbeidsvolume bleef daarbij achter (+98%). Na 2000 trad een kentering op (tabel 7.21). Het aantal personen in loondienst nam af (-2%), maar hun arbeidsvolume nam wel toe (+7%).

Van alle mensen die in 2003 in loondienst waren bij sportorganisaties (20.440), waren bijna 2300 (11%) in loondienst bij een club in het betaald voetbal. Het arbeidsvolume van de mensen in loondienst bij het betaald voetbal (2000 voltijdbanen) maakte in 2003 25% uit van het totale arbeidsvolume van personeel in loondienst bij sportorganisaties (excl. watersportorganisaties).

Tussen 1987 en 2000 steeg het arbeidsvolume van personeel niet in loondienst (uitzendkrachten, zelfstandige sportinstructeurs, directeuren-eigenaren van sport-scholen e.d.) met 37%. Tussen 2000 en 2003 was sprake van een afname met 4% van de arbeidsuren van personeel niet in loondienst.

Al met al is tussen 1987 en 2000 de totale werkgelegenheid bij sportorganisaties (excl. watersportorganisaties) in voltijdbanen van personeel in loondienst en van personeel niet in loondienst met 72% gestegen, van ongeveer 6500 voltijdbanen tot ongeveer 11.200 voltijdbanen. Maar de sterke toename van de werkgelegenheid heeft tussen 2000 en 2003 niet doorgezet. In 2003 waren er ongeveer 11.500 voltijdbanen. Dat is 3% meer dan in 2000.

Tabel 7.21

Personen in loondienst en arbeidsvolume personeel (niet) in loondienst bij sportorganisaties^a (excl. watersport), 1987-2003 (in absolute aantallen en indexcijfers)

	absoluut						index (1987 = 100)		index (2000 = 100)
	1987	1990	1993	1996	2000	2003	2000	2003	2003
aantal personen in loondienst	9.280	13.870	17.360	18.790	20.790	20.440	224	220	98
arbeidsvolume personeel in loondienst ^b	3.720	5.140	6.540	6.210	7.370	7.860	198	211	107
arbeidsvolume personeel niet in loondienst ^c	2.790	2.960	1.820	2.780	3.820	3.650	137	131	96

a Tot en met 1993 inclusief fitnesscentra. Daarna exclusief fitnesscentra.
b Arbeidstijd in referentieweek omgerekend naar voltijdbanen van 40 uur.
c Arbeidstijd gedurende het jaar omgerekend naar voltijdbanen van 1750 uur.

Bron: CBS (50'87-'03)

Het aantal watersportorganisaties (watersportclubs en zeil- en surfscholen) is een fractie (2003: 1190) van het aantal sportorganisaties waarvan in tabel 7.21 de werkgelegenheid is beschreven. Watersportclubs zijn onder de watersportorganisaties verreweg de omvangrijkste groep. Bij die clubs zijn zelden personen in loondienst werkzaam (2003: 8%) of personen niet in loondienst (2000: 4%).

Het aantal personen werkzaam in loondienst bij watersportorganisaties is gering: 460 in zowel 2000 als 2003 (cijfer niet in tabel). De totale omvang van het arbeidsvolume van het personeel in loondienst is eveneens gering (360 voltijdbanen in 2003, 380 in 2000). Het personeel in dienst van een watersportorganisatie heeft wel een in verhouding tot de andere sportorganisaties gemiddeld grotere aanstelling (2003: 0,8 voltijdbaan).

7.7 Werkgelegenheid bij exploitanten van accommodaties

Er is al eerder op gewezen dat in de loop van de jaren negentig een steeds groter deel van het bestand aan zwembaden, overdekte sportaccommodaties en openlucht-sportaccommodaties geëxploiteerd werd door particuliere exploitanten, en een steeds kleiner deel door de gemeenten. Deze trend heeft niet alleen in de baten en lasten van exploitanten van accommodaties sporen nagelaten (zie § 7.5), maar ook in de ontwikkeling van de werkgelegenheid bij deze exploitanten. In 2003 waren bij negen van de tien (particuliere) zwembadexploitanten, bij zes van de tien exploitanten van overdekte sportaccommodaties en/of openlucht-sportaccommodaties en bij de helft van de exploitanten van jachthavens personen werkzaam in loondienst. Het aantal personen in loondienst bij exploitanten van accommodaties nam in de jaren negentig toe met 161% (tabel 7.22). Tussen 2000 en 2003 steeg dat aantal met nog eens 15%, naar ruim 18.000. Het arbeidsvolume van deze werknemers nam tussen 1988 en 2000 toe met 115% en tussen 2000 en 2003 nog eens met 7%, tot 9520 voltijdbanen.

Zwembaden zijn bewerkelijk, vergeleken met andere accommodaties. De toename van het aantal particulier geëxploiteerde zwembaden in de jaren negentig (zie § 6.6) ging dan ook gepaard met een sterke toename van het aantal personen in loondienst. Tussen 2000 en 2003 nam het aantal personen in loondienst toe tot 8670 (+18%), terwijl het arbeidsvolume met 11% steeg. In 2003 had een werknemer in loondienst bij een exploitant van een zwembad een werkweek van gemiddeld 20 uur (0,5 voltijdbaan, evenveel als in 2000).

Het aantal personen in loondienst bij exploitanten van overdekte en/of openlucht-sportaccommodaties steeg tussen 1988 en 2000 met 124%, het arbeidsvolume met 87%. Tussen 2000 en 2003 steeg het aantal personen in loondienst met 13% naar 8700, en het arbeidsvolume met 5% naar 4730. De omvang van de gemiddelde aanstelling bij exploitanten van overdekte en/of openlucht-sportaccommodaties daalde daarmee verder, van 0,7 voltijdbaan in 1988 naar 0,6 voltijdbaan (24 uur) in 2000 en 0,5 voltijdbaan (20 uur) in 2003.

Het aantal exploitanten van jachthavens nam tussen 1988 en 2003 met 29% toe. Dat is bescheiden in vergelijking met groeicijfers bij de overige accommodaties. Ondanks die bescheiden groei nam het aantal personen in loondienst bij exploitanten van jachthavens toe van 440 in 1988 tot 790 in 2000 en 810 in 2003. Het arbeidsvolume van dit personeel nam ongeveer even snel toe, behalve in recente jaren (-3%). In 2000 besloeg de werkweek van een werknemer gemiddeld nog 36 uur (0,9 voltijdbaan). In 2003 was het 32 uur (0,8 voltijdbaan), hetgeen overigens nog altijd beduidend meer is dan bij sportclubs (uitgezonderd het betaald voetbal) of bij andere sportaccommodaties.

Tabel 7.22

Personen in loondienst en arbeidsvolume van personeel (niet) in loondienst bij exploitanten van accommodaties 1988-2003 (in absolute aantallen en indexcijfers)

	absoluut						index (1988 = 100)		index (2000 = 100)
	1988	1991	1994	1997	2000	2003	2000	2003	2003
exploitanten zwembaden									
aantal personen in loondienst	2.170	2.970	4.210	5.650	7.320	8.670	337	400	118
arbeidsvolume personeel in loondienst ^a	1.360	1.680	2.080	3.210	3.720	4.140	274	304	111
arbeidsvolume personeel niet in loondienst ^b	50	40	60	.	310	410	620	820	132
exploitanten overige accommodaties									
aantal personen in loondienst	3.440	3.830	5.070	5.700	7.700	8.700	224	253	113
arbeidsvolume personeel in loondienst ^a	2.410	2.380	3.250	3.270	4.500	4.730	187	196	105
arbeidsvolume personeel niet in loondienst ^b	400	460	840	.	1.160	1.200	290	300	103
exploitanten jachthavens									
aantal personen in loondienst	440	470	660	730	790	810	180	184	103
arbeidsvolume personeel in loondienst ^a	360	400	510	590	670	650	186	181	97
arbeidsvolume personeel niet in loondienst ^b	230	260	280	340	280	290	122	126	104
totaal exploitanten									
aantal personen in loondienst	6.060	7.270	9.950	12.090	15.810	18.170	261	300	115
arbeidsvolume personeel in loondienst ^a	4.130	4.460	5.840	7.070	8.890	9.520	215	231	107
arbeidsvolume personeel niet in loondienst ^b	680	770	1.190	.	1.740	1.900	256	279	109

a Arbeidstijd in referentieweek omgerekend naar voltijdbanen van 40 uur.
b Arbeidstijd gedurende het jaar omgerekend naar voltijdbanen van 1750 uur.

Bron: CBS (SZS'88-'03; SW'88-'03)

Naast personeel in loondienst is er personeel niet in loondienst werkzaam bij de exploitanten. Het gaat daarbij niet alleen om ingehuurd personeel (bv. uitzendkrachten), maar ook om de arbeidstijd van de exploitanten zelf. Tussen 1988 en 2003 is het totale arbeidsvolume van het personeel niet in loondienst bij de drie typen exploitanten tezamen, toegenomen tot 1900 voltijdbanen (+179%; zie tabel 7.22). Vooral bij exploitanten van zwembaden was er een opmerkelijke groei, ook in recente jaren.

Het arbeidsvolume van het personeel niet in loondienst betreft in 2003 bij de zwembadexploitanten voor de helft arbeidstijd van uitzendkrachten en voor een derde de arbeid van directeuren-eigenaren en meewerkende gezinsleden (tabel 7.23). Bij andere exploitanten maakte de arbeidstijd van uitzendkrachten een veel kleiner deel uit van het arbeidsvolume van het personeel niet in loondienst. Daar staat tegenover dat het aandeel van de directeuren-eigenaren van jachthavens (92%) en het aandeel van de directeuren-eigenaren van overdekte en/of openluchtsportaccommodaties (76%) veel groter was dan dat van de directeuren-eigenaren van zwembaden (33%).

Tabel 7.23

Arbeidsvolume personeel niet in loondienst bij exploitanten van accommodaties, naar type werkzame personen, 2003

	arbeidsvolume personeel		waarvan	
	niet in loondienst	directeur-eigenaar ^a	uitzendkrachten	overige personen
	absoluut		%	
exploitanten zwembaden	410	33	48	18
exploitanten overige				
accommodaties	1200	76	13	11
exploitanten jachthavens	290	92	4	4
totaal exploitanten	1900	69	19	12

a Inclusief meewerkende gezinsleden.

Bron: CBS (SZS'03; SW'03)

7.8 Samenvatting

De eerste jaren van het nieuwe millennium waren economisch gezien niet de meest gunstige. Voor het eerst in tijden ervoeren huishoudens dalingen in hun koopkracht. Ondanks de economische tegenwind en de korting op de instellingssubsidies van vws, zijn de uitgaven van huishoudens en overheden aan sport sinds 2000 verder gestegen. Tussen 2000 en 2003 stegen de totale bestedingen van huishoudens met 16% en de bestedingen aan sport met 36% (naar 3,4 miljard euro in 2003). Contributies, lesgelden en entreegelden vormen op sportgebied nog steeds de meest omvangrijke uitgavenpost van huishoudens (45% van de bestedingen per huishouden).

De rijksoverheid gaf in 2003 netto 72 miljoen euro uit aan sport, de provincies 10 miljoen en de gemeenten 813 miljoen. Ten opzichte van 2000 zijn dat stijgingen van respectievelijk 20%, 100% en 23%. In totaal stegen de overheidsuitgaven aan sport tussen 2000 en 2003 met 24% naar 896 miljoen euro. De (gemeentelijke) uitgaven aan sportclubs en -raden stegen daarbij op de lange termijn sterker dan de uitgaven aan accommodaties. Tussen 2000 en 2003 is die relatie andersom. Via de

kansspelen kwam in 2004 nog eens ruim 44 miljoen euro beschikbaar voor de sport. Dat is een derde meer dan in 2000.

Sportverenigingen, de niet-commerciële sportorganisaties, zagen hun baten en lasten tussen 2000 en 2003 verder stijgen. De gezamenlijke baten van sportclubs (excl. watersportclubs en betaald voetbal) namen toe tot 953 miljoen euro (+16%) in 2003 en de lasten tot 919 miljoen euro (+15%). Bijna de helft van de baten en lasten betreffen clubs in slechts twee takken van sport: amateurvoetbal (32%) en tennis (16%). Subsidies en bijdragen maakten in 2003 12% uit van de inkomsten van sportclubs. Watersportclubs hadden over 2003 baten van 47 miljoen euro en lasten van 43 miljoen euro. Er waren in 2003 duidelijk minder clubs die middelen konden toevoegen aan hun reserves (38%) dan in 2000 (44%).

Ook bij de commerciële sportorganisaties stegen de baten en lasten tussen 2000 en 2003. Bij maneges was de toename van de baten beperkt (+3%). Daarentegen namen bij sportscholen en sportinstructeurs enerzijds en zeil- en surfscholen anderzijds de baten beduidend sterker toe (+22% resp. +29%, bij een vrijwel constant aantal klanten). De gezamenlijke baten van maneges, sportscholen (incl. sportinstructeurs) en zeil- en surfscholen bedroegen 313 miljoen euro over 2003. Dat is 14% meer dan in 2000. De omzet van de fitnessbranche (626 miljoen in 2003) is hierin nog niet meegeteld. Sportscholen en zeil- en surfscholen verbeterden hun financiële positie tussen 2000 en 2003, bij maneges ging die, evenals bij sportclubs, licht achteruit.

De niet-commerciële sportorganisaties (de sportclubs incl. watersportclubs), de commerciële sportorganisaties (incl. fitnesscentra) en het betaald voetbal behaalden in 2003 een gezamenlijke omzet van 2,3 miljard euro. Daarvan werd 42% gerealiseerd door niet-commerciële sportorganisaties (verenigingen in de amateursport), 41% door commerciële sportorganisaties en 18% door de clubs in het betaald voetbal.

De groeiende groep particuliere exploitanten van zwembaden, overdekte sportaccommodaties, openluchtaccommodaties en jachthavens zag tussen 2000 en 2003 de gezamenlijke baten en lasten met 23% stijgen, naar 1,04 miljard euro.

De baten van de exploitanten van zwembaden stegen tussen 2000 en 2003 met 35% naar 370 miljoen euro. Daarvan is 55% entree- en lesgeld en 35% (gemeentelijke) subsidie en bijdragen. Vooral de laatste post is de afgelopen jaren sterk toegenomen (in absolute cijfers).

De baten van de exploitanten van overdekte en openluchtaccommodaties namen tussen 2000 en 2003 toe tot 559 miljoen euro (+20%). Daarvan is 63% entree- en lesgeld. Subsidies en bijdragen uit fondsen zijn voor deze exploitanten van minimale betekenis. In vergelijking met beide bovengenoemde typen exploitanten, was bij exploitanten van jachthavens de toename van baten en lasten tussen 2000 en 2003 beperkt (+7%).

Bij fitnesscentra waren in 2002 naar schatting 15.000 mensen werkzaam. Bij de overige commerciële en niet-commerciële sportorganisaties tezamen werkten in 2003 bijna 21.000 mensen in loondienst. Dat is 2% minder dan in 2000. Wel steeg het arbeidsvolume met 6% naar 8220 voltijdbanen. Het arbeidsvolume van het personeel dat niet in loondienst werkzaam was, daalde met 4% naar 3650 voltijdbanen.

Bijna twee derde van de mensen die in 2003 in loondienst werkzaam waren, was werkzaam bij een club in de amateursport; 11% was in loondienst bij het betaald voetbal en 26% in loondienst bij een manege, sportschool (incl. sportinstructeurs) of zeil- en surfschool.

De mensen in loondienst bij een club in de amateursport zijn goeddeels werkzaam in deeltijd, gemiddeld 12 uur. Bij de commerciële sportorganisaties hebben de werknemers bij zeil- en surfscholen gemiddeld de langste aanstellingen (32 uur). Gemiddeld kortere aanstellingen hebben werknemers in loondienst bij maneges (20 uur) of bij sportscholen (16 uur).

Tussen 2000 en 2003 was er een toename met 15% van het aantal personen in loondienst bij particuliere exploitanten van sportfaciliteiten, accommodaties, tot ruim 18.000. De groei van het arbeidsvolume bleef daarbij achter (+7%). Het arbeidsvolume van het personeel niet in loondienst nam met 9% toe tot 1900 voltijdbanen. De gemiddelde duur van de werkweek van werknemers in loondienst bij exploitanten bedroeg in 2003 20 uur. In 2000 was dat nog 24 uur. De afname van de gemiddelde duur van de werkweek van werknemers in loondienst was al langer aan de gang en heeft zich tussen 2000 en 2003 voortgezet.

Noten

- 1 In het rapport (Oldenboom et al. 1996) is voor 1985, 1992 en 1993 een overzicht gepresenteerd van de drie categorieën bestedingen:
 1. zichtbare bestedingen van actieve sporters;
 2. onzichtbare bestedingen van actieve sporters;
 3. bestedingen gerelateerd aan 'passieve sportbeoefening'.In deze drie jaren maakten de zichtbare bestedingen van actieve sporters die worden waargenomen via het Budgetonderzoek respectievelijk 50%, 60% en 63% uit van de totale consumentenbestedingen die werden berekend. Uit het Continu vrijetijdsonderzoek bleek dat burgers in 2004 0,6 miljard euro uitgaven aan passieve sportdeelname (dat wil zeggen het bezoek aan sportwedstrijden, excl. kosten vervoer; zie hoofdstuk 2). Cijfers over alleen het voetbal komen tot naar verhouding hogere schattingen. Deze schattingen nemen ook de consumentenbestedingen mee in andere economische sectoren (transport, media, gezondheidszorg) en van anderen dan consumenten (bedrijfsleven, overheid); geschat is in hoeverre die bestedingen zijn toe te rekenen aan het voetbal (Briene et al. 2005). Een dergelijke analyse van de 'financiële stromen die samenhangen met de voetbalsport' (Briene et al. 2005) of van de bredere economische betekenis van sport (evenementen) (Oldenboom 2006) is hier niet beoogd.
- 2 Bij het Budgetonderzoek worden de consumentenbestedingen van particuliere huishoudens gemeten. Een particulier huishouden bestaat uit een of meer personen die alleen of tezamen in een woonruimte gevestigd zijn en zelf in hun dagelijkse onderhoud voorzien. Voor het berekenen van de totale consumentenbestedingen (per bestedingscategorie) zijn de gemiddelde bestedingen per particulier huishouden vermenigvuldigd met het totale aantal particuliere huishoudens in het desbetreffende jaar. Voor het berekenen van de bestedingen (per bestedingscategorie) per hoofd van de bevolking zijn de berekende totale bestedingen van particuliere huishoudens gedeeld door het aantal personen dat in het desbetreffende jaar deel uitmaakte van een particulier huishouden. Voor de *Rapportage sport 2003* is bij de berekening van de totale consumentenbestedingen en van de consumentenbestedingen aan sport abusievelijk één bestedingscategorie dubbel geteld bij het samenstellen van de cijfers over de jaren 1992, 1995, 1997, 1999 en 2000. In de tabellen 7.1 en 7.2 van deze rapportage is dat gecorrigeerd. De bestedingen over genoemde jaren liggen daardoor een fractie lager dan in de RS'03 is vermeld.
- 3 Deze cijfers liggen iets lager dan blijkt uit het Continu vrijetijdsonderzoek (CVTO). Daarin worden voor 2004 de uitgaven van burgers aan actieve sportdeelname op 4 miljard euro geschat (zie hoofdstuk 2). Het HBD (Hoofdbedrijfschap Detailhandel) kwam voor 2003 tot 1,7 miljard euro aan directe consumentenbestedingen aan sport en verblijfsrecreatie, ofwel 102 euro per persoon (HBD 2005; voor 2004 zijn de cijfers resp. 1,8 miljard euro en 108 euro per persoon). De bestedingen aan huur sportaccommodaties (Budgetonderzoek: 29 euro p.p.) en contributies en leselden (Budgetonderzoek: 95 euro p.p.) zijn hier echter niet in meegeteld. Haalt men deze bestedingen uit het Budgetonderzoek, dan resteren er in het BO'03 87 euro per persoon aan sportbestedingen tegen 102 uit de HBD-cijfers. De uitgaven aan sportkleding en -schoeisel komen in het HBD-onderzoek uit op 38 euro per persoon voor 2003 en 47 euro per persoon voor 2004, tegen 45 euro per persoon in het BO'03; zie tabel 7.2).
- 4 Door een herziening van het cijfermateriaal over 1999 en 2000 van de statistiek Inkomsten en uitgaven van de overheid voor cultuur, recreatie en sport, wijken de cijfers van

het rijk in tabel 7.4, van gemeenten in tabel 7.6 en van totaal overheid in tabel 7.7 op onderdelen af van de cijfers die in de RS'03 over deze jaren zijn gepubliceerd.

- 5 Uitgaven die ten laste komen van andere begrotingsposten maar waar de sport desondanks van profiteert, zijn hierin niet meegeteld. De belangrijkste post in dezen vormen de investeringen die vanuit OCW worden gedaan ten behoeve van het onderwijs (zie hoofdstuk 10). Geschat wordt dat het bewegingsonderwijs in het primair en voortgezet onderwijs 10.600 fte's aan onderwijzend personeel genereert, hetgeen een uitgavenpost van ruim 0,5 miljard euro impliceert. Hierin zijn de kosten van accommodaties en overhead niet meegeteld, evenmin als de kosten verbonden aan sportspecifieke onderwijsvormen als LOOT-scholen en academies voor lichamelijke opvoeding (alo's, zie hoofdstuk 10).
- 6 Omdat het rijk en de provincies nauwelijks inkomsten hebben, presenteren we voor deze bestuurslagen alleen de netto-uitgaven.
- 7 De netto-uitgaven van provincies hebben betrekking op de exploitatierekening van provincies. Hetzelfde geldt voor de inkomsten en uitgaven van gemeenten en gemeenschappelijke regelingen die in tabel 7.6 zijn opgenomen. Op de exploitatierekening (vóór 1995: de 'gewone dienst') worden lopende inkomsten en uitgaven verantwoord. De transacties op deze rekening betreffen hoofdzakelijk uitgaven voor personeel en overdrachten (bv. subsidies). Gemeenten en provincies hanteren daarnaast een investerings- of financieringsrekening (vóór 1995: de 'buitengewone dienst'). De transacties op deze rekening zijn gerelateerd aan investeringen. De uitgaven op de investeringsrekening worden over het algemeen gefinancierd door het aangaan van langlopende schulden. De jaarlijkse lasten aan rente en afschrijvingen die daaruit voortvloeien, komen ten laste van de exploitatierekening als kapitaallasten.
- 8 Gemeentelijke inkomsten uit sportaccommodaties zijn onder meer entreegelden van bezoekers van bijvoorbeeld gemeentelijke zwembaden en inkomsten uit verhuur van gemeentelijke accommodaties. Inkomsten van gemeenten in de categorie 'sportclubs en sportraden' zijn echter uitsluitend overdrachten van andere overheidsniveaus aan gemeenten. Dergelijke inkomsten namen sinds 2000 sterk toe. Tussen 2000 en 2003 verdubbelden ze van 8 miljoen euro tot 16 miljoen euro.
- 9 De netto-uitgaven van gemeenten voor sportclubs en sportraden zijn veelal overdrachtsuitgaven die onder andere naar sportclubs gaan. Ze zijn daarmee een batenpost voor sportclubs en maken deel uit van de subsidies en bijdragen in tabel 7.9.
- 10 Deze overdrachtsuitgaven van gemeenten zijn een batenpost voor particuliere exploitanten van zwembaden en/of sportaccommodaties. Ze maken daardoor deel uit van de batenpost 'subsidies en bijdragen' in tabel 7.15.
- 11 Het begrip 'particuliere exploitant' verwijst niet naar een specifieke rechtsvorm. Het wordt gebruikt om de door commerciële en niet-commerciële organisaties geëxploiteerde accommodaties te onderscheiden van de accommodaties die door de gemeenten worden geëxploiteerd.
- 12 In paragraaf 7.3 is vermeld dat de bruto-uitgaven van gemeenten (waaronder verstrekte subsidies) voor accommodaties, veelal zwembaden, tussen 2000 en 2003 sterk toenamen, van 810 miljoen euro in 2000 naar bijna 1 miljard euro in 2003 (+23%). Daarmee zijn deze uitgaven van gemeenten in de drie jaar sinds 2000 in absolute termen meer gestegen dan in de tien jaar daarvoor.
- 13 De lasten voor personeel niet in loondienst betreffen hoofdzakelijk betalingen aan uitzendbedrijven.
- 14 In 2003 verhuurde bovendien een op de vijf exploitanten stand- of slaappleaatsen op of in logiesaccommodaties (camping, huisjescomplex e.d.).

Literatuur

- Briene, M., A. Koopman en F. Goessen (2005). *De waarde van voetbal. Maatschappelijke en economische betekenis van voetbal in Nederland*. Rotterdam: Ecorys.
- De Lotto (2005). *Jaarverslag 2005*. Den Haag: De Lotto.
- Es, R. van, S.G. Luttikhuis en R. Wouters (2003). *Brancheonderzoek Fitnesscentra*. Delft: MKB Adviseurs, Oosterbeek: Fit!Vak.
- HBD (2005). *Sport- en kampeerezaken. Branches in detail 2005*. Den Haag: Hoofdbedrijfschap Detailhandel.
- Oldenboom, E. (2006). *Costs and benefits of major sports events*. Amsterdam: MeerWaarde Onderzoeksadvies.
- Oldenboom, E., P. Hopstaken en F. van der Meer (1996). *De nationale bestedingen aan Sport*. Amsterdam: SEO.
- RS'03. *Rapportage sport 2003*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

8 Sport, ruimte en tijd

Lucas Harms en Frans Knol (SCP)

8.1 Inleiding

In hoofdstuk 8 van de *Rapportage sport 2003* (RS'03) werd geconstateerd dat Nederland een dichtbevolkt en volgebouwd land is. Voor de sport had dat uiteenlopende consequenties. Eén consequentie was dat sportterreinen omwille van economische motieven naar de randen van de stad werden verplaatst. Althans voor de vier grote steden was die beweging voor de periode 1989-1996 aantoonbaar. Verplaatsing van sportterreinen naar verder weg gelegen locaties heeft als mogelijk gevaar dat de band tussen verenigingen en binnenstadsbewoners wordt doorgesneden, dat de bereikbaarheid van de voorzieningen voor die bewoners minder wordt en dat het voor de kinderen uit die wijken minder gemakkelijk wordt om zelfstandig naar de sport toe te komen (met als consequentie ofwel verminderde deelname ofwel begeleiding van ouders bij het vervoer).

Tegelijk werd geconstateerd dat de afstanden die sporters voor hun sport overbruggen, doorgaans vrij beperkt zijn. Klaarblijkelijk vindt veel sport toch nog vrij dicht bij huis plaats. Wel bleek dat er naar verhouding veel sportverplaatsingen per auto plaatsvinden, hetgeen uiteraard niet betekenisloos is in termen van de milieu-problematiek.

Wat betreft de spreiding in de tijd bleek sport nog in belangrijke mate geconcentreerd te zijn in de avonden en weekeinden. In vergelijking met 1975 werd er in 2000 niet vaker door de week overdag gesport. Van een betere bezetting van sportaccommodaties op de traditioneel rustiger tijdstippen bleek geen sprake, de sport volgt grotendeels het ritme van de werkzame bevolking.

In dit hoofdstuk van de *Rapportage sport 2006* kijken we opnieuw naar de genoemde thema's. Achtereenvolgens gaan we in op de hoeveelheid ruimte voor sport (§ 8.2), de ruimtelijke spreiding van sportvoorzieningen (§ 8.3), de verplaatsingen ten behoeve van de sport (§ 8.4), en de timing van sportieve activiteiten (§ 8.5). Paragraaf 8.6 bevat een korte samenvatting.

Ten aanzien van het ruimtegebruik door sport en de ruimtelijke spreiding van sportvoorzieningen kunnen we de gegevens over 1996 uit de RS'03 aanvullen met nieuwe, en deels uitgebreidere cijfers over 2000 en 2005. Bij de verplaatsingen ten behoeve van de sport beschikken we over cijfers uit 2004, in plaats van de cijfers over 1999/'00 zoals die in de RS'03 waren opgenomen. Bij de timing van sport maken we gebruik van een ander onderzoek, met meer recente (2004 in plaats van 2000) en uitgebreidere gegevens dan waren opgenomen in de RS'03.

8.2 Ruimtebeslag van de sport

In de RS'03 kwam aan de orde dat er weinig (adequate en landsdekkende) data zijn die de ruimtelijke ontwikkelingen op sportgebied weergeven. In die situatie is nadien weinig verandering gekomen. De meest complete bron in dezen zijn nog steeds de CBS-Bodemstatistieken, die ook al eerder werden gebruikt bij de RS'03. De Bodemstatistiek levert landsdekkend inzicht in de ontwikkeling en de ruimtelijke spreiding van buitensportaccommodaties. De binnensportaccommodaties komen helaas nauwelijks in beeld.

Werd voor de RS'03 nog gebruikgemaakt van de Bodemstatistieken van 1996, dit keer beschikken we over gegevens van het meetjaar 2000.¹ De opnametechniek voor de Bodemstatistiek is in 1996 gewijzigd. Voor dat jaar zijn er daarom twee databestanden beschikbaar, het ene vergelijkbaar met eerdere jaren, het andere vergelijkbaar met 2000. Vanwege die trendbreuk komen in deze paragraaf uitsluitend de jaren 1996 en 2000 aan de orde, waarbij vanzelfsprekend het databestand over 1996 wordt gebruikt dat vergelijkbaar is met 2000. Op de website www.rapportage-sport.nl zijn ook de gegevens over de eerdere jaren te vinden.

Landelijk beeld

Het totale areaal dat in Nederland voor sport beschikbaar is, is tussen 1996 en 2000 niet veranderd. In beide jaren is er 31.000 ha. aan sportterreinen (tabel 8.1). Daarmee blijft de sport binnen de sector 'recreatie' qua ruimtegebruik een dominante positie innemen. Parken en plantsoenen volgen op enige afstand (24.000 ha.). Van de totale ruimte in Nederland is echter maar een heel klein deel voor de sport in gebruik (nog geen procent).

Het rapport *Ruimte voor sport* van NOC*NSF specificeert de ruimte voor de buitensport per 2000 en geeft ook het ruimtegebruik van een aantal binnensporten weer (Stichting Recreatie en Alterra 2005). Daarnaast is er een benadering van de ruimte die (op openbare paden) in gebruik is voor wandelen en fietsen.

De grootste ruimtegebruiker is – niet onverwacht – het voetbal. Van de 31.000 ha. aan sportterreinen is ruim 7000 een voetbalveld. Verder nemen de golfbanen veel ruimte in beslag (6300 ha.), terwijl de verwachting is dat de toekomstige ruimtebehoefte voor golf ongeveer zal verdubbelen.

De binnensporten waarvan het huidige ruimtebeslag bekend is, gebruiken in totaal 624 ha., waarbij turnen (gymnastiek) met 162 ha. dominant is. Overigens geldt voor binnensporten dat deze vaak uren toegewezen krijgen in sporthallen, die vaak ook nog een functie voor het onderwijs hebben.² Dergelijke sporthallen kunnen worden gekwalificeerd als multifunctionele accommodaties.

De ruimte voor wandelen en fietsen wordt uitgedrukt in recreatieplaatsen: het aantal personen dat per dag op één hectare van het betreffende aanbod de betreffende recreatieactiviteit kan beoefenen. De capaciteit is alleen voor de vier grote steden bekend. Binnen de vier grote steden is het aantal recreatieplaatsen

(per persoon, binnen een straal van 2,5 km) het laagst in Amsterdam. Er zijn ca 19.000 recreatieplaatsen, ofwel 20 per 1000 personen. In Den Haag – dat van de vier grote steden verhoudingsgewijs de meeste capaciteit heeft – gaat het om 12.000 recreatieplaatsen, wat neerkomt op zo'n 27 plaatsen per 1000 personen. Voor fietsen variëren de aantallen recreatieplaatsen per 1000 personen van 16 in Amsterdam tot 37 in Utrecht binnen dezelfde straal.

Tabel 8.1

Bodemgebruik, 1996-2000 (in hectaren x 1000 en percentages van het totaal)

	1996	2000	index (1996 = 100)
Nederland	4153	4153	100
Nederland excl. water	3380	3378	100
totaal recreatie	86	88	102
wv. parken en plantsoenen	23	24	104
sportterreinen	31	31	100
dagrecreatie	10	10	100
volkstuinen	4	4	100
verblijfsrecreatie	18	19	106
bos	478	483	101
natuurlijk terrein	134	134	100
% recreatie, bos, natuur	16,8	16,9	101
% recreatie/totaal excl. water	2,3	2,4	104
% sport/totaal excl. water	0,8	0,8	100

Bron: CBS (StatLine - Bodemgebruik in Nederland) SCP-bewerking

Ontwikkelingen in het ruimtegebruik voor sport per provincie

Een provinciale kijk op de ontwikkeling van het bodemgebruik voor sport levert op dat tussen 1996 en 2000, met uitzondering van Groningen en Limburg, de groei in het aanbod aan sportterreinen gelijk is aan of achterblijft bij de bevolkingsontwikkeling. In Flevoland groeide het areaal aan sportterreinen het snelst (6%), maar doordat de bevolkingsomvang nog sneller is gegroeid (+16%), blijft het aanbod aan sportruimte ook in die provincie achter bij de vraag (tabel 8.2). Desondanks is het aantal hectaren sportruimte per inwoner nog steeds het hoogst in Flevoland (3,1; cijfer niet in tabel). Het laagst blijft de ratio sportruimte/bewoners in de Randstad-provincies Utrecht, Noord-Holland en Zuid-Holland (Zuid-Holland 1,45 ha. per 1000 inwoners, Noord-Holland 1,75 en Utrecht 1,71). Landelijk is de ratio in 2000 1,95 (was 1,99).

Tabel 8.2

Ontwikkeling in bodemgebruik voor sportterreinen, naar provincie, 1996-2000 (in hectaren en indexcijfers)

	aantal ha. 1996	aantal ha. 2000	index verandering in ha. sportterreinen (1996 = 100)	index bevolkings- ontwikkeling 1996-2000 (1996 = 100)
Groningen	1278	1329	104	101
Friesland	1600	1633	102	102
Drenthe	1461	1455	99	103
Overijssel	2221	2247	101	102
Flevoland	924	981	106	116
Gelderland	3880	3969	102	102
Utrecht	1903	1899	99	104
Noord-Holland	4347	4395	101	102
Zuid-Holland	4941	4936	99	102
Zeeland	965	958	99	101
Noord-Brabant	5001	5066	101	103
Limburg	2561	2614	102	101

Bron: CBS (StatLine – Bodemgebruik in Nederland) SCP-bewerking

8.3 Ruimtegebruik voor sport in zeven (groot)stedelijke gebieden

Zoals gesteld in de inleiding, was in de RS'03 voor de periode 1989-1996 een verplaatsing aangetoond van sportterreinen naar de randen van de stad. Ging het in de RS'03 alleen om specifieke gebieden in de vier grote steden, nu komen ook de randgemeenten van die steden aan bod. Daarnaast is er een overzicht van de ontwikkelingen in een drietal stedelijke regio's buiten het westen van het land (Groningen, Arnhem-Nijmegen en Eindhoven-Helmond).

Tussen 1996 en 2000 heeft het proces van verplaatsing van sportterreinen richting de randen van de steden verder doorgezet. Werd in de RS'03 voor de vier grote steden tussen 1989 en 1996 een verplaatsing van de sportterreinen naar de rand van de stad geconstateerd, nu blijkt ook de stedelijke rand te moeten inleveren (tabel 8.3). Alleen in de omgeving van de vier grote steden is er sprake van een toename van ruimte voor sport, en dan alleen nog in Amsterdam (zie bijlage F, tabel B8.1). De drie onderzochte stedelijke regio's buiten de Randstad laten een vergelijkbaar beeld zien.

Tabel 8.3

Bodemgebruik voor sport in de vier grote steden en omgeving en de regio's Groningen, Arnhem-Nijmegen en Eindhoven-Helmond, 1996 en 2000 (in hectaren)

	1996	2000	verschil
totaal vier grote steden^a			
centrum + binnenring	387	370	-17
buitenring(en)	1869	1853	-16
omgeving	3298	3324	26
totaal drie regio's buiten west-Nederland^a			
centrale steden	1205	1203	-2
omgeving	3197	3257	60

a Zie bijlage F, tabel B8.1.

Bron: CBS (Bodemstatistiek 1996 en 2000)

Of deze ontwikkeling als negatief moet worden beschouwd, hangt af van de bevolkingsontwikkeling in het centrum, de rand en vlak buiten de (grote) steden. In absolute zin is de bevolkingstoename aan de randen van de grote steden inderdaad groot. Om die reden wordt in een onderzoek ten behoeve van de gemeente Den Haag voorgesteld accommodaties te verplaatsen naar de rand van de stad (Roques en Van den Heuvel 2005). Ook in andere steden zijn (al eerder) dergelijke voorstellen gedaan, voorstellen die – blijkens lokaal onderzoek – vaak gepaard gingen met veel weerstand vanuit de betrokken sportverenigingen (Van Daal en Stuuroop 2002).

Relatief gezien is de bevolkingstoename in de vier grote steden in de periode 1996-2000 erg sterk geweest in de binnensteden van Amsterdam en Rotterdam. In Amsterdam was er ook nog een vrij grote relatieve bevolkingstoename in de buitenring 2. De bevolkingstoename in de randgemeenten bleef daarbij achter. Buiten de Randstad was de bevolkingstoename – zowel absoluut als relatief – het sterkst in de centrale steden.

De absolute groei van de bevolking is bepalend voor de toename van de vraag naar voorzieningen. Immers, pas bij een zekere bevolkingsomvang is er een vraag naar (nieuwe) sportaccommodaties. De realisatie van nieuwe sportvoorzieningen in de stedelijke rand is positief te duiden, omdat hier de absolute groei groot is. Maar voor de meer centrale delen van de stad is verplaatsing van sportterreinen alleen geen probleem, als de bevolking afneemt. Zo'n bevolkingsafname doet zich in de vier grote steden alleen in de binnenringen van de steden voor, en niet in de centra.³ Buiten de Randstad is het verplaatsen van voorzieningen naar plekken buiten de stadscentra problematisch, omdat de bevolkingsgroei zich vooral in de centrale steden voordeed en er daar dus een vraag naar sportvoorzieningen blijft. Ondanks de grote bevolkingstoename in de randgemeenten van de vier grote steden, is verplaatsing van sportvelden voor de bevolking van de vier grote steden dus per saldo toch een

negatieve ontwikkeling, die noopt tot andere oplossingen zoals intensivering van het gebruik (bv. door het gebruik van kunstgras).

Spreiding van sportaccommodaties anno 2005 binnen zeven grootstedelijke gebieden

Zoals gezegd bieden de CBS-Bodemstatistieken geen inzicht in de ontwikkeling van overdekte sportterreinen. Evenmin laat de statistiek veel ruimte voor uitsplitsing naar takken van sport. Mogelijkheden hiertoe ontstaan wel als gebruik wordt gemaakt van gegevens verzameld door de NSA (Nationale Sportalmanak) en gedistribueerd door ABF-Research uit Delft. Deze data hebben bovendien – ten opzichte van de Bodemstatistiek – het voordeel dat ze recenter zijn (het meest recente jaar is 2005). Gezien de aard van de dataverzameling is afgezien van het weergeven van een ontwikkeling van sportaccommodaties en is alleen de situatie anno 2005 in kaart gebracht.⁴

De spreiding van sportaccommodaties anno 2005 bevestigt nog eens dat in stedelijke gebieden de bewoners van de centrale delen het karigst zijn bedeed met sportaccommodaties (zie tabel 8.4 en tabel B8.2 in bijlage F voor een uitsplitsing naar steden). Vooral in de vier grote steden is dat het geval. De minst gunstige sportomgeving is het centrum van Rotterdam.

Tabel 8.4

Aantal sportaccommodaties per 10.000 inwoners, 2005

	totaal	buitensport- complexen	tennis	golf- banen	fitness- centra	sporthallen en -zalen	overig
totaal vier grote steden ^a							
centrum	1,83	0,14	0	0	1,09	0,07	0,54
binnenring	1,65	0,27	0,26	0,04	0,31	0,28	0,50
buitenring(en)	3,40	0,87	0,58	0,12	0,35	0,37	1,12
omgeving	4,52	0,82	0,98	0,11	0,50	0,66	1,45
totaal drie regio's buiten west-Nederland ^a							
centrale steden	3,17	0,38	0,54	0,08	0,52	0,60	1,04
omgeving	7,32	1,83	1,52	0,10	0,47	1,05	2,33

a Bijlage F, tabel B8.2 voor een uitsplitsing naar steden.

Bron: ABF (Woningmarktmonitor 2005, sportmodule (NSA-data)) SCP-bewerking

Wat opvalt is dat de onderbedeling van stadscentra met sportaccommodaties de meeste groepen accommodaties betreft. Verwacht mag worden dat vooral de ruimte-extensieve buitensportaccommodaties het slechtst gedijen in de dichtbebouwde centrale delen. Voor meer ruimte-intensieve accommodaties voor binnensporten zou binnen de centrale delen van de stad altijd wel ruimte moeten zijn. Dit blijkt echter

alleen het geval te zijn voor de (commerciële) fitnesscentra. In de vier grote steden blijken deze vooral in het centrum goed vertegenwoordigd.

De plekken waar de sportaccommodaties in de regio's van de vier grote steden het best gedijen, bevinden zich in de randgemeenten. In elk van de vier regio's is dat het geval, waarbij de regio Utrecht het gunstigste beeld laat zien.

Ook in de stedelijke gebieden buiten het westen van het land geldt dat sportaccommodaties vaker gelegen zijn buiten de centrale steden. Ook hier is het niet zo dat alleen de buitensportaccommodaties deze uitkomst bepalen. De meeste binnensportaccommodaties zijn ook kenmerkender voor buitengebieden dan voor centrale steden. En net als in het westen zijn de fitnesscentra de uitzondering.

8.4 Heen en weer: verplaatsingen ten behoeve van de sport

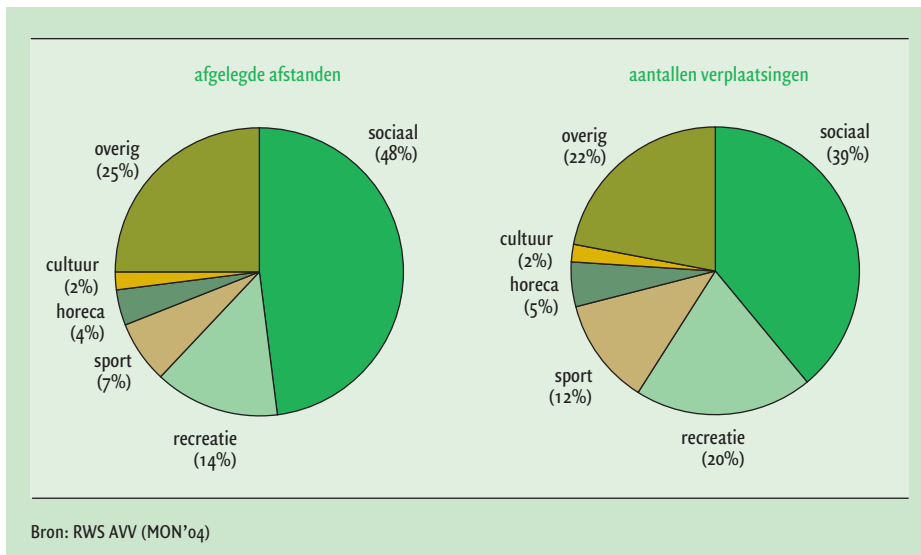
De (gedeeltelijke) verplaatsing van sport naar de randen van de stad roept de vraag op hoe het is gesteld met de omvang van de aan sport gerelateerde mobiliteit, de afgelegde afstanden en de gebruikte vervoermiddelen. Gegevens hierover worden verzameld in het Mobiliteitsonderzoek Nederland (MON) van Rijkswaterstaat Adviesdienst Verkeer en Vervoer. Dit onderzoek is de opvolger van het Onderzoek verplaatsingsgedrag (OVG) van het CBS, waarvan voor de RS'03 gebruik was gemaakt. Door definitieherzieningen⁵ zijn vergelijkingen met de cijfers uit de RS'03 (cijfers over 1999 en 2000) echter niet mogelijk.

Aandeel sport in verplaatsingen en afgelegde afstanden

Het motief sportbeoefening ligt ten grondslag aan 12% van alle vrijetijdsverplaatsingen (figuur 8.1). De gemiddelde afstand die men hiervoor per persoon per dag overbrugt, bedraagt 1,1 kilometer, hetgeen overeenkomt met 7% van alle vrijetijds-kilometers. Met andere woorden: de afgelegde afstand van en naar sportvoorzieningen blijft verhoudingsgewijs achter bij het aantal verplaatsingen dat men hiervoor maakt.⁶ Opvallend is dat het merendeel van de in de vrije tijd afgelegde kilometers wordt besteed aan het onderhouden van sociale contacten, zoals het bezoek aan vrienden en familie (48%, ofwel bijna de helft). Kennelijk zijn fysieke contacten (en dus verplaatsingen) nog steeds belangrijk in het onderhoud van het sociale netwerk – de opkomst van digitale leef- en communicatiewereld ten spijt (zie ook Harms 2006).

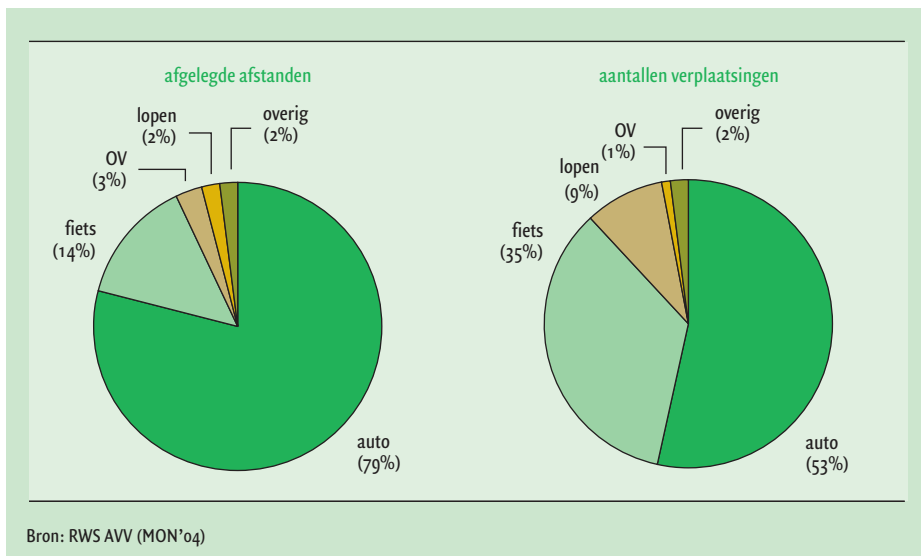
Figuur 8.1

Verdeling afgelegde afstanden (links) en aantallen verplaatsingen (rechts), naar soorten vrijetijdsactiviteiten, bevolking van 0 jaar en ouder, 2004

Figuur 8.2

Afgelegde afstanden (links) en aantallen verplaatsingen (rechts) voor het motief sport, naar vervoerswijze, bevolking van 0 jaar en ouder, 2004

Vervoerswijze

Om sportvoorzieningen te bezoeken wordt veel gebruikgemaakt van de auto: meer dan de helft van alle verplaatsingen van en naar sportlocaties (53%) geschiedt per auto (figuur 8.2 en tabel 8.5). De fiets neemt met 35% van de verplaatsingen een goede tweede plaats in. Het openbaar vervoer wordt nauwelijks gebruikt om bij de sportlocatie te komen. Indien de mobiliteit ten behoeve van sportbeoefening wordt uitgedrukt in afgelegde afstanden, is de dominantie van de auto nog veel groter: 79% van de afgelegde kilometers voor sport is voor rekening van de auto. Ter vergelijking: 51% van alle vrijetijdsverplaatsingen en 80% van de afgelegde vrijetijdskilometers geschiedde in 2004 per auto.⁷ Een deel van dit omvangrijke autogebruik is vermoedelijk te herleiden tot de excentrische ligging van veel sportvoorzieningen. Fietsen is daardoor vaak geen alternatief en openbaar vervoer komt – vooral op zondag – meestal niet eens in de buurt. Maar zelfs als de sportschool gesitueerd is op de meest toegankelijke plek in het midden van de stad, dan nog neemt het merendeel van de sporters de auto (Vermeulen 2002). Van alle sportgerelateerde verplaatsingen met een afstand tot 5 kilometer wordt in vier op de tien gevallen gebruikgemaakt van de auto (cijfer niet in tabel).

Tabel 8.5

Aantallen verplaatsingen en afgelegde afstanden, naar motief en vervoerswijze, 2004

	aantallen verplaatsingen p.p.p.d.		afgelegde afstand p.p.p.d. (km)	
	totaal	% auto	totaal	% auto
totaal	3,06	49	32,7	76
vrije tijd	1,17	51	14,5	80
vv.				
sport	0,14	53	1,1	79
sociaal	0,45	62	6,9	87
cultureel	0,02	59	0,3	79
recreatie	0,23	21	2,0	64
horeca	0,06	50	0,6	77
overig	0,26	54	3,7	78

Bron: RWS AVV (MON²⁰⁰⁴)

Gemiddelde afstand naar sportvoorzieningen

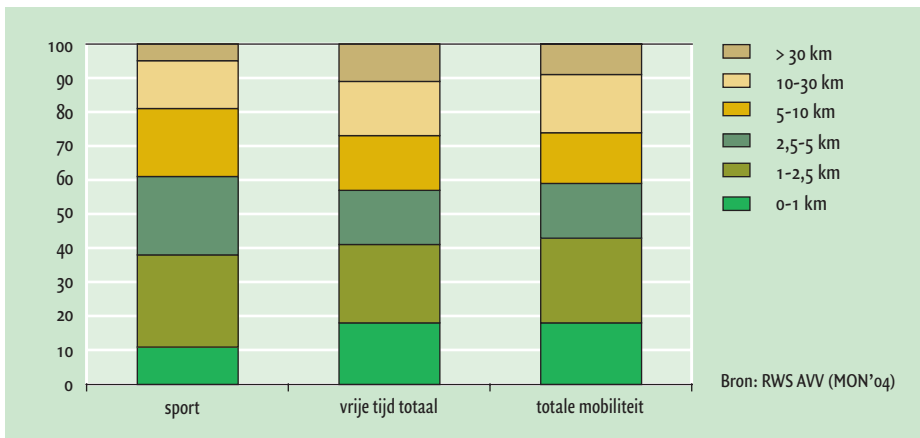
De gemiddelde afstand van een verplaatsing naar een sportvoorziening bedraagt 7,5 kilometer (zie tabel 8.5, afstand gedeeld door aantal verplaatsingen). Dat is minder dan het gemiddelde voor alle verplaatsingen (10,7 kilometer) en ook minder dan andere vrijetijdsmotieven (12,5 kilometer). Eenzelfde beeld komt naar voren uit figuur 8.3, waarin de 'sportieve' verplaatsingen zijn opgedeeld naar afstandsklassen. Acht op de tien sportieve verplaatsingen hebben een maximale reikwijdte

van 10 kilometer, tegen ruim zeven op de tien voor alle vrijetijdsverplaatsingen. Een ruime meerderheid (57%) van alle sportieve verplaatsingen betreft een afstand tot 5 kilometer.

Dat men voor het sporten relatief beperkte afstanden aflegt, hangt, naar mag worden aangenomen, samen met het feit dat sportdeelname veelal een vaak voorkomende en in het dagelijks leven geïntegreerde activiteit betreft. Dit in tegenstelling tot andere vrijetijdsactiviteiten, die veelal een incidenteel karakter hebben en waarvoor men grotere afstanden wil en ook kan overbruggen. Anders gezegd: voor een wekelijks bezoek aan de sportschool is men minder bereid grote afstanden af te leggen dan voor een incidenteel bezoek aan een pretpark of museum (Harms 2006). Binnen deze context van vaak en nabij is 7,5 kilometer enkele reis voor het sporten nog vrij aanzienlijk. Een voor de hand liggende verklaring hiervoor is de perifere situering van veel sportvoorzieningen (zie ook § 8.2). Een andere mogelijke verklaring zijn de uitwedstrijden in formele competities, die de gemiddelde afstanden oprekken.

Figuur 8.3

Aantallen verplaatsingen, naar afstandsklassen, bevolking van 0 jaar en ouder, 2004

Sportieve mobiliteit naar persoonskenmerken

Alhoewel mannen zich ten behoeve van de sport slechts fractioneel vaker verplaatsen dan vrouwen, blijken vooral zij bereid om daarvoor grotere afstanden te overbruggen (tabel 8.6). Een voor de hand liggende verklaring zijn de verschillen in soorten sportbeoefening tussen mannen en vrouwen: typische mannensporten zoals voetbal vinden voornamelijk plaats op grote velden aan de rand van de bebouwde kom, terwijl de typische vrouwensporten als aerobics vooral 'indoors' plaatsvinden, in faciliteiten die meer gespreid voorkomen (zie ook hoofdstuk 4 en § 8.3).

Wat leeftijd betreft, is vooral de dominantie van jeugdige groepen onder de verplaatsende sporters opvallend. In tegenstelling tot de tieners (de 12-17-jarigen), die in 60% van alle gevallen fietsen, maken kinderen tot 12 jaar voor hun sportbezoeken

hoofdzakelijk gebruik van de auto. Daarmee zijn zij in sterke mate afhankelijk van de auto, en dus van hun ouders, die hen van en naar de verschillende sportvoorzieningen chaufferen.

Tabel 8.6

Aantallen verplaatsingen en afgelegde afstand voor het motief sport, naar vervoerswijze en enkele achtergrondkenmerken, bevolking van 0 jaar en ouder, 2004

	aantallen verplaatsingen	afgelegde afstand (km)	% sportverplaatsingen per auto
totaal	0,14	1,1	54
man	0,16	1,3	54
vrouw	0,13	0,9	55
0-11 jaar	0,17	0,9	62
12-17 jaar	0,29	2,2	32
18-34 jaar	0,16	1,4	53
35-64 jaar	0,13	1,1	61
≥ 65 jaar	0,05	0,3	45
< 7500 euro	0,14	1,0	43
7500 tot 15.000 euro	0,10	0,7	51
15.000 tot 22.500 euro	0,14	1,1	59
22.500 tot 30.000 euro	0,14	1,1	57
≥ 30.000 euro	0,17	1,8	65
lo, lbo, mavo	0,12	0,9	46
mbo, havo, vwo	0,15	1,2	58
hbo, wo	0,18	1,5	55
zeer sterk stedelijk	0,12	0,7	43
sterk stedelijk	0,14	1,0	55
matig stedelijk	0,15	1,2	55
weinig stedelijk	0,16	1,2	55
niet-stedelijk	0,16	1,3	59

Bron: RWS AVV (MON⁰⁴)

Het onderscheid naar inkomen en opleidingsniveau onthult een eenduidig verband. Hoe hoger het inkomen en hoe hoger de genoten opleiding, des te frequenter de verplaatsingen ten behoeve van de sportbeoefening, en des te groter de daartoe overbrugde afstanden. Dit verschil uit zich met name ook in het autogebruik: personen uit de hoogste inkomensgroep genereren twee keer zoveel autokilometers als perso-

nen uit de laagste inkomensgroep. Ook de verschillen naar stedelijkheidsgraad zijn eenduidig: de afstand die men pleegt te overbruggen ten behoeve van de sportbeoefening neemt, net als de mobiliteit als geheel, over het algemeen af met toenemende stedelijkheidsgraad.

8.5 De timing van sport

Een van de conclusies uit de RS'03 was dat de sportdeelname in belangrijke mate geconcentreerd was tijdens de doordeweekse avonden en in het weekend, en dat hierin ook geen ontwikkeling in de tijd te zien was (althans niet in de periode 1975-2000). Door de week overdag werd in veel geringere mate gebruikgemaakt van de aanwezige sportvoorzieningen dan in de avonden en weekeinden. Deze bevindingen waren gebaseerd op het Tijdsbestedingsonderzoek (TBO) van het SCP en partners. Nadeel van dit onderzoek voor de onderhavige thematiek is dat er alleen differentiatie mogelijk was naar het passief (als toeschouwer) en actief sporten. Differentiatie naar takken van sport of naar bijvoorbeeld het bezoek aan amateur- of profwedstrijden behoorde niet tot de mogelijkheden.

Die mogelijkheden zijn er wel als gebruik wordt gemaakt van het ook in hoofdstuk 2 aangehaalde ContinuVrijeTijdsOnderzoek (CVTO) van het Nederlands Bureau voor Toerisme en Congressen (NBTC) en partners. Het onderzoek geeft een beeld van de uithuiszige vrijetijdsactiviteiten die minstens 1 uur duren.⁸ Wat betreft de actieve sportdeelname kan op basis van het CVTO onderscheid worden gemaakt naar accommodatiegebonden sporten (denk aan badminton, tennis, basketbal, korfbal, gymnastiek, enzovoort) en niet-accommodatiegebonden sporten (denk aan joggen, skeeleren, wielrennen, enzovoort; zie tabel 8.7). Naast deze grove indeling, gebaseerd op de ruimtelijke context waarin het sporten plaatsvindt, zal afzonderlijk worden gekeken naar fitness en zwemmen. Ten slotte zal ook aandacht worden besteed aan de timing van het bijwonen van sportwedstrijden (professioneel en amateur).

Anders dan in het TBO, waarin alleen is gekeken naar de tijdsbesteding gedurende een doorsnee oktoberweek, hebben de gegevens uit het CVTO betrekking op een heel jaar. Nadeel van de hier gebruikte gegevens is echter dat er geen vergelijkingen door de tijd mogelijk zijn. Veranderingen in de temporele verdeling van het sporten blijven in deze paragraaf dus buiten beeld.

Tabel 8.7

Onderscheiden categorieën actieve sportdeelname en toeschouwer

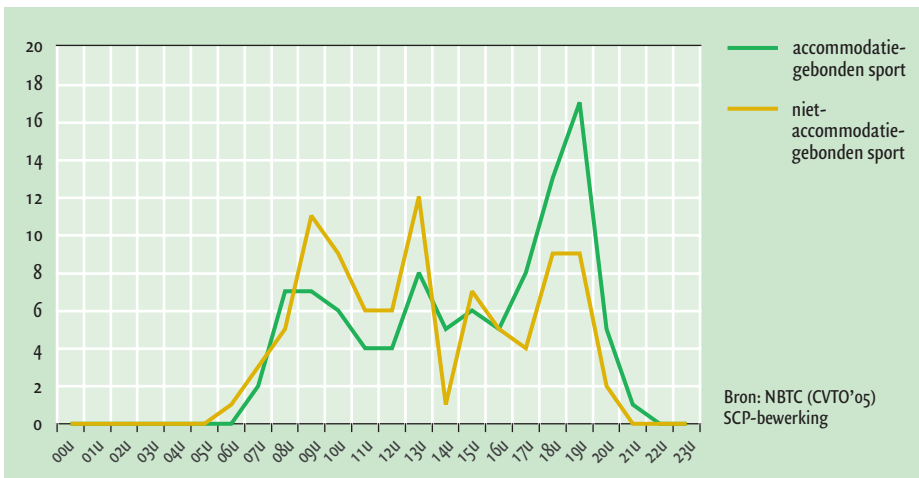
actieve sportdeelname	
accommodatiegebonden sporten	atletiek, badminton, basketbal, denksport, golf, gymnastiek, handbal, hockey, honkbal, korfbal, paardensport, squash, tennis, vechtsport, voetbal, volleybal, biljarten, snooker, poolen, darten, jeu de boules, tafeltennis, schietsport
niet-accommodatiegebonden sporten	joggen, hardlopen, trimmen, mountainbiken, skaten, skeeleren, wandelsport, wielrennen
fitness	fitness, aerobic, steps, spinning
zwemmen	zwemmen in binnenbad, zwemmen in buitenbad, aquajoggen, duiken, waterpolo
toeschouwer sport	
professionele wedstrijden	
amateurwedstrijden	

Bron: NBTC (CVTO'05) SCP-bewerking

Een eerste grafische weergave van de gegevens uit het CVTO maakt duidelijk dat zich in de verdeling van de actieve sportdeelname naar uren en dagen van de week, een verschil voordoet tussen de accommodatiegebonden sportactiviteiten en de ruimtelijk ongebonden activiteiten (zoals joggen, skeeleren, wielrennen) (figuren 8.4 en 8.5).

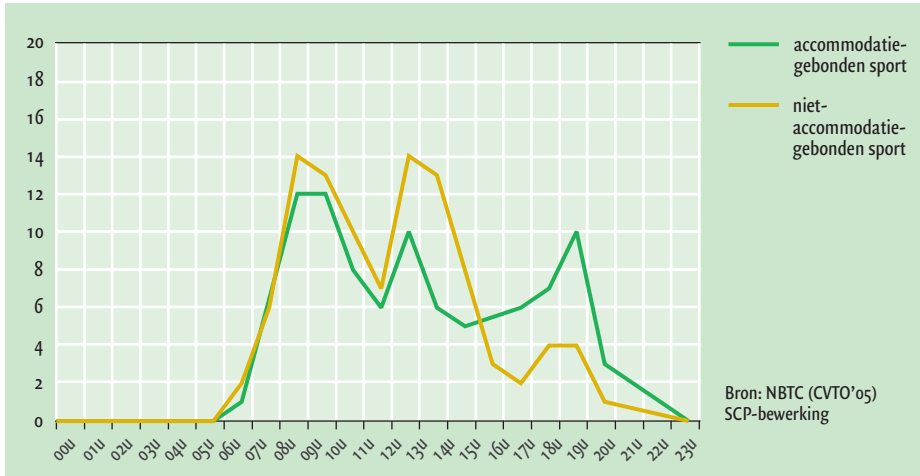
Figuur 8.4

Verdeling actieve sportdeelname over uren van de dag als percentage van de totale activiteit, bevolking van 0 jaar en ouder, 2004/'05 (in gemiddelden maandag-vrijdag)

Figuur 8.5

Verdeling actieve sportdeelname over uren van de dag als percentage van de totale activiteit, bevolking van 0 jaar en ouder, 2004/'05 (in gemiddelden zaterdag en zondag)

Op doordeweekse dagen vinden de accommodatiegebonden activiteiten vooral plaats tijdens de avonduren, terwijl de ongebonden activiteiten juist vooral overdag pieken. Veelal betreft het hier activiteiten waarvoor daglicht benodigd is én sporten waarvoor men voor de beoefening weinig afhankelijk is van anderen (medespelers, tegenstanders, voorzieningenbeheerders). Beide factoren dragen ertoe bij dat de deelname minder samengebond is in het korte, en mede daardoor druk bezette sportspitsuur tussen het einde van de werk/schooldag en het begin van de nachtrust. In het weekeinde wordt de tijd overdag ook voor de accommodatiegebonden sport meer benut.

Bijna driekwart van de actieve sportdeelname vindt door de week plaats, ruim een kwart in het weekeinde (tabel 8.8).⁹ De accommodatiegebonden sporten worden het meeste beoefend gedurende doordeweekse dagen, met uitzondering van de vrijdag. Dat geldt in nog sterkere mate voor het zwemmen en vooral ook het fitnesssen: op zaterdag en zondag wordt nauwelijks gefitnesst, de beide weekenddagen omvatten nog geen tiende van de totale hieraan bestede tijd. Niet-accommodatiegebonden sporten vinden daarentegen juist het meest plaats tijdens het weekend, vooral op zondag. Dit hangt vermoedelijk samen met het enigszins recreatieve karakter van veel niet-locatiegebonden sporten (zoals het skeeleren en de wandelsport).

Het als toeschouwer betrokken zijn bij sportwedstrijden blijft vooral een kwestie van de weekeinden. Twee derde van alle bezoeken aan professionele sportwedstrijden en driekwart van alle bezoeken aan amateurwedstrijden vindt in het weekeinde plaats, de profwedstrijden vooral op zondag en de amateurwedstrijden vooral op zaterdag.

Tabel 8.8

Verdeling sportactiviteiten (langer dan 1 uur) over de dagen van de week en onderscheid door de week-overdag en anders, 2004/'05 (in percentage van totaal aantal sportactiviteiten langer dan 1 uur)

	actieve sportbeoefening					toeschouwer (passieve sportbeoefening)	
	totaal	accommodatie gebonden sport	niet-accommodatie gebonden sport	zwemmen in binnen- of buitenbad	fitness	professionele wedstrijden	amateur-wedstrijden
door de week	73	76	63	72	91	33	25
maandag	14	15	12	12	20	3	4
dinsdag	15	16	13	17	19	4	4
woensdag	16	17	14	16	20	8	9
donderdag	15	16	13	14	17	5	4
vrijdag	13	12	11	13	15	13	5
weekend	27	24	37	28	9	67	75
zaterdag	14	14	16	14	5	24	47
zondag	13	10	21	12	4	44	28
tijdvak							
door de week overdag (6-18u)	43	38	47	53	49	10	9
anders: avond, weekend of nacht	57	62	53	47	51	90	91

Bron: NBTC (CVTO'05) SCP-bewerking

Ruim 40% van de actieve sportdeelname vindt door de week overdag plaats. Dat is meer dan in de RS'03 bleek uit het Tijdsbestedingsonderzoek, toen werd vastgesteld dat 23% van de actieve sportdeelname in 2000 door de week overdag plaatsvond. Dit verschil is waarschijnlijk geen ontwikkeling in de tijd, maar wordt in belangrijke mate verklaard door drie verschillen in de wijze waarop TBO en CVTO zijn opgezet.¹⁰ Vooral de niet-accommodatiegebonden sporten, maar ook het zwemmen en fitness vinden relatief vaak door de week overdag plaats.

Indien de temporele opeenhoping van de actieve sportdeelname per uur wordt gezien, blijkt overigens dat 's avonds relatief het meeste wordt gesport. Tussen 19.00 en 20.00 uur vindt bijna een vijfde van de doordeweekse accommodatiegebonden sport plaats. Overdag is de deelname veel gelijkmatiger gespreid. Na een korte piek rond 10.00 uur 's ochtends is er vanaf 13.00 uur sprake van een met het uur toenemende drukte (figuur 8.4).

Door de week overdag sporten komt onder vrouwen vaker voor dan onder mannen (resp. 47% en 40%, cijfers niet in tabel), en komt verder vooral veel voor onder

0-19-jarigen (47%) en onder 65-plussers (59%). Onder 20-34-jarigen komt sport door de week overdag het minste voor (32%).

Het als toeschouwer aanwezig zijn bij sportwedstrijden vindt voor 90% plaats in de avonden, weekeinden en nachten en is daarmee de uithuizige vrijetijdsbesteding die het meest in de pas loopt met het arbeidsritme. Geen enkele andere uithuizige vrijetijdsbesteding is zozeer geconcentreerd op de periode buiten de kantooruren, zelfs niet het uitgaan (80% avonden, weekeinden en nacht) en ook niet het cultuurbezoek, waaronder de bioscoop (72%).

8.6 Samenvatting

In de periode 1996-2000 is de ruimte die door de sport wordt gebruikt, niet veranderd. Dit geldt niet alleen in absolute zin, ook het aandeel dat de sport in het bodemgebruik heeft is niet gewijzigd. In de verdeling over de provincies is er evenmin veel verandering. Er is per inwoner weinig ruimte beschikbaar om te sporten in met name de Randstadprovincies Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht.

De uitwaaiering van sportaccommodaties naar buiten lijkt een groter bereik te krijgen. In de *Rapportage sport 2003* werd nog bericht dat de toename van de ruimte voor sport vooral een zaak van de stedelijke rand was. Nu is er binnen de vier grote steden per saldo sprake van een achteruitgang in de voor sport beschikbare ruimte, terwijl vlak buiten hun gemeentegrenzen het sportareaal toe is genomen. Daarmee volgde het sportaanbod de sterke bevolkingsaanwas op die plekken. Dit betekent echter niet dat de verhouding tussen het sportaanbod en de bevolking in de centrale delen van de stad hetzelfde is als in de randgemeenten. Gemeten naar de omvang van de bevolking, zijn de centrale delen van de stad het karigst bedeed met sportvoorzieningen. Hoewel verwacht zou kunnen worden dat het hier vooral om buitensportaccommodaties gaat, gezien hun extensieve ruimtegebruik, blijkt dat niet het geval te zijn. Ook de verhouding binnensportvoorzieningen/bevolking is in de omgeving van de vier grote steden gunstiger dan binnen de steden. Alleen fitnesscentra zijn oververtegenwoordigd in de centra van de grote steden.

De verkeersdeelname die het gevolg is van sportbeoefening moet niet worden onderschat. Ruim een op de tien vrijetijdsverplaatsingen is te herleiden tot sportieve activiteiten. Het aandeel van het 'sportieve' verkeer in de afgelegde vrijetijdskilometers is echter relatief beperkt. Een ruime meerderheid van alle sportieve verplaatsingen (57%) blijft binnen een straal van 5 kilometer. Des te opvallender is de dominantie van de auto in sportgerelateerde verplaatsingen, zelfs op korte afstanden.

Van alle sport vindt 43% door de week overdag plaats. Bij de passieve sportbeoefening (het als toeschouwer bij de sport betrokken zijn) is dat 10%. Het drukste sporttijdstip is de doordeweekse avond rond 20.00 uur.

Noten

- 1 Nieuwe cijfers, over 2003, komen pas later beschikbaar.
- 2 Het ruimtegebruik voor binnensporten kan dan ook niet zonder meer worden opgeteld tot een totaal ruimtegebruik voor binnensporten.
- 3 Daarnaast is de leeftijdsopbouw van de bevolking van belang: hoe jonger, hoe meer vraag. Verwacht mag worden dat de uitbreidingen van de steden in de buitenringen en de randgemeenten vooral gezinnen met kinderen aantrekken, die sterk sportgezind zijn. Maar met name in de meer centrale delen van de grote steden is de bevolking ook jong (jonge alleenstaanden en tweepersoonshuishoudens, waaronder studenten).
- 4 De leverancier van de gegevens (de NSA) stelt o.a. dat de databank ontstaat door het mailen van de accommodaties zelf, die ook aangeven dat er nieuwe accommodaties in hun gemeente gekomen zijn. Verder gebruikt de NSA nieuwsberichten in kranten en dergelijke voor updates. Deze updates vinden overigens slechts eens in de vijf jaar plaats.
- 5 In het OVG werd het motief sport gedefinieerd als alle verplaatsingen met als aankomst-bezigheid sporten. In de hier gebruikte bron zijn zowel de verplaatsingen met sport als bestemming als de verplaatsingen met sport als herkomst gebruikt.
- 6 Ter vergelijking: aan 37% van de verplaatsingen lag in 2004 een vrijetijdsmotief ten grondslag. Het woon-werkverkeer en de zakelijke en onderwijsgerelateerde mobiliteit omvatten 29% van alle verplaatsingen. Een kwart (23%) van alle verplaatsingen was van huishoudelijke aard. 11% van de verplaatsingen viel onder de categorie 'overig'. Indien de mobiliteit wordt uitgedrukt in afgelegde afstanden, worden andere verhoudingen gevonden. Het vrijetijdsverkeer was in 2004 verantwoordelijk voor 43% van alle afgelegde kilometers; het woon-werkverkeer, zakelijke en onderwijsgerelateerde verkeer genereerden 42% van alle kilometers; 9% en 6% van de kilometers was voor rekening van de huishoudelijke respectievelijk overige verplaatsingen (MON'04).
- 7 Voor woon-werkverplaatsingen ligt het aandeel van de auto op 58% (75% van de verreden woon-werkkilometers); huishoudelijke verplaatsingen geschieden in 48% van de gevallen per auto (76% van de verreden kilometers) (MON'04).
- 8 Het CVTO is enigszins vergelijkbaar met het Onderzoek dagrecreatie (ODR) van het Centraal Bureau van de Statistiek, waarin informatie wordt verzameld over alle uithuiszige vrijetijdsactiviteiten van 2 uur en langer.
- 9 Uit de gegevens van het TBO'00 zoals gebruikt voor de RS'03 blijkt het om respectievelijk 67% (door de week) en 33% (weekend) te gaan.
- 10 Ten eerste is in het TBO de ondergrens 12 jaar; in het CVTO is die 0 jaar. Ten tweede blijft de gegevensverzameling in het TBO tot op heden beperkt tot een week in oktober, wanneer er geen vakanties zijn en het eerder donker is dan bijvoorbeeld in de zomermaanden. Ten derde worden activiteiten die veel door de week overdag plaatsvinden en in het CVTO als sport zijn aangemerkt, zoals skeeleren en zwemmen, in het TBO vermoedelijk niet als dusdanig benoemd en dus ook niet geclassificeerd.

Literatuur

- Daal, H.J. van en K. Stuurop (2002). *Processen rond verplaatsing van voetbalvelden in vijf gemeenten, een quick scan*. Utrecht: Verwey-Jonkerinstituut/Landelijk Centrum Opbouw-
werk.
- Harms, L. (2006). *Op weg in de vrije tijd*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Roques, C. en M.van der Heuvel (2005). *Ruimte voor sport in Den Haag*. 's-Hertogenbosch/
Den Haag: WJH Mulier Instituut/Gemeente Den Haag.
- RS'03. *Rapportage sport 2003*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Stichting Recreatie en Alterra (2005). *Ruimte voor sport in Nederland tot 2020, cijfers en kansen*.
Den Haag: NOC*NSF.
- Vermeulen, D. (2002). 'Moeizame strijd tegen korte autoriteiten'. In: *Staatscourant* (2002) 41 (5).

9 Sport, bewegen en gezondheid

Wil Ootjendijk, Vincent Hildebrandt, Marijke Hopman-Rock (TNO Kwaliteit van Leven) en Sandor Schmikli (UMC Utrecht)

9.1 Inleiding

'In het gewone dagelijkse leven zijn flinke lichamelijke inspanningen vrijwel verdwenen. Bewegingsarmoede en verkeerde voedingspatronen leiden tot gezondheidsproblemen. Sport en bewegen dragen bij aan een actieve en gezonde leefstijl van het individu. Door gericht en gecoördineerd te werken aan sport- en bewegingsstimulering en door op een gezonde en verantwoorde manier te sporten kan aanzienlijke gezondheidswinst worden gerealiseerd.'
Citaat kabinetsnota Tijd voor sport. Bewegen, meedoen, presteren (VWS 2005)

Bovenstaand citaat vormt een treffende illustratie van het feit dat sport en bewegen onderwerpen zijn die maatschappelijk sterk in de belangstelling staan (zie ook hoofdstuk 3). Het zijn activiteiten waar veel mensen plezier aan beleven en zij vervullen maatschappelijk belangrijke functies. Sport en bewegen leveren bovendien een belangrijke bijdrage aan de volksgezondheid (Bouchard et al. 1994; Pate et al. 1995; Mosterd et al. 1996; USDHHS 1996; Stiggelbout et al. 1998; ACSM 1998; Wendel-Vos et al. 2005; Durán 2005). Lichamelijke inactiviteit vormt een van de belangrijkste onafhankelijke risicofactoren voor de gezondheid (Wendel-Vos et al. 2005). Zo draagt inactiviteit bij aan vroegtijdige sterfte aan hart- en vaatziekten en het optreden van tal van andere chronische aandoeningen (Mosterd et al. 1996; USDHHS 1996; Kesaniemi et al. 2001; WHO 2002; Durán 2005). Daarnaast blijken lichamelijk actieve werknemers minder te verzuimen en beter te functioneren (Van den Heuvel et al. 2003; Hildebrandt et al. 2002).

De vragen die zich bij de relatie bewegen en gezondheid voordoen, zijn: hoeveel lichaamsbeweging is nodig voor de gezondheid en welke vormen van lichaamsbeweging zijn het meest adequaat? Nationaal en internationaal bestaat er consensus over de norm die dient te worden gehanteerd voor de hoeveelheid lichaamsbeweging, in Nederland vastgelegd in de Nederlandse Norm Gezond Bewegen (NNGB). Dit betekent echter niet dat het halen van deze norm automatisch leidt tot een maximale gezondheidswinst. Durán (2005) becijferde dat het aantal gewonnen levensjaren bij matig intensief bewegen op 1,5 jaar uitkomt, en bij intensieve lichaamsbeweging zoals wielrennen en hardlopen op 3,5-3,8 jaar.¹ De NNGB moet dus worden gezien als een ondergrens voor het bewegen.

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de relatie tussen sport, bewegen en gezondheid. We bespreken de trends in het beweeggedrag onder volwassenen en onder jeugdigen, de verschillen dienaangaande tussen sporters en niet-sporters, en tot slot de mate waarin het sporten gepaard gaat met sportblessures en de betekenis daarvan

voor de waarde van de sport voor de volksgezondheid. Voor de beantwoording van de vragen wordt gebruikgemaakt van de gegevens uit het onderzoek Ongevallen en Beweging in Nederland 2000-2004 (OBiN).

In vergelijking met het hoofdstuk *Bewegen, sport en gezondheid* in de *Rapportage sport 2003* (RS'03) zal het accent in dit hoofdstuk meer worden gelegd op de situatie van sporters ten opzichte van niet-sporters. Daarnaast worden de ontwikkelingen van 2000-2004 in kaart gebracht, waar in de RS'03 alleen informatie werd verstrekt over het jaar 2000.

9.2 Methode

Sinds 2000 loopt in opdracht van het ministerie van vws het onderzoek Ongevallen en beweging in Nederland (OBiN). OBiN vormt een combinatie van een dataverzameling over ongevallen en een door TNO ontwikkelde continue Monitor bewegen en gezondheid. De dataverzameling wordt uitgevoerd door Interview-NSS met behulp van een computergestuurd onderzoekssysteem (Computer Assisted Telephone Interviewing; CATI). Het aantal respondenten per jaar bedraagt ongeveer 10.000. De steekproef is representatief voor de Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder. Een op de vier respondenten krijgt een uitgebreide set vragen over bewegen voorgelegd.

Op basis van de algemene vragen over lichaamsbeweging wordt berekend hoeveel respondenten voldoen aan de volgende drie normen:

- Nederlandse Norm Gezond Bewegen (NNGB: minstens 5 dagen per week 30 minuten ten minste matig lichamelijk actief);
- de fitnorm (3 dagen per week ten minste 20 minuten inspannende lichaamsbeweging);
- een combinatie van de NNGB en fitheidsnorm, de zogenaamd combinorm.

Respondenten voldoen aan de combinorm indien zij voldoen aan de NNGB en/of de fitnorm. Omdat de vragen voor zowel de winter als de zomer zijn gesteld, is bij de indeling van de respondenten uitgegaan van de minste score. Iemand voldoet dus pas aan de betrokken norm indien deze in beide seizoenen (zomer en winter) aan de criteria voldoet. De diverse gehanteerde normen worden in kader 9.1 weergegeven.

De meer specifieke vragen over het beweeggedrag van de voorgaande dag dienen om een gedetailleerder inzicht te krijgen in het beweeggedrag van de Nederlandse bevolking. De bedoeling van deze vragen is niet om op individueel niveau een beeld te krijgen van de aard en mate van lichamelijke activiteit; deze kan immers van dag tot dag sterk verschillen. Het doel van deze vragen is om op groepsniveau betrouwbare gegevens te verkrijgen over de tijdsbesteding aan de meest relevante categorieën dagelijkse lichamelijke activiteiten. Door uitsluitend te vragen naar de voorgaande dag, wordt vermeden dat er een *recall bias* optreedt. Door de waarnemingen goed over alle dagen van de week te spreiden en de vragen aan een groot aantal mensen voor te

leggen, ontstaat een volledig beeld van het beweegpatroon van de bevolking. Daarbij is gevraagd naar het aantal minuten dat er aandacht besteed is aan lichamelijke activiteiten tijdens werk, school, reizen naar/van werk en school, huishoudelijk werk, tuinieren/klussen, sporten, fietsen, wandelen/lopen en andere activiteiten.

Kader 9.1 Definities inactiviteit, Nederlandse Norm Gezond Bewegen, de fitnorm en de combinorm

Inactief

Geen enkele dag in zomer en winter ten minste 30 minuten matig intensief lichamenlijk actief.

De Nederlandse Norm Gezond Bewegen

– Jongeren (jonger dan 18 jaar)

Dagelijks één uur matig intensieve lichamenlijke activiteit (5 MET^a (bv. aerobics of skateboarden) tot 8 met (bv. hardlopen 8 km/uur)), waarbij de activiteiten minimaal tweemaal per week gericht zijn op het verbeteren of handhaven van lichamenlijke fitheid (kracht, lenigheid en coördinatie).

– Volwassenen (18-55 jaar)

Dagelijks minstens een half uur matig intensieve lichamenlijke activiteit (tussen de 4 en 6,5 MET), op minimaal 5 dagen per week. Matig lichamenlijk actief betekent voor volwassenen bijvoorbeeld stevig wandelen (5 km/uur) of fietsen (16 km/uur).

– 55-plussers

Een half uur matig intensieve lichamenlijke activiteit (tussen de 3 en 5 MET) op ten minste vijf, bij voorkeur alle dagen van de week. Matig intensief betekent voor 55-plussers bijvoorbeeld wandelen in een tempo van 4 km per uur of fietsen met een snelheid van 10 km per uur. Voor niet-actieven, zonder of met beperkingen, is elke extra hoeveelheid lichaamsbeweging zinvol, onafhankelijk van intensiteit, duur, frequentie en type.

De fitnorm

Ten minste drie keer per week gedurende minimaal 20 minuten zwaar intensieve activiteit.

De combinorm

Is een combinatie van beide bovenstaande normen. Iemand voldoet aan de combinorm wanneer hij/zij aan ten minste aan een van de beide normen voldoet.

a MET - metabolische eenheden (eenheden energieverbruik) waarbij rust is gesteld op 1,0.

Bron: TNO

In het algemene (ongevallen)deel van OBiN wordt uitdrukkelijk ingegaan op zaken als sportparticipatie, tijd besteed aan sport en het optreden van sportblessures. In dit hoofdstuk wordt met name aandacht besteed aan de blessureproblematiek. Er is sprake van sportdeelname als de respondent een positief antwoord geeft op de volgende vraag: 'Beoefende U de afgelopen drie maanden een sport?'. Als deze vraag met 'ja' beantwoord wordt, volgt een reeks vervolgvragen, onder andere naar de beoefende sporttak.²

Een sportblessure wordt geregistreerd als in een van de screeningsvragen van de enquête wordt aangegeven dat men in de afgelopen drie maanden een letsel of blessure heeft opgelopen en wordt aangegeven dat het letsel of de blessure ontstaan is tijdens het sporten. Hieruit valt de volgende operationalisatie van het begrip 'sportblessure' af te leiden: 'Een sportblessure is letsel dat ontstaat door een plotselinge gebeurtenis tijdens sportbeoefening of dat geleidelijk ontstaat ten gevolge van het sporten. Letsel ontstaan tijdens of ten gevolge van schoolsport, beroepssport en bij sportbeoefening onder werktijd wordt eveneens tot de sportblessures gerekend. Letsel opgelopen tijdens het bekijken van sportwedstrijden wordt niet tot sportblessures gerekend.'

9.3 Voldoen aan de beweegnormen

De bevolking van 18 jaar en ouder

In tabel 9.1 wordt het percentage Nederlanders van 18 jaar en ouder weergegeven dat aan de onderscheiden beweegnormen voldoet. Zoals blijkt uit tabel 9.1 neemt dat percentage met name in de jaren 2003 en 2004 toe. In 2004 voldoet al bijna 60% van de volwassen bevolking aan de combinorm. Het aandeel inactieve Nederlanders, dat dus geen enkele dag van de week voldoet aan de beweegnorm van 30 minuten minstens matig intensieve lichaamsbeweging, is tussen 2000 en 2004 licht gedaald.

Tabel 9.1

Voldoen aan beweegnormen en inactiviteit, bevolking van 18 jaar en ouder, 2000-2004 (in procenten)

	2000	2001	2002	2003	2004
NNGB (beweegnorm)	44,2	43,6	44,1	47,4	50,7
fitnorm	18,8	19,4	20,1	21,2	21,3
combinorm	52,0	51,2	52,0	55,0	59,5
inactief	9,2	8,7	8,9	8,5	8,2

Bron: TNO (OBiN'00-'04)

Uit een opsplitsing naar achtergrondkenmerken blijkt dat er diverse groepen zijn die relatief slecht scoren op de beweegnormen (tabel 9.2). Het betreft met name ouderen, mensen met een lage opleiding, niet-werkenden en werknemers met zittend

werk. Mannen en vrouwen verschillen niet noemenswaardig wat betreft het halen van de beweegnorm, maar wel ten aanzien van de fitnorm. Dit wijst erop dat mannen naar verhouding vaker intensief bewegen, bijvoorbeeld via een (intensievere) sportdeelname (zie hoofdstuk 4).

Tabel 9.2

Voldoen aan beweegnormen, bevolking van 18 jaar en ouder, naar enkele achtergrondkenmerken, 2000-2004 (in procenten)

	NNGB					fitnorm		combinorm	
	2000	2001	2002	2003	2004	2000	2004	2000	2004
man	43	43	43	47	50	22	27	52	60
vrouw	46	44	45	48	51	16	21	52	59
18-34 jaar	42	44	42	46	49	25	30	54	61
35-54 jaar	47	45	46	50	55	20	26	55	64
55-64 jaar	44	44	44	48	50	14	21	49	58
65-74 jaar	43	42	47	45	49	11	18	47	55
≥ 75 jaar	39	36	37	41	40	7	7	42	43
laagopgeleid	46	44	45	49	50	15	18	51	56
middenopgeleid	45	47	47	50	53	20	26	53	63
hoogopgeleid	41	40	40	45	50	22	27	52	60
werkend	45	45	45	49	52	23	27	55	62
scholier/student	37	41	38	39	41	28	36	54	55
huisvrouw/-man	46	43	45	49	53	12	18	51	58
niet-werkend	41	40	42	44	47	11	16	44	53
autochtoon	45	44	45	48	51	19	24	52	60
allochtoon	39	34	35	35	46	19	21	47	56

Bron: TNO (OBiN'00-'04)

Jeugdigen

In OBiN'00-'04 is bij het in kaart brengen van het voldoen aan de NNGB door de jeugd, uitgegaan van 30 minuten per dag matig intensieve lichamelijke activiteit. Ten opzichte van de formele norm van 60 minuten per dag voor deze leeftijdscategorie leveren de gegevens een overschatting op. Opgemerkt dient te worden dat voor de jeugd wel de strengere norm van 7 dagen per week (in plaats van 5 dagen per week) is gehanteerd. In tabel 9.3 wordt de situatie voor de jeugd van 12-17 jaar weergegeven, waarbij is uitgegaan van de 30-minutennorm.

Uitgaande van de 30-minutennorm voldoet in 2004 iets meer dan de helft van de jeugd aan de NNGB en/of de fitnorm. De jeugd blijft daarbij achter bij de volwassenen. Voor de jeugd levert de fitnorm (waarin sport een belangrijke rol speelt) een grote bijdrage aan de hoeveelheid lichaamsbeweging. Het aandeel jeugdigen dat inactief is, is lager dan bij volwassenen (circa 2%) en het percentage jeugdigen dat aan de fitnorm voldoet is zelfs relatief hoog.

Tabel 9.3

Voldoen aan beweegnormen en inactiviteit, bevolking van 12-17 jaar, 2000-2004 (in procenten)

	2000	2001	2002	2003	2004
NNGB	25,8	25,7	20,2	23,1	29,2
fitnorm	32,0	36,3	32,2	33,6	36,7
combinorm	47,8	49,2	43,0	48,0	54,2
inactief	2,7	1,7	2,3	1,4	1,8

Bron: TNO (OBiN'00-'04)

9.4 Sporters en niet-sporters vergeleken

Volwassenen

Wat betreft het voldoen aan de NNGB scoren sporters iets gunstiger dan niet-sporters, hoewel het verschil klein is (tabel 9.4). Veel duidelijker verschillen doen zich voor bij de fitnorm en de combinorm, waarin het al dan niet sporten duidelijk meespeelt. Sporters steken dus ten aanzien van alle beweegnormen gunstig af ten opzichte van niet-sporters. Aanvullende analyses binnen leeftijdsgroepen laten zien dat die verschillen ook niet zijn terug te voeren op het feit dat de groep sporters meer jongeren bevat en de groep niet-sporters meer ouderen. Er gaat een eigenstandig effect uit van sportdeelname op het beweeggedrag (Tiessen et al. 2005). Het blijkt dat van de sporters rond de 4% als inactief kan worden bestempeld. Voor de niet-sporters ligt dat op 12%. In de loop van 2000-2004 blijkt dat zowel sporters als niet-sporters in sterkere mate aan de beweegnormen gaan voldoen (cijfers niet in tabel). Sporters blijven systematisch beter scoren op de beweegnormen dan niet-sporters.

Tabel 9.4

Voldoen aan beweegnormen en inactiviteit, bevolking van 18 jaar en ouder, 2004 (in procenten)

	NNGB	fitnorm	combinorm	inactief
sporters	53	35	66	4
niet-sporters	49	13	53	12

Bron: TNO (OBiN'04)

Zoals gezegd zijn in het OBiN ook meer specifieke vragen gesteld over het exacte beweeggedrag de voorgaande dag. Uit deze aanvullende gegevens komt naar voren dat sporters gemiddeld 30 minuten meer lichaamsbeweging hebben dan niet-sporters (tabel 9.5). Het verschil wordt voor twee derde verklaard uit het wel of niet sporten. Sporters hebben gemiddeld 20 minuten per dag lichaamsbeweging door de sport; voor niet-sporters betreft dit slechts enkele minuten.

Tabel 9.5

Beweegpatroon van sportende en niet-sportende bevolking van 18 jaar en ouder, 2000-2004 (in minuten per dag naar zwaar, matig en licht inspannend)

	sporters				niet-sporters			
	zwaar	matig	licht	totaal ^a	zwaar	matig	licht	totaal ^a
werk/school	10	24	26	60	11	21	20	52
reizen	1	2	2	5	1	2	1	4
huishoudelijk werk	5	16	17	38	6	18	18	42
tuinieren/klussen	6	8	6	20	5	8	6	19
sport	11	7	3	21	1	1	1	3
fietsen	2	5	3	10	1	5	3	9
lopen/wandelen	2	10	12	24	2	10	11	23
andere activiteiten	1	4	4	9	1	3	4	8
totaal	39	77	72	189	29	67	63	159

a Door afronding kunnen zich kleine verschillen voordoen.

Bron: TNO (OBiN'00-'04)

In tabel 9.6 wordt de ontwikkeling van het beweegpatroon van sporters in 2000-2004 weergegeven. Hierin komt naar voren dat het aantal minuten besteed aan sport geleidelijk, maar systematisch toeneemt. Eenzelfde trend is te zien bij tuinieren/klussen, terwijl een omgekeerde trend lijkt te bestaan ten aanzien van werk en huishouden.

Tabel 9.6

Beweegpatroon van sporters van 18 jaar en ouder, 2000-2004 (in minuten lichaamsbeweging per dag)

	2000	2001	2002	2003	2004	gemiddelde 2000-2004
werk/school	68	59	61	63	54	60
reizen	6	5	6	5	5	5
huishoudelijk werk	44	36	37	37	36	38
tuin/klussen	18	16	17	20	26	20
sport	16	20	22	23	24	21
fietsen	11	9	10	11	11	10
lopen/wandelen	19	25	27	23	25	24
andere activiteiten	8	10	8	12	11	10
totaal^a	190	180	188	194	192	189

a Door afronding kunnen zich kleine verschillen voordoen.

Bron: TNO (OBiN'00-'04)

Jeugdigen (12-17 jaar)

De jeugd die aan sport doet, scoort over de hele lijn beter wat betreft het voldoen aan de beweegnormen (tabel 9.7). Evenals bij de ouderen manifesteren de verschillen tussen jeugdige sporters en niet-sporters zich vooral bij de fitnorm en de combinorm, en minder bij de beweegnorm (al is er ook bij de beweegnorm sprake van een significant verschil tussen de sportende en de niet-sportende jeugd). De jeugd die aan sport doet, scoort ook qua inactiviteit gunstiger dan de niet-sportende jeugd.

Tabel 9.7

Voldoen aan beweegnormen en inactiviteit, sportende en niet-sportende bevolking van 12-17 jaar, 2004 (in procenten)

	NNGB	fitnorm	combinorm	inactief
sporters	30	43	60	1
niet-sporters	26	16	38	4

Bron: TNO (OBiN'00-'04)

Het aantal minuten dat de Nederlandse jeugd die sport gemiddeld lichamelijk actief is, bedraagt 136 per dag (tabel 9.8). Jeugd die geen sport beoefent, beweegt gemiddeld 23 minuten minder per dag. Afgezet tegen de tijdsbesteding aan overige activiteiten, vormt sport voor de jeugd een van de belangrijkste vormen van lichamelijke activiteit. Opvallend is daarbij dat ook de jeugd die niet aan sport doet (in de afgelopen 3 maanden niet een of meerdere sporten heeft beoefend) aangeeft de dag voor

het interview aan sport te hebben gedaan. Mogelijk betreft het hier bewegingsonderwijs op school.

Tabel 9.8

Beweegpatroon, sportende en niet-sportende bevolking van 12-17 jaar, 2000-2004 (in minuten per dag)

	sporters				niet-sporters			
	zwaar	matig	licht	totaal ^a	zwaar	matig	licht	totaal ^a
werk/school	6	11	11	28	10	12	9	31
reizen	4	6	3	13	2	5	4	11
huishoudelijk werk	1	5	4	10	1	6	5	12
tuinieren/klussen	2	1	1	4	1	1	2	4
sport	17	13	4	34	4	11	2	17
fietsen	3	6	4	13	3	4	4	11
lopen/wandelen	4	5	6	15	1	5	8	14
andere activiteiten	5	6	6	17	3	4	4	11
totaal	41	55	40	136	26	49	38	113

a Door afronding kunnen zich kleine verschillen voordoen.

Bron: TNO (OBiN'00-'04)

Energieverbruik door sport en bewegen

Om gezondheidseffecten te behalen dient met lichaamsbeweging ten minste 1000 kilocalorieën (kcal) extra per week te worden verbruikt. Ook de NNGB is op dat cijfer gebaseerd. De NNGB voor volwassenen gaat uit van ten minste vijf (bij voorkeur alle) dagen per week een half uur matig intensieve fysieke activiteiten. Matig intensief is daarbij geoperationaliseerd als variërend van 4 tot 6,5 MET.³ De gebruikelijke formule voor het berekenen van het verbruik van kcal is: tijd x intensiteit (in MET) x gewicht (in kg) (Ainsworth et al. 2000). Voor een persoon van 75 kilo die voldoet aan de NNGB komt dit neer op het volgende energieverbruik per dag: 30/60 (een half uur) x 5,25 MET (gemiddelde van 4 en 6,5) x 75 (kg) = 197 kcal. Per 5 dagen komt de betreffende persoon dan op het gewenste aantal te verbruiken kcal van circa 1000.

De vraag die kan worden gesteld, is hoe sporters scoren met betrekking tot het energieverbruik op basis van hun sportactiviteiten. In tabel 9.9 wordt op basis van de gemiddelde tijdsbesteding aan sport (zie tabel 9.6) het energieverbruik berekend per kilogram lichaamsgewicht. Hierbij wordt bovenstaande formule gehanteerd voor het berekenen van het verbruik van kcal (tijd in uren x intensiteit in MET). Het gemiddelde energieverbruik van zware activiteiten, matige activiteiten en lichte activiteiten is daarbij gesteld op respectievelijk 7, 5 en 3 MET.

Tabel 9.9

Energieverbruik in de sport per kg lichaamsgewicht, op basis van het gemiddelde beweegpatroon van de Nederlandse sporter, 2000-2004

	aantal minuten sportbeoefening	MET-waarde ^a van de intensiteit	kcal/kg (minuten/uur x MET)
intensiteit			
zwaar	11	7	1,28
matig	7	5	0,58
licht	3	3	0,15
totaal sport	21		2,01

a MET = metabolische eenheden (eenheden energieverbruik), waarbij rust is gesteld op 1,0.

Bron: TNO (OBiN'00-'04)

Bij een gemiddeld aantal minuten sport van 21 minuten per dag betekent dit voor een persoon van 75 kg een energieverbruik van 150 kcal per dag ($75 \text{ kg} \times 2,01 \text{ MET}$) ofwel 1050 kcal per week. De gemiddelde sporter haalt in Nederland dus alleen al door sport het als wenselijk geziene extra energieverbruik.

Ter illustratie worden in tabel 9.10 de MET-waarden voor enkele veelbeoefende sporten weergegeven (Ainsworth 2000). Daarbij dient te worden opgemerkt dat de MET-waarden sterk afhankelijk zijn van de intensiteit waarmee iemand de sport bedrijft. Bij een aantal sporten wordt dan ook een bandbreedte gegeven in plaats van één waarde. De grenswaarde voor zwaar intensieve lichamelijke activiteit wordt doorgaans bij 7,0 MET gelegd.

Tabel 9.10

MET-waarden^a van de verschillende sportieve activiteiten

	MET-waarden
aerobics	7
fietsen/wielrennen	8 – 16
fitness	8
squash	12
tennis	5 – 7
hardlopen/joggen/trimmen	8 – 18
voetbal	7 – 10
volleybal	4 – 8
wandelsport	3 – 6
zwemmen	7 – 10

a MET = metabolische eenheden (eenheden energieverbruik) waarbij rust is gesteld op 1,0.

Bron: Ainsworth et al. (2000)

Het energieverbruik bij het voldoen aan de fitnorm (driemaal per week minimaal 20 minuten intensieve lichaamsbeweging) kan met behulp van de bovenbeschreven uitgangspunten bij een persoon van 75 kg worden becijferd op $20/60 \times 7 \text{ MET} \times 75 = 175$ kcal per 20 minuten. Bij driemaal 20 minuten sporten per week komt dat neer op 525 kcal per week. Om een energieverbruik van 1000 kcal of meer te behalen is 3×20 minuten sporten per week dus onvoldoende. Zoals uit het beweegpatroon van sporters blijkt, wordt echter voldoende frequent en lang door sporters bewogen om wel 1000 kcal te verbruiken door het beoefenen van sport.

In tabel 9.11 wordt tot slot het halen van de normen onder sporters uitgesplitst naar de tien meest beoefenende takken van sporten. Wandelsporters en fietsers zijn het minst inactief en voldoen ook relatief vaak aan de NNGB. Een mogelijke verklaring voor de toppositie van deze sporten is dat deze relatief vaak worden beoefend, waardoor ze snel meetellen als bron van lichaamsbeweging voor de NNGB. Hardlopers/joggers/trimmers voldoen het meest frequent aan de fitnorm. Voor de meeste sporten geldt overigens dat het percentage sporters dat aan de combinorm voldoet met name in de jaren 2003 en 2004 stijgt (cijfer niet in tabel). Dit patroon is vergelijkbaar met het patroon van de algemene bevolking.

Tabel 9.11

Sporters die voldoen aan de normen binnen de tien meest beoefende sporten, 2000-2004 (in procenten)

	inactieven	NNGB	fitnorm	combinorm
aerobics	3,9	50,4	28,8	62,3
fietsen (geen wielrennen)	2,8	53,0	33,3	63,3
fitness/conditietraining	4,4	48,2	37,3	64,1
hardlopen/joggen/trimmen	3,3	51,4	51,0	70,4
squash	4,1	40,5	31,5	55,6
tennis	4,3	45,6	32,9	59,1
voetbal	3,8	46,7	44,5	64,7
volleybal	2,9	48,1	31,8	60,0
wandelsport	1,3	62,8	28,2	69,9
zwemmen	4,4	50,4	24,5	58,6

Bron: TNO (OBiN'00-'04)

9.5 Sportblessures

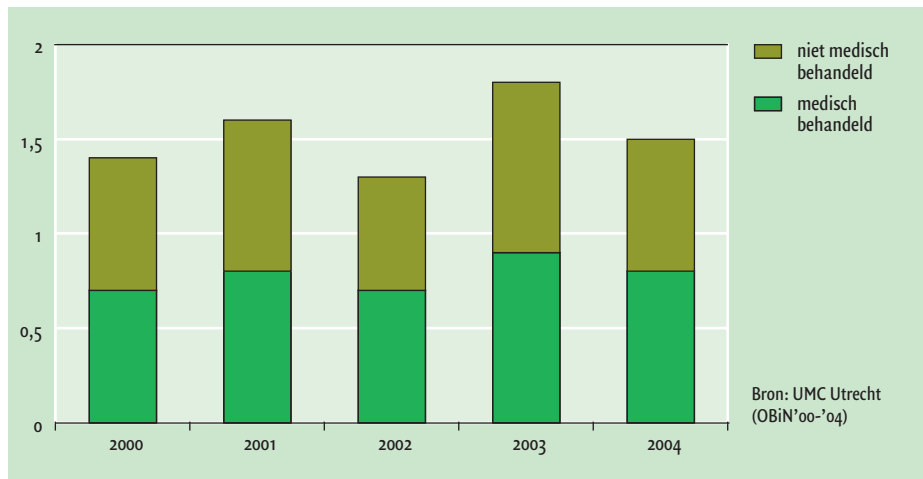
Naast positieve gezondheidseffecten hebben bewegen en sport ook een gezondheidskundige keerzijde: sportblessures. Op de omvang van dit probleem wordt in deze paragraaf ingegaan.

In Nederland zijn er in de periode 2000-2004 jaarlijks gemiddeld 1,54 miljoen sportblessures ontstaan, waarvan ongeveer 16% geleidelijk ontstaan is door overbelasting (figuur 9.1).

Gemiddeld wordt 51% van de blessures medisch behandeld. Het totale aantal blessures en het aandeel van de medisch behandelde blessures is betrekkelijk constant over de periode 2000-2004. Afgezet tegen de gestegen sportdeelname (zie hoofdstuk 4) is dat een gunstige ontwikkeling.

Figuur 9.1

Het totale aantal sportblessures, naar medisch en niet-medisch behandeld, 2000-2004 (in miljoenen behandelingen)

In absolute zin ontstaan de meeste blessures bij sporters tussen de 18 en 35 jaar (tabel 9.12). Gecorrigeerd voor het aantal sporters in de diverse leeftijdscategorieën blijkt echter dat de kans op een sportblessure het grootst is in de leeftijdscategorie 12-17 jaar (42%).

Gemiddeld nemen de vrouwen 31% van de blessures voor hun rekening. Vooral in de leeftijdsgroepen tot en met 11 jaar, 12-17 jaar en 65-74 jaar is dit percentage aanzienlijk hoger (41% resp. 37% en 37%).

Het percentage blessures dat medisch behandeld wordt, is over de jaren vrij constant en ligt op 51% (zie tabel 9.12). Vrouwen (54%) worden iets vaker medisch behandeld dan mannen (49%). Per leeftijdscategorie varieert het percentage medisch behandelde, maar laat geen opvallende uitschieters zien. Het laagste percentage medische behandelingen doet zich voor in de leeftijdscategorie 55-64 jaar (43% medisch behandeld).

Tabel 9.12

Sportblessures naar leeftijd,^a aandeel vrouwen en medisch behandeld, 2000-2004 (in absolute aantallen en procenten)

	totaal (x 1000)	aandeel vrouwen (%)	medisch behandeld totaal (%)
0-11 jaar	124	41	50
12-17 jaar	339	37	46
18-34 jaar	590	25	53
35-54 jaar	388	32	52
55-64 jaar	76	30	43
65-74 jaar	18	37	55
≥ 75 jaar	6	22	49
totaal	1540	31	51

a Door afronding kunnen zich kleine verschillen voordoen.

Bron: UMC Utrecht (OBiN'00-'04)

Gemiddeld raakt jaarlijks overigens 20% van alle sporters geblesseerd (tabel 9.13). Voor de mannelijke sporters ligt dit hoger, namelijk 27%. Vrouwelijke sporters hebben een kleinere kans op een blessure: 12%. Het geringere aandeel van de vrouwen onder de geblesseerden van 18-34 jaar wijst erop dat blessures in die leeftijdscategorie vooral een mannenprobleem vormen (zie tabel 9.12). Maar ook is voor een vrouwelijke sporter van 18-34 jaar de kans om geblesseerd te raken beduidend geringer dan voor een mannelijke sporter in dezelfde leeftijdscategorie (14% resp. 39%, tabel 9.13).

Tabel 9.13

Sporters die een blessure oplopen, naar sekse, 2000-2004 (in procenten)

	totaal	vrouwen	mannen
< 11 jaar	11	9	12
12-17 jaar	42	33	51
18-34 jaar	27	14	39
35-54 jaar	16	11	21
55-64 jaar	11	6	16
65-74 jaar	4	3	7
≥ 75 jaar	3	1	7
totaal	20	12	27

Bron: UMC Utrecht (OBiN'00-'04)

De topvijf van sporttakken waarin de meeste blessures voorkomen, is verantwoordelijk voor 53% van alle blessures in Nederland (tabel 9.14). Deze topvijf blijft in de jaren 2000-2004 redelijk stabiel. De grootste bijdrage aan de blessureproblematiek wordt geleverd door het veldvoetbal. Weliswaar is veldvoetbal niet de grootste sporttak van Nederland, maar wel is het de grootste sporttak die in teamverband wordt beoefend en waarin contactblessures mogelijk zijn. Het aantal blessures door het hardlopen/trimmen/joggen neemt vooral de laatste twee jaren toe. Dat is niet zo vreemd, want deze sporttak laat de afgelopen twee jaren een sterke stijging van de populariteit zien (zie hoofdstuk 4).

Tabel 9.14

Top-5 sporttakken met de meeste blessures, 2000-2004 (in absolute aantallen en procenten)

	aantal blessures	% van totaal aantal blessures
veldvoetbal	420.581	27,9
tennis, indoor en outdoor	129.621	8,4
hardlopen/joggen/trimmen	116.894	7,8
volleybal	69.501	4,6
hockey	69.139	4,6

Bron: UMC Utrecht (OBiN'00-'04)

Maatschappelijke gevolgen van blessures en sport

Van alle geblesseerden oefent 58% een beroep uit. Binnen deze groep heeft 22% ten gevolge van een blessure arbeid verzuimd. Overigens is niet al het verzuim beroepsmatig, want 11% van het aantal verzuimers van arbeid heeft geen beroep. Een groot deel hiervan bestaat uit scholieren die betaald werk als bijverdienste uitvoeren.

Gemiddeld duurt het arbeidsverzuim 12 kalenderdagen. Medisch behandelde blessures leiden tot een bijna drie keer langer arbeidsverzuim dan niet medisch behandelde blessures. Het totale verzuimvolume in tijd wordt geschat op 2,6 miljoen kalenderdagen per jaar, met dien verstande dat in een op vijf gevallen het verzuim nog niet is beëindigd.

Tegenover dit verzuim ten gevolge van sportblessures staat echter een lager verzuim onder mensen met een actieve (sportieve) leefstijl, waardoor de nettobalans van sport in het voordeel van sport en bewegen uitvalt (Stam et al. 1996).

Naast de maatschappelijke kosten ten gevolge van sportblessures, zijn ook de kosten van de gezondheidszorg relevant. In 2004 zijn de gezondheidszorgkosten ten gevolge van lichamelijke inactiviteit en sportblessures in kaart gebracht (Proper et al. 2004). De gezondheidszorgkosten ten gevolge van sportblessures zijn daarbij berekend op 140 miljoen euro. De kosten van een inactieve leefstijl daarentegen bedragen 744 miljoen euro. Een vermindering van het aantal Nederlanders met een inactieve leefstijl door sportbeoefening kan dus een grote bijdrage leveren aan de gezondheid en aan de vermindering van de kosten van de gezondheidszorg.

Deze gezondheidswinst door sport betekent overigens niet dat er geen activiteiten op het terrein van blessurepreventie gewenst zijn. Gebleken is dat nogal wat mannelijke sporters tussen de 18 en 35 jaar geblesseerd raken. En als de kans op een blessure en een groot volume aan blessures relevante aanknopingspunten zijn voor interventies, dan vraagt vooral de mannelijke populatie sporters van 12 tot en met 17 jaar bijzondere aandacht. Effectieve preventie van blessures in beide leeftijdscategorieën kan een wezenlijke bijdrage leveren aan het verder terugdringen van de maatschappelijke lasten door sportbeoefening. Hierdoor zullen per saldo de baten nog duidelijker boven de kosten uitgroeien en zullen minder sporters het plezier in de sport verliezen vanwege een blessure.

9.6 Samenvatting

In dit hoofdstuk is ingegaan op de relatie tussen sport, bewegen en gezondheid. De gezondheidswaarde van sport en bewegen is onomstreden. Er is een directe relatie tussen enerzijds frequentie en intensiteit van sport en bewegen, en anderzijds onder meer levensverwachting en het al dan niet optreden van een groot aantal langdurige aandoeningen zoals hart- en vaatziekten en diabetes.

Uit de resultaten van de monitor *Bewegen en gezondheid*, onderdeel van het grotere onderzoek *Ongevallen en bewegen in Nederland (OBiN)*, blijkt dat het beweeggedrag van de volwassen Nederlanders zich positief ontwikkelt. Het aandeel Nederlanders dat inactief is, loopt tussen 2000 en 2004 terug van 9% naar 8%. Het aandeel dat aan de Nederlandse Norm Gezond Bewegen (NNGB) voldoet, stijgt vanaf 2002 van 44% naar 50%, het aandeel dat aan de fitnorm voldoet, stijgt systematisch vanaf 2000 van 19% naar 24%, en het aandeel dat aan de combinorm voldoet (en dus voldoende lichaamsbeweging heeft) stijgt vanaf 2002 van 52% naar bijna 60% in 2004. Sporters scoren hierbij over de hele lijn beter dan niet-sporters (cf. Tiessen et al. 2005).

Meer gedetailleerde cijfers over het beweegpatroon van de volwassen bevolking bevestigen deze positieve ontwikkelingen echter nog niet. Het aantal minuten lichaamsbeweging per dag biedt een stabiel patroon. Een positieve ontwikkeling is dat bewegen in de vrije tijd (sporten, tuinieren) in de loop van 2000-2004 toeneemt.

Uitgaande van de 30-minutennorm voldoet in 2004 iets meer dan de helft van de jeugd aan de NNGB en/of de fitnorm. De jeugd blijft daarbij achter bij de volwassenen. Voor de jeugd levert de fitnorm (waarin sport een belangrijke rol speelt) een grote bijdrage aan de hoeveelheid lichaamsbeweging. Het percentage jeugdigen dat inactief is, is lager dan bij volwassenen (circa 2%) en het percentage jeugdigen dat aan de fitnorm voldoet, is zelfs relatief hoog (37%). Ook voor de jeugd geldt dat sporters over de hele lijn gunstig scoren ten opzichte van niet-sporters. Uit meer gedetailleerde informatie over het beweegpatroon van de jeugd blijkt echter dat de hoeveelheid minuten lichaamsbeweging per dag flink achterblijft (30 minuten per dag minder lichaamsbeweging) bij die van volwassenen.

De gezondheidskundige keerzijde van sport zijn sportblessures. In Nederland doen zich in de periode 2000-2004 jaarlijks gemiddeld 1,5 miljoen sportblessures voor, waarvan 51% medisch wordt behandeld. Van de mannelijke sporters raakt jaarlijks 27% geblesseerd, van de vrouwelijke sporters 12%. Ook per sport doen zich verschillen voor in het optreden van blessures. Uit de besproken literatuur blijkt echter dat de nettobalans in het voordeel van sport uitvalt.

Uit de resultaten die zijn gepresenteerd in dit hoofdstuk blijkt dat sport een voor de gezondheid in belangrijkheid toenemende vorm van lichamelijke activiteit vormt. In toenemende mate is er bewijs dat lichamelijk inspannende vormen van lichaamsbeweging zoals sport een groter effect op de gezondheid hebben dan minder intensieve vormen. Dit betekent dat het van belang is om bij het stimuleren van bewegen te benadrukken dat voor een maximaal effect intensieve vormen van lichaamsbeweging zoals sport van belang zijn (Kemper en Ooijendijk 2004; Durán 2005), naast het voldoende bewegen tijdens alledaagse activiteiten zoals fietsen, (trap)lopen, tuinieren/klussen en (huishoudelijk) werk.

Noten

- 1 In een supplement van *Medicine & Science in Sports & Exercise* (2001) wordt in een aantal bijdragen ingegaan op de dosis-responsrelatie tussen fysieke activiteit en gezondheid. In genoemd supplement wordt geconcludeerd dat er een doorgaans lineaire relatie bestaat tussen fysieke activiteit en mortaliteit, cardiovasculaire ziekten, coronaire-hartziekten, incidentie en sterfte en de incidentie van type 2-diabetes. Dat betekent dus dat de curve die de relatie weergeeft tussen fysieke activiteit en gezondheid een sterk lineair verband heeft: bewegen is goed, meer en intensiever bewegen leidt tot grotere gezondheidswinst. Voor andere aandoeningen zijn overigens nog geen duidelijke dosis-responsrelaties te formuleren, onder meer door methodologische problemen.
- 2 En verder naar de frequentie en duur van de sportbeoefening, het mogelijke wedstrijdverband en de wijze van organisatie van de sportbeoefening, alsmede het gebruik van een reeks van preventieve maatregelen tijdens de sportbeoefening. Van deze informatie is voor dit hoofdstuk echter niet gebruikgemaakt.
- 3 MET staat voor metabolische eenheden (eenheden energieverbruik) waarbij rust is gesteld op 1,0. De hoeveelheid aanbevolen lichamelijke activiteit wordt gedefinieerd naar: de duur (in minuten), de zwaarte of intensiteit (MET-waarde) en de frequentie (per week). Om een benadering van het energieverbruik uit te drukken in functie van het gewicht, wordt de maat MET gebruikt. MET is de afkorting van 'metabool equivalent' en geeft de verhouding weer van het energieverbruik van een activiteit ten opzichte van het energieverbruik in rust (het basaal metabolisme, MET = 1 kcal/kg/uur).

Literatuur

- Ainsworth, B.E. et al. (2000). 'Compendium of Physical Activities. An Update of Activity Codes and MET Intensities'. In: *Medicine & Science in Sports & Exercise* 32 (9), S498-S516.
- American College of Sports Medicine (ACSM) (1998). 'Position Stand. The Recommended Quantity and Quality of Exercise for Developing and Maintaining Cardiorespiratory and Muscular Fitness, and Flexibility in Healthy Adults'. In: *Medicine & Science in Sports & Exercise* (30) 6, p. 975-991.
- Bouchard C., R.J. Shephard en T. Stephens (1994). *Physical Activity, Fitness and Health. International Proceedings and Consensus Statement*. Champaign: Human Kinetics Books.
- Breedveld, K. (2002). 'Gezond bewegen vanuit tijdsbestedingsperspectief'. In: W.T.M. Ooijendijk, V.H. Hildebrandt en M. Stiggelbout (red.), *Trendrapport bewegen en gezondheid 2000/2001* (p. 7-24). Hoofddorp: TNO-Arbeid.
- Durán O.H.F. (2005). *Cardiovascular Disease Prevention*. Enschede: PrintPartners Ipskamp.
- Heuvel S.G. van et al. (2003). 'Sporten, type werk, arbeidsverzuim en welbevinden. Resultaten van een 3-jarige follow-up studie'. In: *Tijdschrift voor Gezondheidswetenschappen* (81) 5, p. 256-264.
- Hildebrandt V.H. en K.I. Proper (2004). 'Bewegingsstimulering bij werknemers. Luxe of noodzaak?' In: *Stimulus* (23) 2, 109-123.
- Hildebrandt V.H., K.I. Proper en I. Urlings (2002). 'Lichamelijke activiteit, fitheid en gezondheid van werkenden. Resultaten van de Nationale Gezondheidstest 1999-2000'. In: W.T.M. Ooijendijk, V.H. Hildebrandt en M. Stiggelbout (red.), *Trendrapport bewegen en gezondheid 2000/2001* (p. 7-24). Hoofddorp: TNO-Arbeid.
- Hildebrandt V.H. et al. (2004). *Trendrapport bewegen en gezondheid 2002/2003*. Amsterdam: PlantijnCasparie.
- Maas I.A.M. et al. (red.) (1997). *Volksgezondheid Toekomst Verkenning 1997. 1. De gezondheids-toestand: een actualisering*. Maarssen: Elsevier/De Tijdstroom.
- Medicine & Science in Sports & Exercise* (supplement) (2001). 'Dose-Response Issues Concerning Physical Activity and Health. An Evidence-Based Symposium'. In: *Medicine & Science in Sports & Exercise* (33) 6.
- Kemper, H.C.G. en W.T.M. Ooijendijk (2004). 'De Nederlandse Norm Gezond Bewegen'. In: V.H. Hildebrandt et al. (red.), *Trendrapport bewegen en gezondheid 2002/2003*. Amsterdam: Plantijn Casparie.
- Mosterd W.L. et al. (1996). *Bewegen gewogen*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Ooijendijk W.T.M., V.H. Hildebrandt en M. Stiggelbout (2002). 'Bewegen in Nederland 2000. Eerste resultaten van de monitorstudie Bewegen en gezondheid'. In: W.T.M. Ooijendijk, V.H. Hildebrandt en M. Stiggelbout (red.), *Trendrapport bewegen en gezondheid 2000/2001* (p. 7-24). Hoofddorp: TNO-Arbeid.
- Ooijendijk W.T.M., V.H. Hildebrandt en M. Stiggelbout (2004). 'Bewegen in Nederland 2000-2003'. In: V.H. Hildebrandt et al. (red.), *Trendrapport bewegen en gezondheid 2002/2003*. Amsterdam: Plantijn Casparie.
- Pate R.R. et al. (1995). 'Physical Activity and Public Health'. In: *JAMA*, 273, p. 402-407.
- Proper, K.I. et al. (2004). 'De gezondheidszorgkosten in Nederland als gevolg van onvoldoende lichamelijke activiteit en sportblessures'. In: V.H. Hildebrandt et al. (red.), *Trendrapport bewegen en gezondheid 2002/2003*. Amsterdam. Plantijn Casparie.
- RS'03. *Rapportage sport 2003*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Stam P.J.A. et al. (1996). *Sportief bewegen en gezondheidsaspecten. Een verkennende studie naar kosten en baten*. Amsterdam: Stichting voor Economisch Onderzoek (SEO), Universiteit van Amsterdam.

- Stiggelbout M. et al. (1998). *De gezondheidswaarde van lichamelijke activiteit. Een literatuurstudie.* Leiden: TNO Preventie en Gezondheid (TNO-rapport 97.02).
- Tiessen-Raaphorst Z.H. et al. (2005). *Sporters vitaal! De gezondheid van sporters vergeleken met niet-sporters.* Utrecht: Nivel.
- US department of health and Human Services (1996). *Physical Activity and Health. A Report of the Surgeon General.* Atlanta: US Department of Health and Human Services, Centers for Disease Control and Prevention.
- Vries S.I. de et al. (2005). *Kinderen in prioriteitswijken. Lichamelijke (in)activiteit en overgewicht.* Leiden: TNO-Kwaliteit van Leven.
- vws (2001). *Sport, bewegen en gezondheid. Naar een actief kabinetsbeleid ter vergroting van de gezondheid door en bij sport en bewegen.* Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- vws (2005). *Tijd voor sport. Bewegen, meedoen, presteren.* Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- Wendel-Vos G.C.W. et al. (2005). *Kosteneffectiviteit en gezondheidswinst van behalen beleidsdoelen bewegen en overgewicht. Onderbouwing Nationaal actieplan sport en bewegen.* Bilthoven: Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (Report 260701001).

10 Sport en onderwijs

Lex Herweijer en Koen Breedveld (SCP)

10.1 Inleiding

Het onderwijs is een belangrijke rol toegedacht in het rijkssportbeleid. In de nota *Tijd voor sport* heet het dat in de school een fundament kan worden gelegd voor 'een duurzaam actieve en gezonde levensstijl' (TK 2004/2005A); zie ook hoofdstuk 3). Meer aandacht voor sport in het onderwijs moet bijdragen aan het tegengaan van de bewegingsarmoede en het groeiende overgewicht onder jongeren. Daarnaast wijst het kabinet op de educatieve waarde van de sport. De sport is de plek bij uitstek waar jongeren met verschillende achtergronden elkaar ontmoeten, en leren samen te werken en regels te accepteren.

Om de gestelde doelen te realiseren, kijkt het beleid niet alleen naar het onderwijs in de lichamelijke opvoeding – of het bewegingsonderwijs, zoals het heden ten dage wordt genoemd – maar ook naar de sportsector. Sport en school moeten meer gaan samenwerken en 'structureel aan elkaar worden gekoppeld', zowel om jongeren die te weinig bewegen aan te zetten tot een sportievere leefstijl, als om bijzonder sporttalent de ruimte te geven zich te ontwikkelen (NOC*NSF/OCW/VWS 2005). Het concrete doel is dat in 2010 op 90% van de scholen dagelijks gesport kan worden, zowel binnen als buiten de schooluren (VWS 2005; NOC*NSF/OCW/VWS 2005).

Het beleid rond sport en school hoeft niet helemaal van de grond af aan te worden opgebouwd. Bewegingsonderwijs staat in het basis- en voortgezet onderwijs van oudsher op het rooster, en er zijn wettelijke doelstellingen voor bewegingsvaardigheid. Wel is er op het moment een discussie gaande over de manier waarop het bewegingsonderwijs moet worden verankerd in het lesaanbod van het voortgezet onderwijs. Verder zijn er scholen die zich profileren met extra aandacht voor sport, en is er in het kader van de ontwikkeling van de 'brede school' op veel plaatsen in het land een meer intensieve samenwerking tussen scholen en sportverenigingen.

In dit hoofdstuk wordt een inventarisatie geboden van de (cijfermatige) stand van zaken rond bewegingsonderwijs en sport in het basis- en voortgezet onderwijs en het middelbaar beroepsonderwijs. Omdat een dergelijk hoofdstuk ontbrak in de *Rapportage sport 2003* (RS'03), zullen we dieper dan in vorige hoofdstukken ingaan op het gevoerde beleid. We bouwen daarbij voort op de bredere schets van het sportbeleid uit hoofdstuk 3 van deze rapportage.

Eerst volgt een overzicht van de ontwikkeling van het bewegingsonderwijs in de formele onderwijscurricula (§ 10.2), in paragraaf 10.3 gevolgd door een overzicht van initiatieven ter versterking van het sportieve profiel van scholen. In paragraaf 10.4 staat de samenwerking tussen het onderwijs en de sportsector centraal. In paragraaf 10.5 geven we een overzicht van de stand van zaken rond de zwemvaardigheid en

het schoolzwemmen. In deze paragrafen draait het bij school en sport vooral om de socialisatie van jeugdigen in het (sportief) bewegen. In paragraaf 10.6 verschuift het perspectief naar de andere rol van het onderwijs in het veld van de sport, te weten het opleiden van jeugdigen en jongvolwassenen om als werkkenden in de sportsector aan de slag te gaan.

10.2 Bewegingsonderwijs

Primair onderwijs

In het schooljaar 2004/05 volgden 1,65 miljoen kinderen primair onderwijs, waarvan 1,55 miljoen in het regulier basisonderwijs en 0,1 miljoen in het speciaal onderwijs. In dat schooljaar telde Nederland 6986 reguliere basisscholen, alsmede 652 scholen voor speciaal onderwijs. Het primair onderwijs bood in dat jaar werk voor 129.000 fte's, waarvan 106.000 in het reguliere basisonderwijs (CBS 2005).

Lichamelijke opvoeding maakt deel uit van de kerndoelen voor het basisonderwijs en moet dus aan alle scholen worden gegeven. Er zijn echter geen voorschriften voor het aantal uren te besteden aan het vak (net zo min als dat bij andere vakken in het basisonderwijs het geval is). De onderwijsinspectie hanteert wel richtlijnen voor het aantal uren dat nodig is om de doelen te realiseren. In groep 1 en 2 moeten de leerlingen dagelijks drie kwartier bewegingsonderwijs krijgen, in groep 3 tot en met 8 van het basisonderwijs twee keer per week drie kwartier, in groep 3 tot en met 8 van het speciaal basisonderwijs drie keer per week drie kwartier (Mooij en Zandstra 2003).

Volgens een enquête van de onderwijsinspectie krijgen leerlingen in het basisonderwijs gemiddeld 95 minuten bewegingsonderwijs per week (speciaal basisonderwijs 98 minuten). Daarbij is er wel een aanzienlijke variatie, van 40 tot 120 minuten (soms incl. zwemonderwijs). Het gemiddelde aantal minuten besteed aan bewegingsonderwijs in het basisonderwijs is volgens de inspectie de laatste vijftig jaar niet of nauwelijks veranderd; diverse peilingen geven per week een constant gemiddelde van 90 minuten bewegingsonderwijs in wat nu de groepen 3 tot en met 8 zijn (Inspectie van het onderwijs 2005).

De leerkrachten in het Prima-cohortonderzoek rapporteren een wat hoger aantal minuten. Leerkrachten in basisonderwijs (groep 4, 6 en 8) geven aan dat ze in schooljaar 2002/03 wekelijks gemiddeld 104 minuten besteden aan bewegingsonderwijs (tabel 10.1). In het speciaal basisonderwijs was dat met 114 minuten iets meer. In het speciaal basisonderwijs lijkt de tijd voor bewegingsonderwijs overigens terug te lopen. Als de gegevens uit Prima'04/05 beschikbaar komen, zal blijken of die trend doorzet.

Tabel 10.1

Wekelijkse tijd besteed aan sport/gymnastiek/bewegingsonderwijs, 2000/'01-2002/'03 (in minuten)

	2000/'01	2002/'03
basisonderwijs	105	104
speciaal basisonderwijs	122	114

Bron: NWO/ITS/SCO- Kohnstamm Instituut (Prima'00/'01 en '02/'03)

Uitgaande van een tijdsbeslag van 90 à 100 minuten per schoolweek in de groepen 3 tot en met 8, neemt het bewegingsonderwijs in het basisonderwijs 6% à 7% van de lestijd in beslag.¹ In het speciaal basisonderwijs zal dit percentage iets hoger liggen. Volgens een ruwe schatting komt de totale inzet van onderwijzend personeel ten behoeve van het bewegingsonderwijs in het basisonderwijs en het speciaal basisonderwijs op ruim 6000 fte's.²

Het bewegingsonderwijs wordt gegeven door een bevoegde groepsleerkracht, of door een vakleerkracht. Groepsleerkrachten zijn van oudsher op basis van hun opleiding (pedagogische academie) bevoegd lichamelijke opvoeding te geven op de basisschool. Een wetwijziging heeft hieraan een einde gemaakt: studenten die na september 2000 aan de pabo zijn begonnen, zijn na afstuderen alleen nog bevoegd om bewegingsonderwijs in groep 1 en 2 te geven (in het speciaal onderwijs: leerlingen tot 7 jaar). De bevoegdheid voor de groepen 3 tot en met 8 vraagt voortaan een aparte specialisatie, die deels tijdens (als zogenaamde *minor*), maar merendeels na de pabo-opleiding kan worden gevolgd. Het gaat om de 800 uur omvattende leergang bewegingsonderwijs primair onderwijs, te verzorgen door pabo's. De leergang wordt aangeboden door veertien instellingen verspreid over het land, en tot op heden hebben zich 550 cursisten aangemeld (TK 2005/2006a). De komende jaren zal moeten blijken hoeveel van de rond de 7000 pabo-studenten die jaarlijks afstuderen, zullen doorstromen naar de leergang bewegingsonderwijs primair onderwijs. De zittende leerkrachten behouden hun bevoegdheid voor alle groepen.

Het bewegingsonderwijs kan ook worden verzorgd door een vakleerkracht; dit is een leraar die is afgestudeerd aan de academie voor lichamelijke opvoeding (ALO). De bekostiging van vakleerkrachten moet uit de algemene middelen van de school komen. Sinds 2000 is de formatie voor vakleerkrachten (zoals die voor lichamelijke opvoeding) opgegaan in de algemene basisformatie, zodat een school zelf kan kiezen of er al dan niet vakleerkrachten worden aangesteld. Zo kunnen scholen de extra middelen die de afgelopen jaren zijn toegekend voor groepsverkleining, inzetten voor een vakleerkracht bewegingsonderwijs; de oormerking van die middelen is vervallen. Nu nieuw afstudeerden van de pabo nog een aanvullende leergang moeten volgen om bewegingsonderwijs te mogen geven, zal de vraag naar vakleerkrachten de komende jaren mogelijk toenemen.

Over de inzet van vakleerkrachten zijn verschillende gegevens beschikbaar. Volgens de eerdergenoemde inspectie-enquête, wordt het bewegingsonderwijs op 40%

van de basisscholen gegeven door een vakleerkracht. In de Randstad ligt het percentage hoger (64%) dan in de rest van het land (25%). In het speciaal basisonderwijs ligt de inzet van vakleerkrachten aanzienlijk hoger (87%) (Inspectie van het onderwijs 2005). Uit een enquête van het NIPPO onder schooldirecteuren bleek dat in 2002 een op de drie basisscholen de gymlessen (gedeeltelijk) door een vakleerkracht laat verzorgen. Vakleerkrachten werden vooral in de hogere groepen (groep 5 en hoger) ingezet. Grote scholen werken vaker met een vakleerkracht dan kleine scholen. In 1995 had nog 46% een vakleerkracht in dienst, de inzet van vakleerkrachten verminderde dus (resultaten van de NIPPO-enquête, weergegeven in OVDB 2004: 12).

Overigens is er discussie over de inzet van mbo'ers in het bewegingsonderwijs op de basisschool. Dit heeft te maken met de groei van de opleidingen sport en bewegen in het mbo. De afgestudeerden van deze opleidingen gaan vaak aan de slag in de sportsector, maar zouden ook in het bewegingsonderwijs kunnen worden ingezet als onderwijsassistent of als leraarondersteuner (dit is een hoger gewaardeerde functie dan de onderwijsassistent). Bij gebrek aan lesbevoegdheid moeten ze dan wel onder de verantwoordelijkheid van een bevoegde leerkracht staan. De discussie spitst zich toe op de invulling van het begrip 'onder verantwoordelijkheid': hoeveel toezicht impliceert dat, hoe zelfstandig is de ondersteuner? Naast argumenten van kwaliteit en afgedekte aansprakelijkheid, lijken ook belangentegenstellingen tussen hbo-geschoolde vakleerkrachten en werkgelegenheid zoekende mbo'ers een rol te spelen (OVDB 2004).

Voortgezet onderwijs (vmbo, havo, vwo)

In Nederland volgden in het schooljaar 2004/'05 938.000 kinderen voortgezet onderwijs. Dit onderwijs werd verzorgd in 668 (steeds groter wordende) scholen, die tezamen werkgelegenheid boden voor 82.000 fte's (CBS 2005). In het voortgezet onderwijs is bewegingsonderwijs een verplicht onderdeel van het lesaanbod. Anders dan in het primair onderwijs, schrijft het Inrichtingsbesluit voortgezet onderwijs voor hoeveel uren bewegingsonderwijs moeten worden gegeven: in het vwo 12 lessen per week over 6 jaar, in het havo 11 lessen per week over 5 jaar en in het vmbo 10 uur per week over 4 jaar (gecumuleerd over de duur van de opleiding: vmbo 400 uur, havo 440 uur, vwo 480 uur). Naast het voorgeschreven aantal uren zijn er ook inhoudelijke eisen, in de vorm van kerndoelen voor de basisvorming, en van eindtermen voor het vmbo, havo en vwo.

In de praktijk wordt volgens de al genoemde enquête van de onderwijsinspectie in het vmbo gemiddeld 156 minuten per week besteed aan bewegingsonderwijs, in het havo/vwo 144 minuten. Daarmee worden de normen gemiddeld genomen gehaald, maar onduidelijk is of er scholen onder de norm zitten. Alle scholen voor voortgezet onderwijs hebben vakleerkrachten in dienst (Inspectie van het onderwijs 2005). Ervan uitgaande dat het aantal uren bewegingsonderwijs ten minste aan de wettelijk vereisten voldoet, wordt afhankelijk van de schoolsoort wekelijks iets meer dan 6% (vwo) tot bijna 8% van de lestijd (vmbo) aan bewegingsonderwijs besteed.

De inzet van onderwijspersoneel ten behoeve van bewegingsonderwijs in het voortgezet onderwijs komt dan op omstreeks 4600 fte's.³

Het afgelopen jaar is er discussie geweest over het voorschrijven van het aantal uren lichamelijke opvoeding. De minister streeft naar een meer flexibele benadering, waarbij er niet meer een vast aantal uren voor het hele voortgezet onderwijs wordt voorgeschreven (TK 2004/2005b). Het voorstel was om uitsluitend vast te leggen dat er in alle leerjaren van het vmbo en de eerste vier jaren van het havo/vwo lichamelijke opvoeding wordt gegeven, gespreid over het leerjaar en in voldoende omvang om de kerndoelen en eindtermen te realiseren. Omdat lichamelijke opvoeding in de havo/vwo-bovenbouw in het eindexamenprogramma zit, zou daar geen nader voorschrift nodig zijn over het aantal uren. Dit alles in lijn met het uitgangspunt van minder centrale regels en meer vrijheid en ruimte voor eigen keuzes van scholen.

Het voorstel stuitte op bezwaren, niet alleen vanuit de hoek van de vakleerkrachten lichamelijke opvoeding (georganiseerd in het KVLO), maar ook in de Tweede Kamer. Een meerderheid vreest dat het bewegingsonderwijs in het gedrang komt als de urenverplichting vervalt. Het voorstel staat bovendien op gespannen voet met de eerder door de Kamer aangenomen motie-Rijpstra (TK 2004/2005c), die de regering oproept te garanderen dat kinderen van leerplichtige leeftijd ten minste 3 uur bewegingsonderwijs per week krijgen. Onder druk van de protesten is het voorstel enigszins aangepast, maar met behoud van het schrappen van de urenverplichting⁴ (TK 2005/2006b). Met het aannemen in de Tweede Kamer van de motie ingediend door Hamer en Mosterd (TK 2005/2006c) is het loslaten van de urenverplichting voor lichamenlijk opvoeding in havo/vwo van de baan.⁵

De afgelopen jaren is het aanbod van bewegingsonderwijs in het voortgezet onderwijs uitgebreid met enkele nieuwe keuzemogelijkheden. In de tweede fase van havo/vwo is in 1999 het keuzevak lichamelijke opvoeding 2 ingevoerd. Het vak heeft de bedoeling leerlingen voor te bereiden op doorstroom naar aanverwante opleidingen in het hoger onderwijs (bv. de academie voor lichamelijke opvoeding). Het vak wordt aangeboden op 63 scholen voor voortgezet onderwijs (www.kvlo.nl). Hoeveel leerlingen kiezen voor het vak, is niet bekend. In het vmbo is gestart met een nieuwe experimentele opleidingsrichting sport, dienstverlening en veiligheid (sdv), die eveneens voorbereidt op vervolgopleidingen op sportgebied (en veiligheid). Er zijn 36 vmbo-scholen die de opleidingsrichting sdv aanbieden (www.vmbo-sdv.nl).

Mbo

Het middelbaar beroepsonderwijs telde in het schooljaar 2004/'05 474.000 scholieren, die onderwijs volgden bij 68 regionale opleidingscentra (ROC's). De werkgelegenheid in het mbo bedraagt 37.000 fte's (CBS 2005). Het bewegingsonderwijs in het mbo is een ondergeschoven kindje: er is geen verplichting een bepaald aantal uren bewegingsonderwijs te geven, en in de kwalificatiestructuur (de beschrijving van de vaardigheden die mbo-leerlingen zich eigen moeten maken) zijn geen bewegingsvaardigheden opgenomen. Ook bij de herziening van de kwalificatiestructuur

die thans gaande is – een herformulering in termen van competenties – is er geen verplichting om bewegingscompetenties op te nemen. Het wordt overgelaten aan de partijen die de herziening voor de verschillende sectoren verder uitwerken, hier keuzes in te maken (de sociale partners en onderwijsinstellingen).

De inspectie constateert dat er weliswaar geen representatieve gegevens beschikbaar zijn over bewegingsonderwijs in het mbo, maar dat het globale beeld is dat bewegingsonderwijs er alleen in het eerste jaar wordt gegeven, en bovendien lang niet in alle opleidingen (Inspectie van het onderwijs 2005). De onlangs uitgebrachte nota *Tijd voor sport* (TK 2004/2005a) onderkent het beperkte bewegingsonderwijs in het mbo als probleem. In samenspraak met de bve-sector wil het kabinet onderzoeken hoe het sport- en beweegaanbod in deze sector kan worden versterkt. Plannen hiervoor worden uitgewerkt in de Alliantie School en Sport (NOC*NSF/OCW/vws 2005).

10.3 Scholen met extra aandacht voor sport

Als er al voorschriften zijn voor de tijd die besteed dient te worden aan bewegingsonderwijs, dan zijn dat ondergrenzen. De voorschriften verbieden scholen niet om een groter aanbod sport en bewegen te creëren, vooropgesteld dat dit niet ertoe leidt dat andere minimale voorschriften daardoor in het gedrang komen. De afgelopen jaren zijn verschillende scholen deze beleidsruimte gaan benutten om extra te investeren in het aanbod aan sport en bewegen. Sommige scholen hebben sportklassen gevormd, er zijn scholen met de status 'sportactieve school' en er zijn scholen voor leerlingen met topsportambities (Stegeman 2005). Scholen die zich extra profileren met sport waren aanvankelijk vooral te vinden in het voortgezet onderwijs, maar recentelijk zijn ze er ook in het primair onderwijs.

Leerlingen in een sportklas volgen een programma met veel aandacht voor sport en lichamelijke opvoeding. Naar schatting zijn er vijftig scholen voor voortgezet onderwijs met een sportklas, wat neerkomt op iets minder dan een op de tien scholen (Stegeman 2005). 23 daarvan hebben zich aaneengesloten in het netwerk Sport Accent Scholen Nederland. Leerlingen in een sportaccentklas krijgt minstens vijf uur sport en gymnastiek per week. Daarnaast kunnen ze deelnemen aan clinics, wedstrijden en toernooien. Verder is er aandacht voor de relatie tussen sportbeoefening en gezond leven, en wordt ook bij de andere vakken aandacht besteed aan sport en bewegen. In de bovenbouw bieden sportaccentscholen vakken aan die voorbereiden op een vervolgopleiding op het terrein van de sport (in havo/vwo het keuzevak lichamelijke opvoeding 2, in het vmbo de nieuwe experimentele richting sport, dienstverlening en veiligheid) (www.kvlo.nl/onderwijs/vo/sportklassen/sportaccentscholen.htm).

Om voor de status van sportactieve school in aanmerking te komen, moeten scholen voldoen aan verschillende criteria op het gebied van sport en bewegen. De criteria⁶ staan garant voor de sportieve signatuur van de school. In mei 2006 waren 24 scholen voor voortgezet onderwijs en 20 basisscholen gecertificeerd als sportieve

basisschool (op een totaal van 6986). In het kader van de Alliantie School en Sport is afgesproken dat het aantal sportactieve scholen de komende jaren snel zal toenemen (NOC*NSF/OCW/VWS 2005).

LOOT-scholen

Voor jongeren met topsportaspiraties zijn er de zogenaamde LOOT-scholen (LOOT staat voor landelijk overleg onderwijs en topsport). Het lesprogramma op deze scholen wordt zodanig aangepast dat topsport en school te combineren zijn.⁷ Om te worden toegelaten moet de leerling behoren tot de top in zijn of haar sport. De eerste LOOT-scholen dateren van eind jaren tachtig. Begin jaren negentig verenigden de eerste vijf LOOT-scholen zich in de Stichting LOOT. Momenteel zijn er twintig LOOT-scholen, verspreid over het land. Mogelijk zal de komende jaren een uitbreiding volgen met vijf scholen voor voortgezet onderwijs (NOC*NSF/OCW/VWS 2005). Onderzocht zal worden of LOOT-scholen in het mbo mogelijk zijn, zodat er een vervoltraject beschikbaar komt voor topsportende vmbo-leerlingen.

10.4 Samenwerking tussen onderwijs en sport

De afgelopen jaren zijn verschillende aanzetten gegeven voor de samenwerking tussen het onderwijs en de sportsector. Deze samenwerking neemt in de praktijk verschillende gedaantes aan.

Beweegmanagement

In 2001 werd, in het convenant School en sport (KVLO/LC/NOC*NSF/NISB/JiB 2001, zie verder § 3.3) voor het eerst gesproken van bewegingsmanagement of beweegmanagement. Idee achter het beweegmanagement is dat stimulering van sportdeelname onder de jeugd gebaat is bij samenwerking in de driehoek buurt-onderwijs-sport (BOS, zie eveneens hoofdstuk 3). Deze samenwerking zou zowel het gebruik van accommodaties betreffen als financiële integratie en organisatorische integratie van het schoolvak lichamelijke opvoeding met de georganiseerde sport. In de verantwoordelijkheid voor en uitvoering van het beweegmanagement zouden vakdocenten lichamelijke oefening annex trainers van sportverenigingen in zogeheten duale aanstellingen (zie verderop) een belangrijke rol spelen (NISB/ JiB 2001). Later is de term 'beweegmanagement' door de DSP-onderzoeksgroep meer precies geformuleerd als: 'Handelingen op uitvoerend niveau in een netwerk van samenwerkende partijen in de BOS-driehoek dat vanuit het onderwijs opereert. Dit netwerk is structureel van aard en werkt systematisch aan het meer en beter sporten en bewegen van de schoolgaande jeugd' (Lagendijk en Duijvestijn 2004: 3).

In 2005 trad de zogeheten effectueringsfase van School en sport in werking. Nadat de eerste projecten met beweegmanagement waren geëvalueerd (Lagendijk en Duijvestijn 2004), werden concrete doelstellingen geformuleerd. Eerst luidde de doelstelling om in de periode 2005-2008 het aantal locaties met beweegmanage-

ment uit te breiden van 13 naar 60 (NISB 2005a); later is dat bijgesteld tot 255 en nog later tot 825 (NISB 2005b). De verspreiding van bewegemanagement wordt in kaart gebracht met landelijke metingen. Uit de zogenoemde 1-meting, gehouden onder de twaalf provincies en separaat onder de vier grote steden, blijkt dat er eind 2005 op 316 locaties in de provincies en 203 locaties in de vier grote steden sprake is van bewegemanagement zoals hierboven geformuleerd (in verschillende fases;⁸ hier vermelde cijfers hebben betrekking op locaties met de fases 1,2 of 3; NISB 2005b). De gegevens voor deze meting (en voor een niet helemaal vergelijkbare 0-meting begin 2005)⁹ werden verzameld door medewerkers van de provinciale sportraden en van de vier grote steden. Van een directe meting bij de verantwoordelijke (school)instanties is geen sprake geweest. De 0- en 1-metingen vermelden niet in hoeverre de locaties instellingen in het primair of in het voortgezet onderwijs betreffen, noch welke partijen uit de BOS-driehoek betrokken zijn bij het bewegemanagement, noch welke activiteiten precies zijn ontplooid en met welk succes.

Uit een evaluatie van de eerste negen experimenten met bewegemanagement in de periode 2002-2004 komt het volgende naar voren:

- De meeste projecten hebben betrekking op stimulering van sportdeelname onder jeugdigen in het primair onderwijs.
- Er wordt sterk geleund op de inzet van de projectcoördinator.
- De samenwerking tussen de school en ofwel de sportvereniging ofwel het buurtwerk verloopt niet gemakkelijk.
- Behoudens een enkele uitzondering is er weinig aandacht voor effectmeting (Lagendijk en Duijvestijn 2004: 21-23, 26).

Brede scholen

Halverwege de jaren negentig deed het fenomeen brede school zijn intrede in het basisonderwijs. Kenmerkend voor brede scholen is de uitbreiding van functies van de school door samenwerking tussen scholen en andere instellingen (welzijn, gezondheidszorg, maatschappelijk werk, politie, cultuur, sport), met het doel de ontwikkelingskansen van kinderen te verbeteren door een integrale en intersectorale aanpak (Studulski 2002). Aanvankelijk lag de nadruk vooral op achterstandsbestrijding en waren brede scholen vooral te vinden in wijken met veel achterstandsleerlingen. Met de groeiende populariteit van de brede school nam ook de variëteit aan doelstellingen, doelgroepen en samenwerkingsvormen toe. Het accent kan liggen op het verbreden van de zorg voor kinderen, op het aanbieden van naschoolse opvang, op het aanbieden van sportieve en culturele activiteiten, en/of op het ontwikkelen van de buurt.

Volgens de meeste recente gegevens wordt er in twee op de drie gemeenten gewerkt aan de ontwikkeling van brede scholen, en zijn er naar schatting ruim 600 brede scholen operationeel. Dat zou betekenen dat bijna een op de tien basisscholen thans een brede school is (Oberon 2005a). De gemeenten streven naar een verdubbeling van dat aantal in 2010.

Sport maakt in een kleine 60% van de gemeenten met brede scholen deel uit van het aanbod van de brede school, zij het dat dit bij 20% slechts 'enigszins' het geval is. Sportverenigingen spelen een belangrijke rol in het sportaanbod van de brede school. In 30% van de gemeenten zijn de verenigingen actief als partner betrokken bij de brede scholen; in een iets kleiner aantal gemeenten zijn ze passief betrokken (ze verrichten geen activiteiten). In ruim 40% van de gemeenten met brede scholen spelen sportverenigingen in het geheel geen rol (Oberon 2005a).

Op brede scholen met een vakleerkracht voor lichamelijke opvoeding komt het aanbod van sport makkelijker tot stand (70% van de scholen met een sportaanbod heeft een vakleerkracht, landelijk is dat rond de 40%).

Ook in het voortgezet onderwijs neemt het aantal brede scholen snel toe. Eind 2004 waren er naar schatting 290 brede scholen voor voortgezet onderwijs. De helft van de brede scholen zit overigens nog in de fase van voorbereiding. Het bevorderen van sporten en bewegen is een van de doelen die brede scholen voor voortgezet onderwijs willen bereiken. Ongeveer een vijfde van het aanbod aan extra activiteiten ligt op het terrein van sport en bewegen (zie Oberon 2005b). Het gaat daarbij om bijvoorbeeld sportklassen en sportclinics, maar ook om de meer gebruikelijke sportdagen en toernooien. Ruim een op de drie brede scholen voor voortgezet onderwijs werkt actief samen met sportverenigingen; op een op de vijf scholen zijn de verenigingen niet meer dan passief betrokken. Ook commerciële sportscholen spelen een rol in het sportaanbod van brede scholen: een op de vijf scholen werkt actief samen met een commerciële sportschool.

Als gevolg van de motie-Van Aartsen/Bos (TK 2005/2006d) krijgt de samenwerking tussen school en sport waarschijnlijk een extra impuls. Basisscholen krijgen de verplichting om van half acht 's ochtends tot half zeven 's avonds opvang voor hun leerlingen te bieden. De invulling die scholen hieraan geven, zal kunnen variëren; scholen kunnen de opvang uitbesteden aan een kinderopvangorganisatie, maar de opvang kan bijvoorbeeld ook worden geregeld in een brede school. Bij een aanzienlijke uitbreiding van de naschoolse opvang zal de vraag naar buitenschoolse activiteiten, waaronder sport, waarschijnlijk toenemen.

Duale aanstelling

De vakleerkracht lichamelijke opvoeding wordt een centrale rol toebedacht in de samenwerking tussen onderwijs, buurt en sport, die gestalte krijgt in BOS-projecten, bredeschoolontwikkeling en dergelijke. Zijn rol wordt daarmee breder: hij verzorgt niet alleen het bewegingsonderwijs in scholen, maar geeft ook vorm aan en coördineert de samenwerking tussen het onderwijs en de lokale sportsector. Kwesties als de taakomschrijving en taakbelasting, de rechtspositie en de financiering moeten zich de komende jaren nog uitkristalliseren. In het schooljaar 2005/'06 is gestart met een aantal proefprojecten duale aanstelling om te onderzoeken hoe de duale aanstelling het beste vorm kan krijgen (NOC*NSF/OCW/VWS 2005).

Landelijke cijfers over het aantal werkenden met duale aanstellingen zijn echter nog niet beschikbaar. Wel is informatie beschikbaar over enkele specifieke cases.

Zo wordt in het in 2005 gestarte Rotterdamse project 'Elke dag bewegen' gewerkt met een 'gymleraar nieuwe stijl', die een duaal takenpakket heeft. Hij verzorgt niet alleen het bewegingsonderwijs in basisscholen, maar ook het sport- en spelaanbod na schooltijd. Leerlingen komen daarbij in aanraking met het sportaanbod van verenigingen in de buurt, met als doel het lidmaatschap van sportverenigingen te bevorderen. Aanleiding voor het project is het groeiende aantal kinderen met overgewicht. Door een intensief aanbod van bewegingsonderwijs (drie tot vijf keer week) en door het stimuleren van bewegen in de vrije tijd, wordt een gezonde leefstijl bevorderd. Daarnaast is er ook aandacht voor gezonde voeding (zie www.senr.rotterdam.nl). Er is gestart met 15 basisscholen, in 2009 moeten dat er 90 zijn. De 'gymleraar nieuwe stijl' wordt in dit project bekostigd door de gemeente.

Ook in het Groninger sportmodel wordt via een integraal plan op het gebied van sport en bewegen een gezonde leefstijl gepromoot. Verschillende partijen werken samen (scholen, hbo- en mbo-sportopleidingen, een zorgverzekeraar en de GGD) en er is veel aandacht voor het stimuleren van beweging en voor bewegingsonderwijs (extra lessen in het basisonderwijs, buitenschoolse sportactiviteiten met name op de woensdagmiddag, met inzet van studenten van sportopleidingen). Andere onderdelen van het model zijn voorlichting over een gezonde leefstijl, en aandacht voor specifieke doelgroepen (www.huisvoordesport groningen.nl).

10.5 Zwemvaardigheid

Het aanleren van zwemvaardigheid is in Nederland, vanwege het alom aanwezige water, een welhaast vanzelfsprekend onderdeel van de bewegingsopvoeding (vgl. Axxio 2005). Het organiseren van schoolzwemmen is echter geen verplichting voor scholen. Mede vanwege bezuinigingen is het aantal scholen dat schoolzwemmen aanbiedt, gedaald van 90% in 1991 en 83% in 1996 naar 57% in 2005 (Crum 1997; NRIT 2005).¹⁰

Rond het thema van de zwemvaardigheid is de laatste jaren veel te doen geweest. Mede naar aanleiding van een aantal tragische ongevallen is door de Kamer aangedrongen op overheidsmaatregelen om vooral onder allochtone kinderen de zwemvaardigheid te verbeteren. In 2001 heeft dit geleid tot een Plan van aanpak zwemvaardigheid (OCenw 2001), in 2002 uitmondend in de Regeling zwemvaardigheid (de zogeheten vangnetregeling; OCenw 2002).¹¹

Met de zwemvaardigheid in Nederland is het, in het algemeen, niet slecht gesteld (tabel 10.2). Op 6-jarige leeftijd heeft 39% van de kinderen minimaal het A-diploma en is 47% bezig met zwemles. 14% is dan nog niet begonnen met zwemles. Het aandeel kinderen met een zwemdiploma loopt in de jaren daarna snel op. Op 10-jarige leeftijd heeft 93% van de kinderen inmiddels het A-diploma gehaald (80% heeft dan ook het B-diploma en 40% het C-diploma). In de jaren daarna loopt het percentage

kinderen met een zwemdiploma nog iets op, zonder overigens helemaal de 100% te bereiken.

In 2003 is in het AVO voor het eerst gevraagd naar zwemvaardigheid. Vergelijkingsmateriaal met eerdere AVO's is er dus niet. In 1997 kwam Crum echter, op basis van een afwijkende methode,¹² tot de conclusie dat in het schooljaar 1995/'96 67% van de leerlingen uit groep 3, 79% van de leerlingen uit groep 4, 87% van de leerlingen uit groep 5 en 93% van de leerlingen uit groep 8 aan het einde van dat leerjaar het A-diploma had. Vergelijken we die cijfers met onze groepen 7-, 8-, 9- en 12-jarigen (resp. 73%, 86%, 89% en 98%), dan zou de zwemvaardigheid tussen 1995/'96 en 2003 licht verbeterd zijn.

Tabel 10.2

Status van zwemvaardigheid, bevolking van 6-15 jaar, naar leeftijd, 2003 (in procenten)

	6 jaar	7 jaar	8 jaar	9 jaar	10 jaar	11 jaar	12 jaar	13 jaar	14 jaar	15 jaar	totaal
(nog) geen les	14	5	5	4	3	6	1	3	2	4	5
op les	47	22	10	7	5	2	2				9
diploma	39	73	86	89	93	92	98	97	98	96	86
totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
waarvan A	14	22	17	12	13	18	15	10	22	15	16
waarvan B	20	39	45	45	40	46	48	52	47	52	43
waarvan C	5	12	24	32	40	29	35	35	29	29	27

Bron: SCP (AVO'03)

Tabel 10.3

Status van zwemvaardigheid, bevolking 6-15 jaar, naar leeftijd en etniciteit, 2003 (in procenten)

	autochtonen				allochtonen			
	6/7 jaar	8-10 jaar	11-15 jaar	totaal	6/7 jaar	8-10 jaar	11-15 jaar	totaal
(nog) geen les	7	3	2	3	37	11	13	17
op les	35	4	0	8	30	32	3	17
diploma	58	93	98	88	33	57	85	66
totaal	100	100	100	100	100	100	100	100
waarvan A				15				22
waarvan B				45				26
waarvan C				28				18

Bron: SCP (AVO'03)

Uitsplitsing naar etniciteit leert dat deze situatie onder allochtonen iets minder gunstig is dan onder autochtonen (tabel 10.3; cf. Crum 1997; OCW 2005). Bij de 6/7-jarigen heeft van de allochtone kinderen 37% nog geen zwemles (autochtonen 7%). In de leeftijdsgroep 11-15-jarigen heeft 85% van de allochtone kinderen ten minste het A-diploma, tegen 98% van de autochtone kinderen. Onder autochtone kinderen komt het ook vaker voor dat die doorgaan naar de diploma's B en C.

Tabel 10.4

Status van zwemvaardigheid, bevolking van 6-15 jaar, naar inkomen en stedelijkheidsgraad, 2003 (in procenten)

	huishoudensinkomen			stedelijkheidsgraad				
	laag	midden	hoog	zeer sterk stedelijk	sterk stedelijk	matig stedelijk	weinig stedelijk	niet-stedelijk
nog geen les	14	4	3	9	4	5	4	1
op les	14	9	8	17	9	8	7	8
diploma	73	86	89	74	87	87	89	90
totaal	100	100	100	100	100	100	100	100
waarvan A	20	17	12	17	18	16	14	12
waarvan B	33	42	47	29	43	45	47	52
waarvan C	20	27	30	28	26	26	28	26

Bron: SCP (AVO'03)

Zwemvaardigheid vertoont daarnaast een relatie met inkomen en met stedelijkheidsgraad (tabel 10.4). Naarmate het inkomen stijgt, heeft een groter deel van de 6-15-jarige kinderen een zwemdiploma, en heeft van degenen met een diploma een groter aandeel een B- of een C-diploma. Naar stedelijkheidsgraad is een soortgelijk patroon zichtbaar. Naarmate de stedelijkheidsgraad oploopt, is het slechter gesteld met de zwemvaardigheid (cf. Crum 1997; OCW 2005).

Voor het behalen van een zwemdiploma staan ouders en kinderen diverse leerwegen ter beschikking: schoolzwemmen, zwemles buiten de school om, of een combinatie van beide (of autodidactisch, maar hier is niet naar gevraagd en bovendien leidt dit niet tot het behalen van een erkend zwemdiploma). Voor het behalen van het A-zwemdiploma blijkt het schoolzwemmen in het algemeen van ondergeschikt belang (tabel 10.5). Slechts 12% van de kinderen met een zwemdiploma heeft dit diploma (bijna geheel) behaald tijdens schoolzwemmen. De overgrote meerderheid (81%) behaalt het diploma via de zwemlessen die worden georganiseerd door zwembaden en -instructeurs; voor 7% was er sprake van een combinatie van leerwegen. Dit gezegd zijnde, blijkt tevens dat voor allochtone kinderen de betekenis van schoolzwemmen voor het behalen van een zwemdiploma aanmerkelijk groter is dan voor autochtone kinderen (29% resp. 11%). Hetzelfde geldt voor kinderen in gezinnen met

lagere inkomens en in verstedelijkte gebieden (vgl. Crum 1997: 36; voor cijfers over verstedelijking, zie de tabel op www.rapportage-sport.nl).

Tabel 10.5

Wijze van behalen van zwemdiploma A, bevolking van 6-15 jaar, naar enkele achtergrondkenmerken, 2003 (in procenten)

	totaal	etniciteit		inkomen		
		autochtoon	allochtoon	laag	middel	hoog
zwemles	81	83	59	64	82	85
combinatie	7	6	12	10	4	7
schoolzwemmen	12	11	29	25	14	8
	100	100	100	100	100	100

Bron: SCP (AVO'03)

10.6 Opleiden voor de sport

Bewegingsonderwijs, sportklassen en zwemvaardigheidsonderwijs hebben tot doel de leerplichtige jeugd de bewegingsvaardigheden bij te brengen die nodig zijn in het latere leven. In de opleiding van de meeste jongeren is er na de leerplichtfase geen plaats meer voor bewegingsonderwijs. Van sommige jongeren komt de opleiding in deze fase juist geheel in het teken te staan van sport en bewegen; zij hebben gekozen voor een opleiding gericht op een arbeidsloopbaan in de sportsector.

Er zijn tal van opleidingen ten behoeve van de sport, zowel binnen het reguliere door OCW bekostigde onderwijs als daarbuiten, meestal in de vorm van cursussen en opleidingen, aangeboden door de sport zelf. Naast opleidingen tot instructeur, trainer, sportleraar en dergelijke, zijn er ook veel opleidingen die kwalificeren voor management en organisatie in de sportsector. Hier besteden we echter alleen aandacht aan de opleidingen binnen het reguliere, door OCW bekostigde onderwijs. Daartoe behoren sport- en sportgerichte opleidingen in het wetenschappelijk onderwijs, het hoger beroepsonderwijs en in het mbo.

Wetenschappelijk onderwijs

Het onderzoek en onderwijs in de bewegingswetenschappen richt zich mede op de sport en de sportsector. Aan drie universiteiten (Groningen, Maastricht, VU Amsterdam) is er een studie bewegingswetenschappen. Afgestudeerden zijn bijvoorbeeld werkzaam in onderzoek, in ondersteunende of adviserende functies op sportgebied, in beleidsfuncties in de sport, of als docent in sport(medische)opleidingen. Het aantal studenten bewegingswetenschappen neemt gestaag toe (tabel 10.6).

Tabel 10.6

Deelname bewegingswetenschappen, 1995-2004

	1995/'96	2000/'01	2001/'02	2002/'03	2003/'04	2004/'05	index 2004/'05 (1995/'96 = 100)
ingeschreven	540	540	610	630	820	970	180
instroom	120	120	170	140	230	300	250
gediplomeerden	100	70	80	70	80	.	

Bron: CBS (StatLine'95-'04)

Hbo

In het hbo worden vakleerkrachten bewegingsonderwijs opgeleid aan de academie voor lichamelijke opvoeding (ALO). Hiervan zijn er vijf in het land (Den Haag, Amsterdam, Tilburg, Zwolle en Groningen). De deelname is de laatste jaren geleidelijk aan gegroeid (tabel 10.7). Werden er midden jaren negentig nog geen 2700 studenten geteld, inmiddels zijn dat er 3700. Aangezien het aantal aanmeldingen groter is dan de capaciteit van de opleidingen, is de groei van de laatste jaren het resultaat van een ruimere toelating.

Tabel 10.7

Deelname lerarenopleiding lichamelijke opvoeding hoger beroepsonderwijs (academie lichamelijke opvoeding), 1995-2004

	1995/'96	2000/'01	2001/'02	2002/'03	2003/'04	2004/'05	index 2004/'05 (1995/'96 = 100)
ingeschreven	2680	3010	3120	3180	3390	3710	138
instroom	700	830	810	810	950	1070	153
gediplomeerden	440	510	550	620	640	.	

Bron: CBS (StatLine'95-'04)

Naast de lerarenopleiding lichamelijke opvoeding, is er sinds enkele jaren een sterke opkomst van hbo-opleidingen die zich richten op organisatorische en managementaspecten van de sport (sport en bewegen, sportmanagement, sport en bewegingseducatie, sport, gezondheid en management). Voorbeelden zijn onder andere de Speco (sport, economie en communicatie)-opleiding aan de Fontys Economische Hogeschool Tilburg, en de Johan Cruyff University (JCU, 'de heao voor topsporters') en de opleiding sportmanagement en ondernemen van de Hogeschool van Amsterdam. In 2004/'05 telden deze opleidingen in totaal 1600 deelnemers, in 2000/'01 waren dat er nog geen 300.

Hoewel het aantal gediplomeerden de laatste jaren is toegenomen, is het arbeidsmarktperspectief van de afgestudeerden van de academie voor lichamelijke opvoeding (ALO) voorlopig niet zo slecht. Negen op de tien afgestudeerden aan de ALO in 2002/03 had anderhalf jaar later betaald werk, de rest studeerde. De werkloosheid onder ALO'ers was nihil (tabel 10.8). De ALO steekt daarmee gunstig af bij zowel andere voltijds hbo-lerarenopleidingen, als bij het totale voltijds-hbo.

Tabel 10.8

Arbeidsmarktpositie^a afgestudeerden van de academie lichamelijke opvoeding, studiejaar 2002/03 (in procenten)

	academie lichamelijke opvoeding	totaal hbo-lerarenopleidingen (voltijd)	totaal hbo (voltijd)
positie			
betaald werk	91	87	76
studie	8	7	17
werkzoekend	0	3	4
anders	2	3	3
dienstverband			
fulltime	44	64	69
vaste aanstelling	75	70	59
heeft nevenfunctie	34	11	12
aansluiting			
minimaal hboniveau nodig	88	94	75
werk in eigen richting	93	95	78
waardering aansluiting ^b	92	92	77

a Situatie anderhalf jaar na afstuderen (eind 2004).
b Oordeel aansluiting 'voldoende' of 'goed'.

Bron: ROA (2004)

Ook de aansluiting tussen opleiding en functie is bij ALO'ers over het algemeen goed: de overgrote meerderheid heeft werk waarvoor een hbo-opleiding in de eigen richting nodig is. Het oordeel over de aansluiting van de functie op de opleiding is in de regel eveneens positief.

Minder gunstig scoort de ALO op het punt van het dienstverband: ALO'ers hebben minder vaak een fulltime aanstelling, en veel vaker nog een nevenfunctie naast hun eerste baan. Dit komt waarschijnlijk doordat scholen vaak maar voor een beperkt aantal uren een vakleerkracht inhuren, met name in het basisonderwijs (zie ook hoofdstuk 7). Ook het gegeven dat drie op de tien ALO-afgestudeerden minder verdienen dan het wettelijk minimumloon (zelfs inclusief het inkomen uit nevenfuncties), wijst op veel kleine aanstellingen. Voor de gemiddelde afgestudeerde van de hbo-lerarenopleidingen ligt dit cijfer op 16%. Door het poolen van uren tussen

scholen zijn grotere banen te creëren. Verder biedt ook de duale aanstelling perspectief op een ruimer takenpakket, en dus een grotere aanstelling voor de vakleerkracht.

Mbo

Het mbo kent van oudsher de opleiding tot sportleider, verzorgd door het CIOS (Centraal Instituut Opleidingen Sportleiders). Er zijn CIOS-opleidingen op vijf locaties (Heerenveen, Sittard, Goes, Haarlem, Arnhem). Midden jaren negentig telden de CIOS-opleidingen rond de 2500 deelnemers, een aantal dat in de volgende jaren geleidelijk toenam tot 3800 deelnemers in 2000/01.

Sinds 2002 is in het mbo een nieuw opleidingsstelsel sport en bewegen van kracht. Er kwamen opleidingen van verschillend niveau: sport- en bewegingsbegeleider (mbo-niveau 2), sport- en bewegingsleider (mbo-niveau 3) en sport- en bewegingscoördinator (mbo-niveau 4). Ook werd het aanbod aanzienlijk verruimd: zo'n dertig ROC's kregen een licentie sport en bewegen (Inspectie van het onderwijs 2005). Volgens informatie verstrekt door het ministerie van OCW bieden 20 ROC's de opleiding sport en bewegen daadwerkelijk aan.

Als gevolg van het verruimde aanbod groeide het aantal deelnemers snel. Al in het eerste jaar trokken de opleidingen 3350 nieuwe deelnemers (OVDB 2004). In het studiejaar 2004/05 werden al meer 10.000 deelnemers geteld (tabel 10.9). De meeste deelnemers volgden in 2004/05 de lange, niveau 4-opleiding tot sportcoördinator (verdeling voor oudere jaren niet bekend).

Tabel 10.9

Deelnemers mbo-CIOS-opleiding sport en bewegen 1995-2004

	1995/96	2000/01	2001/02	2002/03	2003/04	2004/05	index 2004/05 (1995/96 = 100)
niveau 2 (sportbegeleider)	–	–	–	–	–	1.457	
niveau 3 (sportleider)	–	–	–	–	–	2.953	
niveau 4 (sportcoördinator)	–	–	–	–	–	6.112	
totaal	2.863	3.802	4.465	6.491	8.371	10.522	368

Bron: OCW (informatie schriftelijk verstrekt)

Door de snelle groei van de opleiding sport en bewegen is zorg ontstaan over de werkgelegenheid voor de afgestudeerden. Afgaande op de informatie uit het Schoolverlatersonderzoek van het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA), is de arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van de opleiding sport en bewegen (S en B) voorlopig nog niet zo dramatisch; de werkloosheid is althans niet hoger dan onder afgestudeerden van andere mbo 3/4-opleidingen (tabel 10.10). Wel scoren de S-en-B'ers wat minder goed op de aansluitingsindicatoren: ze hebben vaker dan andere mbo'ers een baan waarvoor een opleiding van een lager niveau volstaat, en

hebben minder vaak een baan die past bij hun opleidingsrichting. Ook hebben ze vaker een flexibel contract.

Bij dit alles moeten we bedenken dat de meerderheid van de gediplomeerde S-en-B'ers zich niet aanbiedt op de arbeidsmarkt, maar doorstroomt naar een vervolgopleiding in het hbo. Dit is op zich niet ongewoon; volgens het Schoolverlattersonderzoek stroomt de helft van alle gediplomeerden van alle mbo 3/4-opleidingen door naar een vervolgopleiding. Bovendien is dit helemaal in overeenstemming met de beleidsdoelstelling van meer doorstroom naar het hoger onderwijs via de beroepskolom (vmbo-mbo-hbo). Maar in de praktijk heeft de doorstroom van S-en-B'ers naar het hbo wellicht voor een deel te maken met een gebrek aan passende werkgelegenheid op mbo-niveau. Veelgekozen vervolgopleidingen in het hbo zijn – in afnemende volgorde van populariteit – fysiotherapie, academie lichamelijke opvoeding, pabo en sport en bewegen (ROA 2005).

Tabel 10.10

Arbeidsmarktpositie^a afgestudeerden van de opleiding sport en bewegen (BOL-niveau 3/4), studiejaar 2002/'03 (in procenten)

	BOL 3/4 S en B	BOL 3/4 gezondheidszorg	totaal BOL 3/4
maatschappelijke positie^b			
betaald werk	36	60	43
studie	61	34	50
werkzoekend	1	2	3
anders	2	3	3
werkloosheidspercentage^c			
	7	6	11
flexibele aanstelling			
	52	31	39
aansluiting			
minimaal eigen niveau nodig	58	78	72
werk in eigen richting	71	88	82
waardering aansluiting ^d	83	85	80

a Situatie anderhalf jaar na afstuderen.
b De naar het oordeel van de afgestudeerde best passende omschrijving.
c In procenten van de gediplomeerden die tot de beroepsbevolking worden gerekend.
d Oordeel over aansluiting werk op opleiding 'voldoende' of 'goed'.

Bron: ROA (2005)

Als gevolg van de sterke groei van de instroom in de S-en-B-opleidingen van het mbo in de afgelopen jaren, zal het aantal gediplomeerden van die opleidingen de komende jaren beduidend toenemen. De werkgelegenheid voor deze groep zal daarvoor waarschijnlijk onder druk komen te staan. Door nieuwe markten aan te boren,

zouden de perspectieven kunnen verbeteren. Met name is gekeken naar de onderwijssector: het idee is mbo'ers sport en bewegen in te zetten als onderwijsassistent bewegingsonderwijs. Via de functie van leraarondersteuner zouden ze in een duaal werken-lerentraject uiteindelijk kunnen doorgroeien tot bevoegd vakleerkracht bewegingsonderwijs (OVDB 2004). Er zou meer ruimte kunnen komen voor de inzet van ondersteuners, nu afgestudeerden van de pabo's niet meer automatisch bevoegd zijn voor het bewegingsonderwijs.

Naar aanleiding van onderzoek onder directies van scholen waarschuwt het landelijk orgaan beroepsonderwijs OVDB echter voor te hooggespannen verwachtingen op dit punt. In het onderwijsveld geeft men de voorkeur aan een brede, niet-specialistische invulling van de onderwijsondersteunende functie. OVDB verwacht dan ook dat het onderwijsveld bij het aanstellen van assistenten eerder zal letten op de brede inzetbaarheid van de assistent, dan op specifieke vaardigheden op bijvoorbeeld het terrein van bewegingsonderwijs (OVDB 2004).

Verder kan de doorstroom naar het hbo (deels) de druk van de ketel halen. Gegeven de beperkte capaciteit van populaire vervolgonopleidingen als fysiotherapie en de lerarenopleiding lichamelijke opvoeding, zullen S-en-B'ers in de toekomst dan wel vaker moeten uitwijken naar andere hbo-opleidingen.

10.7 Samenvatting

In dit hoofdstuk zijn de (cijfermatige) ontwikkelingen op het terrein van sport en onderwijs op een rij gezet. Het gaat daarbij allang niet meer alleen om het wel en wee van het vak lichamelijke oefening. Een groeiend aantal scholen profileert zich met extra aandacht voor sport, en er zijn diverse initiatieven om de samenwerking tussen het onderwijs en de sportsector van de grond te krijgen. Verder is gekeken naar de ontwikkelingen in de zwemvaardigheid en is de ontwikkeling van de opleidingen voor de sportsector besproken.

Het bewegingsonderwijs in de basisschool wordt meestal verzorgd door groepsleerkrachten. Slechts een minderheid van de basisscholen (40%) heeft een vakleerkracht lichamelijke opvoeding in dienst. Vakleerkrachten worden met name ingezet in de hogere groepen, op grotere scholen en op basisscholen in de Randstad. De hoeveelheid tijd die aan bewegingsonderwijs moet worden besteed, is niet wettelijk voorgeschreven, maar in de praktijk is het tijdsbeslag met gemiddeld 90 minuten per week al jaren min of meer stabiel. Er zijn op dit punt overigens wel behoorlijke verschillen tussen basisscholen. In het voortgezet onderwijs is het aantal uren bewegingsonderwijs wettelijk geregeld (afhankelijk van de schoolsoort 2 tot 2,5 uur per week), en in de praktijk worden deze normen gemiddeld genomen gehaald. Alle scholen voor voortgezet onderwijs werken met vakleerkrachten. In het mbo heeft het bewegingsonderwijs een zwakke positie. Bewegingsvaardigheden zijn geen onderdeel van de kwalificatiestructuur, die richting geeft aan de inhoud van de opleidingen, noch is er een urenverplichting. Volgens een ruwe schatting bedraagt de directe werkgelegenheid (inzet onderwijspersoneel) ten behoeve van het bewegingsonder-

wijs in het primair en voortgezet onderwijs rond de 11.000 fte's (ruim 6000 fte's basis- en speciaal basisonderwijs, rond de 4600 fte's voortgezet onderwijs).

Er zijn verschillende aanzetten tot samenwerking tussen sport en onderwijs. De afgelopen jaren is een begin gemaakt met het zogenaamde beweegmanagement. Dit gaat uit van samenwerking tussen buurt, onderwijs en sport. Uit een eerste evaluatie blijkt dat de beoogde samenwerking tussen school, buurt en/of sportvereniging nog stroef verloopt. Een andere impuls voor samenwerking tussen onderwijs en sport is de opkomst van de brede school. Sport maakt in veel gevallen deel uit van de extra, naschoolse activiteiten die de brede school verzorgt. Er zijn inmiddels 600 brede scholen, en dat aantal zal de komende jaren verder toenemen, mede door de aanstaande verplichting voor alle basisscholen om opvang van 7.30-18.30 uur te bieden.

Een groeiend aantal scholen profileert zich met extra aandacht voor sport. Naar schatting vijftig scholen voor voortgezet onderwijs bieden leerlingen in een sportklas een programma met veel aandacht voor sport en lichamelijke opvoeding. Om de herkenbaarheid te bevorderen, is er het certificaat van de 'sportactieve school' voor scholen die voldoen aan criteria die borg staan voor een sportieve signatuur van het onderwijsaanbod. Het aantal sportactieve scholen is nog gering, maar het streven is dit aantal de komende jaren snel te laten groeien. Verder is er zowel in het vmbo als in het havo/vwo een begin gemaakt met de invoering van keuzerichtingen en -vakken die zich richten op een vervolgopleiding in de sportsector. Voor leerlingen met topsportambities is er ten slotte een groeiend aantal LOOT-scholen, waar leerlingen dankzij een aangepast programma onderwijs en topsport kunnen combineren.

Het organiseren van schoolzwemmen is voor scholen geen verplichting. Thans biedt 57% van de scholen een vorm van schoolzwemmen aan; in het verleden was dat percentage hoger. Desondanks is de zwemvaardigheid van Nederlandse kinderen goed, en bovendien is zij de afgelopen jaren verbeterd. 73% van de 7-jarigen en 98% van de 12-jarigen heeft een zwemdiploma. Lagere inkomens en allochtonen hebben op dit punt een achterstand ten opzichte van hogere inkomens en autochtonen. Ook is het belang van schoolzwemmen in die groepen groter.

De opleidingen die opleiden voor de sportsector zitten de laatste duidelijk in de lift. Er zijn diverse nieuwe opleidingen gestart en het aantal studenten groeit. Het aantal deelnemers aan sportopleidingen op mbo-niveau is de afgelopen tien jaar gegroeid van een kleine 3000 tot ruim 10.000. In het hbo is er de aloude opleiding tot vakleerkracht lichamelijke opvoeding. Het aantal studenten aan de academie voor lichamelijke opvoeding is de laatste jaren toegenomen, van 2700 midden jaren negentig tot 3700 in 2004/'05. Verder zijn er in het hbo de laatste jaren verschillende opleidingen gestart op het grensvlak van sport en organisatie en/of management. Deze maken een sterke groei door. Op het wetenschappelijk niveau is er aan drie universiteiten onderwijs en onderzoek in de bewegingswetenschappen. Ook deze opleidingen kunnen zich verheugen in een groeiende belangstelling.

Ondanks de gestegen belangstelling, is het arbeidsmarktperspectief van de gediplomeerden van de mbo- en hbo-sportopleidingen nog niet opvallend slecht. Daarbij

speelt mee dat veel gediplomeerden doorstromen naar een vervolgopleiding in het hbo. Het is echter niet onwaarschijnlijk dat de arbeidsmarktpositie van de afgestudeerden van de mbo-sportopleidingen de komende jaren onder druk zal komen te staan. Het groeiend aantal afgestudeerde gymleraren weet voorlopig echter goed de weg te vinden op de arbeidsmarkt. Hun werkloosheid is laag en de overgrote meerderheid vindt een baan die goed aansluit bij hun opleiding. Het enige minpunt is de vaak geringe omvang van hun aanstelling. Het 'poolen' van uren tussen scholen en een uitbreiding van het takenpakket in het kader van duale aanstellingen kan hier uitkomst bieden.

Noten

- 1 Uitgaande van een schoolweek van rond de 25 uren. In de praktijk is het aantal lesuren in de onderbouw geringer dan in de bovenbouw, waardoor het percentage in de onderbouw wat hoger komt te liggen.
- 2 Ongeveer 85% van de totale personeelsinzet van 113.700 fte's in het basisonderwijs en speciaal basisonderwijs is onderwijzend personeel. Afhankelijk van het precieze tijdsbeslag, komt de inzet voor bewegingsonderwijs neer op 5800 (6% tijdsbeslag) tot 6800 fte's (7% tijdsbeslag). Speciaal onderwijs in de expertisecentra blijft buiten beschouwing.
- 3 De totale personeelsinzet in het voortgezet onderwijs bedraagt 82.300 fte's, waarvan 80% leerkrachten. Bij een tijdsbeslag van 7% komt de inzet van leerkrachten op 4600 fte's.
- 4 In het aangepaste voorstel wordt voorgeschreven dat in elk jaar van het voortgezet onderwijs lichamelijke opvoeding wordt gegeven. De omvang en kwaliteit dienen zodanig te zijn dat wordt voldaan aan kerndoelen en examenprogramma's. In het eind-examenjaar zou niet eerder dan met kerstmis mogen worden gestopt met bewegingsonderwijs.
- 5 De tekst van de motie zelf noemt geen aantal uren, maar uit de toelichting bij de motie blijkt dat de indieners uitgaan van het behoud van het huidige aantal uren.
- 6 In het primair onderwijs moet bijvoorbeeld worden voldaan aan eisen ten aanzien van het aantal uren bewegingsonderwijs en de inzet van vakleerkrachten of bezogde, gespecialiseerde groepsleerkrachten; er moeten schoolsportactiviteiten worden ontplooid, de school moet betrokken zijn bij projecten waarin onderwijs, buurt en sport samenwerken enzovoort. In het voortgezet onderwijs moet er een aanbod zijn van sportklassen en van de sportspecialisatie in bovenbouw van het vmbo, havo/vwo. Er dienen faciliteiten te zijn voor het combineren van school en sport voor talentvolle leerlingen, er zijn buitenschoolse sportieve activiteiten, er is samenwerking met sportverenigingen enzovoort.
- 7 Het gaat om zaken als een flexibel rooster, vrijstellingen, uitstel of vermindering van huiswerk en/of repetities/schoolonderzoeken, spreiding van het examen over twee jaren (www.lootschool.nl).
- 8 In de systematiek van het beweegmanagement worden vier fasen onderscheiden: fase 0 (voorbereiding), fase 1 (beweegmanagement geëffectueerd), fase 2 (fase 1 aangevuld met een analyse van het beweeggedrag), fase 3 (periodieke gegevensverzameling en betrokkenheid van alle drie de BOS-partners).
- 9 Bij de o-meting deed de provincie Brabant niet mee en zijn de vier grote steden niet apart bevraagd. Voor meer details over deze meting, zie NISB (2005a).
- 10 Onderzoek onder de 35 zogeheten vangnetgemeenten leert echter dat 26 van die gemeenten nog wel schoolzwemmen aanbieden, en dat binnen die 26 gemeenten 90% van de scholen gebruikmaakt van het schoolzwemprogramma (Axxio 2005). Bij 11 van de 26 gemeenten met schoolzwemmen staat het schoolzwemmen echter ter discussie c.q. op de nominatie om te worden wegbezuinigd of afgeschaft. Landelijk onderzoek bij gemeenten en een steekproef van scholen leert dat 78% van de gemeenten de zwemvaardigheidsinstructie ondersteunt, 65% ook met zwemactiviteiten onder schooltijd (NRIT 2005). 12% van de gemeenten met schoolzwemmen onder schooltijd overwegen echter om hiermee te stoppen. Het onderzoek onder scholen leerde dat 57% van de scholen schoolzwemmen aanbiedt. Volgens het onderzoek wordt hiermee echter slechts 15% van het aantal leerlingen in het primair onderwijs bereikt.

- 11 De vangnetregeling is in 2005 beëindigd en geëvalueerd (Axxio 2005). Op dit moment vindt nog discussie plaats over voortzetting van de regeling, maar de betrokken bewindspersoon heeft zich hier geen voorstander van betuigd (OCW 2005).
- 12 Voor het onderzoek uit 1997 werden de directies van 8494 scholen in het primair onderwijs schriftelijk benaderd met vragen over het schoolzwemaanbod en over de zwemvaardigheid van groepen leerlingen. De nettorespons was 43% (Crum 1997: 17-19).

Literatuur

- Axxio (2005). 'Het hoofd boven water houden ...' De stimuleringsmaatregel zwemvaardigheid 2002-2005 geëvalueerd. Arnhem: NISB.
- CBS (2005). Jaarboek onderwijs in cijfers 2006. Voorburg: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Crum, B.J. (1997). Schoolzwemmen en zwemvaardigheid II. Een kwestie van educatie en zorg. Doorn: Stichting ter Bevordering van het Bad- en Zwemwezen in Nederland (SBBZ).
- KVLO/LC/NOC*NSF/NISB/ JIB (2001). *Convenant School en sport*. Getekend 27 juni 2001 te Den Helder.
- Lagedijk, E en P. Duijvestijn (2004). *Evaluatie bewegemanagement*. Amsterdam: DSP.
- Inspectie van het onderwijs (2005). *Onderwijsverslag 2003/2004*. Utrecht: Inspectie van het onderwijs.
- Mooij, Chr. en B. Zandstra (2003). *De vakleeraar lichamelijke oefening in het primair onderwijs*. Enschede/Zeist: SLO (Instituut voor leerplanontwikkeling)/Koninklijke vereniging van leraren lichamelijke opvoeding.
- NISB (2005a). *Bewegemanagement kleurt de kaart! Inzicht in locaties met bewegemanagement (o-meting)*. Arnhem: NISB.
- NISB (2005b). *1-meting. Een totaalbeeld voor Nederland. Inzicht in locaties met bewegemanagement*. Arnhem: NISB.
- NISB/ JIB (2001). *Beleidsvisie School en sport*. Arnhem: NISB.
- NOC*NSF/OCW/VWS (2005). *Alliantie School en Sport samen sterker*. www.minocw.nl, factsheet 34I.
- NRIT (2005). *Onderzoek protocol schoolzwemmen*. Breda: NRIT.
- Oberon (2005a). *Brede scholen in Nederland. Jaarbericht 2005*. Utrecht: Oberon.
- Oberon (2005b). *Brede scholen in Nederland De stand van zaken in het voortgezet onderwijs*. Utrecht: Oberon.
- OCW (2005). *Brief evaluatie Regeling zwemvaardigheid*. Den Haag: ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (TK 2005/2006, 30300 VIII, nr. 85).
- OVDB (2004). *Rapportage 'Naar een onderwijsvariant 'Sport en bewegen binnen' het MBO?'*. Bunnik: OVDB.
- OCenW (2002). *Plan van aanpak zwemvaardigheid*. Den Haag: ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (TK 2001/2002, 27696, nr. 6).
- OCenW (2002). 'Regeling zwemvaardigheid'. In: *Uitleg Gele Katern 19 juni 2002*, p. 12-16.
- ROA (2004). *De arbeidsmarktpositie van afgestudeerden van het hoger beroepsonderwijs 2004*. Statistische bijlage. Maastricht: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt.
- ROA (2005). *Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 2005*. Statistische bijlage. Maastricht: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA-R2005/B).
- RS'03. *Rapportage sport 2003*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Stegeman, H. (2005). *Naar elke sport en bewegen op school*. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Studulski, F. (2002). *De brede school. Perspectief op een educatieve reorganisatie*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- TK (2004/2005a). *Toekomstig sportbeleid*. Nota Tijd voor sport. Tweede Kamer, vergaderjaar 2004/2005, 30234 nr. 2.
- TK (2004/2005b). *Vaststelling van de begrotingsstaat van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (VIII) voor het jaar 2005*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2004/2005, 29800, VIII, nr. 262.
- TK (2004/2005c). *Vaststelling van de begrotingsstaten van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (xvi) voor het jaar 2005*. Motie van het lid Rijkstra. Tweede Kamer, vergaderjaar 2004/2005, 29800 xvi, nr. 88.

- TK (2005/2006a). Vaststelling van de begrotingsstaat van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (VIII) voor het jaar 2006. Brief van de Minister voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Tweede Kamer, vergaderjaar 2005/2006, 30300 VIII, nr. 195.
- TK (2005/2006b). Vaststelling van de begrotingsstaat van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (VIII) voor het jaar 2006. Tweede Kamer, vergaderjaar 2005/2006, 30300 VIII, nr. 32.
- TK (2005/2006c). Wijziging van de Wet op het voortgezet onderwijs ter aanpassing van de profielen in de tweede fase van het vwo en het havo (aanpassing profielen tweede fase vwo en havo). Nader gewijzigd amendement van de leden Hamer en Mosterd ter vervanging van dat gedrukt onder nr. 16. Tweede Kamer, vergaderjaar 2004/2005, 30187, nr. 25.
- TK (2005/2006d). Nota over de toestand van 's Rijks financiën. Motie van de leden van Aartsen en Bos. Tweede Kamer, vergaderjaar 2005/2005, 30300, nr. 14.

11 Topsport

Maarten van Bottenburg (W.J.H. Mulier Instituut), Veerle de Bosscher en Paul de Knop (Vrije Universiteit Brussel), Simon Shibli (Sheffield Hallam University) en Jerry Bingham (UK Sport)*

11.1 Inleiding

De laatste decennia is de mondiale medaillewedloop geïntensiveerd. Steeds meer landen hebben hun investeringen in de topsport opgeschroefd. De centrale gedachte achter deze *global sporting arms race* (Oakley en Green 2001) is dat succes maakbaar – of in elk geval beïnvloedbaar – is. Landen verwachten doelbewust het collectieve succes van hun topsporters op belangrijke internationale sportcompetities en -toernooien te kunnen vergroten, door uitvoering van een strategisch topsportbeleid. Dat geldt ook voor Nederland. In de afgelopen vijftien jaar is het topsportbeleid in ons land drastisch veranderd. Tot in de jaren tachtig gingen Nederlandse topsporters doorgaans op amateuristische basis door het leven. Het beleid van de Nederlandse Sport Federatie (NSF), de sportbonden en de rijksoverheid richtte zich primair op een versterking van de breedtesport (zie ook hoofdstuk 3).

In de eerste helft van de jaren negentig ging het roer om en kwam een eigenstandig en planmatig topsportbeleid tot ontwikkeling (NOC*NSF 1993). De fusie tussen het Nederlands Olympisch Comité (NOC) en NSF in 1993 gaf een krachtige impuls aan het topsportbeleid. Daarnaast kwam door matige resultaten in de grote publiekssporten en tijdens de Olympische Winterspelen te Lillehammer, het topsportklimaat in ons land in 1994 onder vuur te liggen (Van Bottenburg et al. 1995). Dit resulteerde in een hogere plaats op de agenda van een stelselmatige verbetering van het topsportklimaat, niet alleen bij NOC*NSF, maar ook bij het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (vws). Met de toegenomen belangstelling voor topsport namen ook de ambities op dit terrein toe. Met Sydney nog vers in het geheugen sprak NOC*NSF in 2001 de ambitie uit om ‘Nederland een plaats te laten behalen en behouden bij de beste tien landen van de wereld’ (NOC*NSF 2001; zie ook NOC*NSF 2004). In 2005 schaarde ook het kabinet zich achter dit streven (vws 2005a).

Met die ambitie zet Nederland hoog in. Andere landen staan vanzelfsprekend ook niet stil. Wereldwijd nemen de investeringen in topsport toe. De geschetste vernieuwingen in het topsportbeleid maken deel uit van een mondiale medaillewedloop, waarin ook Nederland is betrokken. Dit hoofdstuk analyseert de keuzes die Nederland in deze medaillewedloop heeft gemaakt en de ontwikkelingen die zich hebben voorgedaan in het topsportbeleid, topsportklimaat en topsportsucces. Daarbij volgen we het zogeheten MAPE-model. Dit model, dat in hoofdstuk 13 wordt toegelicht, is een middel om de effectiviteit en efficiency van beleid te bepalen, door onderscheid te maken tussen middelen (*input*), activiteiten (*throughput*), prestaties

(output) en effecten (*outcome*) en de relaties hiertussen te bezien. Dit passen we toe op de periode 1997-2004, zodat we ontwikkelingen in de topsport gedurende twee Olympische cycli in beeld kunnen brengen, leidend naar Sydney 2000 en Athene 2004. De ontwikkelingen in het topsportbeleid en topsportsucces die zich nadien hebben voorgedaan, zullen in de eerstvolgende editie van de *Rapportage sport* uitgebreid worden beschreven en geanalyseerd. De laatste schakel in het model, de E van effect, laten we overigens in deze *Rapportage sport 2006* buiten beschouwing. De informatievoorziening ten aanzien van dit punt staat nog geen duidelijke conclusies toe,¹ niet althans in de mate waarin dat wel mogelijk is voor de overige schakels in het MAPE-model.

Paragraaf 11.2 bespreekt de uitgaven aan topsport (middelen of *input*), in het bijzonder de groei van de investeringen in topsport uit collectieve middelen. Vervolgens gaat paragraaf 11.3 in op de belangrijkste instrumenten van het beleidsproces (activiteiten of *throughput*) om de kans op topsportsucces te vergroten. Voor deze paragraaf leunen we sterk op twee eerder² verrichte metingen naar het topsportklimaat (Van Bottenburg 2000; Van Bottenburg et al. 2003), aangevuld met recent internationaal-vergelijkend onderzoek waarin het topsportklimaat in Nederland is vergeleken met dat in België, Canada, Verenigd Koninkrijk, Italië en Noorwegen (De Bosscher et al. 2006a). In paragraaf 11.4 staat vervolgens het topsportsucces (prestaties of *output*) centraal. Hierin gaan we aan de hand van verschillende methodes na welke ontwikkeling zich heeft voorgedaan in het prestatieniveau van de Nederlandse topsporters in internationaal-vergelijkend perspectief. In de slotparagraaf (§ 11.5) vatten we de belangrijkste conclusies samen.

11.2 Ontwikkelingen in de topsportinvesteringen (*input*)

Om de investeringen in de topsport in kaart te brengen, maken we een onderscheid tussen collectieve middelen en overige middelen. Tot de collectieve middelen rekenen we hier de gelden die vanuit de overheden en vanuit De Lotto-Stichting de Nationale Sporttotalisator (SNS) naar de topsport vloeien. Deze middelen uit De Lotto-SNS worden ook wel de Lotto-gelden genoemd. Onder de overige middelen vallen de gelden die de topsport ontvangt van het bedrijfsleven en de media in verband met sponsoring en tv-gelden. Ook behoren de ledenbijdragen hiertoe. Sportverenigingen dragen een deel van de ontvangen contributies af aan de bond waarbij zij zijn aangesloten. Van deze ledenbijdragen investeert de sportbond een gedeelte in de topsport.

Collectieve topsportmiddelen

Er zijn vier redenen waarom het, op basis van de thans beschikbare gegevens, lastig is om aan te geven hoeveel collectieve middelen in welk jaar zijn geïnvesteerd in de topsport. Ten eerste kan niet tot in detail worden opgemaakt welke bedragen van de begroting van het sportdepartement (ministerie van vws) en van de Lotto-gelden naar topsport zijn gegaan en welke een andere bestemming hebben gekregen. Dit hangt mede samen met de vraag wat wel en wat niet tot de topsport kan worden

gerekend. Ook heeft dit te maken met het verschil tussen de uitgaven aan topsport zoals die vooraf zijn begroot en de bedragen zoals die achteraf daadwerkelijk zijn uitgegeven.

Ten tweede is onduidelijk welke bedragen naar topsport gaan uit de begroting van andere departementen dan het ministerie van vws. Zo draagt het ministerie van OCW zorg voor de financiering van de zogenoemde LOOT-scholen (zie hierover § 11.3). En zo heeft het ministerie van Defensie militaire functies gecreëerd voor topsporters, die het mogelijk maken om hun topsport te beoefenen in combinatie met een functie als beroepsmilitair. Daarvoor heeft het ministerie van Defensie de zogenoemde Defensie Topsport Selectie in het leven geroepen, waarvan momenteel zeventien topsporters deel uitmaken. Over de hiermee gemoeide indirecte uitgaven zijn geen gegevens bekend. Ook de bijdragen van andere departementen dan vws aan NOC*NSF-programma's als Performance 2000 en Performance 2004, zoals van EZ, vallen buiten het blikveld, als we althans kijken naar de rijksuitgaven aan topsport.

Ten derde zijn er uitgaven die niet per jaar in de begroting of jaarrekening zijn opgenomen, maar die meerdere jaren beslaan. Dit betreft met name de uitgaven van het rijk en De Lotto aan het Fonds voor de Topsporter en de zogenoemde Performance-programma's. Het ministerie van vws heeft voor de kapitaalopbouw van het Fonds voor de Topsporter voor 2000 twee donaties gedaan, met een gezamenlijke waarde van 16 miljoen euro. NOC*NSF heeft hieraan 7 miljoen euro toegevoegd uit de Lotto-middelen. Dit kapitaal is vastgelegd in obligaties en deposito's, en uit de daaruit vrijkomende gelden worden de lopende uitgaven verricht. Voor de uitvoering van de Stipendiumregeling 2001-2004 heeft het ministerie van vws in 2000 in één keer 9,1 miljoen euro aan het fonds overgedragen, later aangevuld met 900.000 euro. NOC*NSF heeft hieraan 1,1 miljoen euro uit de Lotto-gelden toegevoegd. Om een evenwichtig beeld te krijgen van de jaarlijkse collectieve uitgaven aan topsport en dubbeltellingen te voorkomen, laten we deze stortingen in het fonds buiten beschouwing. Wel betrekken we de jaarlijkse uitgaven van het fonds in de berekening van de jaarlijkse collectieve uitgaven aan topsport.

Ten vierde zijn er geen gegevens bekend over de topsportuitgaven van de gezamenlijke provincies en gemeenten. Voorheen ging het naar alle waarschijnlijkheid om geringe bedragen. Maar gezien de toenemende aandacht voor topsport in het sportbeleid van diverse (met name grotere) gemeenten, mag worden aangenomen dat deze bedragen groeiende zijn.³ Ook investeren provincies en gemeenten incidenteel grote bedragen in de aanleg van nieuwe topsportaccommodaties. Met de bouw van het Nationaal Zwemcentrum De Tongelreep in Eindhoven was bijvoorbeeld 24 miljoen euro gemoeid, waarvan het ministerie van vws 4,5 miljoen euro financierde, terwijl de gemeente Eindhoven, de Stadsregio Eindhoven en de provincie Noord-Brabant gezamenlijk 16 miljoen euro bijlegden.

Op grond van de gegevens die wel beschikbaar zijn, kan worden geconstateerd dat de investeringen in topsport uit collectieve middelen van 1997 tot 2004 flink zijn

toegenomen. Over de totale periode is sprake geweest van een stijging met 104%. Deze stijging is vrijwel volledig het gevolg van een stijging van het rijkssportbudget voor topsport. De bijdrage aan topsport vanuit de Lotto-gelden is min of meer stabiel gebleven, zowel in absolute zin als ten opzichte van de totale Lotto-gelden die naar de sport gaan (zie tabel 11.1 en 11.2).

Tabel 11.1

Collectieve uitgaven aan topsport op nationaal niveau, naar verstrekker, 1997-2004 (in euro's x 1000)

	totale collectieve uitgaven aan topsport	uitgaven aan topsport door VWS ^a	uitgaven aan topsport uit Lotto-middelen via NOC*NSF ^a	uitgaven aan topsport door het Fonds voor de Topsporter
1997	19.996	4.525	14.763	708
1998	20.920	4.525	15.486	909
1999	26.933	5.660	17.078	4.195
2000	27.214	6.794	15.948	4.472
2001	32.462	11.373	16.934	4.155
2002	35.391	12.578	17.694	5.120
2003	41.607	18.081	18.003	5.523
2004	40.744	17.674	16.975	6.095 ^a

a Exclusief donaties in het Fonds voor de topsporter.

Bron: diverse nota's, begrotingen, jaarverslagen en toelichtingen van het ministerie van VWS en NOC*NSF; Jaarrekeningen Stichting Fonds voor de Topsporter; De Heer (2003), aangevuld met toelichtingen door NOC*NSF.

De rijksuitgaven aan topsport zijn meegegroeid met de toename van het totale rijks-sportbudget. Hierdoor is de verhouding tussen de uitgaven van het ministerie van vws en De Lotto aan topsport en de uitgaven aan breedtesport slechts in beperkte zin gewijzigd. Tegelijkertijd zijn de rijksuitgaven aan topsport per inwoner en als percentage op de totale rijksuitgaven wel toegenomen (zie tabel 11.2).

Voor de Olympische cyclus van 2001-2004 lagen de investeringen uit collectieve middelen 58% hoger dan voor de Olympische cyclus van 1997-2000. Andere landen stonden echter ook niet stil. In dezelfde periode groeiden de collectieve uitgaven aan topsport in het Verenigd Koninkrijk met 126% en in Vlaanderen met 115% (De Bosscher et al. 2006a).

Per inwoner liggen de collectieve uitgaven in Nederland hoger dan die in België, Canada, het Verenigd Koninkrijk, Italië en Noorwegen. In 2003 varieerden de collectieve uitgaven aan topsport per inwoner van € 1,17 in Canada tot € 2,15 in Italië. In absolute zin bleven de topsportuitgaven in Nederland (42 miljoen euro) echter (ver) achter bij de grootste van deze landen. De collectieve uitgaven aan topsport bedroegen in het Verenigd Koninkrijk naar schatting 90 miljoen euro en in Italië 125 miljoen euro (De Bosscher et al. 2006a).

Tabel 11.2

Collectieve uitgaven aan topsport in Nederland op nationaal niveau, 1997-2004 (in euro's per inwoner en procenten)

	collectieve topsport- uitgaven per inwoner (in euro's)	aandeel rijksuitgaven aan topsport op totale rijksuitgaven ^a (%)	aandeel VWS-uitgaven aan topsport op totale sportbudget VWS ^a (%)	aandeel topsportgelden De Lotto op totale Lotto- gelden voor sport ^a (%)
1997	1,28	0,005	19	47
1998	1,34	0,005	18	45
1999	1,71	0,006	20	47
2000	1,72	0,006	11	44
2001	2,03	0,010	20	46
2002	2,20	0,010	19	49
2003	2,57	0,014	25	49
2004	2,51	0,014	24	47

a Exclusief donaties in het Fonds voor de topsporter.

Bron: diverse nota's, begrotingen, jaarverslagen en toelichtingen van het ministerie van VWS en NOC*NSF; Jaarrekeningen Stichting Fonds voor de Topsporter; De Heer (2003)

In vergelijking met de genoemde landen worden de topsportgelden in Nederland verdeeld over meer atleten, sportbonden en sportdisciplines. Terwijl in Nederland 1250 atleten in aanmerking komen voor ondersteuning, geldt dit in het Verenigd Koninkrijk voor 600 en in Noorwegen voor 95 atleten. Waar het Britse en Noorse topsportbeleid prioriteit legt bij een beperkt aantal takken van sport, wordt het topsportbeleid in Nederland gekenmerkt door diversiteit. Meer dan vijftig sportbonden ontvangen topsportsubsidies. Tot de disciplines waarin deelnemers aan Europese of wereldkampioenschappen als topsporter konden worden erkend, behoorden in de periode tot 2003 karten, driebanden, vinzwemmen, rolhockey en modelvliegsport. In de andere onderzochte landen vielen dergelijke kleine, niet-Olympische disciplines buiten het topsportbeleid.

Recentelijk echter is het uitgangspunt van diversiteit in het Nederlands topsportbeleid min of meer verlaten. In 2003 is een nieuw reglement topsportonderdelen vastgesteld. Ook is het verdeelmodel van de basisbijdrage voor sportbonden aangescherpt. Het aantal categorie 1-topsportonderdelen, op grond waarvan deze basisbijdrage wordt bepaald, is ingeperkt. Ten tweede worden nu nieuwe verdeelcriteria toegepast, waardoor sportbonden met betere prestaties op wereldkampioenschappen en Olympische Spelen in een hogere verdelingscategorie vallen en daardoor een grotere bijdrage krijgen, terwijl sportbonden zonder prestaties terugvallen naar een lagere verdelingscategorie.

Overige topsportmiddelen

Buiten de collectieve middelen van vws en De Lotto genereert de georganiseerde sport aanzienlijke bedragen voor de topsport uit andere middelen. Deze worden

verkregen via sponsoring, door de verkoop van televisierechten en doordat sportbonden een deel van de bondscontributie van de aangesloten verenigingen bestemmen voor topsport.

Op nationaal niveau gaat het om gelden van sponsors die NOC*NSF heeft ondergebracht in het eerder genoemde Performance-programma. Hieruit kwam (excl. de collectieve middelen) voor Performance 2000 naar schatting 10,6 miljoen euro beschikbaar en voor Performance 2004 21 miljoen euro.

Op bondsniveau zorgen sponsoring en de verkoop van televisierechten voor flinke inkomsten. Het grootste deel van deze gelden gaat naar het betaald voetbal, dat wij hier buiten beschouwing laten. Van de inkomsten die de sportbonden genereren, zijn enkele schattingen bekend. Volgens een opgave van NOC*NSF gaven de sportbonden in 2003 in totaal 50,1 miljoen euro uit aan topsport. Hiervan was 30,8 miljoen euro afkomstig uit collectieve middelen en 19,3 miljoen euro uit overige middelen (in het bijzonder de ledenbijdragen, sponsorgelden en tv-inkomsten). Die uitgaven aan topsport op bondsniveau zouden ongeveer de helft zijn van de totale inkomsten – tussen de 38 en 41 miljoen euro – die de sportbonden uit sponsoringgelden verkrijgen (Lokerman et al. 2002).

Hoewel de sportbonden in vergelijking met de totale topsportgelden uit collectieve middelen dus een groot bedrag (19 miljoen euro) uit eigen middelen in topsport investeren, moeten deze hier noodgedwongen buiten beschouwing blijven. De schattingen van de uitgaven op bondsniveau zijn daarvoor te onbetrouwbaar. Bovendien zijn deze uitgaven niet in een tijdreeks te plaatsen. We beperken de MAPE-analyse in dit hoofdstuk daarom tot de totale topsportgelden uit collectieve middelen op nationaal niveau en doen geen uitspraken op het niveau van individuele takken van sport.

11.3 Ontwikkelingen in het topsportklimaat (throughput)

Om de invloed van het sportbeleid in het juiste perspectief te plaatsen, kunnen drie niveaus worden onderscheiden: de topsporter en zijn of haar directe omgeving (microniveau), het sportbeleid (mesoniveau) en de maatschappelijke, economische, culturele en fysieke omgeving (macroniveau). Op het microniveau beïnvloeden allerlei factoren de kans van individuele topsporters op topsportsucces: van genetische kenmerken tot het milieu waarin de topsporter opgroeit. Tot het mesoniveau behoren de factoren die hierboven zijn genoemd als de *throughput*: de activiteiten die in het kader van het topsportbeleid worden uitgevoerd om het topsportklimaat te verbeteren en de kans op topsportsucces te vergroten. Tot het macroniveau behoren factoren zoals de bevolkingsomvang, het welvaartsniveau en de geografische variatie in een land (De Bosscher et al. 2006b).

Ongeveer de helft van de verschillen in het topsportsucces tussen afzonderlijke landen kan worden verklaard op grond van macrofactoren, in het bijzonder het bruto binnenlands product en de bevolkingsomvang (De Bosscher et al. 2003; Hoffmann et al. 2001; Kuper en Sterken 2001). Voor het sportbeleid heeft dit weinig betekenis: al deze factoren vallen grotendeels of geheel buiten de invloed van het topsportbeleid.

Bovendien groeit de consensus onder onderzoekers dat de macrofactoren minder goede voorspellers zijn van de afzonderlijke landenprestaties naarmate het topsportbeleid in de verschillende landen strategischer wordt gericht op de mesovariabelen (Oakley en Green 2001; De Bosscher et al. 2006a). Australië is een goed voorbeeld van een land dat erin is geslaagd om zijn topsportsucces significant te vergroten terwijl de macrovariabelen slechts lichte verschuivingen ondergingen.

Door middel van een samenvatting van de onderzoeksresultaten van de eerdergenoemde topsportklimaatstudies brengen wij in deze paragraaf de *throughput* in kaart, met een accent op de twee Olympische cycli 1997-2000 en 2001-2004. Daarbij besteden we aandacht aan zes aspecten, die volgens een uitgebreid literatuuronderzoek van De Bosscher et al. (2006b) internationaal als de pijlers worden gezien van een succesvol topsportbeleid: talentherkenning en talentontwikkeling, ondersteuning van topsporters, trainingsfaciliteiten, kwaliteit van trainers/coaches, internationale competitie en wetenschappelijke ondersteuning.⁴

Ondersteuning van topsporters

In de verbetering van het topsportklimaat in Nederland is een aantal fasen te onderscheiden. Gedurende de eerste fase – de jaren negentig – was het topsportbeleid gericht op een verbetering van de leefsituatie van de topsporters. Toen hierin rond de eeuwwisseling belangrijke verbeteringen waren gerealiseerd, verplaatste de aandacht zich naar een verbetering van het trainings- en wedstrijdprogramma van topsporters en, in het verlengde hiervan, naar een verbetering van de positie van trainers/coaches (NOC*NSF 1993, 1997, 1998, 2001).

Een van de belangrijkste kritieken op het Nederlandse topsportklimaat begin jaren negentig was dat de topsportbeoefening niet of nauwelijks een primaire tijdsbesteding kon zijn. Driekwart van de topsporters leefde onder het bijstandsmimum. De meesten combineerden topsport met een studie en moesten rondkomen van een studiebeurs. Een aantal topsporters ontving een uitkering, met alle complicaties van dien.⁵ Ter verbetering van deze situatie werd eind jaren tachtig vanuit de sportwereld gepleit voor de invoering van een basisinkomen voor topsporters. In de loop van de jaren negentig is deze situatie stapsgewijs nagestreefd. De juridische basis hiervoor werd gelegd met de ontwikkeling van een Statuut voor de topsporter. Dit statuut definieerde de begrippen ‘topsporter’ en ‘beroepssporter’, en voorzag in een Fonds voor de Topsporter, waaruit een inkomensvoorziening voor topsporters kon worden gefinancierd (Van Staveren 1993).

Om te bepalen wie wanneer voor inkomensvoorziening en andere ondersteuningsvormen in aanmerking komt, maakt NOC*NSF gebruik van een statusreglement voor topsporters. Dit reglement onderscheidt twee categorieën: topsporters met een A-status en topsporters met een B-status. De A-status kent NOC*NSF toe aan topsporters die tot de beste acht van de wereld behoren in hun tak van sport. Op de B-status konden tot 2005 topsporters aanspraak maken die door hun sportbond worden uitgezonden naar een Europees kampioenschap, een wereldkampioenschap, de Olympische Spelen of een vergelijkbaar evenement. Deze regeling is in 2005

aangescherpt met een prestatienorm: topsporters moeten op de genoemde kampioenschappen een klassering bij de beste zestien halen om voor de B-status in aanmerking te komen.

Sporters kunnen de topsportstatus alleen krijgen als ze een topsportonderdeel beoefenen die de Algemene Vergadering van NOC*NSF conform het Reglement topsportonderdelen (steeds voor een periode van vier jaar) als een categorie 1-onderdeel heeft gekwalificeerd. In 2003 is dit reglement, onder invloed van de doelstelling om tot de tien beste landen te behoren, aangepast, waardoor het aantal categorie 1-onderdelen is ingeperkt.

Alleen NOC*NSF kan de A- en B-status toekennen. Daarvoor worden met de betrokken bond twee meetmomenten per twaalf maanden bepaald. De status is gedurende één jaar na het behalen of bevestigen van de status geldig. In oktober 2002 bezaten 1250 topsporters een status, van wie 461 de A-status hadden en 789 de B-status. Daarbinnen was een status toegekend aan 65 topsporters met een beperking. Het aantal topsporters binnen elk van de categorieën fluctueert, doordat de meetmomenten per tak van sport verschillen. Over een periode van vijf jaar is het aantal topsporters met een A-status echter duidelijk toegenomen (zie tabel 11.3).⁶

Tabel 11.3

Aantal topsporters met een A-status en met een stipendium, 2001-2005

peildatum	aantal A-topsporters	van wie stipendium ontvangen
februari 2001	353	150
mei 2002	477	241
juni 2003	452	245
mei 2004	489	266
januari 2005	513	289

Bron: Fonds voor de Topsporter

Mede op basis van de statusregeling kon de gewenste inkomensvoorziening voor topsporters in 1999 worden gerealiseerd. Aanvankelijk ging het om een tijdelijke regeling, op grond waarvan topsporters met een A-status een financiële vergoeding konden ontvangen voor de tijd die zij aan training, voorbereiding en wedstrijden besteedden. Aan deze vergoeding was een inkomenstoets verbonden: de topsporter die in enige periode meer verdiende dan het wettelijk minimumloon, kon geen aanspraak maken op de regeling. Twee jaar later werd de tijdelijke regeling vervangen door een stipendiumregeling, die nog altijd van kracht is. Deze stipendiumregeling is een inkomensvervangende uitkering, die aan topsporters een vaste vergoeding biedt voor de kosten van het eigen levensonderhoud, onafhankelijk van de feitelijke tijd die zij besteden aan training, voorbereiding en wedstrijden. De uitkering, die maximaal 70% van het wettelijk minimumloon bedraagt, wordt alleen verstrekt aan

topsporters met een A-status van wie het inkomen onder het wettelijk minimumloon ligt. Dit betreft ongeveer de helft van het totaal aantal topsporters met een A-status (zie tabel 11.3).

Uit een evaluatie van het stipendium in 2004 is gebleken dat topsporters deze regeling hoog waarderen: 93% van de topsporters vindt dat het topsportklimaat door deze regeling is verbeterd. Ook is naar voren gekomen dat zij dankzij deze regeling meer tijd besteden aan sport en op gunstiger tijden kunnen trainen (Roques en Van den Heuvel 2004). Een bijkomend effect van deze regeling is dat de inkomensverschillen tussen Olympische en niet-Olympische topsporters en tussen mannen en vrouwen geringer zijn geworden. Het percentage Olympische sporters en het percentage vrouwen met een inkomen dat lager ligt dan 11.346 euro is vrijwel gehalveerd, van meer dan 60% tot circa 35% (Van Bottenburg et al. 2003).

Naast de stipendiumregeling heeft NOC*NSF, in samenwerking met de zogenoemde Partners in sport en het ministerie van VWS, een breed pakket aanvullende voorzieningen ontwikkeld, dat ertoe moet bijdragen dat topsporters zich optimaal kunnen voorbereiden op hun sportprestaties. Tot deze voorzieningen behoren bijvoorbeeld een vergoeding voor de kosten die voor de uitoefening van topsport worden gemaakt (in 2003 455 euro per maand voor A-sporters en 137 euro per maand voor B-sporters), een auto (van NOC*NSF-supplier Volkswagen) voor topsporters met een sportgerelateerde vervoersbehoefte, en ondersteuning bij allerhande zaken door partners in de sport Randstad, Ernst & Young, Zilveren Kruis/Achmea.

Op regionaal niveau zijn in de jaren negentig bovendien Olympische Steunpunten in het leven geroepen voor sporttechnische, sportmedische, maatschappelijke en organisatorische ondersteuning van topsporters. Deze steunpunten met een stedelijke functie, zijn in de laatste jaren omgebouwd tot een Olympisch Netwerk met een regionale functie, die verder reikt dan de ondersteuning van topsporters. Vanuit dit Olympisch Netwerk worden contacten onderhouden met lokale overheden, sportverenigingen, sportmedische en paramedische deskundigen, diëtisten en het bedrijfsleven.

Bij elkaar dragen deze voorzieningen ertoe bij dat de topsport tegenwoordig onder betere omstandigheden kan worden beoefend dan twee decennia geleden. De metingen van het topsportklimaat in 1998 en 2002 geven aan dat het inkomen van de topsporters in deze vier jaar is gestegen en dat een afnemend aantal topsporters wordt geconfronteerd met een weigering of intrekking van een uitkering.

In de landen die in de topsportbenchmark zijn onderzocht, hebben zich vergelijkbare ontwikkelingen voorgedaan. In Canada, Noorwegen, het Verenigd Koninkrijk en Vlaanderen zijn soortgelijke regelingen ontwikkeld voor de ondersteuning van topsporters. Hoewel zij elk hun nationale inkleuring hebben, lijken ze in grote lijnen op elkaar en op het Nederlandse systeem. Vrijwel alle landen geven financiële ondersteuning aan hun topatleten, hetzij in de vorm van een salaris of toelage (Canada, Verenigd Koninkrijk, Vlaanderen), hetzij in de vorm van prestatiebeloning (Italië, Noorwegen). Grootste verschil is dat in Nederland naar verhouding veel meer

topsporters in aanmerking voor de diverse ondersteuningsregelingen dan in het buitenland. Terwijl de voorzieningen in ons land gericht zijn op 1250 topsporters met een A- en B-status, zijn ze in de andere onderzochte landen beschikbaar voor hooguit enkele honderden topsporters. In deze verschillen is een onderscheid in benadering zichtbaar, met een accent op diversiteit in Nederland en op prioriteit in andere landen. Maar zoals eerder gesteld, is in dit beleid in Nederland recentelijk een koerswijziging opgetreden, en vindt ook in Nederland meer selectie plaats.

Trainings- en wedstrijdfaciliteiten

Volgens Oakley en Green (2001) gaan topsportsystemen steeds meer op elkaar lijken. Een van de gemeenschappelijke kenmerken is volgens hen de aanleg of toewijzing van specifieke accommodaties, waartoe topsporters met prioriteit toegang hebben. Vaak betreft het niet slechts trainingsfaciliteiten, maar uitgebreide sportcomplexen met sportmedische en sportwetenschappelijke voorzieningen, waar ook het hoofdkwartier van de betreffende sportorganisatie is gevestigd.

Het topsportaccommodatiebeleid in Nederland moet in deze internationale ontwikkeling worden gezien. Ook in ons land is eind jaren negentig een beleid ontwikkeld gericht op de totstandkoming van voldoende en goede topsportaccommodaties. Als uitgangspunt is daarbij gekozen voor de realisatie van één topsportaccommodatie per tak van sport, die geschikt is als internationaal wedstrijdcentrum. De totstandkoming van het Nationaal Zwemcentrum te Eindhoven, het Omnisportcentrum voor indooratletiek en baanwielrennen te Apeldoorn en het Nationaal Denksportcentrum te Utrecht zijn hiervan voorbeelden.

Het accommodatiebeleid is direct verbonden met het evenementenbeleid. NOC*NSF heeft een meerjaarlijkse evenementenkalender opgesteld, zodat initiatieven voor toekomstige topsportevenementen in Nederland op elkaar kunnen worden afgestemd en de benodigde aanpassingen van topsportaccommodaties kunnen worden geïnventariseerd. In 2003 ontving het ministerie van vws 68 subsidieaanvragen in verband met het accommodatie- en evenementenbeleid. Hiervan wees het 56 aanvragen toe. Daarmee was ongeveer 7 miljoen euro gemoeid. Het kabinet heeft zich ten doel gesteld om jaarlijks gemiddeld vijftien topsportevenementen in Nederland te laten organiseren met steun van de overheid, voor zowel senioren en jeugd als mensen met een beperking. Het gaat zich daarbij beperken tot sportonderdelen waarin Nederland bij de beste landen van de wereld behoort of zal behoren binnen vier jaar (vws 2005a).

In internationaal vergelijkend perspectief doen zich geen significante verschillen voor met de situatie in België, Italië, Noorwegen en het Verenigd Koninkrijk ten aanzien van de gemiddelde beoordeling van de kwaliteit, bereikbaarheid en beschikbaarheid van trainings- en wedstrijdaccommodaties (in 2002 in Nederland 3,4 op een vijfpuntsschaal). Ook blijkt de ontevredenheid van topsporters over de aanwezigheid van topsportevenementen in eigen land (in 2002 in Nederland door 67% van de topsporters als onvoldoende beschouwd) te worden gedeeld in deze landen.

Kwaliteit trainers/coaches

In het beleidsplan *Topsport bedrijven. Programma voor prestaties* merkte NOC*NSF in 2001 op dat in de voorafgaande jaren veel aandacht was besteed aan de positie van topsporters, maar dat de investeringen in de maatschappelijke positie van het topkader was achtergebleven. Als doel van het beleid voor de komende jaren formuleerde NOC*NSF het verbeteren van de arbeidsvoorwaarden en werkomstandigheden voor topcoaches (NOC*NSF 2001). De topsportklimaatmeting van 2002 bevestigde de tekortkomingen in het topsportklimaat voor trainers/coaches. Verreweg de meeste trainers/coaches in de topsport gaven in deze meting aan dat hun beroep onvoldoende erkenning kreeg en dat hun carrièreperspectieven slecht waren. Ook gaf bijna de helft van het topkader aan ontevreden te zijn over de zakelijke relatie met hun bond of vereniging als werkgever (Van Bottenburg et al. 2003). In een aantal opzichten (salaris, onkostenvergoeding, arbeidscontract, opleidingsmogelijkheden) blijkt de situatie in landen als België en Italië echter nog slechter te zijn dan in Nederland. Het Verenigd Koninkrijk geldt in dit opzicht als tegenpool. Na Sydney heeft het Verenigd Koninkrijk een accent gelegd op een verdere versterking van het topkader. Uit de hele wereld, en met name uit Australië, zijn toptrainers/-coaches naar het Verenigd Koninkrijk gehaald. In 2004 is bovendien een speciaal programma van start gegaan voor talentontwikkeling onder trainers/coaches. Ook zijn 45 toptrainers/-coaches aangesteld, die hoogwaardige scholing aanbieden aan trainers/coaches op regionaal en bondsniveau (De Bosscher et al. 2006a).

Om het topsportklimaat voor toptrainers/-coaches in Nederland te verbeteren, zijn de afgelopen jaren diverse initiatieven genomen. De deskundigheid van toptrainers/-coaches is bevorderd door periodieke bijeenkomsten van het Nationaal Coach Platform, het Olympisch Coach Platform en *Coaches on Tour*, waarin kennis en ervaringen worden uitgewisseld tussen topsportcoaches van verschillende takken van sport. Met steun van vws wordt bovendien gestreefd naar reguliere opleidingen voor trainers/coaches in de topsport en naar een nationale werkgeversrol, die topsportcoaches meer continuïteit biedt. In september 2005 werd op initiatief van zeven topcoaches NLCoach opgericht (zie hoofdstuk 3). Medio 2006 starten de academies voor lichamelijke opvoeding te Groningen en Amsterdam, in samenwerking met NOC*NSF, de zogenoemde TopCoach5-opleiding.

De professionele ontwikkeling van coaches is tevens een van de speerpunten van het topsportbeleid van de rijksoverheid. Als meetbare doelstelling wil vws met ingang van 2007 75 topcoaches van geselecteerde topsportonderdelen ondersteunen (vws 2005a).

Wetenschappelijke ondersteuning

Van oudsher zijn Australië en Italië *good practices* van wetenschappelijke topsportondersteuning. In Australië krijgt wetenschappelijk topsportonderzoek prioriteit sinds de oprichting van het Australian Institute of Sports in 1981. Dit instituut voert onderzoek uit naar talentherkenning, helpt atleten en coaches met medisch, fysiologisch en psychologisch onderzoek en zorgt voor de disseminatie van kennis onder

atleten, coaches en sportbonden. In Italië bestaat eveneens een lange traditie van wetenschappelijk topsportonderzoek. Sinds de jaren zeventig voert het befaamde Instituto dello Sport topsportonderzoek uit op medisch, biomedisch en psychologisch gebied, met ondersteunend laboratoriumonderzoek voor topatleten. Doordat andere landen een inhaalslag hebben gemaakt op dit gebied, is de voorsprong van beide landen echter het laatste decennium geslonken. In Noorwegen is dit onderzoek gecentraliseerd in Olympiatoppen, in Canada in het Sport Information Resource Centre, terwijl in het Verenigd Koninkrijk bij UK Sport een afdeling voor topsportondersteunend wetenschappelijk onderzoek in het leven is geroepen.

Nederland is in deze ontwikkeling niet achtergebleven. In de tweede helft van de jaren negentig heeft NOC*NSF op meer structurele wijze wetenschappelijk onderzoek op topsportgebied bevorderd, door onder de noemer Body of Knowledge (BOK) kortlopende, praktijkgerichte topsportonderzoeken te coördineren en financieren. Hiervoor is eind jaren negentig binnen NOC*NSF het Topsport Expertise Centrum (TEC) opgericht. Het TEC heeft als doel om de specialistische kennis in de sportwereld te verzamelen, ontsluiten en verspreiden, onder meer door een verbreding van de activiteiten en door samenwerkingsverbanden met onderzoeksinstanties. Dit heeft in 2000 geleid tot de ontwikkeling van een innovatieprogramma topsport. Het innovatieprogramma is gericht op vernieuwing van onder meer materialen, trainingsvormen, trainingsmethodieken en topsportbegeleiding.

In aanvulling hierop ondersteunt NOC*NSF in samenwerking met het ministerie van vws ander flankerend topsportonderzoek, zoals de genoemde topsportklimaatmetingen, de topsportbenchmark en onderzoek op dopinggebied. Dit laatste geschiedde in de afgelopen jaren zowel door het Nederlands Centrum voor Dopingvraagstukken (NeCeDo) als door DopingControle Nederland (DoCoNed). Beide organisaties worden door vws financieel ondersteund. In 2006 wordt een fusie tussen beide organisaties voorbereid. Het NeCeDo geldt als het nationale kenniscentrum ten aanzien van dopingvraagstukken, en stelt onder andere informatie beschikbaar over de regelgeving op dopinggebied, waaronder de laatste versie van de internationaal gehanteerde dopinglijst. Ook verschaft het NeCeDo informatie over het Nederlands zekerheidssysteem voedingssupplementen topsport, dat topsporters een overzicht biedt van voedingsproducten die aan een extra kwaliteitscontrole zijn onderworpen, om de kans op een onbedoeld positieve dopingcontrole te minimaliseren.

Het NeCeDo neemt echter geen dopingcontroles af. Deze zijn in de afgelopen jaren uitgevoerd door het in 1999 opgerichte DoCoNed (tabel 11.4). De toename van positieve gevallen in 2004 kan worden verklaard door de aanscherping van de eisen van het Wereld Anti Doping Agentschap (WADA), namelijk om elk monster tevens te onderzoeken op cannabis en corticosteroiden (vws 2005b). Het ministerie van vws heeft als doelstelling van het anti-dopingbeleid geformuleerd dat het aantal sanctioneerbare zaken van dopinggebruik vanaf 2007 lager ligt dan 1% (vws 2005a).

Tabel 11.4

Aantal door DoCoNed uitgevoerde controles en het aantal positieve gevallen dat hieruit naar voren is gekomen, 2000-2004

	aantal dopingcontroles	aantal positieve gevallen	percentage positieve gevallen
2000	1757	22	1,3
2001	2321	45	1,9
2002	2755	45	1,6
2003	2792	42	1,5
2004	2848	65	2,3

Bron: Jaarverslagen DoCoNed, in: VWS (2005b)

Talenterkenning en talentontwikkeling

Als vuistregel geldt dat het bereiken van de internationale top in de sport gemiddeld ongeveer acht tot tien jaar en 10.000 uur training vereist (Bloom 1985; Starkes 2000). Het sportverleden van de Nederlandse topsporters bevestigt dit. Gemiddeld hadden topsporters met een A- of B-status in 2003 dertien jaar trainingservaring in hun tak van sport. Een kwart van de Nederlandse topsporters begon met hun sport toen zij tussen de 3 en 8 jaar oud waren. Nog een kwart was tussen de 8 en 13 jaar oud. Ook een kwart begon pas na het achttiende levensjaar (Van Bottenburg et al. 2003).

Verwacht mag worden dat het benodigde aantal jaren training door het stijgende topsportniveau en de toenemende internationale concurrentie verder zal toenemen. Een vroege talentdetectie zal dan ook steeds belangrijker worden om internationaal topsportsucces te (blijven) boeken. Desondanks ontbreekt in de meeste landen een systematisch talentidentificatiesysteem dat – in het verlengde van het systeem dat in de vroegere communistische staten bestond – aanleg en talent meet onder alle kinderen en jongeren. Vermoedelijk is het Australische nationale Talent Search Program momenteel een van de meest ontwikkelde talentidentificatiesystemen van deze aard. Dit programma meet ieder jaar bij ongeveer 10.000 kinderen van 14 jaar welke sport fysiologisch het beste bij hen past. Bovendien krijgen talentvolle kinderen een intensieve training aangeboden onder professionele begeleiding (Oakley en Green 2001; De Bosscher et al. 2006a).

In Nederland is van een dergelijk systeem geen sprake. Wel zijn enkele aanzetten in deze richting gegeven, zoals het kijkwijzersysteem dat NOC*NSF ten behoeve van de talentidentificatie heeft ontwikkeld. Vier bonden maakten in 2003 gebruik van dit systeem. Daarnaast wordt door vrijwel alle bonden op lokaal, regionaal en nationaal niveau gescout. In een aantal takken van sport, zoals zwemmen en tennis, worden bovendien de prestaties van talenten op jonge leeftijd (8-12 jaar) op beperkte schaal systematisch bijgehouden. Maar over het algemeen kent deze aandacht beperkingen. De talentidentificatie betreft uitsluitend degenen die al aan wedstrijdsport doen en zich zodoende in de kijker spelen.

Een deel van de verdere talentontwikkeling vindt plaats tijdens de periode waarin de sporters nog onderwijsplicht hebben. Steeds meer landen geven in deze periode speciale aandacht aan de combinatie van het volgen van onderwijs en beoefenen van topsport. In Nederland is hiervoor in 1991 de Stichting LOOT (Landelijk Overleg Onderwijs en Topsport) opgericht (zie ook hoofdstuk 10). Momenteel mogen vijftien scholen zich officieel LOOT-school noemen. Het ministerie van OCW wil dit aantal uitbouwen tot twintig (VWS 2005a).

Gezien de beperkte ontwikkeling van talentherkenning- en talentontwikkelingsystemen elders ter wereld, in het bijzonder in de grotere landen,⁷ zou Nederland door gerichte investeringen op dit gebied een voorsprong kunnen behalen, in elk geval op de korte termijn. In een dichtbevolkt land als Nederland is dit bovendien gemakkelijker te organiseren en coördineren dan in een uitgestrekt land als Australië. Het is dan ook begrijpelijk dat Nederland het beleid op dit terrein momenteel intensiveert. In 2004 ontvingen 55 bonden een bijdrage van het ministerie van VWS voor het opzetten en uitvoeren van een talentherkennings- en ontwikkelingsprogramma (VWS 2005b). Voor de komende jaren heeft het ministerie hiervoor een bedrag van 4,8 miljoen euro per jaar gereserveerd. Het wil dit bedrag investeren in een nationaal vierjarig talentontwikkelingsprogramma, dat door NOC*NSF en de sportbonden zou moeten worden ontwikkeld, in samenwerking met NLCoach en de Atletencommissie (VWS 2005a).

Beoordeling van het topsportklimaat

Zoals uit het voorgaande is gebleken, hebben NOC*NSF en de sportbonden in samenwerking met de rijksoverheid en het bedrijfsleven in de afgelopen vijftien jaar vele initiatieven genomen om de omstandigheden te verbeteren waarin atleten tot top-prestaties trachten te komen. Een meerderheid van de topsporters, de toptrainers/-coaches en de topsportcoördinatoren is van mening dat dit beleid ook daadwerkelijk heeft geleid tot een verbetering van het topsportklimaat in Nederland (zie tabel 11.5).

Tabel 11.5

Ontwikkeling van het topsportklimaat en de internationale concurrentiepositie van Nederlandse topsporters in 2002 vergeleken met 1998, de mening van topsporters, topkader en topsportcoördinatoren, 2002 (in procenten)

	ontwikkeling topsportklimaat			ontwikkeling internationale concurrentiepositie		
	verslechtering	gelijk gebleven	verbetering	verslechtering	gelijk gebleven	verbetering
topsporters met een A- of B-status	8	33	59	19	40	41
trainers/coaches in de topsport	13	32	55	23	38	38
topsportcoördinatoren bij sportbonden	4	36	61	18	46	36

Bron: Van Bottenburg et al. (2003)

De verbetering heeft zich volgens deze drie groepen vooral voorgedaan met betrekking tot hun financiële positie, de algemene maatschappelijke waardering en erkenning van topsport, de voorzieningen en faciliteiten en de begeleiding en trainingsmogelijkheden. Als belangrijkste knelpunten in het topsportklimaat noemden zij in 2002 de individuele leefsituatie (17% van de antwoorden), beperkte of slechte media-aandacht (13%), trainingsfaciliteiten (11%), maatschappelijke waardering (10%), talentontwikkeling (9%) en deelname aan internationale wedstrijden (9%). Deze kwamen grotendeels overeen met de beoordeelde situatie in 1998. Alleen de individuele leefsituatie werd in 2002 in geringere mate als knelpunt ervaren dan vier jaar eerder.

De genoemde knelpunten zijn niet dezelfde als de factoren die de topsporters, toptrainers/-coaches en topsportcoördinatoren beschouwen als de factoren die het meest van invloed zijn op de positie van de Nederlandse topsporters op de wereldranglijst. Dat waren in 2002 de trainingsmogelijkheden van topsporters (25%), de financiële situatie van topsporters (24%), de mogelijkheden om aan internationale competitie deel te nemen (15%) en de kwaliteit van trainers/coaches (12%). In vergelijking met vier jaar eerder kenden de respondenten minder belang toe aan omgevingsfactoren, zoals de financiële situatie en de medewerking van school en werk, en meer aan factoren die het primaire proces van de topsport betreffen, zoals de trainingsmogelijkheden, de deelname aan internationale competitie en de kwaliteit van trainers/coaches.

Terwijl 59% van de topsporters van mening is dat het topsportklimaat is verbeterd en 8% het topsportklimaat verslechterd acht, meent 41% dat de internationale concurrentiepositie van de Nederlandse topsporters is verbeterd, en 19% dat deze is verslechterd. Kennelijk vindt tussen de 10% en 20% van de topsporters dat het topsportklimaat in Nederland weliswaar is verbeterd, maar dat de concurrentie in andere landen er nog sterker op is vooruitgegaan (zie tabel 11.5). De eerdere vergelijkingen van de Nederlandse situatie met die in andere landen op grond van de topsportbenchmark, geeft een onderbouwing van deze beoordeling. In Nederland is een actief beleid gevoerd om het topsportklimaat te verbeteren, maar andere landen hebben evenmin stilgezeten.

11.4 Ontwikkelingen in het prestatieniveau (output)

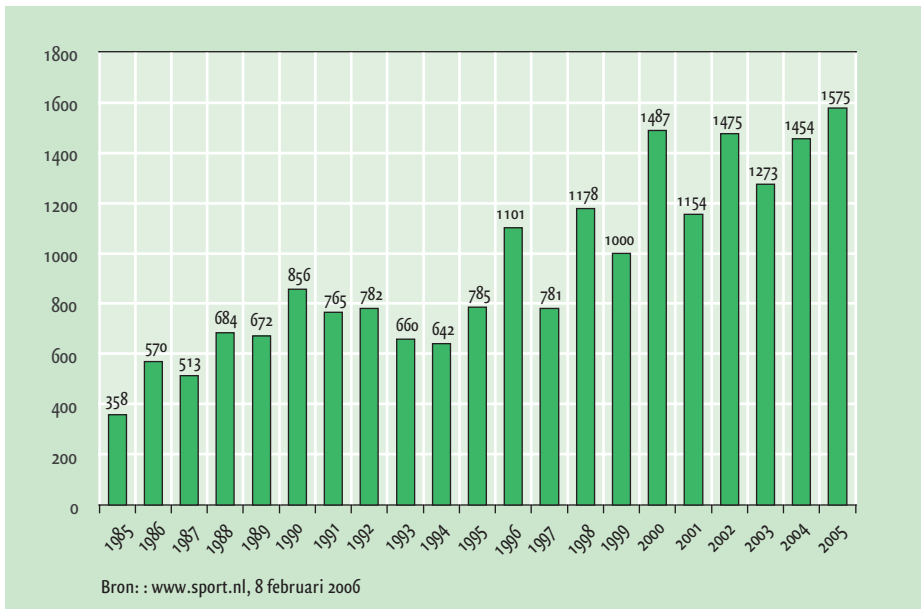
Om de ontwikkeling van het prestatieniveau door Nederlandse topsporters te bepalen, heeft NOC*NSF twee indices ontworpen: de topsportindex en de Olympische index. Beide indices gaan niet slechts af op de gewonnen titels of medailles, maar waarderen een klassering bij de beste acht. De indices kennen punten toe aan iedere klassering bij de eerste acht op een Europees of wereldkampioenschap en de Olympische Zomer- en Winterspelen, met 10 punten voor de winnaar, 8 punten voor de tweede, 6 punten voor de derde en vervolgens steeds een punt minder voor de plaatsen vier tot en met acht. Om de indices te bepalen, worden de behaalde punten van de diverse sportevenementen gewogen en opgeteld. Hierbij wordt een wegingsfactor

toegepast, die de mondiale spreiding van de diverse sporten verdisconteert. Wanneer een evenement in de tijd opnieuw wordt gehouden, vervallen de toegekende punten voor het eerder gehouden evenement.

De figuren 11.1 en 11.2 geven de ontwikkeling van de topsportindex weer van 1985 tot en met 2005 en de Olympische index voor de Zomerspelen van 1960 tot en met 2004. Beide indices tonen aan dat Nederlandse topsporters in de loop van de tijd steeds beter zijn gaan presteren en dat er in de loop van de jaren negentig sprake is geweest van een sterke prestatieverhoging in de Nederlandse topsport. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat op grond van het absolute aantal behaalde punten voor Nederland niet kan worden geconstateerd of ons land beter is gaan presteren dan andere (top)landen. Ook houdt het absolute aantal punten geen rekening met een mogelijke toename van het in totaal te behalen aantal punten door de groei van het aantal evenementen en deelnemende landen.

Figuur 11.1

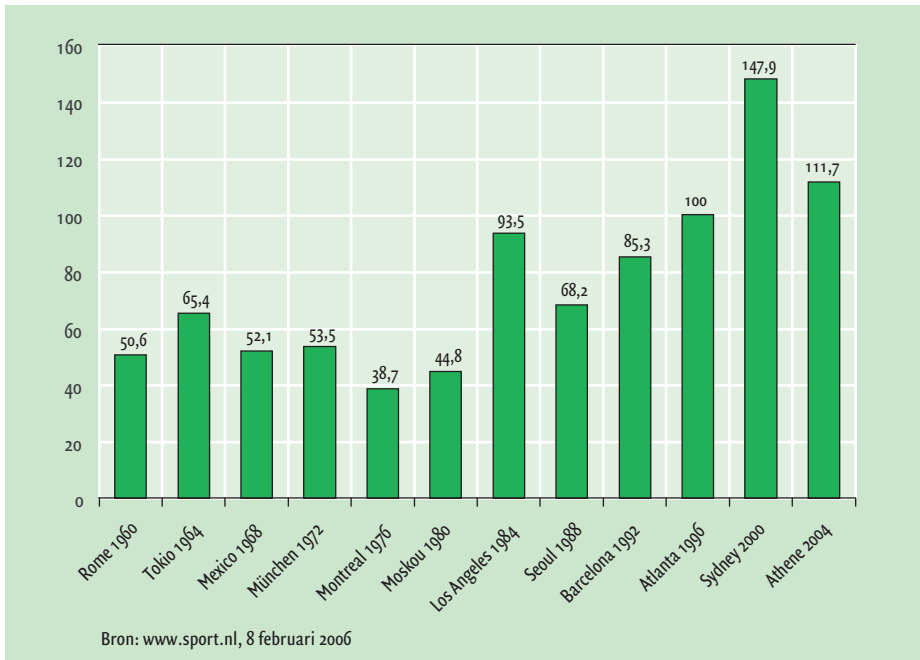
NOC*NSF Topsportindex, 1985-2005

In het kader van de al eerder aangehaalde internationale benchmark is een aantal meetinstrumenten ontwikkeld dat wel een internationale vergelijking inbouwt en bovendien rekening houdt met de groei van het aantal evenementen en deelnemende landen.

Figuur 11.2

NOC*NSF Olympische index, Zomerspelen, 1960-2004

In Canada heeft Walter Lyons van SportCanada een World Ranking Index ontwikkeld die resulteert in vijf prestatie-indicatoren:

- het aantal gewonnen gouden medailles per land;
- het aantal gewonnen medailles per land;
- het aantal medaillepunten per land (goud = 5; zilver = 3; brons = 1);
- het aantal topacht-plaatsen;
- het aantal topacht-punten (1e plaats = 10; 2e plaats = 8; 3e plaats = 6; 4e plaats = 5, enz.).

Deze indicatoren heeft SportCanada toegepast op de Olympische disciplines (Zomer- én Winterspelen), waarbij ook de resultaten tijdens wereldkampioenschappen in deze disciplines in de indicatoren zijn verwerkt. Ook hierbij geldt dat de toegekende waardering voor prestaties tijdens een kampioenschap vervalt zodra het betreffende kampioenschap opnieuw heeft plaatsgevonden.

Uit tabel 11.6 valt op te maken dat Nederland zich sinds 2000, afhankelijk van het gekozen criterium, tussen de achtste en veertiende plaats in de internationale sportwereld heeft bevonden. Met name de uitstekende prestaties in Sydney bezorgden Nederland in 2000 en 2001 volgens diverse criteria een plaats bij de geambieerde toptien. In de jaren die daarop volgden, zakte Nederland iets weg. De stand in het laatste jaar laat over de hele linie weer een lichte verbetering zien.

Tabel 11.6

Plaats van Nederland op landenranglijst volgens verschillende topsportprestatie-indicatoren, berekend op grond van vierjaarlijkse cycli. 1997-2005

	gouden medailles		totaalaantal medailles		medaillepunten		top-8-plaatsen		top-8-punten	
	aantal	rang	aantal	rang	aantal	rang	aantal	rang	aantal	rang
1997-2000	37	9 ^e	105	10 ^e	333	11 ^e	274	11 ^e	1342	9 ^e
1998-2001	39	8 ^e	111	10 ^e	335	9 ^e	293	12 ^e	1442	9 ^e
1999-2002	32	13 ^e	93	13 ^e	293	12 ^e	251	12 ^e	1209	14 ^e
2000-2003	31	13 ^e	95	14 ^e	301	11 ^e	268	12 ^e	1286	12 ^e
2001-2004	23	18 ^e	94	14 ^e	268	13 ^e	264	12 ^e	1241	14 ^e
2002-2005	27	14 ^e	104	13 ^e	294	13 ^e	273	11 ^e	1313	13 ^e

Bron: Lyons (2005)

Een ander meetinstrument, ontwikkeld door de Sport Industry Research Centre van Sheffield Hallam University, neemt het marktaandeel van landen als uitgangspunt. De rangorde en de ontwikkeling van de prestaties worden niet worden bepaald door het totaal aantal behaalde punten, maar door het percentage van het behaalde aantal punten van het maximaal aantal te behalen punten. Het voordeel hiervan is dat in de toe- of afname van de score van een land rekening wordt gehouden met een eventuele vermeerdering of vermindering van het totaal aantal evenementen waarop een score kan worden behaald. Bovendien drukt het marktaandeel altijd een waarde uit ten opzichte van (alle) andere landen.

Op basis van de thans beschikbare gegevens kan de ontwikkeling van het Nederlandse marktaandeel tijdens de Olympische Zomerspelen sinds 1948 worden vastgesteld en vergeleken met dat van het Verenigd Koninkrijk, Italië, Canada en Noorwegen (zie tabel 11.7). Hieruit blijkt eveneens een toename van de Nederlandse topsportprestaties sinds 1980, maar minder sterk dan uit de NOC*NSF-indices naar voren komt. Dit verschil wordt veroorzaakt door de uitkomst van twee op elkaar inspelende ontwikkelingen.

Aan de ene kant heeft zich een sterke groei voorgedaan in het aantal evenementen waarin landen tijdens de Olympische Spelen medailles kunnen winnen. Het aantal sporten tijdens de Zomerspelen is toegenomen van 17 in 1948 tot 28 in 2004. En het aantal evenementen waarin medailles te vergeven zijn, steeg van 138 in 1948 naar 301 in 2004. In deze toename deed zich een versnelling voor in de periode van 1980 tot 2000, toen het aantal evenementen liefst 50% groeide, van 203 naar 300. Deze ontwikkeling heeft het naar verhouding steeds eenvoudiger gemaakt om tijdens de Olympische Zomerspelen een medaille te winnen.

Aan de andere kant is het aantal deelnemende landen en deelnemende atleten sterk toegenomen. Namen in 1948 nog slechts 59 landen deel, in 1988 waren dit er 159 en in 2004 201. Het aantal atleten steeg van 4099 in 1948 en 8465 in 1988 naar 11.099 in 2004. Die groei heeft het naar verhouding juist steeds moeilijker gemaakt

om tijdens de Zomerspelen een medaille te winnen en heeft het marktaandeel van alle landen onder druk gezet. Tegen die achtergrond kan worden begrepen dat het Nederlandse Olympisch team in Londen 1948 volgens deze methode het hoogste marktaandeel ooit bereikte; hoger zelfs dan het Olympisch team dat in Sydney 2000 de meeste medailles uit de geschiedenis behaalde. Ook kan worden geconcludeerd dat het stijgende marktaandeel van Nederland sinds 1980 opmerkelijk is.

Tabel 11.7

Marktaandeel van behaalde prestatiepunten door Nederland, het Verenigd Koninkrijk, Italië, Canada en Noorwegen tijdens de Olympische Zomerspelen, 1948-2004 (in procenten)

	Nederland	Verenigd Koninkrijk	Italië	Canada	Noorwegen
1948	3,4	5,2	6,9	0,5	1,5
1952	1,1	1,7	5,1	0,8	1,4
1956 ^a	–	4,6	5,3	1,2	0,5
1960	0,4	3,3	7,9	0,3	0,2
1964	1,8	3,8	5,7	0,8	0,0
1968	1,5	2,7	2,5	1,0	0,5
1972	1,0	2,6	2,6	0,6	0,8
1976	0,6	2,0	2,0	1,3	0,4
1980 ^a	0,2	3,1	2,7	–	–
1984 ^a	1,8	4,3	4,9	6,0	0,3
1988	1,0	3,0	2,1	1,2	0,8
1992	1,6	2,1	2,3	2,3	0,9
1996	1,9	1,5	4,3	2,4	0,8
2000	3,3	3,3	3,7	1,3	1,1
2004	2,1	3,1	3,4	1,3	0,9

a Geboycot door meerdere landen.

Bron: Shibli in De Bosscher et al. (2006a)

Wanneer conform het Canadese meetinstrument ook de wereldkampioenschappen in deze analyse worden betrokken, kan een wereldindex naar marktaandelen worden bepaald. Hierin zijn de evenementen in een cyclus van vier jaar in de berekening meegenomen, waarbij nieuwe evenementen de oude vervangen. Ook is een waardevermindering toegepast van 25% per jaar voor behaalde punten tijdens evenementen. De behaalde punten tijdens Olympische Spelen wegen bijvoorbeeld het eerst jaar voor 100% mee, het tweede jaar voor 75%, en zo verder, totdat de resultaten van nieuwe Spelen de tijdens de eerdere Spelen verkregen punten vervangen. Tabel 11.8 toont de rangorde van deze wereldindex op basis van berekende marktaandelen in 2004.

Tabel 11.8

Toptien en Nederland in het landenklassement, naar marktaandeel van behaalde punten tijdens Olympische Spelen en wereldkampioenschappen (alleen Olympische sporten), 2004

	marktaandeel (%)
1 USA	11,2
2 Duitsland	8,1
3 Australië	7,5
4 Rusland	7,1
5 Verenigd Koninkrijk	6,5
6 Frankrijk	5,3
7 China	5,1
8 Nieuw Zeeland	4,0
9 Italië	3,7
10 Canada	3,2
18 Nederland	1,6

Bron: Shibli in De Bosscher et al. (2006a)

In 2000 lag het marktaandeel van Nederland (na Sydney) nog op 2,1%. De plaatsing in de internationale rangorde is voor dat jaar (nog) niet berekend. Maar gezien het marktaandeel van de andere landen in 2004, is het onaannemelijk dat Nederland in 2000 een plaats bij de toptien innam. De rangorde in 2004 geeft in elk geval aan dat Nederland volgens deze methode nog een verdere prestatieverbetering moet realiseren, wil het de geambieerde plaats bij de toptien (volgens deze methode) verwezenlijken.

Welk criterium ook wordt gekozen voor de bepaling van de output, het resultaat moet altijd in vergelijking met andere landen worden beoordeeld. Een van de methodes om dit te bepalen, is door de gerealiseerde positie van Nederland te vergelijken met de verwachte positie op grond van de bevolkingsomvang en het bruto binnenlands product; deze variabelen zijn in diverse onderzoeken vastgesteld als de twee (niet door het sportbeleid te beïnvloeden) factoren die een belangrijk deel van de variantie van de medaillespiegel verklaren. In tabel 11.9 is deze vergelijking gemaakt voor de zes landen die betrokken zijn bij de al enkele malen geciteerde topsportbenchmark. Vetgedrukt is de onderlinge rangorde in het topsportsucces van deze landen, die verwacht mag worden op basis van hun rangorde naar bevolkingsomvang en BBP.

Een vergelijking van de verwachte rangorde met de gerealiseerde rangorde volgens vier performancecriteria laat zien welke landen onder- en bovengemiddeld hebben gepresteerd. Noorwegen blijkt volgens alle criteria beter te hebben gepresteerd dan op grond van de bevolkingsomvang en het BBP te verwachten zou zijn. Voor Canada en Italië geldt dat voor drie van de vier criteria. Daarentegen hebben Nederland en

het Verenigd Koninkrijk volgens drie van de vier criteria meer landen uit deze benchmarkgroep voor moeten laten gaan dan op grond van hun bevolkingsaantal en BBP verwacht mocht worden. België ten slotte heeft op alle criteria beneden de verwachting gescoord.

Tabel 11.9

Verwachte en gerealiseerde ranking van het topsportsucces van zes landen die in de topsportbenchmark met elkaar zijn vergeleken, 2002-2005

	bevolking (x mln.)	BBP p.p.p. (x mrd euro's)	verwachte onder- linge ranking	onderlinge ranking op basis van			
				marktaandeel World Sport Index 2004	marktaandeel Athene 2004	medaille- punten 2002-2005	top 8-punten 2002-2005
Verenigd Koninkrijk	60,4	2,156	1e	1e	2e	4e	3e
Italië	58,1	1,947	2e	2e	1e	3e	2e
Canada	32,8	1,238	3e	3e	4e	1e	1e
Nederland	16,4	582	4e	5e	3e	5e	5e
België	10,4	383	5e	6e	6e	6e	6e
Noorwegen	4,6	221	6e	4e	5e	2e	4e
Overperformance							
Underperformance							

Bron: (De Bosscher et al. 2006a) bewerking; Lyons (2005) bewerking Maarten van Bottenburg

Voor de bepaling van de efficiency moet deze output-rangorde worden gerelateerd aan de input van geïnvesteerde collectieve middelen (zie tabel 11.10). Hoewel, om methodologische redenen, de gegevens van de genoemde landen over deze input met terughoudendheid moeten worden vergeleken, versterkt tabel 11.10 het beeld dat Noorwegen en Canada bovengemiddelde topsportprestaties hebben behaald.

Tabel 11.10

Rangorde naar absolute en relatieve investeringen uit collectieve middelen in topsport in de zes landen die in de topsportbenchmark met elkaar zijn vergeleken, 2004

	rangorde naar de absolute topsport- investeringen uit collectieve middelen	rangorde naar de topsport- investeringen uit collectieve middelen per inwoner
Italië	1	2
Engeland	2	4
Nederland	3	1
Canada	4	6
Noorwegen	6	3
Vlaanderen	5	5

Bron: De Bosscher et al. (2006a) bewerking Maarten van Bottenburg

Daarbij moet de kanttekening worden geplaatst dat deze overperformance vooral wordt bepaald door hun prestaties in de Olympische wintersporten. Wanneer alleen wordt afgegaan op de Olympische zomersporten, komen Italië, het Verenigd Koninkrijk en Nederland als beste landen naar voren en komen de rangordes van de input en output meer met elkaar overeen. Als louter wordt afgegaan op de ontwikkeling van het marktaandeel tijdens de Olympische Zomerspelen (zie tabel 11.7) komt Nederland als land naar voren dat in de afgelopen twintig jaar de meeste progressie heeft geboekt.

Op langere termijn (1988-2004) steeg het marktaandeel van Nederland en Italië op de Zomerspelen significant, terwijl dat van Canada, Noorwegen en het Verenigd Koninkrijk min of meer gelijk bleef. Op kortere termijn echter (2000-2004) is het behaalde marktaandeel van al deze landen, ondanks hun toegenomen topsportuitgaven, gedaald (Italië, Nederland, Noorwegen en het Verenigd Koninkrijk) of gelijk gebleven (Canada). Kortom, terwijl deze landen steeds meer te werk gaan volgens een strategisch topsportbeleidsmodel, is er sprake van afgenomen prestaties bij toegenomen topsportbudgetten. Die paradox laat zich verklaren door de toegenomen internationale concurrentie. Wereldwijd groeit het aantal landen dat het topsportbudget verhoogt en aanspraak maakt op een of meer medailles, waardoor het voor ieder land afzonderlijk steeds moeilijker wordt het marktaandeel te vergroten.

11.5 Samenvatting

De doelstelling van NOC*NSF en het ministerie van VWS is om als topsportland de komende jaren een plaats bij de beste tien van de wereld in te nemen. Om deze doelstelling te realiseren wordt steeds meer geld in topsport geïnvesteerd. Het niveau van de topsport is tegenwoordig in de meeste takken van sport dusdanig hoog geworden, dat de top niet of nauwelijks meer is te bereiken wanneer topsport als vrijetijdsbesteding naast werk of studie wordt verricht. Topsport is een professe geworden. Talent, mentaliteit en toewijding zijn onverminderd noodzakelijk, maar het behalen van individueel topsportsucces is meer dan voorheen een teamprestatie, waarbij vele personen en organisaties zijn betrokken.

De totale omvang van de investeringen in de Nederlandse topsport is niet goed vast te stellen, maar uit collectieve middelen (afkomstig van VWS en De Lotto) ging het in 2004 om een bedrag van ongeveer 41 miljoen euro. In de Olympische cyclus naar Sydney (1997-2000) werd 95 miljoen euro uit collectieve middelen in topsport geïnvesteerd. In de cyclus naar Athene (2001-2004) lag dit op 150 miljoen euro. Hierbij moet worden aangetekend dat deze gelden niet louter naar de Olympische sporten gingen.

De toename van de investeringen in topsport met 58% tussen Sydney en Athene past in het internationale beeld. Er is een wereldwijde medaillewedloop gaande, met een toenemend aantal landen dat op hoog niveau de competitie aankan en bereid is om de topsportinvesteringen te verhogen. De toenemende mondiale concurrentie in

de topsport leidt er daarbij toe dat het voor landen steeds moeilijker wordt om zich via het topsportbeleid te onderscheiden van andere landen. Meer dan voorheen kan worden gesproken van één topsportmodel, dat wereldwijd domineert, met slechts lichte variaties tussen de toonaangevende landen.

Ook het strategische beleidsmodel dat Nederland tussen 1997 en 2004 heeft gehanteerd, vertoont sterke overeenkomsten met dat in andere topsportlanden. Aanvankelijk lag het accent van het Nederlandse topsportbeleid op een verbetering van de leef- en trainingsomstandigheden van topsporters, met als belangrijk resultaat de realisatie van het stipendium voor topsporters met een A-status. Vervolgens zijn tot speerpunten genomen het verbeteren van de trainings- en wedstrijdfaciliteiten, wetenschappelijke ondersteuning, talentherkenning en talentontwikkeling en de maatschappelijke positie en onderlinge kennisuitwisseling van het topkader. Andere landen, zoals het Verenigd Koninkrijk, Canada, Noorwegen en Australië, hebben min of meer dezelfde accenten in hun beleid gelegd. Desondanks lijkt er vooral met talentherkenning mogelijk nog winst te behalen te zijn.

Het meest onderscheidende kenmerk van het Nederlandse topsportbeleid in de besproken periode 1997-2004 was het accent op diversiteit: vergeleken met de andere landen werd het geïnvesteerde geld in Nederland verspreid over een groter aantal sportbonden en sportdisciplines. Sinds 2003 is in dit opzicht een beleidswijziging ingezet, gericht op meer prioritering. Blijkens de meest recente beleidsnota's willen zowel NOC*NSF als het ministerie van VWS deze beleidswijziging de komende jaren verder doorvoeren (NOC*NSF 2004; VWS 2005a).

Wat betreft de prestaties, laten de indices van NOC*NSF de afgelopen decennia een stijgende lijn zien. Nederlandse topsporters behalen thans betere resultaten dan voorheen. Bij de evaluatie van deze prestatieverbetering moeten twee tegengestelde ontwikkelingen in aanmerking worden genomen. Enerzijds valt er simpelweg meer te winnen door een sterke uitbreiding van het aantal te behalen medailles. Anderzijds is het aantal landen en deelnemers eveneens toegenomen. Afhankelijk van de criteria staat Nederland de laatste jaren tussen de achtste en veertiende plaats in de internationale sportwereld. Gezien over een periode van vijftien jaar, is er sprake van een stijgende lijn. Op kortere termijn (1997-2004) heeft zich geen duidelijke prestatieverbetering voorgedaan. Kijkt men naar het marktaandeel voor alleen de Olympische sporten (tijdens Olympische spelen en wereldkampioenschappen), dan haalde Nederland in 2004 een marktaandeel van 1,6% waarmee het op de achttiende plaats uitkwam.

Het gevoerde topsportbeleid in de afgelopen vijftien jaar heeft ertoe bijgedragen dat het topsportklimaat in Nederland sterk is verbeterd. Die conclusie is in 2002 onderschreven door topsporters, topcoaches en topsportcoördinatoren. Het beleid zet nu stevig in op een verdere verbetering. Of dat voldoende zal zijn om de internationale concurrentiepositie van de Nederlandse topsport op de lange termijn te verbeteren, is een ander verhaal. Andere landen investeren eveneens, en niet zelden zelfs nog sterker, in het topsportklimaat.

Noten

- 1 Er worden uiteenlopende maatschappelijke effecten aan topsportprestaties toegeschreven. De nota *Kansen voor topsport* van vws (1999) veronderstelde de volgende effecten: bijdrage aan passieve recreatie, aanzet tot actieve sportparticipatie, versterking van sociaal-sportieve binding, en Holland-promotie. Over de mate waarin dergelijke maatschappelijke effecten zich voordoen en in hoeverre deze samenhangen met gerealiseerde prestaties van Nederlandse topsporters, is weinig bekend. Er is geen stelselmatig onderzoek verricht die deze effecten meet en in de tijd volgt. Op grond van hoofdstuk 5 van deze rapportage kan bijvoorbeeld worden geconstateerd dat de passieve belangstelling voor sport is toegenomen. De vraag of deze toename het gevolg is van de geleverde topsportprestaties in dezelfde periodes, kan echter niet worden beantwoord. Voor de gestegen actieve sportparticipatie, waarvan de stijging overigens achterblijft bij de stijging van de Nederlandse topsportprestaties, geldt hetzelfde. Over de relatie tussen topsportprestaties en sociaal-sportieve binding is weinig meer te zeggen dan dat het aandeel Nederlanders dat trots is op het eigen land vanwege sportprestaties tussen 1995 en 2004 is toegenomen van 81% tot 83%. Vergelijkbare constatering moeten worden gedaan in verband met de veronderstelde Holland-promotie door topsportprestaties. Nederland heeft als internationale congresbestemming de laatste jaren aan populariteit gewonnen (NBTC et al. 2005), maar er zijn geen gegevens voorhanden op grond waarvan een effect kan worden bepaald van prestaties van Nederlandse topsporters op het Holland-*imago* en mogelijke gevolgen hiervan (vgl. Duijvestein et al. 2004).
- 2 Naar verwachting zal de derde meting van het topsportklimaat in 2006 worden verricht.
- 3 Een afstudeeronderzoek uit 2003 liet zien dat in negen grotere gemeenten gezamenlijk 2,3 miljoen euro aan topsport werd gespendeerd (6% van de collectieve uitgaven van vws en De Lotto). Dit bedrag werd voor 70% gedragen door de topsportstichtingen van de gemeente Rotterdam en Amsterdam, die hun inkomsten zowel uit gemeentelijke subsidie als uit sponsoring verkregen (Boumans 2003).
- 4 Drie andere pijlers die uit dit literatuuronderzoek naar voren komen, laten wij hier buiten beschouwing. De eerste betreft de financiële ondersteuning, die in de vorige paragraaf is besproken als de input van het topsportbeleid. De andere twee pijlers zijn de aard en omvang van de sportparticipatie in verenigings- en schoolverband, en de organisatie en structuur van het sportbeleid. Deze komen in andere hoofdstukken van deze rapportage uitgebreid aan de orde. Dit hoofdstuk concentreert zich op ontwikkelingen in de topsport.
- 5 Toen Monique Knol in 1988 te Seoul een gouden medaille haalde, trof zij bij thuiskomst een brief van de gemeentelijke sociale dienst aan dat haar rww-uitkering was ingetrokken omdat zij te veel dagen in het buitenland had doorgebracht. Ellen van Langen overkwam vier jaar later iets soortgelijks, omdat zij via haar gouden medaille op de Olympische Spelen van Barcelona te veel bijverdiensten had genoten.
- 6 In aanvulling op het onderscheid tussen topsporters met een A- en B-status kent NOC*NSF tegenwoordig ook de HP-status toe. Om deze status van *high potential* te halen of te bevestigen, moet de sporter prestaties leveren op het niveau van (minimaal) de beste zestien van de wereld in de betreffende tak van sport. Bovendien moet de sporter groeiperspectief kennen in het licht van zijn of haar leeftijd, prestatieniveau en trainingsprogramma. De HP-status wordt voor maximaal vier jaar aaneengesloten toegewezen en kan niet worden verlengd.
- 7 Uit de internationale topsportbenchmark komt naar voren dat door de nationale overheid gesteunde regelingen voor de combinatie van topsport en onderwijs vooral

voorkomen in landen met betrekkelijk weinig inwoners. In Noorwegen en Vlaanderen en, in mindere mate, ook Nederland zijn dergelijke regelingen uitgewerkt en toegepast, terwijl in grotere landen als Italië en het Verenigd Koninkrijk in dit opzicht nog weinig initiatieven zijn genomen. Kennelijk worden kleinere landen in sterkere mate gewezen op de noodzaak van een goed talentontwikkelingsysteem (De Bosscher et al. 2006a).

- * Met dank aan Marti ten Kate, Erik-Jan Koers, Monique Maks, Bert Roosenboom, Geert Slot en Nicolette van Veldhoven van NOC*NSF en Arnaud Sterk van het ministerie van VWS.

Literatuur

- Bloom, B.S. (1985). *Developing Talent in Young People*. New York: Balantine.
- Bosscher, V. de, P. de Knop en B. Heyndels (2003). 'Comparing Relative Sporting Success among Countries. Create Equal Opportunities in Sport'. In: *Journal for Comparative Physical Education and Sport* (3) 3, p. 109-120.
- Bosscher, V. de et al. (2006a, in druk). *Sport Policy Factors Leading to Success. An International Comparison*. Brussel/Sheffield/'s-Hertogenbosch: VUB/SIRC/MI.
- Bosscher, V. de, P. de Knop en M. van Bottenburg (2006b, ingediend). 'Factors Determining International Success in Top-Level Sports. An Overview of Literature'. In: *European Sport Management Quarterly*.
- Bottenburg, M. van (2000). *Het topsportklimaat in Nederland*. 's-Hertogenbosch: Diopter.
- Bottenburg, M. van, J.H.A. van Rossum en H.T. van Staveren (1995). *Het topsportklimaat in Nederland. Discussiekader ten behoeve van de gesprekken over het Nederlandse topsportklimaat*. Amsterdam: Diopter.
- Bottenburg, M. van, C. Roques en S. Smit (2003). *Ontwikkelingen in het topsportklimaat in Nederland (1998-2002)*. 's-Hertogenbosch/Nieuwegein: W.J.H. Mulier Instituut/Nieuwegein.
- Boumans, B.F.T. (2003). *Ambitie, een hindernis op weg naar sportief resultaat? Een inventariserend onderzoek naar het topsportbeleid van Nederlandse gemeenten (doctoraalscriptie)*. Tilburg: Universiteit van Tilburg.
- Duijvestijn, H.H. et al. (2004). *Branding. Nederland als merk*. Den Haag: Stichting Maatschappij en Onderneming.
- Heer, W. de (2003). *Van Sporttoto tot De Lotto. De ontwikkeling van de Stichting de Nationale Sporttotalisator van 1960 tot 2003*. Haarlem: De Vrieseborch.
- Hoffmann, R., L.C. Ging en B. Ramasamy (2001). *Public Policy and Olympic Success*. Digitaal rapport, geraadpleegd op 8 mei 2001 via www.unim.nottingham.ac.uk/dbm/papers/2001-02.pdf (Research Paper Series).
- Kuper, G. en E. Sterken (2001). *Olympic Participation and Performance Since 1896*. Digitaal rapport. Geraadpleegd op 1 maart 2002 via www.eco.rug.nl/ccso/quarterly/2001q1-4.pdf.
- Levine, N. (1974). 'Why Do Countries Win Olympic Medals? Some Structural Correlates of Olympic Games Success'. In: *Sociology and Social Research* (58) 4, p. 353-360.
- Lokerman, J.W., E. Ruts en K. Sijbesma (2002). *Sportsponsoring in Nederland. Verkennend onderzoek 2000*. Zeist: NOC*NSF/ErnstYoung/Kluwer.
- Lyons, W. (2005). *World Ranking. Proposal and Discussion for an Annual World Ranking of Olympic Sport Nations*. Z.p.: Sport Canada.
- NBTC, RECRON, HISWA, KHN, ANVR en Stichting Recreatie (2005). *Kerncijfers toerisme en recreatie*. Digitaal rapport, geraadpleegd op 28 februari 2006 via www.holland.com.
- NOC*NSF (1993). *Topsport in samenhang. Het integraal topsportbeleidsplan van NOC*NSF, 1993-1996*. Arnhem: NOC*NSF.
- NOC*NSF (1997). *Werkboek individuele begeleiding topsport NOC*NSF*. Arnhem: NOC*NSF.
- NOC*NSF (1998). *Topsport in perspectief. Het maken van keuzes*. Arnhem: NOC*NSF.
- NOC*NSF (2001). *Topsport bedrijven. Programma voor prestaties*. Arnhem: NOC*NSF.
- NOC*NSF (2004). *Manifest Nederland sportland. Sportagenda 2005-2008*. Arnhem: NOC*NSF.
- Oakley, B. en M. Green (2001). 'The Production of Olympic Champions. International Perspectives on Elite Sports Development Systems'. *European Journal for Sport Management* (8) 1, p. 83-105.
- Roques, C. en M. van den Heuvel (2004). *Evaluatie stipendiumregeling A-sporters*. 's-Hertogenbosch: Mulier Instituut.

- Starkes, J. (2000). 'The Road to Expertise. Is Practice the Only Determinant?'
In: *International Journal of Sport Psychology* (31) 4, p. 431-451.
- Staveren, H. van (1993). *Statuut voor de topsporter*. Rijswijk: ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur.
- vws (1999). *Kansen voor topsport. Het topsportbeleid van de rijksoverheid*. Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- vws (2005a). *Tijd voor sport. Bewegen, meedoen, presteren*. Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- vws (2005b). *Jaarverslag en slotwet van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport*. Tweede Kamer der Staten-Generaal, vergaderjaar 2004/2005, 30100 XVI. Den Haag: Sdu.

Deel II

Thematische uitdiepingen

12 Verschillen in sportdeelname

Koen Breedveld (SCP)

12.1 Inleiding

In hoofdstuk 4 zijn de ontwikkelingen in de sportdeelname beschreven. Uit dat hoofdstuk kwam onder andere naar voren dat de sportdeelname niet onder alle geledingen van de bevolking even hoog ligt, ook niet in recente jaren. Onder hoger opgeleiden, personen met hogere inkomens, autochtonen, jongeren en mannen ligt de sportdeelname hoger dan onder andere bevolkingsgroepen. De opzet van dat hoofdstuk liet echter niet toe om dieper in te gaan op de onderlinge samenhang tussen verschillende factoren: zijn bijvoorbeeld de verschillen in sportdeelname naar opleidingsniveau terug te voeren op het feit dat recentere generaties in het algemeen betere opleidingen hebben genoten, en meten we met verschillen in opleidingsniveau dus niet vooral verschillen in leeftijd? En hoe hangen bijvoorbeeld opleidingsniveau en inkomen precies samen? Daarnaast kon in het hoofdstuk weinig aandacht worden besteed aan andere zaken waarvan vaak gesteld wordt dat die samenhangen met verschillen in de sportdeelname, bijvoorbeeld de hoeveelheid beschikbare vrije tijd, de invloed van ouders op de sportdeelname van kinderen, en het belang van jeugdervaringen met sport voor de sportdeelname op latere leeftijd.

Doel van dit 'uitdiepende' hoofdstuk 'Verschillen in sportdeelname' is om nader licht te werpen op enkele van deze thema's. Gebruikmakend van uiteenlopende databestanden zullen we trachten te bezien welke factoren samenhangen met verschillen in de deelname aan sport. Waar we beschikken over databestanden die meerdere jaren beslaan, zullen we bezien in hoeverre die factoren door de tijd heen aan belang hebben ingeboet of juist hebben gewonnen.

We beginnen in paragraaf 12.2 met een korte schets van de ontwikkeling van enkele algemene factoren die samenhangen met verschillen in sportdeelname. In paragraaf 12.3 staan we specifiek stil bij de factor 'ethniciteit', en in paragraaf 12.4 bij de factor '(vrije) tijd'. In paragraaf 12.5 richten we ons op de rol van ouders in de sportdeelname van kinderen, in paragraaf 12.6 op de betekenis van jeugdige ervaringen met sport voor de deelname aan sport op latere leeftijd. Het hoofdstuk wordt in paragraaf 12.7 afgesloten met een korte samenvatting van de bevindingen.

12.2 Verschillen naar sekse, leeftijd, opleidingsniveau, werkzaamheid en inkomen

In De Haan en Breedveld (2000) werden de uitkomsten gepresenteerd van een analyse van de verschillen in sportdeelname onder de volwassen bevolking naar sekse, leeftijd, opleidingsniveau en werkzaamheid, gecorrigeerd voor onderlinge samenhangen, voor de jaren 1983, 1991 en 1999. De analyses waren verricht op het

AVO-databestand van het SCP, dat ook in hoofdstuk 4 veelvuldig is gebruikt. Uit de analyse kwam naar voren dat de verschillen in sportdeelname naar leeftijd door de tijd heen steeds kleiner zijn geworden. Naar opleidingsniveau echter zijn de verschillen in de sportbeoefening (bedoeld wordt: het beoefenen van sport in de enge zin van het woord) tussen 1983 en 1999 groter geworden. De sportbeoefening bleek in 1999 onder vrouwen hoger te liggen dan onder mannen. Tegelijk bleken mannen in 1999 nog oververtegenwoordigd bij de competitiesport, in ongeveer dezelfde mate als ze dat in 1983 ook al waren.

Inmiddels zijn we zes jaar verder en beschikken we ook over gegevens uit het AVO'03. Analyse van deze meer recente gegevens laten zien dat er tussen 1999 en 2003 weinig is veranderd in de verschillen naar sekse. Ook in 2003 beoefenen iets meer vrouwen dan mannen sport, maar hebben mannen de overhand als het gaat om de wedstrijdsport (onder correctie voor andere invloeden; tabel 12.1). Verschillen naar leeftijd lijken tussen 1999 en 2003 weer iets groter te zijn geworden. Ook nam tussen 1999 en 2003 de ongelijkheid in de sportbeoefening naar opleidingsniveau licht toe. Verschillen naar opleidingsniveau zijn bij het lidmaatschap van sportverenigingen en bij het deelnemen aan competities en trainingen ook in 2003 naar verhouding vrij klein (onder de groep sporters). Grotere verschillen doen zich wat betreft het lidmaatschap voor naar inkomen. In 2003 waren die verschillen nog iets groter dan in 1999. Bij elkaar blijkt er in de verschillen in sportdeelname tussen 1999 en 2003 weinig veranderd, en lijken al langer bestaande ongelijkheden naar bijvoorbeeld opleidingsniveau en inkomen eerder te zijn vergroot dan verkleind (vgl. Manders en Kropman 1979, 1982; Schoonderwoerd 1984; Scheerder en Van Reusel 2002, 2004; Van Bottenburg et al. 2005; Van der Meulen et al. 2005).

Tabel 12.1

Sportdeelname, lidmaatschap sportclub en deelname aan competitie/trainingen, naar enkele achtergrondkenmerken, (sportende) bevolking van 20-79 jaar, 1983-2003 (in procenten)

	sportdeelname ^{a,c}			lidmaatschap sportclub ^{a,b,c}			competities/trainingen ^{b,c}		
	1983	1999	2003	1983	1999	2003	1983	1999	2003
man	50	57	62	52	47	47	48	36	41
vrouw	52	61	67	48	46	45	36	23	28
20-34 jaar	70	70	74	53	48	52	48	33	41
35-49 jaar	56	62	68	52	46	43	42	27	34
50-64 jaar	31	51	58	40	44	41	27	27	28
≥ 65 jaar	23	44	45	34	48	42	21	27	23
lo, vbo, mavo	46	51	55	51	44	44	44	28	34
havo, vwo, mbo	58	65	69	51	48	45	44	32	34
hbo, wo	63	70	75	47	48	48	37	29	35
werkend	54	62	67	52	49	47	46	32	35
niet-werkend	48	55	59	47	41	42	37	23	33
laag inkomen	44	52	56	46	42	39	41	29	27
middeninkomen	51	59	63	50	45	43	42	30	33
hoog inkomen	59	65	69	54	50	50	44	29	38
bèta's ^d									
seks	0,01	0,04	0,04	0,04	0,01	0,02	0,13	0,14	0,13
leeftijd	0,37	0,18	0,20	0,10	0,03	0,10	0,15	0,06	0,12
opleidingsniveau	0,13	0,16	0,17	0,03	0,03	0,04	0,06	0,04	0,01
werkzaamheid	0,07	0,06	0,08	0,05	0,07	0,04	0,08	0,08	0,02
inkomen	0,10	0,10	0,09	0,05	0,06	0,08	0,02	0,01	0,07
verklarde variantie	0,24	0,13	0,15	0,02	0,02	0,02	0,07	0,04	0,04

a Excl. fiets- en wandelsport.

b In procenten van sporters.

c Cursief weergegeven cijfers zijn niet significant op p = 0,05-niveau.

d Logistische-regressieanalyse geeft naar richting en sterkte van de verbanden geen noemenswaardig andere effecten te zien.

Bron: SCP (AVO'83-'03)

12.3 Etniciteit

Een factor die zich minder gemakkelijk laat bestuderen, is de etniciteit. Anders dan bij bijvoorbeeld opleidingsniveau en inkomen, wordt in het AVO pas sinds 1995

gevraagd naar etniciteit. Van die informatie is in hoofdstuk 4 gebruikgemaakt bij het beschrijven van verschillen in sportdeelname naar etniciteit. Uit die analyse kwam onder andere naar voren dat er zich tussen autochtonen en allochtonen (incl. westerse allochtonen) ook in 2003 nog duidelijke verschillen voordoen in verschillende aspecten van de deelname aan sport.

Verwacht mag worden dat de aldus gepresenteerde cijfers een te gunstig beeld laten zien van de verschillen tussen autochtonen en allochtonen wat betreft sportdeelname. De vragenlijst was immers in het Nederlands gesteld, zodat gevreesd moet worden dat allochtonen die de Nederlandse taal niet machtig zijn, ondervertegenwoordigd zijn. Daarnaast biedt het AVO, ondanks zijn omvang van omstreeks 13.000 personen, weinig gelegenheid om in te gaan op verschillen in sportdeelname tussen diverse etnische groepen of op verschillen tussen allochtonen van de eerste en de tweede generatie.

In 2004 zijn op meer uitgebreide schaal gegevens verzameld bij allochtonen. Dit geschiedde in het kader van het LAS-project: Leefsituatie allochtone stedelingen. In dit multiciëntonderzoek werd bij de vier grootste minderhedengroeperingen van ons land (Turken, Marokkanen, Antillianen en Surinamers) alsmede bij een controle groep autochtonen, in de vijftig grootste gemeenten van het land informatie verzameld over diverse aspecten van de leefsituatie (Keuzenkamp en Merens 2006). Daartoe behoorde ook een (beperkte) vraagstelling over sport; het betrof sportbeoefening, lidmaatschap van sportverenigingen en deelname aan vrijwilligerswerk (o.a. ten behoeve van de sport). In totaal werden 4096 burgers van 15-64 jaar succesvol bevraagd.¹

Sportbeoefening

De analyses maken duidelijk dat er in de sportbeoefening significante verschillen bestaan tussen autochtonen en de vier genoemde groepen allochtonen (tabel 12.2). Onder de autochtonen van 15 jaar en ouder neemt 58% deel aan sport, onder de allochtonen is dat 39%.² Niet in de tabel gepresenteerde analyses maken duidelijk dat die verschillen maar gedeeltelijk zijn terug te voeren op verschillen in leeftijd en/of opleiding. Ook na controle voor deze variabelen verschillen autochtonen en allochtonen aanzienlijk wat betreft de sportdeelname (resp. 54% en 40%). Onder de groep allochtonen werd de laagste sportdeelname gemeten bij de Turken (33%) en de hoogste bij de Surinamers (47%).

De grootste verschillen tussen autochtonen en allochtonen doen zich voor bij vrouwen en bij ouderen, en dan vooral bij de Turken en de Marokkanen (Diopter 1999; Duyvendak et al. 1998; Scheerder en Vanreusel 2002). Niet toevallig behoren vrouwen en ouderen tot de bevolkingsgroepen die traditioneel het minst met sport in verband worden gebracht, ook in het 'vooruitstrevende' westen.

Vanuit een sportdeelname-stimuleringsperspectief is het hoopgevend te zien dat de sportdeelname onder de tweedegeneratieallochtonen op een aanzienlijk hoger peil ligt dan onder de eerstegeneratieallochtonen. Desondanks blijkt de sportdeelname ook onder de tweedegeneratieallochtonen (significant) achter te blijven bij een

naar sekse, leeftijd en opleidingsniveau vergelijkbaar gemaakte groep autochtonen (resp. 53% en 62%; niet in tabel). De geringste achterstand is terug te vinden bij de groep tweedegeneratie-Surinamers (sportdeelname 1 procentpunt lager dan bij een vergelijkbare groep autochtonen).

Tabel 12.2

Sportbeoefening onder vijf bevolkingsgroepen van 15-64 jaar, 2004 (in procenten)

	autochtoon	allochtoon	Turks	Marokkaans	Surinaams	Antilliaans
totaal	58	39	33	37	47	43
man	60	45	40	44	52	49
vrouw	56	33	26	29	43	37
15-24 jaar	70	55	48	56	63	54
25-34 jaar	66	41	36	40	47	43
35-49 jaar	56	34	24	25	45	40
50-64 jaar	46	23	18	15	30	27
primair onderwijs	31	21	21	17	30	22
vbo, mavo	41	38	40	46	39	29
mbo, havo, vwo	60	50	39	53	54	52
hbo, wo	73	58	53	58	61	59
eerste generatie		34	27	31	40	40
tweede generatie		56	50	55	64	56

Bron: SCP (LAS'04)

Lidmaatschap sportverenigingen

Onder allochtonen ligt het lidmaatschap van sportverenigingen 19 procentpunten, ofwel de helft, lager dan onder autochtonen (zie tabel 12.3). Dit betekent dat de verschillen naar etniciteit voor het lidmaatschap van sportverenigingen groter zijn dan voor de sportbeoefening sec. De achterstanden van vooral vrouwelijke en oudere allochtonen zijn bij het lidmaatschap van sportverenigingen wat groter dan bij de sportbeoefening sec. Het lidmaatschap van sportverenigingen ligt onder de Surinamers en de Antillianen hoger dan onder de Turken en de Marokkanen. Daarnaast zijn er duidelijke verschillen tussen allochtonen van de tweede en van de eerste generatie. Desondanks is er tussen de tweedegeneratieallochtonen en een naar sekse, leeftijd en opleidingsniveau vergelijkbare groep autochtonen nog altijd een verschil van 9 procentpunten (30% versus 39%; cijfers niet in tabel) in het lidmaatschap van

sportverenigingen. Bij Surinamers van de tweede generatie is het verschil met de autochtone bevolking het geringst (-6%).

Uit andere, hier niet gepresenteerde analyses kwam naar voren dat allochtonen weliswaar minder vaker dan autochtonen lid zijn van sportverenigingen, maar dat ze wel vaker lid zijn van met name sportscholen (Van den Broek 2006). Het valt niet uit te sluiten dat dit samenhangt met de samenstelling van het gezelschap dat men er aantreft. Van degenen die lid zijn van sportverenigingen geeft 55% aan dat het leden-tal (van die verenigingen) vooral uit westerse sporters bestaat. Voor sportscholen en fitnesscentra ligt dit aandeel aanzienlijk lager³ (resp. 41% en 39%).

Tabel 12.3

Lidmaatschap van sportverenigingen onder vijf bevolkingsgroepen van 15-64 jaar, 2004 (in procenten)

	autochtoon	allochtoon	Turks	Marokkaans	Surinaams	Antilliaans
totaal	37	18	14	18	22	20
man	38	24	20	23	29	26
vrouw	35	12	8	12	15	15
15-24 jaar	50	29	24	31	34	27
25-34 jaar	36	18	18	18	20	15
35-49 jaar	39	15	7	12	22	21
50-64 jaar	26	8	5	4	8	15
primair onderwijs	22	7	7	6	7	7
vbo, mavo	30	18	13	26	20	16
mbo, havo, vwo	36	24	22	23	26	23
hbo, wo	44	32	31	37	32	29
eerste generatie		14	10	14	17	18
tweede generatie		31	28	32	35	30

Bron: SCP (LAS'04)

Vrijwilligerswerk

Zoals ook al bleek in hoofdstuk 5, bij de analyse van het AVO'03-bestand, zijn allochtonen ondervertegenwoordigd bij het verrichten van vrijwilligerswerk voor sportverenigingen (zie tabel 12.4). Van de allochtonen van 15-64 jaar is 4% betrokken bij vrijwilligerswerk voor de sport, tegen 12% bij de autochtonen.⁴ Die verschillen blijken bovendien niet terug te voeren op verschillen in het lidmaatschap van sportverenigingen. Ook onder leden van sportverenigingen ligt het aandeel allochtone vrijwilligers lager dan onder autochtone leden. Deze achterstanden zijn het grootst bij bestuurlijke functies en het geringst bij sporttechnische werkzaamheden (bege-

leiding, scheidsrechter enz.). Overigens lijkt het niet gevraagd worden voor dergelijke functies een van de belangrijkste redenen waarom allochtonen minder dan autochtonen betrokken zijn bij vrijwilligerswerk voor sportverenigingen (Verweel et al. 2005).

Tabel 12.4

Vrijwilligerswerk ten behoeve van sportverenigingen, onder vijf bevolkingsgroepen van 15-64 jaar, 2004 (in procenten)

	autochtoon	allochtoon	Turks	Marokkaans	Surinaams	Antilliaans
totaal bevolking	12	4	3	4	4	5
totaal onder leden sportverenigingen	29	18	14	19	15	25
waarvan betrokken bij:						
bestuurstaken	7	2				
sporttechnische zaken	18	11				
overige zaken	11	6				

Bron: SCP (LAS'04)

12.4 Tijdselasticiteit

Etniciteit is, zoals gezegd, een factor die zich aan de hand van het AVO minder gemakkelijk laat bestuderen. Datzelfde geldt voor de factor 'tijd'. In het AVO wordt niet precies gemeten hoeveel tijd men aan sport besteedt, noch over hoeveel vrije tijd men beschikt. In de literatuur echter gelden 'te druk' of 'te weinig tijd' als veelgenoemde redenen voor mensen om niet te sporten of te bewegen (zie hoofdstuk 4; Ooijendijk et al. 2004). Vraag is uiteraard of tijdgebrek werkelijk het probleem vormt, of dat het aanvoeren van tijdgebrek eerder gezien moet worden als een uiting van de lage prioriteit die men aan het beoefenen van die activiteiten toekent. Voor de gemiddelde Nederlander beslaat de sportbeoefening immers niet meer dan 2,7% van zijn of haar vrijetijdsbudget (1,2 uur per week bij 44,8 uur per week vrije tijd), hetgeen nogal mager afsteekt bij bijvoorbeeld de tijd die mensen besteden aan televisiekijken (gemiddeld 12,4 uur per week in 2000, ofwel 28% van de beschikbare vrije tijd). Desondanks wijzen Vlaamse studies wel degelijk op een verband tussen de tijd die men aan sport besteedt en de hoeveelheid vrije tijd waar men over beschikt (Moens 2006; bij Pauwels en Scheerder 2004 echter is de relatie tussen beschikbare tijd en sporttijd niet eenduidig). In deze paragraaf bezien we daarom het relatieve belang van de factor 'tijd' in de tijd die Nederlanders besteden aan het sporten en bewegen. We maken daartoe gebruik van de uitkomsten van het Tijdsbestedingsonderzoek van het SCP en partners,⁵ waarin voor mensen van 12 jaar en ouder nauwgezet is vastgelegd waar ze hun tijd aan besteden.

Voor de analyse hebben we respondenten in vijf groepen ingedeeld, 'quintielen', zodanig dat in groep 1 de 20% personen zitten met de minste verplichtingen en in groep 5 de 20% van de personen met de meeste verplichtingen. Onder 'verplichtingen' verstaan we de tijd die mensen kwijt zijn aan min of meer extern opgelegde taken als arbeid, onderwijs en huishouden/zorg. In de eerste groep zitten dan ook relatief weinig werkenden en scholieren (24% in onze analyse), in de vijfde groep heel veel (88%). Om de veranderingen in de tijd te kunnen meten, vergelijken we uitkomsten uit het eerste Tijdsbestedingsonderzoek (TBO) uit 1975 met die van het laatste uit 2000. Om wat meer cases te krijgen in onze analyse, betrekken we bij de eerste groep ook de respondenten uit 1980 en bij de tweede groep ook de respondenten uit 1995, zodat we grofweg de situatie aan het eind van de jaren negentig vergelijken met die aan het einde van de jaren zeventig.

Een eerste beeld laat zien dat niet alleen de hoeveelheid vrije tijd afneemt als mensen het drukker krijgen, maar ook de tijd besteed aan eten en slapen (tabel 12.5).

Tabel 12.5

Tijd besteed aan diverse activiteiten, bevolking van 12 jaar en ouder, 1975/1980 en 1995/2000 (in uren per week)

	verplichtingen	besteding vrije tijd						
		slapen, eten	vrije tijd	media	sociaal, uitgaan	vrijwilligers- werk	sporten en bewegen	overige hobby's
1975/1980								
quintiel 1 minst druk	16,3	87,3	64,5	25,2	22,7	3,1	1,7	11,7
quintiel 2	34,7	82,2	51,1	19,4	19,0	1,9	1,7	9,1
quintiel 3	44,2	78,6	45,1	17,1	17,0	1,6	1,6	7,9
quintiel 4	51,6	76,6	39,8	14,5	16,1	1,4	1,4	6,4
quintiel 5 meest druk	61,9	73,5	32,5	12,8	12,7	1,1	1,1	4,8
1995/2000								
quintiel 1 minst druk	18,1	85,2	64,7	25,8	20,1	3,7	2,6	12,6
quintiel 2	34,3	81,5	52,3	20,3	18,0	2,3	2,1	9,5
quintiel 3	44,2	78,4	45,4	17,9	16,1	2,0	2,0	7,4
quintiel 4	52,0	76,2	39,8	15,2	15,1	1,5	1,9	6,1
quintiel 5 meest druk	63,4	72,4	32,2	12,5	12,4	1,1	1,5	4,8

Bron: SCP (TBO'75-'00)

Vergelijken we de twee uiterste quintielen, de groep met de minste en de groep met de meeste uren verplichtingen, dan zien we de hoeveelheid vrije tijd in 1995/2000 halveren terwijl de tijd besteed aan eten en slapen in quintiel 5 slechts zo'n 15% lager ligt dan in quintiel 1. De vrije tijd is dus 'tijdselastischer'⁶ dan het eten en slapen. Kijken we naar vijf hoofdgroepen van vrijetijdsactiviteiten, dan zien we dat het vrijwilligerswerk het sterkst reageert op veranderingen in aantallen uren verplichtingen,

en de tijd besteed aan sociale activiteiten (incl. het uitgaan) het minst. De tijd die aan media wordt besteed volgt grofweg het budget aan vrije uren. De tijd besteed aan sporten/bewegen (incl. fietsen en wandelen in de vrije tijd) is naar verhouding wat minder tijdselastisch, ook in vergelijking met overige hobby's. Voor 1975 zijn die conclusies niet veel anders. Tot slot valt op dat, hoewel in drie van de vijf quintielen de hoeveelheid verplichtingen in 1995/2000 hoger ligt dan in 1975/1980, de tijd besteed aan sporten en bewegen eind jaren negentig toch in ieder quintiel hoger ligt dan eind jaren zeventig. Dit maakt duidelijk dat de beschikbare vrije tijd niet de enige factor is die bepaalt hoeveel tijd mensen aan sport en bewegen besteden.

Voor een meer specifieke analyse kijken we naar verschillende grootheden: het aandeel sporters, de tijd die sporters aan sport besteden, de totale tijd besteed aan sport door sporters en niet-sporters (product van de eerste twee grootheden), de tijd besteed aan fiets- en wandeltochten (sportieve recreatie), de tijd besteed aan fietsen en wandelen als wijze van verplaatsing, en de totale tijd besteed aan het aldus sportief bewegen (de optelsom van de laatste drie grootheden). Op de tijd besteed aan fiets- en wandeltochtjes na geldt voor alle grootheden dat die eind jaren negentig op een wat hoger niveau lagen dan eind jaren zeventig (tabel 12.6). Als gevolg hiervan steeg de tijd besteed aan sportief bewegen in die twintig jaar met gemiddeld 0,9 uur per week (zie laatste kolom).

Tabel 12.6

Sportdeelname en tijd besteed aan sport en bewegen, bevolking van 12 jaar en ouder, 1975/1980 en 1995/2000 (in procenten en uren per week)

	sport- deelname (%)	sport door sporters (uren)	sport allen (uren)	fiets-/ wandeltochtjes (uren)	wandelen/ fietsen als vervoer (uren)	totaal sport en bewegen (uren)
1975/1980	29	3,1	0,9	0,7	2,5	4,0
1995/2000	39	3,3	1,3	0,7	2,9	4,9

Bron: SCP (TBO'75-'00)

Zetten we genoemde grootheden af tegen de vijf onderscheiden quintielen, dan zien we, voor 1995/2000 en gecontroleerd voor de invloed van andere factoren, dat de sportdeelname een (niet significant, $p = 0,06$) curvilinair verband vertoont met het aantal uren verplichtingen (tabel 12.7). De groepen die het drukst bezet zijn én de groepen die het minst druk bezet zijn, kennen de laagste sportdeelnamecijfers. De tijd die sporters aan sport besteden vertoont wel een negatief verband met het aantal uren verplichtingen. Bij elkaar betekent dit dat de tijd die aan sporten wordt besteed, eigenlijk alleen bij de drukst bezette 20% van de bevolking duidelijk lager ligt. Bij de resterende 80% is dat effect afwezig (vgl. Pauwels en Scheerder 2004). Daarentegen hangt de tijd die mensen aan fietsen en wandelen besteden wel duidelijk samen met

de mate waarin men druk is met verplichtingen. Voor fietsen en wandelen als verplaatsingswijze geldt dat echter niet of nauwelijks.

Bij elkaar blijkt er wel degelijk sprake te zijn van een (negatieve) tijdselasticiteit tussen uren verplichtingen en tijd besteed aan sporten en bewegen: naarmate men drukker bezet is, daalt de tijd die men besteedt aan sporten en bewegen. Die relatie is in de late jaren negentig nog iets sterker dan in de late jaren zeventig (voor cijfers, zie de tabel op www.rapportage-sport.nl).

Tabel 12.7

Tijd besteed aan diverse activiteiten,^a bevolking van 12 jaar en ouder, naar aantallen uren verplichtingen, 1995/2000 (in procenten en uren per week)

	sport- deelname ^b (%)	sport door sporters (uren)	sport allen (uren)	fiets-/wandel- tochtjes (uren)	wandelen/ fietsen als vervoer (uren)	totaal sport en bewegen (uren)
quintiel 1 minst druk	39	3,9	1,5	1,4	2,7	5,5
quintiel 2	43	3,6	1,6	0,7	3,2	5,5
quintiel 3	40	3,6	1,4	0,5	3,0	4,9
quintiel 4	40	3,3	1,3	0,5	3,0	4,7
quintiel 5 meest druk	36	2,6	0,9	0,4	2,8	4,1
<i>bèta^c</i>	0,04	0,14	0,10	0,20	0,06	0,12

a Gecontroleerd voor sekse, leeftijd, opleiding en maatschappelijke positie.⁷

b Logistische-regressieanalyse geeft naar richting en sterkte van de verbanden geen noemenswaardig andere effecten te zien.

c Cursief afgedrukte cijfers zijn niet significant op $p = 0,05$ niveau.

Bron: SCP (TBO'95-'00)

Separate analyses voor mannen en vrouwen voor 1995/2000 wijzen uit dat de negatieve relatie tussen tijdsdruk en sport en bewegen zich bij mannen sterker manifesteert dan bij vrouwen (voor cijfers, zie tabel 12.7 op www.rapportage-sport.nl). Dit komt doordat vooral het wandelen en fietsen (zowel recreatief als voor verplaatsing) bij mannen sterker dan bij vrouwen tijdselastisch is. Voor beide groepen geldt dat de sportdeelname relatief weinig gevoelig is voor verschillen in tijdsdruk, en dat alleen de 20% meest drukke groep evident minder tijd besteedt aan sport. Tegelijk kan worden geconstateerd dat mannen per week 0,3 uur meer aan sport en bewegen besteden dan vrouwen – en dat terwijl mannen in 1995/2000 gemiddeld 1,8 uur drukker bezet zijn met verplichtingen dan vrouwen (cijfers niet in tabel). Eens te meer is hiermee aangegeven dat andere factoren dan de hoeveelheid beschikbare vrije tijd een belangrijke rol spelen in het besluit om te sporten/bewegen.

12.5 Het sportieve kapitaal van ouders

Een factor die in de literatuur wordt genoemd als zijnde van belang voor de verklaring van verschillen in sportdeelname, betreft vroegere of jeugdervaringen met sport (Spruijt en Kamphorst 1981; Kamphorst en Spruijt 1983; Scheerder 2004). Vooral nog is er in dit hoofdstuk (en in deze rapportage) voor het verklaren van verschillen in sportdeelname vooral aandacht geweest voor zaken die in het heden spelen: iemands huidige leeftijd, zijn of haar huidige maatschappelijke positie, de hoeveelheid vrije tijd en geld waar hij/zij – momenteel – over beschikt. Opleidingsniveau hoort daar ook bij. Maar het behaalde opleidingsniveau is ook een verwijzing naar het verleden. Voor de meeste mensen verandert er na het beëindigen van hun formele schoolloopbaan weinig meer in hun opleidingsniveau. Opleidingsniveau zegt daarmee vooral ook iets over ervaringen die men in het verleden heeft opgedaan, over iemands vorming en het formele socialisatieproces dat de betrokkene heeft ondergaan.

Sinds het werk van de Franse socioloog Bourdieu (1978, 1988) is het gebruikelijk om naar vorming en socialisatie te verwijzen als ‘cultureel kapitaal’. In het cultureel kapitaal van iemand ligt besloten hoe hij/zij tegen de wereld aankijkt en wat hij/zij daarin van belang acht. In het denken van Bourdieu spreken we dan van iemands ‘habitus’,⁸ die voor de buitenwereld zichtbaar wordt in de levensstijl die men aanhangt en de voorkeuren, de smaak die men aan de dag legt voor allerlei aangelegenheden – waaronder ook sport. In de meeste onderzoeken wordt, bij gebrek aan beter, het opleidingsniveau ingezet als indicator van cultureel kapitaal (al zijn er onderzoekers die deze operationalisering hartgrondig afwijzen).

Van groot belang voor de vorming van het culturele kapitaal en de bijbehorende habitus, achtte Bourdieu de vroege opvoeding van het kind door de ouders. In die eerste, beschermde levensjaren zouden ouders hun eigen culturele kapitaal doorgeven aan hun kinderen, en zo hun kind een solide basis meegeven voor diens kijk op de wereld.

In de meeste onderzoeken naar sportdeelname wordt echter geen aandacht besteed aan de invloed van ouderlijke voorkeuren en gedragingen. Spruijt en Kamphorst (1981: 263) constateerden echter vijftientig jaar geleden al dat de ‘sportsocialisatie (...) een belangrijke voorspeller is voor het latere sportgedrag’. Recentelijk kwam Scheerder (2004) tot dezelfde conclusie, toen hij stelde dat er duidelijke relaties bestaan tussen de sportdeelname van ouders en kind, en dat stimulering van de sportdeelname van jongeren vooral gebaat zou zijn bij aandacht voor het ‘sportkapitaal’ dat door ouders aan hun kinderen wordt doorgegeven.

In de twee navolgende paragrafen besteden we op verschillende wijzen aandacht aan de betekenis van vroege of jeugdervaringen met sport. In deze paragraaf doen we dat door, in navolging van Scheerder (2004), te kijken naar de relatie tussen het sportgedrag van ouders en dat van hun kinderen. In paragraaf 12.6 kijken we vervolgens, vergelijkbaar met Kamphorst en Spruijt (1983), in welke mate deze vroege sportervaringen doorwerken in het sportgedrag op latere leeftijd.

Voor de eerste analyse, de relatie tussen de sportdeelname van ouders en dat van hun kinderen, analyseren we nogmaals het inmiddels bekende AVO. We maken daarbij gebruik van het feit dat het AVO onderzoek is op huishoudensniveau (alhoewel de data zelden op die manier worden gepresenteerd en geanalyseerd). Voor deze paragraaf hebben we de AVO-bestanden uit 1983 en 2003 dusdanig georganiseerd dat we het sportgedrag van kinderen en beide ouders⁹ tegelijk konden analyseren. Dit resulteerde in een steekproef van in totaal 4889 kinderen van 6 tot en met 18 jaar, met een redelijk gelijke verdeling naar leeftijd en geslacht; per kind is informatie bekend over het opleidingsniveau en het sportieve gedrag van beide ouders, en daarmee over het 'sportieve kapitaal' van de kinderen.¹⁰

Een eerste analyse van de gegevens laat zien dat kinderen in 2003 vaker een (of twee) sportende ouder(s) hebben dan in 1983 (tabel 12.8). Het aandeel kinderen met een of meer ouders die lid zijn van sportverenigingen of die deelnemen aan competities en trainingen, is daarentegen tussen 1983 en 2003 nauwelijks gestegen. In 2003 hebben beduidend meer kinderen ouders die solosporten beoefenen; daarentegen ligt het aandeel kinderen met ouders die aan team- of duosporten doen niet heel veel hoger dan in 1983.

Tabel 12.8

Sportdeelname, kinderen van 6-18 jaar en beide ouders, 1983 en 2003 (in procenten)

	sportdeelname kind		aantal sportactieve ouders, 1983			aantal sportactieve ouders, 2003		
	1983	2003	0	1	2	0	1	2
sportbeoefening ^a	86	91	28	29	43	16	26	58
lid sportvereniging ^a	63	68	56	29	15	51	32	17
competitie/training	60	61	62	28	11	60	30	10
teamsport	39	48	75	23	2	73	23	4
duosport	29	40	73	17	10	68	21	11
solosport ^a	77	80	40	29	31	22	34	44

a Excl. fiets-/wandelsport.

Bron: SCP (AVO'83 en '03)

Ook het opleidingsniveau van ouders is tussen 1983 en 2003 gestegen: had in 1983 nog 7% van de kinderen een moeder met een hbo/wo-diploma, in 2003 was dat gestegen naar 21%. Het opleidingsniveau van vaders steeg in die periode eveneens, zij het minder hard dan het opleidingsniveau van moeders (tabel 12.9).

Het opleidingsniveau van ouders is van belang, omdat er, zo bleek eerder, een relatie is tussen opleidingsniveau en sportdeelname. Voor zowel 1983 als 2003 is duidelijk te zien dat het sportieve kapitaal dat een kind van huis uit meekrijgt (geoperationa-

liseerd als het aandeel kinderen in tweeoudergezinnen met 0, 1 of 2 ouders die aan sport doen) stijgt naarmate het opleidingsniveau¹¹ hoger is (tabel 12.10). Het blijkt dat het aandeel kinderen waarvan beide ouders aan sport doen, hoger is naarmate het opleidingsniveau van de ouders stijgt (en in 2003 dus ook hoger is dan in 1983).

Tabel 12.9

Opleidingsniveau van ouders, kinderen van 6-18 jaar, 1983 en 2003 (in procenten)

	moeder		vader	
	1983	2003	1983	2003
max. vbo, mavo	73	41	56	37
mbo, havo, vwo	21	38	23	31
hbo, wo	7	21	21	32
totaal	100	100	100	100

Bron: SCP (AVO'83 en '03)

Tabel 12.10

Sportdeelname ouders naar opleidingsniveau van beide ouders tezamen, kinderen van 6-18 jaar, 1983 en 2003 (in procenten)

	opleidingsniveau beide ouders				
	1 (laagst)	2	3	4	5 (hoogst)
1983					
geen van beide ouders sporten	36	25	15	7	8
een van de twee ouders sport	32	30	28	16	22
beide ouders sporten	31	46	57	77	70
totaal	100	100	100	100	100
2003					
geen van beide ouders sporten	30	17	11	8	7
een van de twee ouders sport	37	30	25	17	13
beide ouders sporten	34	53	65	75	80
totaal	100	100	100	100	100

Bron: SCP (AVO'83 en '03)

Tabel 12.10 zegt echter nog weinig over de betekenis van het ouderlijke sportieve kapitaal op individueel niveau, in een 'multivariaat' perspectief. Om daar meer zicht op te krijgen, zijn vervolganalyses uitgevoerd op het lidmaatschap van sportclubs en op het deelnemen aan competities en trainingen onder kinderen van 6-18 jaar.¹² Eerste analyses wijzen daarbij op de grote betekenis van het opleidingsniveau van beide ouders. Gecorrigeerd voor gezinsinkomen, leeftijd en sekse van het kind,

waren in 1983 kinderen van ouders met het hoogste gezamenlijke opleidingsniveau vaker lid van een sportvereniging dan kinderen van ouders met het laagste gezamenlijke opleidingsniveau. Het verschil bedroeg 7 procentpunten (resp. 68% en 61%). In 2003 is dat verschil gestegen naar 15 procentpunten (resp. 73% en 58%; cijfers niet in tabel). Ook bij het deelnemen aan competities en trainingen speelt het opleidingsniveau van ouders een rol, en in 2003 een grotere dan in 1983.

Echter, als ook de sportdeelname van beide ouders in de analyse worden betrokken, vervalt in 1983 de invloed van het opleidingsniveau van de ouders en wordt die aanzienlijk geringer in 2003 (tabel 12.11). Naarmate het sportieve kapitaal van ouders toeneemt, stijgt ook het aandeel kinderen dat lid is van sportverenigingen of dat betrokken is bij competities en trainingen. Voor het grootste effect is het goed als beide ouders betrokken zijn bij sportverenigingen en/of sportcompetities. Het effect van sportief kapitaal laat zich echter ook gelden als ouders wel sporten maar geen lid zijn van sportverenigingen en/of deelnemen aan competities, c.q. als dat maar voor een van beide ouders geldt.

Tabel 12.11

Lidmaatschap van sportverenigingen en deelname aan competities en trainingen, gecontroleerd voor sekse, leeftijd, inkomen, opleidingsniveau en sportdeelname ouders, kinderen 6-18 jaar, 1983 en 2003 (in procenten)

	lidmaatschap van sportclub		deelname competities en trainingen	
	1983	2003	1983	2003
jongen	63	69	63	65
meisje	65	67	60	58
6-9 jaar	55	66	47	57
10-14 jaar	72	74	70	70
15-18 jaar	63	62	61	57
geen sportende ouders	51	53	48	46
ouder(s) sport(en), geen lid / competitie	60	63	58	57
één ouder lid / doet mee aan competitie	71	72	70	70
beide ouders lid / doen mee aan competitie	81	85	81	81
bèta opleidingsniveau ouders ^{a, b}	0,03	0,08	0,05	0,10
bèta gezinsinkomen ^{a, b}	0,09	0,21	0,10	0,10
bèta sportdeelname ouders ^{a, b}	0,22	0,21	0,22	0,21
verklaarde variantie	0,08	0,10	0,10	0,11

a Logistische regressie geeft naar richting en sterkte van de verbanden geen ander beeld.
b Cursief afgedrukte cijfers zijn niet significant op p = 0,05-niveau.

Bron: SCP (AVO'83 en '03)

Een meer directe relatie tussen het sportgedrag van ouders en kinderen doet zich voor als kinderen dezelfde sporten beoefenen als hun ouders. Er zijn echter niet veel takken van sport waarvoor een dergelijke analyse mogelijk is. Allereerst moet een redelijk aantal kinderen en ouders de betreffende sport beoefenen, en vervolgens moet er zowel in 1983 als in 2003 op vergelijkbare wijze naar dezelfde takken van sport zijn gevraagd.¹³ Voor vier sporten leek een dergelijke analyse echter wel mogelijk: voetbal, tennis, schaatsen en, in beperkte mate, turnen. Eerste analyses laten zien dat voetbal ook in 2003 nog geen sport voor moeders was en turnen niet voor vaders (en in 2003 ook niet meer voor moeders; tabel 12.12).

Tabel 12.12

Deelname aan vier takken van sport, kinderen van 6-18 jaar en beide ouders, 1983 en 2003 (in procenten)

	kind		vader		moeder	
	1983	2003	1983	2003	1983	2003
voetbal	25	33	13	14	0	0
tennis	11	17	10	14	9	11
schaatsen	24	19	11	11	10	9
turnen	19	19	2	0	12	2

Bron: SCP (AVO'83 en '03)

De analyses bevestigen het eerder geuite vermoeden: het deelnemen door een of meer ouders aan een sport vergroot de kans dat een kind die sport ook beoefent aanzienlijk. Voor voetbal en tennis is die relatie in 2003 nog wat sterker dan in 1983, voor schaatsen en voor turnen wat minder sterk (vgl. de bèta's onderaan tabel 12.13). Bij tennis is de relatie met het opleidingsniveau van beide ouders het sterkst. Anno 2003 is echter ook de deelname van kinderen aan schaatsen vrij sterk gerelateerd aan het opleidingsniveau van de ouders. Voetbal en turnen variëren minder met het opleidingsniveau van beide ouders.

Tabel 12.13

Deelname aan vier takken van sport, kinderen van 6-18 jaar, gecontroleerd voor sekse, leeftijd, gezinsinkomen, opleidingsniveau ouders en deelname van ouders, 1983 en 2003 (in procenten)

	voetbal ^a		tennis		schaatsen		turnen ^b	
	1983	2003	1983	2003	1983	2003	1983	2003
jongen	43	51	10	19	22	18	12	11
meisje	7	14	12	15	27	20	27	26
6-9 jaar	18	23	3	9	16	15	26	23
10-14 jaar	29	38	14	22	28	22	20	22
15-18 jaar	27	36	13	19	27	20	12	9
geen ouder in dezelfde sport	23	29	7	11	16	13	18	18
één ouder in dezelfde sport	41	55	26	38	61	44	31	39
twee ouders in dezelfde sport	nvt	nvt	49	55	72	76	n.v.t.	n.v.t.
bèta opleidingsniveau ouders ^{c, d}	0,06	0,05	0,10	0,10	0,06	0,09	0,04	0,03
bèta gezinsinkomen ^{c, d}	0,02	0,02	0,04	0,00	0,04	0,03	0,06	0,05
bèta sportdeelname ouders ^{c, d}	0,14	0,19	0,33	0,38	0,43	0,38	0,10	0,08
verklaarde variantie	0,21	0,22	0,16	0,19	0,21	0,17	0,08	0,07

a Alleen naar deelname vader gekeken.
b Alleen naar deelname moeder gekeken.
c Cursief afgedrukte cijfers zijn niet significant op $p = 0,05$ -niveau.
d Logistische regressie geeft naar richting en sterkte van de verbanden geen ander beeld.

Bron: SCP (AVO'83 en '03)

12.6 Vroege jeugdervaringen

Helaas bevat het AVO niet de mogelijkheid om te bezien in hoeverre de ervaringen die men als kind opdoet met sport, van invloed zijn op het latere sportgedrag. Toetsing van een dergelijk effect behoort wel tot de mogelijkheden als we gebruikmaken van het begin 2005 gehouden Nationaal sportonderzoek (NSO), een vervolgenquête op het AVO'03 onder ruim 2200 personen van 15 jaar en ouder (zie ook hoofdstukken 4 en 5). In die enquête waren onder andere vragen gesteld over de sportdeelname van ouders, over sportdeelname op jeugdige leeftijd alsmede over ervaringen met en tijdens de lessen gymnastiek in het primair en voortgezet onderwijs.

De uitkomsten uit dit onderzoek maken duidelijk dat van de bevolking van 20 jaar en ouder, in 2005 39% voor zijn twaalfde is begonnen te sporten en dat 34% op het moment van ondervraging in het verleden niet aan sport heeft gedaan (d.w.z. in de vrije tijd; tabel 12.14). Dit laatste percentage is aanmerkelijk hoger onder oudere generaties dan onder jongere, en onder lager opgeleiden dan onder hoger opgelei-

den. Daarnaast blijkt dat hoger opgeleiden op jongere leeftijd beginnen met sporten dan lager opgeleiden. Niet verrassend is dat onder degenen die op het moment van ondervraging aan sport doen, het aandeel personen dat ooit eerder heeft gesport hoger ligt dan onder degenen die op het moment van ondervraging niet aan sport doen (voor cijfers, zie de tabel op www.rapportage-sport.nl).

Tabel 12.14

Leeftijd gestart met sportdeelname, bevolking van 20 jaar en ouder, naar leeftijd en opleidingsniveau, 2005 (in procenten)

	totaal	leeftijd				opleidingsniveau		
		20-34 jr	35-49 jr	50-64 jr	≥ 65 jr	laag	midden	hoog
nooit gesport	34	20	29	44	54	47	29	19
> 17 jaar	12	7	15	13	13	13	11	11
tussen 12 en 17 jaar	15	13	13	17	16	13	15	16
< 12 jaar	39	60	44	25	16	27	45	54
	100	100	100	100	100	100	100	100

Bron: SCP/MI (NSO'05)

De meeste mensen (86%, tabel 12.15) hebben geen negatieve herinneringen aan de lessen gymnastiek in het basisonderwijs (thans: het primair onderwijs). Aan de andere kant: 14% blijkt die lessen wel als onprettig te hebben ervaren. Een merendeel (57%) stelt echter vooral positieve herinneringen te hebben aan deze lessen. Bij mannen ligt dat percentage wat hoger dan bij vrouwen. Tussen personen die in 2005 wel en personen die niet aan sport deden, deed zich op dit bivariate niveau geen verschil voor in de waardering van het gymnastiekonderwijs in het primair onderwijs¹⁴ (voor cijfers, zie tabel op www.rapportage-sport.nl).

Tabel 12.15

Ervaring met gymlessen in het basisonderwijs, bevolking van 20 jaar en ouder, naar sekse en leeftijd, 2005 (in procenten)

	totaal	sekse		leeftijd			
		man	vrouw	20-34 jr	35-49 jr	50-64 jr	≥ 65 jr
negatief	14	12	16	13	16	14	9
neutraal	29	26	33	25	29	34	30
positief	37	40	34	41	37	35	29
heel positief	20	23	18	21	18	17	32
	100	100	100	100	100	100	100
gemiddelde (1-4)		2,7	2,5	2,7	2,6	2,5	2,8

Bron: SCP/MI (NSO'05)

De meeste volwassenen (74%, tabel 12.16) herinneren zich anno 2005 niet dat hun ouders in de kindertijd aan sport deden. Ouders die aan sport doen, komt vaker voor bij jongere generaties, bij hoger opgeleiden en bij volwassenen die anno 2005 aan sport doen, dan bij oudere generaties, lager opgeleiden en niet-sporters (zie ook de vorige paragraaf).

Tabel 12.16

Sportdeelname ouders, bevolking van 20 jaar en ouder, naar leeftijd en opleidingsniveau van ondervraagde, 2005 (in procenten)

	totaal	leeftijd				opleidingsniveau		
		20-34 jr	35-49 jr	50-64 jr	≥ 65 jr	laag	midden	hoog
geen sportende ouders	74	55	73	86	88	83	69	65
één sportende ouder	18	27	20	11	11	15	20	22
twee sportende ouders	8	18	7	3	1	2	10	14
	100	100	100	100	100	100	100	100

Bron: SCP/MI (NSO'05)

Uit tabellen 12.14 tot en met 12.16 kwam naar voren dat sporters en niet-sporters anno 2005 van elkaar verschillen wat betreft de eigen sporthistorie en het sportieve kapitaal van hun ouders, maar niet of nauwelijks wat betreft hun waardering van lessen gymnastiek in het (primair) onderwijs. Die constatering blijft ook overeind staan als we de verschillende factoren tezamen analyseren, tegelijk met andere aan sportdeelname verwante zaken als sekse, leeftijd, opleidingsniveau en inkomen. In die analyse komen de ervaringen met gymlessen steeds als niet-significant¹⁵ naar boven (reden waarom ze ook niet in tabel 12.17 zijn opgevoerd). Wel significant zijn de factoren 'eigen sporthistorie' en 'sportief kapitaal van ouders'. Mensen die in hun jeugd of als jongvolwassene aan sport hebben gedaan, lopen een grotere kans om later sportief actief te blijven dan mensen die dat niet hebben gedaan. Hetzelfde geldt voor personen die opgroeiden in gezinnen waarin één, en liefst twee ouders sport beoefenden. Dat laatste effect is in een aparte analyse voor vrouwen echter niet meer significant. De introductie van 'socialisatievariabelen' betekent overigens niet dat variabelen als inkomen en opleidingsniveau nu niet significant meer zijn. Voor beide factoren geldt dat hun bijdrage aan de verklaring van de sportdeelname in dezelfde orde van grootte ligt (bèta's resp. 0,12 en 0,11; cijfers niet in tabel) als de bijdrage van het vroeger hebben gesport en het sporten door ouders.

Aparte analyses voor het (op latere leeftijd) deelnemen aan competities en trainingen en voor het lidmaatschap van sportverenigingen, laten eveneens een significant verband zien met de eigen vroege sportgeschiedenis, en in mindere mate met het sportieve kapitaal van ouders.

Tabel 12.17

Sportdeelname, deelname aan competities en trainingen en lidmaatschap van sportverenigingen, bevolking van 20 jaar en ouder, naar sportverleden en sportdeelname ouders, gecontroleerd voor een aantal kenmerken, 2005 (in procenten)

	sportdeelname			deelname competities	lidmaatschap sportvereniging
	totaal	mannen	vrouwen		
sporthistorie					
nooit gesport	46	46	46	17	21
na 17e jaar	60	58	61	20	28
tussen 12e en 17e jaar	62	59	65	24	31
voor 12e jaar	63	65	61	26	34
sportdeelname ouders					
geen sportende ouders	55	54	57	20	27
één sportende ouder	56	60	53	24	28
twee sportende ouders	74	79	71	38	42
betà sportverleden^{a, b}					
betà sportieve ouders ^{a, b}	0,15	0,17	0,15	0,17	0,16
	0,10	0,13	0,09	0,10	0,08
verklaarde variantie					
	0,13	0,13	0,13	0,09	0,09

a Logistische regressie geeft naar richting en sterkte van de verbanden geen ander beeld.
b Cursief afgedrukte percentages en bèta's zijn niet significant op $p = 0,05$ -niveau.

Bron: SCP (AVO'05)

12.7 Samenvatting

Dit hoofdstuk heeft diepgaander de verschillen in sportdeelname tussen bevolkingsgroepen behandeld. Het hoofdstuk vormt in die zin een aanvulling op hoofdstuk 4, waarin in beschrijvende zin is ingegaan op ontwikkelingen en verschillen in sportdeelname.

Analyse van 'standaard'-factoren als sekse, leeftijd, opleidingsniveau, inkomen en werkzaamheid laat zien dat, rekening houdend met onderlinge dwarsverbanden, er in recente jaren slechts weinig verandering is gekomen in verschillen in de sportdeelname naar sekse en leeftijd. Mannen en jongeren blijven oververtegenwoordigd in de competitiesport. De samenhang tussen sportbeoefening en opleidingsniveau is in 2003 weer wat sterker dan in 1999, en hetzelfde geldt voor de samenhang tussen lidmaatschap van sportvereniging en inkomen.

Uitkomsten uit het LAS-onderzoek (Leefsituatie allochtone stedelingen) laten zien dat de sportbeoefening en het lidmaatschap van sportverenigingen bij Turken,

Marokkanen, Surinamers en Antillianen lager ligt dan bij autochtonen. De verschillen zijn het grootst bij de Turken en de Marokkanen, en dan vooral bij vrouwen en ouderen. Onder tweedegeneratieallochtonen ligt de sportdeelname hoger dan onder de eerste generatie. Desondanks doen zich ook onder de tweedegeneratieallochtonen verschillen voor met vergelijkbare groepen autochtonen in de sportdeelname en het lidmaatschap van sportverenigingen. De onderzochte groepen allochtonen zijn in vergelijking met autochtonen ondervertegenwoordigd in het vrijwilligerswerk voor de sport, met name in bestuursfuncties.

Tijdgebrek wordt vaak genoemd als reden om niet of minder te sporten en te bewegen. Analyses op het Tijdsbestedingsonderzoek wijzen echter uit dat de sportdeelname geen lineair verband houdt met het aantal uren verplichtingen (arbeid, onderwijs, huishouden/zorg) dat men heeft. Wel besteden druk bezette sporters minder tijd aan sport dan minder druk bezette sporters. Uiteindelijk besteden alleen de 20% drukt bezette Nederlanders minder tijd aan sport. Het ondernemen van fiets- en wandeltochtjes (sportieve recreatie) vertoont wel een negatief verband met de mate waarin men druk is met verplichtingen. Voor het zich lopend of per fiets verplaatsen geldt dat niet. Alle vormen van sporten en bewegen opgeteld, blijken druk bezette mensen minder te bewegen dan minder druk bezette mensen. In recente jaren is die relatie wat pregnanter dan twintig jaar geleden. Desondanks besteden burgers, bij toegenomen drukte, eind jaren negentig meer tijd aan sport en bewegen dan eind jaren zeventig.

De kans dat een kind opgroeit in een gezin waarin een of beide ouders sporten, is in 2003 groter dan in 1983. Het betreft dan vooral de kans dat die ouders ongebonden aan solosporten doen, want het aandeel kinderen met ouders die lid zijn van sportverenigingen of die aan competitie sport doen, is in die periode veel minder gegroeid. Ook is het opleidingsniveau van ouders in 2003 hoger dan in 1983. Voor de sport is dat belangrijk, omdat het opleidingsniveau van de ouders een factor is in de verklaring van verschillen in het lidmaatschap van sportverenigingen en de deelname aan competities en trainingen onder kinderen – in 2003 nog meer dan in 1983. Belangrijker echter is de hoeveelheid sportief kapitaal van ouders: hoe sportiever de ouders, des te groter de kans dat ook de kinderen aan sport doen. Voor sporten als voetbal en tennis is die relatie tussen 1983 en 2003 nog wat versterkt, voor schaatsen en turnen is die wat zwakker geworden.

Mensen beginnen op steeds jongere leeftijd met sport. De kans dat iemand voor zijn twaalfde aan sport heeft gedaan, is onder hoger opgeleiden groter dan onder lager opgeleiden. Ook is bij hen de kans dat ouders aan sport doen groter. Beide factoren hangen positief samen met het op latere leeftijd deelnemen aan sport. Voor de vroegere ervaringen met het gymnastiekonderwijs kon een dergelijke relatie niet worden vastgesteld.

Noten

- 1 Begin 2006 heeft een tweede grote dataverzameling onder allochtonen plaatsgevonden. Voor dit onderzoek, dat als werktitel de naam SIM draagt (Survey integratie minderheden), is een meer uitgebreide set van vragen gesteld over de sportdeelname. Daarnaast zijn ook vragen gesteld aan jongeren van 6-14 jaar. Eerste resultaten uit het SIM-onderzoek worden in 2007 verwacht.
- 2 De vraagstelling naar sportdeelname in het LAS is anders dan in het AVO. Daardoor zijn de uitkomsten van beide onderzoeken niet helemaal vergelijkbaar.
- 3 Dit verschil is niet terug te voeren op een andere samenstelling van de groep onderzochte sporters zelf. Ook onder de autochtonen bestaat het beeld dat sportverenigingen vaker een voornamelijk westers publiek bedienen dan sportscholen of fitnesscentra (cijfers resp. 88%, 58% en 53%).
- 4 Cijfers kunnen afwijken van de cijfers in hoofdstuk 5 door een afwijkende vraagstelling.
- 5 Zie www.tijdsbesteding.nl en www.rapportage-sport.nl voor meer informatie over dit onderzoek.
- 6 In de economische wetenschappen staat het begrip 'inkomenselasticiteit' voor de relatieve verandering in de vraag naar een product in relatie tot de relatieve verandering van het inkomen. Een positieve inkomenselasticiteit duidt op een luxeproduct (meer vraag als het inkomen stijgt), en een negatieve inkomenselasticiteit op een inferieur product (minder vraag als de prijs stijgt). Een variant is 'prijselasticiteit', waarbij een geringe prijselasticiteit duidt op een product waarvan de vraag niet of nauwelijks reageert op een verandering in prijs (zoals benzine). In analogie hiermee introduceren we hier het begrip 'tijdselasticiteit', zijnde de verandering in het aantal bestede uren voor de ene activiteit naar aanleiding van de verandering van het aantal bestede uren voor een andere activiteit.
- 7 Inkomen is in het Tijdsbestedingsonderzoek niet erg betrouwbaar gemeten en kent veel ontbrekende waarden (23% van alle cases). Analyses mét inkomen geven steevast lagere waarden te zien voor de tijd besteed aan sport en bewegen binnen alle groepen, hetgeen suggereert dat er sprake is van vertekening. Om die reden zijn de hier gepresenteerde analyses uitgevoerd zonder inkomen. In analyses mét inkomen, voor 1995/2000, blijkt het curvilineaire effect van verplichtingen op sportdeelname nu iets geprononcerder en bovendien significant. Bij de analyse voor 1975-1980 blijkt de relatie tussen het totaal aan sport en bewegen enerzijds en verplichtingen anderzijds net niet meer significant (0,05). Verder treden er geen substantiële verschillen in de uitkomsten op als de factor 'inkomen' in de analyse wordt betrokken.
- 8 Kamphorst en Spruijt (1983: 23) spreken van 'geïnternaliseerde basishoudingen' wat – afgezien wellicht van de meervoudsvorm – beschouwd kan worden als een goede vertaling van Bourdieus begrip 'habitus'.
- 9 Om de analyse niet te bemoeilijken, zijn eenoudergezinnen uit de analyses gelaten.
- 10 In de terminologie van Bourdieu is de term 'cultureel kapitaal' gangbaar. Met cultureel kapitaal wordt bedoeld op het geheel aan geestelijke/intellectuele hulpbronnen dat een persoon ter beschikking staat om zijn doelen te bereiken (in aanvulling op economische hulpbronnen en de netwerken waar men op kan terugvallen – het sociale kapitaal). Verondersteld wordt dat het milieu waarin kinderen opgroeien, een belangrijke rol speelt in de vorming van hun culturele kapitaal, en dat ouders hun culturele kapitaal via de opvoeding, schoolkeuzes enzovoort doorgeven aan hun kinderen. Het eigen opleidingsniveau en dat van de ouders gelden als belangrijkste en meest algemene operationalisaties van het begrip 'cultureel kapitaal'. Sport- of sportief kapitaal (Scheer-

der 2004) is een op de sport gerichte verbijzondering van dit begrip. Met het begrip wordt bedoeld op het geheel aan sport gerelateerde gedragingen en ervaringen van ouders, waarvan wordt verondersteld dat zij het belang hiervan en de waardering ervoor in de opvoeding meegeven aan hun kinderen. Hoe sportiever de ouders, hoe groter het sportkapitaal dat de kinderen met hun opvoeding meekrijgen.

- 11 Het opleidingsniveau is geoperationaliseerd als de optelling van de opleidingsniveaus van beide ouders gemeten op een schaal met drie niveaus (1, 2, 3).
- 12 Analyse op de sportbeoefening sec leek, gezien het grote aandeel sportende kinderen, minder zinvol.
- 13 Zulks was niet het geval voor een aantal sporten. In 1983 werd onder andere niet gevraagd naar honkbal, squash, golf, fitness en skeeleren. Bovendien was de vraagstelling naar fiets- en wandelsport in 1983 een heel andere dan in 2003.
- 14 De herinnering aan gymlessen in het primair onderwijs correleert sterk met de herinnering aan gymlessen in het voortgezet onderwijs en met het 'goed zijn in gym' in het primair onderwijs (correlaties resp. 0,63 en 0,58).
- 15 Onder mensen die negatieve herinneringen bewaren aan de lessen gymnastiek in het basisonderwijs, ligt de sportdeelname op latere leeftijd lager dan onder degenen die geen negatieve herinneringen hebben (resp. 53% en 59%, gecontroleerd voor achtergrondkenmerken). Dit verschil is echter niet statistisch significant.

Literatuur

- Bottenburg, M. van, B. Rijnen en J. van Sterkenburg (2005). *Sports participation in the European Union. Trends and Differences*. Nieuwegein: Arko Sports Media.
- Bourdieu, P. (1978). 'Sport and Social Class'. In: *Social Science Information* (17-6), p. 819-840.
- Bourdieu, P. (1988). 'Program for a Sociology of Sport'. In: *Sociology of Sport Journal* (5-2), p. 152-161.
- Broek, A., van den (2006). 'Vrijtijdsbesteding'. In: S. Keuzenkamp en A. Merens (2006), *Sociale atlas van vrouwen uit etnische minderheden* (p. 192-210). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Diopter (1999). *Etnische tweedeling in de sport*. 's Hertogenbosch: Diopter – Janssens en Van Bottenburg bv.
- Duyvendak, J.W. et al. (1998). *Integratie door sport? Een onderzoek naar gemengde en ongemengde sportbeoefening van allochtonen en autochtonen*. Rotterdam: Bestuursdienst Rotterdam.
- Haan, J. de en K. Breedveld (2000). *Trends en determinanten in de sport*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP-werkdocument 68).
- Kamphorst, T. en E. Spruijt (1983). *Vrijtijdsgedrag in het perspectief van socialisatie*. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Keuzenkamp, S. en A. Merens (2006). *Sociale atlas van vrouwen uit etnische minderheden*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Manders, Th. en J. Kropman (1979). *Sportdeelname: wat weten we ervan?*. Nijmegen: Instituut voor Toegepaste Sociologie.
- Manders, Th. en J. Kropman (1982). *Sportbeoefening. Drempels en stimulansen*. Nijmegen: Instituut voor Toegepaste Sociologie.
- Meulen, R. van der, S. Rujter en W. Ultee (2005). "Bowling apart?". Vier vragen over Nederlandse sportclubs en omgang tussen arm en rijk'. In: *Mens & Maatschappij*, 80-3, p. 197-219.
- Moens, M. (2006). *Handelen onder druk* (proefschrift). Brussel: in eigen beheer.
- Ooijendijk, W., V.H. Hildebrandt en M. Stiggelbout (2004). 'Bewegen in Nederland 2002-2003'. In: V.H. Hildebrandt et al. (red.), *Tendrapport bewegen en gezondheid 2002/2003* (p. 25-50). Hoofddorp: TNO-Kwaliteit van Leven.
- Pauwels, G. en J. Scheerder (2004). *Tijd voor vrije tijd? Vrijtijdsparticipatie in Vlaanderen*. Stativaria. Brussel: ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.
- Scheerder, J. (2004). 'Het sportgedrag van jongeren in relatie tot het ouderlijk sportkapitaal'. In: *Vrijtijdstudies* 22-4, p. 7-20.
- Scheerder, J. en B. Vanreusel (2002). *Actieve sportbeoefening in Vlaanderen. Technisch verslag van de SBV 1999 met enkele cijferreeksen*. Leuven: Acco.
- Scheerder, J. en B. Vanreusel (2004). 'Generaties en hun sportieve kansen'. In: *Vrijtijdstudies* 22-1, p. 17-34.
- Spruijt, E. en T. Kamphorst (1981). *Voetballen, hoe kom je ertoe?* Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Verweel, P., J. Janssens en C. Roques (2005). 'Kleurrijke zuilen. Over de ontwikkeling van sociaal kapitaal door allochtonen in eigen en gemengde sportverenigingen'. In: *Vrijtijdstudies* (23) 4, p. 7-22.

13 Naar een resultaatgericht sportbeleid: kengetallen in de sport

Mark van den Heuvel (WJH Mulier Instituut)¹

13.1 Inleiding

In moderne samenlevingen spelen kennis en informatie een centrale rol. Volgens de Adviesraad voor het wetenschaps- en technologiebeleid is kennis onontbeerlijk om flexibel te kunnen inspelen op de snel wisselende omstandigheden van vandaag: ‘Het vermogen tot snelle kennisvernieuwing, – ontsluiting en – verspreiding is cruciaal voor het succes van de Nederlandse samenleving’ (AWT 2002). Kennis, aldus het AWT, kan bijdragen aan de kwaliteit van leven (bevorderen van gemeenschapselijkheid in de samenleving), aan de kwaliteit van beleidsvorming (evidence-based beleid) en aan de economische ontwikkeling (drijvende kracht achter innovaties).

In de context van de zich ontwikkelende kennismaatschappij is in de beleids- en bestuurspraktijk een nieuw managementparadigma ontstaan, aan te duiden als *new public management*. *New public management* verwijst naar een overheid (publieke managers, de collectieve sector) die meer marktconforme bedrijfsvoeringsmethoden gebruikt en die inzicht geeft in de prestaties en effectiviteit van het beleid. Kort gezegd gaat het hierbij om een overgang van input- naar output-management (Noordgraaf 2002). Een voor de buitenwereld goed herkenbare uiting van deze nieuwe beleidsfilosofie is het in 1999 ingezette VBTB-traject van de Rijksoverheid. In dit traject, naar aanleiding van de nota *Van beleidsbegroting tot beleidsverantwoording* van het ministerie van Financiën (1999), worden departementen aangespoord om per beleidsterrein niet alleen informatie te geven over hoeveel geld aan welke maatregel is besteed, maar ook met welk doel dat is gebeurd, wat er concreet is gerealiseerd en of het beleid ook het gewenste effect heeft opgeleverd (www.rekenkamer.nl). Op ‘woensdag gehaktdag’ (de derde woensdag van de maand mei) worden bewindslieden naar de Kamer geroepen om verantwoording af te leggen over het gevoerde beleid.

New public management gaat gepaard met de introductie van planning- en controle-instrumenten. De overheid bepaalt van tevoren precies wat ze gaat doen: welke productie, wanneer en tegen welke prijs. Dit is de planningkant. Daarnaast controleert de overheid of de productie conform afspraken is geleverd. Dit is de controlekant. In de loop der jaren zijn in de diverse beleidssectoren zogeheten Smart-doelstellingen (specifiek, meetbaar, acceptabel, realistisch, tijdsgebonden) geformuleerd, en worden in het verlengde daarvan kengetallen ontwikkeld voor het meten van de voortgang in het bereiken van die doelstellingen.

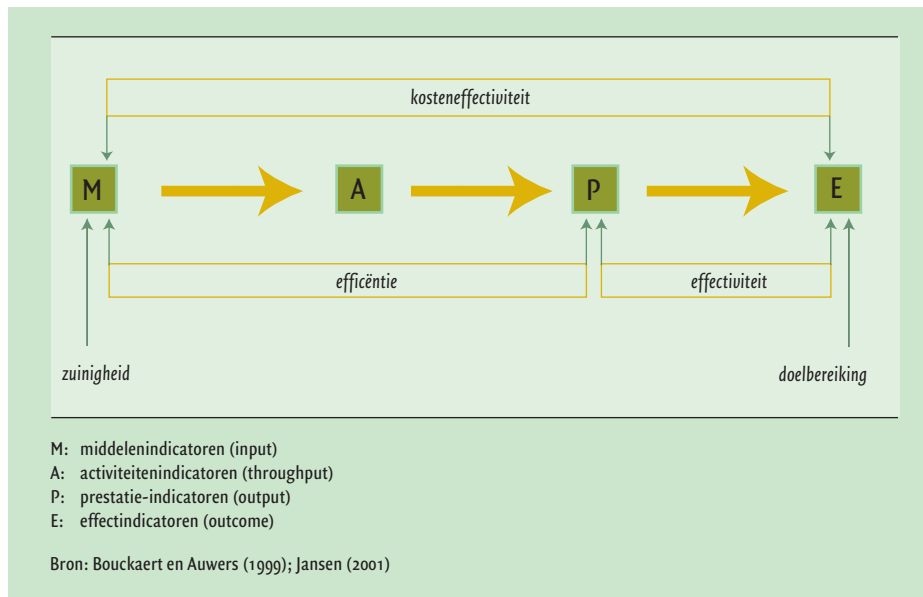
Ook in de bestuurs- en beleidspraktijk in de sport heeft *new public management* zijn intrede gedaan en zijn c.q. worden kennisinstrumenten ontwikkeld en ingezet.

Vooraf vanaf het einde van de jaren negentig is dit proces in een stroomversnelling geraakt. In dit hoofdstuk wordt nagegaan in hoeverre de belangrijkste kengetallen waarover het sportbeleid beschikt, een resultaatgericht sportbeleid mogelijk maken. Dit vindt plaats aan de hand van het zogenoemde MAPE-model. In paragraaf 13.2 beschrijven we allereerst dit model en bakenen we enkele begrippen af. In paragraaf 13.3 beschrijven we ontwikkelingen in het sportbeleid, in paragraaf 13.4 gevolgd door een overzicht van voor de sport beschikbare kengetallen. In paragraaf 13.5 en 13.6 schetsen we de gang van zaken rond een aantal belangrijke kengetallen in de praktijk. In paragraaf 13.7 plaatsen we enige kanttekeningen bij de ontwikkeling naar meer resultaatgericht beleid. We besluiten het hoofdstuk in paragraaf 13.8 met een korte blik op de mogelijkheden en consequenties van een dergelijk beleid.

13.2 Kader en begripsafbakening

Een in het *new public management* veel gehanteerd model om het beleidsproces te beschrijven, is het MAPE-model (figuur 13.1).

Figuur 13.1
MAPE-model

Dit wordt gebruikt om een onderscheid te maken in de verschillende niveaus waarop beleidsprestaties kunnen worden gemeten. Daarnaast geeft het model, door relaties te leggen tussen de verschillende niveaus, zicht op de wijze waarop effectiviteit en efficiëntie in kaart kunnen worden gebracht (Bouckaert en Auwers 1999; Jansen

2001). In feite geeft het MAPE-model het totale ‘productieproces’ weer van beleid, dat wil zeggen, input, middelen (throughput), output en effecten. Het model komt overeen met de systematiek van het hiervoor genoemde VBTB-traject, dat ook deze kernbegrippen hanteert.² Ook de serie Brancherapporten welzijn en sport van het ministerie van VWS zijn volgens deze structuur opgezet (www.brancherapporten.minvws.nl).

Het meest linkse deel van het schema betreft de middelenindicatoren; dit is het input-niveau. De prestaties op dit niveau zijn concreet en makkelijk te meten, en hebben vooral betrekking op de investeringen in (de uitgaven aan) het beleid. Daarnaast (middendeel) staan de indicatoren op activiteitsniveau ofwel procesniveau. Hierbij gaat het om processen en middelen die nodig zijn om de doelstellingen te bereiken.

De rechterkant van het schema verwijst naar het output- en het outcome-niveau. Hierbij gaat het om inzicht te verkrijgen in het al of niet behalen van de missie of de doelstellingen van beleid, van projecten of van een organisatie. Deze onderdelen van het schema zijn beleidsmatig het interessantst, omdat het gaat om beleidsprestaties en beleidseffecten. Het niveau van outcome is het niveau van de uiteindelijk beoogde beleidseffecten dan wel maatschappelijke effecten. Bij het sportbeleid kan men denken aan zaken als de effecten van sport op de gezondheid of op cohesie.

Tot slot zeggen de relaties tussen de verschillende onderdelen van het model iets over efficiëntie en effectiviteit. Zo is efficiëntie de relatie tussen middelen en prestaties, en wordt effectiviteit gedefinieerd als de relatie tussen de prestaties en de effecten van beleid.

Kengetallen, monitoring en benchmarking

Wat betreft het ontwikkelen van kengetallen geldt dat de linkerkant van het schema relatief het eenvoudigst is. De gegevens hierover (de overheidsuitgaven) zijn meestal eenduidig en toegankelijk. Aan de rechterkant van het schema wordt het ontwikkelen van kengetallen moeilijker, maar tegelijkertijd interessanter. Het gaat hierbij om de uitkomsten en effecten van beleid. Het probleem hierbij is vaak dat de directe relatie tussen het gevoerde beleid en de opgetreden effecten niet eenvoudig aan te geven is. Het meten van beleidseffecten vergt daarom veelal complexere vormen van onderzoek en gegevensverzameling.

Meestal krijgt dat onderzoek de vorm van een monitor. Daarnaast wordt gesproken van benchmarking en van prestatie-indicatoren. ‘Kengetallen’, ‘monitors’, ‘benchmarks’ en ‘prestatie-indicatoren’ zijn in het *new public management* veelgebruikte begrippen, die echter zonder nadere afbakening eerder voor verwarring dan voor duidelijkheid zorgen. In dit hoofdstuk definiëren we, in navolging van de Algemene Rekenkamer, kengetallen als iedere combinatie van kwantitatieve informatie die bruikbaar is voor de besturing en/of beheersing van overheidshandelen, met als doel inzicht te geven in activiteiten, prestaties en effecten in relatie tot de

ingezette middelen (Algemene Rekenkamer 1997, 2003). Dit is een ruime definitie. Zo kan een kengetal een verhoudingscijfer zijn (50% van de sporters is lid van een vereniging) of een absoluut cijfer (Nederland telt 5 miljoen georganiseerde sporters). Prestatie-indicatoren zijn feitelijk niets anders dan kengetallen die specifiek worden ingezet bij het ontwerp en de toetsing van het beleid. Onder 'monitoringinstrumenten' verstaan we in dit verband onderzoeksinstrumenten (veelal enquêtes, maar ook tellingen en registraties zoals van het aantal leden van NOC*NSF) die openvolgende series kengetallen genereren, zodat inzicht wordt gekregen in de voortgang in een beleidsproces, of verstaan we de rapporten en verslagen waarin verslag wordt gedaan van dergelijke onderzoeksexercities. Met 'benchmarking' wordt bedoeld op het op enig moment vergelijken van eenheden (organisaties, landen, beleidsterreinen) op zekere kengetallen (hoe doet Nederland / de voetbalbond / onze vereniging het in vergelijking met Duitsland / de hockeybond / andere verenigingen?).

13.3 New public management in de sport

New public management in het nationaal sportbeleid

Volgens de overlevering is het ontstaan van de 'S' in vws toevallig totstandgekomen. Met het onderbrengen van Cultuur bij het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen in 1991, ontstond een probleem voor het nieuwe ministerie dat de departementen Volksgezondheid en Welzijn moest herbergen. Het kon geen V&W gaan heten, want dat ministerie bestond al (Verkeer en Waterstaat). De schoonzoon van voormalig minister van vws, Els Borst, vond sport best belangrijk en stelde deze toevoeging voor. Aldus geschiedde. Zo wil althans het verhaal, opgetekend in *In het hart van de verzorgingsstaat*, een gedenkboek ter ere van vijftig jaar rijksbemoeienis met maatschappelijk werk, volksgezondheid, welzijn, cultuur en sport (De Haan en Duyvendak 2002).

In hetzelfde gedenkboek plaatst Van Bottenburg het opnemen van sport in de naam van het ministerie van vws in het bredere kader van de versporting van de samenleving (Van Bottenburg 2002). Hoewel de eerste verklaring niet geheel valt uit te sluiten (het irrationele in beleidsvoering is nooit ver weg), valt de tweede verklaring beter te begrijpen. Zij verklaart ook waarom het sportbeleid zich sindsdien op nationaal niveau als aparte beleidssector verder heeft ontwikkeld. Inmiddels zijn we diverse kabinetswisselingen verder en zijn er drie grote sportnota's verschenen: *Wat sport beweegt* (vws 1996), *Sport, bewegen en gezondheid* (vws 2001) en *Tijd voor sport* (vws 2005). Het sportbeleid heeft in die tijd op departementaal niveau standgehouden en lijkt een volwassen status te hebben bereikt.

In de diverse nota's is de verandering in het sportbeleid goed zichtbaar. In *Wat sport beweegt* wordt in algemene zin gepleit voor meer onderlinge afstemming van het sportonderzoek en voor het ontwikkelen van lokale monitors (vws 1996). Tegen deze achtergrond verscheen in opdracht van de directie Sport van vws in 1999 het rapport *Sportbeleid in kengetallen* (K+V 1999). Dit rapport vormde de eerste exercitie in het brengen van samenhang in de ontwikkeling van kengetallen in het sportbeleid en om het

sportbeleid meer 'kengetallenbewust' te maken. In het rapport wordt een breed scala aan thema's opgesomd, met bijbehorende kengetallen en beschikbare bronnen. Het rapport heeft niet geleid tot een expliciete sturing op kengetallen binnen het sportbeleid, maar de monitoringinstrumenten die daarna (verder) zijn ontwikkeld, sluiten wel aan bij de gedachtegang van het rapport, evenals het MAPE-model dat in dit hoofdstuk wordt uitgewerkt.

In de nota *Sport, bewegen en gezondheid* uit 2001 worden meer concrete en meetbaarder doelstellingen nagestreefd, met name op het terrein van gezondheidsbevordering (vws 2001). De nota streeft ernaar dat 65% van de Nederlandse bevolking aan de gezondheidsnorm voldoet in 2010. Hiertoe werd de Nederlandse Norm Gezond Bewegen (NNGB) ontwikkeld alsook de monitor *Bewegen en gezondheid*, die de benodigde kengetallen (percentage van de Nederlandse bevolking dat voldoet aan de norm) moet genereren.

De nota *Tijd voor sport* (vws 2005) gaat verder dan zijn voorganger uit 1996; in deze nota wordt sport een belangrijke plaats toegekend voor het behalen van doelstellingen in de sfeer van sociale cohesie en gezondheid. Naast de roep om betrouwbare gegevens en goede kengetallen en de blijvende steun voor kennisinstututen zoals het Mulier Instituut en NISB, worden op de onderscheiden deelgebieden duidelijke Smart-doelstellingen geformuleerd. Op het deelgebied *Gezond door sport* worden de doelstellingen van de nota *Sport, bewegen en gezondheid* overgenomen. Het programma *Meedoen door sport* beoogt onder meer dat in 2010 op 90% van alle scholen elke leerling dagelijks kan sporten binnen en buiten de schooluren en dat het aantal jeugdigen (12-17 jaar) dat de beweegnorm haalt in 2010 naar 40% is gestegen (35% in 2004). Binnen het topsportprogramma wordt gestreefd naar 20 LOOT-scholen³ in 2007 en naar een toename van 10% van het aantal talentvolle sporters.

Naast het vws-beleid kennen ook het NOC*NSF-beleid en het beleid van de in 2005 opgerichte alliantie *School en sport* meetbare doelstellingen. Zo streeft NOC*NSF onder andere naar een plaats in de mondiale toptien (www.sport.nl), naar een verhoging van het marktaandeel van de georganiseerde sport en naar een frequentere sportbeoefening, en beoogt de alliantie realisering van de doelstelling uit de vws-nota met betrekking tot het aantal jeugdigen dat de beweegnorm haalt (OCW en NOC*NSF 2005).

Lokaal sportbeleid: complexer en integraal

Zoals bekend, speelt het sportbeleid zich voornamelijk op lokaal niveau af. Verreweg het meeste geld voor sportbeleid wordt op gemeentelijk niveau uitgegeven, met name voor accommodatiebeleid (zie hoofdstuk 7). De omgeving van het lokale sport-(accommodatie)beleid is steeds complexer geworden. Sportbeleid krijgt te maken met ruimteclaims van andere sectoren (volkshuisvesting, ruimtelijke ordening), met toenemende wet- en regelgeving, met concurrentie van andere vrijetijdsectoren, met een roep om verhoging van de kwaliteit van de accommodaties, met ambities van het gemeentebestuur om via sport(accommodaties) aan citymarketing te doen of de

sociale binding en gezondheid in achterstandswijken te bevorderen. Mede hierdoor is de roep om een integraal sportbeleid te voeren (in samenhang met andere beleidssectoren) sterk.

De noodzaak voor de sportsector om het beleid te onderbouwen, het beleid doelmatig en doeltreffend te maken en de effecten van beleid in kaart te brengen, is door deze ontwikkelingen groter geworden. Cruciaal daarbij is een beter inzicht in de relatie tussen enerzijds beleidsinspanningen en investeringen (in organisaties en accommodaties) en anderzijds door het sportbeleid gewenste opbrengsten (in termen van sportdeelname, sociale integratie, preventief gezondheidsbeleid, werkgelegenheid). Een vergelijking met andere gemeenten en met een landelijk gemiddelde door middel van kengetallen – ‘benchmarking’ – is in dit verband eveneens van belang.

13.4 Kengetallen in de sport

Concluderend stellen we vast dat de opkomst van het *new public management* en de instrumentalisering van de sport, hebben geleid tot het ontstaan en de verdere uitbreiding van het werken met Smart-doelstellingen in de sport. Voor de verantwoording over dit beleid zijn kengetallen onontbeerlijk. Schema 13.1 is een uitwerking van het MAPE-model voor het sportbeleid op grond van beschikbare kennisinstrumenten binnen de sportbeleidssector. Het gaat hier niet om een uitputtend overzicht van alle beschikbare indicatoren en kennisinstrumenten; daarvoor is het aanbod binnen de sportsector inmiddels te groot geworden. Wel beoogt het schema een basisset van de belangrijkste indicatoren en bronnen te geven, aan de hand waarvan de voortgang in het nationaal, maar ook het lokaal sportbeleid kan worden gemonitord, geëvalueerd en zondig bijgestuurd. Het schema biedt daarmee een evaluatiekader dat in de komende jaren nog verder kan worden ingevuld en aangescherpt.

De input wordt gevormd door de financiële middelen die door verschillende overheden worden ingezet voor de sport. Het throughput-niveau is complexer. Het omvat de organisaties, de accommodaties (en daaraan verwant de ruimte voor sport) en de personen die sportbeoefening in de meest brede zin des woords mogelijk maken. Het output-niveau wordt gevormd door de resultaten van het sportbeleid in termen van, onder andere, sportdeelname (in al zijn facetten), kwaliteit van het sportaanbod, en sportprestaties. Op het outcome-niveau komt de maatschappelijke betekenis van sport naar voren en wordt gekeken in hoeverre sport bijdraagt aan sociale cohesie, gezondheid en economische ontwikkeling.

Schema 13.1

Kengetallen in het sportbeleid

	indicator / kengetal	bron
input (middelen)	<i>overheidsuitgaven sport</i>	CBS, VWS, provincies, gemeenten
	– nationale overheid	
	– provinciale overheid	
	– lokale overheid	
activiteiten (throughput)	<i>organisatie</i>	CBS, NOC*NSF, NISB
	– aantal sportverenigingen	
	– aantal sportbonden	
	– aantal ondersteuningsorganisaties	CBS (diverse statistieken)
	<i>accommodaties</i>	
	– aantal overdekte sportaccommodaties	
	– aantal onoverdekte sportaccommodaties	
	– aantal zwembaden	
	– aantal topsportaccommodaties	
	– aantal fitnesscentra	
	<i>ruimte voor sport</i>	CBS, NOC*NSF, Stichting Recreatie, Alterra, Mulier Instituut, RIVM, planologische kengetallen
	– bodemgebruik voor sport naar regio en grote steden	
	– afstand naar sportvoorzieningen	
	– ruimtegebruik sporter naar sporttak	
	– ruimtebehoefte sporter naar sporttak	
	– draagvlakcijfers sportaccommodaties	
	– landelijke spreiding van sporten	CBS
	<i>vrijwilligers</i>	
	– aantal vrijwilligers naar sporttak	CBS, Mulier Instituut/IVA (Arbeidsmarktmonitor)
	– aantal arbeidsuren vrijwilligers	
<i>beroepskrachten</i>	CBS, Mulier Instituut/IVA (Arbeidsmarktmonitor)	
– aantal personen werkzaam bij sportorganisaties en sportaccommodaties		
<i>topsportklimaat</i>	Mulier Instituut (Monitor topsportklimaat), NOC*NSF	
– harde en zachte infrastructuur van de topsport		

Schema 13.1 (vervolg)

output (prestatie)	<i>sportdeelname</i>	SCP, Mulier Instituut, NOC*NSF, CBS (diverse monitors), RIVM
	– deelname naar sporttak	
	– tijd besteed aan sport	
	– populariteit van sporten	
	– deelname aan training en competitie	
	– zelfbeeld sporters	
	<i>kwaliteit van verenigingen</i>	Mulier Instituut, NOC*NSF (Verenigings- monitor), CBS, IKSport
	– ledenontwikkelingen	
	– bestuur en beleid	
	– kaderontwikkeling	
	– vrijwilligers	
	– accommodatiegebruik	
	– financiën	
	<i>kwaliteit van trainers</i>	Mulier Instituut (IKTrainer)
outcome (maatschap- pelijke effecten)	<i>opvattingen over betekenis sport</i>	SCP
	– opvattingen over sociale aspecten van sport	
	– opvattingen over gezondheidsaspecten van sport	
	– opvattingen over betekenis van internationale sportprestaties	
	<i>topsportprestaties</i>	Mulier Instituut (Monitor topsportklimaat), NOC*NSF
	– prestaties in internationale sportwereld	RIVM
	<i>aanbod van sportzorg</i>	
	– aantal sportartsen en sportfysiotherapeuten	
	– afstand tot een sportarts of sportfysiotherapeut	
	<i>vraag naar sportzorg</i>	RIVM, TNO
– (aantal blessures, aantal medische behandelingen)		
	<i>sociale binding</i>	diverse studies
	– opbouw sociaal kapitaal	
	<i>gezondheid</i>	
	– behalen van de beweegnorm	TNO (OBiN), RIVM
	– behalen van de fitnorm	
	– behalen van de combinorm	
	<i>economie</i>	
	– economische betekenis sportsector	
	– economische impact sportevenementen	diverse studies, CBS

Duidelijk is dat er al veel kennisinstrumenten beschikbaar zijn over de stand van zaken met betrekking tot sport in Nederland en dat een aantal van de niveaus van het MAPE-model kan worden gevuld.⁴ Terwijl landelijke onderzoeksinstituten zoals CBS en SCP al langere tijd sportgegevens verzamelen, zijn er nu ook andere onderzoeksinstituten die kengetallen ontwikkelen. Voorbeelden hiervan zijn TNO, RIVM en de Stichting Recreatie als niet specifiek op sport gerichte instituten, en het Mulier Instituut als specifiek sportonderzoeksinstituut.

Behalve gegevens verzamelen, is ook de ontsluiting van gegevens en kengetallen van belang. Hiervan zijn inmiddels goede voorbeelden te geven. CBS (StatLine) beschikt, naast het CBS Webmagazine, over een informatieve website (www.statline.nl). Verder zijn de *Rapportages sport* van 2003 (RS'03) en onderhavige editie 2006 eveneens te zien als monitor van de sportsector. Een groot deel van de bestaande kengetallen wordt in deze publicaties beschreven en geanalyseerd. Ook de bij de *Rapportage sport* behorende website is informatief, door de toegang tot tabellen, figuren en de verwijzingen naar andere instrumenten. Deze website wordt nog verder doorontwikkeld (www.rapportage-sport.nl).

Een ander goed voorbeeld van toegankelijkheid van kerngegevens over sport is de *Atlas voor de volksgezondheid*, opgesteld door het RIVM (http://www.rivm.nl/vtv/object_document/04235n21143.html). Deze webatlas bevat vooral geografische informatie over de zorg in Nederland, met daarbij ook de onderdelen sport en bewegen, en sportzorg. Hierbij gaat het om de ruimtelijke spreiding van sportdeelname en sportzorg en om kengetallen over aantallen sportartsen, sportfysiotherapeuten en sportblessures (www.rivm.nl/vtv).

Tot slot kan worden genoemd de databank die het NISB samen met het Mulier Instituut heeft ontwikkeld aangaande het brede terrein van sport en bewegen. Deze databank omvat veel praktijkgegevens en wetenschappelijke onderzoeksgegevens en biedt toegang tot een uitgebreide bibliotheek (www.kic.nisb.nl).

13.5 Kengetallen in de praktijk: output-indicatoren

Het formuleren van een kengetal is één ding, de realisatie van een langlopende reeks onderling vergelijkbare kengetallen die ook nog eens als benchmark kunnen worden ingezet, is een ander ding, en niet zonder problemen. In deze paragraaf beschrijven we de totstandkoming en de mogelijkheden van kengetallen op drie verschillende output-terreinen: de sportdeelname, de kwaliteit van sportverenigingen en het ruimtegebruik van de sport.

Sportdeelname: meer en meer standaardisatie

Het begin van gesystemiseerd, longitudinaal nationaal onderzoek naar sportdeelname is te situeren in de jaren zeventig. In 1974 startte het CBS met het Leefsituatieonderzoek (LSO), in 1975 voerde het SCP het eerste Tijdsbestedingsonderzoek (TBO) uit en in aanvulling daarop in 1979 het Aanvullend voorzieningengebruik onderzoek (AVO). Sportdeelname vormde in deze onderzoeken een klein onderdeel van het totaal aantal vragen. Het LSO werd in de jaren tachtig opgevolgd door het Doorlopend leefsituatieonderzoek (DLO), dat in de jaren negentig weer werd gevolgd door het Permanent onderzoek naar de leefsituatie (POLS).⁵

De manier waarop sportdeelname werd gemeten, verschilde zowel tussen als binnen de onderzoeken (zie ook figuur 4.1 in hoofdstuk 4). Wat dit laatste betreft, met name in de LSO/POLS- en TBO-studies zijn de definities van sportdeelname veranderd. Mede door dit gebrek aan afstemming ontstond in de jaren negentig de

behoefte aan eenduidigheid binnen het landelijke en lokale sportdeelnameonderzoek. Zo ontstond na een lange discussie in 1998 de RSO. RSO staat voor Richtlijn sportdeelnameonderzoek en bevat afspraken over de (basis)vraagstelling van groot-schalig sportdeelnameonderzoek onder de bevolking, op landelijk en gemeentelijk niveau. Ook bevat de RSO afspraken over het onderzoeksprotocol en de presentatie van gegevens. Het doel van de RSO is om het grootschalig bevolkingsonderzoek naar sportdeelname in de kern te standaardiseren, zodat de onderzoeksresultaten onderling beter vergelijkbaar worden.

Hoe functioneert de RSO in de praktijk? De RSO, in opdracht van VWS opgesteld door het Mulier Instituut, wordt beschikbaar gesteld via de website www.mulierinstituut.nl. Vooralsnog fungeert het Mulier Instituut als intermediair tussen RSO-gebruikers. Op landelijk niveau heeft NOC*NSF tussen 1999 en 2002 jaarlijks een sportdeelnameonderzoek gedaan op basis van de RSO. In 2003 en 2004 is NOC*NSF hiermee gestopt. In 2005 is de RSO wel weer toegepast in het Nationaal sportonderzoek (een vervolgonderzoek op het AVO'03 van het SCP) alsmede in een via de *Rapportage sport* gefinancierde replicatie van de eerdere NOC*NSF-onderzoeken. Recentelijk, in 2006, is de RSO toegepast in het door NOC*NSF geïnitieerde Bevolkingsonderzoek sport, dat via het Mulier Instituut wordt uitgevoerd in het Bevolkingsonderzoek sport en cultuur. Vanuit dit bevolkingsonderzoek wil men een sporterspanel ontwikkelen dat regelmatig kan worden bevestigd omtrent sportdeelname en motieven van sportbeoefening. Dit betreft dan zowel sporters als niet-sporters. Hierin worden behalve de eerste vijf RSO-vragen, ook andere vragen gesteld over sport, cultuur, topsport en seksuele intimidatie. Ten slotte heeft onderzoeksbureau GfK in het kader van het thema 'Overgewicht: wat beweegt Nederland' een landelijk onderzoek uitgevoerd (onder personen van 6 jaar en ouder) met daarin de vragen uit de RSO-basismodule. In andere grote landelijke onderzoeken, zoals de AVO- en de TBO-onderzoeken van het SCP, het POLS-onderzoek van het CBS en het OBIN van TNO (dat mede wordt gefinancierd door VWS), wordt de RSO niet gebruikt en wordt gewerkt met afwijkende metingen van de sportdeelname.

Omdat de RSO vrij te gebruiken is, zijn gemeenten niet verplicht te melden dat zij van het instrument gebruikmaken en ook niet om de rapportage of data van het onderzoek aan het Mulier Instituut beschikbaar te stellen. Hierdoor bestaat geen volledig beeld van alle RSO-gebruikers en -data op lokaal niveau. Mede hierom publiceerden Hoyng et al. (2003) *Kerngegevens sportdeelname*, waarin zij het gebruik van de RSO tot dan toe evalueerden. Zij hielden een enquête onder 54 gemeenten met meer dan 40.000 inwoners (in totaal 5,8 miljoen inwoners). Meer dan de helft van de gemeenten, 57%, bleek in de periode 1999-2002 gebruik te hebben gemaakt van de RSO. Dit aantal is, afgaande op de vele lokale sportonderzoeken van onderzoeks- en adviesbureaus en afgaande op de contacten van de auteur met diverse gemeenten, ongetwijfeld hoger geworden in de afgelopen jaren. Dit betekent dat de RSO zich een vaste plaats heeft verworven in het nationale en lokale sportonderzoek.

De RSO is onder andere bedoeld als basis voor benchmarking tussen gemeenten. In het onderzoek van Hoyng c.s. bestond echter maar bij 11 gemeenten de mogelijkheid van benchmarking met inzet van de RSO. Dat benchmarking aan de hand van de RSO niet altijd mogelijk was, had verschillende redenen.

- Sommige gemeenten bleken een vragenlijst te gebruiken die weliswaar van de RSO was afgeleid, maar daar niet helemaal mee overeenkwam.
- De verslaglegging van het onderzoek verschilde soms sterk per gemeente, ook al had men de RSO strikt toegepast. Voor een aantal vragen bleek daardoor vergelijking van sportdeelnamecijfers niet mogelijk.
- Gemeenten hadden verschillende leeftijdsgroepen benaderd.
- Om sportdeelnamegegevens van gemeenten te kunnen vergelijken, zijn idealiter individuele achtergrondkenmerken (geslacht, inkomen, etniciteit, leeftijd enz.) van sportdeelname op basis van de RSO bekend. Deze gegevens ontbraken voor de gemeenten, waardoor alleen een (oppervlakkige) beschrijvende vergelijking mogelijk was.

Dat benchmarking bij gemeenten geen automatisme is, lijkt te worden bevestigd door het verkennend onderzoek van Van Culenborg et al. (2003). In dit onderzoek is bij een veertiental kleine en grote gemeenten nagegaan in hoeverre benchmarking wordt uitgevoerd en hoe deze gemeenten benchmarking als instrument beoordelen. De resultaten laten zien dat benchmarking nauwelijks wordt toegepast binnen de onderzochte gemeenten. Zowel bij de kleine (< 50.000 inwoners) als grote gemeenten (> 50.000 inwoners) vindt er vrijwel geen uitwisseling van gegevens plaats. Als er al sprake is van benchmarking, dan gebeurt dit op incidentele basis. Als redenen hiervoor geven gemeenten aan dat zij niet over de benodigde gegevens beschikken (zo had de meerderheid van de onderzochte kleine gemeenten geen inzicht in de sportdeelname) en dat een (te) grote investering in tijd en geld nodig was om een goede benchmarking op te zetten.

De vraag is of dit beeld op korte termijn verandert. In het onderzoek gaf de helft van de onderzochte kleine gemeenten aan geen prioriteit te geven aan het opzetten van een benchmark. Onder de grote gemeenten was de behoefte aan benchmarking beduidend hoger. Met name op het terrein van sportdeelname, bezettingsgraad van accommodaties en subsidies, bestaat er interesse voor benchmarking. Desondanks twijfelde men eraan of de benodigde financiën er zouden komen om de benchmark daadwerkelijk uit te voeren. Daarnaast waren er ook andere kwesties ten aanzien van een benchmark. Zo vond men dat gemeenten niet elkaars concurrent moesten worden en dat de vergelijkbaarheid een kwetsbaar punt is. Wat dit laatste betreft: gemeenten verschillen immers sterk van elkaar qua bevolkingsaantal en -samenstelling en de wijze waarop gemeenten gegevens verzamelen varieert.

De ontwikkeling van de RSO zou een stimulans kunnen krijgen door in de vergelijkingen tussen gemeenten rekening te houden met de bevolkingssamenstelling. Daartoe is het belangrijk te kunnen beschikken over de juiste achtergrondkenmerken van de respondenten in RSO-onderzoek (o.a. geslacht, leeftijd, etniciteit,

inkomen). Met dergelijke gegevens kan een model ontwikkeld worden waarmee de gemeentelijke sportparticipatie kan worden voorspeld. Zo'n modelmatige voorspelling maakt het mogelijk na te gaan in hoeverre de gemeentelijke sportparticipatie overeenkomt met de sportparticipatie die verwacht mag worden op grond van de gemeentelijke bevolkingssamenstelling, of in hoeverre die hiervan afwijkt en dus wordt veroorzaakt door andere factoren. Zonder een dergelijk model blijft de vergelijking tussen de gemeenten op grond van een identieke RSO uitsluitend beschrijvend van aard.

Kwaliteit sportverenigingen: zorgen en mogelijkheden

Met de informatievoorziening op het terrein van het sportaanbod is het aanmerkelijk slechter gesteld dan met de informatievoorziening over de sportvraag. Beperken we ons gemakshalve tot het aanbod van sportmogelijkheden door sportverenigingen, dan valt te constateren dat er feitelijk niet meer dan twee meetinstrumenten zijn.

In de CBS-statistiek Sportorganisaties wordt (driejaarlijks) onder een steekproef van sportorganisaties (waaronder verenigingen) informatie verzameld over het reilen en zeilen van de betreffende organisaties (zie de hoofdstukken 6 en 7 in deze *Rapportage sport 2006*). Aan de hand van deze statistiek zijn een beperkt aantal kengetallen te formuleren over het sportaanbod van verenigingen. De vraagstelling in het onderzoek beperkt zich echter tot de hoofdzaken: grootte, financiën, werkgelegenheid en accommodaties. Een uitgebreider vraagstelling is opgenomen in de Verenigingsmonitor van NOC*NSF, een panelonderzoek onder bijna driehonderd sportverenigingen dat wordt uitgevoerd door het Mulier Instituut. Aan de hand van de Verenigingsmonitor kunnen de stand van zaken en ontwikkelingen in de Nederlandse sportverenigingen gedetailleerder (en recentier) in kaart worden gebracht dan mogelijk is in het CBS-onderzoek.

Terwijl de Verenigingsmonitor in de jaren 2000-2003 stelselmatig is uitgevoerd, vond in 2004 plotseling een onderbreking plaats, die te maken kan hebben met bezuinigingen. Dit lijkt te duiden op een kwetsbaarheid van dit soort instrumenten, die bij bezuinigingen het kind van de rekening worden. (Ook het CBS-onderzoek onder sportorganisaties heeft een aantal jaren op de nominatie gestaan om te worden wegbezuinigd.) En dat terwijl de kracht van monitoringinstrumenten nu juist ligt in een met regelmaat terugkerende meting. Want, zoals de auteurs van de Verenigingsmonitor 2003 opmerkten, het aantal meetmomenten en het tijdsinterval van de eerste vier monitoren zijn te gering om trendanalyse te kunnen uitvoeren (Van Kalmthout et al. 2004).

Om in de toekomst trendanalyse van de stand van zaken bij de Nederlandse sportverenigingen mogelijk te maken, is het noodzakelijk dat de genoemde instrumenten de komende jaren een vervolg krijgen. NOC*NSF heeft in ieder geval de intentie uitgesproken om het Verenigingspanel uit te breiden van 250 naar 1000 verenigingen. Dit zou de kracht van de monitor sterk vergroten.⁶

Geen van beide onderzoeken gaat echter diepgravend in op de kwaliteit van sportverenigingen (zie ook hoofdstuk 14). Een van de mogelijkheden om meer inzicht te krijgen in de kwaliteit van het aanbod van sportverenigingen, wordt gevormd door het (zelfmeet)instrument IKsport (www.sport.nl/iksport). IKsport is, meer dan de verenigingsmonitor, een kwaliteitsinstrument, want het genereert een kwaliteits-score. Ongeveer 650 verenigingen in Nederland hebben dit instrument toegepast. Uit een onderzoek naar de eerste effecten van IKsport blijkt dat een meerderheid van de verenigingen na de IKsport-audit concrete verbeteracties uitvoert, die hebben geleid tot een toename van het aantal betaalde kaderleden en het aantal vrijwilligers. Een algemene conclusie luidt dat de waarde van IKsport als kwaliteitsverbeterend instrument pas op langere termijn zichtbaar wordt. Hiervoor zijn in de komende jaren meer audits nodig (Fortuin 2005). Als monitoringinstrument van de kwaliteit van de sportverenigingen moet IKsport in samenhang met de Verenigingsmonitor worden gezien. Vergelijking van de uitkomsten van IKsport en de Verenigingsmonitor geeft inzicht in de kwaliteitsontwikkeling van sportverenigingen.

Een vergelijkbaar en potentieel bruikbaar initiatief is IKTrainer. IKTrainer is een zelfonderzoeksmethode via internet over alle aspecten van het trainersvak. Het instrument is ontwikkeld tegen de achtergrond van de toenemende professionalisering van het kader bij sportorganisaties en de toenemende kwalificatie-eisen die aan trainers en sportleiders worden gesteld. Het invullen op internet is gekoppeld aan een database, waardoor alle gegevens meteen zijn opgenomen in de landelijke Databank NL Trainers. De analyse daarvan kan de basis vormen voor beleidsontwikkeling van bijvoorbeeld trainersverenigingen en sportbonden. De komende jaren moeten uitwijzen of IKTrainer ook die betekenis krijgt (Lucassen 2004, zie voor het instrument www.iktrainer.nl).

Ruimte voor sport: kansrijke initiatieven

De CBS-Bodemstatistiek geeft een overzicht van het bodemgebruik voor sport naar provincie en regio (zie hoofdstuk 8). Hetzelfde geldt voor de gegevens die te vinden zijn in de *Nationale sportalmanak*, al zijn er vraagtekens te plaatsen bij de bruikbaarheid van deze gegevens om ontwikkelingen in de tijd te volgen (zie hoofdstuk 8). Aan de hand van deze statistieken kan, onder andere, worden aangegeven in hoeverre er sprake is van het verplaatsen van sportvoorzieningen naar de randen van de steden.

In aanvulling hierop zijn er de laatste jaren ten aanzien van het vraagstuk van sport en ruimte verschillende kennisinstrumenten ontwikkeld, aan de hand waarvan meer precies kan worden bepaald hoeveel ruimte er voor de verschillende sporttakken nodig is. De achtergrond hiervan is de almaar toenemende druk op de ruimte, met name in stedelijke gebieden. Tegen deze achtergrond is, onafhankelijk van elkaar, een drietal instrumenten ontwikkeld:

- PROGnose Oppervlakte SportTerreinen (Proost) van de KNHB;
- het ruimtelijk planningsinstrument van het WJH Mulier Instituut;
- het kennisinstrument van NOC*NSF, ontwikkeld door de Stichting Recreatie en Alterra.

Proost richt zich op de berekening van het aantal hockeyvelden en is daarmee het meest gedetailleerde instrument. Op basis van een veelheid aan gegevens (aantal leden, gemiddelde speeltijd, veldbezetting enz.) wordt op verenigingsniveau berekend hoeveel velden men nodig heeft, bijvoorbeeld voor een periode van vijf jaar (Vincken z.j.). De kengetallen die Proost inmiddels heeft opgeleverd, met name die van het benodigde aantal hockeyvelden op landelijke schaal, hebben als input gediend voor de Strategische visie tot 2015 van de KNHB. Op lokaal niveau hebben diverse verenigingen het instrument gebruikt in de onderhandelingen met de gemeente, maar op welke schaal dit laatste plaatsvindt, is niet bekend (mondelinge informatie KNHB).

Het instrument van het Mulier Instituut is toegepast in Amsterdam, Den Haag en Tilburg, en wordt in 2006 ook in Utrecht en Maastricht toegepast. Het is een planningsinstrument dat inzicht geeft in de behoefte aan ruimte voor een aantal buitensporten (voetbal, hockey, tennis, korfbal en handbal) en de behoefte aan sporthallen en sportzalen. Voor de berekeningen wordt gebruikgemaakt van teamaantallen, bevolkingsprognoses, de planningsnormen van NOC*NSF en de planologische kengetallen (draagvlakcijfers voor binnensportaccommodaties). Het instrument berekent de benodigde ruimte in het jaar van onderzoek en de benodigde ruimte voor een periode van 5, 10 en 15 jaar, en is afhankelijk van de kwaliteit van de lokale gegevens. Beschikt een gemeente bijvoorbeeld over teamaantallen van de buitensporten voor een lange periode, bijvoorbeeld de laatste 10-15 jaar, dan zijn betrouwbaarder analyses mogelijk dan wanneer dat niet het geval is. Helaas, zo leert de praktijk, hebben veel gemeenten en sportverenigingen de ontwikkeling in de teamaantallen niet bijgehouden (Roques en Van den Heuvel 2004, 2005). De gemeenten waarin het instrument is toegepast, onderstrepen het belang van een kwantitatieve onderbouwing van de ruimtebehoefte aan sport. Een onderbouwing maakt de kans op draagvlak groter en creëert een sterkere positie in onderhandelingen. Zo hanteren gemeenten en projectontwikkelaars bij de planning van woningen veelal een tijdshorizon van 20 jaar. Daarom is het van belang dat ook de sportsector over gegevens kan beschikken met betrekking tot de ruimtebehoefte over een dergelijke periode (SportAccom2005).

Het meest recente instrument is ontwikkeld door de Stichting Recreatie en Alterra in opdracht van NOC*NSF (NOC*NSF 2005). Het geeft een onderbouwing van de hoeveelheid ruimte in Nederland die tot 2020 nodig is voor sportbeoefening en sportaccommodaties en van de behoefte in 2020 aan wandel- en fietscapaciteit in de openbare groene ruimte. Daarnaast bevat het een set ruimtelijke kengetallen van ruimtebehoeften per sporter in m² per tak van sport. In het onderzoek is ook een experimentele GIS-applicatie opgenomen op lokaal niveau, die kaartbeelden oplevert op wijkniveau over de tekorten/overschotten aan sportvoorzieningen. Het ligt in de bedoeling om deze applicatie verder te ontwikkelen, zodat een bredere toepassing mogelijk is. De ontwikkelde kengetallen hebben inmiddels een rol gespeeld bij de onderbouwing van de ruimteclaim voor sport op landelijk niveau (VROM 2004).

Een volgende stap zou kunnen zijn dat de diverse instrumenten worden vergeleken en, waar mogelijk, op elkaar worden afgestemd. Met name voor een analyse op lokaal niveau kan het hanteren van verschillende instrumenten verschillende uitkomsten voor de ruimtebehoefte opleveren. Zo zal een berekening aan de hand van de kengetallen uit het rapport van de Stichting Recreatie gebaseerd zijn op bijvoorbeeld het aantal voetballers of het aantal hockeyers in een gemeente, vermenigvuldigd met de benodigde m² per voetballer of hockeyer, terwijl het instrument van het Mulier Instituut uitgaat van teamaantallen en planningsnormen. Dit leidt ongetwijfeld tot verschillende uitkomsten, en een verschil van een aantal voetbal- of hockeyvelden is vanuit ruimtaperspectief een groot verschil. Een volledige harmonisering van de uitkomsten is waarschijnlijk niet mogelijk, maar meer inzicht in de oorzaken waardoor de uitkomsten uit de diverse instrumenten soms van elkaar verschillen, is dringend gewenst.

13.6 Kengetallen in de praktijk: outcome-indicatoren

Het creëren van zinvolle kengetallen op het niveau van beleidseffecten ('outcome') is het meest complex. Bij het sportbeleid gaat het om doelstellingen in maatschappelijke zin, zoals het versterken van de sociale binding en het bevorderen van de gezondheid. Ondanks de complexiteit van deze materie, is het belangrijk dat serieus werk wordt gemaakt van het cijfermatig onderbouwen van de effectiviteit van het gevoerde beleid. Vrijwel iedere sportnota gaat uit van de positieve maatschappelijke effecten van sport, maar vaak blijft onduidelijk hoe sport nu precies 'werkt'. Onder welke voorwaarden genereren deelname aan sport en een sportaanbod sociale binding, hoe kunnen gezondheidseffecten in kaart worden gebracht, wanneer genereert sport economische meerwaarde?

Wat betreft inzicht in de gezondheidseffecten van de sport is een belangrijke stap gezet met de ontwikkeling van de Nederlandse Norm Gezond Bewegen (NNGB) en de fitnorm, en de ontwikkeling van de monitor Beweging en gezondheid, onderdeel van de monitor OBIN (Ongevallen en bewegen in Nederland). In deze monitor worden vanaf 2000 gegevens verzameld over het beweeggedrag van de Nederlanders van 12 jaar en ouder, zodat inzichtelijk kan worden gemaakt hoe het beweeggedrag van de Nederlandse bevolking (en ook het aantal sportblessures) zich ontwikkelt (zie hoofdstuk 9).

Ten aanzien van effecten in termen van sociale cohesie en economische impact, zijn er momenteel geen goede kengetallen beschikbaar. Kwantitatieve instrumenten zijn ook niet altijd geschikt om dit soort effecten in kaart te brengen. Wel zijn in de laatste jaren diverse publicaties op dit terrein verschenen, zoals op het terrein van sport en sociale binding (Elling 2002; Breedveld 2003; Verweel, Janssen en Roques 2006) en sport en economische impact (Oldenboom 2000, 2006) die cijfermatig inzicht bieden in de mate waarin sport bijdraagt aan sociale cohesie en economische ontwikkeling. Daarnaast heeft Oldenboom (2002, 2006) een model ontwikkeld om de economische impact van sportevenementen in kaart te brengen.

Voor een meer samenhangend overzicht van de studies op bovenstaande terreinen is het voorbeeld van de Engelse Value of Sport Monitor interessant (www.sportengland.org). De Value of Sport Monitor is een on-line monitor, met daarin de meest actuele referenties en kritische reviews van gepubliceerd onderzoek over de bijdrage van sport aan de volgende gebieden:

- gezondheidsbevordering en individueel welzijn;
- opvoeding en *lifelong learning*;
- criminaliteitsvermindering en veiligheid;
- economie en herstructurering van lokale gemeenschappen;
- sociale cohesie;
- duurzaamheid en omgevingskwaliteit.

De Value of Sport Monitor is ontstaan om hard wetenschappelijk bewijs te leveren over de positieve rol die sport kan spelen in het bereiken van maatschappelijke, economische en gezondheidsdoelstellingen (*sport for good* in plaats van *sport for sport's sake*). Onderzoekers uit Engeland, Australië, de Verenigde Staten, Zuid-Afrika en een aantal Scandinavische landen werken mee aan dit project. De monitor maakt het mogelijk om te zoeken naar recente onderzoeken binnen de bovengenoemde thema's. De onderzoeken worden gepresenteerd in een gebruikersvriendelijk, vast format. Onderzoekers kunnen zelf details over hun onderzoek online toevoegen aan de databank. Toevoegingen moeten voldoen aan de minimumkwaliteitseisen van de monitor. Voor een inzicht in de outcome-indicatoren van het Nederlandse sportbeleid zou een Nederlandse versie van deze monitor welkom zijn.

13.7 Grenzen aan het gebruik van kengetallen?

Over de voordelen van kengetallen en, in relatie hiermee, output-gerichte sturing bestaat weinig discussie. Met behulp van kengetallen is sturing en bijstellen van het beleidsproces mogelijk, kan inzicht worden verkregen in de resultaten en effecten van beleid, wordt bevorderd dat er uniformering en transparantie van begrippen ontstaat en wordt, in meer algemene zin, zichtbaar of het geld (de subsidie) goed wordt besteed.

Ondanks deze voordelen kent het gebruik van kengetallen ook zijn grenzen. Hierbij moet worden gedacht aan de volgende beperkingen (K+V 1999; Lucassen en Van Bottenburg 2004).

- Het gebruik van (steeds meer) monitoringinstrumenten kan leiden tot een overkill aan informatie, waarin beleidsmakers en bestuurders geen weg meer kunnen vinden. Als goed voorbeeld geldt de diversiteit aan gegevens over sportdeelname; dit onderstreept het belang van de geconstateerde toenemende standaardisatie.
- Het gebruik van kengetallen biedt geen ultieme objectiviteit. Ook kengetallen moeten worden geïnterpreteerd in de context van beleid, en over deze interpretaties kan worden gediscussieerd. Kengetallen zeggen niet automatisch iets over de causaliteit tussen beleid en resultaat/effecten.
- Sommige beleidsmatige doelstellingen laten zich niet makkelijk kwantificeren.

Dit geldt eerder voor de outcome-indicatoren dan voor de input-indicatoren. Zo is de outcome-indicator 'sociale binding' lastig in kwantitatieve gegevens te operationaliseren. Indien verantwoorde kwantificering op onderdelen mogelijk is, moet dat gebeuren, maar kwalitatieve gegevens zullen zeker een belangrijke plaats hierin innemen. Er moet ruimte zijn voor deze vorm van flexibiliteit.

- Een strikte hantering van kengetallen in de beoordeling van beleid kan strategisch gedrag in de hand werken. Ambities worden dan gedefinieerd aan de hand van de beschikbare kennisinstrumenten, en dit kan innovaties in de weg staan.

13.8 Conclusie

In dit hoofdstuk is het MAPE-model om beleid te monitoren, prestaties te meten en te evalueren, uitgewerkt voor het sportbeleid. Er zijn sportspecifieke indicatoren opgesteld voor de verschillende niveaus van het model en daarnaast is verwezen naar bronnen die de bij de indicatoren behorende kengetallen produceren.

Vastgesteld kan worden dat de beschikbare kennisinstrumenten binnen de sportsector het mogelijk maken om op de verschillende niveaus (input, proces, output, outcome) een diversiteit aan kengetallen te produceren. De ontwikkeling van kengetallen binnen de sportsector heeft in de laatste tien jaar een hoge vlucht genomen. Reeds beschikbare kengetallen (bv. over sportdeelname, sport en gezondheid) zijn verder aangevuld en nieuwe kengetallen zijn ontwikkeld, bijvoorbeeld op het terrein van ruimte, sportzorg en topsportklimaat. Waar in 1999 nog kon worden geconstateerd dat het sportbeleid weinig kengetallengericht was, geldt dat in 2006 kengetallen een prominente plaats innemen in het beleid. Het kabinet (nota *Tijd voor sport*), de georganiseerde sport (NOC*NSF) en vele gemeenten streven doelstellingen na die met de beschikbare kennisinstrumenten kunnen worden gemeten. In die zin is binnen de sportsector steeds meer sprake van een resultaatgericht sportbeleid.

Toch is nog verdere doorontwikkeling van kengetallen nodig. Het sportdeelnameonderzoek vereist afstemming en verdieping (bv. via een sporterspanel), de informatievoorziening over het aanbod moet ruimer worden opgezet, de ruimtelijke kengetallen moeten op elkaar worden afgestemd en worden uitgebreid, en de kengetallen op outcome-niveau kunnen nog verder worden uitgewerkt.

Het stimuleren van deze kennisontwikkeling past in het beeld van een steeds ambitieuzer nationaal en lokaal sportbeleid. Nu het doel niet meer alleen sportstimulering en een gezonde sportinfrastructuur betreft, maar ook het bijdragen aan maatschappelijke doelen zoals sociale cohesie en gezondheid, is het van belang dat in de komende jaren ook op deze terreinen de kennis verder wordt ontwikkeld. Niet om uiteindelijk de sport af te rekenen op haar bijdrage aan maatschappelijke doelstellingen (dat zou een te zware last vormen), maar wel om te laten zien op welke manier de maatschappelijke kracht van sport het beste tot zijn recht komt.

Noten

- 1 Hierbij wil ik Jacco van Sterkenburg bedanken voor zijn bijdrage aan de gegevensverzameling voor dit artikel.
- 2 Een voorbeeld van het toepassen van deze systematiek in sportonderzoek is het evaluatieonderzoek van de breedtesportimpuls (de 2-meting), uitgevoerd door Marktplan Adviesgroep B.V.
- 3 LOOT staat voor landelijk overleg onderwijs en topsport. Het lesprogramma op deze scholen wordt zodanig aangepast dat topsport en school te combineren zijn (zie hoofdstuk 10).
- 4 Een rondgang langs andere beleidsectoren leert dat grote sectoren zoals onderwijs, gezondheidszorg en sociale zekerheid al langer werken en sturen op basis van kengetallen. In een kleinere sector zoals cultuur is het gebruik van kengetallen daarentegen niet sterk ontwikkeld. In 2006 is men binnen het cultuurbeleid in dit verband met een inhaalslag bezig. Er wordt gewerkt aan een set van input- en output-indicatoren voor de culturele sector (bron: mondelinge informatie en interne documentatie ministerie van OC&W).
- 5 In verband met bezuinigingen staat het POLS-onderzoek, of althans grote delen daarvan, al enige jaren op de nominatie om te verdwijnen.
- 6 Vermeldenswaard is zeker ook dat NOC*NSF bezig is met het ontwikkelen van een bondenmonitor, die wordt uitgezet onder alle sportbonden en dient voor het volgen van de eigen managementinformatie en voor interne benchmark. Hiermee zou een belangrijk hiaat in de bestaande sportinformatievoorziening worden ingevuld.

Literatuur

- Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid (AWT) (2002). *Op weg naar de kennis-economie. Nu of nooit*. Briefadvies, mei 2002.
- Algemene Rekenkamer (1997). *Informatievoorziening en kengetallen*. Den Haag: Sdu (rapport aan de Tweede Kamer).
- Algemene Rekenkamer (2003). *Handreiking meten van doelmatigheid*. Den Haag: Algemene Rekenkamer.
- Bottenburg, M. van (2000). *Het topsportklimaat in Nederland*. 's-Hertogenbosch: Diopter Janssens en Van Bottenburg.
- Bottenburg, M. van (2002). 'Ruim baan voor de sport. Rijkssportbeleid 1982-2002'.
In: I. de Haan en J.W. Duyvendak, *In het hart van de verzorgingsstaat. Het ministerie van Maatschappelijk Werk en zijn opvolgers (CRM, WVC, VWS), 1952-2002*. Zutphen:
- Bouckaert G. en T. Auwers, 1999. 'Prestaties meten in de overheid'.
In: *Overheidsmanagement* 5.
- Culenburg A. van et al. (2003). *Eindverslag benchmark gemeenten*. Breda: NHTV.
- Elling A. (2002). 'Ze zijn er niet voor gebouwd'. In- en uitsluiting in de sport naar sekse en etniciteit. Nieuwegein: Arko Sports Media.
- Financiën (1999). *Van beleidsbegroting tot beleidsverantwoording*. Den Haag: ministerie van Financiën.
- Fortuin, B.J.J.M. (2005). *IKSport doorgeleucht. Een evaluatief onderzoek naar het effect van het kwaliteitsinstrument*. 's-Hertogenbosch: Mulier Instituut.
- Haan, I. de en J.W. Duyvendak (red.) (2002). *In het hart van de verzorgingsstaat. Het ministerie van Maatschappelijk Werk en zijn opvolgers (CRM, WVC, VWS), 1952-2002*. Zutphen:
- Hoynig, J., C. Roques en M. van Bottenburg (2003). *Kerngegevens sportdeelname. Sportdeelname in Nederlandse gemeenten*. 's-Hertogenbosch/Nieuwegein: Mulier Instituut/Arko Sports Media..
- Jansen, R. (2001). *Besturen met prestatie-indicatoren (doctoraalscriptie)*. Enschede: Universiteit Twente.
- Kalmthout, J. van, J. Lucassen, S. Nuijten (2004). *Verenigingsmonitor 2003. De stand van zaken in de sportvereniging*. Arnhem NOC*NSF.
- K+V Organisatie adviesbureau bv (1999). *Sportbeleid in kengetallen. Eindrapportage*. Arnhem: K+V Organisatie adviesbureau bv
- Lucassen, J. (2004). 'Ervaren, deskundig en ... altijd bereid bij te leren. Kwaliteitstoets IKTrainer was er altijd bij'. In: *Coachen* (25) 5, p. 64-67.
- Lucassen, J. en M. van Bottenburg (2004). *Sneller, hoger, sterker, beter. Kwaliteitsmanagement in de sport*. Nieuwegein/'s-Hertogenbosch: Arko Sports Media/Mulier Instituut.
- NOC*NSF (2005). *Ruimte voor sport in Nederland tot 2020*. Arnhem: NOC*NSF.
- Noordegraaf M. (2002). 'Wat doen publieke managers? De realiteit achter de planning en control retoriek'. In: *Tijdschrift Bestuurskunde* (11) 1.
- OCW en NOC*NSF (2005). *Verklaring alliantie School en sport samen sterker*. Arnhem: NOC*NSF.
- Oldenboom E. (2000). *Kosten en baten Euro 2000*. Alphen aan den Rijn: Samsom.
- Oldenboom E. (2006). *Costs and Benefits of Major Sport Events (proefschrift)*. Amsterdam: Meerwaarde.
- Roques, C. en M. van den Heuvel (2004). *Ruimte voor sport in Tilburg*. 's-Hertogenbosch: Mulier Instituut.
- Roques, C. en M. van den Heuvel (2005). *Ruimte voor sport in Den Haag. Een vraag-aanbod analyse (2003-2013) van zwembaden, buiten- en binnensportaccommodaties*. Den Haag: dienst Onderwijs, cultuur en welzijn, gemeente Den Haag.

- RS'03. *Rapportage sport 2003*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- SportAcom (2005). nr. 4 augustus 2005.
- Verweel P., J. Jansens en C. Roques (2005). 'Kleurrijke zuilen. Over de ontwikkeling van sociaal kapitaal door allochtonen in eigen en gemengde sportverenigingen'. In: *Vrijtijdstudies* (23)4, p. 7-23.
- Vincken K. (z.j.). PROOST. *Prognose Opperlakte SportTerreinen*. Intern document.
- VROM (2004). *Nota Ruimte. Ruimte voor ontwikkeling, deel 3, Kabinetsstandpunt*. Den Haag, Tweede Kamer, vergaderjaar 2003/2004.
- vws (1996). *Wat sport beweegt: Contouren en speerpunten van het sportbeleid van de rijksoverheid*. Den Haag: Sdu.
- vws (2001). *Sport, bewegen en gezondheid. Naar een actief kabinetsbeleid ter vergroting van de gezondheid door en bij sport en beweging*. Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- vws (2005). *Tijd voor sport. Bewegen, meedoen en presteren*. Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

Websites:

www.brancherapporten.minvws.nl
www.cbs.nl
www.IKTrainer.nl
www.kic.nisb.nl
www.rekenkamer.nl
www.rivm.nl
www.scp.nl
www.sport.nl
www.sportengland.org

14 De kwaliteit van dienstverlening in een pluriforme sportmarkt

Jo Lucassen (W.J.H. Mulier Instituut) en Annet Tiessen-Raaphorst (SCP)

14.1 Inleiding

Tot de jaren zestig van de vorige eeuw was het sportlandschap overzichtelijk, met een allesoverheersende rol voor de verenigingssport. Vanaf het begin van de jaren zestig zet echter een verbreding in, in de vorm van de zogenaamde recreatiesport. Er wordt gericht gewerkt aan een 'tweede weg' binnen het sportaanbod, die de sportdeelname toegankelijk moet maken voor nieuwe groepen van de bevolking. Om die toegankelijkheid te vergroten worden ook buiten de sportverenigingen mogelijkheden gecreëerd, in de vorm van bijvoorbeeld (gemeentelijke) sportinstuiven.¹

Wanneer de sportdeelname vervolgens een grote vlucht neemt, zien ook anderen daar brood in en gaan initiatief nemen om sportvoorzieningen op commerciële leest aan te bieden of in hun aanbod op te nemen, zoals touroperators en sportscholen en fitnesscentra. Door de voortgaande differentiatie en segmentatie in het sportaanbod krijgt de sportsector steeds meer de trekken van een sportmarkt (Crum 1991; RS'03; Van den Heuvel et al. 1999; Lucassen en Van Bottenburg 2004). Hoe zeer de ontwikkeling naar een marktsituatie heeft doorgezet, wordt onderstreept door het gegeven dat NOC*NSF in 2004 voor het eerst in haar historie het vergroten van het marktaandeel van de verenigingssport tot een expliciet hoofddoel heeft gemaakt van haar beleid voor de komende jaren (zie hoofdstuk 3). De concurrentie tussen verschillende sportaanbieders wordt dus duidelijk gevoeld.

De kwaliteit van de dienstverlening kan een beslissende rol gaan spelen in de strijd om de sporter. In dit hoofdstuk staat een analyse van deze kwaliteit van dienstverlening centraal. In het eerste deel van dit hoofdstuk wordt aandacht besteed aan de veranderingen in het sportlandschap en de opkomst van kwaliteitsmanagement in de sport. In het tweede deel wordt verslag gedaan van een empirisch onderzoek naar de door sporters verwachte en ervaren kwaliteit van het sportaanbod. De gegevens zijn gebaseerd op het ook in eerdere hoofdstukken aangehaalde Nationaal sportonderzoek (NSO) uit 2005. In paragraaf 14.5 presenteren we een vergelijking op hoofdlijnen met een eerder onderzoek uit 1998; in paragraaf 14.6 en 14.7 bezien we in hoeverre gebruikers van traditionele verenigingssporten en van het zich uitbreidende commerciële sportaanbod van elkaar verschillen in sportbeleving en kwaliteitseisen. Het hoofdstuk wordt in paragraaf 14.8 afgesloten met een concluderende beschouwing over de segmentering in de sport en het belang van kwaliteit.

14.2 De pluriformiteit van aanbieders van sport

Tegenwoordig worden sport- en bewegingsactiviteiten in verschillende vormen aangeboden door een breed scala van instanties. Deze sportaanbieders hebben ieder hun eigen kenmerken. Voor de belangrijkste typen organisaties zijn deze hierna kort aangeduid (Lucassen en Van Bottenburg 2004).

- *Sportverenigingen*: hun belangrijkste kenmerk is dat het om non-profitvrijwilligersorganisaties gaat, die zich vanuit een ledendemocratische organisatievorm vooral richten op de wedstrijdsport.
- *Commerciële sportcentra*: deze bieden meerdere sporten aan met een winstoogmerk, waarbij lidmaatschap gebruikelijk is.
- *Exploitanten van commerciële accommodaties*: de accommodaties worden met een winstoogmerk geëxploiteerd, maar lidmaatschap is niet gebruikelijk.
- *Exploitanten van semi-commerciële accommodaties*: ook deze worden met een winstoogmerk geëxploiteerd, maar de gemeente stelt voorwaarden, bijvoorbeeld aan de entreprijzen en het gebruik door sportverenigingen.
- *Gemeentelijke diensten*: deze bieden, veelal vanuit een bredere maatschappelijke doelstelling, zelf sport- en bewegingsactiviteiten aan of maken deze activiteiten mogelijk door de aanleg van voorzieningen zoals fietspaden en trapveldjes.
- *Bewegingsonderwijs*: dit richt zich vanuit een pedagogische invalshoek op één specifieke doelgroep (jeugd), waaronder ook de sportief minder getalenteerden en geïnteresseerden.
- *Organisatoren van sportvakanties*: zij bieden een sportactiviteit veelal eenmalig en volledig verzorgd aan, gericht op plezier, avontuur en spanning.
- *Sportentertainmentbedrijven*: zij bieden sport niet primair aan voor het genoegen van de sporters zelf, maar voor het vermaak van de toeschouwers of het media-publiek.
- *Zelfstandige sportinstructeurs*: zij bieden als (freelance) leraar of trainer hun diensten aan, hetzij aan organisaties, hetzij aan groepen of individuele personen.

Een belangrijk onderscheid is of aanbieders hun diensten al dan niet op profitbasis verlenen. De condities waaronder profit- en non-profitorganisaties opereren, bijvoorbeeld op juridisch vlak, verschillen aanzienlijk. Ook in de wijze van organisatie zijn er duidelijke verschillen. Zo werken commerciële aanbieders vrijwel altijd met professioneel opgeleid personeel, en sportverenigingen voornamelijk met vrijwilligers (zie hoofdstuk 6 en 7). De verschillende aanbieders laten zich in twee hoofdcategorieën indelen (schema 14.1).

Schema 14.1

Commerciële en niet-commerciële sportaanbieders

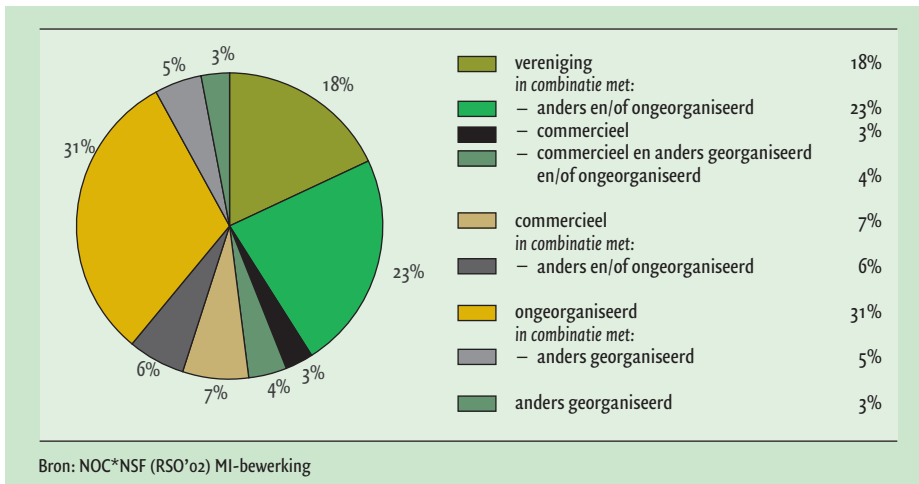
niet-commerciële sportaanbieders	commerciële sportaanbieders
sportverenigingen	sportscholen en -centra; fitnesscentra
buurtsportorganisaties	semi-commerciële aanbieders (bijvoorbeeld zwembaden)
ouderensportgroepen (mbvo)	zelfstandige sportinstructeurs en -trainers
gemeentelijke diensten	

De tendens is dat het geheel aan sportaanbiedende organisaties door de differentiërende sportvraag steeds complexer wordt. Enerzijds komen er nieuwe typen organisaties bij, anderzijds vindt er ook een uitwaaiering binnen deze typen plaats. Sommige sportverenigingen ontwikkelen zich tot bedrijfsmatig bestuurde dienstverlenende instellingen. Andere richten zich op voortzetting als gezelligheids- en ontspanningsvereniging, waarin participatie van de leden in het bestuur en de uitvoering centraal staat. Sommige semi-commerciële sportaanbieders ontwikkelen hun accommodaties tot multifunctionele instellingen, met niet alleen een veelheid aan sportproducten, maar ook voorzieningen voor de zakelijke markt. Andere specialiseren zich in één tak van sport. Sommige commerciële sportcentra ontwikkelen zich tot grote bedrijven, waar klanten tamelijk anoniem 'een uurtje sport kopen', andere tenderen meer in de richting van kleine, hechte gemeenschappen met sporters die een gezamenlijk doel nastreven.

De ontwikkeling van allerlei tussenvormen binnen het palet aan sportaanbieders correspondeert met het verschijnsel dat veel sportbeoefenaren gebruikmaken van verschillende vormen van sportaanbod. In 2002 bleek iets meer dan de helft van alle sportende Nederlanders maar van één type aanbod gebruik te maken (figuur 14.1). Dit geldt meer voor de ongeorganiseerde sport (30%), dan voor de verenigingssport (18%) en het commercieel (7%) of anders georganiseerd aanbod (3%). De totale sportende bevolking waaert dus uit over een breed palet aan aanbiedende organisaties.

Figuur 14.1

Sportbeoefening in Nederland, naar organisatorisch verband, 2002

14.3 Kwaliteit van dienstverlening

Terwijl het aanbod aan actieve sportmogelijkheden steeds groter en veelzijdiger wordt, lijkt de behoefte aan sportbeoefening de laatste jaren maar weinig toe te nemen (zie hoofdstuk 4). Binnen de sector heeft zich een kentering voltrokken, van een situatie waarin de aanbieders de ontwikkeling sturen (*sellers market*), naar een situatie waarin de vragers de dienst uitmaken (*buyers market*). Dit 'de dienst uitmaken' mag betrekkelijk letterlijk worden opgevat. De (potentiële) sportbeoefenaars zullen (uiteindelijk) kiezen voor die aanbieder waarvan de kwaliteit van het aanbod het beste aansluit bij hun behoeften en voorkeuren.

Bij het woord 'kwaliteit' in verband met sportbeoefening denkt men mogelijk op de eerste plaats aan de staat van materiële voorzieningen, zoals die van de accommodatie of het beschikbare spelmateriaal. Dit is niet vreemd in het licht van de historie van het kwaliteitsmanagement dat zich in eerste instantie heeft ontwikkeld binnen de industriële productiesector. In de afgelopen kwart eeuw is kwaliteitsmeting, -borging en -verbetering echter binnen steeds meer bedrijfstakken ingevoerd en ook bij dienstverlenende non-commerciële organisaties (overheden, gezondheidszorg, onderwijs).

Sinds een jaar of tien wordt er ook steeds meer aandacht besteed aan de kwaliteit van het sportaanbod. Sportbeoefening wordt daarbij benaderd als een vorm van dienstverlening. Het aanbieden van sportactiviteiten is immers niet goed vergelijkbaar met een 'product' in de zin waarin er van (materiële) producten sprake is bij industriële productie. Het sportaanbod wordt over het algemeen eerder beschouwd als een dienst.² Sportactiviteiten bezitten duidelijk de belangrijkste kenmerken van diensten: *ontastbaarheid* en *gelijktijdigheid* van productie en consumptie. Allereerst

is sportbeoefening geen materieel, tastbaar en conserveerbaar goed. Ten tweede is de sportbeoefenaar geen pure consument in de gebruikelijke zin van de al dan niet regelmatige gebruiker of bezoeker van het product of de dienst: bij sportbeoefening vinden productie en consumptie gelijktijdig plaats en zijn sportbeoefenaren actief betrokken bij het productieproces. De beoefenaar zelf en zijn of haar medespelers bepalen mede het verloop en de resultaten van dit proces. Bovendien wordt in de sport veel vrijwilligerswerk gedaan, waardoor de beoefenaars van deze georganiseerde activiteiten niet altijd consument zijn, maar soms ook medeproducent. De sportende en besturende leden realiseren hun eigen product. Lidmaatschap is dan ook deels te zien als het recht om mee te doen aan de bepaling en realisatie van het eigen product. Toffler (1980) omschrijft mensen die op deze manier betrokken zijn bij productieprocessen als ‘prosumenten’. Overigens is van verschillende zijden geconstateerd dat dit *mutual support*-karakter bij een deel van de clubs plaats lijkt te maken voor een *service delivery*-signatuur (Anthonissen en Boessenkool 1998; Hoogendam en Meijs 1988).

De belangrijkste verschillen in productie tussen de genoemde vormen van dienstverlening worden in schema 14.2 samengevat.

Schema 14.2

Verschillen tussen productie en dienstverlening

	industriële productie	dienstverlening	
	beroepsorganisaties	beroepsorganisaties	vrijwilligers- (sport)organisaties
productie en consumptie	tastbaar ongelijktijdig ongelijk	ontastbaar gelijktijdig ongelijk	ontastbaar gelijktijdig deels gelijk
producent en consument	ongelijk	ongelijk	deels gelijk

Bron: Lucassen en Van Bottenburg (2004)

Voor de ontwikkeling van kwaliteitszorg binnen de sportsector is het onderscheid tussen vrijwilligers- en beroepsorganisaties om meerdere redenen van belang. Kwaliteitsbeleid en kwaliteitszorg zijn op gang gekomen als managementsystemen voor de profitsector. Weliswaar is gebleken dat ook beroepsorganisaties zonder winstookmerk profijt kunnen trekken van – licht aangepaste – kwaliteitssystemen, maar ten aanzien van vrijwilligersorganisaties is hiermee nog minder ervaring opgedaan. Bij beroepsorganisaties lijken de condities voor kwaliteitszorg over het algemeen gunstiger dan bij vrijwilligersorganisaties. Bestaande kwaliteitszorgsystemen gaan immers uit van hiërarchie en centrale sturing binnen organisaties. Ze veronderstellen betrokkenheid van het management, duidelijk omschreven taken, functies en verantwoordelijkheden. Het besturen van de sportvereniging als vrijwilligersorganisatie vereist echter juist aanvaarding van de autonomie en leden-

democratische inbreng van vrijwilligers ten opzichte van de organisatie. Bovendien gaan de bestaande kwaliteitszorgsystemen uit van gescheiden posities van producenten en consumenten/klanten, wat, zoals gezegd, veelal niet conform de situatie in de sport is (en zeker niet de verenigingssport). Al met al zijn de bestaande kwaliteitszorgsystemen uit de commerciële dienstverlening minder geschikt voor sportverenigingen dan voor commerciële en semi-commerciële sportaanbieders en sportondersteunende organisaties. Dat is wellicht een belangrijke reden waarom dit segment in de sport vooroploopt bij de introductie van kwaliteitssystemen (Lucassen en Van Bottenburg 2004).

Heterogene verwachtingen en motieven van sportbeoefenaars

Bij de hier gepresenteerde analyse richten we ons vooral op een vergelijking van de benadering van de kwaliteit van dienstverlening binnen de verenigingssport en de (professionele) fitnesscentra. We verstaan hier onder 'de kwaliteit van dienstverlening' de mate waarin de geleverde diensten voldoen aan de gerechtvaardigde verwachtingen van de klant, toegespitst op een aantal dimensies van de dienstverlening. De motieven en doelen waarmee mensen sport beoefenen, beschouwen we als een belangrijke indicator voor de verwachtingen die men van het sportaanbod heeft.

Anders dan bij de activiteiten van een verwarmingsmonteur, een kapper of een oogarts, is het doel van sport echter weinig eenduidig. Sportactiviteiten hebben eigenlijk alleen een doel in zichzelf, maar worden steeds meer als middel benaderd (Van Bottenburg en Schuyt 1996). De behoeften en verwachtingen van de afnemers zijn breed geschakeerd en vaak ook nogal veranderlijk. Van belang voor de kwaliteitsinspanningen rond allerlei sportieve diensten zijn de verwachte *benefits*, ervaringen of resultaten van de activiteit. 'Dit betekent dat bij actieve sportbeoefening de sportparticipant, net als bij de aankoop van andere producten, effectief op zoek gaat naar productvoordelen die beantwoorden aan bepaalde verlangens', aldus Van Hoecke (2000).

Voor het vaststellen van de kwaliteiten van sport is een heldere indeling van deze verwachtingen, anders gezegd van de motieven van waaruit de betrokkenen aan sport deelnemen, van groot belang. Een in dit verband bruikbare indeling geeft Chelladurai (1992). Hij verdeelt de motieven, attitudes en doelstellingen voor sportactiviteiten in vier categorieën:

- 1 *pursuit of pleasure*: deelname vanwege de specifieke bewegingservaringen of de competitie die aan de betreffende activiteit eigen is;
- 2 *pursuit of skill*: deelname vanwege het verwerven en perfectioneren van bepaalde fysieke vaardigheden, wat een gevoel van competentie met zich meebrengt;
- 3 *pursuit of excellence*: deelname omwille van de mogelijkheid om in een bepaalde activiteit uit te munten door een bepaalde norm te overtreffen; deze norm kan slaan op een eerder geleverde prestatie, andermans prestatie of het gewoonweg overwinnen van de tegenstander;
- 4 *pursuit of health/fitness*: deelname omwille van de voordelen van de activiteit voor de gezondheid en het fysiek uiterlijk.

Wij zouden daar als vijfde categorie aan willen toevoegen:

- 5 *pursuit of sociability*: sociale motieven zoals ‘samen sporten’, ‘voor gezelligheid en contact’ en ‘bij een groep horen’, die Chelladurai binnen de eerste categorie plaatst, beschouwen we toch als een apart motief.

Onze verwachting is dat de verschillende motieven ook doorwerken in de eisen die men aan de dienstverlening stelt. Iemand die bepaalde spelvaardigheden wil ontwikkelen, stelt waarschijnlijk andere eisen aan de dienstverlening dan iemand die sport om een fraaier uiterlijk te verkrijgen.

Het verwachte resultaat van sport is dus vrijwel steeds een bepaalde (persoonlijke) ontwikkeling of verandering bij de betrokkene zelf. De organisatiekundige Hasenfeld noemt dit soort diensten *human services*, waarin de interactie tussen aanbieder en afnemer van doorslaggevend belang is (Gastelaars 1997; Neijzen en Trompeter 1989). *Human services* zijn sterk persoonsgebonden, omdat de contactpersonen als ‘dragers’ van de dienst in belangrijke mate de kwaliteit bepalen. De interactie heeft echter niet steeds dezelfde intensiteit. Gastelaars (1997) maakt daarbij onderscheid in twee vormen. Bij commerciële dienstverleners zoals fastfood-ketens is de interactie te typeren als kortstondig en oppervlakkig en spreekt men van *encounters*. Bij andere dienstverleners is de interactie soms juist zodanig intensief, dat de mogelijkheid bestaat dat betrokkenen elkaar steeds beter leren kennen als individuen, maar ook in hun rol van ‘klant’ respectievelijk ‘uitvoerende’. Deze transacties worden als *relationships* aangeduid. Hoe de verschillende dienstverleners voor actieve sportbeoefening op dit spectrum geplaatst kunnen worden, verdient nadere aandacht, omdat er op dit punt duidelijke verschillen zouden kunnen zijn tussen vrijwilligersorganisaties en professionele aanbieders. Ook is bekend dat steeds meer direct uitvoerende dienstverleners, zoals trainers, instructeurs en leraren, hun werk beroepshalve doen (De Koning 2002; Lucassen 1982, 1987; vws 2003). Het laatste deel van dit hoofdstuk is dan ook gewijd aan de verwachtingen die sportbeoefenaren hebben van de kwaliteiten van trainers en begeleiders.

14.4 Kwaliteitsmeetsystemen

Om goed op kwaliteit te kunnen sturen, is een adequate meting van de kwaliteit van dienstverlening essentieel (zie ook hoofdstuk 13). In de ontwikkeling van kwaliteitsmanagement speelt de ontwikkeling van passende meetmethoden dan ook een grote rol. Omdat diensten, zoals we zagen, op belangrijke punten verschillen van producten, zijn voor de meting van de kwaliteit van dienstverlening verschillende specifieke methoden ontstaan.

In het *service quality model* – beter bekend als Servqual – van Parasuraman et al. (1988) wordt als een maatstaf voor de kwaliteit van dienstverlening het verschil genomen tussen de verwachte en ervaren dienstverlening. Het model legt deze kwaliteit van diensten uiteen in een vijftal dimensies (betrouwbaarheid, responsiviteit, zekerheid, empathie en tastbare aspecten). Vaak worden de dimensies nog verder

ingevuld naar determinanten van kwaliteit, zoals geloofwaardigheid, betrouwbaarheid, bereikbaarheid, bereidheid, beleefdheid, communicatie, begrijpen/kennen van de klant, deskundigheid, veiligheid en tastbaarheden (zoals uiterlijk aanzien van het gebouw of het personeel). Volgens deze benadering kan de kloof tussen ervaren en verwachte kwaliteit worden veroorzaakt op verschillende momenten in het ontwikkelings- en realisatieproces van de dienstverlening.

Een belangrijk deel van de kwaliteitsanalyse is dan ook gericht op het detecteren van deze kloven in het totale proces van dienstverlening. Dergelijke kloven (*gaps*) kunnen ontstaan door een onjuiste waarneming van de verwachtingen door het management (*management perception gap*), door een verkeerde vertaling van de verwachtingen in specificaties (*service quality specifications gap*), door een onjuiste realisatie van de gespecificeerde dienst (*service delivery gap*) of doordat de feitelijk geleverde dienstverlening niet overeenkomt met de gecommuniceerde beloftes (*market communication gap*). Kwaliteitsmanagement richt zich nu met name op het identificeren en verkleinen van de discrepanties die in het totale dienstverleningsproces voorkomen.

Evaluatie van het gebruik van Servqual heeft geleid tot een aantal kanttekeningen bij de gangbare operationalisatie van elementen van dienstverlening, en dan vooral van de verwachtingen van de klanten (Wetzels 2001). Om die reden wordt ook wel de voorkeur gegeven aan methodieken die de feitelijke ervaringen van de klant centraal stellen, zoals SERVperf (Service Performance Model, Brady et al. 2002). Bij de SERVperf-methodiek wordt de satisfactie over de dienstverlening van de afnemers bepaald op aan Servqual ontleende dimensies, en vervolgens geconfronteerd met het belang dat de afnemers hieraan op dat moment hechten. Sportfondsen Nederland heeft op basis van het Servqual-model een SERVperf Opiniepeiler voor zwembaden en sportaccommodaties ontwikkeld, en een ClubScan voor gymnastiekverenigingen (Broesder 1999).

14.5 De kwaliteit van de sportdienstverlening gemeten

De SERVperf-methodiek vormde de basis voor een in 2005 gehouden peiling naar de opvattingen van sportbeoefenaars over de kwaliteit van dienstverlening van het sportaanbod. Deze peiling maakte deel uit van het eerder in hoofdstukken 4 en 5 aangehaalde Nationaal sportonderzoek (NSO).³ Aan mensen die bij een vereniging, sportcentrum of andere sportaccommodatie sporten, is gevraagd hun mening te geven over een 21-tal aspecten van de dienstverlening aldaar (zie figuur 14.2; alle exacte cijfers zijn te vinden op de website www.rapportage-sport.nl). Hierbij is in de eerste plaats gevraagd hoe belangrijk ze deze aspecten vinden. Deze score voor belangrijkheid van een aspect wordt ook opgevat als een maatstaf voor de kwaliteit die men er verwacht aan te treffen. In de tweede plaats is gevraagd hoe tevreden ze over deze aspecten zijn. Doordat de respondenten een waardering konden geven op een schaal van 1 tot 10, kunnen de scores ook opgevat worden als een rapportcijfer.⁴

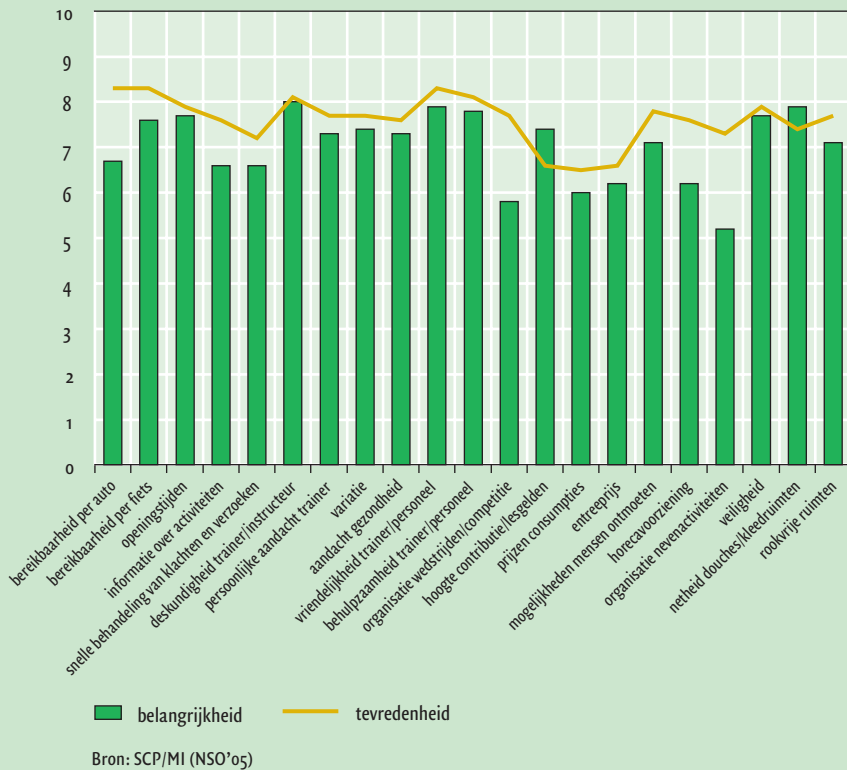
Als eerste valt op dat op de meeste aspecten de score voor tevredenheid gemiddeld hoger ligt dan die voor het belang dat men hecht aan dit aspect. De SERVperfmethodek volgend mag men hieruit concluderen dat de sporters redelijk tevreden zijn over de geleverde kwaliteit. Alleen bij de hoogte van contributie/lesgelden en de netheid van douches en kleedruimten vindt men het geleverde achterblijven bij de verwachtingen.

De sporters vinden de deskundigheid van de trainer/instructeur het belangrijkste aspect van de dienstverlening. De organisatie van wedstrijden/competitie en nevenactiviteiten vindt men het minst belangrijk. Qua tevredenheid scoren de bereikbaarheid zowel per auto als per fiets, en de vriendelijkheid van trainer/personeel hoog.

Het minst tevreden is men over de kosten van het sporten. Zowel over de hoogte van de contributie, de horecaprijzen als de entreegelden is men het minst tevreden; het gemiddelde cijfer is echter nog altijd een 6,5.

Figuur 14.2

Belang van en tevredenheid over aspecten van de service van het sportaanbod, sporters van 15 jaar en ouder in sportvereniging of accommodatie, 2005 (waardering op 10-puntsschaal)

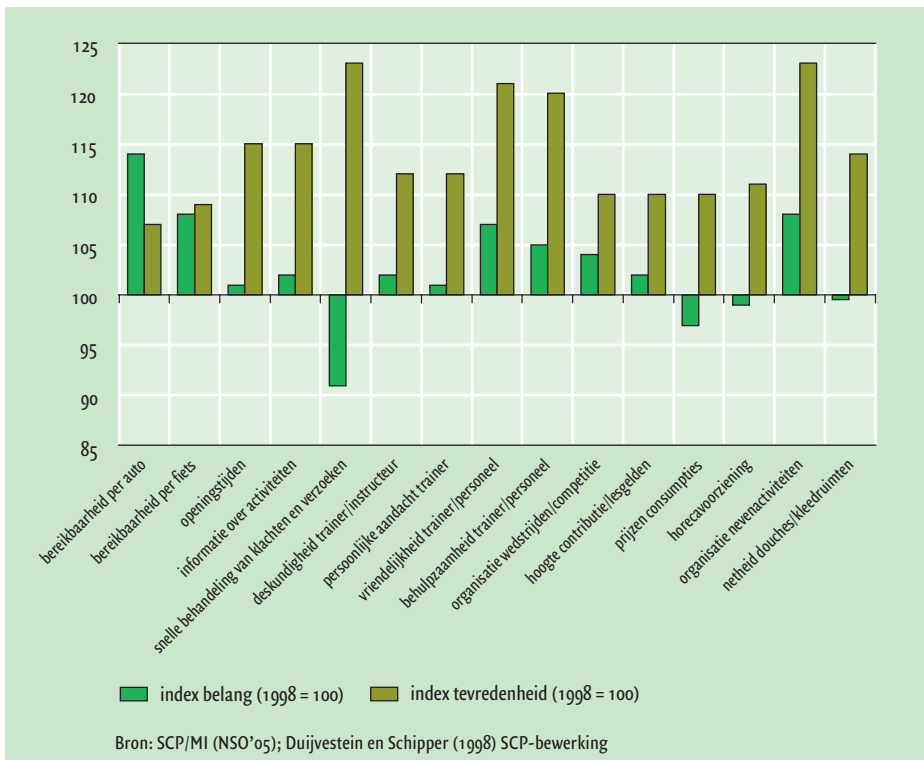

Ontwikkeling in de tijd

De uitkomsten van het NSO'05 laten zich goed vergelijken met een in 1998 in het kader van het zogenoemde SPIN-project uitgevoerd bevolkingsonderzoek naar de relevantie van en de beoordeling door sportbeoefenaars van serviceaspecten van het sportaanbod (Duijvestein en Schipper 1998). In beide onderzoeken zijn dezelfde items bevestigd, waardoor een vergelijking in de tijd gemaakt kan worden (zie figuur 14.3).⁵ In de figuur zijn hiertoe de scores uit 1998 op 100 gesteld, waardoor een vergelijking in de tijd gemaakt kan worden.

Figuur 14.3

Vergelijking van het belang van en de tevredenheid over de dienstverleningsaspecten, 1998-2005 (in indexcijfers, 1998 = 100)

Wat betreft het belang dat men hecht aan de dienstverlening, vertonen de aspecten een gevarieerd beeld. De bereikbaarheid van de accommodatie per auto wordt in 2005 belangrijker gevonden dan in 1998. Men is ook tevredener over de bereikbaarheid per auto. Deze tevredenheid is echter minder toegenomen dan het belang dat aan de bereikbaarheid wordt gehecht. Ook de bereikbaarheid per fiets wordt belangrijker gevonden in 2005 dan in 1998, de tevredenheid hierover is ook gestegen.

Behalve de bereikbaarheid per auto of fiets, is men een vriendelijke benadering belangrijker gaan vinden, en ook de organisatie van nevenactiviteiten wordt in toe-

nemende mate gewaardeerd. Minder belang wordt gehecht aan de snelle afhandeling van klachten en verzoeken.

In 2005 wordt overigens op alle aspecten hoger gescoord wat betreft de tevredenheid over de dienstverlening. Uitschieters aangaande toegenomen tevredenheid zijn de snelle behandeling van klachten en verzoeken, de vriendelijkheid en de behulpzaamheid van trainer/personeel en de organisatie van nevenactiviteiten.

Overigens impliceert het hechten van een groot belang aan een serviceaspect nog niet altijd dat dit element grote invloed heeft op het feitelijk gebruik van het aanbod. In het onderzoek van 1998 werden de uitspraken over het belang van de serviceaspecten gerelateerd aan enkele maatstaven voor de loyaliteit van de gebruikers. Sporters blijken in vergelijking met andere onderzochte gebruikersgroepen een grote loyaliteit te hebben. Zo bleek dat de bereikbaarheid met het ov, hoewel er een groot belang aan werd toegekend en ze als slecht werd gewaardeerd, nauwelijks van invloed was op de mate van loyaliteit: men bleef toch van het slecht bereikbare aanbod gebruikmaken (Duijvestein en Schipper 1998; zie www.rapportage-sport.nl voor achterliggende cijfers).

Kwaliteitsverwachtingen en oordelen⁶ naar achtergrondkenmerken

Vrouwen hebben in het algemeen hogere verwachtingen van de kwaliteit van dienstverlening dan mannen (tabel 14.1). Het verschil tussen mannen en vrouwen over de verwachtingen is significant op alle aspecten behalve op openingstijden, kosten en gezelligheid/sfeer. Qua tevredenheid zijn vrouwen meer tevreden over de organisatie van trainingen en minder tevreden als het gaat om de openingstijden en de kosten.

Jongeren onder de 30 jaar verwachten meer van de kwaliteit van trainingen dan ouderen van 50 jaar en ouder (zie tabel 14.2). Jongeren geven gemiddeld een 8,1 voor het belang van goede trainingen, terwijl ouderen een 7,4 geven. Ook is er verschil tussen jongeren en ouderen op het gebied van de kosten van sportbeoefening: waar jongeren minder belang hechten aan de prijs van consumpties, hechten ze juist meer belang aan de hoogte van de contributie dan ouderen (niet in tabel vermeld).

Terwijl jongeren meer eisen stellen aan de kwaliteit van dienstverlening, zijn ouderen juist vaker tevreden. Ouderen geven daar gemiddeld een 8,0 voor, terwijl jongeren een 7,4 geven. Zowel de jongeren als de ouderen zijn het meest tevreden over de bereikbaarheid en het minst tevreden over de kosten van sportbeoefening, zoals de contributie.

Tabel 14.1

Belang van en tevredenheid over kwaliteitsaspecten, sporters in vereniging, club of accommodatie naar sekse, 2005 (10-puntsschaal, gesorteerd naar belang mannen)

	belang		tevredenheid	
	man	vrouw	man	vrouw
openingstijden	7,8	7,7	8,2	8,3*
kwaliteit accommodatie	7,4	7,8*	8,1	7,8
organisatie van trainingen	7,3	8,0*	7,5	7,7*
bereikbaarheid	6,9	7,3	7,1	7,3
kosten	6,5	6,6	7,8	8,0*
informatie over (sport)activiteiten	6,3	6,9*	7,8	7,5
snelle behandeling klachten en verzoeken	6,3	6,9*	6,6	6,4
organisatie wedstrijden/competitie	6,3	5,3*	7,7	7,5
gezelligheid/sfeer	6,3	6,0	7,6	7,7
totaal	6,8	7,0	7,6	7,6

* significant verschil bij bivariate toetsing ($p < 0,05$)

Bron: SCP/MI (NSO'05)

Tabel 14.2

Belang van en tevredenheid over kwaliteitsaspecten, sporters in vereniging, club of accommodatie van 30 jaar of jonger en 50 jaar of ouder, naar leeftijd, 2005 (10-puntsschaal, gesorteerd naar belang van jongeren)

	belang		tevredenheid	
	≤ 30 jaar	≥ 50 jaar	≤ 30 jaar	≥ 50 jaar
organisatie van trainingen	8,1	7,4*	7,7	8,2*
openingstijden	7,8	7,6	7,7	8,2*
kwaliteit accommodatie	7,6	7,6	7,5	8,0*
bereikbaarheid	7,3	7,1	8,3	8,4
informatie over (sport)activiteiten	6,7	6,9	7,3	8,0*
snelle behandeling klachten en verzoeken	6,7	6,6	6,9	7,7*
kosten	6,7	6,6	6,2	6,9*
gezelligheid/sfeer	6,3	6,3	7,4	7,8*
organisatie wedstrijden/competitie	6,1	5,9	7,7	7,7
totaal	7,1	6,9	7,4	8,0*

* significant verschil bij bivariate toetsing ($p < 0,05$)

Bron: SCP/MI (NSO'05)

Mensen met een lagere opleiding vinden een goede kwaliteit belangrijker dan mensen met een middelbare of hogere opleiding (tabel 14.3). Gemiddeld geven mensen met een lagere opleiding aan dat belang een 7,1, waar mensen met een middelbare of hogere opleiding het een 6,8 geven. Aspecten die mensen met een lagere opleiding belangrijker vinden, zijn bereikbaarheid, informatie over (sport)activiteiten, organisatie van wedstrijden of competitie, gezelligheid of sfeer en de kwaliteit van de accommodatie.

Hoewel lager opgeleiden meer belang hechten aan de kwaliteit van dienstverlening zijn ze op vrijwel alle punten even tevreden over het aanbod als hoger opgeleiden, behalve bij de kosten. Mensen met een middelbare of hogere opleiding zijn vaker tevreden over de kosten dan mensen met een lagere opleiding.

Tabel 14.3

Belang van en tevredenheid over kwaliteitsaspecten, sporters van 15 jaar en ouder die sporten in een vereniging, club of accommodatie naar opleidingsniveau, 2005 (10-puntsschaal, gesorteerd naar belang van lager opgeleiden)

	belang		tevredenheid	
	lagere opleiding	middelbare of hogere opleiding	lagere opleiding	middelbare of hogere opleiding
kwaliteit accommodatie	7,8	7,4*	7,6	7,7
organisatie van trainingen	7,8	7,5	7,9	7,9
openingstijden	7,6	7,8	7,8	8,0
bereikbaarheid	7,4	6,9*	8,2	8,3
informatie over (sport)activiteiten	6,9	6,4*	7,5	7,7
kosten	6,7	6,5	6,4	6,7*
snelle behandeling klachten en verzoeken	6,7	6,6	7,2	7,3
gezelligheid/sfeer	6,6	5,9*	7,6	7,6
organisatie wedstrijden/competitie	6,2	5,6*	7,7	7,7
totaal	7,1	6,8*	7,6	7,6

* significant verschil bij bivariate toetsing ($p < 0,05$)

Bron: SCP/MI (NSO'05)

14.6 Gebruikers van verenigingen en fitnesscentra vergeleken

Achtergrondkenmerken van verenigingssporters en de fitnessers

De verwachting is dat de gebruikers van een sportvereniging andere opvattingen hebben over kwaliteit dan mensen die bij een fitnesscentrum of bij een andere commerciële aanbieder sporten. Maar eigenlijk weten we in het algemeen vrij weinig van de verschillen tussen de gebruikers van het verenigingsaanbod en gebruikers van fitnesscentra. Sportverenigingen zijn veelal leden-voor-ledenorganisaties, waarbij

meer eigen inbreng wordt verwacht, terwijl voor mensen in het fitnesscentrum de aanname zou kunnen zijn dat zij voor het gemak van consumenten gaan (Bakken-Ulseth 2004). Om dergelijke verwachtingen te toetsen, worden de gebruikers van sportverenigingen vergeleken met die van fitnesscentra, onder andere met betrekking tot de relevantie van en tevredenheid over verschillende aspecten van dienstverlening.

Om deze sporters beter te kunnen duiden, volgt eerst een korte vergelijking van gebruikers van sportverenigingen en fitnesscentra op achtergrondkenmerken (zie tabel 14.4).

Tabel 14.4

Gebruikers van sportverenigingen en fitnesscentra vergeleken, bevolking van 15 jaar en ouder, naar achtergrondkenmerken, 2005 (in procenten)

	gebruikers sportverenigingen (n = 430)	gebruikers fitnesscentra (n = 294)
man	60	39
vrouw	40	61
12-19 jaar	14	5
20-34 jaar	26	33
35-49 jaar	27	36
50-64 jaar	23	19
≥ 65 jaar	9	7
lagere opleiding	10	5
uitgebreid lagere opleiding	29	26
middelbare opleiding	37	35
semi-hogere opleiding	25	34
<1200 euro (laag inkomen)	6	8
1200-2100 euro (midden inkomen)	34	27
> 2100 euro (hoog inkomen)	59	66
zeer sterk stedelijk	15	16
sterk stedelijk	26	34
matig stedelijk	19	23
weinig stedelijk	23	20
niet-stedelijk	17	8

Bron: SCP/MI (NSO'05)

Er zijn duidelijke verschillen tussen de gebruikers van verenigingen en fitnesscentra. Mannen zijn vaker gebruikers van sportverenigingen dan vrouwen. Bij de fitnesscentra is dit omgekeerd. Bij de sportvereniging sporten meer jongeren tussen de 12 en 19 jaar en volwassenen van 50 jaar en ouder. De leeftijdsgroep van 20 tot 50 jaar sport vaker in fitnesscentra. Mensen met een hogere opleiding en met een hoger gezinsinkomen sporten vaker bij fitnesscentra, de lagere inkomens en opleidingsniveaus sporten vaker in sportverenigingen. In de stedelijke gebieden sport men vaker in fitnesscentra, terwijl mensen uit weinig of niet-stedelijke gebieden vaker van de sportvereniging gebruikmaken.

De gebruikers van beide vormen van aanbod verschillen ook naar de frequentie en het motief van sportbeoefening (tabel 14.5).

Tabel 14.5

Gebruikers van sportverenigingen en fitnesscentra vergeleken, bevolking van 15 jaar en ouder, naar sportkenmerken, 2005 (in procenten)

	gebruikers sportverenigingen	gebruikers fitnesscentra
sportfrequentie		
1-12 keer per jaar	4	4
13-50 keer per jaar	21	33
> 50 keer per jaar	75	63
motief		
gezondheid, fitheid, lichaamsbeweging	64	88
plezierbeleving	57	27
sociale contacten, gezelligheid	53	25
presteren, competitie, winnen	27	1
boeiende activiteit, leren van vaardigheden	23	2
uitlaatklep, compensatie dagelijks leven	16	23
spieropbouw, kracht	5	24
strak of slank lichaam	5	34
afvallen	4	11
betrokkenheid		
deelname aan lessen, trainingen of cursussen	67	53
deelname aan competitie of toernooien	57	2
actief in bestuursfunctie	8	1
actief als trainer begeleider of coach	15	2

Bron: SCP/MI (NSO'05)

Gebruikers van sportverenigingen sporten vaker dan gebruikers van fitnesscentra: 75% van de leden van sportverenigingen sport minstens één keer per week, bij de leden van fitnesscentra is dit 63%. Takken van sport die in de sportverenigingen het

meest worden beoefend, zijn tennis, veldvoetbal en volleybal. In de fitnesscentra zijn de gebruikers het meest actief in individuele takken van sport, zoals aerobics of steps, fitness of zwemmen. Het meest genoemde motief om te sporten is bij zowel gebruikers van fitnesscentra als van sportverenigingen de lichaamsbeweging voor gezondheid of fitheid (88% resp. 64%). Gebruikers van fitnesscentra noemen aanzienlijk vaker andere aan gezondheid gerelateerde motieven, zoals sporten voor een strak en slank lichaam (34%). Voor gebruikers van sportverenigingen volgen na het gezondheidsmotief, op niet grote afstand, plezier in sporten (57%) en de sociale contacten (53%). Beide motieven worden door de klanten van fitnesscentra nog niet half zo vaak genoemd.

Het grootste verschil tussen leden van sportverenigingen en die van fitnesscentra is de deelname aan competitie of toernooien. 57% van de leden van sportverenigingen is actief in competities of toernooien tegenover 2% van de mensen die in een fitnesscentrum sport. Ook is bij verenigingssporters de betrokkenheid bij de sport in de functie van bestuurslid of trainer/begeleider veel groter dan bij sporters in fitnesscentra.

Kwaliteitsverwachtingen en tevredenheid van gebruikers van sportverenigingen en fitnesscentra

Het algemene beeld is dat fitnessers willen sporten op het moment dat het hun uitkomt in een mooie accommodatie met schone kleedruimten en douches, en dat verenigingssporters gaan voor de gezelligheid en het deelnemen aan wedstrijden of evenementen. Komt dit beeld overeen met de resultaten uit de NSO?

In ieder geval komt uit het onderzoek naar voren dat gebruikers van fitnesscentra duidelijk onderscheid maken in wat ze wel en niet belangrijk vinden (tabel 14.6). Gebruikers van fitnesscentra hechten veel waarde aan openingstijden, de deskundigheid en vriendelijkheid van trainer, instructeur of ander personeel, en nette douches en kleedruimten (alle aspecten worden met een 8,1 gewaardeerd). Weinig waarde wordt gehecht aan de organisatie van wedstrijden of competitie en de organisatie van nevenactiviteiten (waardering van 3,5 resp. 3,9). Uit de beschrijving van de gebruikers van fitnesscentra bleek ook al dat slechts 2% deelneemt aan competitie of toernooien.

Gebruikers van sportverenigingen zijn wat gematigder in hun verwachtingen. Ze hechten wel aan dezelfde aspecten het grootste belang: deskundig en vriendelijk personeel en nette douches en kleedruimten. Het minst belangrijk vinden verenigingssporters de entreeprijs (5,9). Het vragen van entree om de accommodatie binnen te gaan, komt waarschijnlijk ook minder vaak voor in de verenigingssport dan in de fitnessbranche of bij andere commerciële aanbieders.

Tabel 14.6

Dienstverleningsaspecten beoordeeld op belang en tevredenheid, naar gebruikers van sportverenigingen en fitnesscentra van 15 jaar of ouder, 2005 (waardering op 10-puntsschaal)

	belang		tevredenheid	
	gebruikers sport- verenigingen	gebruikers fitnesscentra	gebruikers sport- verenigingen	gebruikers fitnesscentra
bereikbaarheid				
bereikbaarheid per auto	6,5	6,9	8,2	8,4
bereikbaarheid per fiets	7,6	7,9	8,3	8,4
openingstijden				
openingstijden	7,6	8,1**	8,0	8,0
Informatieverstrekking				
informatie over activiteiten	6,6	6,9	7,6	7,8
klachten en verzoeken				
snelle behandeling van klachten en verzoeken	6,4	7,1**	7,0	7,4**
organisatie van trainingen				
deskundigheid trainer/instructeur	8,0	8,1	7,9	8,1
persoonlijke aandacht trainer	7,4	7,3	7,6	7,7
variatie	7,4	7,6	7,7	7,8
aandacht gezondheid	7,0	7,7**	7,5	7,7
vriendelijkheid trainer/personeel	7,9	8,1	8,2	8,4*
behulpzaamheid trainer/personeel	7,8	7,8	8,0	8,2
wedstrijden				
organisatie wedstrijden/competitie	7,3	3,5**	7,9	7,0*
kosten				
hoogte contributie/lesgelden	7,2	7,8**	6,9	6,2*
prijzen consumpties	6,4	5,4**	6,6	6,1*
entreprijs	5,9	6,3	6,9	6,5
gezelligheid/sfeer				
mogelijkheden mensen ontmoeten	7,6	6,5**	8,0	7,5**
horecavoorziening	6,9	5,2**	7,6	7,5
organisatie nevenactiviteiten	6,1	3,9**	7,4	7,0**
kwaliteit accommodatie				
veiligheid	7,7	7,8	7,8	8,0**
netheid douches/kleedruimten	7,8	8,1	7,2	7,6**
rookvrije ruimten	7,0	7,2	7,3	8,1**

* significant verschil bij bivariate toetsing ($p < 0,05$)

** significant verschil bij bivariate toetsing en multivariate toetsing, gecorrigeerd voor sekse, leeftijd, sportfrequentie en stedelijkheidsgraad ($p < 0,05$)

Bron: SCP/MI (NSO'05)

Gebruikers van fitnesscentra hechten meer waarde aan de openingstijden, de snelle behandeling van klachten en verzoeken, de aandacht voor gezondheid tijdens de trainingen en de hoogte van contributie of lesgeld. Gebruikers van sportverenigingen daarentegen hechten meer belang aan de organisatie van wedstrijden en competitie en de prijzen van consumpties. In het bovenstaande kwam al naar voren dat veel meer verenigingssporters de sociale contacten als motief om te sporten noemen. Dit blijkt ook uit de kwaliteitsverwachtingen: gebruikers van sportverenigingen vinden de verschillende aspecten van gezelligheid en sfeer belangrijker dan de gebruikers van fitnesscentra. Gebruikers van sportverenigingen vinden de mogelijkheden om mensen te ontmoeten, de horecavoorziening en de organisatie van nevenactiviteiten een belangrijk aspect van de dienstverlening.

De gebruikers van sportverenigingen en fitnesscentra zijn over dezelfde aspecten het meest tevreden: de bereikbaarheid van de accommodatie, zowel per auto als per fiets, en de vriendelijkheid van het personeel. Ook over de aspecten waarover men het minst tevreden is, is men eenduidig: de kosten. De gebruikers van fitnesscentra zijn echter ontevredener over de hoogte van de contributie of lesgeld en de prijzen van consumpties dan de gebruikers van sportverenigingen. Deze verschillen verdwijnen evenwel als gecorrigeerd wordt voor sekse, leeftijd, stedelijkheidsgraad en sportfrequentie.

De gebruikers van fitnesscentra zijn tevredener dan de verenigingssporters als het gaat om de snelle behandeling van klachten en verzoeken, de vriendelijkheid van trainer of personeel en de aspecten van de kwaliteit van de accommodatie (veiligheid, netheid van douches en kleedruimten en rookvrije ruimten).

De verenigingssporters zijn vaker tevreden over de organisatie van wedstrijden of competitie, de kosten voor contributie/lesgeld en consumpties, de mogelijkheid om mensen te ontmoeten en de organisatie van nevenactiviteiten. Alleen de grotere tevredenheid over de gezelligheidsaspecten blijft aanwezig als gecorrigeerd wordt voor achtergrondkenmerken.

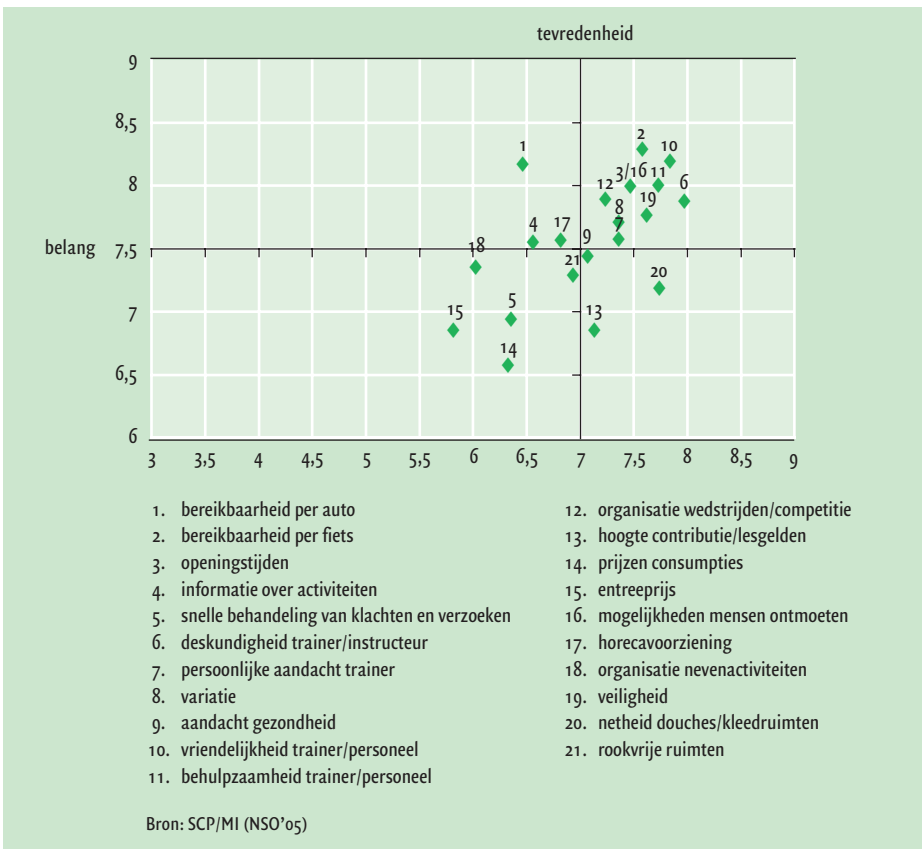
Samengevat kan gesteld worden dat verenigingssporters meer verwachten van kwaliteit op het gebied van wedstrijdsport en gezelligheid, terwijl fitnessers hogere eisen stellen aan openingstijden, klachtenafhandeling, aandacht voor gezondheid en de kosten voor lesgeld. Opvallend is dat zowel de verenigingssporters als de fitnessers in veel gevallen ook tevredener zijn over de aspecten die ze belangrijk vinden, behalve als het gaat om de hoogte van de lesgeld of contributie. Hiermee komen de resultaten gedeeltelijk overeen met de vooraf gestelde verwachtingen. De fitnessers blijken toch minder tevreden over de prijs die ze moeten betalen om te sporten. Uit een andere analyse op basis van de NSO-data, blijkt ook dat gebruikers van fitnesscentra gemiddeld 344 euro per jaar betalen aan contributie of lesgeld, terwijl verenigingssporters gemiddeld 198 euro kwijt zijn per jaar. Fitness is hiermee anderhalf keer zo duur als verenigingssport.

Verbeterpunten

Naast het verschil naar belang en tevredenheid tussen gebruikers van sportverenigingen en fitnesscentra, is het interessant na te gaan of de kwaliteit voldoet aan de 'verwachtingen', ofwel: is men tevreden over wat men belangrijk vindt. Wanneer men aan bepaalde serviceaspecten veel belang hecht en de feitelijke score duidelijk daarbij achterblijft, kan dit worden gezien als een punt waarop gewerkt zou moeten worden aan de verbetering van de kwaliteit van dienstverlening. Voor het vergelijken van de resultaten in dit opzicht is het maken van een zogenaamde prioriteitenmatrix gebruikelijk. Deze wordt getoond in figuur 14.4 (verenigingssporters) en 14.5 (fitnessers).

Figuur 14.4

Prioriteitenmatrix van de scores voor tevredenheid en belang van kwaliteitsaspecten, gebruikers van sportverenigingen van 15 jaar en ouder, 2005

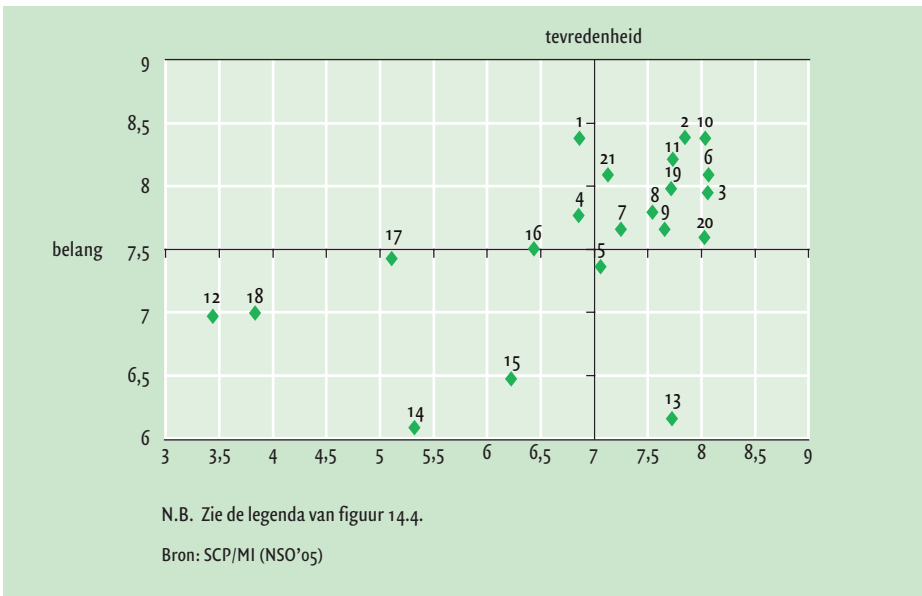
In de figuren worden de uitkomsten op beide maten tegen elkaar afgezet en worden aan de hand van de gemiddelde scores voor belang en tevredenheid in deze 'puntenwolk' vier kwadranten geconstrueerd. Bij elk kwadrant hoort een aparte strategie: aspecten waaraan veel belang wordt gehecht en waarover men meer dan gemiddeld tevreden is: vasthouden. Is het belang groot, maar de tevredenheid minder dan

gemiddeld, dan zijn verbeteracties nodig. Bij een gering belang en grote tevredenheid kan worden overwogen hieraan minder aandacht te besteden. De aspecten met een gering belang en geringe tevredenheid vragen geen actie.

De essentiële verbeterpunten zijn in het kwadrant rechtsonder te vinden. Voor de gebruikers van de sportvereniging verdient de kwaliteit van de accommodatie aandacht, in het bijzonder de netheid van douches en kleedruimten (item/punt 20). Terwijl de contributie en lesgeld bij verenigingen verhoudingsgewijs niet hoog zijn, blijkt uit de matrix dat die toch een duidelijk punt van aandacht zouden moeten blijven (item/punt 13).

Figuur 14.5

Prioriteitenmatrix van de scores voor tevredenheid en belang van kwaliteitsaspecten, gebruikers van fitnesscentra van 15 jaar en ouder, 2005

Voor de gebruikers van fitnesscentra is de kostenfactor zonder meer een verbeterpunt te noemen (item/punt 13). Bij de behandeling van klachten en verzoeken (item/punt 5) doet zich iets vergelijkbaars voor als bij de contributies voor sportverenigingen: terwijl men er wel behoorlijk tevreden over is, hecht men zoveel belang aan dit aspect dat alertheid op dit punt op zijn plaats is. Op vrijwel alle andere aspecten overstijgt de tevredenheid overigens de verwachting. Ook over punten waaraan men betrekkelijk weinig belang hecht, zoals aan gezelligheid en de organisatie van wedstrijden of competitie, is men bij fitnesscentra wel tevreden.

14.7 Verwachtingen over de bekwaamheden van trainers en begeleiders

Zowel gebruikers van sportverenigingen als die van fitnesscentra hechten veel belang aan de organisatie van trainingen. Beide groepen gebruikers vinden de deskundigheid van de trainer of instructeur het belangrijkste element van de dienstverlening. Om die reden staan we in deze paragraaf stil bij de verwachtingen die sporters hebben ten aanzien van trainers en begeleiders.

Van de gebruikers van sportverenigingen krijgt 67% vrijwel altijd of soms begeleiding bij het sporten; van de mensen die in een fitnesscentrum sporten, wordt 72% vrijwel altijd of soms begeleid. Vrijwel iedereen die begeleid wordt tijdens het sporten, vindt een goede trainer belangrijk: 91% van de begeleide verenigingssporters en 95% van de begeleide gebruikers van het fitnesscentrum wil graag een goede instructeur.

Hoe meer men sport, des te meer belang wordt gehecht aan de bekwaamheden van de trainer of instructeur (tabel 14.7). Sporters die iedere week sporten, stellen hogere eisen aan de bereidheid of flexibiliteit van de trainer, zijn bekwaamheid om in te spelen op behoeftes en de voorbereiding van trainingen. Als gecorrigeerd wordt voor achtergrondkenmerken, blijkt dat ook het aspect 'organiseren en plannen maken' door frequente sporters belangrijker wordt gevonden.

Tabel 14.7

Oordeel over bekwaamheden van trainers/instructeurs, gebruikers van sportverenigingen en fitnesscentra van 15 jaar en ouder, naar sportfrequentie, 2005 (waardering op 10-puntsschaal)

	sportfrequentie	
	< 50 keer per jaar	≥ 50 keer per jaar
training/les geven of begeleiden	8,1	8,4
betrouwbaarheid	8,0	8,2
gericht inspelen op behoeften	7,8	7,8*
voorbereiden trainingen	7,3	7,6**
normen en waarden	7,4	7,5
bevordering veiligheid en hygiëne	7,7	7,5
bereidheid/flexibiliteit	7,2	7,4*
evalueren trainingen, lessen	7,1	7,3
communicatie binnen club	7,1	7,2
organiseren en plannen maken	6,6	7,0***
communicatie buiten club	6,4	6,5

* significant verschil bij bivariate toetsing ($p < 0,05$)
 ** significant verschil bij bivariate toetsing en multivariate toetsing, gecorrigeerd voor sekse leeftijd en stedelijkheidsgraad ($p < 0,05$)
 *** significant verschil bij multivariate toetsing, gecorrigeerd voor sekse leeftijd en stedelijkheidsgraad ($p < 0,05$)

Bron: SCP/MI (NSO'05)

Verenigingssporters en fitnesssers

Zowel gebruikers van sportverenigingen als die van fitnesscentra vinden het geven of begeleiden van de training of les de belangrijkste bekwaamheid van een trainer of instructeur (tabel 14.8).⁷ Daarnaast zijn betrouwbaarheid en gericht inspelen op behoeftes belangrijke bekwaamheden. Dit laatste vinden gebruikers van fitnesscentra belangrijker dan gebruikers van sportverenigingen. Wanneer gecorrigeerd wordt voor achtergrondkenmerken, valt dit verschil echter weg. De aandacht voor veiligheid en hygiëne is voor fitnesssers belangrijker dan voor verenigingssporters, ook bij correctie voor achtergrondkenmerken.

Gebruikers van sportverenigingen hechten meer waarde aan het organiseren en plannen maken, voorbereiden en evalueren van trainingen. Dit verschil blijft bestaan als gecorrigeerd wordt voor achtergrondkenmerken. Bij sportverenigingen lijkt het verloop en resultaat van een training meer af te hangen van de bekwaamheden van de trainer om goed te organiseren dan in het fitnesscentrum.

Tabel 14.8

Ordeel over bekwaamheden van trainers/instructeurs, gebruikers van sportverenigingen en fitnesscentra van 15 jaar en ouder, 2005 (waardering op 10-puntsschaal)

	gebruikers sportvereniging	gebruikers fitnesscentrum
training/les geven of begeleiden	8,4	8,3
betrouwbaarheid	8,2	8,1
gericht inspelen op behoeften	7,8	8,0*
voorbereiden trainingen	7,8	7,3**
normen en waarden	7,5	7,3
communicatie binnen club	7,5	6,9**
evalueren trainingen, lessen	7,4	7,0**
bereidheid/flexibiliteit	7,4	7,4
bevordering veiligheid en hygiëne	7,3	7,8**
organiseren en plannen maken	7,3	6,5**
communicatie buiten club	6,7	5,9**

* significant verschil bij bivariate toetsing ($p < 0,05$)
** significant verschil bij bivariate toetsing en multivariate toetsing, gecorrigeerd voor sekse, leeftijd, sportfrequentie en stedelijkheid ($p < 0,05$)

Bron: SCP/MI (NSO'05)

14.8 Discussie en conclusie

Rondom de actieve sportbeoefening heeft zich de laatste jaren steeds duidelijker een open markt ontwikkeld, waarin verschillende typen aanbieders van sport- en bewegingsactiviteiten dingen naar de gunst van consumenten. De laatste jaren wordt het aanbieden van deze activiteiten benaderd als een vorm van dienstverlening en wordt

geprobeerd de kwaliteit van die dienstverlening systematisch te ontwikkelen. In dit hoofdstuk zijn de opvattingen van sportbeoefenaren over de gewenste en ervaren kwaliteit van dienstverlening in kaart gebracht, omdat kwaliteit in steeds grotere mate bepalend wordt geacht voor de keuzen van de sportconsument.

De sporters vinden de deskundigheid van de trainer/instructeur het belangrijkste aspect van de dienstverlening. De organisatie van wedstrijden/competitie en nevenactiviteiten vindt men het minst belangrijk. Qua tevredenheid scoren de bereikbaarheid zowel per auto als per fiets, en de vriendelijkheid van trainer/personeel hoog. Men is in het algemeen het minst tevreden over de kosten van het sporten. Vrouwen blijken in doorsnee kritischer consumenten dan mannen, jongeren kritischer dan ouderen, vooral wat de organisatie van de trainingen betreft, en lager opgeleiden kritischer dan middelbaar c.q. hoger opgeleiden. Lager en middelbaar/hoger opgeleiden verschillen echter nauwelijks in hun oordeel over de feitelijke dienstverlening, behalve over de kosten, waarover lager opgeleiden minder tevreden zijn.

In vergelijking met een eerdere meting in 1998, zijn sporters in 2005 overigens niet opeens heel andere elementen van dienstverlening van groot belang gaan vinden. Het patroon is sterk overeenkomstig. Toch zijn er enkele elementen waaraan men duidelijk meer waarde hecht, zoals de bereikbaarheid per auto en fiets. De tevredenheid met de dienstverlening is sinds 1998 gestegen, ook op het aspect bereikbaarheid.

Vervolgens zijn de opvattingen van deelnemers aan de verenigingssport geconfronteerd met die van gebruikers van fitnesscentra. Sportverenigingen en fitnesscentra zijn in aantal de belangrijkste spelers op deze markt, maar ze verschillen sterk van elkaar in professionaliseringsgraad en andere organisatorische kenmerken. Een eerste belangrijke bevinding uit de vergelijking van afnemers is dat deze gebruikersgroepen op zich al behoorlijk van elkaar verschillen: het profiel van de doorsnee verenigingssporter is 'mannelijk, jongere of oudere, minder opleiding, plattelandsbewoner', dat van de fitnesser 'vrouwelijk, midlifer, beter opgeleid, stedeling'. Een ander belangrijk verschil vormt het motief om aan sport te doen, dat bij de fitnessers veel sterker gezondheidsgericht is, terwijl de verenigingssporters ook belang hechten aan andere motieven, zoals plezier en sociaal contact. De accentverschillen in de sportmotieven blijken door te werken in het belang dat men aan verschillende serviceaspecten hecht.

De fitnessers stellen over het algemeen iets hogere eisen aan de dienstverlening dan de verenigingssporters. Het wensenplaatje is echter duidelijk verschillend: waar de fitnessers relatief weinig belang hechten aan gelegenheid om mensen te ontmoeten, aan organisatie van wedstrijden en competities, aan nevenactiviteiten en betaalbare consumpties, hechten verenigingssporters duidelijk minder belang aan de aandacht voor gezondheid, openingstijden, snelle klachtenbehandeling en de hoogte van contributies. Over het algemeen zijn de zaken waaraan men meer belang hecht ook punten ten aanzien waarvan men tevredener is met het geleverde aanbod. Op een enkel punt geldt dit duidelijk niet: er gaapt in de ogen van de fitnessers een

kloof tussen het belang dat men hecht aan een betaalbare contributie en de feitelijke kosten. Bij verenigingen kan de dienstverlening verbeteren door iets te doen aan de netheid van douches en kleedruimten.

De resultaten ondersteunen het belang dat men hecht aan goed opgeleide trainers en instructeurs voor een bevredigende sportbeoefening. Zowel gebruikers van sportverenigingen als die van fitnesscentra vinden het training en les geven of begeleiden de belangrijkste bekwaamheid van een trainer of instructeur. Daarnaast zijn betrouwbaarheid en gericht inspelen op (persoonlijke) behoeften belangrijke bekwaamheden. Dit laatste vinden gebruikers van fitnesscentra belangrijker dan gebruikers van sportverenigingen, wat erop zou kunnen wijzen dat men ook bij fitnesscentra duidelijk meer verwacht van de dienstverlening dan een oppervlakkige *encounter*. Gebruikers van sportverenigingen hechten meer waarde aan het organiseren en plannen maken, voorbereiden en evalueren van trainingen. De genoemde verschillen hangen vermoedelijk samen met de sterker individueel getinte aard van fitnessactiviteiten en het accent op langduriger leerprocessen in de verenigingssport.

In het licht van de verschillen tussen de sportverenigingen als vrijwilligersorganisaties en fitnesscentra als professionele organisaties, zijn de gevonden resultaten interessant. De verschillen in de wensen van de gebruikers van beide aanbodvormen lijken meer samen te hangen met hun specifieke motieven voor sportdeelname, dan met het andersoortige karakter van de aanbieder. Aan de bereikbaarheid en de kwaliteit van begeleiding en accommodatie worden in beide situaties hoge eisen gesteld. Ook de opvattingen over de gewenste kwaliteiten van begeleiders lopen in grote mate parallel en vertonen geen verschillen die terug te voeren zijn op het al dan niet werken met vrijwilligers. Anders gezegd: verenigingsleden hechten weliswaar meer belang aan gezelligheid en ‘samen actief zijn’, maar verwachten daarbij evenzeer een begeleiding van behoorlijk niveau, ook al spelen vrijwilligers hierin een grote rol. Bezien vanuit het onderscheid dat we in paragraaf 14.3 maakten tussen dienstverlening als *encounter* en als *relationship*, kan worden geconcludeerd dat zowel in verenigingen als in fitnesscentra aan de begeleiding hogere eisen worden gesteld dan waarmee volstaan zou kunnen worden voor een *encounter*. Het enige element waar de eisen aan verenigingstrainers afwijken van die aan fitnessinstructeurs, betreft de interne en externe communicatie; daarin wordt van de verenigingstrainers duidelijk een grotere inbreng verwacht. Mogelijk is dit de consequentie van het feit dat de fitnessinstructeur duidelijk één baas kent en de clubtrainer vaak vele.

Al met al wijzen de uitkomsten op een duidelijke segmentering binnen het motieven-, wensen- en kwaliteitsprofiel van de sportende Nederlanders. Fitnessers zoeken bepaalde dingen in sport (gezondheid, goede begeleiding en accommodatie) en bepaalde dingen juist niet (ontmoeting, competitie en nevenactiviteiten). Verenigingssporters waarderen die laatste dingen juist zeer en nemen op de koop toe dat de openingstijden iets minder ruim zijn of de accommodatie iets minder schoon. Daar staat tegenover dat zij verhoudingsgewijs duidelijk minder contributie betalen.

Het verschil in waardering van de verschillende service-aspecten door de gebruikers lijkt over het geheel duidelijk samen te hangen met de ‘functionele’ kenmerken van de aanbieder: het meer instrumentele en op consumptie gerichte aanbod van fitnesscentra trekt andere mensen aan dan het aanbod van sportclubs, waar het samen bezig zijn met sport als doel op zich vooropstaat.

Beide gebruikersgroepen hebben ook een duidelijk sociaal profiel. Noch de gebruikers van de verenigingssport, noch die van fitnesscentra vormen een doorsnee van de bevolking. Fitness valt daarbij als iets ‘elitairder’ te karakteriseren dan de verenigingssport.

Hoewel er duidelijke aanwijzingen zijn dat er enige overlap bestaat tussen beide gebruikersgroepen, moet worden aangenomen dat de sterke profilering van beide vormen van aanbod beperkingen opwerpt voor grote verschuivingen tussen deze aanbodvormen. Omdat niet direct een grote verdere groei van de belangstelling voor sportbeoefening is te verwachten, vormt deze segmentering een flinke uitdaging voor de ambitie van NOC*NSF om tot vergroting van haar marktaandeel te komen. Of de extra investeringen die NOC*NSF daarin de komende jaren doet vruchten afwerpt, zal de toekomst leren.

Noten

- 1 Zie voor een uitgebreider beschrijving o.a. De Heer 2000.
- 2 Er zijn verschillende definities in omloop voor diensten (Van Hoecke 2000; De Knop en Buisman 1999). Een voor dit programma goed hanteerbare definitie vinden we bij Grönroos (1990): 'A service is an activity or a series of activities of a more or less intangible nature that normally, but not necessarily, take place in interactions between the customer and service employees and/or physical goods and/or systems of the serviceprovider, which are provided as solutions to customers' problems', geciteerd in Wetzels (2001).
- 3 In het Nationale sportonderzoek 2005 zijn 2204 respondenten ondervraagd over sport. Van deze 2204 respondenten beoefenen 1553 een sport, van wie 981 respondenten in een vereniging, een sportcentrum of een andere sportaccommodatie (63%). De andere 651 respondenten sporten veelal ongeorganiseerd. Deze laatste groep is buiten de analyses gehouden.
- 4 De schaal voor tevredenheid was in de vragenlijst van het NSO een vijfpuntsschaal; voor de vergelijkbaarheid is die omgezet in een tienpuntsschaal.
- 5 De achterliggende ruwe cijfers uit het onderzoek van 1998 die ten grondslag liggen aan de indexcijfers in deze figuur, zijn te downloaden vanaf de website www.rapportagesport.nl, als los werkblad in het spreadsheet waarin ook genoemde figuur 14.4 te vinden is. De gemiddelde respondent van het Trendbox-onderzoek is overigens jonger, woont minder stedelijk en is hoger opgeleid dan de respondent van het NSO-onderzoek. Vanwege de grote verschillen tussen de databronnen in met name achtergrondkenmerken, is hiervoor niet gecorrigeerd.
- 6 In de subparagraaf over achtergrondkenmerken zijn de 21 aspecten van dienstverlening teruggebracht tot 9 samengevoegde categorieën, om de hoeveelheid aan cijfers overzichtelijk te houden. Met de term 'verwachtingen' worden hier niet de wensen over de dienstverlening voorafgaand aan het sporten bedoeld, maar de mate waarin men belang hecht aan verschillende elementen of aspecten van de dienstverlening bij sportbeoefening.
- 7 De genoemde bekwaamheden zijn ontleend aan het kwaliteitsmodel IKTrainer (Lucassen 2004), dat is getoetst aan de Kwalificatiestructuur voor de sport (Van Bergen et al. 2003).

Literatuur

- Anthonissen, A. en J. Boessenkool (1998). *Betekenenissen van besturen. Variaties in bestuurlijk handelen in amateursportorganisaties*. Utrecht: ISOR.
- Bakken Ulseth, A.-L. (2004). 'Social Integration in Modern Sport: Commercial Fitness Centres and Voluntary Sports Clubs'. In: *European Sport Management Quarterly* (4) 2.
- Van Bergen, N., I. van Gaalen en A. Vervoorn (2003). *Kwalificatiestructuur sport 2003*. Arnhem: NOC*NSF.
- Van Bottenburg, M. en K. Schuyt (1996). *De maatschappelijke betekenis van sport*. Arnhem: NOC*NSF.
- Brady, M.K., J.J. Cronin Jr. en R.R. Brand (2002). 'Performance-Only Measurement of Service Quality. A replication and Extension'. In: *Journal of Business Research* (55) 1, p. 17-31.
- Broesder, J. (1999). *Kwaliteitszorg in sportaccommodaties en zwembaden*. Paper gepresenteerd tijdens de conferentie Kwaliteitszorg, ook in de sport, Breda.
- Chelladurai, P. (1992). 'A Classification of Sport and Physical Activity Services. Implications for Sport Management'. In: *Journal of Sport Management* (6) 1, p. 38-51.
- Crum, B.J. (1991). *Over versporting van de samenleving. Reflecties over bewegingsculturele ontwikkelingen met het oog op sportbeleid*. Rijswijk: ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur.
- Duijvesteijn, H. en F. Schipper (1998). *Kwaliteit sportaanbod*. Amsterdam/Arnhem: Trendbox/NOC*NSF.
- Gastelaars, M. (1997). *Human service in veelvoud. Een typologie van dienstverlenende organisaties*. Utrecht: SWP Publishers.
- Hageman, V. (1993). *De sociale constructie van diensten*. Baarn: Nelissen.
- Heer, W. de (2000). *Sportbeleidsontwikkeling 1945-2000*. Haarlem: De Vrieseborch.
- Heuvel, M. van den, H. van der Poel en T. Beckers (1999). *Sport in Nederland. Een beleidsgerichte toekomstverkenning*. Tilburg: Tilburg University Press.
- Hoecke, J. van (2000). *De ontwikkeling van IKGym. Een relevante toepassing van de principes van integrale kwaliteitszorg en servicemanagement binnen de (traditioneel) georganiseerde sport (proefschrift)*. Brussel: Publikatiefonds voor Lichamelijke Opvoeding.
- Hoogendam, A.J.C. en L.C.P.M. Meijs (1988). *Vrijwilligers in de sportvereniging. Organiseren van betrokkenheid*. Utrecht: NOV.
- Knop, P. de en A. Buisman (1999). *Kwaliteit van jeugdsport*. Brussel: VUB Press.
- Koning, K.J. de (2002). *De Koning over (de) PRINS*. Paper gepresenteerd tijdens Sportmanagement: lage landen, hoge verwachtingen – 25 en 26 april 2002, Antwerpen.
- Lucassen, J.M.H. (1982). *Sporttechnisch leiding geven als beroep in wording (scriptie)*. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Lucassen, J.M.H. (1987). *Werk maken van sport*. Rijswijk: ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur.
- Lucassen, J. (2004). 'Ervaren, deskundig en... altijd bereid bij te leren. Kwaliteitstoets IKTrainer was er altijd bij'. In: *Coachen* (25) 5, p. 64-67.
- Lucassen, J.M.H. en M. van Bottenburg (2004). *Sneller, hoger, sterker, beter. Kwaliteitsmanagement in de sport*. Nieuwegein/'s-Hertogenbosch: Arko Sports Media/Mulier Instituut.
- Neijzen, J.A. en M. Trompeter (1989). *Kwaliteitszorg in dienstverlenende organisatie. De klant is koning, maar wie maakt er de dienst uit?* Deventer: Kluwer.
- Parasuraman, A., V. Zeithaml en L. Berry (1988). 'SERVQUAL: A Multiple-Item Scale for Measuring Consumer Perceptions of Service Quality'. In: *Journal of Retailing* (64) lente, p. 12-40.

- RS'03. *Rapportage sport 2003*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Toffler, A. (1980). *The Third Wave*. New York: Bantam.
- vws (2003). *Monitor breedtesportimpuls. 1-meting*. Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- Wetzels, M. (2001). *Service Marketing. An Introduction*. Paper gepresenteerd tijdens de conferentie Ontwikkelen en evalueren van diensten, Brummen.

Deel III

Conclusie

15 Epiloog

Koen Breedveld (SCP)

In deze *Rapportage sport 2006* zijn de belangrijkste cijfermatige gegevens over en voor de sport bijeengezet. Een samenvatting van de bevindingen per hoofdstuk is voor in deze publicatie te vinden. In dit slothoofdstuk hanteren we een meer synthetische benadering, en proberen we uit de diverse bevindingen een conclusie te trekken ten aanzien van de richting waarin de sport en het sportbeleid zich ontwikkelen. Aan het einde van deze epiloog kijken we naar de kennisontwikkeling over de sport.

15.1 Ontwikkeling van de sport

De Nederlandse sportwereld kan terugzien op een mooie periode. In de afgelopen jaren is de sportdeelname gegroeid, zitten sporten als hockey, golf en hardlopen in de lift, zijn meer mensen sportief gaan bewegen (zonder dat dit gepaard is gegaan met een toename van het aantal sportblessures), zijn de uitgaven aan sport van rijk en consumenten gegroeid, hebben Nederlandse topsporters aansprekende resultaten bereikt, is de werkgelegenheid in de sport toegenomen en zijn sportprogramma's – toch vaak al goed bekeken – meer kijkers gaan trekken. Voor diegenen die de sport een warm hart toedragen, zijn dat mooie berichten, zeker als bedacht wordt dat het economisch tij de afgelopen jaren niet bepaald gunstig was (zie hoofdstuk 2). Klaarblijkelijk bezit de sport de nodige veerkracht.

Dit gezegd zijnde, moet worden geconstateerd dat niet alles in de sport probleemloos verloopt. Een aantal zaken mag de sport niet ongemerkt aan zich voorbij laten gaan. We noemen er hier zeven.

Ten eerste, *sport en overgewicht*. Meer mensen bewegen, maar het aantal mensen met (serieus) overgewicht is de afgelopen jaren verder doorgroeid. Uit de statistieken in hoofdstuk 9 komt naar voren dat sport een positieve bijdrage levert aan het voldoen aan de diverse opgestelde beweegnormen.¹ Tot een kentering in de trends in overgewicht heeft dit echter nog niet geleid.

Ten tweede, de *veranderende sportbeleving*. Kinderen hebben thans een grotere kans om hun ouders te zien sporten dan twintig jaar geleden, maar die kinderen zien hun ouders wel vooral ongeorganiseerd sporten. In hoofdstuk 12 hebben we laten zien dat ouders hun sportieve kapitaal overdragen op hun kinderen. Naarmate de ouders zich sportiever gedragen, zijn ook hun kinderen intensiever bij de sport betrokken. De toename van dat sportieve kapitaal bestaat echter in hoofdzaak uit ouders die zogenaamde solosporten beoefenen, sporten die gemakkelijk alleen te beoefenen zijn en waarvoor geen directe tegenstander of partner/teamgenoot benodigd is. In vergelijking met twintig jaar geleden zien kinderen hun ouders nauwelijks vaker

deelnemen aan competities en trainingen, en maar met mate vaker lid zijn van sportverenigingen. De huidige generatie jongeren ziet hun ouders vaak sporten en bewegen vanuit sportexterne doelstellingen: sociale contacten en gezondheidsoverwegingen. De idee van sport als strijdtoneel voor onderlinge competitie en middel tot persoonlijke prestatieverbetering, is minder vanzelfsprekend geworden. Het is in die zin overigens vermeldenswaard dat het aandeel sporters dat voor hun sport deelneemt aan competities en cursussen, in recente jaren weer wat is gestegen. De recente stijging is echter niet voldoende om de langetermijndaling in de belangstelling voor de wedstrijdsport ongedaan te maken.

Ten derde, *de veranderende organisatie van de sport*. In lijn met het tweede punt moet ook worden geconstateerd dat het aandeel sporters dat lid is van een sportvereniging de afgelopen jaren (wederom) licht daalde. De aanwas van nieuwe sporters is onder de ongeorganiseerde sport groter dan onder de georganiseerde sport.² De trend dat grotere groepen sporters de voorkeur geven aan sporten buiten de traditionele verenigingen om, is de afgelopen jaren niet gekeerd.

Ten vierde, *de blijvende ongelijkheid in de sport*. De sportdeelname van de tweedegeratie-allochtonen ligt hoger dan die van de eerstegeratie-allochtonen. Vanuit een beleid dat erop gericht is om achterstanden in de sportdeelname weg te halen, stemt dat hoopgevend. Tegelijk blijft ook onder de tweedegeratie-allochtonen de sportdeelname achter bij die van autochtonen. Ook is de betrokkenheid van allochtonen bij het sportvrijwilligerswerk lager dan die van autochtonen, met name bij bestuurlijke functies. Klaarblijkelijk heeft de Nederlandse sportcultuur nog niet helemaal postgevat onder nieuwkomers. De achterblijvende niveaus van zwemvaardigheid onder allochtone kinderen zijn een ander terrein waar cultuurverschillen in sport en bewegen zich manifesteren.

Er doen zich niet alleen naar etniciteit verschillen voor in de sport. De sportdeelname blijkt onder hoger opgeleiden en mensen met hogere inkomens nog altijd beduidend hoger dan onder personen met lagere opleidingsniveaus en/of inkomens. Ook de achterstand in sportdeelname van mensen met een beperking ten opzichte van mensen zonder beperking is in de afgelopen jaren niet kleiner geworden. Bij het lidmaatschap van sportverenigingen zijn die verschillen nog wat pregnanter dan bij de sportdeelname sec. Vrouwen traden de afgelopen decennia toe tot een groot aantal sporten, maar verschillen ook in 2003 duidelijk van mannen in de wijze waarop velen van hen hun sport beleven (uitgedrukt in sportmotieven en in het beoefenen van of kijken naar wedstrijdsport). Voor ouderen ligt de situatie niet veel anders. Ouderen zijn met hun meer actieve sportdeelname het gedrag van jongeren gaan kopiëren, maar enkel tot op zekere hoogte. Het aandeel ouderen in formele sportcompetities en diverse team- en contactsporten is nog steeds vrij gering. Klaarblijkelijk zijn er grenzen aan de mate waarin nieuwkomers in het sportveld bereid zijn om op te gaan in de sportbeleving van de gevestigde sporters. Ze brengen hun eigen sportbeleving in het veld in en blijken daarin niet altijd tot veel concessies bereid. Sport blijft een veld waarop mensen zich met elkaar verbinden én zich van elkaar proberen te onderscheiden.

Ten vijfde, *de medaillewedloop in de topsport*. De investeringen in topsport zijn de afgelopen tien jaren toegenomen. Mede hierdoor is het topsportklimaat verbeterd. Nederlandse topsporters hebben internationaal aansprekende resultaten geboekt (zie hoofdstuk 11). Op de internationale medaillieranglijsten scoort Nederland thans echter niet beduidend beter dan rond de eeuwwisseling. De sport zit gevangen in een internationale medaillewedloop. Ook in andere landen wordt namelijk fors geïnvesteerd in topsport. Bijblijven in die wedloop zal nog een hele prestatie zijn en het nodige vergen van de inventiviteit van sporters, coaches en beleidsmakers.

Ten zesde, *ruimte en accommodaties*. De afgelopen jaren is het aandeel sporters gestegen en is de bevolkingsomvang gegroeid. Desondanks laten de thans beschikbare statistieken nauwelijks enige groei zien in de hoeveelheid ruimte die er voor de sport beschikbaar is. Ook het aantal sportaccommodaties laat geen groei zien. Tussen de laatste twee meetmomenten van de relevante statistieken bleef het aantal hectaren voor sport constant. Het aantal zwembaden steeg met 10, het aantal openluchtaccommodaties daalde met 40 en het aantal overdekte accommodaties met 50. De verplaatsing van sportvoorzieningen naar de randen van de stad kon geen halt worden toegeeroepen. In grote stadscentra zijn alleen voorzieningen om te fitnessen goed vertegenwoordigd (zie hoofdstuk 8). Niet toevallig wordt fitness in de grote steden vaker beoefend dan in de rest van het land.

Ten zevende, *de sport als deeltijdwerkgever*. De afgelopen jaren is de werkgelegenheid in de sport met zo'n 5% gegroeid. In 2003 boden sportorganisaties en particulier beheerde sportaccommodaties een kleine 23.000 fte's (*full-time equivalents*; voltijdbanen) aan betaalde werkgelegenheid. Hierbij zijn de naar schatting 11.000 fte's in het bewegingsonderwijs in het primair en voortgezet onderwijs, nog niet meegeteld. Ook de werkgelegenheid die de sport biedt bij beleidsinstanties, gemeenten en in de toeleverende sectoren van de economie (industrie, groot- en detailhandel) is hier nog niet in verdisconteerd. Het aantal werkenden in de sport is echter een veelvoud van het aantal voltijdbanen. Veel werkgelegenheid in de sport dient zich aan in de vorm van deeltijdbanen. Die situatie is in recente perioden niet wezenlijk veranderd. De sport blijft een deeltijdwerkgever.

15.2 Plaatsbepaling: sport als spiegel van de samenleving

De ontwikkelingen in de sport volgen in grote lijnen de maatschappelijke ontwikkelingen. De sport lijkt, in zijn algemeenheid, te hebben geprofiteerd van de bredere recente interesse in gezondheid, in je goed voelen en er goed uitzien. De beeldcultuur waarin we leven brengt met zich mee dat het loont om te investeren in een goede gezondheid en een verzorgd uiterlijk. Daarnaast vormen de uit de pan rijzende gezondheidskosten een duidelijke prikkel om gezond leven hoog op de agenda te zetten – van de overheid, van zorginstellingen en van burgers zelf. De waardering voor topsportprestaties past verder in een maatschappij die om allerlei redenen verlegen lijkt te zitten om nieuw elan. Excellerende sporters worden niet verguisd maar op een voetstuk geplaatst, en als voorbeeld opgevoerd voor anderen.

In dat licht hoeft het niet te verbazen dat de sport veel maatschappelijk aanzien geniet; niemand hoeft zich meer te schamen voor zijn interesse in sport. Sterker nog: met een betrokkenheid bij de sport kun je je tegenwoordig uitstekend afficheren. Eerder lijkt niet-sportief zijn iets te zijn waarop men tegenwoordig wordt aangesproken. Zowel in de politiek als in het bedrijfsleven wordt nadrukkelijk met de sport geflirt. In de media worden succesvolle personen stevast afgeschilderd als zijnde vitaal en sportief. Overgewicht, roken en excessief drinken horen daar niet bij, een ‘clean’ en verzorgd uiterlijk des te meer. Subtieler wellicht dan voorheen maar daarom niet minder effectief, leggen maatschappelijke bovenlagen hun smaken en voorkeuren op aan de rest van de samenleving. Soms blijven die processen tamelijk verborgen, zoals bij de invloed die uitgaat van maatschappelijke rolmodellen. In andere gevallen is er sprake van openlijk debat over wat wel en niet als wenselijk gedrag kan worden bestempeld en van pogingen om daar sturend in op te treden.

De discussie over hoe burgers zich in hun vrije tijd gedragen, blijft overigens niet beperkt tot sport en bewegen. Ook op andere terreinen lijkt er sprake van gegroeide bezorgdheid over en bemoeienis met het handelen van burgers (denk aan discussies over seksueel getinte videoclips en internetverkeer, verruwing van omgangsvormen, normen en waarden). Sport, bewegen en gezondheid maken daarmee deel uit van een nieuw ‘beschavingsoffensief’ (Breedveld 2006). Zorg om het gedrag van de jeugd is hierin vrijwel een constante in de tijd. Als object van maatschappelijke bezorgdheid lijken allochtonen (en lager opgeleiden) echter deels de plaats te hebben ingenomen van de vroegere arbeidersklasse.

De brede acceptatie van sport en bewegen betekent evenwel nog niet dat alle wijzen van sportiviteit en betrokkenheid bij sport op evenveel maatschappelijke waardering kunnen rekenen. Met nieuwe wijzen van sportbeoefening, andere motieven om te sporten (vgl. hoofdstuk 14), nieuwe takken van sport en vormen van sportaanbod, zet het segmenteringsproces in de sport door.

Ideaaltypisch zijn hierin twee groepen (amateur- of breedte)sporters te onderscheiden. Enerzijds zijn er de sporters die aanhangers zijn van wat als de kernwaarden in de sport worden gezien: gereguleerde onderlinge wedijver in competitieverband en persoonlijke prestatieverbetering. Sporters die plezier ontlene aan het wezen van de sport. We zullen naar deze groep sporters verwijzen als de ‘prestatiesporters’.

Aan de andere kant zijn er degenen die veel minder hechten aan strijd leveren, aan de beste willen zijn; die aan sport doen omdat ze de idee hebben er gezonder door te blijven of er beter uit te zien – en dat belangrijk vinden. Die zich minder gelegen laten aan het meten en vergelijken van hun prestaties en aan het gehoorzamen aan de exacte regels van het spel. Hen zullen we aanduiden als ‘gezondheidssporters’. Uiteraard doen zich in de praktijk veel mengvormen tussen beide ideaaltypen voor. Daarnaast spelen allerlei andere motieven (sociale motieven bij ‘gezelschapssporters’, vaardigheidsmotieven, hang naar avontuur; vgl. Crum 1991) een rol in de keuze voor een bepaalde sport of wijze van sporten. Als ideaaltypen vertegenwoordigen de

prestatiesporters en de gezondheidssporters echter de twee belangrijkste contrasterende waarden in discussies over de ontwikkeling van de sport.

Het heeft er daarbij alle schijn van dat de gezondheidssport de overhand heeft, alhoewel het aandeel sporters dat deelneemt aan wedstrijd- en competitiesport recentelijk weer wat lijkt te zijn gegroeid en budgetten en kijkcijfers voor de topsport in de lift zitten. Nieuwe groepen amateur- of breedtesporters lijken echter niet meer vanzelfsprekend te kiezen voor de 'sportieve sport' ofwel de prestatiesport. Hun redenen om te sporten liggen vaak buiten de sport. In hun wijze van beoefening laten ze zich niet altijd leiden door de 'agonale'³ principes uit de prestatiesport. Dat sporten betekent dat je lid wordt van een sportvereniging en deelneemt aan competities, ligt thans allerm minst voor de hand. De vanzelfsprekendheid waarmee de eerste generaties breedte- of amateursporters zich de waarden van de prestatiesport eigen maakten, is de huidige generatie sporters deels vreemd. Coubertins 'citius, altius, fortius' heeft plaatsgemaakt voor het 'fresh, new and exciting' van Coca Cola en consorten. Sporten is niet meer alleen gedisciplineerd trainen om tot steeds betere prestaties te komen; er is meer oog gekomen voor plezier in en rond het spelen en om fit te blijven is het niet nodig om altijd even gedreven te zijn.

Die laconiekere benadering hoeft niet te betekenen dat het spel van de sport niet serieus gespeeld kan worden. Ook nieuwe generaties sporters kunnen tot het uiterste gaan voor hun sport. Dat sport en bewegen van belang is, wordt door meer personen onderschreven dan voorheen. Feit is dan echter wel dat sport, of beter gezegd 'sportief bewegen', gekoppeld wordt aan het realiseren van andere doelen: gezondheid en sociale contacten. Sport, en dan vooral prestatiesport, is een van vele keuzen geworden (Van der Poel 2002). Een verdedigbare keuze weliswaar, maar wel één keuze te midden van een heel scala aan (maatschappelijk aanvaarde) alternatieven.

Iets aan sport doen is daarbij een alom gerespecteerde en maatschappelijk bijna vereiste keuze. Een bovenmatige betrokkenheid bij sport is echter een keuze die vanuit gezondheidsperspectief niet altijd meer voor de hand ligt. Het is een keuze die uitleg behoeft, een verhaal. De sport staat daarin geenszins alleen, maar volgt de ontwikkeling in de rest van de maatschappij. Grote verhalen hebben daarin plaatsgemaakt voor een meer persoonsgebonden scala aan deels uitwisselbare interesses en voorkeuren. Er kan veel, maar er hoeft steeds minder, en dat geldt ook voor de sport. Uit het aanbod van (grotendeels vergelijkbare) mogelijkheden boetseert men een leefstijl, aan de hand waarvan men zich van anderen tracht te onderscheiden. Uiteenlopende vormen van betrokkenheid bij sport worden daarin afgewisseld en gecombineerd.

In dat beeld past ook dat sport meer een evenement aan het worden is, een spektakel. Steeds minder mensen lijken structureel tijd opzij te willen zetten om jaar in jaar uit te werken aan prestatieverbetering (of aan de vereniging). Aan de andere kant is er grote belangstelling voor wielertochten, hardloopwedstrijden, wandelhappenings en andere kortdurende massa-evenementen (zie hoofdstuk 4; Van Bottenburg 2006). Klaarblijkelijk is er voldoende belangstelling om zich, in ieder geval kort-

stondig, onder grote groepen gelijkgestemden te begeven en zich als sporter of als sportvrijwilliger te afficheren. De individualisering heeft in die zin niet betekend dat er geen interesse meer is om deel uit te maken van grotere sociale verbanden. Wel is de wijze van betrokkenheid bij dergelijke verbanden veranderd. De relaties zijn vluchtiger, oppervlakkiger; zij impliceren minder regels en verplichtingen, en zijn meer aangegaan op basis van emoties en als onderdeel van een zelfgekozen leefstijl. Onderzoekers spreken in die zin van de opkomst van 'lichte gemeenschappen' (Hurenkamp, geciteerd in De Hart 2005: 74).

De sportindustrie speelt daar handig op in en voorziet de betrokkenen (tegen betaling) van allerhande uitrustingen waarin het 'sportieve kapitaal' van de zelfgekozen leefstijl tot uitdrukking kan worden gebracht. Sport, en dan niet alleen de top- of mediasport maar ook de breedtesport, is onderdeel geworden van de beleveniseconomie. Ook hierin toont de sport zich niet anders dan de rest van de maatschappij.

15.3 Kansen en uitdagingen voor de georganiseerde sport

Van oudsher wordt de sport in Nederland institutioneel belichaamd in sportbonden en sportverenigingen (de 'georganiseerde sport'). Nog steeds is de helft van de sporters lid van ten minste één sportvereniging. Sportbonden hebben een bijna-monopolie op de organisatie van sportcompetities, en de regie van de topsport ligt onmiskenbaar bij sportkoepel NOC*NSF.

Voor de georganiseerde sport hebben de ontwikkelingen in de sport – brede, maatschappelijke interesse voor gezondheid en sportiviteit, toenemende segmentering, een lossere band met de sport en de opkomst van een beleveniseconomie – uiteenlopende gevolgen gehad. Commercialisering heeft zijn intrede gedaan, topsportbudgetten zijn gegroeid, de publieke belangstelling voor sport steeg. Tegelijkertijd daalde het marktaandeel van de georganiseerde sport. Was in 1991 nog 60% van de sporters lid van ten minste één sportvereniging, in 2003 gold dat voor nog maar 53%.

Overigens zijn, te midden van processen van individualisering, de ontwikkelingen in de ledentallen van sportverenigingen allerminst ongunstig. Ook nu nog kent geen andere vrijetijdssector zoveel leden van vrijwillige organisaties als de sportsector. Nog steeds zijn er sportbonden en teamsporten die groeien (hockey bijvoorbeeld). Een door de tijd vrij constante 10% à 14% (afhankelijk van definities) van de Nederlandse bevolking is als vrijwilliger betrokken bij de sport.

Het is deze zelforganisatie die de sport betaalbaar houdt en ertoe bijdraagt dat de banden tussen burgers versterkt worden. In de *Rapportage sport 2003* (RS'03) is in dat opzicht gewezen op de meerwaarde van de verenigingssport vis-à-vis de individuele of anders georganiseerde sport (zie ook Elling 2006). De sport dankt zijn maatschappelijke waarde, en zijn betaalbaarheid, voor een groot deel aan het feit dat sporters zelf betrokken zijn bij de vormgeving en de totstandkoming van hun veld. Dat punt is heel wat waard, en voldoende reden om de bestaande verenigingsstructuur te koesteren.

Maar zoals gesteld, in de jaren negentig is het sportaanbod van verenigingen minder exclusief geworden en heeft de commercie zich als een betekenisvolle concurrent opgeworpen. Getuige de cijfers slagen nog niet alle verenigingen erin om in te spelen op de geschetste segmentering in de sportmarkt. Daar zijn verscheidene redenen voor.

Ten eerste is de commercie uit zijn aard meer ingericht om slagvaardig in te spelen op nieuwe ontwikkelingen dan een vrijwillige associatie. Verenigingen zijn per definitie in zichzelf gekeerd. Ze bestaan bij de gratie van het feit dat een groep mensen zich met elkaar verbindt op basis van een gedeelde interesse en sportbeleving. Met iedere uitbreiding van doelstellingen wordt die homogeniteit (onbedoeld) ondergraven. Het accommoderen van nieuwe elementen gaat in een dergelijke (besloten) omgeving met meer moeite gepaard dan in een marktgerichte setting.

Ten tweede moet niet vergeten worden dat sport, en met name sport in verenigingsverband, geen vanzelfsprekendheid is. In Noordwest-Europa ligt zowel de sportdeelname als het lidmaatschap van sportverenigingen beduidend hoger dan in Zuid-Europese landen (Van Bottenburg et al. 2005). Veel minderheden in ons land zijn afkomstig uit landen met een sportcultuur die niet dezelfde is als in Nederland. Bij de pogingen om ook hen te betrekken bij het Nederlandse verenigingsleven moet bedacht worden dat het zo'n drie à vier decennia heeft geduurd alvorens sport helemaal was ingeburgerd in de Nederlandse samenleving. En ook nu nog bestaan er duidelijke verschillen tussen de gevestigde sporters en de buitenstaanders (vrouwen, ouderen). De integratie van minderheden in de Nederlandse verenigingscultuur zal dus zijn tijd nodig hebben.

Ten derde is een groot deel van de maatschappij gewend geraakt aan een professionele dienstverlening (zie hoofdstuk 14). Ouders willen hun kind in een verantwoorde omgeving onderwezen en opgevangen zien worden. Toeschouwers komen in de beleveniseconomie op andere locaties in aanraking met een rijker aangeklede infrastructuur en trendy nieuwe consumptiemogelijkheden. Sporters zijn thuis en op vakantie gewend geraakt aan ligbaden en whirlpools en nemen geen genoegen meer met de magere straal van de verenigingsdouche.

Sporters sporten thans deels om andere redenen en stellen andere eisen dan tien tot twintig jaar geleden. De interesse om structureel tijd te steken in verenigingen en in competities is onder het groeiende segment gezondheidssporters minder groot dan onder prestatiesporters. Daar kan tegenover worden gesteld dat ook gezondheidssporters op hun manier aan sport doen (al hangt dat samen met de wijze waarop men 'aan sport doen' definieert). Mensen die zich daarvoor nooit als sporter zouden hebben aangemerkt en hun bewegingsactiviteiten ook niet als een vorm van sportbeoefening zouden hebben benoemd, doen dat nu wel. Fanatieke prestatiesporters zullen ze wellicht niet worden. Hun betrokkenheid bij de wereld van de sport is echter nog altijd groter dan wanneer de sport voor hen een onontdekte wereld zou zijn gebleven. Sportbeoefenaren kijken vaker naar sport op televisie dan niet-sporters en zij weten sport op televisie ook beter te waarderen (Kunnen 2004). Bovendien

houden ze er sportievere opvattingen op na dan niet-sporters (zie hoofdstuk 5). Met hun bestedingen aan sportartikelen helpen gezondheidssporters tevens om de sportindustrie gaande te houden, en leveren ze indirect een bijdrage aan de topsport (die door de sportindustrie als uithangbord wordt ingezet om de markt van gezondheidssporters te bereiken). Daarnaast dragen gezondheidssporters hun sportieve kapitaal over aan hun kinderen. Dat sportieve kapitaal mag dan kleiner zijn dan bij prestatiesporters, het is nog altijd meer dan bij ouders die niet sportief actief zijn (zie hoofdstuk 12).

Vanuit een sportstimuleringsperspectief is het ook feitelijk minder relevant of mensen sporten in de context van een vereniging, of daarbuiten, puur individueel, met een clubje vrienden of kennissen, of bij een commerciële sportschool. Dát mensen sporten is vanuit gezondheids perspectief belangrijker dan hóé zij sporten.

Wil de sportvereniging echter overleven, dan lijkt een zekere mate van modernisering en professionalisering onontkoombaar. Overigens is in veel verenigingen dit proces al aan de gang. Via stimuleringsprogramma's als SPIN, Prins, het uit Vlaanderen geïmporteerde zelfmeetinstrument IKSport en het keurmerk De gezonde sportvereniging wordt gewerkt aan verbetering van de kwaliteit van de dienstverlening (Lucassen en Van Bottenburg 2004). Veel verenigingen zijn de afgelopen decennia gefuseerd, en dat proces heeft zich ook in recente jaren voortgezet (zie hoofdstuk 6). Moderne sportaccommodaties zijn geen bouwkeet meer, en in veel sportkantines is meer te krijgen dan schraal bier en vette vlammetjes. Sponsors zorgen voor een mooie outfit, en een deel van de catering, het onderhoud en de instructie wordt in meerdere of mindere mate uitbesteed aan professionele krachten. Wat er aan taken overblijft, concentreert zich rond het bestuur van de vereniging en de organisatie en begeleiding van trainingen en wedstrijden. Het valt niet te verwachten dat dit taken zijn die snel worden uitbesteed. Bestuurlijke taken niet, omdat die nu eenmaal raken aan het hart van de organisatie. En de organisatie en begeleiding van wedstrijden en trainingen ook niet, omdat de vele uren die daarmee zijn gemoeid de kostprijs van de sport te hoog zouden maken.

Wat wel tot de mogelijkheden blijft behoren, is dat vrijwilligers zich in hun taak laten bijstaan door allerhande adviseurs en/of betaalde krachten. Gemeentelijke sportloketten, bondsbureaus, provinciale sportservicepunten en commerciële partijen spelen daar een (groeïende) rol in. Mits gedoseerd en niet geforceerd toegepast, kan het professionaliseringsproces de sport de nodige winst opleveren (Van Bottenburg 2005). De verenigingsstructuur wordt daardoor niet ondergraven, maar eerder versterkt; het werk van vrijwilligers wordt niet overgenomen, maar ondersteund. De belangstelling voor bijvoorbeeld het betaald voetbal of de Olympische Spelen wijst er allermïnst op dat verzakelijking van de sport de populariteit van de (media)sport in de weg staat (De Hart 2005). Wel betekent het dat de sport zich meer overlevert aan de grillen van de commercie en de smaak van het brede publiek: televisiezenders bepalen mede de tijdstippen van spelen, spelregels worden aangepast teneinde het spel attractiever te maken, camera's en journalisten worden

toegelaten tot het strijdtoneel en de catacomben. Het is allemaal niet nieuw voor de sport – commercie en sport zijn altijd al verbonden geweest. Maar in de machtsbalans tussen de sport en de geldschietters hebben de laatsten momenteel de overhand. Anderzijds staan daar beduidend hogere budgetten tegenover, zij het dat niet iedere sport (of sporter) even mediageniek is en daar, als ‘mediasport(er)’ (Stokvis 2003), dus ook niet in gelijke mate van profiteert.

Wellicht kan zo ook de vlucht weg van de vereniging weer deels worden gekeerd: met sterke verenigingen, die service bieden en gericht inspelen op de veranderende vraag. Er zijn geen principiële redenen waarom atletiekclubs geen loopclinics kunnen aanbieden. Evenmin zijn er principiële redenen waarom commerciële aanbieders geen verenigingen zouden kunnen opzetten of helpen onderhouden (een situatie die nu al gemeengoed is in sporten als golf, tennis, squash, en ook in de fitnesswereld steeds vaker voorkomt). Het verschil tussen beide typen aanbieders zit hem vooral in de organisatie van het gebodene (de beheersvorm, de doelstellingen), de kwaliteit daarvan, de service en de flexibiliteit en de wijze van betaling (in contanten of via persoonlijke betrokkenheid). Een deel van het moderne sportpubliek is duidelijk gecharmeerd van het beweegaanbod dat commerciële partijen de laatste jaren over de markt uitstrooien. Een ander, wellicht kleiner maar nooit helemaal weg te denken deel wil deelnemen aan bondscompetities, vindt het aardig om betrokken te zijn bij een club en zich daar ook voor in te zetten, of beleeft plezier aan een spelletje dat vooral door sportclubs wordt aangeboden, omdat het commercieel of anderszins nauwelijks te organiseren valt. Desondanks eist ook dit deel van het sportpubliek in toenemende mate kwaliteit, simpelweg omdat het gewend is om die ook op andere maatschappelijke terreinen te eisen en te krijgen. De cijfers laten zien dat de (georganiseerde) sport daar niet blind voor kan zijn.

15.4 Veranderingen en constanten in het (rijks)sportbeleid

Sportief beleid

In 1974 opende de CRM-nota *Sportbeleid* met de constatering dat ‘sport zich in de loop van de jaren heeft ontwikkeld tot een maatschappelijk verschijnsel van grote betekenis’. De overheid achtte sport en lichaamsbeweging een gezonde zaak, vanwege de ‘aan bewegingsarmoede lijdende samenleving’, alsmede vanwege de gelegenheid die sport mensen bood om elkaar te ontmoeten (CRM 1974: 8). Als taak zag de rijksoverheid voor zichzelf vooral een aanvullende rol weggelegd (bevordering van overleg, samenwerking en coördinatie), die in nauw overleg met de betrokken beleidspartners zou worden bepaald. Extra aandacht was er voor onder andere de jeugd, gehandicapten en ‘bejaarden’. De overheid wenste de gereguleerde sportbeoefening te ondersteunen, maar achtte een extra stimulans met betrekking tot de ‘sportieve recreatie’ gerechtvaardigd. Aan de laatste wijze van sporten werd, onder andere met het oog op ‘een meer open en ontspannen samenleving’ de nodige waarde toegekend. Elders werd echter gewaarschuwd dat men het verschil tussen de geregule-

teerde sport en de sportieve recreatie vooral niet te absoluut moest zien, het betrof vooral ‘verschillen in accenten en gradaties’.

Wie de recente nota *Tijd voor sport* (vws 2005) leest, kan niet anders dan constateren dat er sprake is van duidelijke parallellen tussen beide nota's. Ook in de meest recente nota wordt gewezen op de maatschappelijke betekenis van sport. Sport wordt, evenals in 1974, in het teken van de preventieve gezondheidszorg geplaatst alsmede in het teken van de maatschappelijke participatie. Ook nu dicht de overheid zichzelf vooral een aanvullende rol toe, die in overleg met het veld zal worden bepaald, en worden diverse specifieke doelgroepen benoemd.⁴

Toch zijn er ten opzichte van de nota *Sportbeleid* uit 1974 enige opvallende koerswijzigingen. Ten eerste is dat de plaats van de georganiseerde sport in de nota. Weliswaar sluit het huidige kabinet zijn ogen niet voor de mogelijkheden van de ‘nieuwe sportaanbieders’, maar meer dan in 1974 zijn anno 2005 sportkoepel NOC*NSF, sportbonden en sportverenigingen nadrukkelijk betrokken bij het rijkssportbeleid (zie bijvoorbeeld het topsportbeleid en het vws/Justitie-programma Meedoen allochtone jeugd in de sport). Vernieuwing wordt nu gestimuleerd binnen de verenigingen zelf en minder, zoals in 1974, buiten verenigingen om. Verenigingen worden aangezet om zich te vernieuwen en bruggen te slaan naar andere aanbieders. Tot een expliciete keuze voor ofwel het ene ofwel het andere type sportaanbieder komt het in 2005 overigens net zo min als in 1974. De overheid kiest, afhankelijk van haar doelstellingen, strategisch voor ofwel de ene aanbieder ofwel de andere.

Een tweede opvallende wijziging is dat in de nota *Tijd voor sport* veel meer werk is gemaakt van het kwantificeren van doelstellingen dan in de nota *Sportbeleid*. Het kwantificeren van doelstellingen past in een moderne bestuursfilosofie, waarin veel waarde wordt gehecht aan *accountability* (zie ook hoofdstuk 13). Die lijn was eerder al ingezet in 2001 met de nota *Sport, bewegen en gezondheid* (vws 2001), en wordt thans voortgezet.

Inhoudelijk is de belangrijkste wijziging de gegroeide beleidsmatige bemoeienis van de rijksoverheid met de topsport. Topsport is een van de drie volwaardige centrale thema's in de nota (naast bewegen en meedoen; zie ook hoofdstuk 3). Waar in 1974 ‘prestatie en wedijver’ nog een negatieve bijklank had, geldt in het sportbeleid van 2005 dat presteren en excelleren een positieve bijdrage leveren aan de nationale eenwording (trots) en aan ‘Holland-promotie’. Behalve in welzijn, investeert de overheid thans ook in records (Groot 2005). Het sportbeleid anno 2005 is daarmee niet minder een afspiegeling van de maatschappelijke ontwikkelingen dan in 1974.

De prestatiesport heeft daarmee weinig reden tot klagen over de ontwikkelingen in het sportbeleid. Het (rijks)beleid is aanmerkelijk ‘sportiever’ geworden. De nota *Tijd voor sport* en de bijbehorende middelen hebben de wat wrange nasmaak van de post-Sydney-jaren, toen de economische crisis het inlossen van mooie verkiezingsbeloftes ruw verstoorde, grotendeels weggenomen. Er zijn veelbelovende bruggen geslagen tussen het sportbeleid van vws en bijvoorbeeld het integratiebeleid van Justitie en

het onderwijs- en opvangbeleid van OCW, en er zijn meer middelen voor de sport gegenereerd dan ooit.

Kwetsbaar is en blijft het sportbeleid ten aanzien van zijn legitimering. Nog altijd wordt de sport vooral extern gelegitimeerd: de sport moet bijdragen aan de sociale cohesie, aan de preventieve gezondheidszorg en aan de nationale trots. Dat maakt het beleid kwetsbaar als blijkt dat de gevraagde externe doelen onvoldoende worden bereikt, dat de doelen ook zonder overheidsinzet kunnen worden behaald, of als onvoldoende kan worden aangetoond dat die doelen met het beleid werden verwezenlijkt. Daar staat tegenover dat de in recente nota's geformuleerde doelstellingen vooral sportinterne doelstellingen zijn: meer (top)sporters, meer mogelijkheden om te sporten op werk en school, minder blessures, beter opgeleide coaches, meer samenwerking tussen traditionele en nieuwe sportaanbieders. Weliswaar worden met het bereiken van die doelstellingen ook externe doelstellingen beoogd, maar erop afgerekend wordt de sport niet.

Sport of bewegen?

Opvallend is dat in de nota geen definitie van sport wordt gegeven. Net als in deze *Rapportage sport 2006*, wordt er in de nota op vertrouwd dat burgers (en beleidsmakers) een beeld hebben van wat sport wel en niet is. Maar voor niet iedere burger en beleidsmaker is dat hetzelfde beeld. Het niet definiëren van sport laat ruimte om veel activiteiten tot de sport te rekenen. Dat is een strategische keuze. Die strategie heeft echter ook een keerzijde: een ruime definitie van het beleidsonderwerp draagt niet bij tot een duidelijke afbakening van bestuurlijke verantwoordelijkheden en juridische grenzen. Binnen het sportbeleid is voldoende bewegen een van de doelstellingen. Het uiteindelijke doel waartoe dat bewegen dient – de preventieve gezondheidszorg – behoort echter niet tot het sportbeleid. Dat de directie Sport van vws een verantwoordelijkheid draagt voor het reilen en zeilen in de georganiseerde sport, moge voldoende duidelijk worden geacht. Of die verantwoordelijkheid echter ook de voorzieningen betreft op het terrein van zwembaden, dansgelegenheden, fitnessruimtes, wellness-centers, bowlingbanen, fiets-, ruiter- en wandelpaden – alle relevant vanuit het perspectief van bewegen – is minder evident. Het niet afbakenen van sport ten opzichte van andere vormen van bewegen werkt ook wrevel in de hand bij instituten en partijen die enkele aspecten van het sportbeleid onderschrijven, maar niet alle. Zo zijn de doelstellingen en belangen van de georganiseerde sport niet dezelfde als die van het welzijnsbeleid of het preventieve gezondheidsbeleid. Deels zijn die belangen tegenstrijdig. Meegaan in dat beleid stelt de nodige eisen aan de bestuurlijke lenigheid van geest van de betrokken beleidspartners, alsmede van degenen die dit beleid in het veld moeten uitvoeren en uitdragen (zoals sportbonden en -verenigingen).

Even opvallend is dat in deze sportnota wel doeleinden worden geformuleerd ten aanzien van het bewegen van Nederlanders – volgens de nota moet in 2010 minstens 65% van de volwassen bevolking voldoen aan de beweegnorm – maar niet ten aan-

zien van de sportdeelname. Er zijn doelstellingen om de achterstanden van ouderen, allochtonen en mensen met een beperking in de (georganiseerde) sport te vermindern, maar algemene sportdeelnamedoelstellingen kent de nota niet. In de nota worden vooral doelstellingen geformuleerd ten aanzien van het sportaanbod (scholen, bonden, verenigingen). De overheid beperkt zich tot het stimuleren van 'sportieve keuzes' van burgers en tot het faciliteren van die keuzes (cf. Van der Poel 2002). Met deze facilitering geeft de overheid aan dat ze deelname aan sport van belang acht. Klaarblijkelijk past het echter niet om deze voorkeur ook hard in doelstellingen te verwoorden, zoals dat wel gebeurt bij de preventieve gezondheidszorg.

Stimuleringsbeleid

Voor de realisatie van haar doelstellingen heeft de overheid de laatste jaren sterk vertrouwd op (tijdelijke) stimuleringsmaatregelen. Veel beleidslijnen in het sportbeleid hadden en hebben dit karakter: de Breedtesportimpuls (BSI), de BOS-regeling, het programma Meedoen allochtone jeugd in de sport (samen met Justitie). Ook de 'vangnetregeling' bij de zwemvaardigheid is een voorbeeld van een tijdelijke stimuleringsmaatregel.

De evaluaties van die regelingen maken duidelijk dat er veel door in werking is gezet. Er zijn veel nieuwe projecten gestart, en de eis van cofinanciering heeft er bij bijvoorbeeld de Breedtesportimpuls toe geleid dat de uitgaven op lokaal niveau ten behoeve van de sport zijn gestegen (zie hoofdstuk 7). Zorgen blijven er desondanks over wat er met de middelen en de projecten gebeurt als de stimuleringsmaatregelen zijn afgelopen. Ook de hoeveelheid papierwerk en verantwoording die een dergelijke stimuleringsmaatregel vereist, is een punt van zorg. Zonder goede nulmetingen is bij een dergelijk beleid nauwelijks op te maken of er sprake is geweest van enig succes, wat niet gunstig is voor de kansen op continuering van dat beleid (De Vries en Van Eck 2005; zie ook het dossier zwemvaardigheid in hoofdstuk 10).

Ruimte en accommodaties

Opvallend genoeg is in het beleid van de laatste jaren, anders dan in 1974, relatief weinig aandacht besteed aan de accommodaties voor de (breedte)sport. De stimuleringsmaatregelen als BOS, BSI maar ook de vangnetregeling bij de zwemvaardigheid, waren en zijn vooral gericht op de 'soft-' of 'orgware' in de sport: samenwerkingsverbanden, nieuwe functies en instituten en/of mediacampagnes. Doel van dat alles is om meer mensen in beweging te krijgen. Te oordelen naar de cijfers over de gegroeide sportdeelname, lijkt dat beleid enig succes te boeken (al is een precieze relatie met de beleidsinspanningen moeilijk te leggen).

Die sporters moeten zich echter wel behelpen met een in de tijd constante hoeveelheid sportruimte en accommodaties, die bovendien deels verderaf zijn gelegen (en aanmerkelijk duurder zijn geprijsd). Die cijfers roepen de vraag op of de Nederlandse sportinfrastructuur wel is bemeten op een toevloed aan nieuwe sporters. Nederlandse zwembaden hebben sinds 1994 jaarlijks rond de 90 miljoen bezoekers getrokken, en dat bij een groeiende bevolking en een gegroeide sportdeelname.

Zwembaden hebben dus niet geprofiteerd van de groei van de sportdeelname in die periode. Tegelijk is de prijs van het zwemmen in die periode verdubbeld (zie bijlage F). Of het een iets met het ander te maken heeft, blijft hier een onbeantwoorde vraag. Feit is dat er de afgelopen tien jaar niet meer bezoeken aan zwembaden zijn afgelegd, terwijl de Nederlandse bevolking duidelijk sportiever is geworden. Wel zijn Nederlanders meer aan fitness gaan doen. Niet toevallig vormen fitnessruimtes een van de weinige sportvoorzieningen die getalsmatig overheersen in de centra van grote steden (zie hoofdstuk 8).

Eind 2005 kwam NOC*NSF met een onderzoek dat uitwees dat de Nederlandse sport in 2020 9000 hectare ruimte en 425 sporthallen tekort zal komen (Stichting Recreatie en Alterra 2005; zie ook Van der Poel 2000). Na jarenlang vooral in de soft- en orgware van de sport te hebben geïnvesteerd, wordt het nu wellicht tijd om te bezien in hoeverre de beschikbaarheid, de bereikbaarheid en de prijsstelling van sportaccommodaties belemmeringen opwerpen voor een verdere toename van het sportief bewegen. Zeker geldt dat voor het onderwijs, waar, zoals gezegd, de doelstelling luidt om op 90% van de scholen scholieren dagelijks te kunnen laten sporten.

15.5 School en sport: kansen voor de sport

In de nota *Tijd voor sport* wordt zwaar ingezet op het thema 'sport en school'. Onvrede in de Tweede Kamer over het functioneren van het bewegingsonderwijs en maatschappelijke onrust door cijfers over groeiend overgewicht van kinderen (zie hoofdstuk 2) liggen hieraan ten grondslag.

In het licht van de nog altijd hoge sportdeelnamecijfers van de jeugd is de recente aandacht voor school en sport opvallend. Desondanks mag de recente Alliantie School en Sport van VWS, OCW en NOC*NSF, als een kans voor de sport worden betiteld. Dreigende ingrepen in de lesuren van het bewegingsonderwijs lijken afgewend, een groeiend aantal scholen profileert zich met sportvakken en -faciliteiten, en er is ruim aandacht om, in samenwerking met sportverenigingen en welzijnsinstellingen, het sporten en bewegen in en om scholen naar een hoger plan te tillen.

Voor de sportwereld biedt dit een aantal ongekende mogelijkheden. Ten eerste is er de mogelijkheid om, via zogeheten duale aanstellingen, iets te doen aan de al lang bestaande situatie van kleine deeltijdbanen in de sport. Trainers/leerkrachten/instructeurs worden in de positie gesteld om volledige betrekkingen te bekomen. Overigens zal dit idee zich in de praktijk nog moeten bewijzen en zijn ervaringen uit het verleden (zoals met het STK (sporttechnisch kader)-beleid uit de jaren tachtig; Pouw 2005) op dit vlak niet onverdeeld gunstig.

Een tweede belangrijk winstpunt voor de sport is dat via de uitwisseling met het onderwijs en de kinderopvang de sport zich verzekerd ziet van een nieuw kanaal waarlangs kinderen in contact komen met de sport. Voor zover het instituut sportvereniging voor mensen nog een barrière opwerpt, kan de liaison tussen onderwijs en sport helpen om die te slechten. Kinderen in contact brengen met sport via het

onderwijs lijkt daarbij de meest effectieve wijze om ervoor te zorgen dat niet slechts diegenen worden bereikt die toch al iets met sport zouden gaan doen, zoals bij prijsbeleid. Via het onderwijs bereikt men juist degenen die niet uit zichzelf, bijvoorbeeld omdat ze dit niet 'van huis uit meekregen', zouden zijn warmgelopen voor de sport.

Een derde winstpunt, in dit geval voor sportverenigingen, is gelegen in de mogelijkheden die de liaison, met het onderwijs biedt om verder te gaan in het reeds ingezette professionaliseringsproces. Het onderwijs is geen vrijwilligerswereld. De eisen ten aanzien van het kader zijn professioneel. Wil de sportvereniging een serieuze partner zijn van het onderwijs en de opvang, dan ontkomt ze er niet aan ook dit professionele niveau te bieden. De sportvereniging heeft in dezen ook weinig keuze. Onderwijs en opvang vragen om diensten op tijden dat de dienstverlening bij veel verenigingen op een laag pitje staat, namelijk door de week overdag (zie ook hoofdstuk 8). Veel vrijwilligers zijn zelf op die momenten nog actief in het arbeidsproces. De tijdsregimes van vrijwilligers en schoolgaande kinderen sluiten niet goed op elkaar aan. Het ligt dan ook voor de hand dat professionals (in dienst van de vereniging, maar vaker vermoedelijk ook niet) hier taken gaan vervullen. De winst van de vereniging zit hem dan vooral in het meeliften op eventuele noodzakelijke investeringen in de accommodaties en in de mogelijk snellere doorstroom van schoolkinderen naar de eigen vereniging. Dat daarbij grote, slagvaardige verenigingen met voor kinderen populaire sporten (met name voetbal, hockey, sommige kracht- en verdedigingssporten) meer profijt trekken van de relatie met het onderwijssysteem dan kleinere verenigingen in minder populaire sporten (kleinere zaal- en racketsporten), is een zaak die de sport voor lief zal moeten nemen.

De zwemwereld lijkt overigens in de bestaande plannen rond school en sport geen rol van betekenis te spelen. Dat is opvallend. Veel kinderen hebben immers plezier in zwemmen. Bovendien is het aanleren van zwemvaardigheid voor alle kinderen noodzakelijk. Een van de doelstellingen in de nota *Tijd voor sport* is om kinderen op 90% van de scholen dagelijks te kunnen laten sporten. Aan die doelstelling wordt voor de jongste leeftijdsgroepen al in belangrijke mate voldaan als men de lessen zwemvaardigheid in het sportaanbod betreft, bijvoorbeeld in de vorm van een voor-, na- of tussenschoolse activiteit. Integratie van lessen zwemvaardigheid in een buiten-/naschools programma zou bovendien de (druk bezette) ouders van zo'n 300.000 à 400.000 kinderen veel improductieve reis- en wachttijd besparen.

Het vak bewegingsonderwijs zou een bredere basis kunnen krijgen door het vak in te kaderen in het bredere thema van de lichaamsoriëntatie. Het traditionele kennismaken met en oefenen in het sporten en bewegen zou in dit vak een cognitieve basis krijgen door aandacht te besteden aan enkele andere thema's, met als overeenkomst een betere kennis van en omgang met het lichaam (het eigen lichaam, en dat van anderen). Daarbij valt te denken aan zaken als:

- het belang en het realiseren van een gezonde leefstijl;
- het begrijpen van de herkomst van (spier) blessures en het voorkomen en behandelen daarvan;

- het weten hoe te handelen bij (sport)ongelukken en het leren herkennen van en handelen bij andere levensbedreigende situaties (infarcten, verdrinking);
- de omgang met seksualiteit (voorkomen van geslachtsziektes en ongewenste zwangerschappen, en het leren grenzen stellen en respecteren).

Met een dusdanige verbreding van de traditionele gymles tot het bredere thema van lichaamsoriëntatie wordt een inhoudelijke brug geslagen tussen het actieve sporten en bewegen en de meer cognitieve oriëntatie van de rest van het onderwijs.

Overigens moet bij het school-en-sportbeleid de kanttekening worden geplaatst dat de relatie tussen sport en onderwijs niet, zoals in het Angelsaksische model, een een-op-eenrelatie moet worden. Enthousiast sporten is niet alleen iets voor jonge mensen. Een te sterke focus op onderwijs en sport zou er onbedoeld toe kunnen bijdragen dat volwassenen (en dan vooral lager opgeleide volwassenen, voor wie de band met het onderwijssysteem, naar verondersteld mag worden, toch al losser is) weer wegdrijven van de sport. Daarmee zou veel van de winst van de laatste jaren weer verloren gaan.

15.6 Kennis voor de sport

In de afgelopen jaren heeft niet alleen het zelf sporten, maar ook de belangstelling om sportopleidingen te volgen een gunstige ontwikkeling doorgemaakt. Het aantal scholieren en studenten dat interesse toont in het (hoger) sportonderwijs, vertoonde een duidelijke stijgende lijn (zie hoofdstuk 10). Voor de kennisontwikkeling in de sector was het daarnaast gunstig dat er de afgelopen jaren diverse leerstoelen rond de sport werden ingesteld⁵ en dat op tal van hogeronderwijsinstellingen lectoren in de sport aan de slag zijn gegaan. Lectoren hebben onder meer als opdracht om uitkomsten uit wetenschappelijk onderzoek te vertalen naar het beroepsonderwijs en de lokale praktijk. Het instituut van de lector vormt daarmee een belangwekkende nieuwe schakel in de verspreiding en vertaling van sportwetenschappelijke inzichten naar het veld. De disseminatie van wetenschappelijke inzichten uit het sportonderzoek kreeg een verdere stimulans via de totstandkoming en de uitbouw van nieuwsbrieven, bibliotheken en websites, waaronder die van het kenniscentrum NISB. Geïnteresseerden kunnen zich daar op de hoogte stellen van de nieuwste ontwikkelingen in het sportbeleid en -onderzoek.

Gevoegd bij de diverse periodieke sportrapportages⁶ met daarin de belangrijkste wapenfeiten uit het sport- en beweegonderzoek, lijkt de ‘achterkant’ van het onderzoeksproces (verspreiding en vertaling van uitkomsten uit het sportonderzoek; Van Bottenburg en Geesink 2000) momenteel beter dan voorheen gewaarborgd. Anders ligt dat voor de ‘voorkant’ van het onderzoeksproces, de productie van wetenschappelijk sportonderzoek. Ten aanzien van zowel gegevensverzameling over de sport als specifiek te onderzoeken thema’s tekenen zich op dit moment nog duidelijke tekorten af. Wat betreft de gegevensverzameling concentreren die zich op drie terreinen.

Ten eerste, *informatie over het aanbod aan sport*. Ten aanzien van het aanbod van sport (accommodaties, verenigingen, commerciële centra, scholen), de openstelling

daarvan, kwaliteit, ligging, medegebruik en beheersvormen, is er nauwelijks meer informatie voorhanden dan bij het verschijnen van de *Rapportage sport 2003*. De bestaande meetinstrumenten (van CBS en NOC*NSF, zie hoofdstuk 6) kennen een beperkte opzet. Mede gelet op het feit dat de doelstellingen van het sportbeleid voor een (groot) deel gelegen zijn op het niveau van het sportaanbod, is dat verre van een ideale situatie. Vooral rond het thema ‘sport en school’ – omvang en inhoud van het lesaanbod, aantal en kwaliteit van de accommodaties, inzet van gekwalificeerd personeel in primair onderwijs, mate en vorm van samenwerking tussen school, opvang en sportverenigingen – is nog geen landelijk representatief beeld voorhanden van de stand van zaken noch van de mate waarin de bestaande faciliteiten een verdere groei van de sportdeelname in de weg staan (Stegeman 2005).⁷

Ten tweede, *de internationale benchmarking*. In de topsport (zie hoofdstuk 11) worden inmiddels serieuze pogingen tot benchmarking ondernomen. In de breedtesport zijn op dit vlak vooral ontwikkelingen waar te nemen op het terrein van het beweegonderzoek. Het betreft hier een internationaal erkende en voor veel landen vergelijkbare beleidsproblematiek. Dit heeft ertoe bijgedragen dat er in het beweegonderzoek standaarden zijn opgesteld voor wijzen van bevraging, die ook in diverse onderzoeken worden toegepast. Het sportdeelnameonderzoek is zover nog niet. Er is geen internationaal geaccepteerde vraagstelling naar sportdeelname, noch naar andere aspecten van de betrokkenheid bij sport (bv. vrijwilligerswerk). Een en ander hangt samen met de niet altijd even sterke en eenduidige positie van de sport in het landelijke beleid. Aan de andere kant speelt ook de breedte van het begrip ‘sport’ en de diversiteit aan verschijningsvormen van de sport een complicerende rol. Dit bemoeilijkt de internationale vergelijkbaarheid⁸ (cf. Van Bottenburg et al. 2005).

Ten derde, *het ontbreken van een krachtig nationaal sportdeelnameonderzoek*. Op landelijk niveau bestaan er thans meerdere onderzoeken naar sportdeelname. Deels maken die gebruik van concurrerende vraagstellingen. Twee van die vraagstellingen worden momenteel actief door de rijksoverheid ondersteund (de Richtlijn sportdeelnameonderzoek (RSO) en de Squash-vraagstelling voor onderzoek naar sport en bewegen). In enkele voor de sport belangrijke onderzoeken werd en wordt met afwijkende vraagstellingen gewerkt. Bij alle gaat het om zogeheten cross-sectionele (= dwarsdoorsnede) onderzoeken. Veelal is de vraagstelling beperkt, omdat de vragen meelopen in standardsurveys. Tussen de diverse onderzoeken bestaat overlap, zonder dat een van hen toekomt aan werkelijk lastige en innovatieve kwesties (zoals bevraging van allochtonen,⁹ regionale verbijzondering van cijfermateriaal, sport in andere contexten dan de vrije tijd, gegevensverzameling over knelpunten, beperkingen en beleving van sport, en longitudinaal in plaats van cross-sectioneel opgezet onderzoek).

Wat betreft specifieke onderzoeksthema’s is er vooral een vraag naar de maatschappelijke effecten van de sport en naar de determinanten van de sportdeelname.

Met maatschappelijke effecten wordt bedoeld op onderzoek dat de maatschappelijke gevolgen van het sportbeleid in kaart brengt (zie hoofdstuk 13). Naar de relatie tussen sport, bewegen en gezondheid wordt inmiddels al veel onderzoek gedaan.

Toch laat ook dit onderzoek nog het nodige aan vragen over, bijvoorbeeld naar de intensiteit waarmee moet worden bewogen alvorens er sprake is van gezondheidswinst, of naar de plaats die sport kan hebben in het stimuleren van een gezonde leefstijl (zie hoofdstuk 9). Voor topsport is echter geconstateerd dat het onderzoek naar de maatschappelijke effecten daarvan vooralsnog vooral casuïstiek betreft, en dat verdere onderbouwing hiervan kan bijdragen aan heldere beleidskeuzes.

Op het vlak van de economische betekenis van de sport en de werkgelegenheid rond sport ontbreekt nog onderzoek dat, voorbij de in deze rapportage vermelde cijfers, de (netto)bijdrage van de sport aan de economie en aan de werkgelegenheid in kaart brengt (cf. Oldenboom et al. 1996; Oldenboom 2006; Briene et al. 2005).

Ten aanzien van de sociale betekenis van sport heeft het nodige aan onderzoek plaatsgevonden. Veel daarvan concentreert zich rond de sociale betekenis van sportverenigingen. Er is nog relatief weinig onderzoek gedaan naar de sociale betekenis van het commerciële sportaanbod en van de ongeorganiseerde sport. In het licht van de groeiende betekenis van deze sportsegmenten, verdient nader onderzoek op dit terrein aanbeveling.

In hoofdstuk 12 is aangetoond dat er zich hardnekkige verschillen blijven voordoen in de deelname aan sport, onder andere naar inkomen, opleidingsniveau, sekse, het hebben van een lichamelijke beperking en etniciteit. Niet zelden manifesteren die verschillen zich meer bij het lidmaatschap van sportverenigingen dan bij de sportdeelname *sec*. Nader onderzoek zou moeten uitwijzen wat hiervan de achtergronden zijn (economische, sociale, culturele, ruimtelijke) en in welke mate hier aangrijpingspunten liggen voor het beleid, bijvoorbeeld op het terrein van school en sport. Tegelijk maakt het nieuwsgierig naar hoe het sportverenigingen vergaat in een tijd waarin hun klantenkring diversifieert en de wereld om hen heen aandringt op professionalisering voorbij het niveau van een goed bedoeld amateurisme.

Coördinatie van kennisverzameling

Wat betreft de verzameling van gegevens, maakt het naast elkaar bestaan van meerdere sportdeelnameonderzoeken duidelijk dat gebrek aan middelen om onderzoek te doen niet het probleem kan zijn. Veeleer is het probleem de afstemming van onderzoeksinspanningen. Een groeiend aantal organisaties houdt zich bezig met sportonderzoek, maar doet dat primair vanuit zijn eigen perspectief en expertise. De samenwerking tussen het beleidsmatige projectonderzoek, de grote dataverzamelaars, de academische onderzoekers (van uiteenlopende disciplines) en de diverse landelijke en regionale kenniscentra schiet tekort.

Daarnaast blijkt dat onderzoek en beleid vaak kort van memorie zijn. Ook ten aanzien van de sport is dat het geval. Onderzoekers én beleidsmakers zijn niet zelden slecht op de hoogte van bestaande gegevens. Voor uiteenlopende thema's wordt nieuw onderzoek uitgezet, zonder dat er sprake is van benutting van reeds bestaand materiaal. Van bestaande bronnen of onderzoeken wordt maar spaarzaam gebruik gemaakt. Poolen van middelen om gezamenlijk één onderzoek op te zetten is eerder

uitzondering dan regel. Hierdoor wordt er onnodig dubbel werk verricht en blijven belangrijke thema's en vraagstukken onderbelicht.

De genoemde knelpunten zijn niet nieuw. In hun rapport *Onderzoeksprogrammering in de sport* constateerden Van Bottenburg en Geesink (2000) vergelijkbare knelpunten. Veel van de in dat rapport genoemde knelpunten zijn nog niet opgelost, zeker niet in het sociaal-wetenschappelijke sportonderzoek.¹⁰ Op zich hoeft dat geen bevreemding te wekken, aangezien er weinig is gedaan met de aanbeveling uit dat rapport om te komen tot een instituut voor onderzoeksprogrammering.¹¹ De ervaringen van de laatste jaren leren dat uitbouw van sportbeleid en toename van financiën voor de sport nog niet vanzelfsprekend leiden tot meer coördinatie van sportonderzoek. Klaarblijkelijk is hier sprake van een marktperfectie. Er is momenteel geen partij die voldoende kennis, capaciteit en/of gezag heeft om namens 'de sport' het voortouw te nemen in de volgende taken:

- het promoten van bestaande data en het adviseren over de inzet daarvan bij beleids- en onderzoeksprojecten;
- het stimuleren van informatie-uitwisseling tussen beleidsmakers, grote landelijke dataverzamelaars, academische onderzoekers (van uiteenlopende disciplines) en medewerkers van diverse landelijke en regionale kenniscentra
- bijvoorbeeld door de organisatie van terugkerende onderzoeksbijeenkomsten of congressen;
- het voortouw nemen om middelen van partijen te poolen teneinde tot sectorbrede en vernieuwende onderzoeken te komen.

Voor de organisatie van deze werkzaamheden zijn verschillende alternatieven denkbaar, van zwaar en gecentraliseerd tot licht en gedecentraliseerd (cf. Van Bottenburg en Geesink 2000). Afhankelijk van de gekozen werkwijze zullen ook de benodigde middelen variëren. In een lichte variant kan worden volstaan met het faciliteren van een of meer instanties om bepaalde deelwerkzaamheden op zich te nemen. In de zwaardere variant wordt een nieuw (onafhankelijk) instituut voorzien van de mankracht, beslissingsbevoegdheid en een onderzoeksbudget om meer nadrukkelijk sturing te geven aan het onderzoeksproces. Voor welke variant de sport ook kiest, zowel het sportonderzoek als het sportbeleid zou baat hebben bij een beleidsimpuls op dit terrein.

15.7 Tot slot: de sportfederatie Nederland

De *Rapportage sport 2003* eindigde met het uitspreken van het bange vermoeden dat zowel de sportdeelname als de sportbudgetten op korte termijn hun plafond zouden bereiken. De cijfers uit de *Rapportage sport 2006* maken duidelijk dat het zo ver nog niet is. De sportdeelname is verder gestegen, de belangstelling voor sport en bewegen zit in de lift en de budgetten zijn verder gegroeid. Nederland is iets meer sportland geworden. Hoewel, in plaats van sportland is het misschien beter om te spreken van een federatie van sportstaten. Want steeds minder kan er gesproken worden

van 'de sport'. Sportvraag en sportaanbod nemen beide steeds meer uiteenlopende gedaanten aan. Van uiterst grootschalig en geprofessionaliseerd tot kleinschalig en onbetaald, en van top- en mediasport via prestatiesport tot gezelschaps- en gezondheidssport. Niet zelden manifesteren die wisselende gedaanten van de sport zich binnen één sport, binnen één sportorganisatie of binnen één sportevenement. Sporters, vrijwilligers en werkenden in de sportsector staan voor de uitdaging om die verschillende elementen een plaats te geven en met elkaar te verbinden. De mate waarin de sportwereld daarin slaagt, zal mede bepalen hoe groot het toekomstige draagvlak is voor de sportfederatie Nederland.

Noten

- 1 In 2005 tekent zich in CBS-statistieken een vrij scherpe daling af in het aandeel mensen met overgewicht, maar de scherpte van de daling doet vermoeden dat hier sprake is van een lichte trendbreuk in de gegevensverzameling (zie hoofdstuk 2).
- 2 Bedoeld wordt: het lidmaatschap van sportverenigingen. Sport via fitnessorganisaties, informele netwerken of bijvoorbeeld GALM-projecten vergt uiteraard ook organisatie en is dus een vorm van georganiseerde sport. Desondanks wordt die term hier gereserveerd voor de sport die plaats vindt via sportverenigingen.
- 3 Van het Griekse agon = strijd.
- 4 Met in 2005 veel aandacht voor integratie en allochtonen. In 1974 is dat nog niet het geval.
- 5 RUG: sporteconomie, Koning; VU: sportgeschiedenis, Stevens; UU: sportontwikkeling, Van Bottenburg; UU: sport en lichamelijke opvoeding, Knoppers.
- 6 Bijvoorbeeld het *Jaarboek sport* van het Mulier Instituut, de serie *Tendrapporten bewegen en gezondheid* van TNO alsmede de *Rapportages sport*.
- 7 Binnen het kader van de Alliantie School en Sport wordt wel gewerkt aan verbetering van de informatievoorziening rond sport op en in onderwijsinstellingen, onder andere in het kader van de 'brede analyse', die in 2006 moet worden afgerond. Tot op heden is er echter slechts sporadisch cijfermatig zicht op de inhoud en organisatie van het bewegingsonderwijs, inclusief het gebruik van accommodaties en de inzet van het type personeel.
- 8 Zie Van Bottenburg et al. (2005) voor enkele van de thans beschikbare bronnen. In 2007 zal in het internationale ISSP-onderzoek een beperkte module sportdeelname worden opgenomen.
- 9 In het kader van de monitoring ten behoeve van het vws/Justitie-programma Meedoen allochtone jeugd door sport, loopt in het Survey integratie minderheden (SIM) van 2006 een beperkt aantal vragen mee over sportdeelname en vrijwilligerswerk.
- 10 In het sportmedische onderzoek en in het preventieve gezondheidsonderzoek is de situatie beduidend gunstiger.
- 11 Het later opgerichte Mulier Instituut wordt wel financieel ondersteund door vws, maar niet in een rol als neutraal, boven de partijen staand instituut op het terrein van onderzoeksprogrammering. NISB heeft vooral een functie aan de 'achterzijde' van het onderzoeksproces, bij de verspreiding van kennis.

Literatuur

- Bottenburg, M. van (2005). *There's no business like sportbusiness* (oratie uitgesproken op 8 juni 2005). Tilburg: Fontys Economische Hogeschool.
- Bottenburg, M. van (2006). *De tweede loopgolf. Over groei en omvang van de loopsportmarkt en hoe de KNAU haar marktaandeel verder kan vergroten*. 's-Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Bottenburg, M. van en I. Geesink (2000). *Onderzoeksprogrammering in de sport. Knelpunten en kansen voor de programmering van sociaal-wetenschappelijk onderzoek op sportgebied*. Den Bosch: Diopter.
- Bottenburg, M. van, B. Rijnen en J. van Sterkenburg (2005). *Sports Participation in the European Union. Trends and Differences*. Nieuwegein: Arko Sports Media.
- Breedveld, K. (2006). 'Is het einde van een postmoderne beleidsvisie op vrije tijd nabij?' In: *Altijd een antwoord* (p.159-162). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Briene, M., A. Koopman en F. Goessen (2005). *De waarde van voetbal. Maatschappelijke en economische betekenis van voetbal in Nederland*. Rotterdam: Ecorys.
- CRM (1974). *Nota sportbeleid. Tweede Kamer, vergaderjaar 1973/1974, 13019*. Den Haag: ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk.
- Crum, B.J. (1991). *Over versporting van de samenleving. Reflecties over bewegingsculturele ontwikkelingen met het oog op sportbeleid*. Rijswijk: ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur.
- Elling, A. (2006). *Sociale betekenissen in sportloopbanen [werktitel]*. Nieuwegein: Arko Sports Media (te verschijnen).
- Groot, L. (2005). 'Over de top. Een kritische reflectie op de nota Tijd voor sport'. In: *Vrijetijdstudies 23-3*, p. 34-36.
- Hart, J. de (2005). *Voorbeelden & nabeelden. Historische vergelijkingen naar aanleiding van de dood van Fortuyn en Hazes*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Kunnen, R. (2004). *De nieuwe sportwereld. De opkomst en ontwikkelingen van de mediasport en het mediasportpubliek*. 's-Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Lucassen, J. en M. van Bottenburg (2004). *Sneller, hoger, sterker, beter*. 's-Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Oldenboom, E. (2006). *Costs and Benefits of Major Sports Events*. Amsterdam: MeerWaarde Onderzoeksadvies.
- Oldenboom, E., P. Hopstaken en F. van der Meer (1996). *De nationale bestedingen aan sport*. Amsterdam: Stichting voor Economisch Onderzoek.
- Poel, H. van der, m.m.v. C. Roques (2000). *Bewegingsruimte. Verkenning van de relatie sport en ruimte*. Tilburg/Haarlem: Universiteit Tilburg/De Vrieseborch.
- Poel, H. van der (2002). 'Beweging wordt vrije keuze'. In: *Vrijetijdstudies 20-1*, p. 55-61.
- Pouw, D. (2005). 'Een gilde voor de sport'. In: *Vrijetijdstudies 23-4*, p. 51-53.
- RS'03 (2003). *Rapportage sport 2003*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau
- Stegeman, H. (2005). *Naar elke dag sport en bewegen op school. Vraagstellingen voor een brede analyse*. 's-Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Stichting Recreatie en Alterra (2005). *Ruimte voor sport in Nederland tot 2020, cijfers en kansen*. Den Haag: NOC*NSF
- Stokvis, R. (2003). *Sport, publiek en de media*. Amsterdam: Aksant.
- Vries, R.F. de en J. van Eck (2005). *Tussenstand breedtesportimpuls, 2-meting*. Bussum: Marktplan Adviesgroep.
- vws (2001). *Sport, bewegen en gezondheid. Naar een actiefkabinetsbeleid ter vergroting van de gezondheid door en bij sport en beweging*. Den Haag: ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

Bijlagen

Bijlage A Lijst met gebezigde afkortingen

AVO	Aanvullend voorzieningengebruik onderzoek (SCP)
AWBZ	Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten
BO	Budgetonderzoek (CBS)
BOS	Buurt-Onderwijs- Sport
BSI	Breedtesportimpuls
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CRM	Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk (nu: vws)
CVO	Continu Vakantie Onderzoek
CVTO	Continu Vrije Tijds Onderzoek
DLO	Doorlopend Leefsituatie Onderzoek (nu: POLS)
DoCoNed	Doping Controle Nederland
EYES	European Year of Education through Sports
EZ	Ministerie van Economische Zaken
FLASH!	Fietsen Lopen Activiteiten Sport Huishouden (landelijke campagne)
FSMI	Federatie van Sportmedische Instellingen
FTE	Full Time Equivalents (voltijdsbanen)
GALM	Groningen Actief Leven Model
GE	Gezondheidsenquête (module binnen Pols)
HBD	Hoofdbedrijfschap Detailhandel
HISWA	Nederlandse Vereniging van Ondernemingen in de Bedrijfstak Waterrecreatie
HOI	Het Oplage Instituut (instituut / onderzoek)
IOS	Interprovinciale Organisatie Sport
IPO	Inter Provinciaal Overleg
JIB	Jeugd in Beweging (stichting / programma)
KLO	Kijk- en Luisteronderzoek (dienst / onderzoek van NOS)
KVLO	Koninklijke Vereniging van Leraren Lichamelijke Opvoeding
LC	Landelijke Contactraad / Nederlands Instituut voor lokale Sport en Recreatie (tegenwoordig vsg)
LIS	Letsel Informatie Systeem
LNV	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
LOOT	Landelijk Overleg Onderwijs en Topsport
LSO	Leefsituatie Onderzoek (nu: POLS)
LTS	Statistiek Ledentallen (NOC*NSF)
MAPE	Middelen (input), activiteiten (throughput), prestaties (output) en effecten (outcome)
MBvO	Meer Bewegen voor Ouderen

MET	Metabool equivalent (verhouding van energieverbruik van een activiteit t.o.v. het energieverbruik in rust (het basaal metabolisme, Met = 1 kcal/kg/uur)
MI	Mulier Instituut
MON	Mobiliteits Onderzoek Nederland (opvolger van OVG)
NCS	Nederlandse Culturele Sportbond
NCSU	Nederlandse Christelijke Sport Unie
NebasNsg	Nederlandse Sport Organisatie voor Mensen met een Beperking
NeCeDo	Nederlands Centrum voor Dopingvraagstukken
NFWWS	Nederlandse Federatie van Werkers in de Sport (tegenwoordig NL Coach)
NISB	Nederlands Instituut voor Sport en Bewegen
NIZW	Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn
NKS	Nederlandse Katholieke Sportfederatie
NNGB	Nederlandse Norm Gezond Bewegen
NOC*NSF	Nederlands Olympisch Comité*Nederlandse Sport Federatie
NSA	Nederlandse Sport Alliantie
NSO	Nationaal Sport Onderzoek
NVFS	Nederlandse Vereniging voor Fysiotherapie in de Sportgezondheidszorg
ObiN	Ongevallen en Bewegen in Nederland (onderzoek TNO)
OC&W	Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen
OiN	Ongevallen in Nederland (CBS; nu OBiN)
POLS	Periodiek Leefsituatie Onderzoek (CBS)
OVG	Onderzoek Verplaatsingsgedrag (CBS, tegenwoordig MON)
QI	Queteletindex (maat voor overgewicht)
RIVM	Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieuhygiëne
RS'03	Rapportage Sport 2003
RSO	Richtlijn Sportdeelname-Onderzoek (richtlijn én onderzoek NOC*NSF)
SBG	Sport Bewegen en Gezondheid
SCALA	Sportstimuleringsstrategie voor mensen met een Chronische Aandoening en/of Lichamelijke handicap
SCP	Sociaal en Cultureel Planbureau
SEH	Spoed Eisende Hulp (voorheen EHBO)
SIU	Statistiek Inkomsten en Uitgaven van de overheid (CBS)
SLT	Statistiek Ledentallen (NOC*NSF)
SMA	Sportmedische Adviescentra
SNS	Stichting de Nationale Sporttotalisator (nu: Lotto)
SPIN	Sport Infrastructuur in Nederland
SO	Statistiek Sportorganisaties (CBS)
STIVORO	Stichting voor een rookvrije toekomst
SW	Statistiek Watersport (CBS)

SZS	Statistiek Zwembaden en Sportaccommodaties (CBS)
SZW	Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
TBO	Tijdsbestedingsonderzoek (SCP en partners)
TEC	Topsport Expertise Centrum (NOC*NSF)
TNO	Toegepast Natuurwetenschappelijk Onderzoek (instituut)
TRN	Toerisme Recreatie Nederland
VBTB	Van Beleidsbegroting tot Beleidsverantwoording
VMT	Verenigingsmonitor (onderzoek NOC*NSF)
VNG	Vereniging Nederlandse Gemeenten
VROM	Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer
VSG	Vereniging Sport en Gemeenten (voorheen LC)
VSG	Vereniging voor Sportgeneeskunde
VWS	Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
V&W	Ministerie van Verkeer & Waterstaat
WADA	World Anti Doping Agency
WMO	Wet Maatschappelijke Ondersteuning (voorheen o.a. Welzijnswet)
WOS	Werkgeversorganisatie in de Sport
WVC	Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (nu: vws)
ZonMW	Zorg Onderzoek Nederland/ Medische Wetenschappen

Bijlage B *Namen en adressen partners in Rapportage sport 2006*

Eindverantwoordelijke instantie

Sociaal en Cultureel Planbureau
contactpersoon: Dr. K. (Koen) Breedveld
Postbus 16164
2500 BD Den Haag
tel 070-340.7835
www.scp.nl
k.breedveld@scp.nl

Meewerkende organisaties

Centraal Bureau voor de Statistiek
Sector BSV, taakgroep GWCR
Contactpersoon: Ir R.C. (Rob) Goossens
Postbus 4000
2270 JM Voorburg
tel 070-337.5605
www.cbs.nl
rgss@cbs.nl

W.J.H. Mulier Instituut- centrum voor sociaal-wetenschappelijk sportonderzoek
Contactpersoon: Drs. J.M.H. (Jo) Lucassen
Postbus 188
5201 AD 's Hertogenbosch
tel 073-612.6401
www.mulierinstituut.nl
j.m.h.lucassen@mulierinstituut.nl

NOC*NSF
Contactpersoon: Dr. N.H.M.J. (Nicolette) van Veldhoven
Postbus 302
6800 AH Arnhem
tel 026-483.4400
www.sport.nl
nicolette.vanveldhoven@noc-nsf.nl

TNO Kwaliteit van Leven
Contactpersoon: Drs. W.T.M. (Wil) Ooijendijk
Postbus 2215
2301 CE Leiden
tel 071-518.1754
www.tno.nl
wtm.ooijendijk@pg.tno.nl

Opdrachtgever

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
Directie Sport
Contactpersoon: Drs. A.B. (Fons) Kemper
Postbus 20350
2500 EJ Den Haag
tel 070-340.6358
www.minvws.nl
ab.kemper@minvws.nl

Bijlage c Samenstelling klankbordgroep Rapportage sport 2006

Ministerie van vws, directie Sport
CBS
Universiteit van Tilburg
NOC*NSF

NISB
VSG
VNG
TNO-PG
RIVM

COS
Dienst Maatschappelijke
Ondersteuning Amsterdam
Stichting Recreatie
W.J.H. Mulier Instituut

Bureau Meerwaarde
Marktplan Adviesgroep
IPO
DSP-groep
SEO
IOS

drs. A.B. Kemper
ir. R.C. Goossens
dr. ir. H.J.J. van der Poel
drs. G. Roording
mw. dr. N.H.M.J. van Veldhoven
drs. W. van Schelven
drs. R. Huijser
drs. R. Verelzen
drs. W.T.M. Ooijendijk
mw. dr. ir. A.J. Schuit
mw. dr. ir. G.C.W. Wendel-Vos
drs. S. Rijpma

mw. drs. M. Stam
ir. R. Abma
prof. dr. M. van Bottenburg
drs. J.M.H. Lucassen
dr. M. van den Heuvel
dr. E. Oldenboom
drs. ir. R.F. de Vries
dhr. J-W. van der Breggen
drs. E.P. Lagendijk
drs. M.J. van Leeuwen
dhr. Th.J. van de Rijt

Bijlage D Digitale informatie: website Rapportage sport en Statline van CBS

Website www.rapportage-sport.nl

De Rapportage sport 2006 bestaat behalve uit deze papieren publicatie ook uit een bijbehorende website, www.rapportage-sport.nl. Op de website zijn te vinden:

- Informatie over de partners in het project Rapportage sport;
- Achtergronden bij het project Rapportage sport;
- Een Engelse samenvatting van de Rapportage sport 2006;
- Pdf bestand van Rapportage sport 2006 plus mogelijkheid om papieren publicatie te bestellen;
- Nadere informatie over de gebruikte statistische onderzoeken (pagina ‘Smile’);
- Excel-bestanden van alle tabellen en figuren voor verwerking in eigen teksten (met bronvermelding); tabellen en figuren bevatten soms meer informatie dan in papieren publicatie en worden geactualiseerd met nieuwe cijfers;
- Functie om zelf tabellen over sportdeelname samen te stellen, met bijvoorbeeld leeftijdsindelingen die afwijken van de indeling zoals die in de Rapportage sport 2006 worden gehanteerd;
- Actuele lijst met nieuw uitgekomen cijfermatig sportonderzoek en korte plaatsbepaling vanuit perspectief Rapportage sport;
- Links naar selectie van relevante sportonderzoek- en beleidsorganisaties.

De website wordt onderhouden door het Sociaal en Cultureel Planbureau.

CBS-informatie over sport op Statline

Statline is de elektronische databank van het CBS. Statline is gratis te raadplegen. Deze databank bevat statistische informatie over vele maatschappelijke en economische onderwerpen in de vorm van tabellen en grafieken, waaronder de CBS tabellen uit de Rapportage sport 2006.

De efficiëntste manier om cijfers over sport in StatLine te vinden is als volgt. Ga naar de internetsite <http://statline.cbs.nl> en druk op de knop ‘Selecteren via themaboom’. U krijgt dan de ‘StatLine Webselector’ op uw scherm. Door achtereenvolgens op het ‘plusje’ voor de mappen “Mens en maatschappij”, “Toerisme, recreatie en sport” en “Sport” te klikken, komt u bij de publicaties met gegevens over sport terecht.

Als u de gewenste publicatie aanklikt (of indien nodig nog meer ‘plusjes’ uit laat klappen), verschijnen in het rechterdeel van de ‘Webselector’ enkele tabbladen met onderwerpen, perioden en andere selectiemogelijkheden waaruit u telkens een

keuze kunt maken om een eigen tabel samen te stellen. Vervolgens klikt u 'Gegevens tonen' aan. U krijgt dan de gekozen tabel op het scherm te zien. Deze kunt u afdrukken of opslaan. Via aanklikken van het pictogram met de diskette (tabel bewaren), kunt u aangeven in welk formaat u de gegevens op wilt slaan.

Voor nadere informatie en vragen over het gebruik van StatLine kunt u contact opnemen met de infoservice van het CBS, tel. 0900-0227, e-mail: infoservice@cbs.nl.

Bijlage E Prijsindexcijfers gezinsconsumptie

Tabel E.1

Prijsindexcijfer gezinsconsumptie, 1987-2004

indexjaren (= 100)	1987	1988	1990	1991	1992	1999	2000	2001
1987	100							
1988	101	100						
1989	102	101						
1990	104	103	100					
1991	107	107	103	100				
1992	111	110	106	103	100			
1993	113	112	109	105	102			
1994	116	115	112	108	105			
1995	118	117	113	110	106			
1996	120	119	116	112	109			
1997	123	122	118	114	111			
1998	125	124	120	117	113			
1999	128	127	123	119	116	100		
2000	131	130	126	122	119	103	100	
2001	137	136	131	127	123	107	104	100
2002	141	140	136	132	128	110	108	103
2003	144	143	139	134	130	113	110	105
2004	146	145	140	136	132	114	111	107

Bron: CBS (Nationale rekeningen)

Bijlage F *Lijst van bijlagen op internet*

De bijlagen zijn te vinden op www.rapportage-sport.nl.

- Hoofdstuk 5* *Betrokkenheid: meningen, bezit, volgers, toeschouwers en vrijwilligers*
- Bijlage B5.1 Bezit van sportartikelen, naar sekse en leeftijd, 2005
Bijlage B5.2 Betaalde kernoplage sporttijdschriften, 1999-2004
- Hoofdstuk 6* *Sportinfrastructuur:organisaties en accommodaties op sportgebied*
- Bijlage B6.1 Ontwikkeling van het aantal aangesloten verenigingen per sportbond, 1990-2004
- Hoofdstuk 7* *Economie van de sport*
- Bijlage B7.1 Baten uit contributies, les- en entreegelden en aantal leden/klanten bij sportorganisaties en bij exploitanten van accommodatie, 1987/1988-2003
- Hoofdstuk 8* *Sport, ruimte en tijd*
- Bijlage B8.1 Bodemgebruik voor sport in de vier grote steden en omgeving en de regio's Groningen, Arnhem-Nijmegen en Eindhoven-Helmond in hectaren, 1996 en 2000
Bijlage B8.2 Aantal sportaccommodaties per 10.000 inwoners in zeven regio's, 2005
Bijlage B8.3 Kaartjes van de genoemde steden

Index

A

A-status	275, 291
accommodatie	19, 52, 55, 66, 77, 99, 139, 148, 163, 175, 177, 181, 183, 189, 190, 200, 202, 208, 209, 213, 214, 222, 223, 224, 251, 326, 327, 328, 332, 333, 335, 343, 344, 345, 357, 358, 359, 365, 375, 384
fitnesscentrum	139, 149, 169, 182, 186, 188, 197, 203, 213, 223, 304, 319, 328, 342, 344, 347, 355, 364, 366
gymzaal	151
ijsbanen	156
jachthavens	139, 152, 160, 169, 184, 186, 190, 193, 200
maneges	139, 149, 164, 169, 173, 175, 182, 186, 197, 203, 204
openlucht	152, 158, 169, 172, 190, 193, 200, 202
overdekt	155, 169, 172, 190, 200, 203, 328, 335
sportschool	139, 149, 164, 169, 175, 182, 186, 197, 203, 216, 253, 304, 319, 342, 344
topsportaccommodatie	55, 67, 73, 271, 278, 328
trainingsaccommodatie	58, 278
wedstrijdaccommodatie	58, 278
zwembaden	56, 139, 152, 169, 172, 175, 189, 195, 200, 206, 256, 328, 344, 384
alcohol	39, 40
Alliantie School en Sport	64, 74, 77, 250, 326, 385
allochtoon	19, 24, 29, 39, 43, 47, 60, 63, 84, 95, 97, 101, 103, 104, 121, 128, 135, 152, 155, 230, 254, 263, 301, 318, 332, 374, 389
ALO	zie onderwijs: beroepsonderwijs: HBO: ALO
amateursport	zie breedtesport: amateursport
arbeid	30, 32
atletiek	93, 103, 120, 142, 146, 159, 165, 168, 182, 183, 186, 220
auto/motorsport	94, 119, 124, 125, 147, 167, 169

B

badminton	91, 93, 120, 146, 219
basisonderwijs	zie onderwijs: primair
basketbal	91, 94, 114, 120, 219
bedrijfssport/fitness	61, 88
begroting	57, 65, 193, 270
beleid	
gemeente	67
sport	16, 18, 36, 52, 57, 61, 63, 67, 71, 73, 76, 271, 274, 288, 292, 322, 325, 336, 373, 381
topsport	52, 65, 67, 269, 273, 279, 291
benchmark	20, 277, 280, 283, 289, 291, 324, 330, 332, 339, 388
beperking	zie mensen met een beperking
bereikbaarheid	349, 358, 364
beroepsonderwijs	zie onderwijs: beroepsonderwijs
bestedingen	19, 45, 55, 71, 175, 202, 205, 306, 380
bestuur	18, 58, 60, 133, 135, 163, 167, 196, 305, 329, 344, 346, 357, 380
bevolkingsontwikkeling	210

bewegmanagement	251, 263, 265
beweegnorm	61, 64, 76, 82, 226-234, 236, 240, 326, 329, 336, 373, 383
bewegen	zie lichaamsbeweging
bewegingsactiviteiten	343, 363
bewegingsonderwijs	zie lichamelijke opvoeding
bewegingsstimulering	226
bezoeker	zie publiek: bezoekers
bezuinigingen	57, 140, 254, 333
blesure	zie sportblesure
blesures	227, 229
preventie	62, 240
bond	zie sportbonden
BOS(-impuls)	53, 63, 67, 175, 251, 265, 384
brede school	zie kinderopvang: brede school
breedtesport	58, 68, 269, 272
amateursport	181, 195, 203, 220
breedtesportimpuls	zie BSI
BSI	53, 61, 65, 67, 73, 76, 140, 179, 339, 384
buitenschoolse activiteiten	zie kinderopvang: buitenschoolse activiteiten
buitenspeelruimte	70, 79
buurt-onderwijs-sport	zie BOS(-impuls)

C

CIOS	zie onderwijs: beroepsonderwijs: MBO: CIOS
club	zie sportvereniging
coach	zie trainer/coach
cohesie	41, 110, 323, 326, 336, 383
commercialisering	17, 34, 70
commerciële sport	zie sporten: commercieel
communicatie	66, 258, 362, 365
competitie	15, 18, 21, 72, 82, 94, 99, 122, 217, 275, 283, 290, 300, 310, 316, 329, 347, 353, 357, 361, 374, 377
consumptie	345, 352, 355, 358, 364
contributie	zie financiën: contributie
cultuur	15, 34, 44, 46, 178, 205, 252, 325, 331, 339

D

definitie van sport	18, 383
deskundigheid	349, 357, 362, 364
dienstverlening	56, 60, 342-365, 386
doping	60, 70, 73, 280
duale aanstelling	77, 251, 260, 385
duosport	zie sporten: duosporten

E

economie	16, 28, 47, 69, 258, 329, 337, 389
entregelden	350
ethniciteit	zie allochtoon
Europese Unie	70
exploitatie	56, 148, 152, 156, 161, 169, 171, 175, 189-195, 200-206

F

fair play	64, 76
fietsen	18, 69, 89, 100, 113, 117, 209, 217, 228, 232, 241, 307, 308
financiën	16, 19, 48, 52, 69, 71, 77, 148, 163, 175, 176-206, 240, 247, 251, 270, 276, 283, 289, 323, 327, 332, 373, 382
contributie	177, 182, 184, 186, 191, 202, 205, 350, 352, 358, 361, 365
subsidie	53, 57, 59, 67, 71, 74, 76, 182, 184, 187, 190, 193, 203, 206, 278, 292, 332, 337
fitness	94, 113, 151, 157, 171, 219, 235, 347, 354, 364, 375, 385
fitnesscentrum	zie accommodatie: fitnesscentrum
fitnorm	zie beweegnorm
Fl@sh!	62, 73
Fonds voor de topsporter	271, 275

G

gemeenten	zie overheid: gemeenten
georganiseerde sport	zie sporten: georganiseerd
geslacht	zie sekse
gezelligheid	348, 352, 357, 361, 365
gezondheid	19, 23, 36, 52, 61, 67, 69, 82, 109, 117, 135, 226, 239, 250, 258, 323, 326, 336, 338, 347, 357, 364, 375
gezondheidsbeleid	16, 327, 382
golf	94, 103, 117, 120, 142, 145, 147, 158, 168, 182, 186, 195, 209, 220
Groninger Actief Leven Model (GALM)	zie ouderensport: GALM
gymles	zie lichamelijke opvoeding
gymnastiek	66, 94, 120, 146, 170, 209, 219, 313, 318
gymzaal	zie accommodatie: gymzaal

H

handbal	69, 94, 120, 143, 146, 160, 220, 335
handicap	zie mensen met een beperking
hardlopen	94, 100, 103, 114, 117, 125, 167, 219, 226, 228, 235, 239
hbo	zie onderwijs: beroepsonderwijs: HBO
hockey	69, 94, 103, 120, 142, 146, 148, 158, 165, 170, 220, 239, 335
honkbal	zie softbal/honkbal
horeca	zie kantine/horeca
huishouden	35, 46, 175, 202, 205, 306, 318
hygiëne	362

I

ijsbaan	zie accommodatie: ijsbanen
IKsport	334
IKtrainer	334
informatieverstrekking	358
inkomen	19, 23, 27, 47, 84, 97, 103, 113, 127, 136, 218, 256, 276, 299, 316, 332, 389
integratie	16, 41, 62, 110, 251, 319, 327, 379
internationaal	52, 67, 72, 107, 226, 269, 275, 278, 280, 288, 290, 329, 375
internet	46, 48, 334
IOS	zie provinciale sportraad/IOS

J

jachthaven	zie accommodatie: jachthavens
jogged	16, 19, 31, 39, 47, 52, 55, 63, 69, 76, 82, 87, 89, 92, 98, 99, 100, 102, 103, 109, 113, 121, 123, 136, 148, 151, 169, 178, 228, 230, 240, 245, 251, 257, 278, 281, 299, 309, 316, 343, 352, 356, 364
participatie	60
sport	76
joggen	zie hardlopen

K

kanoën	115
kansspelen	
Lotto	55, 60, 71, 76, 177, 270, 271, 290, 292
kantine/horeca	15, 168, 183, 187, 188
kengetallen	20, 322-339, 382
kinderen	19, 26, 28, 37, 49, 65, 70, 117, 128, 155, 208, 217, 224, 246, 248, 249, 252, 254, 256, 263, 281, 299, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 318, 319, 320, 373
kinderopvang	66, 385
brede school	66, 245, 252, 253, 263
buitenschoolse activiteiten	253, 254
naschoolse opvang	16, 66, 252, 253
tussenschoolse opvang	386
kleedruimten	350, 357, 365
korfbal	69, 90, 93, 120, 146, 148, 158, 165, 219, 335
krachtporten	151, 164
kunstgras	73, 158, 213
kwaliteit	20, 54, 69, 248, 265, 275, 278, 279, 283, 326, 329, 334, 342-368, 380

L

leefstijl	59, 61, 65, 226, 239, 245, 254, 377, 386
leeftijd	19, 31, 33, 38, 40, 48, 85, 94, 97, 99, 113, 127, 135, 217, 238, 254, 255, 281, 292, 299, 309, 311, 314, 320, 332, 353
lesgeld	zie financiën: contributie
lichaamsbeweging	18, 19, 36, 52, 61-69, 73, 77, 82, 111, 117, 135, 140, 226-244, 245, 253, 257, 305, 318, 357
lichamelijke opvoeding	19, 57, 77, 88, 178, 206, 234, 245, 246-268, 314, 320, 385, 386
lid/lidmaatschap	42, 54, 58, 82, 84, 90, 94, 97, 98, 99, 117, 129, 136, 142-174, 173, 182, 196, 254, 304, 310, 312, 318, 325, 335, 344, 346, 354, 374, 377
loondienst	zie werkgelegenheid
LOOT-school	77, 206, 251, 263, 271, 282, 326, 339
Lotto	zie kansspelen: Lotto

M

maatschappelijke activiteiten	53, 63
maatschappelijke betekenis	327, 338, 382, 388
maatschappelijke ontwikkelingen	18, 375
manege	zie accommodatie: maneges
marktaandeel	58, 82, 286, 326, 342, 366, 378
mbo	zie onderwijs: beroepsonderwijs: MBO
Mbvo	zie ouderensport: Mbvo

medailles	283-293, 375
media	19, 46, 48, 54, 107, 176, 205, 270, 283, 306
mensen met een beperking	63, 71, 82, 86, 98, 121, 145, 152, 155, 178, 228, 276, 278, 374, 389
MET-waarden	228, 235, 242
milieu	42, 56, 69
ministerie van Defensie	271
ministerie van LNV	68
ministerie van OCW	61, 64, 68, 206, 257, 260, 271, 282
ministerie van VROM	68
ministerie van VWS	53, 57, 59, 74, 76, 178, 202, 227, 269, 277, 290, 325
monitoring	324, 333
motorsport	zie auto/motorsport

N

naschoolse opvang	zie kinderopvang: naschoolse opvang
NeCeDo/DoCoNed	60, 280
Nederlandse Norm Gezond Bewegen (NNGB)	zie beweegnorm
nevenactiviteiten	350, 357, 364
NFWS/NL Coach	59, 142, 279, 282
NISB	56, 59, 65, 74, 141
NOC*NSF	52, 56, 60, 64, 65, 67, 82, 84, 140, 163, 169, 178, 269, 270-295
NSA	60

O

Olympische index	283
Olympische Spelen	16, 68, 77, 107, 119, 137, 269, 273, 275, 284-293
onderwijs	19, 43, 49, 53-77, 206, 209, 246-267, 282, 290, 292, 306, 318, 320, 339, 345, 385
beroepsonderwijs	248 e.v.
beroepsonderwijs: hbo	248, 254, 257, 258, 259, 261, 262
beroepsonderwijs: hbo: alo	249, 258 e.v., 279
beroepsonderwijs:	
mbo: cios	59, 260
beroepsonderwijs: vmbo	249, 251, 263
primaire onderwijs	246, 247 e.v., 320
speciaal onderwijs	246, 265
wetenschappelijk onderwijs	257
ongeorganiseerde sport	zie sporten: ongeorganiseerd
ongevallen	zie blessures
opleidingsniveau	23, 29, 43, 47, 84, 94, 97, 101, 103, 113, 121, 218, 309-319, 354, 389
ouderen	23, 39, 47, 63, 76, 83, 87, 89, 97, 99, 101, 103, 109, 123, 127, 139, 152, 155, 228, 278, 302, 318, 352, 364, 374
ouderensport	
GALM	62, 73, 140
Mbvo	139, 344
ouders	19, 39, 208, 218, 256, 299, 309-320, 373
overgewicht	16, 36, 48, 61, 67, 73, 245, 254, 373, 385
obesitas	36
overheid	
gemeenten	34, 54-70, 77, 140, 152, 169, 178, 189, 200, 202, 206, 212, 252, 265, 271, 281, 292, 302, 326, 331, 335, 338, 384

provincies 55, 62, 68, 178, 202, 206, 223, 252, 271
rijk 52, 68, 71, 78, 202, 269, 279, 282, 381

P

paardensport 69, 92, 120, 146, 149, 151, 164, 168, 173, 182, 185, 220
participatie zie sportdeelname
politie 129, 136, 252
prestatie 19, 99, 109, 111, 270, 273, 279, 281, 285, 290, 323, 329, 338, 347
preventie zie blessures: preventie
privatisering 56, 152, 156
professionalisering 15, 334, 380, 386
professionele sport 221, 290
provinciale sportraad/IOS 55, 141, 252
provincies zie overheid: provincies
publiek 72, 122, 124, 130, 319
 bezoekers 126, 129, 136, 153, 155, 206, 346, 384
 toeschouwers 19, 23, 30, 107, 127, 219, 343

R

recreatie 18, 34, 57, 68, 77, 113, 178, 205, 210, 216, 224, 292, 307, 318
regionaal 277
reglementen 273, 275
rijksoverheid zie overheid: rijk
roeien 91, 93, 120
roken 39, 48
ruimte 19, 20, 23, 33, 52, 65, 68, 208, 223, 245, 327, 330, 334, 338, 358,
375, 384
ruimtelijke ordening 326

S

schaatsen 91, 93, 113, 115, 119, 136, 143, 158, 167, 313, 318
School & Sport 52, 253
schoolsport 229
schoonmaak 163, 168, 185, 192
sekse 19, 30, 38, 93, 97, 98, 99, 103, 109, 121, 135, 238, 277, 299, 300, 301,
303, 311, 315, 332, 353, 389
seksuele intimidatie 331
senioren zie ouderen
skaten/skeeleren 93, 100, 142, 145, 219, 221, 224
softbal/honkbal 93, 103, 120, 160, 165, 169, 220
solosport zie sporten: solosporten
speciaal onderwijs zie onderwijs: speciaal onderwijs
sponsoring 182, 184, 187, 190, 270, 274, 292
sportaanbod 20, 54, 60, 62, 87, 139, 164, 169, 223, 253, 327, 333, 336, 345, 347,
349, 376, 379, 387
sportblessure 229, 237 e.v.
sportbonden 16, 19, 53, 60, 62, 65, 74, 84, 90, 104, 117, 139, 140-145, 169, 269-
282, 291, 328, 334, 339, 378
sportbuurtwerk 63
sportdeelname 15, 17, 19, 20, 23, 45, 58, 60, 62, 72, 82-107, 109, 117, 127, 131, 133,
135, 144, 169, 175, 205, 214, 229, 235, 237, 239, 242, 250, 299-321,
326, 329, 335, 337, 342, 345, 356, 363, 365, 373, 379, 384, 388

spporten	
commercieel	20, 41, 45, 54, 63, 122, 149, 152, 161, 169, 175, 188, 190, 193, 197, 203, 206, 214, 253, 342, 354, 381
duosporten	90, 93, 102, 310
georganiseerd	54, 56, 60, 63, 72, 76, 78, 82, 90, 96, 102, 103, 139, 142, 145, 149, 153, 155, 251, 273, 325, 338, 346, 374, 378, 382
ongeorganiseerd	20, 103, 344, 373
solosporten	90, 93, 310, 318
teamsporten	90, 95, 103, 310
veldsporten	147, 158, 164, 168, 169, 173, 183, 196
zaalsporten	69, 147, 165, 167, 182, 196, 209, 213, 224
sportgezondheidszorg	16, 18, 36, 39, 62, 163, 205, 239, 252, 339
sportief	53, 63, 87, 307, 312, 316, 318, 319, 343, 376
sportief kapitaal	19, 309 e.v., 373, 380
sportkleding en -schoeisel	115, 176, 205
sportkoepel	16, 58, 68, 74, 145
sportloket	zie sportservicepunt
sportonderzoek	20, 87, 325, 331, 339, 387, 389
sportorganisatie	16, 187, 278
sportschool	zie accommodatie: sportschool
sportservicepunt	140
sportterrein	69, 209 e.v.
sporttijdschrift	48, 116, 136
sportvereniging	15, 19, 41, 48, 55, 58, 60, 63, 69, 82, 87, 90, 94, 96-104, 129, 132, 139, 145, 152, 163, 165, 168, 182, 190, 195, 203, 208, 252, 274, 279, 301, 312, 325, 329, 335 e.v., 366, 377, 385
sportwedstrijd	107, 124 e.v., 176, 205, 219, 229
sportwet	70, 77
squash	92, 115, 145, 157, 220, 235
steden	25, 34, 39, 44, 68, 94, 98, 102, 208-214, 216, 223, 252, 265, 328, 334, 375
stichtingen	60, 64, 152, 190
stipendium	55, 276, 291
studenten	224, 247, 254, 257, 263
subsidie	zie financiën: subsidie
surfen	93, 115, 142, 182, 186, 197, 203, 204

T

tafeltennis	91, 115, 120, 146, 157, 220
talent	58, 66, 68, 279, 281
talentontwikkeling	68, 275, 279, 281, 283, 291
teamsport	zie sporten: teamsporten
televisie	17, 46, 48, 116, 119, 121, 123, 128, 135, 380
tennis	90, 103, 115, 119, 125, 142, 147, 157, 164, 168, 170, 182, 186, 195, 203, 213, 219, 235, 239, 281, 314, 318, 335
tijdsbesteding	31, 49, 219, 227, 233, 275
tijdstip	208, 219, 223
toeschouwer	zie publiek: toeschouwers
topsport	19, 52, 53, 58, 61, 66, 67, 77, 135, 178, 179, 251, 263, 269-293, 328, 339, 375, 382
topsporters	55, 62, 64, 68, 140, 258, 269-294, 373, 375
topsportklimaat	19, 269-294, 328, 338, 375
topsportaccommodatie	zie accommodatie: topsportaccommodatie

topsportindex	284
trainer/coach	257, 279, 282, 343, 350, 352, 357, 362
training	163, 167, 168, 196, 197, 276, 281, 310, 329, 352, 358, 362, 363, 365
trainingsaccommodatie	zie accommodatie: trainingsaccommodatie
trimmen	zie hardlopen
turnen	zie gymnastiek
tussenschoolse opvang	zie kinderopvang: tussenschoolse opvang

V

vakantie	19, 45, 48, 82, 88, 103, 104, 224
vakleerkracht	257
vakleerkrachten	247, 253, 258, 265
vandalisme	64, 71
vecht- en verdedigingssporten	91, 103, 120, 148, 151, 164
veiligheid	70, 337, 358, 362, 363
veldsport	zie sporten: veldsporten
Vereniging Sport en Gemeenten	57
verkeer/vervoer	19, 208, 214, 216, 218, 223
voeding	36, 62, 226, 254
voetbal	16, 69, 90, 103, 113, 117, 119, 123, 142, 146, 158, 168, 170, 182, 186, 195, 203, 205, 209, 217, 220, 235, 313, 318, 335
betaald voetbal	16, 123, 128, 129, 136, 165, 182, 189, 195, 198, 203, 274
volleybal	91, 100, 120, 146, 220, 235, 239
voltijdbanen	141, 195, 197, 204, 206, 246, 263, 265, 375
volwassenen	28, 38, 49, 61, 92, 128, 133, 228, 231, 234, 240, 316, 356
voorlichting	60, 254
voortgezet onderwijs	zie onderwijs: voortgezet onderwijs
vrije tijd	18, 23, 32, 41, 48, 83, 88, 214, 216, 240, 254, 299, 305, 314
vrijwilligers	17, 19, 23, 30, 42, 64, 107, 131, 136, 139, 163-170, 173, 185, 197, 304, 328, 334, 343, 346, 365, 378, 380
vrijwilligerswerk	41, 48, 72, 107, 131, 132-137, 164, 168, 175, 195, 302, 304, 306, 318, 346, 374

W

WADA	72, 280
wandelen	18, 69, 89, 92, 100, 103, 125, 167, 209, 228, 232, 307
wedstrijdaccommodatie	zie accommodatie: wedstrijdaccommodatie
wedstrijdsport	19, 63, 77, 103, 112, 163, 176, 220, 250, 276, 281, 283, 300, 343, 350, 354, 359, 361, 364, 374
welzijnsbeleid	54, 73, 383
werkgelegenheid	19, 175-206, 248, 260, 327, 333, 373, 375, 389
wet- en regelgeving	52, 61, 70, 280, 326
wielrennen	16, 90, 103, 120, 125, 146, 168, 182, 219, 220, 226, 235
wijksport	zie sportbuurtwerk
wintersporten	89, 120, 147, 290
WMO	71, 77

Z

zaalsport	zie sporten: zaalsporten
zeilen	89, 91, 93, 125, 182, 186, 197, 203
zorgverzekeraar	74, 254

zwembad	zie accommodatie: zwembaden
zwemmen	18, 89, 93, 94, 120, 147, 151, 155, 164, 168, 182, 219, 221, 222, 224, 235, 281
schoolzwemmen	19, 254, 256, 263, 265, 267
zwemles	254, 256
zwemvaardigheid	19, 254, 262, 374

Bijlagen

Bijlage bij hoofdstuk 5	2
Tabel B5.1 Bezit van sportartikelen, naar sekse en leeftijd, bevolking van 15 jaar en ouder, 2005 (in procenten)	2
Tabel B5.2 Betaalde kernoplage sporttijdschriften, 1999-2004 (in aantallen en indexcijfers)	4
Bijlage bij hoofdstuk 6	5
Tabel B6.1 Ontwikkeling van het aantal aangesloten verenigingen, per sportbond, 1990-2004 (in indexcijfers)	5
Bijlage bij hoofdstuk 7	8
Bijlage B7.1 Baten uit contributies, les- en entreegelden en aantal leden/klanten bij sportorganisaties en bij exploitanten van accommodaties, 1987/'88-2003.....	8
Bijlage bij hoofdstuk 8	9
Tabel B8.1 Bodemgebruik voor sport in de vier grote steden en omgeving en de regio's Groningen, Arnhem-Nijmegen en Eindhoven-Helmond in hectaren, 1996 en 2000.....	9
Tabel B8.2 Aantal sportaccommodaties per 10.000 inwoners in zeven regio's	10
Figuur B8.3 Kaartjes van genoemde steden	11

Bijlage bij hoofdstuk 5

Tabel B5.1 Bezit van sportartikelen, naar sekse en leeftijd, bevolking van 15 jaar en ouder, 2005 (in procenten)

	algemeen	sekse		leeftijd				
		man	vrouw	15-19 jr.	20-34 jr.	35-49 jr.	50-64 jr.	≥ 65 jr.
gewone fiets	74	70	78	90	80	76	68	64
kleine rugzak (voor dagtochtje)	55	51	60	65	62	62	52	37
slaapzak	53	52	54	77	62	65	43	25
wandelschoenen	40	37	44	21	32	44	48	41
schaatsen: noren, Friese doorlopers	31	38	25	33	27	39	34	19
badmintonracket	30	30	31	60	28	42	26	6
zaalsportschoenen	28	32	24	52	34	32	24	10
tennisracket	26	27	25	37	25	32	25	15
voetbal	25	35	16	54	35	30	15	6
toerfiets/randonneur (met bagagedrager)	24	29	19	13	15	27	33	21
zelf opblaasbaar matrasje	23	23	23	35	27	30	17	9
fietstassen voor een fietstocht/-vakantie	23	20	26	16	15	22	29	32
hardloopschoenen	23	26	19	25	30	35	15	2
tafeltennisbatje	21	24	18	56	20	25	15	10
grote rugzak (voor op vakantie)	21	21	20	25	27	25	15	10
skeelers/skates	20	14	26	55	35	24	5	0
speciale fitness-/aerobicskleding	19	9	30	25	29	21	15	8
tennisschoenen	18	19	17	11	17	22	21	13
andere apparatuur om thuis mee te oefenen	18	14	22	23	16	23	18	9
sneakers	18	15	21	51	37	15	6	2
stopwatch	17	22	13	46	20	19	13	6
hometrainer	17	16	18	16	12	14	18	27
fitness-/workoutschoenen	17	10	23	17	25	21	12	6
lichtgewicht trekkerstent	16	18	14	12	18	24	14	2
halter/gewichten (dumb-bells)	16	19	12	30	25	18	9	4
kunstschaatsen	15	5	26	24	17	19	13	9
kompas	15	20	11	21	10	19	17	10
alpinisten-/bergwandelschoenen	15	16	14	10	14	18	16	11
ATB, mountainbike	13	19	7	15	24	17	6	3
voetbalschoenen voor buiten	13	21	4	30	18	13	8	3
speciale hardloopkleding	11	13	9	11	12	18	8	1
speciale wielerkleding (broek,trui,helm)	11	16	6	6	9	19	10	3
racefiets (zonder bagagedrager)	11	16	5	13	10	14	12	4
hartslagmeter	10	13	6	7	8	13	9	8
squashracket	10	13	6	3	16	17	3	1
skischoenen	9	9	9	4	9	13	10	6
voetbalschoenen voor binnen	9	16	1	21	14	8	5	1
ijshockeyschaatsen	7	11	3	13	13	8	3	1
alpineski's	7	8	6	1	7	8	9	4
basketbal	6	8	4	36	7	6	1	0
tafeltennistafel	6	7	5	13	6	5	5	5
wetsuit	4	5	2	6	4	5	2	1
golfclub	4	5	2	2	3	3	5	3
kano,roeiboot	3	4	3	8	3	4	3	2
surfplank	3	5	2	12	3	3	3	1
ijshockeystick	3	5	1	11	8	1	1	0

honkbalknuppel	3	4	2	14	4	2	1	0
roeiapparaat	3	3	3	2	3	3	4	1
langlaufski's	3	3	3	2	0	3	4	6
zeilboot	3	3	2	5	2	2	3	5
golfschoenen	3	4	2	2	2	2	5	3
loopband	2	2	2	1	1	2	3	4
honkbalhandschoenen	2	2	2	6	2	2	2	0
uitrusting om te duiken	2	3	1	1	3	3	1	0
basketbalschoenen	2	3	1	8	2	2	1	0
bowlingschoenen	2	2	1	1	1	2	2	1
uitrusting om te klimmen of abseilen	1	2	1	1	2	1	1	1
snowboard	1	1	1	1	3	1	1	0

Bron: SCP/MI (NSO'05)

Tabel B5.2 Betaalde kernoplage sporttijdschriften, 1999-2004 (in aantallen en indexcijfers)

	aantallen (x 1000)						index (1999 = 100)
	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2004
bondstijdschriften							
Atletiek Magazine	60	62	64	66	69	71	118
Bridge	76	78	78	79	78	78	102
FietsSport Magazine					34	35	
GolfNieuws	38	47	60	73	90	103	268
Hockey Magazine Special				102	108	116	
Ski Magazine	77	80	78	73	70	68	88
Snowboard Magazine	78	80	76	73	71	67	85
Voetbal Totaal/ De Bal ^a	764	736	748	758	768	777	102
totaal bondstijdschriften	1094	1082	1104	1224	1287	1314	120
Auto Motor Klassiek	29	28	26	25	24	22	75
Autokampioen	52	57	55	52	54	47	91
Autovisie	54	56	58	57	57	52	97
Autoweek	131	128	126	123	124	121	92
Elf				42	67	81	
Fiets	29	30	30	31	33	34	114
FietsActief	33	35	31	37	38	41	126
Formule 1	55	57	56	47	37	30	55
Golfers Magazine	13	14	16	18	18	19	144
GOLFjournaal	77	85	91	98	101	106	138
Hockey Magazine	9	9	9	8	8	8	89
Johan				12	13		
Moto 73	36	34	34	31	30	27	76
Motor	26	23	23	25	27	24	94
Op Pad	53	54	55	59	61	53	100
RaceReport	0	0	24	23	25	21	
Runner's World	23	24	24	31	34	38	165
Sport International	44	48	37	40	37	40	91
Sportweek	42	63	66	70	59	51	123
VI for kids						11	
Voetbal International	187	188	174	170	168	174	93
Voetbal Magazine	56	52	53	53	49	35	62
Waterkampioen	50	49	49	52	51	49	98
Wieler Revue	20	20	21	20			
totaal overige sportbladen	1016	1053	1056	1126	1115	1083	107
totaal sportbladen	2111	2135	2160	2351	2402	2397	114

a Jaargangen 2002 en 2003 van Voetbal Totaal/De Bal geëxtrapolleerd i.v.m. ontbreken gegevens.

Bron: Het Oplage Instituut

Bijlage bij hoofdstuk 6

Tabel B6.1 Ontwikkeling van het aantal aangesloten verenigingen, per sportbond, 1990-2004 (in indexcijfers)

	1990 (= 100)	1995	1996	1997	1998	1999	2001	2004	aantal aangesloten clubs in 2004
NebasNsg	100	141	148	153	164	162	189	214	442
American Football Bond Nederland	100	100	100	100	100	47	47	129	22
Kon. Ned. Atletiek Unie	100	106	105	106	106	105	107	107	274
KNAC Nationale Autosport Federatie	100	85	80	85	89	91	91	91	72
Ned. Badminton Bond	100	91	91	86	81	79	74	72	612
Kon. Ned. Baseball en Softball Bond	100	95	93	90	88	88	83	82	184
Ned. Basketball Bond	100	89	93	88	89	95	84	80	395
Ned. Beugel Bond	100	94	94	94	94	103	97	97	34
Kon. Ned. Biljartbond	100	106	107	115	118	117	103	91	1.726
Bob en Sleebond Nederland ^a	100	400	400	300	300	400	300	300	3
Ned. Boksbond	100	86	88	90	87	84	75	78	67
Ned. Bowling Federatie	100	101	98	99	101	97	102	100	144
Ned. Indoor en Outdoor Bowls Bond									49
Ned. Brandweer Sportbond	100	113	118	115	176	186	125	125	100
Ned. Bridge Bond	100	117	119	121	125	124	122	120	1.062
Ned. Casting Federatie	100	100	100	133	167	133	133		0
Ned. Cricket Bond	100	104	109	106	106	100	100	101	70
Ned. Culturele Sportbond	100	119	126	139	137	137	148	156	230
Ned. Curling Bond	100	100	100	80	100	80	80	80	4
Kon. Ned. Dam Bond	100	93	92	90	88	86	82	76	282
Ned. Alg. Danssport Bond ^a									265
Ned. Darts Federatie	100	169	169	169	169	175	168	169	27
Ned. Sportb. voor mensen met een verstand. handicap ^b	100	117	134	134	135	135			
Ned. Frisbee Bond									16
Ned. Go Bond ^a	100	93	89	85	119	89	88	78	21
Ned. Golf Federatie	100	139	143	145	150	152	152	191	208
Kon. Ned. Gymnastiek Unie ^c	100	94	94	92	91	88	86	83	1.197
Ned. Handbal Verbond	100	89	87	84	82	81	80	78	479
Ned. Handboog Bond	100	99	99	100	99	97	93	91	253
Kon. Ned. Hippische Sportbond	100	99	102	103	104	105	107	95	2.259
Kon. Ned. Hockey Bond	100	98	98	98	96	95	94	94	308
Ned. Jeu de Boules Bond	100	112	113	113	112	112	109	109	221
Judo Bond Nederland	100	99	99	102	99	100	101	100	730
Kon. Ned. Kaatsbond ^d	100	87	84	84	84	86	86	86	126
Ned. Kano Bond	100	113	113	113	113	113	100	106	94

Karate Do Bond Ned.	100	94	90	89	89	89	100	92	186
Kon. Ned. Kegel Bond ^a	100	88	85	85	85	85	71	3	23
Ned. Klim- en Bergsport Vereniging ^e	100	100	100	8	8	8	8	8	1
Fed. van Klootschieters en Kogelwerpers	100	112	112	112	112	112	105	111	84
Kon. Ned. Kolf Bond	100	100	103	94	94	92	92	92	33
Kon. Ned. Korfbalverband ^f	100	95	93	92	92	89	84	83	582
Kon. Ned. Krachtsport en Fitnessfederatie ^g	100	72	62	62	64	64	160	281	149
Ned. Kruisboog Bond ^a	100	97	96	97	92	97	96	74	67
Kon. Ned. Lawn Tennis Bond	100	104	104	105	105	105	105	104	1.800
Kon. Ned. Ver. voor Luchtvaart	100	89	90	91	85	96	100	84	200
Federatieve Ned. Midgetgolfbond	100	87	80	78	77	77	73	60	36
Kon. Ned. Motorboot Club	100	85	82	74	74	65	73	74	25
Kon. Ned. Motorrijders Vereniging	100	96	96	99	99	93	88	88	273
Ned. Onderwatersport Bond	100	118	114	116	118	117	115	135	298
Fed. Oosterse Gevechtskunsten ^h	100	100	100	100	100	100	100	101	150
Ned. Politie Sportbond	100	47	47	47	44	42	42	34	65
Ned. Racquetball Associatie									5
KNBRD Reddingbrigades Nederland	100	98	98	98	98	99	99	102	183
Kon. Ned. Roeibond	100	103	104	109	109	111	111	120	108
Skate Bond Nederland	100	96	96	96	96	243	317	374	86
Ned. Rugby Bond	100	102	100	99	98	98	94	91	90
Kon. Ned. Schaakbond	100	98	97	97	99	98	99	88	557
Kon. Ned. Schaatsenrijders Bond	100	102	103	104	104	104	103	103	755
Kon. Ned. Alg. Schermbond	100	103	103	99	100	93	91	107	72
Kon. Ned. Schutters Associatie	100	119	120	120	121	122	110	109	674
Alg. Ned. Sjoelbond	100	105	102	106	105	108	110	106	105
Ned. Ski Vereniging	100	103	103	176	224	168	162	135	50
Ned. Studenten Sportstichting ^j	100	111	114	116	118	121	121	129	450
Squash Bond Nederland ^a	100	123	123	138	155	150	138	50	57
Taekwondo Bond Ned.	100	112	115	111	108	109	114	115	171
Ned. Tafeltennis Bond	100	91	85	84	83	79	77	73	653
Ned. Toer Fiets Unie	100	102	104	104	108	108	114	120	488
Ned. Touwtrekbond ^k	100	83	78	71	69	67	64		0
Ned. Triathlon Bond	100	226	291	300	251	177	177	106	92
Kon. Ned. Voetbal Bond	100	75	75	73	68	66	64	61	3.713
Ned. Volleybal Bond	100	95	90	89	87	86	87	80	1.406
Sportbond Moderne Vijfkamp ^l	100	100	100	100	100	100	67	33	1
Ned. Wandelsport Bond	100	113	114	97	106	106	103	107	406
Ned. Waterski Bond	100	114	134	138	128	131	148	145	42

Kon. Ned. Watersportverbond	100	99	102	96	96	124	123	123	469
Kon. Ned. Wielren Unie	100	56	57	56	57	58	59	59	187
Ned. IJshockey Bond	100	111	111	168	221	221	247	268	51
Kon. Ned. Zwembond	100	96	96	95	94	96	92	87	449
totaal	100	96	96	96	96	95	94	91	28.756
gemiddeld aantal leden per vereniging ^m	100	112	112	116	118	120	124	132	174

a De ontbrekende data waarop de indexering gebaseerd is, zijn verkregen middels interpolatie en/of extrapolatie.

b De totalen van de Ned. Invaliden Sportbond, de stichting Watersport met Gehandicapten, de Sportfederatie Visueel Gehandicapten Nederland, de Kon. Nederlandse Doven Sportbond, en de Ned. Sportbond voor Verstandelijk Gehandicapten zijn vanaf 1978 samengenomen (deze organisaties fuseerden in 1992/1993 tot de Ned. Bond voor Aangepast Sporten en deze in 2001 met de Nederlandse Sportbond voor Verstandelijk Gehandicapten).

c Zie noot a tabel 6.4.

d De totalen van de Kon. Ned. Kaatsbond en de Christelijke Bond Friese Kaatssport zijn vanaf 1978 samengenomen (in 1994 gefuseerd tot de Kon. Ned. Kaatsbond).

e De totalen van de Ned. Bergsport Vereniging en de Kon. Ned. Alpen Vereniging zijn vanaf 1978 samengenomen (in 1997 gefuseerd tot de Ned. Klim- en Bergsport Vereniging).

f Zie noot a tabel 6.4.

g Krachtsport en fitness zijn sinds 1998 ondergebracht binnen de Kon. Ned. Krachtsport en Fitness Federatie, die voorheen de Kon. Ned. Krachtsport Bond heette.

h Vanwege ontbrekende data is het aantal verenigingen voor alle jaren gelijkgesteld op 149 (het aantal op het meetmoment in 1994).

i De totalen van de Ned. Rolschaats Bond, de Ned. Bandy Federatie en de Skatebond Nederland zijn vanaf 1978 samengenomen (deze organisaties fuseerden in 1999 tot de Ned. Rolschaats-, Bandy- en Skeelerfederatie). Tevens zijn de ontbrekende data waarop de indexering gebaseerd is, verkregen middels interpolatie en/of extrapolatie.

j De data waarop de indexering gebaseerd is, zijn moeilijk te achterhalen, omdat er pas vanaf 1997 een globale registratie is opgezet van de bij de universitaire sportraden aangesloten verenigingen. Derhalve zijn schattingen gehanteerd die zijn aangereikt door een medewerker van de organisatie.

k De Ned. Touwtrekbond is opgegaan in de Kon. Ned. Krachtsport en Fitnessfederatie.

l Vanwege ontbrekende data is het aantal verenigingen waarop de indexering gebaseerd is, voor alle jaren gelijkgesteld op 3.

m Deze indexcijfers zijn verkregen op basis van het totaal aantal georganiseerde sporters in het betreffende jaar. De leden van niet-sportaanbieders zijn niet meegerekend.

Bron: NOC*NSF (SLT)

Bijlage bij hoofdstuk 7

Bijlage B7.1 Baten uit contributies, les- en entreegelden en aantal leden/klanten bij sportorganisaties en bij exploitanten van accommodaties, 1987/88-2003

		1987/88	1990/91	1993/94	1996/97	2000	2003	index (1987/88 = 100)		(2000 = 100)	
								2000	2003	2003	
sportorganisaties, excl. watersport ^a											
a:	contributie, les- en entreegeld	mln. euro	290	397	474	492	682	785	235	271	115
b:	leden, klanten	x mln.	4517	5005	5740	5310	5983	6021	132	133	101
a/b:	contributie e.d. per klant/lid	euro	64	79	83	93	114	130	178	203	114
watersportorganisaties ^{b,c}											
a:	contributie en lesgeld ^d	mln. euro	18	28	30	31	34	45	189	250	132
b:	leden en cursisten	x 1000	168	207	197	200	217	220	129	131	101
a/b:	contributie/lesgeld per lid/cursist	euro	107	135	152	155	157	205	146	191	131
exploitanten zwembaden ^e											
a:	entree- en lesgeld ^e	mln. euro	44	56	81	110	151	203	343	461	134
b:	bezoekers per jaar ^f	x mln	29	33	40	51	51	61	176	210	120
a/b:	entree- en lesgeld per bezoeker	euro	1,5	1,7	2	2,2	3	3,3	195	219	112
exploitanten overige accommodaties ^e											
	entree- en lesgeld ^e	mln. euro	96	124	185	217	304	353	317	368	116
	bezoekers in referentieweek	x 1000	870	990	1254	1408	1552	1610	178	185	104

a Tot en met 1993 inclusief fitnesscentra. Daarna exclusief fitnesscentra.

b Watersportclubs en zeil- en surfscholen.

c 1987/88 = 1988, 1990/91 = 1991, 1993/94 = 1994, 1996/97 = 1997.

d Inclusief verhuur van ligplaatsen en pleziervaartuigen.

e Inclusief verhuuropbrengst gebouwen, terreinen.

f Exclusief natuurbaden.

Bron: CBS (SO'87-'03; SW'88-'03; SZS'88-'03)

Bijlage bij hoofdstuk 8

Tabel B8.1 Bodemgebruik voor sport in de vier grote steden en omgeving en de regio's Groningen, Arnhem-Nijmegen en Eindhoven-Helmond in hectaren, 1996 en 2000

	1996	2000	verschil
Amsterdam			
centrum	0	0	0
binnenring	197	192	-5
buitenring 1	189	186	-3
buitenring 2	483	474	-9
Waterland en Meerlanden	989	1035	46
Rotterdam			
centrum	2	2	0
binnenring	93	82	-11
buitenring	512	529	17
randgemeenten	800	803	3
Den Haag			
centrum	0	0	0
binnenring	73	72	-1
buitenring	312	306	-6
randgemeenten	661	636	-25
Utrecht			
centrum	2	2	0
binnenring	20	20	0
buitenring	373	358	-15
Utrecht-West (provincie)	848	850	2
totaal vier grote steden			
centrum en binnenring	387	370	-17
buitenring(en)	1869	1853	-16
omgeving	3298	3324	26
Groningen			
stad	172	185	13
ommelanden	1102	1143	41
Arnhem/Nijmegen			
centrale stad Arnhem	362	353	-9
omgeving Arnhem	522	491	-31
centrale stad Nijmegen	189	189	0
omgeving Nijmegen	370	419	49
Eindhoven/Helmond			
centrale stad Helmond	114	114	0
omgeving Helmond	278	293	15
centrale stad Eindhoven	368	362	-6
omgeving Eindhoven	925	911	-14
totaal drie regio's buiten West-Nederland			
centrale steden	1205	1203	-2
omgeving	3197	3257	60

Bron: CBS (Bodemstatistiek 1996 en 2000)

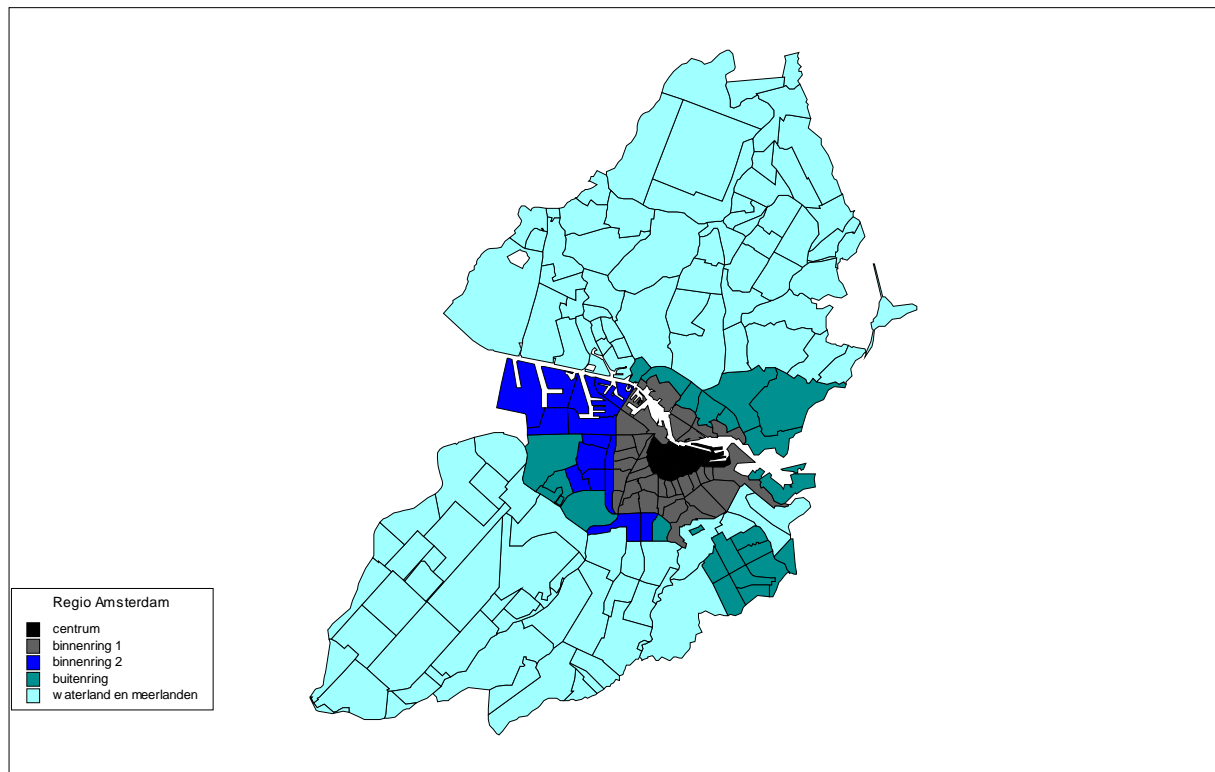
Tabel B8.2. Aantal sportaccommodaties per 10.000 inwoners in zeven regio's

	totaal	buitensport- complexen	tennis	golfbanen	fitnesscentra	sporthallen en -zalen	overig
Amsterdam							
centrum	2,17	0,13	0	0	1,27	0,13	0,64
binnenring	2,37	0,44	0,28	0,08	0,39	0,41	0,80
buitenring 1	2,62	0,79	0,65	0	0,52	0,39	0,26
buitenring 2	2,62	0,81	0,30	0,25	0,10	0,40	0,75
Waterland en Meerlanden	4,71	0,93	0,98	0,05	0,46	0,64	1,64
Rotterdam							
centrum	0,62	0	0	0	0,62	0	0
binnenring	1,19	0,10	0,23	0,03	0,17	0,14	0,51
buitenring	3,03	0,97	0,46	0	0,36	0,21	1,04
randgemeenten	3,61	0,75	0,75	0,08	0,42	0,52	1,10
Den Haag							
centrum	0,84	0	0	0	0,42	0	0,42
binnenring	1,15	0,11	0,22	0	0,25	0,33	0,25
buitenring	3,23	0,35	0,70	0,14	0,35	0,35	1,33
randgemeenten	3,02	0,37	0,50	0,16	0,44	0,42	1,15
Utrecht							
centrum	2,41	0,34	0	0	1,38	0	0,69
binnenring	1,15	0,16	0,16	0	0,40	0,08	0,33
buitenring	5,40	1,26	1,05	0,14	0,70	0,63	1,62
Utrecht-West (provincie)	7,87	1,38	2,05	0,25	0,81	1,31	2,08
Groningen							
stad	3,43	0,82	0,30	0	0,59	0,59	1,13
ommelanden	7,65	2,23	1,54	0,07	0,39	0,95	2,47
Arnhem/Nijmegen							
centrale stad Arnhem	2,96	0,37	0,52	0,15	0,15	0,59	1,18
omgeving Arnhem	6,84	1,50	1,23	0,08	0,60	1,08	2,33
centrale stad Nijmegen	2,92	0,20	0,80	0	0,39	0,73	0,79
omgeving Nijmegen	7,80	2,29	1,88	0,14	0,28	1,11	2,09
Eindhoven/Helmond							
centrale stad Helmond	2,63	0	0,39	0,13	0,53	0,39	1,18
omgeving Helmond	6,74	1,44	1,68	0,08	0,32	0,88	2,22
centrale stad Eindhoven	3,49	0,30	0,60	0,15	0,81	0,61	1,01
omgeving Eindhoven	7,32	1,54	1,51	0,17	0,64	1,18	2,28

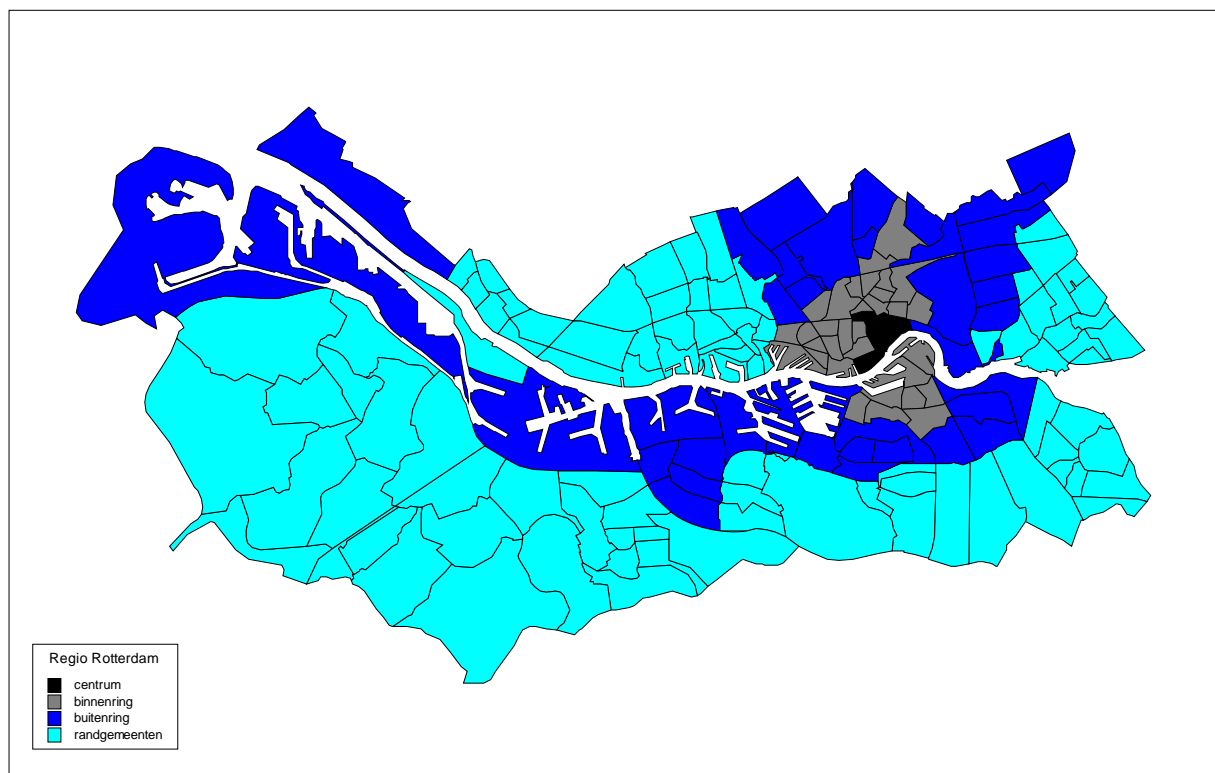
Bron: ABF (Woningmarktmonitor 2005, sportmodule (NSA-data)) SCP-bewerking

Figuur B8.3 Kaartjes van genoemde steden

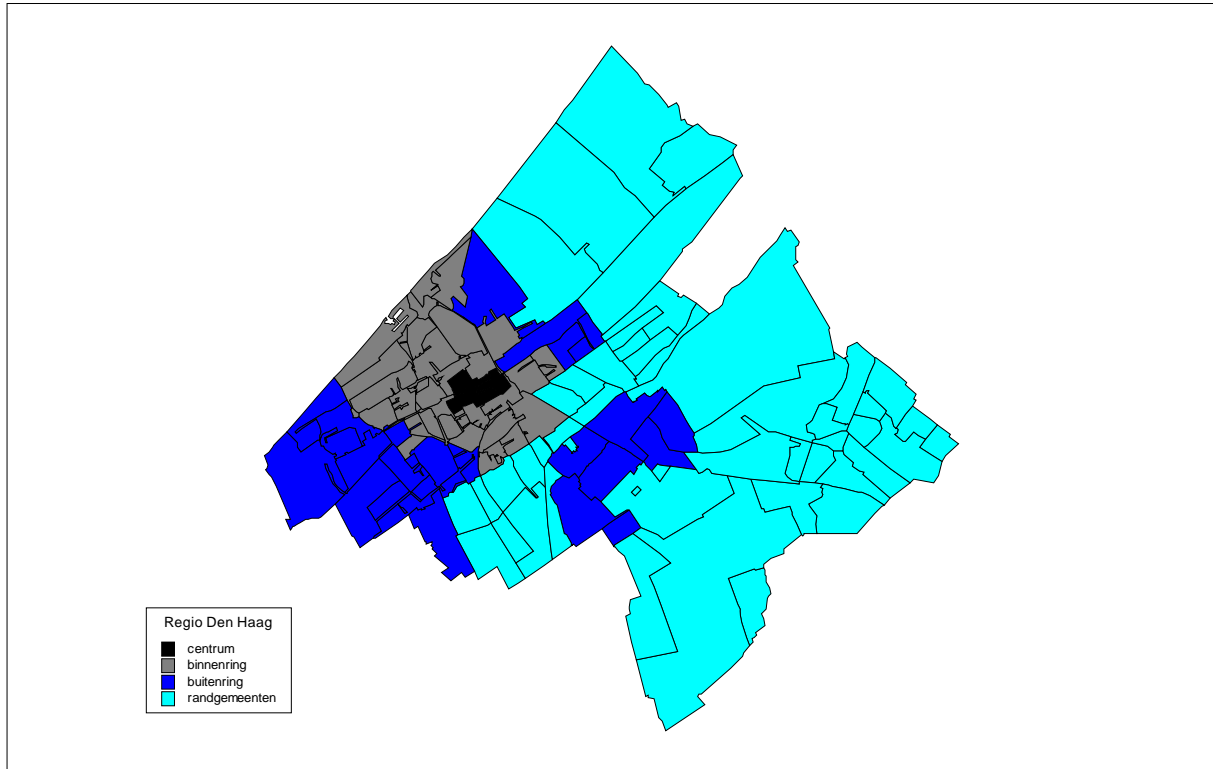
Figuur 1 Amsterdam, indeling van postcodegebieden in centrum, binnenring, buitenringen 1 en 2 en randgemeenten (Waterland/Meerlanden)

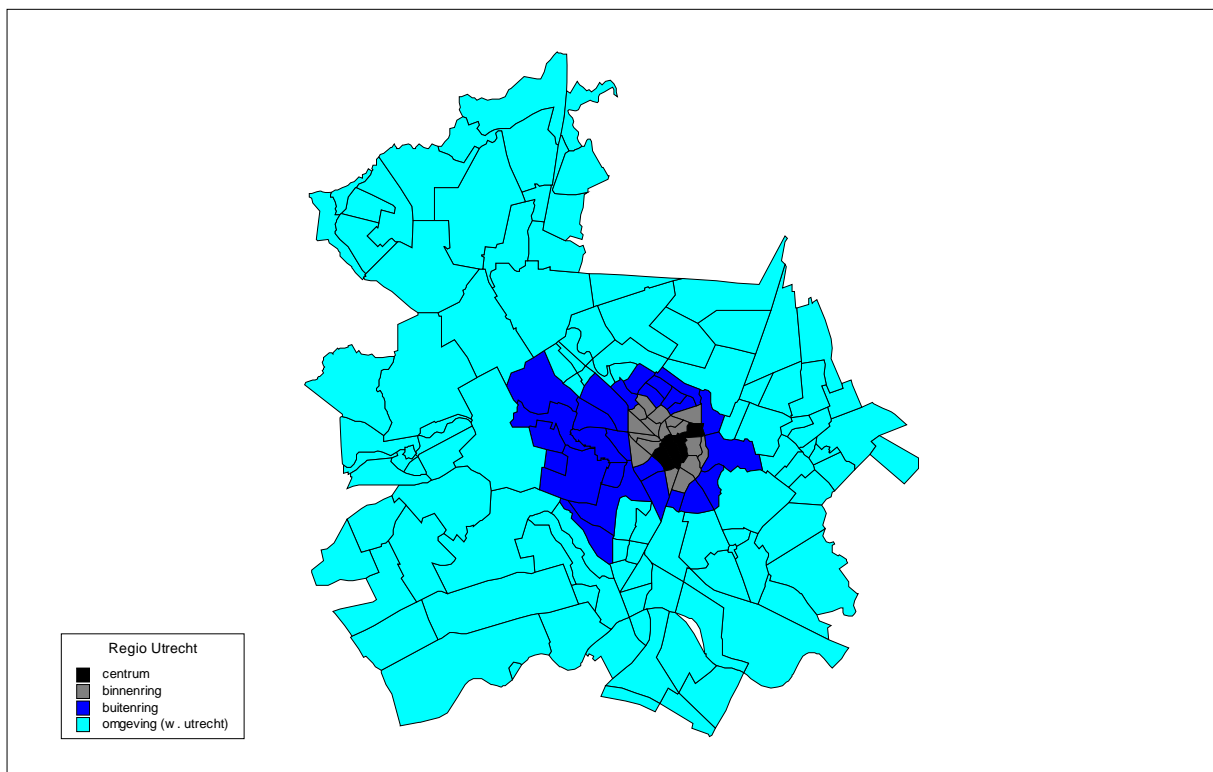
Figuur 2 Rotterdam, indeling van postcodegebieden in centrum, binnenring, buitenring en randgemeenten

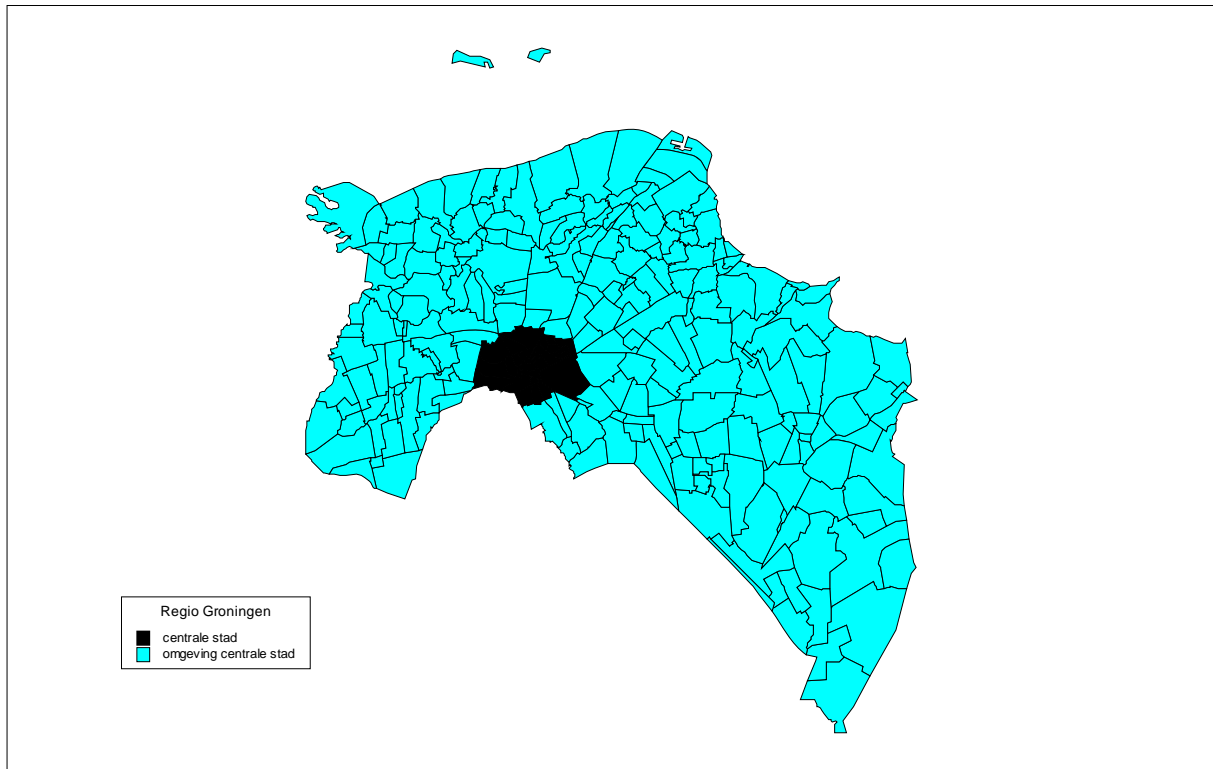
Figuur 3 Den Haag, indeling van postcodegebieden in centrum, binnenring, buitenring en randgemeenten

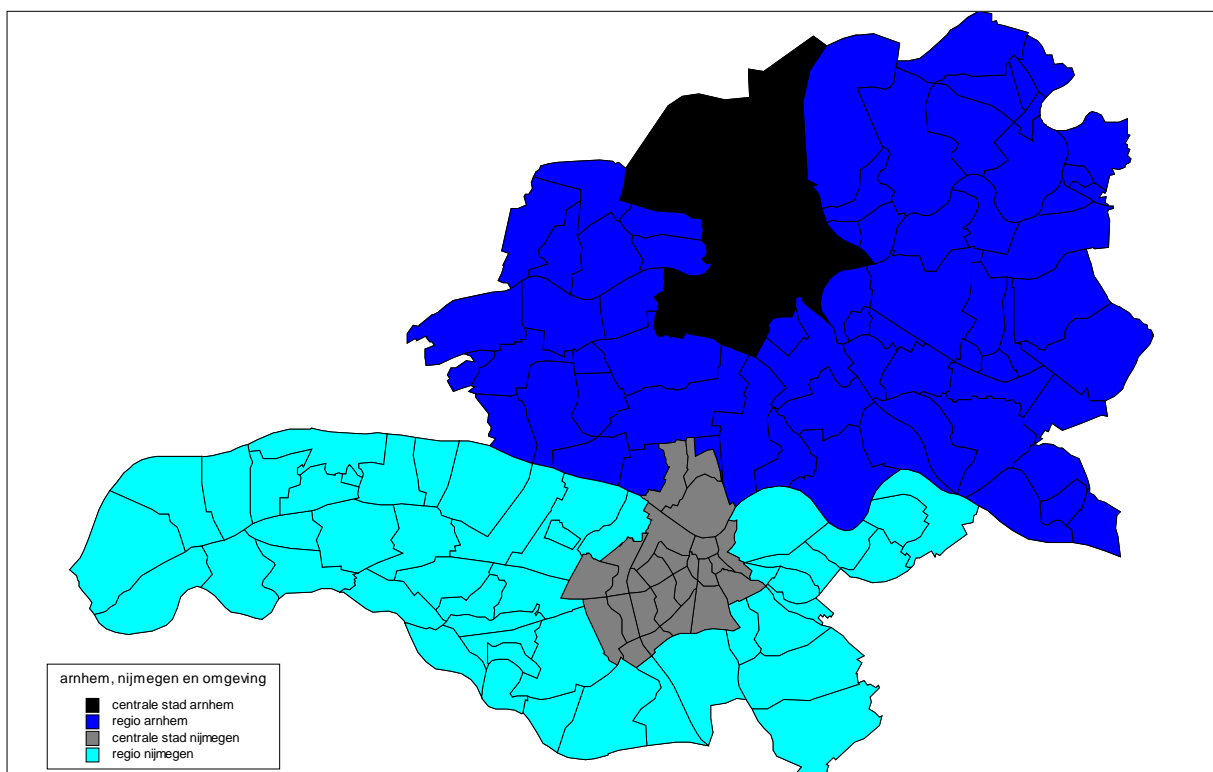
Figuur 4 Utrecht indeling van postcodegebieden in centrum, binnenring, buitenring en randgemeenten (omgeving, West Utrecht)

Figuur 5 Groningen, centrale stad en 'omgeving van de stad'

Figuur 6 Arnhem-Nijmegen, centrale steden en regio

Figuur 7 Eindhoven-Helmond, centrale steden en regio

